

Laos patří mezi etnicky nejrozmanitější státy na světě. Zhruba polovinu jeho obyvatel tvoří etnická majorita, Laové, zbytek je složen z příslušníků desítek značně rozdílných etnických skupin. Význačnou část z nich tvoří tzv. horská etnika, v Laosu nazývaná *pasáson bandá phao* – „kmenový lid“. Ten vždy hrál

důležitou roli v laoských společenských procesech. Horská etnika měla specifické postavení již v ekonomice a společnosti tradičních laoských knížectví, *müangů*, a v království „Milionů slonů“, Lan Sangu (1353–1707). Francouzská koloniální politika (1893–1954) se vůči těmto etnikům vyznačovala nezájmem a exploatačními strategiemi, jež vedly k jejich povstáním, spojeným s fenoménem mileniálních hnutí. Během 2. světové války a 1. války v Indočíně (1946–1954) Francouzi začali zařazovat horaly do paravojenských jednotek komandos. Zrodilo se rovněž moderní nacionalistické a levicové hnutí. V období královské vlády (1954–1973) prováděli jak Američané, tak komunisté z organizace Pathét Láo mobilizaci horalů pro „tajnou válku v Laosu“. Těmito událostmi byla tragicky zasažena zejména etnická skupina Hmongů. Po nástupu komunistů k moci v roce 1975 vyvolala tvrdá politika laoské vlády sociální a hospodářskou krizi, která měla na život horalů tíživý dopad. Mnoho jich emigrovalo, v zemi operovaly protivládní partyzánské skupiny. Po odstartování vlny reforem *řin tanakán maj* („nového myšlení“) v roce 1986 se hlavními tématy národnostní politiky laoské vlády staly likvidace ozbrojené opozice, přesídlování příslušníků horských etnik do nížiny, industrializace, omezování kopaničářského zemědělství a produkce opia. Tyto projekty jsou nezdárka slabě zabezpečeny a vedou k destrukci tradičních komunit horalů. V horách se objevují antisociální jevy jako prostituce, obchod s lidmi, zneužívání drog. Kultury laoských horalů jsou silně ohroženy.

PhDr. Miroslav Nožina, Ph.D. (* 1962), etnolog; působí jako vědecký pracovník v Ústavu mezinárodních vztahů v Praze. Věnuje se problematice pevninské jihovýchodní Asie a nevojenské bezpečnosti. Mimo jiné publikoval knihy: *Siam Undiscovered* (2004), *Royal Ties* (2006), *Dějiny Kambodže* (2007), *Dějiny Laosu* (2010), *Barma: etnický problém, válka a boj za demokracii* (2013).

Miroslav Nožina

PASÁSON BANDÁ PHAO

HORSKÁ ETNIKA A STÁT V LAOSU

PASÁSON BANDÁ PHAO
HORSKÁ ETNIKA A STÁT V LAOSU

Miroslav Nožina

PASÁSON BANDÁ PHAO

HORSKÁ ETNIKA A STÁT V LAOSU

Praha 2013

Ediční rada nakladatelství Ústavu mezinárodních vztahů

Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D. (Filozofická fakulta UK, Praha), Mgr. Ing. Radka Dru-
láková, Ph.D. (Fakulta mezinárodních vztahů VŠE, Praha), Doc. PhDr. Jan Eichler, CSc. (ÚMV,
Praha), JUDr. PhDr. Tomáš Karásek, Ph.D. (Fakulta sociálních věd UK, Praha), Prof. PhDr. Mi-
chal Klíma, M.A., CSc. (Metropolitní univerzita Praha), PhDr. Michal Kořan, Ph.D. (ÚMV,
Praha), Doc. Mgr. Ing. Petr Kratochvíl, Ph.D. (ÚMV, Praha), PhDr. Pavel Pšeja, Ph.D. (Fakulta
sociálních studií MU, Brno), Mgr. Dan Marek, Ph.D., M.A. (Filozofická fakulta UP, Olomouc),
Prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc. (Fakulta sociálních věd UK, Praha).

Publikace je výstupem zpracovaným podle časového harmonogramu výzkumné činnosti ÚMV,
který vychází z materiálu Dlouhodobý koncepční rozvoj ÚMV, v. v. i., na léta 2012–2018.

Recenzovali: Petr Komers, Ph.D.

Mgr. Mária Strašáková, Ph.D.

Miroslav Nožina

Pasáson Bandá Phao. Horská etnika a stát v Laosu

Vydal Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., v Praze roku 2013.

© Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i., Praha 2013

Vědecký redaktor: PhDr. Vladimír Trojánek

Odborná spolupráce: Mgr. Karel Kučera

Rejstřík: Sára Pešková

Obálka: Jan Šavřda (fotografie autor, archiv autora)

Tisk: Petr Dvořák – Tiskárna, Dobříš

ISBN 978-80-87558-15-7

Obsah

ÚVOD	11
Teoretická a koncepční východiska	15
Charakteristika použité literatury a pramenů	18
Ediční poznámka	23
ETNICKÉ PROSTŘEDÍ V LAOSU	27
Geografické a přírodní podmínky	27
Obyvatelstvo	31
Problémy etnické klasifikace	31
Základní charakteristika laoských etnických skupin	34
Láo Lumové	36
Laové	36
Horští Thajové	39
Láo Theungové	42
Khmuové	46
Khá Tóng Lüangové	48
Láo Súngové	49
Etnika miao-jao	50
Hmongové	50
Jaové	57
Láo Huájové (Lantienové)	58
Čínsko-tibetská etnika	58
Akhaové	59
Lahuové (Muséu, Kuj)	63
Hoové	65
Ostatní etnika	66
Mezietnické vztahy	67
Vztahy mezi jednotlivci a lokálními komunitami v rámci jednoho etnického celku	67
Vztahy mezi etnickými celky v rámci jedné etnicko-geomorfologické vrstvy	69
Vztahy mezi příslušníky rozdílných etnicko-geomorfologických vrstev	70

HORSKÁ ETNIKA V PŘEDKOLONIÁLNÍM OBDOBÍ	75
Nástin etnických procesů na území dnešního Laosu	
do příchodu Francouzů	75
Počátky dějin	75
Rané státy	79
Nástup Thajů	83
Mandala Lán Sàng	87
Vnitřní uspořádání Lán Sàngu	88
Postavení horských etnik	91
Nástupnické státy Lán Sàngu	93
Konstituování Láo Súngů	98
HORSKÁ ETNIKA V OBDOBÍ FRANCOUZSKÉ KOLONIÁLNÍ SPRÁVY	101
Správa Protektorátu Laos	101
Elitní vrstvy koloniální společnosti	107
Menšinová politika	111
Opiová politika Francie	116
Mileniální hnutí a povstání etnických menšin	119
Povstání Láo Theungů	122
Pho Kaduotovo povstání	123
Povstání Ong Kea a Ong Kommadama	125
Hnutí hadího boha	132
Povstání Horských Thajů	134
Povstání Hmongů	136
Čínská revolta 1914	141
Nástup moderních politických hnutí: nacionalismus a komunismus	142
Druhá světová válka a japonská okupace	145
Nacionalistické hnutí	147
Opiový problém	149
Hmongský klanový spor (I)	151
Protijaponský odboj	155
Japonský převrat a nárůst laoského nacionalismu	157
První indočínská válka (1946–1954)	158
Opětovné prosazení francouzské autority	158
Počáteční fáze konfliktu a příčiny neúspěchu laoského nacionalistického hnutí	159

Sociální mobilizace horalů	162
Politický vývoj po porážce u Thakhéku	163
Počáteční fáze mobilizace horských etnik	166
Hmongský klanový spor (II)	167
Národní kongres v srpnu 1950 a program boje proti francouzským kolonialistům	169
Mobilizace horských etnik prováděná laoským hnutím odporu	170
Francouzská mobilizace horských etnik	173
Operace X	176
Ofenziva v laoských horách roku 1953	179

HORSKÁ ETNIKA V OBDOBÍ KRÁLOVSKÉ VLÁDY V LAOSU 1954–1973

Ženevská konference	182
Situace na územích kontrolovaných královskou vládou	185
Idea laoského národa	188
Americká mobilizace horalských komandos	189
Počátek amerických rozvojových a přesídlovacích programů	192
Situace na územích kontrolovaných levicovým hnutím odporu	193
Laoská krize 1960–1962 a její dopad v horách	196
Vyhlášení neutrality Laosu	202
Pokračování amerických aktivit v horách během mírového intermezza	202
Konec laoské neutrality a pokračování konfliktu v horách	204
Americké bombardování Laosu	205
Americké přesídlovací a rozvojové programy	207
Životní podmínky na území kontrolovaném Pathét Láem	211
Budování Armée Clandestine	214
Mesianistické hnutí Matky písmen	219
Obchod s opiem	221
Závěrečné fáze války v horách	222

OBDOBÍ RADIKÁLNĚ LEVICOVÉ VLÁDY V LAOSU

Nástup levice k moci v letech 1973–1975	225
Konec Armée Clandestine	227
LLDR v letech 1975–1980	228
Národnostní politika vlády	228

Politika vlády LLDR vůči opozici	234
Uprchlícký problém v letech 1975–1979	235
Protivládní hnutí odporu	238
Etnický problém v Laosu v osmdesátých letech	243
Politická a ekonomická situace	243
Národnostní politika vlády a Kajsónova koncepce laoského národa	244
Situace horských menšin	248

OBDOBÍ PO ODSTARTOVÁNÍ REFORM ŤIN

TANAKÁJ MAJ A ROZPADU KOMUNISTICKÉHO BLOKU 251

Ekonomická a politická situace	251
Komunistická strategie a volby v horách roku 1989	254
Ústava z roku 1991 a nová politika laoské vlády vůči menšinám	256
Klasifikační ekvilibristika etnických skupin po roce 1990	260
Nezávislé výzkumy	262
Imperativy nové národnostní politiky laoské vlády	267
Omezování a likvidace kopaničářského zemědělství	267
Industrializační projekty v horách	271
Drogový problém	276
Přesídlovací kampaň, ohnisková území a vesnická konsolidace	281
Problém ozbrojené opozice	286
Problém utečenců	291
Laos v novém století	292

ZÁVĚR 295

POZNÁMKY 307

ZKRATKY 335

RÉSUMÉ 337

LITERATURA 340

REJSTŘÍK 356

TABULKY

Tabulka 1: Etnické složení obyvatel Laosu (1911–1955)	112
Tabulka 2: Seznam 49 etnických skupin v Laosu schválený vládou LLDR (laosky/česky/anglicky)	264
Tabulka 3: Počty příslušníků laoských etnických skupin podle cenzu z roku 1995	265

MAPY

Mapa 1: Laos	30
Mapa 2: Thajské jazyky	37
Mapa 3: Mon-khmerské jazyky	43
Mapa 4: Viet-muongské jazyky	46
Mapa 5: Miao-jaoské jazyky	51
Mapa 6: Čínsko-tibetské jazyky	60

Úvod

Řada moderních multietnických států ve světě se potýká s problémem, který americký politolog Josef Silverstein označuje jako „dilema národní jednoty“ (*dilemma of national unity*)¹. Jde o problém, jak často značně rozdílná etnika a regiony, jejichž mnohdy jediným pojítkem je uměle vytyčená státní hranice a více či méně úspěšné snahy o prosazení centrální administrativní kontroly, začlenit do jediného fungujícího státního organismu. Předložená studie je sondou do problému na případě Laosu.

V Laosu „dilema národní jednoty“ představuje jednu z nejvážnějších společenských otázek a úhelný kámen existence této země jako státního celku. Laos totiž patří mezi etnicky nejvíce heterogenní území na světě. Zhruba polovinu jeho obyvatel tvoří etnická majorita, Laové, která má rozhodující vliv ve vládě, státním aparátu a v armádě. Jde o mírně nadpoloviční většinu obyvatel Laosu. Zbytek tvoří příslušníci hospodářsky, jazykově, sociálně, kulturně i mentálně značně odlišných národnostních menšin. Jde o městské menšiny (Viety, Číňany, Indy aj.), venkovské menšiny, které obývají společně s Lay nížinné oblasti (Khmery, Thaje, Barmánci, aj.), a zejména tzv. horské menšiny (Hmongy, Jay, Akhay, Lahuy, Loloy, Khmuy, Katangy, Lüy a další). Výčty etnických skupin se v Laosu při využití rozdílných kritérií pohybují řádově od čtyř desítek do více než dvou stovek.

Horské menšiny, v Laosu nazývané *pasáson bandá phao* – „kmenový lid“ či *sát bandá phao* – „kmenové národnosti“, vždy hrály v laoských společenských procesech významnou, někdy rozhodující roli. Ze strany různých politických uskupení a centrální správy se proto setkáváme se snahami horaly mobilizovat pro dosažení určitých cílů či kontrolovat a ovládat v rámci státní administrativy. Tyto snahy, jejich dopad v prostředí laoských menšinových

etnik, a rovněž reakce tradičních etnických struktur na vnější impakty jsou hlavním tématem této práce.

Vnitřní vývoj v zemi vždy významně ovlivňoval vývoj na poli mezinárodních vztahů, který mnohdy propojoval světové dění s děním v nezapadlejších laoských vesnicích. Území dnešního Laosu, vzhledem ke své centrální poloze v srdci Indočínského poloostrova, vždy sloužilo jako významná tranzitní i nárazová zóna migrací, obchodu, válek, politického soupeření o sféry vlivu. V důsledku toho Laos prodělal řadu fundamentálních politických, sociálních a ekonomických zvrátů. Má za sebou různorodou zkušenost královské vlády, francouzského kolonialismu, konstituční monarchie a komunismu, který se v posledních letech otevírá novým globálním vlivům. Tato období se vyznačovala rozdílnými politickými přístupy a rozdílným administrativním jednáním vůči etnickým menšinám. Lišila se určenými cíli, postupy umožňujícími těchto cílů dosáhnout i účinnou mobilizací prostředků k jejich realizaci. V procesech utváření laoské státnosti bez výjimky nesla znaky politických a administrativních vzorů importovaných ze zahraničí. Ty pak byly vlivem místních podmínek dále modifikovány.

Komunity v prostředí etnických menšin, jež se staly objektem těchto centrálních národnostních politik a administrativního jednání, na ně reagovaly po svém – na základě fungování vlastních tradičních politických a administrativních struktur, na základě vlastních diskurzů – prizmatem svých kultur. Jejich motivace, cíle a postupy k jejich dosažení byly konfrontovány s motivacemi, cíli a postupy národních a nadnárodních politických uskupení a státní administrativy. Výrazným rysem přitom bylo, že politické jednání bylo v prostředí menšin poznamenáno na jedné straně silnou subjektivitou, snahou o prosazování parciálních zájmů; na druhé straně nezřídka i silným altruismem – schopností obětovat své osobní zájmy v zájmu celku, s nímž se identifikovaly. To vždy způsobovalo odstředivé tendence, jež omezují schopnost fungování Laosu jako konzistentního státního celku.

Studie analyzuje především mechanismy sociální a vojenské aktivizace laoských horských etnik v klíčových událostech, které Laos zasáhly v jednotlivých obdobích jeho historie. Hlavní pozornost je věnována procesům v období konfliktu v Indočíně a v období levicové vlády v Laosu, které významně poznamenaly současný stav etnického problému v zemi.

V první části studie jsou vymezena základní teoretická a koncepční východiska. Důraz je přitom kladen na klíčové koncepty státu, „politična“,

politického a administrativního jednání, nacionality, etnicity, etnické identity a sociální mobilizace, s nimiž studie dále operuje.

Druhá část se zabývá rozbořením etnické situace v Laosu. Je zde provedena charakteristika etnických skupin v Laosu s důrazem na jejich sociální struktury. Pozornost je rovněž věnována původnímu laoskému systému vymezení etnicko-geomorfologických vrstev Láo Lumů („Laosanů nížin“), Láo Theungů („Laosanů horských úbočí“) a Láo Súngů („Laosanů horských vrcholů“). Rovněž jsou rozebrány základní principy mezietnické komunikace v prostředí etnicko-geomorfologických vrstev v Laosu.

Třetí část je věnována nástinu etnických procesů na území dnešního Laosu v předkoloniálním období. Jsou zde rozebrány tradičními modely mezietnické komunikace před ustavením francouzské koloniální správy a etnické hierarchie, v níž dominovali Laové. Analyzovány jsou koncepty thajských *müangů* a mandalového státu, sociální stratifikace v rámci tradičního laoského státu, postavení a role horských etnik v kontextu předkoloniálních státních celků v Laosu.

Hlavním tématem čtvrté části je francouzský koloniální systém a jeho etnická politika. Zvláštní pozornost je věnována povstáním horských etnik a fenoménu mileniálních hnutí. Tato část se rovněž zabývá dopadem druhé světové války a první války v Indočíně (1946–1954) na život laoských horalů a vznikem moderního nacionalistického a levicového hnutí. V období po druhé světové válce jsou komparovány metody sociální mobilizace horalů užívané laoským hnutím odporu Láo Itsala a Francouzi.

Pátá část studie je zaměřena na období královské laoské vlády 1954–1973, kdy druhá válka v Indočíně hluboce ovlivňovala život obyvatel Laosu. Horalé se stali objektem americké sociální a vojenské mobilizace a rovněž mobilizace prováděné komunisty. Příslušníci stejných etnických skupin byli nezřídka nuceni bojovat na různých stranách fronty. Těmito událostmi byla zasažena zejména etnická skupina Hmongů. Desítky tisíc jejich členů zahynuly a stovky tisíc jich přišly o své domovy.

Následující dvě kapitoly se zabývají obdobím komunistické vlády v Laosu. Šestá část studie je věnována rokům 1975–1986, kdy laoská vláda prováděla tvrdou levicovou politiku a jednostranně se orientovala na socialistické země. To v Laosu vyvolalo vleklou hospodářskou krizi, jež měla na život horalů tíživý dopad. V důsledku špatné ekonomické a politické situace odcházely do zahraničí tisíce příslušníků horských etnik, v zemi operovala

řada protivládních partyzánských skupin. Sedmá část analyzuje situaci po odstartování vlny reforem *tin tanakán maj* („nového myšlení“) v roce 1986. Hlavními tématy jsou modernizace, která v řadě případů obsahuje i prvky akulturace, a budování národního státu v Laosu. Rozebrána je politika současné laoské vlády snažící se omezovat kopaničářské zemědělství a přesídlit příslušníky horských etnických skupin do nížiny. Důvodem je ochrana lesních porostů, upevňování politické, administrativní a sociální kontroly, ekonomický rozvoj, likvidace drogového problému, zvyšování přístupu příslušníků periferních etnik ke službám a vzdělávání aj. Bohužel, tyto projekty jsou nezřídka jen slabě zabezpečeny a vedou k destrukci tradičních komunit horalů. Menšinová etnika v Laosu jsou v současné době rovněž zasažena pronikáním globální kultury. V souvislosti s destrukcí horalských ekonomik, kultury a společenských vztahů se v horách objevují nové antisociální jevy jako prostituce, obchod s lidmi, zneužívání drog, násilná kriminalita aj. Kultury laoských horalů dnes proto patří k nejohroženějším na světě. Problém integrace menšinových etnik do laoského státního celku tak zůstává nadále nevyřešen.

S výjimkou úvodní části, která popisuje etnickou situaci v Laosu, je text studie v kapitolách věnovaných různým obdobím laoské historie rozdělen do tří navzájem propojených a porovnatelných rovin:

- politický a ekonomický vývoj v Laosu; cílem je charakterizovat obecnou politickou, sociální a ekonomickou situaci v daném historickém období, od níž se přístupy k horským etnikům odvíjely;

- národnostní a administrativní politika centrálních vlád a politických uskupení; cílem je analyzovat vnější podněty a základní principy a postupy, jež centrální moc v prostředí horských menšin používala a používá;

- *case studies*; cílem je touto cestou interpretovat sledované procesy z lokálního (subjektivního) úhlu pohledu a zdůraznit individuální impakty na finální diskurzivní jednání hlavních aktérů. Zaměřil jsem se především na etnickou skupinu Hmongů, která má klíčovou roli v procesech, jež se odehrály v laoském horalském prostředí v moderní době.

Zvláštní pozornost je v textu věnována otázce produkce a obchodu s drogami v Laosu, která sehrála výraznou roli ve vývoji horalského problému a má mezinárodní dimenzi.

Studie je uzavřena závěrečným shrnutím problematiky.

Teoretická a koncepční východiska

Studie je ukotvena v oboru politické antropologie. Základní jednotkou, kterou se zabývá, je heterogenní, multietnický stát. Základními zkoumanými procesy jsou mezietské a politické procesy. Výchozí koncept, který je ve studii diskutován, je koncept státu jako organizované politicky jednotné společnosti (resp. politického společenství) na určitém území, tzn. v určitých hranicích s jednotným zákoníkem, vládou a správou. Podle tohoto konceptu je stát zaměřen k udržení a ke stupňování jednoty citění, myšlení vůle a kooperace. Je to syntéza, souhrn, celek, totalita, jež je víceméně přítomná ve všech dílčích státních institucích.² Záměrem je na podkladu provedené analýzy prokázat, že tento koncept nebyl v Laosu nikdy naplněn; i přes vybudování formálních řídicích a administrativních struktur nadále z velké části postrádá vnitřní obsah.

Při studiu problému jsem vyšel z maximalistického pojetí politična, jež považuje politiku za sociokulturní fenomén, který je neoddělitelnou součástí všech forem lidské společnosti. Neomezuje tedy politično pouze na fungování státu, jak činí minimalistické pojetí, které se staví negativně nebo nejednoznačně k možnosti, že každá společnost má vždy nějakou vládu, tedy že tzv. primitivní společnosti s politickou organizací v pravém smyslu slova neexistují. Společně s G. Balandierem považuji diskusi, v níž jsou proti sobě stavěny společnosti „kmenové“ a společnosti „politické“, za již překonanou.³ Tyto koncepty mají ve skutečnosti jen zřídka kdy absolutní hodnotu; často vyjadřují pouze absenci politických institucí, srovnatelných s institucemi, které řídí moderní stát. Záměrem studie je zachytit dynamiku jednotlivých struktur, stejně jako systém vztahů, který je utváří, postavit politické procesy, jež uvnitř i vně těchto struktur probíhají, do vzájemných příčinných souvislostí, zachytit prolínání objektivních a subjektivních faktorů. Přijetí konceptu příznávajícího schopnost politického jednání těmto různým společnostem pochopení takových souvislostí umožňuje.

Na politické jednání v rámci studie úzce navazují administrativní jednání. Jako pracovní jsem přijal koncept M. G. Smithe. Zatímco politické jednání podle něj probíhá v rovině rozhodování o více či méně explicitně formulovaných „programech“, administrativní jednání probíhá v rovině organizační a prováděcí. Politické jednání je určeno mocí, administrativní jednání autoritou. Smith dodává, že politické jednání je svou povahou „segmentární“,

protože se projevuje prostřednictvím „soupeřících skupin a osob“. Administrativní jednání je naopak svou povahou „hierarchické“, neboť organizuje na různých stupních a podle pevných pravidel řízení veřejných záležitostí. Vládnutí společnosti s sebou vždy a všude nese tuto dvojí formu jednání. Politické systémy se liší v míře, v níž kolísá stupeň diferenciacie a způsob spojení těchto dvou řádů, jež mohou konstituovat celou řadu vzájemně kombinovatelných typů politického a administrativního jednání.⁴

To je koncept jednoznačně aplikovatelný na laoské prostředí, jež se vyznačuje existencí množství různorodých etnicko-sociálních uskupení s rozdílnými administrativními strukturami. Tyto struktury se dnes navíc navzájem překrývají a vytvářejí specifické kombinace s rozdílnou formou a obsahem. To je zřejmé zejména v rovině centrální státní orgány–menšinová etnická uskupení. V menšinovém prostředí je ze strany centrálních orgánů zaváděn jednotný administrativní systém. Vlivem existence místních paralelních politických a administrativních struktur je však oslabován a modifikován. To omezuje možnosti fungování země jako jednotného státně-administrativního celku.

Při vytváření a fungování etnických a multietnických formací antropologická literatura upřednostňuje především rodinné a územní vazby. V rámci této studie akcentují rovněž klientské vazby, které se v laoském prostředí vytvářejí i mimo rámec příbuzenství či území. Klientské vazby fungují jak uvnitř etnických komunit, tak i mezi příslušníky různých etnických skupin. V politických procesech v Laosu mnohdy sehrávají klíčovou úlohu.

V práci operuji s termíny jako „rodina“, „rod“, „klan“, „kmen“. *Rodinu* chápu jako obecně původní a nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou, jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje. *Rod* je skupina osob, které se považují za potomky společného předka a mezi kterými existují genealogické vztahy. Je to základní organizační jednotka pokrevního příbuzenství. *Kmen* v kontextu práce chápu jako skupinu lidí, která je etnicky jednotná a která se obvykle hlásí ke společnému původu, jenž může vyplývat z genealogického vztahu k dávnému předku nebo může vycházet z odlišného etnického nebo sociálního vývoje.⁵ S těmito pojmy operuji s plným vědomím faktu, že zatímco rodina představuje v laoském prostředí poměrně jasně vymezenou

kategorii, klan a zejména kmen jsou kategorie diskutabilní, vyznačující se mnohdy nejasnými hranicemi a řadou modifikací.

V kapitolách věnovaných etnickým klasifikacím jsou zkoumány koncepty nacionality, etnicity a etnické identity. *Národ* chápou jako osobité a uvědomělé kulturní a politické společenství, na jehož utváření mají největší vliv společné dějiny a společné území (vlastní stát nebo federativní či autonomní status v rámci vícenárodního státu). *Národnost* jako příslušnost ke státu. *Národnostní menšinu* pak jako *etnickou menšinu* v rámci mnohonárodnostního státu. *Etnicitu* chápou jako vzájemně provázaný systém kulturních (materiálních a duchovních), rasových, jazykových a teritoriálních faktorů, historických osudů a představ o společném původu, působících v interakci a formujících etnické vědomí člověka, jeho etnickou identitu a orientaci. *Etnickou identitu* pak jako vědomí příslušnosti k určitému etniku (resp. ztotožnění se s určitým etnikem).⁶

Dalším klíčovým termínem i tématem v této práci je *sociální mobilizace*. Podle F. Tesafe se jedná se o proces, „jímž se dospívá ke kolektivní akci, a který z potenciální skupiny učiní skupinu skutečnou, s vlastními vnitřními altruistickými hrami“.⁷ Cílem každé sociální mobilizace je tedy vytvoření pocitu jednoty a společných zájmů mezi lidmi, dále společná akce za účelem dosažení vytčeného cíle. V prostředí laoských etnických skupin se setkáváme jak s mobilizací vnitřní, prováděnou „zevnitř“ daných komunit jejich vlastními organizačními složkami, tak i s mobilizací vnější, prováděnou „zvenčí“ velkými politickými uskupeními s mezinárodním dosahem. Studovány jsou předpoklady mobilizace, tak jak je formulovali A. J. Tellis, T. S. Szayna a J. A. Winnefeld: počáteční změny v rovnováze moci (*incipient changes in the balance of power*); „spouštěcí události“ (*tipping events*); vůdcovství (*leadership*); zdroje a organizace (*resources, organisation*); zahraniční faktor (*the foreign element*).⁸ Dále pak průběh jednotlivých forem mobilizací a jejich dopad na společenský vývoj v Laosu. Tyto procesy sledují ve třech rovinách: mezinárodněpolitické, národní a individuální.

Deskripci a analýzu zmiňovaných jevů a procesů provádím s vědomím toho, že tato problematika v Laosu trpí nedostatkem vstupních dat. Další poznatky a pohledy by mohly přinést výzkumy v rámci směrů současné nové etnografie, zejména ty, které jsou vedeny snahou o tzv. vnitřní deskripci kultury – tedy usilují o pochopení vnitřní logiky fungování konkrétních politických institucí a provádějí jejich popis, klasifikaci a interpretaci z perspektivy příslušníků dané kultury.

Problémem zůstává i nedostatečně rozpracovaná metodologie politické antropologie. Politično nelze redukovat na nějaký „kód“ (jako je jazyk nebo mýtus), ani na určitou „sít“ (jako je příbuznost nebo směna), zůstává celistvým systémem, který na půdě tohoto vědního oboru ještě neprošel uspokojivým formálním zpracováním.⁹

Charakteristika použité literatury a pramenů

Studie byla zpracována na základě dostupné literatury a dat shromážděných během opakovaných terénních pobytů v Laosu v letech 1990–2010. V teoretické rovině politické antropologie mi poskytla vodítko práce G. Balandiera,¹⁰ v otázce etnických konfliktů přináší některé poznatky rovněž C. H. Enloeová.¹¹ Především se však opírám o práce J. Vincentové¹² a T. C. Lewellena.¹³ Příznačné pro Vincentovou a Lewellena je, že vycházejí převážně z afrického materiálu, takže jejich závěry nejsou v asijském prostředí vždy aplikovatelné. Podobně B. Badie¹⁴ pracuje především s materiálem z Blízkého a Středního východu, poskytl mi však řadu podnětů v otázce implantování západních státních a administrativních struktur do tradičních společenských systémů.

Regionem jihovýchodní Asie se zabývá dnes již klasické dílo E. R. Leache¹⁵ o politických systémech v horských oblastech Barmy a rovněž vynikající práce G. Hickeyho¹⁶, věnovaná etnohistorii horských etnik centrálního Vietnamu. Tyto práce mi poskytly řadu podnětů, jak shromážděný materiál interpretovat. Mnoho postřehů z laoského terénu jsem čerpal ze studie laoské antropoložky Vatthaná Pholsény¹⁷.

Vlastní problematika laoských horských etnik zůstávala dlouhou dobu mimo ohnisko vědeckého zájmu. Situaci výrazněji změnila až druhá světová válka a konflikt v Indočíně. S rostoucí úlohou horalů v těchto událostech vzrostla i potřeba jejich studia. Výzkumy získaly větší rozsah zejména v období druhé války v Indočíně v šedesátých a sedmdesátých letech. Probíhaly jak v Laosu, tak i v jižním Vietnamu a v Thajsku. Jejich výsledkem byla řada terénních zpráv, časopiseckých a sborníkových studií.¹⁸ Konec války v Indočíně a následná vietnamská převaha v oblasti však znamenaly jejich přerušování. Kontinuitu si udržely pouze v Thajsku, kde se soustředily zejména kolem *Tribal Research Institute* v Čijang Maji. Během let zde vznikla řada fundovaných studií, které mají i komparativní hodnotu.

Ve Vietnamu komunistická vláda dokázala postupně vytvořit svůj badatelský program, schopný produkovat vlastní, empiricky kvalitní práce.

Laoská vláda zřídila roku 1983 Národní ústav umění a literatury, pověřený ochranou a rozvojem národního kulturního dědictví a spoluprací s mezinárodními výzkumnými agenturami. Ústav byl v roce 1987 převeden pod Národní výbor společenských věd a nakonec byl v roce 1993 reorganizován jako oddělení Ministerstva informací, kultury a turistiky. Roku 1985 byl pod střechou Ministerstva národního vzdělávání zřízen Výzkumný ústav společenských věd. Ten byl roku 1989 rozpuštěn a nahrazen Výborem pro společenské vědy, v jehož rámci fungoval Etnografický ústav. Výbor publikoval několik studií k etnické otázce. V roce 1992 byl nahrazen Ústavem pro výzkum kultury při Ministerstvu informací, kultury a turistiky. V resortu ministerstva byl koncem roku 1999 dále založen Ústav pro jazykový výzkum.

V rámci Laoské fronty národní výstavby (*Neo Láo Sangsát*, NLSS), ustavené v roce 1979, vzniklo oddělení etnických menšin, pověřené mj. výzkumem života a kultury horských etnik. Zajímavým počinem se stala první souhrnná studie k etnickým skupinám v Laosu z roku 2005, sestavená NLSS,¹⁹ a rovněž studie zvykového práva etnických menšin, realizovaná laoským ministerstvem spravedlnosti a Ústavem pro mezinárodní spolupráci ve Vientianu.²⁰ Celkově zatím nejsou laoské aktivity v oblasti výzkumu etnických menšin příliš rozsáhlé.

Při zpracování daného tématu bylo zejména pro starší období nevyhnutelné použít materiály značně různorodého charakteru a vypovídací úrovně. Většinou se jedná o práce založené na terénním pozorování, vzpomínkách a interview, často výrazně ovlivněné osobními postoji pisatelů. Tato skutečnost značně ztěžovala objektivní hodnocení sledovaných procesů.

V otázce starších klasifikací laoských etnik vycházím z práce J. F. Embreeho a W. L. Thomase (1950)²¹ a z práce F. M. LeBara, C. G. Hickeyho a J. K. Musgraveho (1964)²². Díky užším kontaktům s laoským komunistickým prostředím přináší v tomto ohledu některé specifické informace i sovětská kolektivní monografie *Narody Jugo-Vostočnoj Azii* (1966).²³ Jde o studie „zvenčí“, vytvořené převážně na základě kompilací různorodých sekundárních materiálů.

Ve studii prezentuji informace ze sčítání obyvatel z let 1985, 1995 a 2005. Cenné nepublikované podklady k cenzu z roku 1985 a jeho interpretaci mi poskytl ze svého soukromého archívu ruský laosista L. N. Morev, který je

shromáždil během studijního pobytu v Laosu v druhé polovině osmdesátých let. Mnohé z těchto údajů byly ze strategických důvodů tajeny. Další, zčásti nepublikované materiály k cenzu z roku 1995, jsem získal od pracovníků národnostního oddělení *Neo Láo Sangsátu* ve Vientianu. Na konci roku 1995 byla rovněž sestavena studie *Indigenous Peoples Profile* pro Světovou banku.²⁴ Údaje cenzů z roku 2005 jsou prezentovány v dokumentech a zmiňované studii NLSS²⁵ a rovněž interpretovány v pracích některých autorů, jako např. Vatthaná Pholsény.²⁶

Četné terénní informace a profily etnických skupin pocházejí z francouzské studie L. Chazého (1995).²⁷ Tato studie obsahuje údaje o 129 ze 132 registrovaných etnických skupin a podskupin, shromážděných během terénního výzkumu v letech 1989–1994 v 95 laoských distriktech a 450 vesnicích. Další data, shromážděná během dodatečného výzkumu v letech 1995 a 1998, byla doplněna do anglické verze publikace (2002).²⁸ Kvalitní souhrnnou studii tohoto typu sestavil i J. Schliesinger (2003).²⁹

V oblasti kvalitativních informací poskytují dílčí poznatky, založené převážně na vlastních terénních výzkumech autorů, monografie H. Rouxe (1954)³⁰, H. A. Bernatzika (1943, 1947)³¹, K. Iwaty (1951)³², K. G. Izikowitze (1951)³³, W. A. Smalleyho (1961)³⁴ aj. Tento okruh studií je vesměs staršího data, a proto již jen zčásti odpovídá nynějšímu stavu, značně změněnému převratnými událostmi posledních desetiletí. Pro období šedesátých a sedmdesátých let existuje v Laosu jen minimum relevantních etnologických informací. Změnu k lepšímu pozorujeme až v osmdesátých a zejména devadesátých letech, kdy otevírání se Laosu světu umožnilo rozsáhlejší terénní výzkumy, na jejichž základě vzniklo několik etnologických a lingvistických studií. Tyto studie významně přispěly k lepšímu pochopení zejména skupin Lao, Lü, Khmu, Lamet, Katu, Akha, Jao, Hmong a Sek. Další příležitostně studie vznikly jako součást zpráv z různých rozvojových projektů zaštiťovaných např. mezinárodními organizacemi: Rozvojovým programem OSN (UNDP), Dětským fondem Organizace spojených národů (UNICEF), Programem OSN pro kontrolu drog/Úřadem OSN pro drogy a kriminalitu (UNDCP/UNODC), Organizací pro výživu a zemědělství (FAO), Mezinárodním fondem pro rozvoj zemědělství (IFAD), Německou společností pro technickou spolupráci (GTZ), Mezinárodním svazem ochrany přírody (IUCN), Sdružením pro pomoc a spolupráci kdekoliv (CARE), Světovou bankou (WB), Asijskou rozvojovou bankou (ADB), Školami bez hranic (ESF), Lékaři

světa (MDM), Děti a rozvojem (ED) a nadací Zachraňte děti (*Save the Children*).

Vzhledem ke společenské potřebě, kterou vyvolávají problémy spojené s národnostní otázkou v Laosu, můžeme předpokládat, že se počet publikací věnovaných etnické problematice v budoucích letech zvýší. V současné době v Laosu stoupá počet zahraničních badatelů a týmů, zabývajících se zde etnologickým a lingvistickým výzkumem. Z laoské strany dnes tyto zahraniční aktivity zastřešuje zmiňovaný Ústav pro výzkum kultury ve Vientianu, pod jehož patronací vycházejí rovněž publikace k etnické problematice.

Pro předkoloniální období a období francouzské koloniální správy mi poskytly cenné údaje zejména starší práce P. Le Boulanger³⁵, G. Coedèse³⁶, Ch. Archambaulta³⁷, F. Duponta³⁸ a A. W. McCoye³⁹. Tito autoři většinou používají podobné informační zdroje. Místy se značně odchyľují od novější literatury, zejména laoského původu. Dobrým pramenem původních zpráv je monografie 5. vojenské oblasti v severním Laosu, kterou napsal důstojník francouzské koloniální armády G. Aymé⁴⁰, a historie Hmongů od misionáře F. M. Saviny⁴¹. Obě práce jsou založeny na dlouhodobých terénních zkušenostech. Z novějších autorů se starším obdobím zabývají P. a S. Simmsovi⁴², zaměření populárněji, a M. Stuart-Fox⁴³. Francouzskou aktivitu v laoských horách během druhé světové války zevrubně rozebírá především M. Caply⁴⁴.

Značně rozdílné údaje i hodnocení událostí nacházíme zejména v pracích věnovaných období po druhé světové válce. Tuto problematiku doposud podrobněji studoval relativně úzký okruh badatelů. Z autorů, kteří vycházejí především z pramenů západní proveniencce a události interpretují ze „západního“ úhlu pohledu, jsou to především A. J. Dommén⁴⁵, B. B. Fall⁴⁶, E. O’Ballance⁴⁷, R. Shaplen⁴⁸, autorská dvojice P. F. Langer–J. J. Zasloff⁴⁹, H. Toye⁵⁰, G. C. Gunn⁵¹ a G. Evans⁵². Vzhledem k vysoké míře autobiografických prvků má značnou vypovídací hodnotu kniha bývalého člena královské laoské vlády Sísuka na Ťampásaka⁵³.

Taktiku francouzských guerillových aktivit rozebírají bývalý velitel profrancouzských horalských jednotek v Indočíně R. Trinquier⁵⁴ a M. David⁵⁵, který k této problematice podrobně zpracoval francouzské archivní prameny. I přes některé nepřesnosti podává dobrý přehled francouzských a amerických aktivit v laoských horách za války v Indočíně práce A. W. McCoye⁵⁶, zaměřená především na problematiku nelegálního obchodu s drogami. Vysokou míru autenticity má životopis bývalého pracovníka *International Volunteer*

Service Edgara Buella, který sestavil D. A. Schanche⁵⁷. Zevrubné studie zejména k hmongské otázce a americké tajné válce v laoských horách sestavili K. Quincy a J. Hamilton-Merittová.⁵⁸

Pohled z „druhé strany“ laoského konfliktu mi poskytli zejména ruský laosista V. A. Koževnikov⁵⁹, novinář A. Šedrov⁶⁰ a rovněž reportáže australského levicového novináře W. Burchetta. Z laoských zdrojů pak především publikace vydávané organizací *Neo Láo Haksátem*, které jsou sice silně ideologicky zaměřené, ale bylo možné z nich získat řadu relevantních dobových údajů o situaci na územích ovládaných levicovým hnutím. Zajímavé jsou např. práce Phúmi Vongviříta⁶¹ či Kajsóna Phomvihána⁶². Z perspektivy strategie levicového hnutí jsem využil prací generála Vo Nguyen Giapa⁶³, Ho Či Mina⁶⁴ a Mao Ce-tunga⁶⁵.

Různých aspektů laoské problematiky se dotýká řada sborníkových publikací – v širším plánu jsem využil zejména *Conflict in Indochina*⁶⁶, dále pak *Southeast Asian Tribes, Minorities and Nations*⁶⁷, speciálně věnovaný otázce národnostních menšin, *Laos: War and Revolution*⁶⁸ a na něj volně navazující *Contemporary Laos*⁶⁹. Současným problémům v pohraničních oblastech Indočíny se věnuje sborník *Where China Meets Southeast Asia*⁷⁰. Řadu neotřelých pohledů na interpretaci laoské historie a společnosti nabízí sborníky *Breaking New Ground in Lao History*⁷¹ a *Laos. Culture and Society*⁷².

Z laoských autorů žijících v zahraničí se zejména hmongské otázce věnuje ze starší generace Jang Dáo, z mladší generace Lee Garry Yew; moderní historii Laosu sestavil Phungeun Sukalun⁷³, k sociální a ekonomické problematice jsou přínosné práce Vatthaná Pholsény⁷⁴. Mezi marxistickými laoskými autory se výrazně profiluje historik Thongsá Sajñvongkhamdí⁷⁵, který s kolektivem autorů sestavil první oficiálně schválené moderní dějiny Laosu.

Zejména v posledním desetiletí se objevila řada dílčích zpráv a studií k současné etnické a rozvojové problematice v Laosu. Tyto práce mají ne stejnou úroveň a vypovídací hodnotu. Výrazná pro ně je i značná tendenčnost vyžadující si opatrné nakládání s jimi předkládanými informacemi. Pozornost si bezesporu zaslouží např. kritická studie I. G. Bairda a B. Shoemakera⁷⁶ k přesídlovacím projektům v Laosu, dále práce L. Lestrelina⁷⁷ a rovněž studie UNESCO–UNDP k problematice přesídlování, která vznikla pod vedením I. Goudineaua⁷⁸.

Drogovou otázkou se zabývají analýzy UNODC.⁷⁹

Ediční poznámka

Laoština je tónový jazyk, který užívá slabično-fonetické písmo indického původu. Stejně jako ostatní jazyky, které nepoužívají pro písemný záznam latinku, bychom měli laoštinu přepisovat co nejvěrněji foneticky. Bohužel však dosud nebyla vypracována závazná norma pro tento přepis. Zejména v sedmdesátých letech minulého století se sice objevovaly pokusy (např. některých publicistů) o fonémické přepisy laoštiny. Ty jsou však značně nepřesné.

Významný posun znamenalo vydání *Česko-laoského slovníku* v roce 1989⁸⁰, které obsahuje i systém přepisu z laoštiny do češtiny. Z tohoto systému vycházím i v této studii. Oproti slovníkové verzi provádím určité korektury. Souhlásku „ch“ (ve slovníkovém přepisu č. 2 a 3) podle mého názoru vhodněji přepisují jako „kh“, na konci slabiky jako „k“; souhlásku „r“ (č. 22) v souladu s novým laoským pravopisem přepisují jako „l“, souhlásku „v“ (č. 24) přepisují na konci slabiky jako „o“. V případě samohlásek se nebylo možné vyhnout některým hláskám se specifickou výslovností. V přepisu využívám „ü“ (krátké), „ü“ (dlouhé); vyslovuje se podobně jako německé „ü“, ale více hrdelně (ve slovníku samohlásky č. 5 a 6); laoské hrdelní „e“ zaznamenávám v přepisu jako „eu“ (krátké) a „éu“ (dlouhé) (samohlásky č. 9 a 24). Dlouhou a krátkou výslovnost samohlásek respektuji (e – é, o – ó). Dvojhlásky přepisují kombinací samohlásek. Třebaže některé zvuky by bylo možné popsat za pomoci kombinace samohlásek (např. ai, au), laoština pro ně má zvláštní symboly. V českém přepisu používám kombinovaný zápis. Na rozdíl od slovníku složenou samohlásku „ai“ (č. 13) přepisují jako „aj“.

Tonály, jichž má standardní (vientianská) laoština šest, redukuji na dlouhou a krátkou výslovnost („a“ – „á“). V případě kombinace dlouhé samohlásky a krátkého tonálu toto krácení, v souladu se slovníkovým přepisem, respektuji.

Předmětem diskusí lingvistů zůstává využívání hlásky „r“, která ve staré laoštině existovala a zachovala se i v řadě jmen a pojmů. Tato hláska je sice psána jako „r“, ovšem v běžné laoštině se vyslovuje jako „l“. Tuto skutečnost reflektovala gramatická pravidla přijatá laoským levicovým hnutím a později laoskou vládou, která nahradila „r“ zejména hláskou „l“, popř. ji vynechává či nahrazuje jinými hláskami.⁸¹

Ani tento stav však není konečný. Zejména od počátku devadesátých let sledujeme v laoštině tendenci k návratu k „r“ u slov starého původu (převzatých z páli či sanskrtu) a cizího původu. Jiným trendem je „romanizace“, kdy slovo či jméno je psáno v laoštině s „l“, ovšem v anglickém přepisu se objevuje varianta s „r“. Například jméno náměstka ministra informací a kultury Buabán Vólakhúna bylo ještě v osmdesátých letech romanizováno jako Bouabane Volakhoun a nyní je romanizováno jako Bouabane Vorakhoun, reflektující „r“ ve staré formě náměstkova jména. Vyslovováno je ovšem nadále Vólakhún. Podobně jméno bývalého ministra zdravotnictví Vánnalét Látphó je romanizováno jako Vannareth Rajpho, a opět tedy upřednostňuje etymologii na účet přesné výslovnosti ze strany anglojazyčných čtenářů. Debata v této oblasti nadále pokračuje.⁸²

Zatímco v přepisu se přikláním k „l“, tyto skutečnosti reflektuji ve jmenném rejstříku, kde uvádím nejčastější varianty anglického, v případě výrazných odlišností i francouzského přepisu jmen, který dnes anglické přepisy mnohdy nadále ovlivňuje. To zároveň umožňuje čtenáři, jenž není v kontaktu s živou laoštinou, orientovat se v anglicky či francouzsky psané literatuře a rovněž vyhledávat dané termíny na internetu. Vzhledem k současnému rozšíření této literatury by bylo jejich vyhledávání pouze v českém přepisu obtížné. Zeměpisná, etnická aj. jména, jež byla v minulosti převzata z francouzské či anglické transkripce a v českém prostředí již zdomácněla, ponechávám v textu beze změny, v rejstříku uvádím jejich laoské varianty (Vientiane – Viang Āan).

Častá v laoském prostředí je francouzská verze přepisu, kterou jsou běžně ovlivňovány jak anglické transkripce, tak i transkripce do jiných západních jazyků. Rovněž současná laoská vláda, i když dost nekonzistentně, tento systém ve svých dokumentech využívá. Nejvýraznějším francouzským vlivem na anglický přepis je používání francouzského „ou“ (vysl. „u“) na rozdíl od anglického „u“ (někdy i v angličtině psaného jakou „ou“; „v“ namísto „w“; „ti“ (vysl. „t“) namísto „ch“; x („s“) namísto s; a psaní nevyslovovaného koncového e (srv. Vientiane – Wiang Chan, Oudomxay – Udomsay). V praxi se běžně setkáváme ještě s řadou dalších variant, které situaci dále komplikují. V použitých anglických přepisech v důsledku toho rovněž využívám „x“ a „ou“, případně uvádím různé varianty.

Laoština neodlišuje velká a malá písmena. V textu se slova jednoho intonačního celku (a syntaktické skupiny), často však i celé věty píší navíc

dohromady. Hranice vět, jež se jen někdy označují tečkou, se rozlišují především podle smyslu. Tečka se píše na konci odstavce. V přepisu do češtiny se snažím významové dělení slov a vět dodržet. Názvy uvádím velkými písmeny.

V případě thajštiny využívám pracovní transkripci, vycházející (přes některé odchylky) z podobných principů jako laoská transkripce. V této transkripci respektuji specifickou výslovnost thajštiny („č“ namísto laoského „t“, vyslovování hlásky „r“ apod.). V případě přepisu z vietnamštiny se držím mezinárodního úzu, tedy slova přejímám v nezměněné podobě, ovšem bez diakritických znamének. Výjimkou ze standardního vietnamského přepisu jsou některé zavedené názvy měst a osob (Ho Či Min, Ho Či Minovo Město, Hanoj, Vietnam). U barmských jmen užívám českého přepisu vypracovaného v roce 1958 Minn Latt Yekhaunem. Ve výrazech původu čínského a indického (z páli a sanskrutu) respektuji standardní české přepisy, které jsou dobře propracovány.

V případě jazyků etnických skupin v Laosu, které nemají psanou podobu, jsem se snažil, pokud to bylo možné, přepis redukovat náslechem. Užívané termíny z laoštiny a dalších jazyků uvádím kurzívou. Ke kurzívě se uchyluji i u dalších fonémicky zaznamenaných termínů v textu.

Etnické prostředí v Laosu

Laos patří mezi etnicky nejvíce diverzifikovaná území na světě – a také mezi území po této stránce nejméně prozkoumaná. Doposud provedené etnické klasifikace jsou nepřesné, vyznačují se nedostatkem vstupních dat, nevyvážeností přístupů, rozdílnými metodologiemi a v neposlední řadě i poplatností politickým cílům. Etnickou situaci v zemi významně ovlivňují geografické a přírodní podmínky, které mají značný vliv na utváření etnické mapy Laosu. Napomohly ke zformování odlišných laoských etnicko-geomorfologických vrstev Láo Lumů, Láo Theungů a Láo Súngů. Mezietnické vztahy uvnitř i vně těchto vrstev se vyznačují četnými specifiky a variabilitou.

Geografické a přírodní podmínky

Pathét Láo, „Země Laů“, jedna z pěti zemí pevninské jihovýchodní Asie⁸³, má tvar úzkého trojúhelníku, rozprostírajícího se od severu na jih v centru Indočínského poloostrova. Zaujímá plochu 236 000 km², z čehož 3/5 leží v severních oblastech a 2/5 na jihu.⁸⁴ Celková délka hranic Laosu činí 5088 km: z toho připadá 2130 km na Vietnam, 425 km na Čínu, 238 km na Barmu (Myanmar), 1754 km na Thajsko a 541 km na Kambodžu.⁸⁵

Laos, jako jediná ze zemí v oblasti, nemá přímý přístup k moři – na druhé straně však, vzhledem k své centrální poloze na Indočínském poloostrově, vždy sloužil jako tranzitní i nárazová zóna migrací, obchodu, válek či politického soupeření o sféru vlivu. Tuto úlohu si v mnoha ohledech zachovává dodnes.

Území dnešního Laosu se konstituovalo zhruba na konci 19. století v souvislosti se začleněním území při levém břehu středního Mekongu do francouzského koloniálního impéria, tzv. Protektorátu Laos. K dalším korekcím došlo v průběhu druhé světové války a po dosažení nezávislosti Laosu v roce 1954. Ve značné míře tedy jde o uměle vytvořený územní celek vzniklý pod

vnějším mocenským tlakem, který v regionu nekopíruje etnické, kulturní či ekonomické hranice.

Více než 70 % území Laosu pokrývají hory a náhorní planiny. Jednotlivé vrcholy na severu země dosahují výšky 2000 m nad mořem. Nejvyšší horou v zemi je Phú Bija (2820 m. n. m.). Na sever od Phú Bija se nachází rozlehlá náhorní planina Siang Khuáng (1200 m. n. m.), jejíž část je známá pod názvem Planina džbánů (laosky *Thong Haj Hin*). Podobné menší planiny jsou v Laosu velice časté. Ve středním a jižním Laosu se na východě, při hranicích s Vietnamem, rozkládá Annamské pohoří (laosky *Sáj Phú Luang*, „Řetěz královských hor“), dosahující výšek mezi 1500–2500 m nad mořem. Na jihu se postupně snižuje a v Laosu končí náhorní planinou Bólavén.

Hory na severu a na východě země protínají hluboká a úzká údolí řek, které většinou ústí do hlavní vodní tepny země – řeky Mekongu (laosky *Mé-nam Khóngu*, „Řeky Khóngu“). Tato mohutná řeka protéká rozlehlými údolními oblastmi s úrodnou půdou. Ze 4500 km jejího toku připadá 1800 km na Laos. Jde o značně neklidný tok. Během období dešťů hladina Mekongu prudce stoupá (4 m na severu a 8–10 m na jihu) a řeka zalévá široké okolí. Tyto každoroční záplavy mají značný hospodářský význam, protože přinášejí na pole vláhu a úrodnou zeminu. Staly se integrální součástí laoského závlahového zemědělství. Díky příznivým přírodním podmínkám je povodí Mekongu jedním z nejúrodnějších regionů v Asii.

Podnebí v Laosu výrazně ovlivňuje pravidelné střídání monzunových větrů, které dělí roční cyklus na dvě období – období dešťů (během jihozápadního monzunu od května do října) a období sucha (během severovýchodního monzunu od listopadu do dubna). Období dešťů vrcholí v červenci a srpnu, naopak již v polovině listopadu jsou deště vzácné. Roční průměry srážek se v jednotlivých částech země liší, přičemž na většině území přesahují 1500 mm za rok. Nejvyšší hodnoty byly naměřeny na náhorní planině Bólavén – 4064 mm; naopak v okolí města Luang Phabáng je to 1270 mm za rok. Na většině laoského území prší nejméně 100 dnů v roce;⁸⁶ srážky jsou převážně soustředěny do období dešťů.

Kolísání teplot a množství srážek tedy v Laosu ovlivňuje nadmořská výška, zeměpisná šířka a monzuny. Laoské území je v této souvislosti možné rozdělit do čtyř klimatických zón:

– tropické nížiny v nížině Mekongu rozkládající se od jižní provincie Ďam-pásak na sever po provincii Sajňabúlí;

- annamský hřbet při hranicích s Vietnamem od provincie Attapéu na jihu po provincii Bólikhamsaj na severu;
- subtropickou zónu v severních částech země;
- nepřilíši rozlehlou přechodnou zónu mírného pásma na nejzazším laoském severu v provincii Phongsáli.

Nejteplejšími měsíci jsou březen a duben (kolem 40 °C). V nejchladnějším období od listopadu do února se nejnižší teploty na většině území pohybují mezi 10–15 °C. V oblasti Siang Khuáng bývají zaznamenány teploty pod bodem mrazu.

Více než polovina laoského území je zalesněna, i když lesů v Laosu kvůli extenzivnímu kácení rychle ubývá. Hustý a vlhký monzunový les pokrývá přibližně 34 000 km² laoského území, otevřený a suchý monzunový les 55 000 km²; jehličnaté dřeviny rostou na ploše kolem 1500 km². Travnatá a křovinatá step zaujímá plochu 9500 km² laoského území. V některých oblastech, jako na planině Bólavén, se vyskytuje ve větších souvislých celcích, většinou je však přerušována zalesněním.⁸⁷

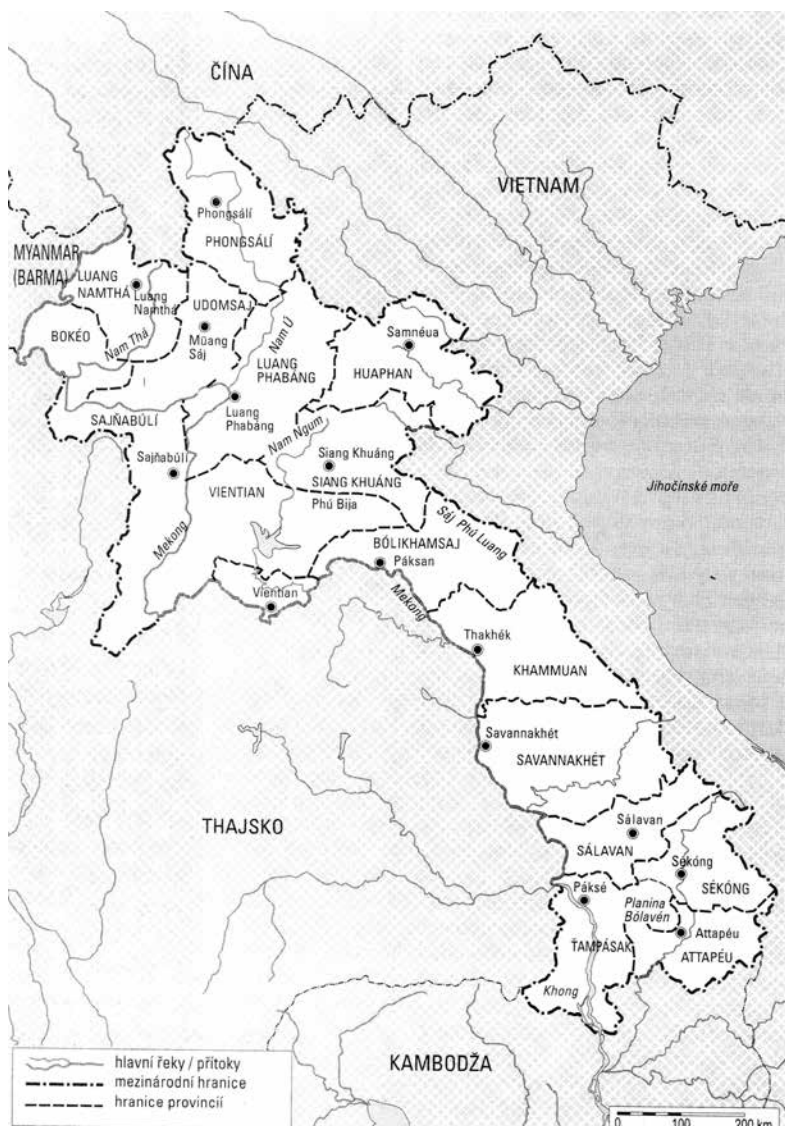
Laoské lesy představují obrovské bohatství. Stromy zde dosahují třicetimetrových výšek. Zvláště ceněny jsou týkové stromy s neobvykle tvrdým a vysoce ceněným dřevem či santál. Další známé lesní produkty představují benzoe, přírodní tropická pryskyřice užívaná k výrobě parfémů aj., či zázvorovitá rostlina kardamom, z jejíchž plodů se získává vyhledávané koření.

Žďárové zemědělství, systematické bombardování za války v Indočíně a rozsáhlá těžba dřeva a nerostných surovin v posledních letech značně změnily vzhled některých horských oblastí. Zalesněné plochy rychle mizí. Vymýcené a vypálené pozemky obvykle překrývá druhotný porost, v němž převládají křoviny, nízké stromy, bambus a divoké banánovníky.

Okrajové oblasti Laosu jsou dodnes domovem mnoha divokých zvířat, včetně slonů, tygrů, levhartů, medvědů, muntžáků, divokých vepřů, opic, krokodýlů aj. Výčet druhů rostlin a zvířat žijících v Laosu není zdaleka ukončen a nadále zde dochází k objevům. Málo prozkoumané a bohaté na nové druhy je zejména Annamské pohoří.

Geologické průzkumy zvláště z období posledních dvou desítek let naznačují, že území Laosu je rovněž bohaté na různé nerostné suroviny, včetně cínu, uhlí, železa, ropy, mědi, zlata, fosfátů, sádry, zinku. V oblasti Huaj Sáj jsou těženy safíry a rubíny. To by Laosu mohlo pomoci vymanit se z vleklých hospodářských problémů.

Mapa č. 1: Laos

Obyvatelstvo

Problémy etnické klasifikace

Podle údajů laoského Statistického úřadu (*Sún Sathítí Hengsát*) žilo v Laosu v roce 2012 6,6 mil. lidí.⁸⁸ Vládní etnická klasifikace z roku 2000 a národní census z roku 2005 vymezily, že se jedná o příslušníky 49 etnických skupin, dále rozdělených do 160 podskupin.⁸⁹ Jde o zástupce čtyř hlavních jazykových rodin – thajské rodiny (thai-kadai), austroasijské (resp. její mon-khmerské skupiny a skupiny viet-muong), miao-jaoské (hmong-jaoské) a čínsko-tibetské (resp. její tibeto-barmské a čínské skupiny). Jejich rozdílnost je důkazem, že přes laoské území vedly významné trasy lidských migrací v oblasti jihovýchodní Asie. Tato poslední klasifikace se značně liší od údajů prezentovaných v minulosti laoskou vládou a, jak přiznávají sami její autoři, stále není zcela přesná.⁹⁰ Pro srovnání: po sčítání obyvatel v roce 1985 bylo v Laosu identifikováno 68 etnických skupin; sčítání obyvatel v roce 1995 rozlišilo 47 etnických skupin a 149 podskupin.⁹¹ Laoské zdroje nám poskytují ještě celou řadu dalších čísel: dokonce i 820 etnických skupin.⁹²

Jiné výsledky prezentují nezávislé etnologické výzkumy. J. R. Chamberlain, C. Alton a A. G. Crisfield došli k číslu 236 etnických skupin v Laosu.⁹³ L. Chazée ve své doposud nejzevrubnější práci o etnikách v Laosu udává, že se jedná minimálně o 131 etnických skupin a podskupin, jež se dále dělí do četných klanů, rodů apod.⁹⁴

Důvodů vzniku těchto rozdílností je celá řada. Mají své objektivní i subjektivní příčiny. Významnou roli sehrává značná etnická dynamika a přetrvávající absence relevantních terénních údajů, která je částečně překonávána až v posledních dvou desetiletích. Etnické procesy v Laosu nejsou zdaleka ukončeny. Část obyvatelstva na laoské území nadále přichází, anebo jej opouští. Probíhá zde vnitřní migrace jak do měst, tak do jiných teritorií. Tato migrace byla v šedesátých a sedmdesátých letech silně podmíněná válkou. Dnes je diktovaná především ekonomickými imperativy a národnostní politikou laoské vlády. Silná a doprovázená vážnými problémy je migrace obyvatel Laosu z vesnic do měst a rovněž migrace v rámci přesídlovacích projektů realizovaných laoskou vládou.

Interakce mezi etnickými skupinami přispívá k přejímání nových vzorů sociální a politické organizaci, náboženství, zemědělské aj. výrobě, jazyce, ve způsobech bydlení, oblékání, zvycích, obyčejích, chování, hodnotových

žebříčcích aj. – a tím i k vytváření nových etnických identit. Zároveň vznikají i nová etnonyma. Ta pro etnology i laoské úředníky představují velký problém především v jižních částech země, ale i v některých oblastech středního a severního Laosu.

Některé etnické skupiny v Laosu nemají autonyma, či je zapoměly. Jejich jména (exonyma) jim dali obyvatelé okolních vesnic; v případě těchto exonym se objevuje tendence o jejich co nejužší vymezení, kdy k nim bývají přidávány geografické názvy z míst, kde jejich nositelé žijí apod. Jde rovněž o vymezení, nezřídka zahrnující příslušníky i několika etnických skupin, pro něž jsou charakteristické některé vnější znaky – např. lovecko-sběračský způsob života u Khá Tóng Lüangů.

Etnická skupina, která se přesunula do jiného teritoria, může od svých sousedů získat nové exonymum. Tato nová jména se vztahují k údolím, jež skupina nově obsadila, tokům řek, směrům a teritoriím, z nichž migrovala, charakteristické barvě oblečení či jiným vnějším znakům, jimiž se nově příchozí vyznačují. Příslušníci takové minoritní skupiny v novém prostředí nezřídka postupně akceptují nové označení. Vzhledem k neexistenci psaných záznamů či slabé tradici orální historie během dvou, tří generací, staré jméno, vztahující se k předcházejícímu teritoriu pobytu, zapomínají. Některé původně jednotné etnické skupiny tak mohou postupně získat i několik jmen.

Jiné etnické skupiny autonyma mají, ale užívají ho pouze mezi sebou – sousedé je nazývají jinak. Akhaové jsou nazýváni Kho, Kha Kho, Iko či Ikou; Mankongové jsou někdy nazýváni So; Katangům říkají jejich sousedé Katengové, Kha, Ong, Lanan či Theung.

Do označení etnik se výrazně promítá i fakt, že rovněž v odborné literatuře bývají uváděna laoskými exonymy. Například Bílí Hmongové jsou označováni Hmong Kháo (laos. *Mong Kháo*, angl. *Hmong Khaw*), přičemž kháo znamená „bílý“ v laoštině, nikoli v hmongštině. Podobně je tomu i v případě Pruhovaných Hmongů – Hmong Láj (laos. *Mong Láj*, anglicky *Hmong Lay*) aj. Lahuové jsou nazýváni (resp. označují i sami sebe v kontaktu s okolními etniky) rovněž Kuj Ňaj (anglicky *Kui Nyai*); Ňaj znamená laosky „velcí“, Kuj Súng (anglicky *Kui Soung*); súng znamená laosky „horští“, „z kopců“, Muséu Dam (angl. *Musseur Dam*) – „Černí Lahuové“ (dam je laosky „černý“) a Muséu Kháo (angl. *Musseur Khaw*) – „Bílí Lahuové“.

Exonymová označení mohou být příslušníky dané skupiny přijata až do té míry, že je užívají i sami mezi sebou. Tento fenomén je zřetelný zejména

u skupin hovořících jazyky austroasijské jazykové rodiny. Například skupiny Khmu Ú a Khmu Lu původně tvořily jednotlivý etnický celek. V důsledku geografické separace a akulturace pod vlivem rozdílných sousedních skupin je dnes možné je považovat za dvě rozdílné etnické skupiny.⁹⁵

U těchto skupin, na rozdíl např. od tibeto-barmských skupin, často existuje jen omezená orální tradice. Výzkumy z první poloviny devadesátých let ve vesnicích Khmu Ú v provinciích Sajňabúli a Luang Phabángu odhalily, že se zde pouze lidé nad 35 let byli schopni identifikovat jako Khmu, a nikoli pouze Láo Theung, „Laosané horských úbočí“ – což je geomorfologický termín zavedený laoskou vládou. Mladší generace termín Khmu již zcela vytěsnila. Pouze někteří starší lidé si pamatovali, že byli součástí podskupiny Ú.⁹⁶

Podobně v distriktu Siang Hón v provincii Sajňabúli tři horské komunity Huaj Pong, Huaj Hua a Maj Pu Viang praktikují způsob života Khmuů (austroasijská jazyková rodina), ovšem sami o sobě tvrdí, že jsou Thaj Ňuan a hovoří pouze jazykem Ňuan (thajská jazyková rodina). Sousedé je nazývají Láo Theung, Láo Maj Ňuan („Noví laoští Ňuanové“) či Khmu Ňuan, ovšem nikdo si není jistý jejich původem.⁹⁷

V jižním Laosu zaznamenal řadu takových autonom a exonym v polovině devadesátých let G. Diffloth.⁹⁸

Matoucí je, že někdy bývá velice podobné jméno využíváno pro dvě rozdílné etnické skupiny – např. Lou (austroasijská j. r.) a Lü (thajská j. r.).⁹⁹

V laoském prostředí se rovněž výrazně liší kritéria a přístupy doposud provedených vládních etnických klasifikací. Významnou roli v nich sehrávají politické zájmy. Z národní perspektivy, tedy ze strany centrálních laoských vlád, můžeme sledovat dlouhodobou tendenci z politických důvodů snižovat počet etnických skupin, resp. národnostních menšin, s nimiž tyto vlády musejí na národní úrovni komunikovat. To vede ke klasifikační ekvilibristice, kdy se nezřídka upravují počty etnických skupin škrtem pera.

Nezávislé etnologické výzkumy by měly vycházet z etnicity, tedy z kombinace objektivních a subjektivních znaků vymezujících jednotlivá etnika. Rovněž jejich problémem jsou ovšem rozdílná kritéria, na nichž jsou postaveny. Podstatně odlišný obraz nám pak poskytují dílčí informace z censů, jež nabízejí pohled na vnímání identity ze strany samotných příslušníků laoských etnik. Zde se výčty uskupení pohybují ve stovkách. Dokládají skutečnost, kterou zaznamenává např. A. South u etnik v Barmě. Že totiž etnická identita, založená na společném jazyku a kulturním dědictví, je pouze jedním z řady

témat, jež utvářejí život komunit.¹⁰⁰ Stejně významnou, mnohdy významnější roli v každodenním životě těchto komunit a jejich vnímání identity sehrávají geografické umístění, ekonomické vazby, klientské a vazby, příslušnost či naopak nepřátelství vůči centrům moci.¹⁰¹

Základní charakteristika laoských etnických skupin

V následujícím textu se věnuji základní charakteristice etnických skupin v Laosu. Tuto charakteristiku jsem pro ilustraci doplnil podrobnějšími profily některých etnik. Při popisu etnik se zaměřuji na komparaci vybraných znaků. Hlavním záměrem není vyčerpávající etnografická deskripce, ale upřednostnění znaků, které jsou důležité ve vztahu etnika k političnu a administrativě. Číním tak s vědomím, že v případě prezentovaných charakteristik jde v jistém smyslu o „ideální“ model, který sice bez větších změn přetrval období francouzské koloniální správy, ale od druhé poloviny 20. století prodělává řadu radikálních změn. V Laosu dnes existují neformální sociální a administrativní systémy a mechanismy vycházející z náboženství a tradice etnik (náboženské, rodové či klanové vůdcovství a administrativa) paralelně s formálními sociálními a administrativními systémy (hierarchizovaná státní administrativa; kontrolní struktury a mechanismy ustavené vládnoucí komunistickou stranou), implantovanými do etnického prostředí z centra. V konkrétní každodenní realitě života etnických komunit tyto dvě formy nezřídka vytvářejí hybridní útvar.¹⁰²

Společenské změny mají v prostředí různých etnických skupin i na různých teritoriích nestejnou dynamiku. Badatel v laoském terénu se dnes místy setkává na jedné straně s vysoce konzervovanou etnickou kulturou a stabilním fungováním mezietnických vztahů podle vzorů vytvořených před stovkami let; na druhé straně pak v prostředí některých etnických komunit nalézá pouze zbytkové kulturní relikty, jež v současném životě těchto komunit hrají již jen podružnou úlohu.¹⁰³

Etnika v přehledu rovněž dělím do etnicko-geomorfologických vrstev Láo Lumů, Láo Theungů a Láo Súngů. Toto členění zařazuji vzhledem k významné roli, kterou sehrálo v národnostní politice laoských vlád. Po obsahové stránce se toto členění objevilo již v klasifikacích francouzské administrativy („Laové“ a „Thajové“ – „Kha“ – „Meo-Yao“). Na základě staršího dělení jej přijala koncem padesátých let tehdejší královská laoská vláda.¹⁰⁴ Rovněž laoské levicové hnutí a později komunistická vláda Laosu tento princip

zpočátku užívaly. Počátkem osmdesátých let jej laoští komunističtí ideologové zpochybnili s tím, že nekoresponduje s marxisticko-leninskou koncepcí národnostní rovnosti a práva na sebeurčení. Oficiálně byl však užíván až do roku 2001. Laoské národní shromáždění ho definitivně zamítlo v roce 2008. Tuto klasifikaci přejala do svých prací i řada soudobých západních autorů, kteří i přes odborné výhrady museli uznat její logiku. V kontextu vývoje laoského etnického problému je jí proto třeba věnovat pozornost.

Koncept etnické klasifikace založený na geomorfologickém principu vychází z historického vývoje, na jehož základě se konstituovala etnická mapa Laosu, a na svou dobu představuje promyšlený počín.

Pro Laos je příznačné, že zde ekologické podmínky výrazně vymezují hospodářskou, kulturní, sociální i jazykovou sféru. Právě zde se ještě výrazněji, nežli v ostatních zemích pevninské jihovýchodní Asie, projevuje vertikální zonálnost, při níž jednotlivá etnická společenství dávají přednost určitým přírodním podmínkám. Tyto podmínky pak zpětně ovlivňují jejich způsob života a kulturu.

Protože charakter přírodního prostředí je v Laosu výrazně určován nadmořskou výškou, nacházíme zde v různých výškových areálech rozdílné hospodářsko-kulturní typy; příznačné je, že těmto podmínkám z velké části odpovídá i jazyková distribuce. Existují zde tři hlavní zóny:

- nízká zóna říčních údolí (zhruba do 700 m nad mořem);
- středně vysoká zóna náhorních planin a hustě zalesněných horských svahů (zhruba 700–1000 m nad mořem);
- zóna horských hřebenů a vrcholů (zhruba 1000 m nad mořem a více).

Na základě této skutečnosti bylo zformováno pojetí vymezující tři základní vrstvy obyvatelstva Laosu, jež tyto zóny obývají – Láo Lumy, neboli „Laosany nížin“¹⁰⁵, Láo Theungy, neboli „Laosany horských úbočí“¹⁰⁶, a Láo Súngy, neboli „Laosany horských vrcholů“¹⁰⁷. Základ Láo Lumů tvoří příslušníci thajské jazykové rodiny, tedy vlastní Laové a jim příbuzná etnika. Láo Theungové se skládají převážně z příslušníků austroasijské jazykové rodiny a Láo Súngové z příslušníků miao-jaoských a tibeto-barmských skupin.

Etnicko-geomorfologické členění dále doplňují jazykovým členěním. K jazykovému členění jako vůdčímu principu etnické klasifikace v Laosu se dnes přiklání jak laoská vláda, tak většina zahraničních studií. Zajímavý je vztah současné jazykové a etnicko-geomorfologické distribuce v Laosu. V roce 1994 bylo vypočteno, že kategorii Láo Lum, tedy obyvatelé Laosu

skutečně žijící v nížinách, tvoří z více než 80 % příslušníci thajské jazykové rodiny, austroasijská skupina je v kategorii Láo Theung zastoupena z více než 85 %, mluvčí tibeto-barmské jazykové rodiny a rodiny miao-jao tvoří Láo Súngy z více než 90 %.¹⁰⁸ I tato čísla dokládají, že tradiční laoský koncept má své hlubší opodstatnění.

Láo Lumové

Etnika hovořící thajskými jazyky jsou rozšířena od čínských provincií Jün-nan, Chu-nan, Kuang-si, Kuej-čou a ostrova Chaj-nan po Šanský a Kač-jinský stát v Barmě, jižní thajsko-malajskou hranici, Laos, severovýchodní Kambodžu, severní a střední Vietnam. V celé jihovýchodní Asii se jedná přibližně o 70 mil. osob.¹⁰⁹

Nejvýraznější složky této jazykové rodiny tvoří Laové, kteří jsou nejdůležitější národností v Laosu, ale většina jich žije na území severního a středovýchodního Thajska (v tzv. Láo Issanu mají asi 20 mil. příslušníků), Thajci (Siamci) ve středním, západním a jižním Thajsku (27–30 mil.), Šanové v Barmě (3,5 mil.), Thajové, Nungové a další thajská etnika ve Vietnamu (4 mil.), Čuangové v čínských provinciích Kuang-si a Kuang-tung (18 mil.), Ahomové v Bengálsku.

V Laosu žijí vedle Laů i skupiny, někdy souhrnně poněkud nepřesně označované jako Horští Thajové.

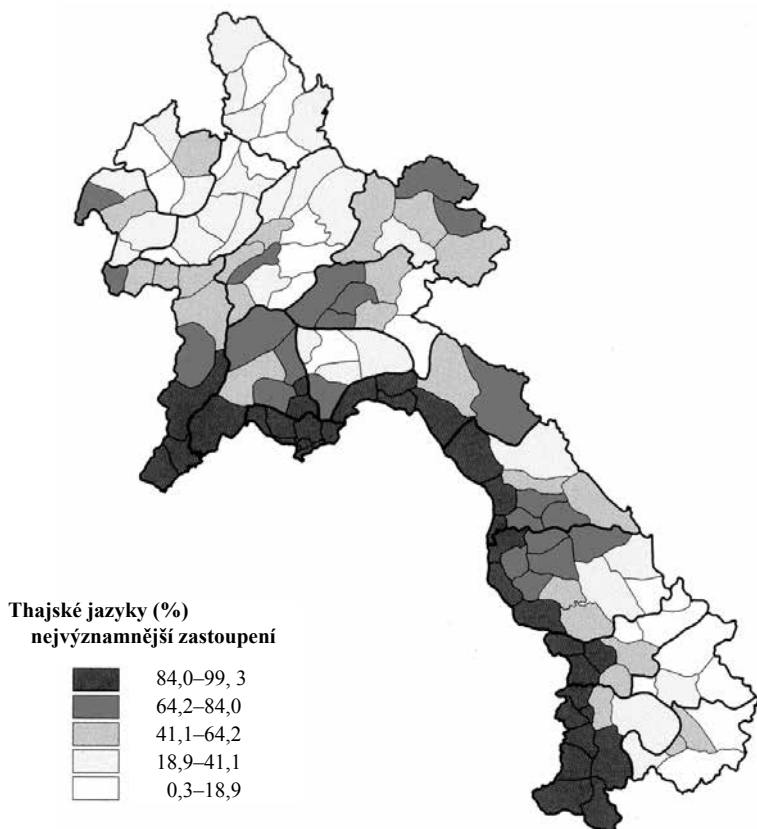
Laové

Laové tvoří podle údajů z roku 2011 55 % obyvatel Laosu.¹¹⁰ Tradičně základní hospodářskou jednotkou Laů jsou vesnické obcíny – *bány*. Bývají situovány blízko vody. V jejich okolí se rozkládají rýžová pole, háje kokosových palm a bambusu. *Bány* jsou tradičně seskupeny do skupin vesnic – *müangů*.

Tradiční hospodářství Laů je založeno na zemědělství. Chov domácích zvířat a rybolov má doplňkový charakter. Základní plodinou je „mokrý rýže“ (*khaó níao*). Zavlažovaná pole (*ná*) převažují. Při nedostatku zemědělských ploch vhodných pro závlahové zemědělství bývají tyto plochy zejména na severu doplňovány poli obdělávanými „suchým“ způsobem (*haj*). Jednotlivá rodinná hospodářství mají svoji zeleninovou zahradu a ovocné stromy.¹¹¹

Tradiční laoské domy jsou, podobně jako u jiných thajských skupin, postaveny na kůlech. Mají širokou verandu a prostory pro denní život a spánek.

Mapa č. 2: Thajské jazyky

Vesnice obývá 50–1000 osob; v provincii Vientiane činí průměr 350.¹¹² V *bánu* žije různý počet nukleárních monogamních rodin, nezřídka navzájem spřízněných. Pro postmaritální rezidenci je typická patrilokalita. Za základní jednotku je považována rodina o pěti lidech. Ve skutečnosti jsou ale rodiny často mnohem početnější – zvláště na severu země, kde je dodnes možné nalézt stopy velkorodinné organizace, zahrnující i mužovy bratry a jejich

rodiny. Soužití několika manželských párů v jednom ekonomickém společenství zde dává rodinnému životu značnou svéráznost. V jedné vesnici nacházíme několik takových skupin.

Starosta vesnice (*pho bán*) je volen a jeho postavení není dědičné. Práva a povinnosti *pho bána* jsou zvykově vymezeny. Zajišťuje organizaci a dohled nad pracovními skupinami, řešení sporů mezi rodinami, přijímání cizinců, kontakt s úřady. Důležitá rozhodnutí však musí uskutečňovat až po poradě s nejváženějšími členy obce. Tradiční starosta Laů vždy musí spíše přesvědčovat nežli nařizovat.

Náboženství Laů se vyznačuje množstvím synkretických prvků. Prakticky v každé vesnici stojí buddhistický chrám (*vat*) nebo svatyně. Laové vyznávají buddhismus Théravády se zbytky bráhmanských věr a rituálů, silně zabarvený domácími animistickými kulty. Základní koncepce buddhismu se v laoském prostředí mísí s vírou v nejrůznější dobré a zlé duchy (*phí*). Jedná se o duchy lesa, horských vrcholů, lesního požáru, duchy zavražděných lidí. Zvláštní pozornost Laové věnují duchům spojeným s kultem předků. Věří, že tito *phí* mají vliv na plodnost. Úzce jsou s nimi svázáni *phí*, kteří člověku pomáhají při práci. Například duch tygra (*phí súa*) je hlavním pomocníkem lovců. Důležité jsou i vztahy s duchy rýžového pole (*phí ná* a *phí haj*). V pátém a desátém měsíci lunárního kalendáře jim Laové přinášejí obětiny; zároveň obětují vařenou rýži z nové úrody duchům předků. V šestém měsíci pak probíhá obětování duchu rostoucí rýže a také duchům místa, osady a předků. V minulosti byly tyto obřady spojeny s ceremoniálním zabitím buvola a s poléváním obětních oltářů alkoholickými nápoji. Oltáře předků jsou téměř v každém venkovském domě. Pro ostatní duchy vesničané zřizují stále nebo příležitostně oltáře na místech, kde pobývají. Mohou jimi být rozpůlené kokosové ořechy, košíky, modely domů na vysokých kůlech aj.¹¹³

Víra v *phí* není omezena pouze na venkovské vrstvy obyvatelstva. Setkáváme se s ní i v nejvyšších vrstvách laoské společnosti. Navzdory pokusům řady laoských vlád (počínaje dekretem krále Phóthisaláta z roku 1527), které se pokoušely kult *phí* omezit, víra v duchy nadále přetrvává.¹¹⁴ Rovněž mnoho buddhistických kněží má pověst znalců *phí*. V případě onemocnění bývají zvaní do domácností, aby zde řídili obřady a pomáhali vypudit zlé duchy. Svě domácí *phí* mají i *vaty* (*phí khun vat*).

Duchovní život laoských venkovanů se tak pohybuje mezi oltářem *phí* a *vatem*, který je zároveň symbolem i centrem vesnické komunity.¹¹⁵

Horští Thajové

Skupina tzv. Horských Thajů (někdy Tajů) je jazykově blízkce příbuzná Laům, ovšem kulturně se značně odlišuje. Nejvýznačnějším rysem je, že Horští Thajové – ať přímo nebo nepřímo – nepřijali v širším měřítku indickou kulturu (viz subkapitola Rané státy) a uchovali si v daleko větší míře svůj původní sociální systém a kulturu.

Předkové Horských Thajů, stejně jako předkové Laů, původně žili na sever od dnešního laoského území. Jejich první skupiny mohly přicházet na laoské území již někdy v 6.–7. století n. l., hlavní migrační proud sem však dorazil až ve 13. století.¹¹⁶ Tato migrace pak pokračovala dále na jih, na území dnešního Thajska.

V horách severního a středního Laosu dnes žije více než deset thajských etnických skupin. Obývají zde náhorní planiny a horská údolí sousedící se severozápadním Vietnamem, jihozápadní Čínou a severním Thajskem.¹¹⁷ Nejznámější jsou Černí Thajové (*Thaj Dam*), Červení Thajové (*Thaj Déng*), Bílí Thajové (*Thaj Kháo*), Severní Thajové (*Thaj Neua*), Lüové, Jangové, Phuanové, Juanové. Dále na jihu sídlí Phu Thajové, Joové, Sekové aj. U těchto skupin a podskupin existuje nejasná etnická klasifikace. Etnologické a oficiální vládní údaje o počtu jejich příslušníků se značně odlišují. Podle oficiálních zdrojů tvoří přibližně 9 % obyvatel Laosu.¹¹⁸

Horští Thajové jsou tradičně závlahoví zemědělci. Protože obývají vyšší oblasti, kde je častý nedostatek pozemků vhodných pro zřizování uměle zavlažovaných údolních a terasovitých polí, některé jejich skupiny (Černí Thajové, Červení Thajové aj.) praktikují i doplňkové kopaničářské zemědělství na přilehlých údolních svazích. V těchto případech obdělávají pole tři roky. Poté ho nechávají 8–10 let ležet ladem.

Kromě rýže, jako hlavní plodiny, horští Thajové pěstují rovněž kukuřici, sladké brambory, kasavu, dýně, fazole, bavlnu, indigo aj. Důležitým doplňkovým zdrojem obživy Horských Thajů zůstává sběr lesních plodin, lov a rybolov. Chov domácích zvířat (buvolů, malých koní, prasat, koz, slepic aj.) je zastoupen slaběji.

Vesnice Černých Thajů a Lüů čítají i několik desítek domů. Všeobecně však převládají malé osady (ne více než 10 domů). Domy jsou prostorné, s jednou velkou hlavní místností, stavěné na kůlech. Hospodářský areál vesnice zahrnuje obdělávanou půdu, les pro lov a sběr, travnaté plochy pro pasení dobytka, pohřebiště a vodní zdroje.¹¹⁹

Základem tradičních komunit Horských Thajů je malá, převážně monogamní, patrilinéární, patrilokální rodina. Muži v ní mají dominantní postavení. Tato forma ovšem vykazuje řadu velkorodinných znaků. Je součástí rozvinutého klanového systému, který tvoří hlavní osu tradiční sociální stratifikace Horských Thajů. V tomto systému se příslušníci jednotlivých klanů dělí na několik společenských vrstev:

- rodovou aristokracii, příslušníky elitních klanů vedené zástupci „hlavních“ rodových linií (tj. přímými potomky předpokládaného předka), kteří jsou tradičně pokládáni za vlastníky veškerých pozemků, jichž obecina užívá. Například u Černých Thajů jsou to tradičně klany *Ló* a *Tám*;
- svobodné rolníky s „občanskými“ právy v občině;
- sloužící, závislé na vládících z aristokratických klanů.¹²⁰

Vesnice Horských Thajů (*bány*) byly, podobně jako vesnice Laů, spojeny do *müangů*, v jejichž čele stáli *tao müangové*. Část *bánů* spravoval *tao müang* přímo, zbytek prostřednictvím dalších příslušníků rodové elity. Na úrovni vesnic mu podléhali volení náčelníci *bánů* (*tao bánové*). Obyčejně se jednalo o nejbohatší a nejváženější obyvatele vesnice.

Tao müang zajišťoval vedle vlastní správy i vojenskou ochranu vesnic, které mu podléhaly. Za to mu vesničané povinně poskytovali pracovní síly pro zemědělské práce.

Úřad a titul *tao müanga* byly dědičné. Horští Thajové věřili, a mnohdy ještě věří, že *tao müangové* mají přímý kontakt s duchy země. Tato schopnost se přenáší v mužské rodové linii. Například Thajové věří, že každý člověk má 32 duší. Tyto duše opouštějí tělo člověka po jeho smrti, některé vystupují do nebe, jiné zůstávají na oltáři předků. Šest z 32 duší příslušníků elitních klanů jsou nejvyšší duchové půdy, kteří ovlivňují její plodnost.¹²¹ Jde tedy o určitou obdobu „modré krve“ evropské šlechty. Jednou z povinností, spojených s úřadem *tao müanga*, proto bylo i vykonávání příslušných rituálů k uctění těchto duchů. Jejich zanedbání mohlo mít pro komunitu neblahé následky. Například v komunitách Phu Thajů je vůdce rovněž zodpovědný za organizování a provádění komunitních rituálů v posvátném lese.¹²² Lüové v nejsevernější laoské provincii Phongsáli, kteří jsou částí Lüů žijících v jižním Jün-nanu, vytvořili několik mocných *müangů* – knížectví. Dva z nich, Müang Sing a Müang Ú, anektovali na počátku své přítomnosti v Laosu Francouzi.

V čele lüských *müangů* stáli *tao fáové*. Nejvyšší úřady na dvoře *tao fáa* zastávali příslušníci elitních klanů. Vedle nich ve správním aparátu působili

i neurození místní náčelníci, přímo podřízeni *t'ao fáovi*. Řídili svěřenou oblast, vybírali daně, organizovali nábor pracovních sil a vykonávali povinnosti, které obyvatelé daného okrsku měli vůči *t'ao fáovi* a ostatním členům rodové aristokracie. Také členové luské elity byli nominálními vlastníky veškeré půdy.¹²³

Společným prvkem náboženství Horských Thajů je víra v *phi*. U některých skupin rovněž existuje silný kult předků – zejména u Černých Thajů.¹²⁴ I za absence buddhismu mají thajské komunity propracované představy o posmrtném životě a kněžské instituce. Buddhismus si získal významnější postavení pouze u Lüů.¹²⁵ I zde však víra v *phi* nadále přetrvává.¹²⁶

Sociální rozvrstvení Horských Thajů nachází svůj odraz i v koncepci posmrtného života. Řadoví příslušníci obcí (tj. ti, kteří nemají aristokratický původ) přicházejí na onom světě do vesnic, v nichž žijí stejným způsobem jako na zemi. Členové elitních klanů jsou podle vznešenosti rozděleni do několika dalších vesnic; nejvýznamnější pohlaví se pak dostávají do vybraných vesnic, kde žijí idylickým posmrtným životem. Duše žen následují duše svých manželů.

S výjimkou duší nejvyšších náčelníků, duše mrtvých někdy opouštějí tyto vesnice a vracejí se zpět na zem, kde mohou buď pomáhat, nebo škodit.¹²⁷ Červení Thajové věří, že život lidí ovlivňují především tito duchové nižšího řádu, a proto musí být často uctíváni. Duchům vyššího řádu děkují za úrodu pouze při výročních slavnostech.¹²⁸

Je zřejmé, že struktura tradiční společnosti Horských Thajů v Laosu je ve svém základě podobná ostatním thajskojazyčným skupinám. Ekonomické a sociální rozvrstvení je v nich sankcionováno duchovní sférou. Jak poznamenává E. R. Leach: „I sama hierarchie duchů je odrazem idejí, již známých v reálném světě.“¹²⁹ To z thajských komunit vytváří pevné, vnitřně jasně stratifikované celky.

Již za francouzského protektorátu došlo v rámci snah o užší začlenění Horských Thajů do koloniálního správního systému k pokusům thajské *müangy* reformovat. *Ťaové* oficiálně ztratili nárok na půdu a ta přešla přímo do rukou představitelů jednotlivých hospodářství; Francouzi se rovněž pokusili zavést volby *t'ao müangů* a jejich zástupců. Vzhledem k pevným nábožensko-sociálním vazbám, které vymezovaly tradiční nárok na tento úřad, se však novými *t'ao müangy* i nadále stávali příslušníci starých elitních klanů.¹³⁰ Během konfliktu v Indočíně pak úspěšnost a šíře mobilizace komunit Horských Thajů vždy výrazně závisely na získání podpory předáků elitních klanů.

Toto rozvrstvení bylo plánovitě narušováno na územích ovládaných levicovým hnutím odporu za občanské války a po roce 1975 laoskou vládou. Důvodem byly snahy o prosazení centrální administrativní kontroly. V terénu se ovšem s jeho fungováním na různém stupni setkáváme dodnes. Například pozice lüských elit byly v době komunismu oslabeny, ovšem nadále se v jejich prostředí setkáváme s osobami nesoucími titul *phañá* (vládce, vladař), *tao* (náčelník) či *sén* (tajemník). Tyto tituly jsou dědičné.

Zvykové právo Horských Thajů je přenášeno z generace na generaci ústně. Ovšem Lüové mají zaznamenáno toto právo písemně a zkompileováno do knih.¹³¹

Láo Theungové

Základ Láo Theungů tvoří etnika hovořící jazyky austroasijské jazykové rodiny, resp. její mon-khmerské skupiny.¹³² Pouze malá část etnik ve středním Laosu hovoří jazyky skupiny viet-muong. Jazyková příbuznost spojuje Láo Theungy nejen s velkými etniky, jako jsou Monové v Thajsku a Barmě, Khmerové v Kambodži, Vietové ve Vietnamu, ale s desítkami malých, geograficky značně roztržitých etnik – Khasii v indickém Ásámu, některými skupinami Orang Asliů v Malajsii a na Nikobarských ostrovech. Celkově do této rodiny náleží přibližně 150 jazyků.¹³³

Oproti jednoznačné preferenci vlastního životního stylu Láo Lumů je naopak etnicko-geomorfologický typ Láo Theungů výrazně poznamenán častými kulturními přejímkami od sousedů.¹³⁴ Austroasijské skupiny, tvořící základ Láo Theungů, všeobecně snáze podléhají asimilačním tlakům nežli thajské, miao-jaoské a tibeto-barmské skupiny. Rozdíly mezi jednotlivými jazyky jsou často tak veliké, že se jejich nositelé navzájem nedorozumí. Význačnou roli v utváření způsobu života těchto skupin sehrála i určitá regrese, kterou prošly.

Pod Láo Theungy jsou dnes v Laosu zahrnovány více než tři desítky etnických skupin. Nejpočetnější z nich jsou Khmuové, kteří mají kolem půl milionu příslušníků. Khmuové, Katangové, Mangkongové, Suajové, Lavenové a Taojové společně tvoří více než 70 % příslušníků austroasijské jazykové rodiny v Laosu. Jiné austroasijské skupiny, jako Atelové či Ahoové, dnes mají méně než 50 členů a stojí před zánikem.¹³⁵ Celkově příslušníci těchto austroasijských skupin tvoří podle oficiálních údajů 22,6 % obyvatelstva Laosu.¹³⁶

Láo Theungové obvykle sídlí ve výškách 300 až 800 m n. m.; extrémně až 1200 m n. m. v provincii Siang Khuáng.¹³⁷ I když představují méně než 36 % obyvatel Laosu, obývají více než 50 % jeho teritoria v řídké zalidněných oblastech. Tato nízká hustota osídlení je podmínkou pro jejich přežití. Ekonomika Láo Theungů je tradičně založená na kopaničářském zemědělství, které si vyžaduje větší rozlohy vhodné půdy.

Pole obdělávaná za pomoci žďáření užívají Láo Theungové 1–3 roky, pak je nechávají 10–15 let ležet ladem. Pro užití pětičlenné rodiny je v tomto systému třeba přibližně 18 ha půdy, z nichž 12 ha je postupně obděláváno. Rodina každý rok využije přibližně 1,2 ha; z toho připadá asi 0,8 ha na rýži a 0,4 ha na kukuřici, sezam, indigo, podzemnici olejnou, sóju, papáje či sladké brambory.

Pro srovnání – k dosažení stejného výnosu potřebují thajské skupiny, praktikující závlahové zemědělství v nížinách, 0,4–1 ha půdy, bez toho, že by ji musely střídat.¹³⁸

V severním Laosu se komunity během zemědělské sezóny rozpadají do malých produkčních skupin žijících v blízkosti polí; na jihu pak snadnější dostupnost vhodné půdy umožňuje pravidelnou migraci celých vesnických komunit v kruhové trajektorii.¹³⁹

Zvláštním případem jsou tzv. Phí Tóng Lüangové („Duchové žlutých listů“) či Khá Tóng Lüangové („Služebníci žlutých listů“), kteří tradičně kočují a praktikují lovecko-sběračský způsob života.

Jednotný není ani způsob bydlení Láo Theungů. Původní formou jsou zřejmě dlouhé velkorodinné domy, u mnoha skupin se však dnes vyskytují malé domy, určené pro nukleární rodinu (Katuové, Lametové, Thinové aj.). Dlouhé domy jsou častější na jihu (Sedangové, Katangové aj.). Dlouhých domů bývá v jedné osadě 1–5, malých nejčastěji 5–20, ale i 50. Khá Tóng Lüangové tradičně užívají pouze dočasné přístřešky.

Ve společenském uspořádání Láo Theungů převládá patriarchální patrilokální rodina, zvláště u jižních skupin je však častá i matrilokalita. Výrazně se zde projevuje vztah mezi matriarchálním společenským uspořádáním a bydlením ve velkorodinných domech.¹⁴⁰ Výběr partnera nebývá majetkově nebo klanově omezen, ovšem výrazná je tendence k lokální exogamii.

Základní tradiční politickou jednotkou Láo Theungů je vesnice. Řídí ji volený náčelník s radou starších mužů vesnice. Radě obvykle předsedá zástupce rodu, který vesnici založil. Tento muž bývá rovněž pověřován vykonáváním

rituálů a urovnáváním sporů uvnitř komunity či s okolními komunitami.¹⁴¹ Stále významné postavení si v komunitách Láo Theungů zachovávají šamani.

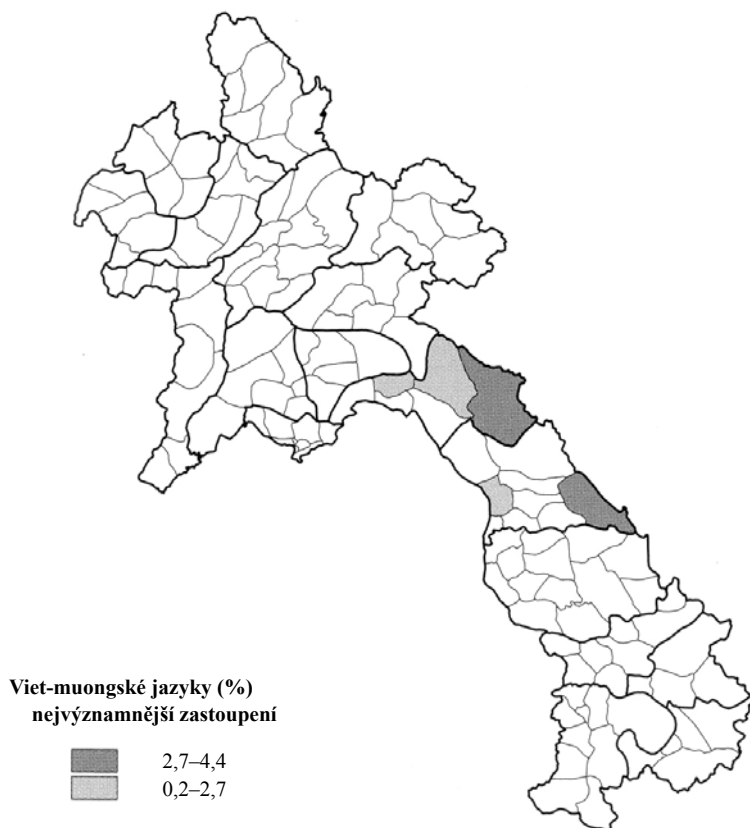
Řada autorů tvrdí, že rozsáhlejší seskupení přesahující rámec vesnice, popř. zájmová sdružení několika sousedních vesnic, se u Láo Theungů nevyskytují.¹⁴² V následujícím textu však dokladuji, že Láo Theungové jsou schopni taková zájmová uskupení, zejména pod vnějším tlakem, vytvářet.

Základní náboženskou formou zůstává animismus s řadou domácích kultů. Vedle toho se u řady skupin vyskytuje i kult předků. Láo Theungové sdílejí mnoho podobných zvyků při uzavírání manželství, při pohřebních rituálech apod. Věří v posvátné lesy a pořádají slavnosti k uctění duchů země na konci zemědělského cyklu. Je mezi nimi rozšířena víra v božstva, *jiangy*, která žijí na určitých místech a mají konkrétní podobu. Mon-khmerské skupiny přitom rozlišují domácí duchy, žijící na lidmi obývaných místech a duchy přírody či lesa.

Společenská i ekonomická závislost Láo Theungů na vyspělejších susedech (Laech, Thajich aj.) je častá. V důsledku toho sousedé nezřídka značně ovlivnili i náboženské představy Láo Theungů. Některé skupiny přijaly na různém stupni buddhismus (Khmuové, Mangkongové, Lavenové, Ojové, Thinové, Suajové) a také křesťanství (Khmuové, Taojové). V šedesátých letech se mezi Khmuy značně rozšířilo mesianistické hnutí. Očekávaný mesiáš měl Khmuům přinést výdobytky západní civilizace.¹⁴³

Vojensko-politická situace v Laosu v posledních desetiletích znemožňovala zevrubnější terénní výzkum Láo Theungů. Především o jižních skupinách proto existuje stále nedostatek informací. Od roku 1986, kdy se Laos otevírá a přiklání se k otevřenější tržní ekonomice, vláda vyvíjí tlak na usazování kopaničářských skupin do stálých vesnic, omezuje jejich vyživovací areály a brání vypalování lesních porostů. Tyto rozvojové programy však s sebou přinášejí nebezpečí zániku pro řadu skupin Láo Theungů. V současné době proto vyvstává akutní potřeba výzkumu a záchraných programů u řady těchto skupin – Jambri, Samtao, Doj, Sapuan, Atel, Ahoe aj. *The World Conservation Union* v roce 1997 doporučil provedení záchraných programů pro skupiny Thamaru, Blengbrao, Arao, Maleng, Malang, T'oe, Phong, Krí, Tum, Liha, Phong, Ahao a Ahlao v oblasti Nakaj – Nam Théun v Khammuanu a v některých oblastech provincie Bólikhamsaj.¹⁴⁴

Mapa č. 4: Viet-muongské jazyky

Khmuové

Khmuové jsou nejpočetnější skupinou v Laosu hovořící mon-khmerským jazykem. Tvoří 11 % obyvatel Laosu.¹⁴⁵ Obývají zejména oblasti severního a středního Laosu od provincie Phongsáli po Páksan v provincii Bólikhamsaj. Vedle toho můžeme jejich komunity nalézt i ve Vietnamu a Thajsku. Po roce 1975 se mnoho z nich ocitlo v utečeneckých táborech v Thajsku a emigrovalo do Francie, Austrálie a USA.

Khmuové se dělí do řady skupin a podskupin, přičemž je obtížné tyto kategorie rozlišit. Mají společný původní jazyk skupiny Khmu (s výjimkou skupiny Bit, která hovoří jazykem Palaung-Wa), ale současná jazyková diverzita je vyšší vzhledem ke geografickým přesunům komunit Khmuů a vnějším etnickým či náboženským vlivům, akulturaci a asimilaci.¹⁴⁶ Khmuové se snadno adaptují na sociopolitické a ekonomické systémy Laů a Lüů, v jejichž sousedství žijí. Jedním z příznaků této adaptace je i fakt, že převážně odložili svůj tradiční oděv a mladší generace se vzdala tradičního tetování.

Nejsilnější větví Khmuů jsou Khmu Ú, jejichž počet se podle různých odhadů pohybuje okolo 450 000 osob.¹⁴⁷ Druhou největší skupinou jsou Khmu Rok (laosky *Hok*) o počtu přibližně 50 000 osob.¹⁴⁸

Vesnice Khmuů jsou tradičně situovány v údolích ve výškách 400–800 m nad mořem, kde jsou vhodné podmínky pro kopaničářské zemědělství a dostatek vodních zdrojů. Domy jsou umístěny kolem hlavních a vedlejších cest v údolích. Jejich konstrukce a umístění často přebírá laoské aj. vzory. Obvykle v nich žije 30–150 rodin. V okolí těchto vesnic musí být dostatek vhodné půdy – v průměru 1,2 ha na rodinu; v desetiletém rotačním cyklu tedy 12 ha. Tyto plochy jsou v současné době pod tlakem úřadů redukovány a rotační cyklus omezen na 2–3 roky. Doplňkové hospodaření zahrnuje omezený chov dobytka, přičemž buvoli byli tradičně považováni za symbol bohatství a využíváni jako obětní zvířata. Obchodování s nimi je dodnes omezeno. Hojně chovaná jsou prasata a drůbež. Khmuové vedle toho nadále široce praktikují i lov a sběr lesních produktů.

Khmuové udržují pravidelné obchodní kontakty s komunitami nížinných Laů a dalšími etniky v sousedství. Příležitostně, zejména v obdobích neúrody a nedostatku potravin, pro ně pracují jako nádeníci.

Tradiční náboženství Khmuů vychází, podobně jako u jiných austrosijských skupin, z víry v duchy neživých věcí, zvířat a lidí. V některých rodinách se praktikuje čarodějnictví a komunikace s duchy prostřednictvím médií, která vstupují do tranzu. Sousedé Khmuů často věří v jejich magické schopnosti a obávají se jich. Ceremoniály Khmuů se soustřeďují kolem obětí, jež jim mají zajistit ochranu před zlými duchy a štěstí. K těmto účelům byli původně ceremoniálně obětováni buvoli, dnes jsou to většinou prasata či slepice. V pantheonu duchů mají významné postavení duch domu (*Gaang*), duchové lesa a velkých stromů (*Bří, Jú, Torteri*). Tradiční rituály značně ustoupily po roce 1975, ale v omezené míře nadále přetrvávají. Část Khmu

Roků a Khmu ů dnes rovněž praktikuje buddhismus, přičemž nebývá neobvyklé, že zkušení buddhističtí mniši ve vesnicích fungují jako specialisté na vyhánění zlých duchů.

Skupiny Khmuů se dále vnitřně dělí na rody (*ta'*).

Vesnice Khmuů tradičně řídili předáci a rady starších. Vůdcem rodu je *leukunkung*, obvykle starší muž, který má v komunitě úctu a respekt. Když *leukunkung* zemře či se vzdá funkce (méně často když ztratí důvěru komunity), vesničtí starší vyberou jeho následovníka. Obvykle to bývá jeho syn či bratr. Ženy nebyly v minulosti oprávněny se účastnit rozhodování v záležitostech vesnic a rodů. V posledních letech však jejich podíl na řízení komunit roste, i když mnoho předsudků v tomto ohledu nadále přetrvává.¹⁴⁹ Dnes jsou vesnice Khmuů na základě oficiálního administrativního systému řízeny starosty, vesnickými výbory a masovými organizacemi. Tradiční předáci a rady starších si však nadále zachovávají významnou sociální a kulturní roli.

Základní hospodářská činnost probíhá v rámci rodiny. Pro sociální organizaci Khmuů je příznačná existence skupin vzájemné pomoci při zemědělských aj. pracích. Tyto skupiny bývají složeny v průměru z deseti rodin a mění se každého roku v závislosti na konkrétních podmínkách pro zřizování polí, setbu, sklizeň aj. Tradiční kooperace dále zahrnuje ujednání při rozdělování pozemků pro pole, pastviny, sběr plodů, stavbu domů aj. Tohoto systému v minulosti využívaly komunistické orgány při kolektivizaci venkova. Některá z těchto původních „zemědělských družstev“, naroubovaných na tradiční systém Khmuů, fungují v jejich prostředí i po změnách v druhé polovině osmdesátých let. „Družstva“ bývají složena z přibližně třech desítek pracovníků a stejně jako v minulosti se zaměřují na vzájemnou výpomoc a vytváření společných zemědělských fondů.

Adaptabilita v komunitách Khmuů není vždy pozitivním jevem. Ztráta sociálních vazeb a kulturní identity zde čas od času vede k exodům, snižování životní úrovně a zneužívání drog.¹⁵⁰

Khá Tóng Lüangové

Khá Tóng Lüangové („Služebníci žlutých listů“) či Phí Tóng Lüangové („Duchové žlutých listů“) je v thajských jazycích souhrnné označení pro příslušníky malých komunit roztroušených v Laosu, Thajsku a Vietnamu, které tradičně kočují a praktikují lovecko-sběračský způsob života v džungli. Jejich tradiční sociální organizace nepřesahuje rámec rodiny a malé lovecké

skupiny. Původně zřejmě hovořili mon-khmerským jazykem, který ale vlivem sousedů prodělal řadu změn. Chamberlain zaznamenal některé skupiny hovořící smíšenými vietkými jazyky (viet-muong) ve středním Laosu (Ahoe, Thavéung, Atel, Krí, Phong, Maleng, Malang, Arao, Čéut, Salang-X, Salang-Z).¹⁵¹ Jádro těchto skupin je v sousedním středním Vietnamu. Jejich kultury by si zasloužily detailnější výzkum. Nedostatečně prozkoumána a zařazena jsou i malá etnika Phumong, Phuhoj, Teket, Salao, Bou aj. Dnes jsou již ve všech třech zemích v naprosté většině sedentarizováni. Na usedlý způsob života se těžko adaptují. Většinou žijí na okrajích vesnic rozvinutějších etnik, která profitují z jejich laciné pracovní síly.

Řada skupin Khá Tóng Lüangů je dnes ohrožena zánikem. Jediná vesnice skupiny Sapuanů existuje v provincii Attapéu; zánik hrozí i skupinám Jé, Kanaj a Kado z provincie Sálavanu, Puarkům z provincie Huaphanu a Tamojům z provincie Luang Namhá. Příslušníci skupin Atel a Ahoe přežívají v malých počtech v provinciích Bólikhamsaji a Khammuanu.¹⁵² Kočovní Jambriové v laoské provincii Sajňabúli čítali 22 osob v září 1994 a 18 osob v prosinci 1998.¹⁵³ V roce 2004 jsem zachytil zprávy o posledních migrujících skupinách lovců a sběračů v provincii Sálavanu (distriktu Taoj). Při hledání potravy údajně přesouvali svá lesní tábořiště každých 3–5 dní. Jen občas navštěvovali okolní vesnice, aby zde vyměnili lesní produkty, zvířata a rotangové výrobky za tabák, oděvy a přikrývky.¹⁵⁴

Skupiny Khá Tóng Lüangů v Laosu jsou od druhé poloviny osmdesátých let úřady nuceny opouštět lovecko-sběračský způsob života v horách a usazovat se v osadách kontrolovaných vládou.¹⁵⁵ To je případ Salangů (Kriů) z provincie Khammuanu ve středním Laosu, soustředěných do vesnice Bán Salang, aj.¹⁵⁶ Podobný osud potkal i další lovecké skupiny ve středním Laosu. Po usídlení bývají jejich členové zařazováni pod pravomoc starostů vesnic, v jejichž obvodu se ocitají. Vzhledem k nedobrovolné sedentarizaci, již zejména v počátečních fázích doprovázejí kulturní šoky a následná vysoká úmrtnost, a rovněž silným tendencím k akulturaci ze strany úřadů, jde o vysoce ohrožená etnika.

Láo Súngové

Etnicko-geomorfologická vrstva Láo Súngů zahrnuje etnika hovořící jazyky rodiny miao-jao (Hmongové, Jaové, Lao Huajové – Lantienové) a etnika hovořící jazyky tibeto-barmské rodiny (Akha, Phunoj, Lahu, Sila, Lolo,

Hani). Někdy bývají k Láo Súngŭm řazeni i příslušníci čínské jazykové skupiny Ho.

Miao-jaoské a tibeto-barmské skupiny Láo Súngŭ, podobně jako z velké části i thajské skupiny, zformovaly své kultury již ve svých původních oblastech, kde je i adaptovaly na horské prostředí. Na území Laosu je pouze přenesly. Jejich sporadické pokusy o změnu přírodního prostředí skončily ve většině případů neúspěchem a rovněž v současných společenských procesech v Laosu jim přinášejí řadu problémů.

Etnika miao-jao (hmong – jao)

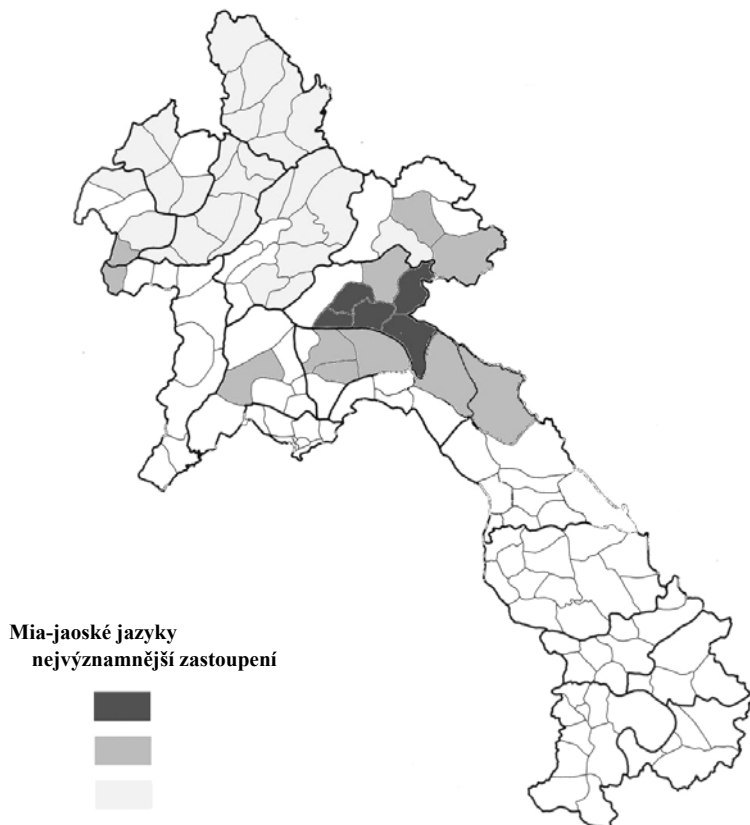
Etnika hovořící jazyky miao-jao (v Laosu nazývaná i hmong-jao) migrovala do Laosu z jižní Číny především v průběhu posledních 200 let. Podle oficiálních zdrojů dnes tvoří 8,5 % obyvatel Laosu.¹⁵⁷ Dělí se na dvě velké větve – miaoskou (hmongskou) a jaoskou. Z miaoské větve jsou v Laosu zastoupeni Hmongové, kteří tvoří přibližně 80 % příslušníků této jazykové rodiny. Obývají severní Laos.¹⁵⁸ Jaoskou větev zastupují Jaové, kteří v Laosu hovoří dvěma hlavními dialekty – Mian (angl. *Mien*) a Mun.¹⁵⁹ Podobně jako Hmongové obývají severní Laos, ovšem teritoriálně jsou daleko roztržštěnější. Příbuzní Jaů jsou Lao Huajové.

Hmongové

Laoští Hmongové jsou částí miaoského etnika, které čítá několik milionů osob a žije kromě Laosu i v severním Thajsku, severní Barmě, v severním a středním Vietnamu a v jihozápadní Číně. Vlivem událostí za války v Indochíně jich značná část emigrovala do USA, Francie, Austrálie a Francouzské Guayany. Cenzus z roku 2005 udává počet 451 946 Hmongů.¹⁶⁰ Nejpočetnější jsou v provinciích Siang Khuáng, Bólikhamsaj a Huaphan. Obývají však některé horské oblasti i v provinciích Vientiane, Luang Phabáng, Udomsaj, Sajňabúlí, Boké a Phongsálí.¹⁶¹ I přes značnou územní roztržštěnost si dokázali uchovat etnickou identitu. V laoském prostředí představují jednu z nejdynamičtějších složek menšinového obyvatelstva.

Označení Meo, které pro toto etnikum užívají Thajci, Laosané a Vietnamci, je deformovanou podobou čínského jména Miao. To je v Čínské lidové republice oficiálně užíváno dodnes.¹⁶² Laoský a thajský překlad termínu „Méo“ znamená „Kočka“, i když s poněkud odlišným tonálem. Horalé ho proto považují za urážlivý. Když se někdy kolem roku 1972 vrátil do Laosu dr. Jang

Mapa č. 5: Mia-jaoské jazyky

Dáo, první Hmong, který získal doktorát na univerzitě ve Francii, požadoval, aby byl termín „Méo“ zrušen. Jako náhradu navrhl termín „Hmong“, který znamená „Svobodný člověk“. Tento termín se ujal a je dnes mezinárodně užíván.¹⁶³ Laosané však nadále často užívají termín Méo.

V Laosu rozlišujeme Hmongy podle odlišností v oblékání, dialektů a některých dalších rozdílů (tradice, uspořádání vesnic, řemesla). Dvě nejpočetnější skupiny Hmongů jsou Bílí Hmongové (*Mong Kháo*) a tzv. Pruhovaní/

Barevní Hmongové (*Mong Láj*).¹⁶⁴ Oficiální laoské materiály rovněž rozlišují Hmong Khiao, Hmong Lengy, Hmong Damy a Hmong Siy.¹⁶⁵

Laoští Hmongové jsou převážně kopaničářští zemědělci. Pole obvykle obdělávají 3 roky, poté je nechávají 8–10 let ležet ladem. Pěstují na nich kukuřici, rýži, konopí, dýně, cibuli, batáty aj. Chovají prasata, drůbež, kozy, rohatý skot a koně. Významnou složku hmongské zemědělské produkce tvoří mák odrůdy *Papaver somniferum*, poskytující opium. Při své vysoké atraktivnosti a poměrně dobré ceně je opium výhodným obchodním artiklem. Je jednou z mála komodit, kvůli kterým byli obchodníci z nížin vždy ochotni podnikat cesty do hor. Hmongska produkce opia bývá proto často více než ze tří čtvrtin určena pro vnější trh.¹⁶⁶

Technika pěstování opiového máku a získávání surového opia je jednoduchá, i když pracná. Sklizeň kvalitního opia je výsledkem několikaměsíční práce, při níž hraje významnou úlohu schopnost pěstitelů vybrat vhodné místo na pole, volit správné osivo či zahájit ve správný okamžik nařezávání makových hlavic. V Laosu je opiový mák pěstován jak v rovině, tak ve svazích, které mají spád i 40 stupňů. Obvykle to bývá 20–30 stupňů. Nadmořská výška umístění makových polí se pohybuje mezi 500 až 1700 m nad mořem. Nejčastější destinace je mezi 1000–1400 m nad mořem. Nej kvalitnější opium v Laosu údajně pochází z oblasti Phú Khé v provincii Siang Khuángu.¹⁶⁷

Máku se nejlépe daří ve výškách nad 1000 metrů, v půdách vzniklých z vápencové vrstvy na vrcholu žulového podloží. Tyto půdy jsou úrodné a dobře odolávají erozi. Rýži naproti tomu vyhovuje teplejší klima pod hranicí 1000 m. Kukuřice roste v obou pásmech, z praktických důvodů ale vesničané dávají přednost jejímu vysazování ve výškách nad 1000 metrů. I když je to „hladová“ plodina, která značně vyčerpává živiny z půdy, díky jejímu posunutému vegetačnímu cyklu je možné ji vysazovat v kombinaci s mákem. Vesničané tak činí velice často. Když byla na poli vyseta kukuřice, je poté možné je připravit pro osetí mákem již v září nebo v říjnu; v případě rýže je to až v listopadu.

Opium se sklízí od února do března; někdy až v dubnu, když je chladno. Rané opium (*jáfin-dó*) z máku sázeného v srpnu a sklizeného v prosinci vyrábějí obvykle jenom kuřáci opia pro doplnění zásob. Během sklizně musí vesničané naříznout jednu makovici po druhé zvláštním nožem se dvěma či třemi ostřími.¹⁶⁸ Nařezávání probíhá odpoledne. V podvečerním slunci a během noci bílý latex, který prýští z nařezaných makovic, tuhne

a hněde. Vesničané ho následujícího rána seškrábou zvláštními plochými škrabkami a uloží do malých misek. Poté ho na chvíli dají dosušit na slunce. Opium se postupně změní v tmavě hnědou gumovitou hmotu. Následně je zabaleno do papírů, kusů novin a podobně. V této formě může být skladováno léta bez toho, že by ztratilo na kvalitě. Nařezání hlavic je možné dvakrát i třikrát opakovat. Závisí to na velikosti a bohatosti makovice a také na množství pracovních sil, které vzhledem k pracnosti procesu rozsah produkce opia výrazně limitují. Hmongové přitom většinou spoléhají na rodinu a pracovní síly odjinud si najímají zřídka. Někdy to bývají i Láo Theungové.¹⁶⁹

Hmongové, adaptovaní na horské podmínky, při zřizování svých polí a osad jednoznačně preferují vyšší nadmořské výšky mezi 800–1500 m a do nížin se přesouvají jen neochotně. Tato obava z nížiny se odráží i v rozšířeném hmongském úsloví: „Jestliže se nebojíš hladu, zůstaň v horách – jestliže se nebojíš smrti, jdi do nížiny.“¹⁷⁰ Hmongské vesnice mají různou velikost. V provincii Siang Khuáng je v osadách průměrně 8 hospodářství, ale existují zde i vesnice, které čítají více než 40 hospodářství. Domy jsou postaveny na zemi. Uvnitř mají jednu místnost bez oken. Hmongové se tradičně vždy po 12–15 letech stěhují blíže k polím. V současné době existuje snaha vlády tyto přesuny omezit.

Hospodářskou jednotku Hmongů tvoří příslušníci rozšířené patrilokální rodiny. Po otcově smrti se hlavou rodiny stává nejstarší syn. Ženatý syn si po svatbě a po krátkém období soužití v otcovském domě může postavit vlastní dům. Obvykle se usazuje v blízkosti rodičů a nadále zůstává podřízen otcově autoritě. V manželství je povolena polygamie. Zvláště význačnější Hmongové mívají více žen. Polovinu otcova majetku tradičně dědí nejstarší syn, druhou polovinu ostatní synové.¹⁷¹ Pod vlivem Laů se dnes objevuje tendence dělit majetek rovnoměrně mezi všechny syny.¹⁷²

Pro Hmongy je příznačné rozvinuté příbuzenské cítění a vědomí souvátlosti, které často pokrývá rozlehlá území. Tyto vazby jsou budované na principu exogamních patrilinéárních klanů (*sengsáo*).¹⁷³ Klanové vazby často dosahují i do desítek geograficky značně vzdálených vesnic. Například byla zaznamenána migrace celé vesnice Hmongů z Vietnamu do Laosu k příbuzným, žijícím ve vzdálenosti 300 kilometrů.¹⁷⁴ Když jsem se v roce 1993 zúčastnil pohřbu manželky hmongského předáka Fajdanga Ló Bli-ajáa z klanu Ló v Nonghétu v severovýchodní Laosu, shromáždili se zde

k ceremoniálu příbuzní z více než pěti desítek vesnic vzdálených desítky kilometrů.

Hmongské tradiční vedení je založeno na dobře definované a respektované hierarchii. Ve starších dobách, ještě v Číně a první polovině 20. století v Laosu, měli Hmongové své „malé krále“, *kaitongy*. Na špici tradiční hmongské hierarchie v Laosu i v moderní době stojí vůdce, který řídí záležitosti Hmongů v určité lokalitě. Na nižších úrovních stojí předáci jednotlivých klanů v dané lokalitě; dále hlavy rodin a duchovní předáci – šamani. Předák klanu může za jistých podmínek – díky podpoře členů klanu, spojenectví s dalšími klany a klientských sítí, díky schopnosti zprostředkovávat jednání mezi klany a urovnávat spory nebo díky podpoře centrálních úřadů – získat kontrolu nad rozlehlým územím.¹⁷⁵

V čele vesnice či osady pak obyčejně stojí předák nejvýznamnějšího klanu. Na rozdíl od starosty Laů, který je spíše první mezi rovnými, má hmongský náčelník značnou autoritu. Jeho vliv je výrazný zejména ve vesnicích obývaných jedním klanem. Náčelník řeší spory mezi jednotlivými vesničany, dohlíží na pořádek v osadě a na udržování cest, má hlavní slovo při výběru místa a určování termínu přesunu vesnice, řídí společné práce a jedná s úřady. O důležitých záležitostech se však musí radit s předáky jednotlivých hospodářství.

Muži, jako dědiční nositelé linie předků, hrají v hmongských komunitách hlavní společenskou roli. Pouze muži diskutují a mají volební hlas na schůzích rozhodujících o záležitostech komunity. Ženy se těchto setkání mohou účastnit pouze jako pozorovatelé. Rozhodující slovo mají respektovaní starší muži. Hmongští předáci bývají nominováni z nejméně inteligentnějších, nejschopnějších, nejbohatších, nejvlivnějších, a obecně i nejstarších členů klanu.¹⁷⁶ Osoby zastávající tyto posty by měly být kompetentní a čestné, schopné se obětovat pro zájem celku.

Hmongové, vedle důrazu na příbuzenské vazby, projevují i schopnost vytvářet početná zájmová seskupení – nejčastěji z vojenských důvodů. Tradiční hmongský vojenský systém je založen na milici složené ze všech bojeschopných mužů. V době starých *kaitongů* právě tito muži měli právo vybírat následníka mezi *kaitongovými* syny. Tradiční hmongská vojenská organizace v minulosti zahrnovala i několik desítek vesnic (nejčastěji udávaný počet je 20).

Členství v ní bylo dobrovolné. Každá vesnice zůstávala v jejich rámci autonomní a popř. mohla z organizace i vystoupit. Muži mohli svého náčelníka

sesadit a důležitá rozhodnutí (především otázky míru a války) si vyžadovala jejich souhlas ve společném shromáždění. Náčelník v případě zahájení války obvykle určoval svého „polního maršála“ a některé „nižší důstojníky“. ¹⁷⁷ Existence a fungování organizace značně závisely na jeho vůdcovských schopnostech. Seskupení vesnic se mohlo po náčelníkově smrti nebo selhání změnit. ¹⁷⁸

Hmongové obvykle rozlišují mezi politickým a duchovním vůdcovstvím, kdy je předák klanu odlišný od duchovního vůdce – šamana. ¹⁷⁹ Praktikují animistický šamanismus se silným kultem předků. Šamani působí jako znalci duchů a zprostředkovatelé kontaktů s nimi, jasnovidci a tradiční léčitelé, organizátoři pohřebních aj. obřadů. ¹⁸⁰

Rejstřík duchů, v něž jednotlivé hmongské skupiny věří, je často rozdílný. Obecně mezi nejvýznamnější patří nebeský duch, duch země, duch hor, duch bouřky, duch draka a celá řada domácích duchů. Duchovní svět Hmongů je rozdělen na Nebe a Zemi. Na nebi sídlí bohové a démoni. Stvořitel a vládce světa je popisován jako „velká osobnost“, *ňo neng*, a Hmongové k němu chovají velkou úctu. Dávají mu jména jako „Král nebes“, „Pán nebe a země“, „Otec a matka nebe a země“ apod. Jeho role je v mnoha ohledech podobná Svatému duchu křesťanů.

Vedle tohoto „Svatého ducha“ mají Hmongové i svého „Ježíše Krista“. Je jím polobožský pomocník Krále nebes, děd *Šo*. Je to technik a organizátor. Uspořádal čerstvě stvořený svět. Má rád lidi, chrání zamilované a pomáhá neplodným ženám. Protihráčem dobráckého *Šoa* je vládce démonů *Da Ňcu Ňong*. Žije v nebeském kraji tvořeném dvanácti horami. Na nejvyšší hoře má vládce démonů postaven nádherný palác. Na zemi žije řada dalších duchů. U Hmong Khaů jsou to např. *Da Ťe* (duch domu), *Da Suka*, *Ta Tr ʔong*, *Da Gniuda* (specifiční domácí duchové), *Da Ňong* (hora, les), *Da Ha* (voda, řeka).

Hmongský šamanismus je postaven na exorcismu. Hmongové věří, že lidské bytosti se skládají z pomíjivého těla, jež ožívují duchové. Tyto duchy označují termíny *pli* anebo *ňcu*, popř. *ňcu pli*. V překladu to znamená „duchové života“. *Ňcuové* v jistém slova smyslu zobrazují některé význačné rysy lidské povahy, přičemž se tyto rysy u různých *ňcuů* mnohdy překrývají a jeden rys se může vyskytovat i u několika *ňcuů*. Nejde tedy o pojem totožný s křesťanskými dušemi, ani o přesně definovaný a hierarchizovaný systém. Hmongové sami se neshodují v tom, kolik *ňcuů* v lidském těle je. Nejčastěji

udávají 2–3, ale i 32 duchů.¹⁸¹ Skupina duchů života v lidském těle tvoří harmonický celek (*tsua*), v němž nic nepřebývá a nic nechybí. Síla a harmonie duchů života vytváří silného a harmonického člověka. Je-li naopak rovnováha narušena, člověk onemocní. To se obvykle děje v případě, že do těla člověka vstoupí zlý duch, který zde způsobí „nadstav“, anebo naopak nějaký duch života z těla člověka uprchne, a vznikne tak „podstav“. Tehdy musí nastoupit šaman (*tsi neng*), aby vzniklé nesrovnalosti vyřešil. Jeho úkolem je přesvědčit zlého ducha, aby se svých záměrů vzdal a odešel; v opačném případě nalézt ducha života a navrátit ho do těla nemocného. Nádherný palác *Da Ncu Nonga* na nebesích totiž silně přitahuje duchy života. Ti sem odcházejí, když jsou nespokojeni se svým nositelem na zemi. Šaman se proto odvádí do tranzu, v němž se v myšlenkách vydává k branám *Ncu Nongova* paláce a přesvědčuje ducha života k návratu. V tom mu pomáhají četní přátelští duchové. Léčba je ukončena, když je nespokojený duch přiveden zpět.¹⁸²

V souvislosti s tradicí *kaitongů* se mezi Hmongy vyskytuje i víra v meoského mesiáše, krále-osvoboditele, který jednou přijde a povede Hmongy proti všem, kdo je utlačují. Mesianismus se mezi laoskými Hmongy objevil např. při povstání v roce 1918; koncem padesátých let předpovídal příchod Ježíše Krista řídícího džíp a oblečeného v amerických šatech, který Hmongům dá zbraně a povede je do boje proti nepřátelům.¹⁸³ V sedmdesátých letech se tato víra projevila v kultu bojovníků *tao fá*, který rozebereme později. Třebaže tyto novější verze byly silně ovlivněny křesťanstvím a současnou společensko-politickou situací, v základě odpovídaly starším hmongským koncepcím. Se zbytky této víry se u laoských Hmongů setkáváme i v současnosti.

Významnou roli v mesianistických kultech hraje i víra v hmongské písmo, jež bylo ztraceno během válek. Proroci, zvěstující příchod krále – mesiáše, by měli toto písmo ovládat. Skutečností je, že Hmongové během migrací a historie přijali různé typy písem – čínské znakové písmo, různé typy romanizované abecedy sestavené misionáři, písmo zavedená mesianistickými vůdci či moderními předáky. V současné době se v prostředí laoských Hmongů nejčastěji užívá laoské písmo.¹⁸⁴

Hmongové projevují velký zájem na uchování své kulturní identity, nezávislosti, rodinné a klanové solidarity. Jejich klanový systém a rovněž sociální a teritoriální síť, silně ovlivňované patriarchálními vztahy, fungují i v současnosti.¹⁸⁵ Také autorita hmongských předáků bývá nezřídka zachována. Úřady, aby se vyhnuly obtížím, je často oficiálně jmenují do místních

správních orgánů. O nových rozvojových modelech se v hmongských komunitách zevrubně diskutuje.

Jaové

Odhady celkového počtu Jaů v regionu jihovýchodní Asie se pohybují kolem 1,5 mil.; žijí v jižní Číně, severním Vietnamu, Thajsku, Laosu a Barmě.¹⁸⁶

Jaové jsou blízkými příbuznými Hmongů. K rozdělení jednotného miao-sko-jaoského etnika došlo někdy v 9.–10. století v Číně. Přesun prvních skupin Jaů na Indočínský poloostrov začal relativně krátce poté – zhruba ve 13. století. Významným podnětem pro zesílení jaoské migrace na jih byly čínské zábory půdy v horách. To vyvolávalo značný odpor Jaů. Jejich největší povstání propuklo v 16. století. Čínská vláda musela k jeho potlačení zmobilizovat několik set tisíc vojáků. Čínský tlak vyvolal postupnou infiltraci Jaů do severního Vietnamu, Laosu, šanských knížectví v Barmě a následně do severního Thajska. Jaové prokazatelně nedosáhli thajského území před rokem 1800.¹⁸⁷ Velká část Jaů, která přešla do Thajska z Laosu, sem dorazila až v období po druhé světové válce.¹⁸⁸

Jaoská materiální kultura je v základě podobná kultuře Hmongů. Výrazněji se liší v takových oblastech, jako je způsob oblékání, zdobení apod.¹⁸⁹

V duchovní oblasti Jaové vyznávají vedle animismu a buddhismu i taoismus. Věří, že existuje 33 úrovní nebe, jež chrání lidský svět. Tradiční předáci Jaů ve svých osobě kombinují světské a náboženské funkce – jsou náčelníky komunit starajícími se o jejich každodenní život i náboženskými vůdci, kteří zajišťují uctívání a komunikaci se světem duchů.¹⁹⁰

Při řízení komunit se předáci tradičně opírají o rady složené z respektovaných starších členů komunit, dnes i z představitelů vesnických správních orgánů jmenovaných státem a masových organizací. Pod tlakem centrální státní správy se často stává, že starosta vesnice není zároveň duchovním vůdcem. V těchto případech ve vesnicích paralelně funguje i správa „ducha země“, reprezentovaná významným šamanem. Šaman má ve společnosti pevnou pozici díky jeho schopnosti správně provádět obřady, hovořit s duchy a zajišťovat tak komunitě prosperitu.¹⁹¹

Díky propojení sekulárních a duchovních prvků v organizaci a řízení jaoských komunit jde sociopoliticky o dobře organizované a vnitřně soudržné skupiny. Z moderních vzorů přebírají převážně prvky, které považují za ekonomicky výhodné, a příliš nemodifikují svoji tradiční sociální organizaci.¹⁹²

Jaové, na rozdíl od většiny ostatních laoských etnik, mají vlastní písemný záznam zvykového práva, tzv. *Siaopholi*, doslova „Vysvětlování zákonů“. Tato kniha, sepsaná ve znacích odvozených z čínského vzoru, se nesnaží předkládat jakési kodifikované zvykové právo, ale je spíše souhrnem ponaučení o hlavních principech, zákonech a učení, jak žít správný život v jeho různých aspektech. Kniha rovněž poskytuje návody, jak určit správný čas ke konání významných akcí jako jsou svatby, zahájení výstavby domů, přestěhování rodiny či náboženské obřady.¹⁹³

Láo Huájové (Lantienové)

Láo Huájové do Laosu migrovali z Číny přes severní Vietnam, kde dnes rovněž sídlí. Na těchto územích jsou známi jako Lantienové (Lantenové). Láo Huáj, „Laosané horských potoků“, je exonym, který jim dali Laové. Dnes jich žije přibližně 4500 v provinciích Luang Namthá, Udomsaj a Boké.¹⁹⁴ Jsou blízce příbuzní Jaů a sdílejí s nimi řadu kulturních prvků. Na rozdíl od Jaů dávají přednost usídlení v nižších nadmořských výškách (400–1000 m). Jejich kultura a náboženství byly v minulosti silně ovlivněny čínskými vzory, jako je čínské písmo, taoistické příměsi v původně animistické víře, obřadní masky, oděv, ornamenty, rituály apod. Na rozdíl od Hmongů a Jaů se jejich kultura vyznačuje vysokou tolerancí vůči cizincům a otevřeností vůči novým podnětům. V současné době jsou komunity Lao Huajů v Laosu vystaveny silným ekonomickým a akulturačním tlakům. Jejich tradiční kultura je silně ohrožena.¹⁹⁵ V laoské etnické klasifikaci jsou řazeni k Jaům.

Čínsko-tibetská etnika

Čínsko-tibetská jazyková rodina je v Laosu zastoupena etniky hovořícími jazyky její tibeto-barmské a čínské větve. L. Chazée odhaduje, že členy 33 čínsko-tibetských skupin v Laosu bylo v roce 1995 129 000 osob, což představovalo 3 % laoské populace.¹⁹⁶ Oficiální laoské zdroje dnes udávají 2,8 % laoské populace.¹⁹⁷

Tibeto-barmská etnika mají v celé jihovýchodní Asii více než 20. mil. příslušníků. Roztroušena jsou v západní, východní a severní Barmě, v Jün-nanu a severních regionech v Thajsku, Laosu a Vietnamu. Jejich hlavní migrace začala zhruba před 300 lety. V Laosu obývají horské oblasti na severu a severozápadě.

Výrazně jsou zastoupena v provincii Phongsáli, kde tvoří většinu populace. Nejvýznamnějšími skupinami jsou Akhaové (62 000) a Lahuové (15–16 000).¹⁹⁸ Mezi další čínsko-tibetská etnika v Laosu patří Phunojové (27 000), kteří před asi 150 lety přijali od Lüů buddhismus; dále jsou to etnické skupiny Kéu (2000), Phusang (1850), Sida (1330), Lolo (asi 1000), Hani (asi 850), Sila (390), Alu. Všechny tyto skupiny žijí v odlehlých oblastech, praktikují kopaničářské zemědělství a způsob života založený na soběstačnosti.¹⁹⁹ Ještě v roce 1993 některé skupiny Phusangů, Silaů a Khoů z provincie Phongsáli nežívaly laoskou státní měnu kip, ale nadále dávaly přednost tradičním indočínským piastrům ze stříbra. Po devalvaci kipu v letech 1997 a 1998 tento směnný systém založený na stříbre v mnoha horských vesnicích nadále posílil.²⁰⁰

Od druhé poloviny osmdesátých let jsou tato etnika vystavována silicím tlakům z nížiny.

Zvláštní skupinu představují Hoové, kteří jazykově náleží do čínské větve čínsko-tibetských jazyků. V Laosu jich přibližně 10 000, z toho 9000 v provincii Phongsáli. Nejde o horské etnikum v přesném smyslu tohoto slova, ale původně o čínské imigranty z nížiny.

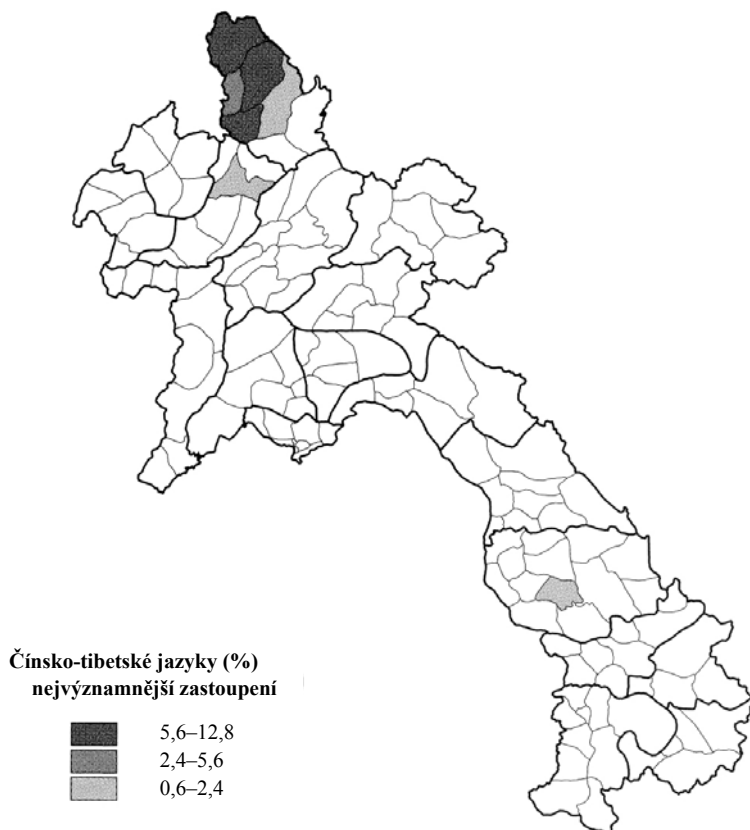
Akhaové

Největší část Akhaů sídlí v čínském Jün-nanu (500 000), na východě Šanského státu v Barmě (40 000), v severním Thajsku (40 000) a v severozápadním Vietnamu (22 000). V Laosu se Akhaové dělí do 22 podskupin, jež představují polovinu veškeré místní čínsko-tibetské populace (cenzus 1995). V Laosu Akhaové žijí v provinciích Phongsáli (30 000), Luang Namthá (26 000), Udomsaj (4200) a Bokéu (1800).

Nejpočetnější skupinou Akhaů jsou Akha Pulyové, kteří dnes mají více než 50 000 příslušníků. Největší část z nich žije v provinciích Luang Namthá, Phongsáli a Udomsaj. Vnitřně se dělí na dvě skupiny, tzv. Puly Nóje („Malé Pulyje“) a Puly Ňaje („Velké Pulyje“).²⁰¹

Předkové dnešních Akhaů po léta postupovali podél toků řek na jih asijského kontinentu. Pout' těchto horalů začala kdesi na svazích tibetského Himálaje a pokračovala do jižního S'čchuanu a Jün-nanu v Číně. Tam se poutníci rozdělili. Jeden proud, předchůdci Akhaů, zamířil dále na jih, zatímco jejich blízcí příbuzní, předkové dnešních Loloů, se usadili severněji. Jižní

Mapa č. 6: Čínsko-tibetské jazyky

proud tibetských migrantů v 7. století našeho letopočtu dosáhl nejjihujších částí dnešního Jün-nanu. A právě zde se zrodila kultura odlišná od ostatních čínsko-tibetských skupin. Její příslušníci začali sami sebe nazývat Akha. Třebaže mnoho Akhaů v pozdějších stoletích odešlo, největší část jich v jižním Jün-nanu žije dodnes.

Předkové Akhaů v Jün-nanu sestoupili do údolí, kde za pomoci pluhů a vodních buvolů začali obdělávat rýži na zavlažovaných polích. Akhaské pověsti, potvrzené i zprávami ze starých čínských kronik, vyprávějí o dobách,

kdy Akhaové stavěli svá vlastní zděná města. Pověsti se rovněž zmiňují o třech generacích mocných náčelníků. Je možné, že kdyby tento vývoj pokračoval, Akhaové by časem v Jün-nanu vytvořili centralizovaný stát. Jenomže pak přišel „velký požár“ – období hrůz a utrpení, kdy akhaští uprchlíci byli nuceni opět hledat útočiště v těžko přístupných horách a džungli.

„Velký požár“ není jasněji definován. Genealogické linie akhaských rodů sahají zpět až ke jménům legendárních náčelníků, kteří vládli Akhaům předtím, než byli donuceni uprchnout do hor. Nacházejí se zhruba na třicátém místě zpětného výčtu rodového řetězce. Z toho někteří vědci odvozují, že tito náčelníci žili zhruba před 700 lety, resp. ve 13. století, kdy hordy mongolského vládce Kublajchána napadly Čínu a zřejmě i vyplenily stát Akhaů.

Jisté je, že po „Velkém požáru“ Akhaové již nikdy neměli mocné vládců a jejich společenské zřízení ustrnulo na vesnické úrovni. Ocitli se ve stínu jiných, mocnějších sousedů, kteří jim již nikdy nedovolili sestoupit z hor do nížiny. Na druhé straně při svém postupu vzhůru naráželi na odpor skupin, které již okupovaly vyšší úrovně horských pásem. Ocitli se tak v kleštích; stali se „lidmi horských úbočí“, „lidmi uprostřed“, jak je jméno *A-kha* někdy překládáno.

V druhé polovině 19. století, v období velkých společenských změn v Jün-nanu, akhaský předvoj překročil jižní hranice Číny. Akhaové z Barmy později migrovali dál do Thajska, kam vstoupili počátkem 20. století.²⁰² První akhaskou skupinou v Laosu byli zřejmě Pulyové, jejichž některé skupiny sem přišly kolem roku 1850, ovšem hlavní akhaská migrační vlna dorazila až po roce 1900.²⁰³

Akhaské vesnice jsou roztroušeny v kopcích bez toho, že by se jejich zakladatelé příliš starali o etnický původ sousedů. Jen zřídka stojí ve výšce nad 1500 metrů. Akhaové jsou žďároví zemědělci, přičemž vedle běžné produkce tradičně tvoří část jejich příjmů výnosy z produkce opia. H. A. Bernatzik zaznamenal koncem čtyřicátých let v severním Thajsku řadu vesnic, které byly na úrodě opiového máku existenčně závislé. Opium Akhaové směňovali s čínskými obchodníky za rýži a další potraviny, oděvy, zbraně apod.²⁰⁴

Základní sociální jednotkou Akhaů je rozšířená patrilineární patrilokální rodina. Význam si udržují příbuzenské skupiny, které zahrnují několik rodin. V každé vesnici žije několik takových skupin.

Náboženství Akhaů je animistické se silným vlivem kultu předků. Nejživější složkou v duchovní kultuře Akhaů je víra v bytosti zvané *néq*. Tyto

bytosti v sobě mísí lidské, démonické i božské rysy, které lze označit jako „duše“, „funkce“ či „podstata“ věcí. Akhaové věří, že každý důležitý prvek v jejich světě – jako jsou lidé, rýže, peníze, zvířata, stromy, potoky, zbraně – má tuto duchovní podstatu, ke které je nutno se chovat jako k živé bytosti. Svět těchto bytostí je složitý a různorodý. Akhaové s nimi proto na jedné straně zacházejí jako katolíci se svými svatými patrony, na druhé straně jako s nevíтанou infekcí. Někteří *néqové* jsou přátelští a pomáhají lidem – jde např. o „matku rýže“, „paní domu“, „manžele vodní dýmky“, či „loveckého chlapce“. Daleko větší znepokojení způsobují *néqové*, kteří žijí mimo obvod vesnice a ničí vesničanům úrodu, způsobují jim úrazy, nemoci aj.²⁰⁵ Pulyové se obávají zejména dvou druhů duchů: duchů dětí, které zemřely předtím, než dostaly jméno, a duchů žen, které zemřely při porodu. Puly Ňajové mají zvláštní ochranný ceremoniál v případě, že v jejich rodině někdo vážně onemocní. Musejí při něm obětovat minimálně dvacet slepic, pět prasat, tři vejce a značnou peněžní částku (kolem 1 200 000 laoských kipů, tedy asi 180 USD) šamanovi. Mnohé jejich rodiny se z těchto výdajů vzpamatovávají po léta.²⁰⁶

Ústřední roli ve světovém názoru Akhaů má kult předků. Své předky jsou Akhaové schopni vyjmenovávat řadu pokolení zpět. Během staletí si rovněž vytvořili obrovský soubor ústně předávaných textů *Akhazang* – „Cesta Akhaů“ – složený z více než 10 000 veršů. Toto dílo obsahuje informace o jejich původu, genealogické linie a historii rodů, legendy, pohádky, informace o světě duchů a také četné regule týkající se každodenního života. *Akhazang* postihuje nejrůznější aspekty života Akhaů, jež antropologická literatura zahrnuje pod nepřiliš jasně definovaný pojem „kultura“. S jistou nadsázkou je možné říci, že jde o ústní obdobu židovské Tóry či křesťanského Písma. „Cesta Akhaů“ předepisuje kdy, kde a jak kácet či vypalovat les, jak sázet rýži a kdy ji sklízet, jak klást pasti a lovit zvěř, kde a jak stavět domy a zakládat vesnice, jak zabíjet domácí zvířata, jak si vybírat manžela a manželku, jak připravovat potravu, jak vychovávat děti a uzavírat obchody. *Akhazang* rovněž obsahuje předpisy, jak se chovat k ostatním – lidem i skupinám v akhaském prostředí i mimo ně. Rozebírá rodinné a klanové vztahy, záležitosti týkající se sňatků a příbuzenství, řešení sporů a škálu trestů, způsoby chování k cizincům. Detailně se věnuje i záležitostem každodenního života – kdy je vhodné ráno vstávat a v jakém pořadí vykonávat ranní úkony, jak si rozdělit práci, ale i jak držet bambusový šálek s čajem či jak pít z poháru kořalku v části roku, jíž vládnu duchové, a v části roku náležející

lidem. Popisuje úkony, jež mají vykonávat ženy, když je sázena rýže na poli, a rovněž úkony náležející mužům. Obsahuje i vypracovaný systém, který bychom mohli s trochou nadsázky nazvat etiketou.²⁰⁷

Mít dobrou paměť a být *pimou* – znalcem a vypravěčem *Akhazangu* – je v prostředí Akhaů kvalifikace, zajišťující *pimovi* úctu a dobré postavení v životě komunity. Ale chyba v hodiny trvajících recitacích, které *pimové* podstupují, může způsobit kosmický nepokoj a také smrt. Známy nizozemský antropolog Leo Alting von Geuseau se zmiňuje o případu, kdy jeho informátor obvinil *pimu* ze smrti svých dětí, protože opilý starý muž udělal několik chyb v recitaci *Akhazangu* během pohřebního rituálu.

Příznačné je, že *Akhazang* není statický systém. Na jedné straně sice obsahuje řadu velice precizních požadavků, na druhé straně v nových podmínkách nebrání tomu, aby do něj byly začleněny nové procedury. Akhaové nikdy neodmítali učit se od svých sousedů, pokud to pro ně bylo výhodné. Rituální texty se přímo zmiňují o tom, že své domy se naučili stavět od horských Khmerů, šít šaty od Šanů a pěstovat tabák od Číňanů.²⁰⁸

Vesnice Akhaů jsou tradičně řízeny náčelníky, *tzoemy*, kteří fungují jako jejich správci, hlavní autorita v rozhodovacích procesech a arbitři sporů; rovněž fungují jako šamani, duchovní vůdci a strážci tradic.²⁰⁹

Tradiční politické a vojenské organizace Akhaů nemají stálý charakter.²¹⁰ Akhaové v tomto ohledu projevují malé organizační schopnosti. V minulosti většinou bojovali pouze v malých skupinách vedených vesnickými náčelníky. Zejména v posledních desetiletích pronikají do prostředí Akhaů politické a administrativní vzory z nížiny.

Lahuové (Muséu, Kuj)

Lahuové pocházejí z Číny, kde dodnes žijí v Jün-nanu (asi 270 000). Scott a Hardiman kladou jejich původ do tibetské oblasti.²¹¹ Lahuové sami tvrdí, že do svých současných sídel přišli ze severu, odkud je vytlačili Číňané, s nimiž bojovali řadu let. Podrobeni byli až koncem 19. století. Dále se vyskytují v Thajsku (asi 62 000), Barmě (asi 100 000).²¹² Některé jejich komunity žijí v severozápadním Vietnamu (10 000).

Značná část Lahuů do Laosu migrovala až v několika posledních desetiletích.²¹³ Provincii Bokéo obývá 9000 Muséu Damů („Černých Lahuů“) a Muséu Kháů („Bílých Lahuů“), dále 1200 Kuj Lungů a Kuj Súngů; v provincii Luang Namthá žije 1500 Muséuů a 3500 Kujů.²¹⁴

Lahujské vesnice mívají kolem 15–20 domů s průměrem osm obyvatel na jedno stavení. Lahuové tradičně praktikují kopaničářské zemědělství, kde jim to však podmínky dovolují, věnují se lovu. Místy je lov jejich převažující aktivitou a prodej sušeného masa základním zdrojem příjmů.²¹⁵ Lahuové obdělávají pole zpravidla tři roky, poté je nechávají 10–15 let ležet ladem. I v jejich prostředí se dnes cirkulační cyklus zkracuje vlivem vnějších populačních tlaků a úředních omezení. Lahuové pěstují především rýži a kukuřici, pro obchod pak opiový mák a pepř. Z domácích zvířat chovají prasata a drůbež, místy nákladní koně a muly. Celkově je ale chovatelství u Lahuů méně rozvinuto.²¹⁶

Rodina Lahuů je patrilineární, patrilokální, převažuje monogamie. Mužští i ženští potomci mají stejná dědická práva. Klanové skupiny u Lahuů existují, ale nemají takovou soudržnost a společenskou roli jako u Hmongů či Horských Thajů. Základní politickou jednotkou Lahuů je vesnice. V jejím čele stojí tradičně náčelník s radou starších. Scott a Hardiman se zmiňují o starých lahujských „královstvích“, která existovala v 17.–18. století v oblasti dnešního barmsko-čínského pomezí.²¹⁷ Údajně je řídilo 36 náboženských vůdců – *fu*. Vědomí bývalé existence vlastního státu je mezi Lahuy stále silné. Jsou známy případy, kdy barmští Lahuové napadali vesnice Lahuů žijících na území sousedních států a nutili je k návratu zpět do Barmy, kde měli pomáhat takový stát znovu vytvořit.²¹⁸

G. Young označuje tradiční lahujské náboženství za „theistický animismus“ a zdůrazňuje, že jde o formu značně odlišnou od náboženských představ ostatních horalů. Lahuové nemají rozvinutý kult předků. Věří v boha-otce a širokou škálu dobrých a zlých duchů, jež je nutné uctívat a usmiřovat.²¹⁹ Barmští Lahuové stavěli k uctívání nejvyššího boha, či spíše „nejvyššího jsoucna“, vesnické chrámy.²²⁰

Ve větších lahujských vesnicích tradičně existují tři zvláštní duchovní funkce. Je to *poku*, náboženský vůdce a vesnický kněz; *mopa*, věštec a šaman, který umí odhánět duchy způsobující nemoci a neštěstí a praktikuje černou a bílou magii; *šepa*, léčitel pracující s pomocí léků a zaříkávání. V menších komunitách se tyto funkce překrývají.

Nejvýznamnější postavení zaujímá *poku*. Často má větší autoritu nežli vesnický náčelník či starosta. *Poku* zpravidla bývá členem vesnické rady. Může vetovat její rozhodnutí, jestliže „odporují vůli duchů“. ²²¹ *Poku*, který si získal pověst mocného kněze, může mít vliv na značně rozlehlém území.

V roce 1958 jeden z lahujských *poku* v Barmě prohlásil, že má „kouzelnou palici“, „kouzelný provaz“ a „kouzelný nůž“, s jejichž pomocí zničí všechny nepřátele Lahuů. Tehdy za ním odešla řada Lahuů i z okolních zemí.²²²

Lahuové se proslavili jako válečníci již v 19. století svojí energickou obranou proti čínské armádě. V Barmě roku 1850 společně s Akhay porazili siamskou armádu, která napadla šanská knížectví. Za druhé světové války patřili k nejlepším příslušníkům protijaponských partyzánských oddílů organizovaných Brity mezi etnickými menšinami v Barmě.²²³ J. R. Thompson udává, že lahujských schopností využili v období po druhé světové válce komunističtí Číňané, kteří vycvičili 20 000 lahujských bojovníků a operovali s nimi podél barmské hranice.²²⁴

Lahuové v Laosu jsou daleko méně sociopoliticky organizováni nežli Jaové, Hmongové či Akhaové. Vazby na větší lahujské celky ztratili během přesunů na laoské území. Vlivem tlaků z nížiny zde poklesla autorita jejich tradičních duchovních vůdců. Ztráta tradic a etických kánonů nebyla dostatečně nahrazena novými vzory. Řada lahujských komunit v Laosu dnes čelí akulturaci, toxikomanií, chronické chudobě, nemocem a žije v ekonomické závislosti na příslušnicích jiných etnických skupin.²²⁵

Hoové

Základ Hoů tvoří původně čínští muslimští obchodníci, kteří migrovali do Barmy, severního Thajska, Vietnamu a Laosu v průběhu posledních zhruba 150 let.

Většina Hoů pochází z Jün-nanu; někteří přišli i z jiných provincií na jihozápadě Číny. Na území Indočíny se často objevili až během druhé světové války a po komunistické revoluci v Číně. Tři čtvrtiny Hoů v Thajsku a v pohraničních oblastech Barmy a Laosu původně žily v čínských prefekturách ležících těsně u barmské hranice. K Hoům se počítají i míšenci Číňanů a domorodého obyvatelstva – horských etnik, Thajů, Laů a Barmánců. V Laosu se Hoové smísili zejména s Loloy.²²⁶

Termínem Ho byli rovněž označováni příslušníci ozbrojených band, jež v polovině 19. století terorizovaly severní Laos, a příslušníci vojenských jednotek bývalého čínského Kuomintangu, kteří po vítězství komunistů v Číně ustoupili do pohraničních oblastí Barmy, Thajska a Laosu. Nové komunity Hoů z Jün-nanu, poněkud odlišné od dřívějších příchozích, se od roku 1993 začaly usazovat v laoských provinciích Phongsáli a Udomsaj.²²⁷

Usedlí Hoové používají v porovnání s ostatními etnickými skupinami pokročilejší zemědělské techniky, a to jak při závlahovém, tak i nezávlahovém způsobu hospodaření. Mají rovněž rozvinutý chov dobytka. Tradičně zajišťují obchodní spojení mezi horami a údolím.²²⁸

Již první francouzští úředníci např. zaznamenali, že jün-nanští obchodníci dopravovali směrem na jih za pomoci karavan mul hedvábí, čaj, sůl, opium, kožešiny, kovové výrobky a podobně. Ty prodávali na lokálních trzích v Laosu a severním Thajsku.²²⁹ Surová bavlna produkovaná Khmuy, Lamety a Jaoy na malých políčkách v horách pak tvořila jejich hlavní zboží, jež nakupovali při návratu přes Laos zpět do Jün-nanu. Čínští obchodníci v laoských horách rovněž získávali jelení paroží a mědvedí žluč, vysoce ceněné v čínské tradiční medicíně.²³⁰

Obchodníci Ho se vždy významně podíleli i na obchodu s drogami. Dones v něm působí jako překupníci pro syndikáty v Thajsku, Laosu a Barmě. Zejména nové vlny Hoů se aktivně zapojují i do života ve městech.

Ostatní etnika

Kromě „původního“ osídlení v Laosu žila do poloviny sedmdesátých let významná složka „nepůvodního“ obyvatelstva – 40 000 Číňanů, 40 000 Vietů, dále smíšená několikatisícová cizinecká komunita Indů, Thajců, Kambodžanů, Filipínců, Francouzů, Američanů, Japonců, Barmánců, Angličanů aj. Po vzniku Laoské lidově demokratické republiky (LLDR) došlo v této skupině k významným změnám. V první polovině osmdesátých let již v Laosu žilo pouze 30 000 osob cizího původu – 10 000 Číňanů (z toho 4500 ve Vientianu), více než 15 000 Vietů (nepočítáme-li vietnamský vojenský kontingent, který činil kolem 50 000 mužů), 1000–2000 Indů aj. Osoby evropského původu se zde vyskytovaly minimálně.²³¹ Po roce 1986, a zejména v posledním desetiletí, počet cizinců v Laosu opět výrazně stoupl.

I když všeobecně dávají přednost městům, v horských oblastech Laosu žijí i komunity Barmánců (distrikty Müang Sing a Long v provincii Luang Namthá), Číňanů (Phongsáli, Udomsaj, Luang Namthá), Thajů (podél Mekongu na laoské straně), Khmerů (jižní regiony Laosu); výrazně zde roste počet Vietnamců (Phongsáli, Huaphan, Khammuan, Savannakhét aj.).²³²

Těmito menšinami se tato práce dále nezabývá.

Mezietnické vztahy

Etnické komunity v laoských horách nejsou izolované, ale jsou propojeny sítí solidárních a klientských vazeb, či naopak rozděleny spleť animozit. Tyto vazby jsou značně mnohotvárné. Liší se komunitu od komunity, region od regionu. Utvářejí se jak v rámci jednotlivých etnik, tak i nad něj, mezi různými etniky. V laoských společenských procesech se výrazně projevují. Často užívané centrálně-periferní schéma, omezující mezietnickou komunikaci pouze na vztah jednotlivých etnických minorit a etnické majority, v laoském prostředí neplatí.²³³ Ústřední administrativa v Laosu a vnější politické subjekty, které do dění v zemi vstupovaly, při prosazování svých politických záměrů nikdy neměly co do činění pouze s izolovanými komunitami či etniky, ale velmi často s většími celky vzniklými na základě takových vazeb. Kompaktnost, či naopak roztržitost těchto vazeb je důležitým faktorem účinnosti sociální mobilizace, a to bez ohledu na státní hranice.

V Laosu mají tyto vazby hluboké historické kořeny a řadu forem. Bohužel o nich máme jen málo, spíše kusých informací, které jsou většinou spojeny s konkrétními případy reakce horských etnik na vnější podněty. Jejich komplexnější analýza by si vyžádala rozsáhlý kvalitativní průzkum, který zatím chybí a pro svoji složitost zřejmě ani nikdy realizován nebude. Určitá základní charakteristika těchto vazeb v laoském prostředí je možná, jestliže vyjdeme z konceptu etnicko-geomorfologických vrstev, resp. tyto vazby studujeme v rovinách:

- vztahů mezi jednotlivci a lokálními komunitami v rámci jednoho etnického celku;
- vztahů mezi etnickými celky v rámci jedné etnicko-geomorfologické vrstvy;
- vztahů mezi příslušníky rozdílných etnicko-geomorfologických vrstev.

Vztahy mezi jednotlivci a lokálními komunitami v rámci jednoho etnického celku

V prostředí etnických skupin můžeme vydělit dva základní, vzájemně se prolínající koncepty solidarity a klientismu – příbuzenský (resp. rodinný/rodový) a územní (občinnový).

Jak ukázal předcházející přehled, převažující základní sociální jednotkou laoských etnických skupin je nukleární rodina složená z muže, ženy a jejich dětí. Tato malá rodinná jednotka je pak většinou začleněna do rámce patriarchální a patrilokální rozšířené rodiny. Zejména u jižních mon-khmerských skupin je rovněž častá matrilokalita. Objevuje se monogamie i polygamie (zejména u příslušníků etlních společenských vrstev). Příbuzenské vazby vycházející z faktického nebo domnělého vědomí společného původu nejsou vázány územně. Velice často také překračují hranice jedné vesnické komunity a pokrývají rozlehlá území (např. Hmongové). V případě mezeitnických sňatků pak mohou přesáhnout i rámec jediného kulturního okruhu.

Základní územní jednotkou je areál vesnice, který zahrnuje nejen obyvatelnou plochu, ale celou niku (vyživovací areál, území nezbytné pro hospodářský život komunity) – pole, zahrady, pastviny, lesní porosty určené pro lov a sběr, vodní zdroje, naleziště nerostných surovin aj. Nika bývá často, zvláště v případě vyšší hustoty osídlení, přesně vymezena, její hranice jsou střeženy a bývají předmětem sporů. U skupin praktikujících žďárové zemědělství zahrnuje i půdy perspektivně vhodné pro využití v rámci cirkulačního zemědělského cyklu. Ještě rozlehlejší je tento areál u loveckých skupin. Příslušníci vesnických komunit na toto území deklarují nárok, vytěžují ho a společně vystupují při jeho obraně.

V jedné vesnické komunitě žije vždy několik rodin a může (i nemusí) se zde vyskytovat několik rodů či klanů. Poměr obou komponentů – příbuzenského a územního – je u jednotlivých etnických skupin v Laosu variabilní. Velice obecně lze konstatovat, že tradiční společenství Mon-Khmerů se nachází ve stadiu přechodu od rodové k sousedské občině s nevýraznou úlohou elitních klanů. Podobně je tomu i u Tibetů-Barmánců. U thajských skupin vždy měla významnou úlohu územní jednotka *müang*. Během historického vývoje se v rámci *müangů* zformovaly silné, sociálně diferencované elitní klanové skupiny. Jde tedy o oboustranně konsolidované sociální formace. V tradičním společenství miaosko-jaoských skupin, zejména Hmongů, dominují klanové vazby.

Ve sféře příbuzenských i územních vztahů se vytvářejí solidární a klientské vazby, které jsou mimořádně pevné. V tradičním laoském prostředí ovšem nejsou jediné. Setkáváme se zde i se širokou škálou ekonomických (obchodních), náboženských, kulturních, generačních, vojensko-protekcionistických aj. svazků, které dosahují za příbuzenský a územní rámec a v konkrétních

případech mohou být rovněž velice pevné a stabilní. K nim je dnes nutné přičíst i vazby, jež přináší moderní doba – členství v mládežnických organizacích, organizacích žen, politických uskupeních, společná zkušenost služby v armádě či studií ve městě. To vše se významně podílí na utváření diskurzů, podle nichž jednotlivci i celé komunity jednájí; jejich vzájemné solidarity. Pro dnešní Laos je v tomto ohledu příznačné např. upřednostňování rodinných příslušníků, příslušníků vlastních etnik a „krajanů“ ze stejných regionů při ekonomických aktivitách, dosazování na výhodné posty do úřadů apod. Právě zde je možné hledat i kořeny vysokého stupně aktivizace thajských a miaoských skupin v indočínském konfliktu.

Vztahy mezi etnickými celky v rámci jedné etnicko-geomorfologické vrstvy

Řada etnických skupin v Laosu žije promíšeně. Tato situace zákonitě zvyšuje četnost mezietnických kontaktů i v rámci jednotlivých etnicko-geomorfologických vrstev. Počet mezietnických sňatků je v rámci těchto vrstev výrazně vyšší, nežli je tomu u etnik, která náležejí do různého etnicko-geomorfologického prostředí.²³⁴

Společnost bytí vyvolává často i potřebu společného odporu proti vnějšímu tlaku. Ten stimuluje mezietnickou solidaritu. Ve sledovaném regionu se proto často setkáváme s existencí vojenských uskupení vytvořených z příslušníků různých etnických skupin. Pro tato uskupení je příznačné, že nemají jednotnou ideologii nebo instituce, na jejichž základě by bylo možné vytvoření trvalejšího politického celku. V důsledku toho na úrovni jedné etnicko-geomorfologické vrstvy nemívají stálý charakter a jejich existence a přetrvávání jsou podmíněny měnící se společenskou realitou, zejména vnějším tlakem. Je však příznačné, že základní kádr povstání horských etnik proti Laům a Francouzům před druhou světovou válkou tvořili převážně příslušníci stejných etnicko-geomorfologických vrstev.

S nárůstem objemu kontaktů mezi etniky získává na významu i úloha zprostředkovatelů – lidí, kteří znají jazyk a zvyklosti druhého etnika, vyznačují se silou osobnosti. Tito prostředníci mohou ve vhodné situaci získat značný vliv. Jejich roli v jaoských komunitách analyzoval P. Kandre. Zjistil, že postupy řešení konfliktních situací zde měly své ustálené schéma. Jaové nejdříve konzultovali své problémy s šamanem, aby zjistili, zda nevznikly z konfliktu s duchy. Jestliže se jednalo „pouze“ o narušení mezilidských vztahů, obraceli

se na osobu, která má pověst člověka, schopného podobné problémy řešit. Když měl zprostředkovatel úspěch, získal určitou odměnu. Vedle toho vzrostla i jeho reputace. V důsledku své pověsti býval často jmenován i vesnickým náčelníkem. Někdy ho vyzvala skupina „malých náčelníků“, aby se stal jejich *tung tao mianem* – „velkým náčelníkem“, resp. arbitrem či vyjednávačem. Tento postup byl tajemstvím úspěchu řady jaoských politických předáků, kteří začínali jako vesničtí náčelníci a postupně si získali pověst obratných zprostředkovatelů při konfliktech v horách. V některých případech se stali jakýmsi polofeudálními vládci, kteří ovládali rozlehlá území a vybírali daně od vesnic, v nichž žili příslušníci rozdílných etnických skupin. Jejich postavení často následně potvrzovala laoská vláda.²³⁵

Vztahy mezi příslušníky rozdílných etnicko-geomorfologických vrstev

Tyto vztahy tvoří nejzávažnější a také nejproblematičtější složku mezietnické komunikace v Laosu. Jak již bylo řečeno, v průběhu rozsáhlých etnických procesů docházelo na laoském území k častému kontaktu a překrývání značně odlišných etnik. Slabší etnika mohla nastoupit cestu asimilace, nebo se mohla pokusit uchovat si svoji identitu – tzn. se co nejvíce izolovat v cizím etnickém prostředí, popř. ustoupit do odlehlých a těžko přístupných oblastí, které byly pro dominantní etnikum hospodářsky nezajímavé, či je bylo možné snadněji bránit. Tento „ústup“ je výrazný u mon-khmerských etnik. V jejich případě se setkáváme i s častou asimilací – např. řadu skupin Khamuů a Seků je dnes možné považovat spíše za etnografické skupiny Laů.²³⁶ Podobná je situace u Kujů, kteří jsou zejména v sousední Kambodži a Thajsku silně asimilováni.

Jinou formu představuje migrace miao-jaoských a tibeto-barmských etnik, specializovaných na výše položené regiony. Ty byly na laoském území populačně neobsazené a stály mimo zájem centrální majority. Horská etnika si do těchto oblastí přinášela vnitřně konzistentní kulturu, která zde až do moderní doby nebyla vystavena silnějším akulturačním tlakům. Hmongové a Jaové rozsáhlejší asimilaci dodnes úspěšně vzdorují.

Snaha o zachování svébytnosti zdaleka neznamená naprostou izolaci. Obecně lze konstatovat, že v Laosu neexistuje etnická skupina, jež by byla zcela uzavřená. I když je pohyb v horách ztížený, nikdy nebránil častým kontaktům mezi jejich obyvateli. Tyto styky získaly během doby do jisté míry ustálený charakter.

Nejčastější a také relativně nejpravidelnější formou mezietnického styku, a to jak v rámci jednotlivých etnicko-geomorfologických vrstev, tak i mezi nimi, je obchod. Ten v horách, i mezi horami a údolím, vždy čile probíhal. Tržní síť se skládá z velkých a malých obchodních center a tepen, vesnických tržišť a cest spojujících vesnici s vesnicí. Jako jinde, i v Laosu se obchod stal zprostředkovatelem dělby práce. Existují zde vesnice tradičně specializované na různé druhy řemeslné produkce (kovářství, hrnčičství, košíkářství, těžba soli, sběr laku, tkalcovství), jejichž výrobky bývají k dostání na trzích vzdálených často i několik stovek kilometrů od místa svého vzniku. Některé předměty, jejichž výrobu horská etnika neznají a mohou je získat pouze prostřednictvím obchodu, se staly součástí jejich kultury.

Tuto situaci popsal K. G. Izikowitz koncem čtyřicátých let u Lametů. Železné výrobky, především sekery, Lametové kupovali od phuthajských kovářů. Další obchod probíhal mezi Lamety a Lay. U Laů v podhorských a horských oblastech Izikowitz pozoroval specializaci na řemeslnou výrobu a obchod se zbožím, určeným pro potřeby horských etnik. Výměnou za své zboží získávali Laové od horalů rýži, opium, lesní produkty aj.²³⁷

Khmuové prodávají do nížiny dřevo, banány a banánové listí, bambus, rotang, vosk, med, koření, léčivé rostliny, cukrovou třtinu, betel, chili, dýně, kukuřici, a také cínové nádoby, pletené stoličky a podnosy, štetce. Dále pak opium a aromatické přípravky. Tradičně nakupují sůl, oděvy, tkaniny, nářadí, rýži, ozdoby aj.²³⁸

Stejnými cestami, jako v minulosti, se dnes do hor dostává průmyslové zboží – laciné průmyslové tkaniny, výrobky z plastických hmot, sklo, hodinky a elektronika. Zejména v posledních letech v tomto ohledu stoupla úloha lokálních tržišť při větších komunikacích. Tradiční velká obchodní cesta vede z čínské provincie Jün-nan přes Laos do Thajska, s odbočkou na Luang Phabáňg. Obchodníci po ní v minulosti přiváželi čínské, indické a tibetské zboží výměnou za opium.²³⁹ Tato cesta si uchovala význam dodnes a zejména v druhé polovině osmdesátých let značně ožila. Do Laosu po ní putuje laciné zboží čínské provenience. Podobně ve směru na Vietnam v posledních letech nabyly na významu komunikace Phonsavan–Vinh, Müang Páksan–Vinh či Savannakhét–Dong Ha.

Ještě koncem předminulého století byl v horských oblastech značně rozvinut obchod s otroky. Po ustavení francouzského protektorátu bylo otroctví

v Laosu oficiálně zrušeno, ale ve skutečnosti zde přetrvávalo do první poloviny 20. století.

Rozšířený byl i obchod s dětmi, jejichž nákupem a adopcí si řada etnických skupin doplňovala svoji populaci. P. Kandre odhaduje, že ještě koncem šedesátých let minulého století příslušníky jaoských komunit žijících v Laosu asi z 10 % tvořili původní Akhaové, Hmongové, Lahuové, Šanové, Lameťové, Khmuové, Laové a Thajové. Převážnou část dětí Jaové zakoupili od těchto skupin ve velice mladém věku a později rituálně začlenili do jaoské komunity.²⁴⁰

Spojení mezi horskými oblastmi a nížinami tradičně zajišťují Hoové a někteří laoští, kambodžští, vietnamští a barmští obchodníci. Na severu země v posledních letech zaznamenáváme silný příliv obchodníků z jižní Číny.

Vedle zprostředkovatelů obchodních kontaktů s nížinou se v Laosu setkáváme i se zvláštní sociální institucí *lámů*. Zejména jejím prostřednictvím byli horalé v Laosu a také Jün-nanu začleněni do sociálně-politických struktur thajských skupin. Šlo o klientský systém, v jehož čele stál *pho lám* („otec lam“, neboli patron, někdy označovaný jako *lám khá*). *Lám*, většinou Láo Lum, bydlel ve vesnicích Láo Theungů či sem často přicházel. Jeho role byla v základě podobná úloze učitele či právníka na evropském venkově. Protože obvykle uměl číst a psát, a měl vyšší prestiž nežli ostatní vesničané, fungoval jako určitý „generální poradce“. V roli arbitra rozhodoval spory mezi vesničany, poskytoval jim rady a také jednal s úřady. Pobíral za to poplatky od obou stran. O svátcích dostával za své služby výměnou za symbolické dárky, které dával do každé domácnosti, podporu v rýži, mase a alkoholu. Šlo o zvykový poplatek za to, že daný Láo Lum byl s horaly „ochoten žít“. Jedno z přísloví Láo Theungů v této souvislosti říká: „Jako má strom listí, musí mít Láo Theung Láo Luma.“²⁴¹

Rozvinutější formu těchto vazeb představovala varianta, kdy jako *pho lám* fungoval pohlavář elitního lüského nebo thajského klanu či jiný místní předák. Nezřídka mu podléhalo i několik horalských vesnic. Tento *pho lám* zajišťoval pro jejich obyvatele obchodní spojení a také zprostředkoval jednání s úřady. Za to dostával podíl z obchodního obratu a také z daní, které od horalů pro vládu vybíral.²⁴² Pod kontrolou lüských *pho lámů* byla ještě v druhé polovině 20. století řada vesnic Akhaů. Lüové s nimi udržovali kontakt zejména prostřednictvím trhů, jež se konaly každých pět dní v lüských střediscích.²⁴³ Některé mon-khmerské vesnice náležely thajským feudálům

jako *lúk lám* – „děti lama“. Jejich obyvatelé museli vedle plnění povinností vůči koloniální správě pracovat i pro Thaje a platit jim naturální rentu „za ochranu“. Tato forma však nebyla příliš rozšířena.²⁴⁴ Institut *pho lámů* jsem zaregistroval ještě v devadesátých letech u Phí Tóng Lüangů v provincii Sa-jňabúli.

Bylo časté, že vesnice nebo části vesnic, které migrovaly za lepší půdou nebo hledaly příznivější sociální prostředí, se přizpůsobovaly převládající politické struktuře oblasti, do které vstupovaly,²⁴⁵ a budovaly si klientské vazby na místní pohlaváry. Hmongové a Jaové se v době, kdy přišli do Laosu, převážně začlenili do systému laoských a thajských *müangů*. V jejich rámci více či méně záviseli na místních vládcích a zpravidla jim každoročně platili různé daně. V některých oblastech však příslušníci jaoských a hmongských elitních klanů dokázali převzít místní správu a měli i vlastní ozbrojené oddíly domobrany. Centrální vláda jejich postavení často následně potvrzovala.

Typickým příkladem je Ün Tsé, *tung tao mian* Jaů v oblasti Müang Singu – Luang Namthy v Laosu a v sousedních pohraničních oblastech čínské provincie Jün-nanu. Když Ün Tsé ve čtyřicátých letech zemřel, uznávala jeho autoritu více než stovka vesnic obývaných příslušníky sedmi rozdílných etnických skupin – Jay, Lantiény, Akhay, Khamuy, Hmongy, Lahuy a Katoy. Svě postavení získal na základě prestiže, kterou zdědil po svých předcích (několik z nich bylo význačnými náčelníky), vůdcovských kvalit a také schopnosti působit jako prostředník ve styku s francouzskou koloniální správou. Královská vláda mu udělila vysoký titul *phej luang*. Jeho dva synové získali od vlády tituly *tao maj* a *tao lá*. Tyto tituly byly dědičné a náležely vždy staršímu a mladšímu synovi *phej luanga*. I oni zastávali vysoké posty v královské administrativě.²⁴⁶

Naopak některé jaoské vesnice spadaly pod autoritu hmongských a lahujských náčelníků. Podobné postavení jako Ün Tsé měl i známý hmongský předák Tubí Lí Fung (viz dále).

Ve vztahu centrální majority v Laosu k etnickým menšinám je příznačné, že v jejich očích nemají všechna etnika stejný společenský status. Historicky ze strany Láo Lumů vždy existovala tendence pohlížet na Láo Theungy a Láo Súngy s despektem. I dnes se s tímto postojem běžně setkáváme.

Na nejnižší příčce laoského společenského žebříčku stojí Láo Theungové. O tom svědčí i jejich starší označení *khá*, vyjadřující podřízené postavení. V literatuře bývá překládáno jako „otrok“, ovšem přesnější je výraz „sloužící“

či „podřízený“. (Staré laoské texty, jako např. Legenda o Khun Bólomovi /*Nithán Khun Bólom*/, o nich hovoří i jako o *khá táo*, „starých sloužících“).²⁴⁷

Láo Theungové byli až do nástupu komunistů k moci v sedmdesátých letech jenom minimálně přijímáni do místní administrativy. Zpravidla nedosahovali úředních hodností nad úroveň *t'ao tásénga*. Burchett koncem padesátých let zaznamenal fakt, že v mnoha částech Laosu nesměli Láo Theungové při návštěvě domu Láo Lumů používat hlavních dveří. Dovnitř směli vejít pouze přes kuchyň a nesměli vstoupit do hlavní části domu.²⁴⁸

Poněkud vyšší společenský status mají Láo Súngové – především díky své vnitřní integritě a výrazně nižší závislosti na centrální autoritě. Hmongové ze Siang Khuángu měli své poslance v Národním shromáždění již v době královské laoské vlády (Tubí Lí Fung a jeho bratr Tulja Lí Fung).²⁴⁹ Mezi Lay je rozšířeno úsloví, že zatímco jsou Láo Súngové „chytří, ale špinaví“, Láo Theungové jsou „hloupí a špinaví“.

Despekt je možné registrovat i mezi Lay a Horskými Thaji. Zhruba jej můžeme charakterizovat tak, že zatímco Laové pokládají Horské Thaje za zaostalé, Horští Thajové pohlížejí zejména na Lay z měst jako na zkorumpované „světáky“.

Je příznačné, že výraznější odstup vůči horalům je možné pozorovat u Laů z nížinných oblastí nežli u Laů žijících v horách. Typický je nezáměr obyvatel měst o okrajové oblasti doprovázený často minimálními znalostmi o obyvatelích těchto regionů. Důvodem je mj. i mnohde stále přetrvávající špatná dopravní situace, která způsobuje, že cesta do odlehlějších regionů zabere i několik dnů.

I přes tuto skutečnost však jednotlivé součásti laoské etnické mozaiky nikdy nebyly zcela odděleně. V okamžiku propuknutí konfliktů a společenských otřesů v centrálních oblastech byly horské etnické skupiny, vzhledem k existujícím ekonomickým a sociálním vazbám, těmito událostmi ve větší či menší míře zákonitě zasaženy. Do jejich prostředí byly, a nadále jsou, zvnějšku implantovány různé politické a vojensko-strategické zájmy, koncepty výkonu centrální politické moci a administrativy. V Laosu se tyto implantace lišily jak na různých teritoriích, tak i v různých historických obdobích.

Horská etnika v předkoloniálním období

Území dnešního Laosu se stalo v předkoloniálním období dějištěm rozsáhlých etnických procesů, během nichž vedle zformování austroasijských etnik představovaly nejvýznamnější impulzy migrace thajských, tibeto-barmských a miao-jaoských skupin. Na základě thajského systému *müangů* a pod indickým kulturním vlivem zde došlo k formování státních celků, do jejichž struktury byla minoritní etnika více či méně integrována.

Nástin etnických procesů na území dnešního Laosu do příchodu Francouzů

Počátky dějin

V laoském folklóru existuje, podobně jako ve folklóru řady jiných národů, legenda o potopě světa. Podle souboru vyprávění kolem laoské Legendy o Khun Bólomovi (*Nithán Khun Bólom*), známé v řadě variant, původně neexistovala pevná hranice mezi světem bohů a světem lidských bytostí. Obyvatelé těchto dvou světů se často navštěvovali. Předpokládalo se však, že lidské bytosti budou bohům prokazovat náležitou úctu a obětovat jim. Lidé tak ale nečinili, a to bohy rozhněvalo. Vládce nebes, Phaňá Thén, byl natolik znechucen chováním lidí, že se rozhodl zničit lidský rod a seslal na zem obrovskou potopu. Zahynuli všichni lidé s výjimkou rodin tří náčelníků (*khunů*), Khun Khéta, Khun Āana a Khun Pulansónga, kteří postavili velký vor, s nímž vypluli až do nebe, a tak přežili potopu. V nebi pak vzdali hold vládci nebes, a to ho usmířilo. Nařídil proto, aby potopa ustoupila. Náčelníci od něj dostali darem buvola a byli posláni zpět na Zemi. Zde se usadili u řeky Nam Nój v dnešním severním Laosu. Později zde vzniklo město Luang Phabáang.

Náčelníci se svými rodinami podél břehů řeky a na svazích kopců vzdělávali pomocí pluhu a darovaného buvola pole a sklízeli hojnost potravy. Byla

to tak namáhavá práce, že po několika letech mužové zestárli a buvol pošel. Starci se obávali, že bez němého pomocníka zemřou hladem a divoká zvěř se stane vládyní džungle a polí. Ale druhého dne ráno z jedné nozdry mrtvého buvola vyrostla rovně k nebi lodyha dýně. K večeru se lodyha rostliny položila k zemi, a třetího dne na ní uzrály tři tlusté dýně. Náčelníci se velmi divili – a byli překvapeni ještě více, když si prohlíželi plody a uvnitř uslyšeli lidské hlasy.

Khun Pulansóng se nezdržel a bambusovým ostřím usekl kus plodu. Vyskákali z něho lidé, kteří odešli podél velké řeky Mekongu nahoru a dolů. Nato Khun Khét nařizl druhý plod železným nožem a přivedl tak na svět ještě větší množství lidí, kteří se usadili po okolních pahorcích. Když přišla řada na třetího, Khun Ťan rozžhavl nůž a žhavou čepelí uřízl kus posledního plodu. Vynořilo se několik lidiček velmi tmavé pleti, kteří se rychle rozptýlili do lesů.

Tak vznikla tři plemena, která dodnes obývají zemi. První jsou Thajové, statní, světlé pleti a černých vlasů, s krásnými ženami; ti, kteří vzešli z plodu nařiznutého železem, jsou *khá* a mají snědou pleť a tuhé svaly; ti třetí mají docela černou kůži, je jich málo a skrývají se v zalesněných horách.²⁵⁰

Tato legenda vcelku výstižně reflektuje etnické osídlení Laosu. Dokonce zmiňuje i existenci starší vrstvy obyvatel, nežli jsou Mon-Khmerové. Vzhledem ke svému pravděpodobně středověkému původu ovšem nezaznamenává pozdější příchod tibeto-barmských etnik a etnik miao-jao. Příznačné pro ni je, že upozorňuje na jeden z výrazných fenoménů Indočíny – totiž, že zde vedle sebe koexistují etnika různého původu a v minulosti zde nedocházelo k jejich výraznému vzájemnému překrývání v takové míře, jako tomu bylo např. v Evropě. Důvodem je nízká populační denzita, výrazná odlišnost ekonomik a kultur různých etnik a rovněž jejich specializace na různé geografické podmínky. Právě tento fenomén stál u zrodu pestré etnické mozaiky, jež se v průběhu staletí v oblasti pevninské jihovýchodní Asie poskládala a jež je pro tento region příznačná.

Archeologické nálezy dokazují, že jeden z předchůdců dnešního člověka, *Homo erectus* – člověk vzpřímený, obýval pevninskou část jihovýchodní Asie a Sundský šelf již před zhruba 750 tisíci lety. Na laoském území byly nalezeny jeho pozůstatky staré 300–500 tisíc let. *Homo erectus* chodil již po dvou nohou, ale byl vybavený podstatně menší mozkovou kapacitou. Lovil zvěř, pravděpodobně i rybařil a sbíral nejrůznější plodiny – divoce rostoucí

odrudy obilí, ovoce, ořechy, kořínky aj.²⁵¹ Potraviny zde nalézal dostatek. Jak poznamenává přední odborník na prehistorii jihovýchodní Asie, novozélandský archeolog Charles Higham: „Jedním z hlavních rysů jihovýchodní Asie je relativně snadné získávání potravy, zvláště v oblastech říčních delt, a rovněž ve vnitrozemských bažinatých údolích řek.“²⁵²

Přibližně před 60 000–40 000 lety (podle některých studií již před 200 000 lety) byl v jihovýchodní Asii *Homo erectus* vytlačen člověkem moderního typu – *Homo sapiens*. Dokládají to nálezy z jeskyně Tham Pongu a rovněž nálezy z povodí řeky Mekong v severním Laosu, kde v letech 1998–1999 objevil laosko-belgický archeologický tým stopy lidského osídlení z doby před 40 000 lety. Pravděpodobně šlo o populace australoidního typu, jejichž asi nejbližšími příbuznými jsou dnes původní obyvatelé Austrálie.²⁵³

Až do zavedení bronzu ve 2. tisíciletí př. n. l. se na území pevninské jihovýchodní Asie vyskytovaly různé kultury doby kamenné. Někdy na konci paleolitu a počátkem mezolitu, asi před 18 000 lety, se v regionu zformovala nejvýznamnější z nich, hoabinhská kultura, nazvaná podle významných nalezišť objevených ve dvacátých letech minulého století v severovietnamské provincii Hoa Binh. V roce 1940 studoval Paul Lévy pozůstatky hoabinhské kultury na archeologických lokalitách poblíž laoského města Luang Phabang. Novější archeologické objevy rozšíření této kultury na území dnešního Laosu rovněž potvrzují.²⁵⁴

Původ nositelů kultur doby kamenné není zatím zcela vyjasněn. Řada vědců zabývajících se tímto obdobím upozorňuje na to, že mnoho lebek nalezených na hoabinhských nalezištích má australské a také melanéské znaky. Svědčí o tom např. nálezy lebek z vietnamského Bac Sonu a také z jeskyně Tham Hang v Laosu. Pro melanéské populace je příznačný malý, někdy až trpasličí vzrůst a tmavá pokožka. Jejich současnými typickými představiteli jsou Papuánci na Nové Guineji a negrité na Andamanských ostrovech. Tito lidé měli kamenné nástroje opracované pouze po jedné straně (tzv. typ Sumatra). Odhaduje se, že do regionu pevninské jihovýchodní Asie se rozšířili před 12 000 roky. Existuje teorie, že se jednalo o nucenou migraci pod tlakem protoindonéských (austroasijských) populací přicházejících z nitra kontinentu.

Jakými jazyky tyto lidé mluvili, bohužel není možné zjistit: kosti a kámen neumějí mluvit. Jediné přesnější informace o jejich identitě pocházejí z Malajského poloostrova. Hoabinhští lovci a sběrači byli téměř jistě předky

místních negritů a zčásti zřejmě i senojských zemědělců. K utváření etnik pevninské jihovýchodní Asie, tak jak je známe dnes, nepochybně přispěli. Do jaké míry, to zůstává otevřené. Nepochybně se mísili s nově příchozími. V prostředí některých laoských horských skupin mohli zanechat výraznou stopu. Zřejmě se jednalo o vrstvu tmavých praobyvatel, zmiňovanou v laoských legendách.

Melanéský typ dominuje v nálezech v Indočíně až do doby před zhruba 7000 lety. Poté se v nálezech začínají objevovat pozůstatky lidí s indonéskými znaky. Lidé indonéského typu jsou vyššího vzrůstu, se světlejší kůží. Jejich potomky jsou dnešní Malajci, Javánci, Polynésané, Dajakové, Semangové, Monové, Khmerové a řada tzv. horských kmenů Indočíny. Do jihovýchodní Asie expandovali z Číny. Putovali sem dvěma trasami – po moři a po pevnině. Námořní expanze tzv. austronéských národů zhruba před 7000 lety mířila z ostrova Tchaj-wan do delty Mekongu v Indočíně, v dalších směrech pokračovala na nejbližší ostrovy jihovýchodní Asie; před 5000 lety pokračovala na východ dále do Pacifiku až na Velikonoční ostrov a na západ do Indického oceánu až na Madagaskar.

V Indočíně austronéská populace dodnes přežívá ve středním Vietnamu (Čamové, Džarajové, Edeové). Až doposud nebyly na území Laosu nalezeny pozůstatky lidí z raného období s austronéskými znaky. Nálezy na vietnamské straně jsou však časté. Spíše než nepřekročitelnosti Annamského pohorí je tuto aktuální absenci možné přičíst na konto nedostatečných archeologických výzkumů v Laosu.

Austroasijské populace používají ke své migraci pozemních cest. V oblasti Indočíny se jednoznačně prosazují. S sebou si přinášejí znalost zemědělství, jehož hlavní plodinou je rýže. To zde ve 3. tisíciletí př. n. l. způsobuje tzv. „neolitickou revoluci“. Jde o součást převratných procesů probíhajících v životě lidských populací od Evropy přes Střední východ až po Čínu. Nástup vlastní produkce potravin spojené s postupnou domestikací doposud divoce rostoucích odrůd rostlin, odpoutalo člověka od přírody a nutnosti putování za potravou, vedlo k zakládání stálých vesnických sídel, rozvoji materiální kultury spojené s usedlým způsobem života – zejména hrnčířství a tkalcovství, nárůstu populace, rozvoji sociálních struktur a duchovní kultury.

Z následujících období v Laosu nacházíme pozůstatky dongsonských kultur doby bronzové, datované kolem roku 1500 př. n. l., i doby železné datované roky 500 př. n. l. až 500 n. l. Fascinující v této souvislosti jsou pozůstatky

megalitických kultur, zejména obrovské kamenné nádoby roztroušené na Plaině džbánů v laoské provincii Siang Khuáng a menhirová pole v provincii Huaphan.²⁵⁵

Rané státy

V Laosu tedy proběhly rozsáhlé procesy přechodu od lovecko-sběračského způsobu života k zemědělství, intenzifikace zemědělství, rozvoj používání železa, sociální stratifikace a vytváření větších osad. V těchto procesech působila celá řada navzájem propojených faktorů, jako byl přístup ke zdrojům surovin, zemědělská nadprodukce, populační a migrační tlaky, umístění na obchodních trasách, rozvoj řemesel a obchodu, přijímání cizích kulturních vzorů, procesy sociální diferenciací a hierarchizace a soustřeďování moci okolo vůdčích osobností, kontrola zdrojů zisku, vztahy politické podřízenosti slabších společenství vůči centrální komunitě a mnoho dalších. V důsledku toho tento vývoj neprobíhal plošně. Místní společenství jím procházela s různou dynamikou. A tak, zatímco část obyvatel Laosu nadále setrvala při lovecko-sběračském způsobu života (či se k němu při nedostatku jiných zdrojů v procesech regrese vracela) a prvotních formách sociální organizace nepřekračujících rámec rodiny, jiná procházela procesy protourbanizace, tedy začala vytvářet základní sídliště s více než 1000 obyvatel a stále výraznější sociální stratifikací. Kolem těchto sídel existovala vlivová území, formovaná jak na základě klanových a etnických vazeb, tak i prostřednictvím prosazování moci nad slabšími komunitami. Hranice těchto raných knížectví nebyly přesně vymezeny a měnily se v souvislosti se vzestupem či úpadkem moci jejich vládců.

Tyto procesy byly zahájeny v oblastech centrální pevninské jihovýchodní Asie asi kolem 5. až 4. století př. n. l. Zejména během doby železné zde začaly vznikat větší celky s populací kolem 500 až 2000 obyvatel, řízené náčelníky. Rovněž v Laosu to bylo nepochybně období významných sociálních změn spojených se vznikem raných knížectví.

V 1. století n. l. existovala v údolí středního Mekongu malá knížectví, jejichž zemědělství bylo založeno na pěstování zavlažované rýže. Jejich vládcové měli i kontrolu nad obchodem s cenným zbožím. Tato knížectví vytvářela prostřednictvím obchodu, manželských vazeb a násilného prosazování moci kolem svých center vlivová území. Takových raných knížectví

byla v Laosu celá řada. Známy je např. Sikhóthabong, jehož hlavní centrum leželo na levém břehu Mekongu při soutoku s řekou Sé Bangfaj. Později se posunulo v důsledku čamské expanze dále na západ.²⁵⁶

Navazujícím procesem protourbanizace a vytváření raných mocenských center je, i když ne nevyhnutelně, zformování státu. Tento typ mocenské a správní struktury již využívá sboru úředníků a vojáků k prosazování pořádku a kontrole ekonomických zdrojů. Vyžaduje si již ekonomiku produkující přebytky, schopnou podporovat různé vrstvy, jako např. rodiny vládců či šlechticů, válečníků, úředníků, obchodníků, řemeslníků, písařů, duchovních. Společnost je složitě rozvrstvena, s množstvím specializací a dělbu práce. K výraznému rozvoji těchto struktur na území Laosu nedošlo příliš brzy nato, spíše až ve 4. a 5. století n. l. Vůdčími činiteli jejich rozvoje navíc nebyly domácí sociální útvary, ale státy Čamů, Monů a Khmerů. Tyto státy se zformovaly na přímořských územích pevninské jihovýchodní Asie a byly pod silným indickým kulturním vlivem.

Přejímání indických kulturních vzorů, tzv. „indianizace“, byl dlouhodobý proces, který trval více než tisíc let. Jeho počátek je možné přibližně datovat do doby 200 let př. n. l. (či ještě dříve). Tehdy začali do pevninské jihovýchodní Asie přeplovat z Indie přes Bengálský záliv cestou dlouhou 1500 námořních mil indiští námořníci a obchodníci. Ti zakládali na pobřeží a v ústí řek Indočíny osady a faktorie. Měli zájem zejména o zlato a lesní produkty z vnitrozemí. Výměnou za to domorodcům nabízeli luxusní řemeslné výrobky, dále zboží jako karneol, používaný pro pečeteř a nápisy, které se později našly v mnoha částech jihovýchodní Asie, a také acháty, skleněné výrobky, hinduistické a buddhistické votivní předměty. Na jejich lodích pak do Indočíny přicházely i nové kulturní vzory, připlouvali sem bráhmaští kněží a buddhističtí misionáři. Indická kultura v Indočíně významně ovlivnila kultury Monů a Khmerů, protobarmských Pjů, a později kultury Tibetobarmánců a Thajů. V oblasti ostrovní i pevninské jihovýchodní Asie se pod jejím vlivem zformovaly mocenské celky, které G. Coedès nazývá *états hindouisés* („hinduizované státy“)²⁵⁷ – Fu-nan, Čampa, Dváravátí, Čen-la či slavná Angkorská říše. Indie tyto státy vybavila celou řadou kulturních prvků – panteonem bohů hinduistického náboženství, jeho mytologií, kosmologií a rituály (zejména bohy Šivou a Višnuem, s nimiž se mohli jejich vládci identifikovat), buddhistickou filozofií, sanskrtem, coby jazykem obřadů a úředních záznamů, indickým písmem tesaným do kamenů a psaným na stránky knih z palmových

listů, astronomií, estetikou. Z Indie přišly i nové pohledy na organizaci státu, politické zřízení, společnost, armádu.

Nové státy budované podle indických vzorů vycházely z principu mandaly. Mandala je často zobrazovaná v hinduistickém a buddhistickém umění jako harmonické spojení kruhu a čtverce, kde kolo je symbolem nebe, transcendence, vnějších sil a nekonečna, kdežto čtverec představuje vnitřní síly, to, co je spojené s člověkem a zemí. Oba obrazce spojuje ústřední bod, který je zároveň počátkem i koncem celého systému. Ve vztahu k uspořádání státu pak mandala reprezentuje geopolitickou ideu, v jejímž centru se nachází postava univerzálního vládce – *dévarádži*. Ten stojí na vrcholu společenské hierarchie a jeho postavení je posvěceno bohy. Má přístup k božské moci a užívá tuto moc k vytváření světového řádu. Žije v posvátném středu říše. Z tohoto duchovního a mocenského ohniska se odvíjí veškeré vnitřní i vnější dění ve státě. V tomto konceptu jsou důležitá posvátná centra, nikoliv teritoria či hranice. Moc vládce se nepoměřuje územím, které kontroluje, ale množstvím lidí, nad kterými má spirituální moc; resp. kterým vládne. V podmínkách pevninské jihovýchodní Asie, vyznačující se nízkou hustotou osídlení, se proto v této souvislosti setkáváme s faktem, že zde války nejsou vedeny kvůli územním ziskům, ale kvůli získávání zajatců, jež by bylo možné přesídlit na vlastní území a využívat jejich pracovní sílu. Mandalové státní celky zde ze stejného důvodu nikdy neměly, zejména ve směru do hor, přesně vymezené hranice – vždy se jednalo o území poměřované aktuálním dosahem vlivu centrální moci.²⁵⁸ Věrnost a loajalita se odvíjela od vztahu k osobě vládce, ne ke státu jako takovému.²⁵⁹

Tyto procesy měly největší dynamiku při pobřeží, kde se obyvatelstvo dostávalo nejčastěji do styku s indickou kulturou, zasahovaly však i do vnitrozemí Indočíny. Počáteční kontakty s cizinci na pobřeží dále vyvolávaly celý řetěz sociálních a kulturních přeměn podél Mekongu i podél pobřeží Vietnamu a Siamského zálivu. Rané státní útvary na území Laosu byly záhy prostřednictvím obchodních, kulturních řetězců ovlivňovány indickou kulturou přicházející z pobřeží. Jejich náčelníci přebírali indické kulturní zvyklosti a podle indického vzoru postupně formovali malá knížectví. Obyvatelé vnitrozemí se v průběhu tohoto procesu přizpůsobili nové komerčně orientované kultuře s poptávkou po lesních produktech. Bohatství a moc místních komunit rostly. Do konce 6. století, kdy začala upadat obchodní střediska na pobřeží, si již vnitrozemská knížectví vydobyla pevné postavení.²⁶⁰

Malá vnitrozemská knížectví se rovněž stávala součástí mocenských mandal velkých států Indočínského poloostrova. Tyto státy v různých obdobích mocensky expandovaly na území dnešního Laosu a jeho malé státní útvary začleňovaly pod svoji autoritu. Jejich prostřednictvím se i zde dále prosazoval indický vliv a urychlovalo se přebírání nových kulturních vzorů.²⁶¹

V 1.–7. stol. n. l. v deltě Mekongu existoval státní útvar Fu-nan; byl pod kulturním vlivem Indie, rozšířil se v něm buddhismus a hinduismus. Na vrcholu své moci se rozkládal od břehů Jihočínského moře až po sever moderního Thajska a údolí řeky Čao Phrája, a pravděpodobně pokrýval velkou část Malajského poloostrova. Jeho mandala zahrnovala i území ve středním a jižním Laosu. Možná již v předkřesťanské éře pronikli na území jižního Laosu Čamové z Čamské říše (7.–19. století) v dnešním středním a jižním Vietnamu. Vládli zde možná do konce 5. či počátku 6. století, kdy byli vytlačeni Khmery.

V 6.–8. století na území severní Kambodže a jižního Laosu existoval khmerský feudální stát Čen-la, resp. spíše řada malých více či méně propojených státních útvarů. V 6.–11. století v regionu Indočíny vzkvétala rovněž monsácká kultura Dváravátí. Její sféra vlivu zahrnovala jižní Barmu, střední Thajsko a některá území Laosu. Vědci věří, že řadu městských center v Laosu založili Monové. Dokládají to např. monsácký nápis a sochy Buddhů ze 7. století n. l. z laoského Bán Thalátu. V 6.–8. století na území severní Kambodže a jižního Laosu existoval rovněž feudální stát Čen-la (označení z čín. pramenů), resp. spíše řada malých více či méně propojených státních útvarů. Jedno z vnitrozemských knížectví Čen-ly, Ven-tan v oblasti dnešního Láo Issanu v severozápadním Thajsku a ve středním Laosu, udržovalo kontakty s Čínou.²⁶² V 10.–11. století Khmerové z Angkorské říše s centrem v Kambodži (9.–15. století) potlačili nadvládu Monů v regionu a získali kontrolu nad velkou částí zejména jižního a středního Laosu. Jejich moc dosáhla možná i do a severního Laosu.

Rané státy na území dnešního Laosu byly soustředěny především v údolí Mekongu, kde vytvářely své mocenské struktury a tributní území. Do horských oblastí Laosu ležících na vnějších okrajích svých mandal významněji nezasahovaly. Tam příslušníci místních komunit nadále žili životem horských lovců a kopaničářů organizovaných v tradičních rodových a klanových uskupeních – často stejných, v jakých žijí dodnes. Část jich byla do mocenských

mandal na různém stupni začleněna, větší část však žila nezávisle, mimo dosah jejich vlivu.

Horské komunity byly s mandalovými útvary propojeny sítí vazeb. Byly to vztahy obchodu, války, nadřízenosti a podřízenosti, příbuzenských a sociálních svazků, vztahů přátelství a spolenectví i četných animozit.²⁶³ Tyto vazby nebyly stálé. Jak poznamenává E. R. Leach, etnické společnosti existovaly v času a prostoru. Jejich demografická, ekologická, ekonomická a vnější politická situace se neutvářela ve fixním prostředí, ale v prostředí, které se neustále měnilo.²⁶⁴ Pevnost vazeb mezi etnickými komunitami na okraji mandal a centrálními autoritami se pohybovala od přímé závislosti až po pouhé příležitostné kontakty. Lišila se region od regionu v závislosti na aktuální situaci. Již v této době se projevovovala výrazná diferenciacce mezi obyvateli nížin a obyvateli hor.²⁶⁵

Není důvod pochybovat o tom, že i značně odlehlé a nezávislé horské komunity byly s nížinou propojeny prostřednictvím obchodu. Zatímco z hor do nížinných oblastí v té době putovaly ceněné lesní produkty, jež tvořily i významnou složku laoského mezinárodního obchodu, v opačném směru do hor mířily sůl, železo či řemeslnické výrobky. Málo prozkoumaným fenoménem zůstává obchod s otroky. Ze zpráv o Angkorské říši, zejména ze zprávy čínského diplomata Čou Ta-kuana, který pobýval v Angkoru v letech 1296–1297, víme, že otroci, rovněž získávaní z příslušníků horských etnik, tvořili značnou část jeho obyvatel.²⁶⁶ Z Čou Ta-kuanových zápisků rovněž víme, že již v té době byli obyvatelé hor rozlišováni na ty, kteří žili pod autoritou Angkorské říše, a na nezávislé „divochy“ v džungli.²⁶⁷

Nástup Thajů

Další významný impulz do vývoje Indočíny přinesl thajský element. Zřejmě již ve 3.–1. století př. n. l. se z oblasti dnešního Jün-nanu a S'čchuanu v Číně začala směrem na jih zdvihnat pozvolná migrace skupin hovořících thajskými jazyky. Z Jün-nanu a severozápadního Vietnamu pronikly někdy kolem 6.–7. století n. l. i na laoské území. Jejich příliv na Indočínský poloostrov posléze zesílil zejména vlivem migračních vln vyvolaných mongolskými nájezdy do Číny ve 13. století a konfliktů s čínskými vládci.

Příchod thajských osadníků přinesl konfrontaci mezi dvěma kulturami – starší místní kulturou kopaničářských a zčásti závlahových zemědělců

hovořících austroasijskými jazyky a thajskými zemědělci užívajícími rozvinuté techniky závlahového zemědělství. Tato konfrontace měla zásadní vliv na utváření etnické mapy regionu.

Thajové si znalost zemědělských technik přinesli z Číny. V případě nedostatku vhodné půdy byli schopni obdělávat pole i kopaničářským způsobem, ale závlahovému zemědělství dávali jednoznačně přednost. Aby jej mohli úspěšně praktikovat i na území Laosu, potřebovali k tomu rovné plochy zemědělské půdy s dostatečnými vodními zdroji. Půda se sklonem nad 30 stupňů pro tradičního závlahového zemědělce ztrácí přitažlivost. Budování teras a systému závlah na takových svazích si vyžaduje příliš mnoho energie. To thajské zemědělce nutilo usazovat se v nížinách a v říčních údolích na úpatí hor. Jejich hospodářská nika proto byla výrazně omezená na zemědělsky využitelnou půdu, plus úzký prstenec okolního území potřebného k těžbě dřeva, sběru plodů, rybolovu či občasnému lovu (ten v thajských komunitách nehrál velkou roli).²⁶⁸ Do hor Thajové pronikali sporadicky a trvalejší komunity, které zde zakládali, nepřekračovaly hranice horských údolí. Lesy pro ně představovaly nepřátelské prostředí plné dravé zvěře, zlých duchů *phi* a divochů.

Průměrné výnosy závlahového zemědělství z té doby nejsou známy. V současnosti činí 1900–2200 kg/ha při dvou úrodách do roka.²⁶⁹ Vzhledem k nevýrazným změnám v základních technikách a při použití tradičních odrůd rýže poskytujících dlouhé rýžové zrno (*Oryza sativa*), je možné předpokládat, že nebyly o mnoho nižší.²⁷⁰ Tento způsob hospodaření poskytoval dobré možnosti pro výživu obyvatelstva a tím i jeho demografický růst, umožňoval permanentní usídlování na relativně malém prostoru a vytváření pevnějších a početnějších sociálně stratifikovaných komunit, nežli tomu bylo v případě skupin, které neušly zavlažování.²⁷¹

Politická organizace Thajů byla založena na systému *müangů* – sdružení různého počtu vesnic pod jedním náčelníkem. Thajská migrace do dnešního Laosu pak zpravidla probíhala tak, že na jeho území postupovaly podél toků řek a horskými údolními skupiny thajských migrantů, ať už příslušníků jednotlivých rodin nebo celých vesnic a *müangů*, z jižní Číny. Na vhodných místech s dostatkem vody a rovných ploch pro zřizování zavlažovaných polí zakládaly *bány*, opět sdružované do *müangů*. Malé *müangy* se často dále spojovaly do větších *müangů* a konfederací *müangů* – ať už z důvodů obrany během války, mocenských ambicí některých náčelníků – *’tao müangů*, či z ekonomických důvodů. Počátky laoské státnosti jsou spojeny s vytvářením

i četnými rozpady takových aliancí, jež mohly mít jak dočasný charakter (vojenské spojenectví v době války), tak přetrvávaly mnoho let. Nejsilnější z těchto *müangů* postupem doby začaly dominovat na laoské politické scéně, zatímco slabší z nich se stávaly jejich vazaly.²⁷²

Thajové se při obsazování nových území střetávali s původním obyvatelstvem. Zůstává otázkou, do jaké míry mělo toto střetávání násilný charakter. Migrace Thajů nepochybně zvýšila populační tlak v nížinných regionech. Jejich původní obyvatelé – Monové, Khmerové, Čamové aj. – se ocitali před možností podřídit se nově přichozím (či se dokonce stát otroky), koexistovat s nimi či být vytlačeni z údolí do hor a zanechat jim svá bývalá území. Thajové při budování nových rýžových polí a domů využívali komunální a pravděpodobně i otrocké práce příslušníků jiných etnik. Zejména během prvních let budování nových vesnic Thajů byly pro jejich přežití značně významné kooperativní vztahy s lovci a sběrači z okolních kopců, kdy lesní produkty a maso divokých zvířat nahrazovaly až do první sklizně vlastní produkci rýže a dalších potravin. Na základě těchto prvních kontaktů byly posléze ustaveny obchodní vztahy výhodné pro obě strany.²⁷³ Ozvuky těchto procesů je dodnes možné nalézt v mýtech a legendách jak Laů, tak i menšinových etnik.²⁷⁴

V případech komunit praktikujících kopaničářský způsob zemědělství zřejmě převažovala mírová koexistence. Tyto komunity totiž dávají na rozdíl od závlahových zemědělců přednost zalesněnému, kopcovitějšímu terénu. Kopaničářské zemědělství je založeno na vykloučení a vypálení určitého pozemku. Popel ze spáleného porostu na takto získaném poli potom slouží jako přírodní fertilizér. Je na něm vysazena rýže pěstovaná bez zavlažování, „na sucho“. Vzhledem k nízké kvalitě půdy v Indočíně se takto získaný pozemek během 2–3 let vyčerpá a je nutné založit pole nové. Staré pole zaroste druhotným porostem – vysokou, tzv. „sloní“ trávou, bambusem a křovinami. Zemědělci se na něj mohou vrátit až za řadu let. V případě, že je vhodná půda v okolí vyčerpána, přesouvá se celá vesnice. To kopaničářské zemědělce nutí k polokočovnému způsobu života. Nižší výnosy je udržují ve větší závislosti na dodatečných způsobech obživy – sběru a lovu. Podstatně méně proto lpí na určitém území. V nížinách je navíc méně kvalitní voda, více se zde vyskytuje malárie, dyzentérie a další nemoci.

Území Laosu bylo řídko osídleno, a proto, když se v sousedství objevili početnější a lépe vyzbrojení Thajové, bylo kam ustoupit. Informace o násilném obsazování půdy a válkách s thajskými skupinami se v orální historii

austroasijských skupin neobjevují. Když např. ve 20. století Laové, Lüové, Juánové a Thaj Damové osídlili údolí řek Nam Long a Nam Thá, omezili tak životní prostor místních horských skupin Khoů, Nguamů, Khmu Lu a Lametů jen minimálně.²⁷⁵

Celkově je možné konstatovat, že expanze thajských skupin byla zřejmě v převažující míře postupná, i když místy docházelo vzhledem k okolnostem rovněž k rychlému a násilnému obsazování území. Dělo se tak na úkor zejména austroasijských etnik, jež v té době řídce obývala území dnešního Laosu. Etnika, která v předchozích dobách dosáhla vyšší úrovně politické organizace (Khmuové, Lametové aj.), byla v těchto procesech politicky marginalizována.²⁷⁶

Jak thajský politický vliv v regionu Indočíny rostl, původní populace se mu přizpůsobovaly, adaptovaly se na něj (či byly nuceny se adaptovat). Zároveň přejímaly mnohé z jazyka a kultury nových vládců. Na středním Mekongu byly thajský jazyk a obyčej rozšířeny přejímány místními staršími etniky smíšenými populacemi.

Toto přizpůsobování nebylo jednosměrné. Thajové, kteří zůstali v horách jižní Číny, severního Vietnamu a severního Laosu, byli vystaveni vlivu čínské kultury a jejich aristokracie se ocitla ve vazalském postavení vůči čínským a vietnamským vládcům. Šlo např. o skupiny dnešních Černých, Bílých a Červených Thajů ve Vietnamu a Laosu. Tradiční koncept *müangů* se zde zachoval ve své původnější podobě. Jiná byla situace v případě Thajů, kteří postoupili dále na jih. Ti se během své migrace podél toků řek Mekongu a Čao Phrjáji do dnešního Thajska či na dnešní šanská území v Barmě dostali do kontaktu se značně rozdílnými indianizovanými civilizacemi, jako byla kultura Dváravátí národa Monů v dnešním Thajsku a khmerská Angkorská říše v Kambodži. Thajové od nich přejímali kulturní prvky jako théravádový buddhismus, množství prvků materiální kultury a systémy vyšší politické organizace. Tradiční koncept thajských *müangů* zde byl modifikován konceptem státu, importovaným do jihovýchodní Asie z Indie. Tyto procesy vzájemných kontaktů a přejímek probíhaly po staletí.

Thajské skupiny v laoském prostředí konstituovaly etnicko-geomorfologickou vrstvu Láo Lumů, charakterizovanou nejen tendencí k obývání nížin, ale i jazykem, fyziologií, architekturou, ekonomikou, odíváním, životním stylem, kulturou a náboženstvím, sociálním a politickým systémem, v neposlední řadě i mentalitou a silným etnonacionálním cítěním. Původní

austroasijské skupiny vytlačené do okrajových území, pak v laoském prostoru vytvořily etnicko-geomorfologickou vrstvu Láo Theungů.

Thajové na území dnešního Laosu zpočátku žili ve stínu vládců místních mon-khmerských knížectví, jejichž suverenitě se podřizovali a jimž odváděli daně a tributy. Jejich malé *müangy* budované na klanových princepech byly inkorporovány do větších mandalových celků. Jak jejich počet a síla v regionu rostly, začali se z této závislosti vymaňovat a sami vytvářet mandalová knížectví. V centrální Indočíně se začali mocensky prosazovat od 9., a zejména od 11. století, kdy se jim podařilo omezit vliv Khmerů na jihu.²⁷⁷ Od konce 12. století se na území dnešního Laosu již setkáváme s řadou malých raně feudálních knížectví, v nichž převzali moc Thajové.²⁷⁸ Stará mon-khmerská knížectví Čandapura, Saj Fong, Phaj Nam, Šrí Gotapura, Sua aj. se stala thajskými *müangy* Vientiane, Saj Fong, Phai Nam, Síkhóthabong a Siang Dong Siang Thong.²⁷⁹ V průběhu 11.–13. století pak thajské skupiny ustanovily svoji nadvládu nad velkou částí Indočínského poloostrova.

Mandala Lán Sám

Roku 1353 založil vládce severolaoského *müangu* Siang Dong Siang Thong (pozdějšího Luang Phabángu) Fá Ngum (1353–1371) Ánát'ak Lán Sám Hom Kháo – „Království milionu slonů a bílého sluncečnicku“ s centrem v dnešním laoském Luang Phabángu.²⁸⁰ Lán Sám mocensky expandoval a prosperoval do roku 1428, kdy se ocitl ve víru mocenských bojů o následnictví (1428–1440). Došlo rovněž k válkám Lán Sámgu s Dai Vietem (Vietnamem). Konec 15. a poté 16. století přinesly Lán Sámgu opět rozkvět moci. Tento „Zlatý věk“ laoské historie trval i přes siamské (1540) a barmské invaze (1564, 1570), jimž Lán Sám úspěšně čelil. Významná pro upevnění stability země a její organizace podle principu buddhistických království byla období králů Visuna (1496–1520), Phóthialáta (1520–1550), který roku 1533 přesunul svůj dvůr z Luang Phabángu do Vientianu, a Sethathiláta (1550–1571).²⁸¹ Ten nastoupil na trůn poté, co zvítězil nad Barmánci. Byl roku 1571 zavražděn svým generálem během vojenské výpravy proti odbojným horalům v jižním Laosu.²⁸²

Roku 1571 spory kolem následnictví trůnu v Lán Sámgu odstartovaly občanskou válku a sedm desítek let anarchie. Období nejistot skončilo roku 1638, kdy na trůn Lán Sámgu nastoupil král Suliña Vongsa (1638–1694),

který přeměnil La Sàng v mocný a prosperující stát. Nastal „Druhý zlatý věk Lán Sàngu“, vyznačující se i rozvojem laoské architektury, kultury a umění. Roku 1707 se Lán Sàng v důsledku vnitřních rozporů rozpadl na dvě části – království Vientiane (Viang Ān) a Luang Phabáŋg.²⁸³

Vnitřní uspořádání Lán Sàngu

Při správě Lán Sàngu se Fá Ngumovi stala vzorem Angkorská říše na jihu, v níž strávil mládí a odkud pocházela jeho hlavní manželka.²⁸⁴

Při budování své říše si Fá Ngum podrobil řadu menších laoských *müangů*. Fá Ngumovu vládu, i vlády jeho následovníků, pak vždy hluboce poznamenávaly nejen konflikty s mocnými sousedy v Thajsku, Barmě a Vietnamu, ale také neustálé snahy o upevnování autority nad množstvím malých a větších *müangů*, jež se více či méně dobrovolně ocitly v dosahu jeho moci. Fá Ngum přitom postupoval určitým způsobem. Když dobyl nějaký *müang*, buď souhlasil s vládou starého vládce, který se mu podrobil, nahradil ho jiným poddajnějším příslušníkem vládnoucí rodiny či jmenoval nového vládce (*tao müanga* nebo správce) ze svých dvořanů. Tributní *müangy* byly klasifikovány na základě významu, jež měly pro centrální *müang*. Děly se na hlavní *müangy*, obklopené „podpůrnými“ *müangy*, „dobře zalidněnými“ *müangy* a „pohraničními“ (*khop dán*) *müangy* umístěnými ve strategických významných odlehlých oblastech. Království tak bylo vybudováno podle modelu mandaly, vyznačujícím se decentralizovanou a segmentární politickou organizací a administrativou. Jeho jádro tvořily čtyři hlavní *müangy* – Siang Dong Siang Thong, Siang Khuáng, Viang Ān–Viang Kham a Síkhóthabong – každý s věncem svých vlastních závislých *müangů*. To, co především drželo království pohromadě, byla osobní lojalita jednotlivých *tao müangů* vůči králi.

Bližší *müangy* měly povinnost každé dva měsíce podat zprávu o situaci králi do Siang Thongu. Všichni tributní vládcí (*tao müangové*) byli pak povinni předložit každého roku psanou zprávu o stavu jejich *müangu* (žádná se nezachovala) a každého třetího roku se osobně dostavit před vládce do Siang Thongu. To mnohdy vyžadovalo dlouhou namáhavou cestu džunglí na hřbetech slonů a koní či loděmi po tocích rychle tekoucích řek. Mnozí z *tao müangů* proto museli opustit svá sídla již prvního měsíce roku, aby třetího měsíce roku stačili dorazit do hlavního města. Zde byli povinni složit hold králi, obnovit přísahu věrnosti a vládci odevzdat tribut. *Āo müang*, který se neodůvodněně pokusil cestě do hlavního města a složení slibu věrnosti

vyhnout, byl považován za zrádce a zpravidla následovalo vyslání armády, která ho sesadila a nahradila osobou loajálnější trůnu.

Povinností *tao müangů* v hlavním městě byla i účast na obětech mocným ochranným duchům Siang Thongu podle pravidel ustavených ještě Fá Ngumovými přechůdci. Účast *tao müangů* na ceremoniálech, jimž předsedal osobně král, symbolicky potvrzovala superioritu Phí Théna, ducha předků uctívaného v hlavním městě, nad duchy regionálních *müangů*. Tyto rituály nejen že vytvářely symbolickou jednotu, ale rovněž se věřilo, že jsou podstatné pro udržení moci a prosperity celé mandaly, protože pouze tito mocní ochranní duchové mohou zabránit škodlivým duchům ji zničit.²⁸⁵

V oblasti vnitřní organizace království je Fá Ngumovi rovněž připisován zákoník Lán Sángu, tzv. Khun Bólomovy zákony. Ten byl ovšem již za Fá Ngumova nástupce Sámseň Thaje (1373–1417) dále významně doplněn a modifikován. V Siang Khuángu se dochovala jeho psaná verze z roku 1422. Zákoník, a rovněž informace z kronik, odhalují mnohé z tehdejší struktury laoské společnosti. Ta byla rozdělena do čtyř kategorií: aristokracie, svobodných rolníků a řemeslníků (*phaj*), otroků – resp. nevolníků (*khá*) a domácích služebníků (*khaj*) a příslušníků etnických menšin (*khá* a *khon pa*).²⁸⁶

Na vrcholu společenské hierarchie stál král (*somdet pha tao sívit*), který měl nominálně absolutní moc, nominálně mu náležela veškerá půda a podléhaly mu všechny obcíny. Očekávalo se od něj, že se bude držet buddhistických zákonů a principů chování vládce (tzv. *Thammasátu*), které určují, že vládce by měl být prost nenávisti, neměl by utlačovat svůj lid, měl by být dobročinný, upřímný, moudrý, laskavý, stálý, pokorný, vytvářet si dobré zásluhy, být vždy morální a zachovávat tradice *müangu*.²⁸⁷ Jenom král, jako potomek bájného vládce Khun Bóloma, mohl řídit ceremoniály k uctění předků, zajišťující ochranu státu. Byl zodpovědný za udržování harmonických vztahů se světem duchů, jejichž vliv na přírodní síly určoval plodnost, úrodu a zdraví. Pouze král tedy mohl zajistit prosperitu a bezpečí království, jehož půda byla jeho osobním vlastnictvím. I přes tyto výsady však král nebyl v praxi absolutním autokratem. Jeho politická, vojenská a ekonomická moc byly různými konkurenty zpochybňována, a proto král vždy závisel na podpoře a věrnosti vládců hlavních *müangů*.²⁸⁸

Místní vládcí spravovali svá území královým jménem. Ve skutečnosti však měli značnou autonomii.²⁸⁹ Jejich panství svojí velikostí a bohatstvím často soutěžila s královskými državami. Moc centra měla v Laosu vždy spíše

symbolickou nežli reálnou podobu. Slábla úměrně s narůstající vzdáleností od hlavního města a opěrných bodů královské moci. Významně ji modifikovala spleť sítí klientských vazeb. Výnosy z vybírání daní, které přicházely královskému dvoru, nebyly příliš vysoké. Místní úředníci a pohlaváři tradičně považovali za svoji výsadu si jejich část ponechávat pro sebe. Laosané tento zvyk nazývali *kin müang* (doslova „jedení /resp. vyjídání/ *müangů*“).²⁹⁰

Krále obklopovali významní šlechtici, kteří tvořili Radu šlechticů, *Séná Ámát*. Členy rady byli vládci větších tributních *müangů*, kteří si v hlavním městě drželi stálé rezidence, a dále předáci nejvýznamnějších rodin Siang Dong Siang Thongu. V čele exekutivy, v níž nebyly přesněji vymezeny rozdíly mezi administrativními a armádními posty, stál hlavní ministr (*sén müang*, později *upalát*), který byl zároveň vrchním velitelem armády. Druhý nejvyšší velitel armády byl zároveň *’ao müangem* Síkhóttabongu, kde vedle vojenských spravoval i civilní záležitosti. Následovalo pět generálů s titulem *méun luang*, „velitel 10 000“. Ti zastávali zároveň pozice vojenských velitelů a správců strategicky významných *müangů*. Pro osobní ochranu krále byli určeni dva důstojníci zodpovědní za „přední část paláce“; dva důstojníci pro „zadní část paláce“ byli určeni na ochranu krále a hlavního ministra. Každý z důstojníků velel oddílu palácové gardy. Další úředníci vojenské posty neměli. Administrativa zahrnovala činitele od princů s královskou krví až po prosté úředníky, jako výběřčí daní. Přesnější pro tuto třídu by proto možná byl termín „exekutivci“. Zajímavé je, že mezi nimi existoval i post *phañá kásak* (Kásak je jiné označení pro Khmuy), který byl pověřen záležitostmi Khmuů a dalších Láo Theungů a prováděním některých královských rituálů k uctění *phí*.²⁹¹

Všichni ostatní – obchodníci, umělci, řemeslníci, rolníci aj., byli svobodnými občany (*phaj*). Ti byli ceněni jako pracovní síla i jako vojáci – očekávalo se totiž, že každý fyzicky schopný svobodný muž bude v případě potřeby sloužit v armádě.

Na nejnižší příčce laoského společenského žebříčku pak stáli nesvobodní otroci, resp. nevolníci a domácí služebníci (*khá a khotj*). Exitovala řada možností, jak se stát otrokem. Nejčastějším důvodem bylo zajetí v boji a rovněž upadnutí do dluhů. Neschopnost tyto dluhy splácet vedla k povinnosti poskytovat robotní služby věřiteli. Zdrojem otroků byly rovněž etnické menšiny stojící mimo rámec laoské společnosti. Již v této době existovali lovci otroků,

kteří podnikali výpravy do hor a zajaté otroky prodávali na trzích v Saing Thongu a dalších městech Lán Sangu.²⁹² Zajímavé je, že Khun Bólomův zákoník se o otrocích prakticky nezmiňuje. To naznačuje, že zejména v počátcích Lán Sangu nebylo otroctví příliš rozšířené.²⁹³

Postavení horských etnik

Podíl nelaoských etnik v lansánské mandale nebyl nijak malý. Pravděpodobně šlo téměř o třetinu obyvatel.²⁹⁴ Již v předkoloniálním období byly uskutečňovány cenzy se záměrem upřesnit výši daňových odvodů a vojenský potenciál. Soustřeďovaly se především na thajskojazyčné obyvatelstvo, resp. etnické Lay a Thaje. Dále na příslušníky jiných etnik žijících ve vlivových zónách laoských knížectví – *müangů*. První známé cenzy obyvatel na území dnešního Laosu dal provést král Fá Ngum někdy v letech po svém nástupu k moci v roce 1353. Roku 1376 nechal provést další census král Sámšen Thaj. Výsledky obou cenů jsou značně rozdílné a zavádějící a je třeba k nim přistupovat se značnou opatrností. Poskytují nám však určité poznatky o počtu obyvatel Lán Sangu a jejich etnickém složení.²⁹⁵ Tehdejší populaci Lán Sangu je možné podle některých autorů zhruba odhadnout na 700 000 Laů, 300 000 Thajů a 400 000 *khá*.²⁹⁵ Již v té době byla identifikována v cenzech tři velká etnická uskupení: byli to Laové obývající nížinu Mekongu od oblastí rozkládajících se na sever od dnešního Luang Phabángu až po Savannakhét na jihu; horští Thajové obývající hornaté oblasti Lán Sangu; a *khá* – austroasijská etnika.²⁹⁷ Lán Säng byl tedy multietnickým státem. Jasně to prokazuje fakt, že laoský stát byl v této době budován především na thajskojazyčném obyvatelstvu, zatímco početní *khá* v tomto systému představovali nestálou sociální vrstvu druhé kategorie. Zřejmě nebyli přijímáni ani do vojenské služby.²⁹⁸ I další cenzy z předkoloniálního období se soustřeďovaly především na Lay a Thaje a *khá* charakterizovaly jen velice povšechně.

Láo Theungové, kteří se ocitli v dosahu laoských *müangů*, bývali do jejich mandal progresivně začleňováni – ať už přímou administrativní kontrolou v rámci tributních systémů ročního zdanění a povinných robot²⁹⁹, nebo formou volných ekonomických vazeb. Příslušníci těchto etnik bývali (a na venkově dodnes často jsou) označováni jako *khá*, což bývá nepřesně překládáno jako „otrok“, „sloužící“. *Khá* je termín ze starých thajských jazyků, který vyjadřuje podřízené postavení vůči nadřízenému. Tak i vládce mocného *müangu* byl *khá* ve vztahu ke králi. V laoské společnosti, která rovněž ostře

diferencovala mezi buddhisty a nebuddhisty, byl nebuddhista *khá* ve vztahu k buddhistům.³⁰⁰

Dominantní postavení Laů vůči Khmuům bylo legitimizováno prostřednictvím zvláštních rituálů, jež symbolicky vyjadřovaly podřízení se Khmuů laoské autoritě spojené s „předáním práv na půdu schváleným bohy“.³⁰¹ Tyto rituály přetrvaly až do druhé poloviny 20. století. Vztahy Laů a Khmuů byly v kontextu prováděných rituálů ambivalentní. Khmuové byli na jedné straně považováni za méněcenné a sociálně podřízené; na druhé straně bylo uznáváno jejich historické prvenství vlastnictví území v Laosu. Tento územní spor byl řešen prostřednictvím rituální hry, podobné hokeji, v níž Laové vždy zvítězili. Láo Theungové tak symbolicky uznávali hegemonii laoského krále a jeho nominální nárok na půdu v horách.

Toto rituální soupeření, společně s účastí Khmuů na výročních ceremoniálech, bylo určeno k tomu, aby bylo zajištěno pravidelné střídání ročních období a rovněž ochrana království před démonickými silami.³⁰² Předpokládalo určitý stupeň vzájemného respektování a společné zodpovědnosti, i když rozhodně ne etnickou rovnost. Znakem uznání existující diversity byl i fakt, že Khmuové byli začleněni do majoritně laoské politické struktury jako tributní uskupení se svými vlastními předáky a správou.³⁰³

Príslušníci nelaoských etnik, kteří žili podle svých vlastních norem a zákonů mimo vlivové okruhy *müangů*, byli označováni *khon pa*, „lesní lidé“. Jejich status byl z pohledu Laosanů ještě nižší nežli status nevolníků.³⁰⁴ I s nimi však laoské *müangy* udržovaly vztahy. *Laoští lámové*, prostředníci, kteří si s odlehými vesnicemi Láo Theungů vyvinuli tradiční vztahy, podnikali výpravy do hor za obchodem.³⁰⁵ Výměnou za sůl, stříbro, oděvy, tkaniny, nářadí, ozdoby aj. zde získávali lesní produkty. Z hor však přicházela celá řada produktů, které byly žádané na lokálních trzích. Z běžných komodit horalé prodávali do nížiny dobytek, drůbež, lesní ovoce, dřevo, banány a banánové listy, bambus, rotang, včelí vosk, med, koření, léčivé rostliny, cukrovou třtinu, betel, chili, dýně, cínové nádoby, pletené stoličky. Dále pak rohy nosorožců, slonovinu, zvířecí kůže, aromatické přípravky aj.

Obchod nebyl v Lán Sángu královským monopolem, jak tomu bylo v sousední říši Ajutthajá na území dnešního Thajska. Přesto představoval pro krále jeden ze základních zdrojů příjmů – prostřednictvím přímé účasti a také prostřednictvím zdanění. Luang Phabáang byl ve své době významným obchodním centrem na křižovatce karavan putujících na trasách z údolí Mekongu na

sever do Číny a rovněž z Vietnamu směrem na západ. Část daní byla placena královským úředníkům a *tao müangům* ve formě spotřebního zboží, včetně zlata a stříbra, část pak ve formě obchodních komodit.³⁰⁶

Jedním z hlavních znaků předkoloniální ekonomiky Luang Phabángu byly obchodní vztahy s horaly. Horský Luang Phabáang disponoval poměrně omezenými plochami pro pěstování zavlažované rýže. Z velké části proto závisel jednak na dovozech z vesnic při Mekongu a jeho přítocích a jednak na dodávkách horské rýže pěstované na okolních svazích kopců Khmuy a Lamety.³⁰⁷ Část produktů z hor se stala i součástí rozsáhlého mezinárodního obchodu s luxusním zbožím. Šlo např. o vzácná a aromatická dřeva (např. gaharu /*Aquilaria malacciensis*/, santal, sapan, kafr, aloe), léčivé prostředky (bezoárové kameny, sušené orgány lesních zvířat, ptačí peří), kardamom, slonovinu, koření, drahokamy, zlato a drahé kovy.³⁰⁸

Při prosazování centrální královské moci a autority jednotlivých *müangů* v horách docházelo ke střetům s místními etniky. Zpravidla nešlo o události většího rozsahu a královské kroniky nám o nich zachovaly jen útržkovité zprávy.

Nástupnické státy Lán Sángu

Roku 1707 se Lan Sáang rozštěpil na státy Luang Phabáang a Vientiane. V následujících dvou desetiletích následoval rozpad na tři, dočasně čtyři malé státy s centry v Luang Phabángu, Vientianu, občasné v Muang Phuéunu (dnešním Siang Khuángu) a v Ďampásaku. Laos byl rozdroben, procházel ekonomickou a sociální stagnací, byl zmítán intrikami regionální politiky. Této situace využila mocná siamská říše na území dnešního Thajska, resp. království Ajutthajá (1350–1767) a nástupnické státy Thonburí (1768–1782) a Ratanakósín (1782–1932), a postupně v Laosu prosadila svoji dominanci nad laoskými *müangy*. V době ustavení královské dynastie Čakrí na siamský trůn v roce 1782 již byl Siam nepopíratelným mocenským hegemonem v regionu a Lán Sáang definitivně zmizel. Nezdařené povstání vientianského vládce Ďao Ánuvonga (1804–1828) proti Siamu v roce 1827 bylo už jen posledním pokusem o obnovení laoské suverenity. Vientiane bylo roku 1828 vypleněno a část jeho obyvatel Siamci deportovali na své území.³⁰⁹

Během následujících deseti let Siamci systematicky pracovali na přeskupení a reorganizaci laoských *müangů*. Roku 1829 vytvořili tři správní celky,

Luang Phabáŋg, Vientiane a Ĥampásak, udržující kontrolu nad laoským územím. Tyto celky měly rozdílný statut.

První správa sídlila v Luang Phabáŋgu. Kromě Luang Phabáŋgu spadaly pod její zodpovědnost i oblast Namthá na severu Laosu, knížectví Sipsóŋg Phan Ná („Dvanácti tisíc rýžových polí“), rozkládající se severním Laosu, severní Barmě a v jižním Jün-nanu, thajská federace Sipsóŋg Ĥao Thaj v severozápadním Vietnamu a rovněž laoská oblast Samnéua (Huaphan).³¹⁰

Luang Phabáŋg si uchoval největší míru samostatnosti. Byla zde umístěna jen malá siamská posádka a Siamci spoléhali na podporu vojska krále Manthá Tuláta (1817–1837). Zemi nadále řídil král (*somdet pha tao sívit*) a vícekrát (*tao mahá upalát*), dále čtyři knížata-ministři s dědičným titulem *tao*, tři vysokí úředníci s titulem *phaňá*, kteří zodpovídali za soudnictví, veřejné služby a dopravu; dále soudci, nižší úředníci pověřeni vybíráním daní a dozorem nad veřejnými pracemi aj.³¹¹ Nejvýznamnější místa ve státním aparátu zaujímali členové královské rodiny a několika elitních klanů.

Stát byl rozdělen na *müangy*, řízené *tao müangy*, s vlastní vládou a soudními dvory. *Müangy* byly administrativně rozděleny na oblasti *táséngy*, spravované úředníky s titulem *náj tá séng*. Na spodku této hierarchie se nacházely vesnice (*bány*), řízené starosty (*pho bány* či *náj bány*) za pomoci vesnických rad. *Ĥao müangové* a vyšší úředníci byli princové královské krve či příslušníci rodin spojených s královskou linií.³¹² Administrativnímu uspořádání v základě odpovídala i struktura buddhistické organizace (*sátsany*).³¹³

Vládcí Luang Phabáŋgu uznávali suverenitu Bangkoku a vystupovali jako jeho spojenci. Spolupráce Siamců a vládců Luang Phabáŋgu měla negativní dopad na Sipsóŋg Ĥao Thaj. Toto knížectví si uchovávalo značnou nezávislost a platilo tribut Vietnamu, Číně či Luang Phabáŋgu, jenom když to bylo nezbytně nutné. Siamci mezi roky 1830 a 1860 začali na vládcích v Sipsóŋg Ĥao Thaj požadovat potvrzení své suverenity a zrušení všech dohod s Vietnamem. To se u těchto tradičně nezávislých lidí střetávalo se značně negativní odezvou. Roku 1835 propukla první z řady revolt a Sipsóŋg Ĥao Thaj odmítlo zaplatit Siamcům tribut. Do čela spojené siamsko-luangphabáŋgské trestné expedice byl postaven Ĥao Láťaphaj, *upalát* Luang Phabáŋgu a bratr krále Manthá Tuláta. Když byla revolta potlačena, vrátilo se siamské vojsko do Bangkoku.³¹⁴

Vládce knížectví Sipsóŋg Phan Ná, obývaného zejména Lüy, donutil král Sukhaséum (1838–1850) roku 1841 přijmout suverenitu Luang Phabáŋgu,

a tím i Bangkoku. Protože problémy pokračovaly, jeho následovník, král Ťanthalát (1851–1870) nařídil po revoltě v *müangu* přesídlení stovek rodin vesničanů ze Sipsóng Phan Ná na území Luang Phabángu, kde mohli být lépe kontrolováni.³¹⁵ Roku 1853 se uskutečnila společná siamsko-laoská expedice do barnského Keng Tungu. Místní Šanové však útok s podporou Barmy odrazili.³¹⁶

V letech 1875–1876 vzplanula při horním toku řeky Nam Ú revolta Khmuů proti vládě v Luang Phabángu. Její vůdce Phaňá Thao Ňi, původem Khmu, shromáždil skupinu záškodníků, která zahájila guerillovou válku proti královské moci. Povstání na konci téhož roku potlačily spojené siamsko-laoské oddíly. Ňi byl zabit.³¹⁷

V 19. století došlo v severním Laosu rovněž k rozsáhlým populačním přesunům. Tyto přesuny vyvolala revolta muslimů proti čínské vládě v Jün-nanu, vnitřní povstání v Laosu a zejména loupeživé nájezdy ze strany čínských banditů.

Čínští bandité začali být známí jako Ho, což je jedno z thajských označení pro Číňany. Etnických Číňanů však mezi nimi bylo málo. Většinou šlo o příslušníky jihočínských etnik a byli mezi nimi i evropští dobrodruzi a armádní dezertéři. V polovině 19. století počet Hoů v Indočíně vzrostl natolik, že už zde nemohli nalézt volné pozemky, kde by se usadili. Mnoho z nich se proto začalo živit loupežemi a rabováním. Na severu Indočíny postupně zformovali tři velká zločinecká uskupení, označovaná podle barvy vlajek, s nimiž chodili do boje. Šlo o tzv. Žluté, či Pruhované vlajky, Rudé vlajky a Černé vlajky.

Hoové zahájili své nájezdy do Laosu ve čtyřicátých letech 19. století; své aktivity vystupňovali zejména v letech 1867, 1872 a 1887.³¹⁸ Krádeže prováděné hoskými bandity však byly registrovány v některých vesnicích na severu Laosu v provinciích Phongsáli, Udomsaj a Luang Namthá ještě v padesátých letech minulého století.³¹⁹

Loupení Hoů bylo jedním z hlavních důvodů, proč došlo k imigraci thajských komunit ze Sipsóng Phan Ná a Sipsóng Ťao Thaj do Laosu. Například komunity Lüů z Jün-nanu (z oblasti Sipsóng Phan Ná, Müang Hu a Kaléun) dnes sídlí v Bunthaji a Bunnéua v dnešní provincii Phongsáli, podél řeky Nam Ú v Luang Phabángu a řeky Nam Béng v severních distriktech dnešní provincie Sajňabúli; v oblasti Müang Singu v dnešní provincii Luang Namthá se noví migranti začlenili do tamnějšího lüského *müangu*.³²⁰

Druhý siamský administrativní celek v Laosu zahrnoval bývalé království Vientiane a jeho úřad sídlil v Nóng Khái. Toto město zaujalo místo Vientianu

jako regionálního obchodního a správního centra po jeho vydrancování Siamci v roce 1828. Administrativa z Nóng Kháje rovněž řídila oblasti Bólikhamsaje a Nakhón Phanomu až po jižní hranice s Ďampásakem a nominálně spravovala Siang Khuáng. Třetí správa byla umístěna v Ďampásaku a pokrývala oblasti na jih po Kambodžu, na východ po Vietnam a jihovýchodní část planiny Khórát.³²¹

Tyto dvě správy měly přímější charakter. Obě hlavní laoská království, Vientiane a Ďampásak, byla téměř zlikvidována. Siamci nad nimi prosadili svoji administrativní kontrolu a řadu jejich původně vazalských knížectví a polonezávislých měst zařadili pod svoji přímou správu.³²² Ve středním Laosu zaniklo království Vientiane. Existovala zde řada malých *müangů*, které byly přímo či nepřímo podřízeny dvoru v thajském Bangkoku (a/nebo ve vietnamském Hue). Na jihu dále vládli potomci vládců Ďampásaku, ovšem i oni byli podřízeni Siamu.³²³ Vládce Ďampásaku Ďao Ňúj měl za Siamců vysoký titul *rátsatháni*, ovšem nikdy od dvora v Bangkoku nezískal formální uznání jako král.³²³

Protože Siamci naráželi na obtíže, když se pokoušeli bránit vzdálenější provincie na východ od Mekongu, začali z těchto oblastí přesídlovat laoské obyvatelstvo na planinu Khórát ležící na západním břehu Mekongu. Mnoho lidí a vesnic pod siamskou správou bylo násilím deportováno do nových osad a *müangů*. Tyto aktivity výrazně upevnily siamský vliv na severovýchodě. Byly zde rovněž zřízeny čtyři desítky *müangů*, z nichž některé platily daně přímo Bangkoku a další je do Bangkoku zasílaly přes prostředníky nebo jiné *müangy*. Některé z nich byly zcela nově vytvořeny přestěhováním celých komunit z druhé strany řeky Mekongu se svými *řao müangy* a jejich rodinami. Jiné vznikly na základě starších osad, jejichž původní obyvatelstvo rozmnožili přistěhovalci z Laosu. Dříve jen řídké osídlené a hustě zalesněné území se začalo zaplňovat. To byl počátek Láo Issanu, území v dnešním severovýchodním Thajsku, osídleného převážně laoským obyvatelstvem.

Naopak počet obyvatel na východním břehu Mekongu dramaticky poklesl. Prvním významnějším městem na řece v Laosu byl až Luang Phabáňg. Ten měl podle odhadu francouzského badatele Henriho Mouhota v roce 1861 pouhých 7–8 tisíc obyvatel.³²⁵

Administrativa Bangkoku na laoských územích nadále stavěla na mandalových vztazích. Až teprve pod tlakem francouzské expanze do Indočíny v osmdesátých letech 19. století se nad nimi Siamci snažili prosadit pevnější

kontrolu.³²⁶ Nový koncept administrativy, rozvinutý zejména za vlády krále Čulálongkorna (1868–1910), zahrnoval vytváření centralizované byrokratické sítě, narušování vazalských vazeb, oslabování *müangových* mandal na okrajových územích a vlivu lokálních elitních rodin, vytyčování pevnějších demarkačních linií na vnějších hranicích Siamu. V mnoha ohledech byly tyto reformy inspirované Evropou.³²⁷ Nejdříve v Nakhón Rátčasímá, poté v Ďampásaku, Ubonu, Nóng Kháji a rovněž Luang Phabángu byli ustaveni siamští komisaři (*khá luangové*). Až do ztráty východního břehu Mekongu ve prospěch Francie v roce 1893, však nebyla centrální siamská kontrola na okrajových územích plně ustavena.³²⁸ Dnes se můžeme jenom dohadovat, že kdyby byl král Čulálongkorna schopen zcela prosadit svůj reformní program již v sedmdesátých letech a ne o dvacet let později, laoská území na východním břehu Mekongu by možná byla integrována do siamského státu natolik pevně, že by to znemožnilo jejich odtržení Francouzi.³²⁹

Rovněž přesnější demarkační linie byly vymezeny až za francouzské koloniální správy v Indočíně. Ta do regionu vnesla západní koncept státnosti. I poté se však příslušníci různých etnických skupin pohybovali přes hranice bez ohledu na to, na území kterého státu se nacházeli. V horských oblastech zůstávají demarkační linie často nejasné dodnes.

I přes tyto význačné změny se v rámci laoských *müangů* i nadále udržovaly dříve nastolené vztahy mezi Lay a příslušníky horských menšin. Obchodní vazby nadále spojovaly Láo Theungy, zejména z planiny Bólavén, prostřednictvím láo lumských *lámů* s centry při středním Mekongu (Stung Trengem, Ďampásakem, Nakhón Phanomem, Nóng Khájem). Jejich předmětem byli otroci, sůl, železo, cín, zlato, opium a lesní produkty jako šelak, kardamom, včelí vosk, kůže, slonovina a rohy nosorožců aj. Toto zboží pak putovalo na buvolích kárách do thajského Bangkoku, jako daň v naturáliích. V polovině 19. století Bangkok získával roční daň z laoských teritorií v množství přibližně 10 tun včelího vosku, 100 tun kardamomu, jedné tuny slonoviny a tuny hedvábí, dále zlata a stříbra. Další komodity zahrnovaly bavlněné látky, oděvy, šelak aj. Významná část produktů z laoských hor mířila do zahraničí, zejména do Číny. Až teprve v souvislosti s poklesem čínsko-thajského obchodu v důsledku evropské konkurence význam těchto komodit v thajském zahraničním obchodě poklesl.³³⁰

Obchod s otroky byl v 18. a 19. století již značně rozvinut. Do tohoto druhu „podnikání“ byli zapojeni jak laoští, kambodžští a vietnamští obchodníci, tak

samotní horalé. Francouzský cestovatel François Garnier, který se zabýval výzkumem nezmapovaného horního toku Mekongu, ve svých poznámkách v roce 1867 zaznamenal, že otrokářství bylo značně rozšířené na jihu Laosu. Jeho centrem bylo město Attapü. Šlo o výnosný druh podnikání. Láo Theungové, zajatí v horách, byli na trhu v Attapü prodáváni po 150 francích; v kambodžském Phnom Penhu však již stáli 500 franků.³³¹

Francouzský lékař Jules Harmand během své expedice z laoského Ťam-pásaku do vietnamského Hue v roce 1877 pozoroval, jak Laové organizují každoroční lovy na otroky.³³² Jejich cílem se stávali zejména příslušníci mon-khmerských horských skupin. Zajatce – především děti – kupovali zájemci z Kambodže, Thajska a také Barmy. Otroky dodávali i sami horalé, kteří prováděli nájezdy na jiné horalské vesnice a na vesnice Laů a Vietů. Harmand v Laosu viděl vietnské otroky, které horalé zajali asi deset let předtím ve vietnamské provincii Quang Binh. O něco později, v roce 1894, irský cestovatel Prosper Odend'hal putoval přes náhorní planinu Bólavén. Setkal se zde s vietnamským otrokem, který byl původně vojákem v oblasti Son Phongu ve Vietnamu. Tohoto muže společně s několika dalšími zajali horalé a prodali laoským obchodníkům.³³³

Konstituování Láo Súngů

První příslušníci etnických skupin původem z Tibetu a předhůří Himálaje, z čínského Jün-nanu a S'čchuanu, se na laoském území zřejmě objevili již v 18. století. Laoskou hranici překročili na severu a severozápadě z Číny a Barmy, zčásti ze severozápadního Vietnamu.

Někdy v letech 1810–1820, a zejména mezi roky 1850–1880, začali ze severovýchodu na laoské území přicházet Hmongové. Jejich příbuzní Jaové přišli na laoské území zhruba ve stejné době, ovšem ze severu a severozápadu. Akhaové dorazili do Laosu zřejmě někdy kolem roku 1850, ovšem mohlo to být i dříve. Lantienové migrovali do Laosu z Jün-nanu kolem roku 1900.³³⁴

Pronikání těchto skupin do Laosu bylo většinou nenásilné. Z oblastí, odkud přicházely, si přinášely specializaci na horské zemědělství, které praktikovaly ve vyšších nadmořských výškách, nežli etnika, doposud obývající Laos. Pěstovaly „suchou“ rýži, v lesích lovilily zvěř a jako zboží pro obchod produkovaly opium. S výjimkou potřeby soli a kovů, které musely získávat z nížiny, byly prakticky soběstačné. S ostatními obyvateli Laosu měly jen

málo společného. V Laosu konstituovaly etnicko-geomorfologickou vrstvu Láo Súngů.

Původním domovem Hmongů je jihozápadní Čína. V provinciích S'č-chuan, Jün-nan, Chu-nan a Kuej-čou jich dodnes žije kolem čtyř milionů.³³⁵ Hory, které Hmongové v Číně obývají, mají úzká, hluboká údolí a ostré vysoké vrcholky. Vždy tvořily přírodní pevnost, za jejichmi hradbami si Hmongové žili po svém. Až do 19. století nebyla hlavní státní cesta protínající horskou provincii Kuej-čou nikde širší než 2,5 m.³³⁶

Do 17. století projevoval císařský dvůr v Pekingu jen malý zájem o hornaté a chudé jihozápadní provincie. Čínští císaři byli obyčejně spokojeni, když jim Hmongové poslali pravidelný tribut. Výměnou za něj udělovali hmongským vůdcům šlechtické tituly a uznávali autonomii jejich „knížectví“. V každém takovém „knížectví“ vládla jedna klanová skupina v čele s „malým králem“ – *kaitongem*. Když se např. císaři z dynastie Ming (1368–1644) setkali s odporem Hmongů, zřídka proti nim vysílali trestné výpravy. Namísto toho oslabovali jejich knížectví jmenováním více *kaitongů* a šlechticů, a tak podněcovali jejich vnitřní rozpory. Tato praxe nepřímé vlády vytvářela zvláštní politický hybrid. V centrálních oblastech byla Čína rozdělena na provincie řízené státními úředníky, při okrajích ji věnovalo množství polozávislých knížectví a kmenových území. To vyvolávalo značné administrativní obtíže. Když se roku 1644 dostali k moci Mandžouové, pokusili se rozbít autonomii periferií a podrobit je centrální správě impéria. Zejména v 18. století se snažili prosadit svoji autoritu nad regiony jižní Číny. Politika císařského dvora vyvolala mezi Hmongy značný odpor a podnítila jejich dlouholetou revoltu. Velká hmongská povstání proběhla v letech 1727–1737, 1767–1776, 1795–1806 a 1855. Mandžouové začali hmongské obyvatelstvo vyhlazovat a na jeho území usazovat Číňany z vnitrozemí. Povstání z let 1795–1806 a tvrdá čínská odvěta byly příčinou migrace prvních skupin Hmongů do Vietnamu a Laosu.

Roku 1860 se Hmongové v severním Vietnamu pokusili o sestup do nížiny. Vietnamský císař však proti nim povolal čínské žoldnéřské oddíly Černých vlajek a ty je zatlačily zpět do hor. Značná část jich potom zamířila do Laosu.

Další významná migrační vlna do severního Vietnamu a severovýchodního Laosu proběhla v důsledku čínských represí vůči hmongskému obyvatelstvu v letech 1866–1872. Kolem roku 1890 pokračovala hmongská migrace do Barmy a Thajska. Narůstající problémy v Číně po nacionalistické revoluci,

druhá světová válka a nástup komunistů k moci hmongskou migraci ještě více podpořily.

Hmongové poprvé dosáhli laoského území někdy v letech 1810–1820 cestou přes severní Vietnam. Prvním místem, kde se Hmongové v Laosu usídlili, byla oblast Nónghétu v dnešní provincii Siang Khuáng. Později pronikli dále na západ do Luang Phabángu, ale jejich hlavním centrem zůstal Siang Khuáng.³³⁷

Vládcé Siang Khuángu zanedlouho po jejich příchodu vyslal k Hmongům jednoho ze svých zástupců a požadoval na nich, aby mu platili daň za povolení žít v kopcích na severu jeho státu. Láo Súngové tedy byli začleněni do systému *müangů*. Hmongové, kteří v posledních desetiletích 19. století již obývali vedle Siang Khuángu i provincie Huaphan, Luang Phabáng a Phongsáli, platili daň dvou stříbrných mincí z hospodářství. Předáci hmongských klanů vedle toho museli laoským vládcům dodávat jako příležitostný tribut lesní produkty – slonovinu, rohy nosorožců, maso vysoké zvěře, opium aj.³³⁸ Vlivní klanovní náčelníci byli do laoské administrativy začleňováni i prostřednictvím úřadů a titulů, které jim královská vláda přiznávala.

Hmongští osadníci záhy zjistili, že v horách nejsou sami. O něco níže na svazích kopců žili Khmuové, domorodé etnikum, které Laové před mnoha staletími vytlačili do hor. Dokud bylo hmongských rodin v horách málo, Khmuové je tolerovali. Jak však jejich počet rostl, začaly mezi Hmongy a Khmuy propukat spory o půdu. Khmuové si činili nárok na využívání většiny horských lesů a nechtěli, aby je Hmongové káceli. Mnoho Khmuů se rovněž stalo závislými na hmongském opiu a bylo nuceno pracovat pro Hmongy a pro Lay v nížině. Zášť se záhy změnila v nepřátelství a místy v ozbrojený boj.³³⁹ Hmongové měli výhodu v tom, že proti kopím a šípům Khmuů měli muškety a rovněž dlouholetou zkušenost z bojů proti nájezdníkům z Číny. Tyto šarvátky po dlouhou dobu ovlivňovaly vztahy mezi oběma etniky.

Horská etnika v období francouzské koloniální správy

Potlačení siamského vlivu a obsazení Laosu francouzskou armádou v roce 1893 představovalo poslední etapu 36leté expanze francouzského impéria. Francouzi vládli v Laosu až do roku 1954. Jejich přítomnost přinesla implantování západních administrativních vzorů do tradičního mandalového systému správy země. V Laosu vznikla v jistém smyslu hybridní forma, uplatňující západní způsoby řízení na vyšších stupních administrativní hierarchie a tradiční způsoby řízení na jejích nižších stupních. Příznačné pro francouzskou správu bylo i zavádění jinoetnických principů na různých stupních administrativy země. Horská etnika většinou zůstávala stranou těchto procesů. Francouzská správa se o ně, vzhledem k jejich nízké ekonomické využitelnosti, příliš nezajímala a nedisponovala ani dostatečnými kádry a prostředky pro pronikání do hor. Snahy o důraznější prosazování centrální správy v horách vyvolávaly nevěli, místy ozbrojený odpor horalů. Jejich povstání byla většinou izolovaná, regionálně a etnicky omezená. Zejména na jihu Laosu však některá z nich přetrvávala po desetiletí.

Horská etnika nabyla strategický význam až za prvního konfliktu v Indočíně. Tehdy se stala objektem mobilizačních snah obou válčících stran – levicového hnutí odporu i Francouzů.

Správa Protektorátu Laos

Francouzskému záboru Laosu předcházela mise Augusta Pavieho v letech 1885–1893, zaměřená na zmapování Laosu, vytyčení jeho přesnějších hranic a vybudování vztahů s královským dvorem v Luang Phabángu.³⁴⁰ Roku 1893 obsadila Laos francouzská armáda a ten se stal součástí francouzského koloniálního impéria v Indočíně.

I když se Francouzi v Laosu snažili navázat na tradiční struktury a prosazovat nepřímé formy administrativy, v konceptu byrokratické státní správy západního typu, který si s sebou přinesli, nebylo pro mandalová přechodná území místo. Již roku 1895 Francouzi rozdělili Laos na dvě území – tzv. Horní Laos, tedy území rozkládající se na sever od provincie Khammuan, a Dolní Laos, ležící od Khammuanu na jih. Oba tyto regiony řídil zvláštní *commandant supérieur* (vrchní velitel). Jeden sídlil v Luang Phabángu a druhý na ostrově Khongu v Ďampásaku.³⁴¹

Roku 1897 byl jmenován generálním guvernérem Indočíny Paul Doumer. Po svém nástupu do funkce začal na územích kontrolovaných Francouzi reorganizovat koloniální administrativu. Provedl rozdělení administrativních úkolů mezi federální správu a správu tehdejších pěti teritorií Francouzské Indočíny – Tonkinu (severního Vietnamu), Annamu (středního Vietnamu), Kočičíny (jižního Vietnamu), Kambodže a Laosu. Federální orgány byly zodpovědné za celkovou bezpečnost, celní úřady, komunikaci a veřejné práce většího rozsahu. Byly financovány z nepřímého zdanění (spotřební daně, cla, monopoly na alkohol, sůl a opium). Regionální správy byly pověřeny starostí o vzdělávání, zdravotnictví, justici a financovány byly z přímých daní (zejména daně z hlavy a správních poplatků).

Francouzi původně plánovali rozdělení laoského území. Jeho jižní část chtěli přiřknout ke Kambodži, centrální k vietnamskému Annamu a království Luang Phabáng rozdělit na dvě samostatné oblasti. Své plány však posléze pozměnili. Roku 1899 z Laosu vytvořili „autonomní protektorát“, který v roce 1900 pod názvem Protektorát Laos začlenili do Indočínského svazu.³⁴² Dohledem nad Laosem byl pověřen francouzský *résident supérieur*, vrchní rezident, který podléhal generálnímu guvernérovi francouzské Indočíny.³⁴³ *Résident supérieur* zpočátku úřadoval v Savannakhétu, roku 1900 pak přesídlil do Vientianu, který se stal hlavním správním centrem laoského protektorátu.

Pro Laos to bylo výhodné uspořádání – minimálně proto, že jeho administrativní výlohy byly dotovány z generálního rozpočtu. Nové hlavní město Vientiane bylo na novém francouzském teritoriu centrálně umístěno a těžilo z lepšího spojení s Luang Phabángem a Bangkokem. Jeho přesun měl navíc symbolický význam: Francouzi obnovili staré hlavní město Laosu, jež zničili Siamci.

Francouzi považovali za laoský protektorát východní polovinu údolí řeky Mekongu. Dohoda vnucená Siamu zajišťovala Francouzům pevnou hranici

na Mekongu s 25km demilitarizovanou zónou na jeho západním břehu. Hranice na východě a na severu zůstaly nadále nejasné, nezřetelně vytyčené horskými hřbety. Francouzi v letech 1895–1907 uzavřeli sérii dohod s Čínou, Brity, Siamci o vytyčení laoských hranic; v rámci Francouzské Indočíny pak tyto hranice ustavili zvláštními dekrety. Tím se na mapách objevil Laos v podstatě v dnešní podobě.³⁴⁴ Šlo o rozlehlé a značně rozmanité teritorium. Po sérii jednání a přesunů hranic se francouzský Laos rozkládal na ploše 236 800 km², tedy na území velkém jako polovina metropolitní Francie. Na východě sdílel horskou hranici s Vietnamem dlouhou 1957 kilometrů, na severu hraničil v délce 416 kilometrů s Čínou. Řeka Mekong tvořila 230kilometrovou laoskou hranici s šanskými knížectvími v Barmě a větší část hranice Laosu se Siamem (920 z celkových 1730 kilometrů). Na jihu Laos hraničil na 492 kilometrech s Kambodžou. Jeho populace byla etnicky smíšená a zejména na okrajových územích řídká.³⁴⁵ Vytyčená hranice naprosto neodpovídala reálnému etnickému rozložení v oblasti. V důsledku toho se příslušníci různých etnických skupin, dříve existujících politických útvarů a často i stejných klanových skupin ocitli na různých stranách demarkační linie. To, co Francouzi považovali za jasně určenou politickou jednotku, bylo ve skutečnosti jedním z etnicky a sociálně nejrozmanitějších regionů v Asii; a to regionem s velmi neurčitě vytyčenou ekonomickou, sociální, etnickou a politickou hranicí.³⁴⁶

Francouzi při správě Laosu zachovali tradiční systém, pouze jej přizpůsobili svým potřebám. Důvodem nebyla ani tak funkčnost existujícího systému či odpor obyvatel, jako nedostatek koloniálních úředníků a nezáměr Francouzů o ekonomicky neatraktivní území laoského protektorátu. Tento nezáměr se ještě prohloubil po neúspěšném pokusu o dopravní využití Mekongu v letech 1893–1895.³⁴⁷ Koloniální štáb v Laosu měl v roce 1904 pouhých 72 zaměstnanců a byl nejmenší v celém francouzském impériu.³⁴⁸ V roce 1910 spravovaly celé území Laosu dvě stovky francouzských úředníků. Třebaže jejich počty v následujících letech rostly, ve francouzském Laosu jich nikdy nebylo více než tisíc. Tito úředníci přitom řídili zemi s přibližně 600 000 obyvateli v roce 1910, 819 000 v roce 1921 a 1 038 000 v roce 1936.³⁴⁹ Při tak malém počtu úředníků bylo jedinou možnou cestou využití tradiční laoské královské administrativy v nížinách a etnických politických struktur v horách.

Systém správy Protektorátu Laos byl dotvořen v roce 1917. V následujícím období prodělal již pouze dílčí změny. Francouzi do protektorátu začlenili

království Luang Phabánga a území, která dříve patřila královstvím Vientianu, Āmpásaku a Siang Khuángu. Takto vzniklý celek Francouzi rozdělili na deset provincií (*khueng*)³⁵⁰ a jednu, tzv. 5. vojenskou oblast (*V^e territoire militaire*), ležící v horách na severu země.³⁵¹ (Vojenských teritorií vytvořili Francouzi v Indočíně celkem pět. Čtyři se nacházela v Tonkinu a páté v Laosu.)³⁵²

Na základě dohody s králem Un Khamem (1872–1887, 1889–1895), uzavřené v roce 1895,³⁵³ Francouzi spravovali Luang Phabánga nepřímo, zatímco zbytek Laosu podléhal přímo koloniální správě Indočíny. Vládcové Siang Khuánga a Āmpásaku se ocitli v postavení správců. Rozdíl mezi přímou a nepřímou administrativou však byly v koloniální praxi nevýrazné.

V Luang Phabángu Francouzi ponechali starost o každodenní správu království tradičním administrativním strukturám. Jejich zájem se soustředil především na získávání příjmů. Luang Phabánga ztratil v roce 1916 severní oblast Phonsáli (z ní byla vytvořena *V^e territoire militaire*) a naopak v roce 1933 získal část provincie Huaphan. Král (*somdet pha tao sívit*) zde předsedal administrativě, kterou řídil vicekrál (*upalát*) – v té době Āo Bun Khong, který tento úřad zastával od roku 1888 do roku 1920. Pod vicekrálem stáli dva ministři *tao látsavong* a *tao látsabut*, „ministři z pravé a levé strany“, oba princové z královského rodu. Na ještě nižším stupni se nacházeli tři hodnostáři s titulem *phaňá*. Tito hodnostáři společně tvořili nejvyšší správní radu království. Všichni vyšší úředníci pocházeli z elitních šlechtických kruhů. Soudnictví řídilo sedm tradičních soudců. Sbor královských pážat dohlížel na palác a ceremoniály, zvláštní skupina úředníků pak byla zodpovědná za policejní dohled.

Království bylo rozděleno na několik *khuengů* (tradičně označovaných i jako *müangy*). Ty řídil vedoucí představitel místní nobility, *tao khueng*, za pomoci tří dalších úředníků. Každá provincie byla rozdělena na distrikty (*müangy*, či *khongy* v horských menšinových oblastech), jež řídil jmenovaný *tao müang* či *náj khong*. *tao müangové* a *náj khong* spravovali jednotlivé oblasti nebo plnili funkce pomocníků *tao khuengů* a předsedů soudů. Každý distrikt se dělil na kantony, *tásengy*, jež řídil *tao táseňg*. Kantony byly složeny z různého počtu vesnic, *bánů*, v jejichž čele stáli *náj bánové* a *pho bánové*.³⁵⁴ V provinciích rovněž působili úředníci zabývající se zejména vybíráním daní a prací u soudů. Vedle toho zde byli laoští tlumočníci, správci, „kuliové“ a jiný pomocný personál. Generální guvernér Indočíny uzavřel s vládcem

Luang Phabángu dohodu o zrušení řady feudálních privilegií a o omezení tradičních královských lesních práv. Respekt k postavení předních aristokratů a jejich rodin měl však být zachován. To např. zahrnovalo, že král si mohl nadále držet osobní gardu 60 mužů, *mahá upalát* mohl mít stráž 12 mužů, *ťao látsavong* a *ťao látsabut* rovněž po 12 mužích.

Od roku 1904 vládl v Luang Phabángu král Sísaváng Vong (1904–1959), který se po smrti svého otce, krále Un Khama, vrátil ze studií v Paříži. Francouzské vzdělání mu umožnilo se dobře orientovat v koloniální politice.³⁵⁵

Zbytek Laosu byl spravován přímo jako francouzská kolonie z Hanoje. Roku 1899 zaniklo království Siang Khuáng. Francouzi sice ponechali místním elitním rodinám jejich tituly, ovšem jejich moc byla spíše symbolická. Siangkhuángští vládci měli silně omezené pravomoci a fungovali spíše jako respektovaní členové francouzské koloniální správy.³⁵⁶

V severním Laosu vznikla značně složitá situace po francouzské anexi oblastí, které byly původně součástí Sipsóng Phan Ná. Tento státní útvar, rozkládající se na ploše 9000 km²,³⁵⁷ tvořilo 28 knížectví situovaných v horských údolích táhnoucích se západovýchodním směrem od Mekongu. V čele každého knížectví stála místní šlechta, která podléhala přímo ústřední vládě. Vládnoucí Lüové tvořili pouze asi polovinu obyvatel Sipsóng Phan Ná. Zbytek byl složen z příslušníků rozdílných horských etnik.³⁵⁸ Francouzský zábor lüských knížectví v dnešních provinciích Luang Namthá a Phongsáli vyvolal zejména mezi místní šlechtou značnou nespokojenost a v pozdějších letech se stal příčinou dvou velkých protifrancouzských povstání.³⁵⁹

Podobně Francouzi připojili k Vietnamu východní polovinu provincie Samnéu (pozdějšího Huaphan) a ignorovali přitom fakt, že již od 13. století měli Červení a Černí Thajové v provincii společné politické zřízení, silné vzájemné příbuzenské a ekonomické vazby i kulturu. Thajové z východní části provincie v důsledku toho zahájili přesun na západ. Východní část se téměř vyliidnila.³⁶⁰ Většinou však na takto rozdělených územích tradiční kontakty fungovaly nadále, i přes administrativní hranici. Proto i události, ke kterým docházelo v sousedních zemích, měly zpravidla ohlas v Laosu a naopak.

Po francouzském obsazení východního břehu Mekongu se zkomplikovala situace v Ďampásaku, kde vládli potomci místního královského rodu, vazalové Siamu. Město Ďampásak stálo na západním břehu Mekongu, a zůstalo proto po roce 1893 v siamských rukou. Až teprve v roce 1904 byla na základě

francouzsko-siamské dohody některá území na západním břehu Mekongu, včetně města Āampásaku, postoupena Francii. Království Āampásak poté formálně zaniklo. Stalo se součástí Laosu a jeho správy se ujali francouzští koloniální úředníci. Byla ustavena provincie Āampásak a roku 1908 se jejím hlavním městem stalo Páksé.³⁶¹ Vládcové Āampásaku zůstali v postavení guvernérů. Vládcce Āampásaku byl roku 1934 ve věku 60 let penzionován jako jakýkoli jiný koloniální úředník. Tím vláda královského rodu v provincii skončila.³⁶²

Nad těmito územími bděli francouzští *résidents* (v případě Luang Phabángu komisař), zodpovědní za vše od vykonávání spravedlnosti až po vybírání daní a dohled nad veřejnými pracemi. Asistoval jim úředník pověřený finančními a administrativními záležitostmi a francouzský velitel provinčního oddílu laoského domorodého vojska, *Garde Indigène*. Ta byla složena zpočátku zejména z Vietnamců, časem však stoupl počet laoských rekrutů. Francouzské štáby v provinciích byly zpočátku malé (3–4 úředníci v odlehlejších provinciích), postupně však začaly zahrnovat i tajemníky *résidents*, agenty *Sûreté Général de l'Indochine* (Indočínské státní bezpečnosti; tajné policie), pokladníky, školní učitele a lékaře. Když bylo třeba, byli do nich začleňováni i zástupci jiných profesí.³⁶³

Pro správu Laosu Francouzi vytvořili třístupňovou byrokratickou hierarchii – vysoké, střední a nízké úřednictvo. Do nejvyšší kategorie patřili úředníci na stupni *tao khuengů* a *tao müangů*. *Āao khuengové* řídili provincie nebo zastávali místa pomocníků francouzských rezidentů. *Āao müangové* spravovali jednotlivé oblasti nebo plnili funkce pomocníků *tao khuengů* a předsedů soudů. Do nižší kategorie patřili *upaláti*, *phusujové* a *samianové*. *Upaláti* zpravidla vykonávali povinnosti náčelníků okruhů nebo předsedů soudů. Všichni ostatní úředníci tvořili aparát zabývající se především vybíráním daní a běžnou prací u soudů. Při nedostatku francouzských kádrů byli mezi úředníky této kategorie vybírání i pomocníci pro francouzský koloniální štáb. Všechny laoské úředníky jmenovala koloniální správa.³⁶⁴

Nižší stupně laoské byrokratické pyramidy zaujímalí Laové, střední stupně však koloniální správa z velké části předala do rukou francouzsky mluvících a Francouzi vyškolených Vietnamců. Nejvyšší stupně administrativy obsadili francouzští úředníci. Výjimkou byli pouze tradiční vládcové, jako král Luang Phabángu a několik královských dědiců, kteří měli zajištěna významná místa ve správě provincií.

Tento systém založený na etnické diverzitě byl značně efektivní. Jeho prostřednictvím dokázali např. pouze tři francouzští úředníci (komisař, pomocník komisaře a vojenský velitel) úspěšně řídit celou provincii Sálavan, v níž bylo 6 *müangů*, 36 *tásengů* a 596 *bánů*.³⁶⁵

V říjnu 1920 se Francouzi už cítili natolik jistí svým postavením, že začali zavádět další politické instituce opírající se o laoské úředníky. V provinciích, jež spravovali přímo, začali organizovat poradní výbory složené z *tao müangů* a dvou dalších zástupců z každého distriktu. Členové výborů byli jmenováni; rokování výborů byla důvěrná a jejich doporučení nebyla závazná. O tři roky později Laos, jako poslední teritorium ve Francouzské Indočíně, zřídil Domorodé poradní shromáždění, jež mělo pomáhat *résidentovi supérieur*. Členové shromáždění byli voleni na základě volebního práva omezeného na zmocněnce provinčních poradních výborů a těch, kdo dosáhli vyššího postavení v domorodé civilní správě či kdo dosáhli požadovaného stupně vzdělání. Voleb se tedy zúčastnili pouze zástupci laoské elity. V ekonomických záležitostech *résidentovi supérieur* radila smíšená obchodní a zemědělská komora.³⁶⁶

Struktura buddhistické organizace (*sátsany*), dotvořená v roce 1928,³⁶⁷ v základě kopírovala administrativní schéma. V čele *sátsany* stál *pha song khalát*, který sídlil v hlavním městě. Na úrovni provincií řídili záležitosti buddhistické obce *tao khan khuengové*, na nižších stupních *tao khan müangové* a *tao khan táseňové*. V čele každého chrámu, *vat*, stál *tao áthikum vat*.³⁶⁸ Francouzská koloniální správa mohla jejich prostřednictvím kontrolovat činnost *sátsany* bez toho, že by viditelně zasahovala do společensky citlivé náboženské sféry.

Elitní vrstvy koloniální společnosti

V Laosu, na rozdíl od Vietnamu, nikdy neexistovala silná skupina *coloniů*, bílých usedlíků. V roce 1907 bylo v Laosu pouhých 189 Francouzů, z toho 17 žen. I v budoucích letech nebylo Francouzů v Laosu nikdy více než několik stovek.³⁶⁹

Coloni tvořili v Laosu specifickou vrstvu. Většina jich pracovala pro koloniální správu, menší počet se věnoval obchodu, těžbě a plantážnictví. Převážně sídlili ve městech, v jednotlivých provinciích často působilo jen několik Francouzů. Byli to lidé různého ražení – někteří nenáviděli Laos, považovali

ho za ztracenou štaci a toužebně čekali na den, kdy skončí jejich pracovní kontrakty. Jiní Laos a jeho obyvatele milovali pro jejich mírnost a přátelství, ženili se s místními ženami. Louis-Charles Royer zobrazuje typickou koloniální společnost v Laosu ve svém románu *Kham, la Laotienne* (*Kham, Laosanka*): „Někteří čekali na svůj odjezd jako obyčejní vojáci; přemýšleli jenom o tom a neprojevovali příliš zájem o chod věcí v kolonii; jiní opravdu milovali Laos; a byli to oni, kdo byli ‚kolonizováni‘. Byli nakaženi místní leností; svůj život prostě nechali běžet; vše, co chtěli, bylo jasné nebe, chutné ovoce, chladné nápoje a povolné ženy. Ti první, se svými falešnými límečky a francouzskými zvyky, byli konzervativní; ti druhí chodili v plátěných botách – doma bosky... Někteří kouřili opium, aby tak unikli pochmurným náladám nejhroších nocí; dostávali se do požitkářské strnulosti, z níž odmítali vystoupit. Tato opiová strnulost byla stejná, jako celý jejich pobyt v Laosu.“³⁷⁰

Koloniální společnost v Laosu byla nevyhnutelně zasažena rasismem, který byl běžným jevem v celém francouzském koloniálním impériu. V mnoha ohledech byl však tento rasismus zmírněný republikánskými idejemi a třídními postoji.

Francouzská komunita v Laosu byla malá a zahleděná do sebe. Katáj Dón Sasólit, později jeden z nejkontroverznějších politiků, nám podává obraz těchto vztahů v jeho *Souvenirs d'un ancien écolier de Paksé* (*Vzpomínky bývalého školáka z Paksé*): Katájův otec vlastnil v Paksé restauraci, navštěvovanou Francouzi, a dobře poznal jejich společnost i s jejími zápory. Katáj nikdy nepřijal vizi francouzské nadřazenosti: „I přes svůj malý počet se hašteřili a hádali (ne o politické problémy, ale o věčné problémy žárlivosti...); a dost často k ohromení Laosanů přecházeli i na rány... To vše však končovalo smírem, alespoň navenek. Několik dní po incidentu již mohla celá francouzská kolonie kráčet ruku v ruce ulicemi města a dávat najevo jeho obyvatelům, že přikládá jen malý význam těmto drobným životním nehodám.“³⁷¹ Katáj ve svých pamětech popisuje i své přátelské vztahy s francouzskými chlapci, z nichž mnozí „hovořili laosky lépe nežli svojí mateřštinou“. Katáj píše, že když byl starší, hovořil lépe francouzsky nežli děti malých úředníků, kteří působili v menších provinčních městech.

V mnoha ohledech byla koloniální společnost v Laosu přehnaně konzervativní a *bourgeois*, buržoazní – zejména v kruzích lépe situovaných koloniálních úředníků a podnikatelů, kteří do Laosu přicestovali i se svými

manželkami. Naproti tomu chudí bílí osadníci s jejich sexuálními potřebami a nekonvenčním chováním představovali rušivý prvek ve snahách vyšších koloniálních kruhů neustále zdůrazňovat nadřazenost bílé rasy.³⁷² První Francouzi v Laosu, v drtivé většině osamělí muži, často navazovali sexuální vztahy s místními ženami. Francouzská literatura s laoskou tematikou poměrně hojně a s obdivem popisuje neprovdané laoské dívky, *phu sáo*, jako půvabné a něžné milenky a jako zdroj nečekaných rozkoší. Pověstné svým půvabem byly zejména ženy z Luang Phabángu, kam si je jezdili vybírat Francouzi i z jiných částí Laosu.

Tyto vztahy byly zpočátku tiše tolerovány. S tím, jak francouzská komunita v Laosu sílila, se tato tolerance snižovala. Manželství s domorodou ženou bylo společensky nepřijatelné. Francouzští *coloni* si však pořizovali milenky, pro něž se vžilo vietnamské označení *co gái* („dívka“). Skutečná láska mezi oběma rasami však byla společensky neakceptovatelná.³⁷³

Další významnou složku laoské koloniální společnosti tvořila aristokratická a francouzsky vzdělaná elita. Třebaže francouzská nadvláda zbavila členy tradiční laoské aristokracie svrchované politické moci, byli příslušníci královské rodiny, šlechty a rodin dlouhodobě spojených se systémem královských úřadů jako jediní Laosané dostatečně zámožní na to, aby mohli úspěšně překonat rozdíly mezi starým a novým a stát se členy moderní vzdělané laoské elity. Hlavním kritériem pro dosažení tohoto postavení bylo totiž dokonalé zvládnutí francouzštiny a vzdělání západního typu. Za ním bylo nevyhnutelné putovat do zahraničí, a to bylo nákladné. Profese jako právník, lékař, vyšší úředník aj. nadále vykonávali jedinci, u kterých převažoval elitní původ.

Nová elitní vrstva v Laosu se tak zformovala především z řad tradiční aristokracie nebo z těch, kteří se k aristokracii připojili. Stejně jako v minulosti však nebyl postup vzhůru uzavřen ani ostatním společenským vrstvám. Příležitost poskytovala především armáda. Jejím prostřednictvím a za pomoci politických seskupení mohl i Laosan se slabším sociálním zázemím dosáhnout vysokého společenského postavení. Podobné případy však nebyly příliš časté.

Mnoho vzdělaných Laosanů považovalo Francii za svůj vzor a o její kultuře se vyjadřovalo s nadšením. Laoský novinář a spisovatel Somt'in Pierre Nginn o tom ve francouzsko-laoském časopise *Kinnary*, jednom z mála časopisů vydávaných v Laosu, příznačně napsal: „Francie je mocná a velkorysá

země. Milujeme ji, protože je to naše adoptivní země, protože nás podporuje ze svého bohatství a poskytuje nám výtěžky své civilizace.³⁷⁴ Pozdější vůdčí představitel nacionalistického hnutí princ Phetsalát Lattavongsa, jenž studoval v Paříži, během první světové války nabídl, že zorganizuje kontingent laoských vojáků, který bude bojovat za „francouzskou vlast“. Jeho nabídka byla odmítnuta, protože Francouzi potřebovali Phetsalátovy služby doma v Laosu.³⁷⁵ Rovněž laoský král Sísaváng Vong, jeden z prvních laoských studentů na francouzské *École Coloniale*, vystupoval jako věrný přítel Francie.³⁷⁶

Příznačné bylo, že, podobně jako francouzská koloniální společnost v Laosu, i místní laoská elita byla výrazně rasistická a třídní. Její příslušníci hleděli svrchu na *colony* pocházející z nižších francouzských sociálních vrstev či vybočující z norem koloniálního chování. Princ Phetsalát se o těchto lidech ve svých pamětech vyjadřoval jako o „koloniální chátře“.³⁷⁷ Rasově smíšené sňatky byly i na laoské straně přijímány s nelibostí.

Laoská elita nebyla nikdy příliš početná. Vždy ji tvořilo maximálně několik desítek tisíc lidí. Zbytek populace nížinných Laů žil nadále tradičním životem rýžových zemědělců a drobných řemeslníků. V řadě měst téměř neexistovali laoští námezdní dělníci a řemeslníci a tyto práce zde zastávali Vietnamci. Francouzi totiž podporovali usídlování vietnamských a čínských obchodníků a řemeslníků v Laosu. Podíl obyvatel kambodžského, indického a pákistánského původu nebyl příliš významný.

Tito lidé měli podle plánů Francouzů doplnit nedostatek odborných kádrů v koloniální administrativě a rovněž svými odbornými znalostmi a podnikatelskými schopnostmi napomoci dalšímu rozvoji kolonie.³⁷⁸ Během doby v řadě měst početně převýšili Lay. Například v roce 1943 bylo z 23 200 obyvatel Vientianu 9 570 Laů, 12 400 Vietnamců a 900 Číňanů; v Luang Phabángu bylo z 4 950 obyvatel 3 000 Laů, 1 400 Vietnamců a 480 Číňanů; v Thakhéku bylo z 8 100 obyvatel 800 Laů, 6 900 Vietnamců a 300 Číňanů; v Savannakhétu bylo z 5 500 obyvatel 850 Laů, 4 000 Vietnamců a 450 Číňanů; v Páksé bylo z 7 300 obyvatel 1 000 Laů, 4 500 Vietnamců a 1 700 Číňanů; v Siang Khuángu bylo z 2 100 obyvatel 240 Laů, 1 500 Vietnamců a 300 Číňanů.³⁷⁹ Laoská společnost začala tento cizí tlak záhy negativně vnímat, zejména v souvislosti s prosazováním se vzdělaných Vietnamců v koloniální správě, v policejních složkách a v armádě. Když byl princ Phetsalát jmenován v roce 1923 inspektorem pro politické a správní záležitosti

kolonie, jeho prvním cílem se stalo zvýšení počtu Laosanů v úřadech na úkor Vietnamců. Rovněž se stavěl proti nekontrolované vietnamské imigraci.³⁸⁰ I přes snahy prince Phetsaláta zaujímali Laové ještě v roce 1937 pouhých 54 % z 286 vyšších a středních postů ve francouzské správě a ozbrojených silách v Laosu (mimo Luang Phabáňg).³⁸¹ Nechuť laoských úředníků vůči úředníkům vietnamského původu byla značná. Tyto atavismy se později přenesly i do ideologie laoského nacionalismu, který byl zejména v počátečních fázích své existence zaměřen spíše proti Vietnamcům nežli proti Francouzům.

Menšinová politika

Za francouzské koloniální správy se objevují o něco konkrétnější, i když stále jen velice povšechné údaje o příslušnících laoských menšinových etnik. Časopis *Revue Indo-Chinoise* v obsáhlé zprávě o Laosu z roku 1899 přinesl následující dělení populace Laosu:

1. Thajové, tvoření všemi lidmi, kteří hovoří s menšími rozdíly v přízvuku a mírně s mírně odlišnou slovní zásobou, thajskými jazyky. Jejich hlavními skupinami jsou: Laové, Phu Thajové, Bílí, Černí a Červení Thajové, Thaj Neua, Phuanové, Lüové a Juánové;

2. „Kha“ a „Khas“ na cestě k tomu, aby byli absorbováni první kategorií;

3. obyvatelé přicházející ze sousedních zemí: Číny, Annamu, Kambodže, Siamu a Barmy.³⁸² (Tím jsou myšleni především Hmongové a Jaové – pozn. aut.)

Úřední cenzy proběhly v letech 1911, 1921, 1931, 1936 a 1942. Cenzus z roku 1907 zaznamenal 585 285 obyvatel Laosu.³⁸³ V roce 1921 to bylo 807 000 a 988 000 v roce 1936.³⁸⁴ Horské skupiny tvořily v cenzu z roku 1911 53 % obyvatel Laosu; roku 1921 45 %; roku 1931 34 %; roku 1936 39 % a roku 1942 dokonce 51,8 % obyvatel Laosu. Vzhledem k nepřehledné situaci v horách ovšem nešlo o nepřilíh přesná čísla a je třeba je brát s rezervou.

Francouzské úřední cenzy v Laosu vycházely především ze zpráv místních úředníků a měly tudíž přibližnou hodnotu; souhrnně publikovány byly v *Annuaire Statistique du Laos* a *Annuaire Statistique de l'Indochine*.³⁸⁵ V těchto cenzech byly zmiňovány pouze největší etnické skupiny, resp. devět z nich: „Lao“, „Tai“, „Kha“, „Meo-Jao“, „Vietnamci“, „Číňané“, „Evropané“, „Kambodžané“, „Indové a Pákistánci“.

Tabulka 1: Etnické složení obyvatel Laosu, 1911–1955³⁸⁶

	1911		1921		1931		1936		1942		1955	
		%		%		%		%		%		%
Laové	276 801	45	429 000	52	485 000	50	565 000	56	441 450	43,6	856 000– 865 000	77–74
Tai (Thajové)	124 238	19	122 000	15	113 000	12	100 000	10	175 170	17,3		
Kha	195 996	32	221 000	27	268 000	28	247 000	24	300 138	29,6	210 000– 258 000	19–22
Meo-Jao	15205	2	25 000	3	39 000	4	47 000	5	49 240	4,9	52 300– 52 900	4
Vietnamci	4109	0,7	9000		19 000	2	27 000	2,7	39 470	3,9	8 000	
Číňané	486				3000	0,3			6100	0,6	32 350	
Evropané	226		353		1000	0,1			900	0,1	8 000	
	163		8									
Kambodžané	1270		1300				2000					
Indové a Pákistánci	6										500	
Celkem	618 500	98,7	807 653	97	964 000	96,4	988 000	97,7	1 012 468	100		100

V klasifikaci francouzské administrativy očividně dominovalo vymezení jednotlivých skupin ve vztahu ke koloniální správě. Vycházelo z předpokladu, že tyto skupiny jsou různě „civilizované“, a tudíž i na různém stupni využitelné. Daňová správa potřebovala ke svým účelům pouze zjednodušené kategorie – Laové, domácí minoritní etnika, Evropané (Francouzi a ostatní) a ostatní cizinci z Asie (Číňané, Indové aj.) byli předmětem různých systémů zdanění.³⁸⁷ To vysvětluje, proč v případě domácích etnik se na předních místech klasifikačních tabulek objevují „Laové“ a „Taiové“ (resp. Horští Thajové) i přesto, že skupiny „Kha“ Thaje početně převyšovaly. Dalším důvodem užívání takto zjednodušené klasifikace byl nepochybně nedostatek dat z okrajových oblastí Laosu a, vzhledem k malé ekonomické využitelnosti těchto oblastí, rovněž nezáměr o shromažďování takových dat. Tento systém prodělal v předválečných letech určitá vylepšení, základní princip ekonomické využitelnosti v něm však dominoval po celou dobu trvání francouzské koloniální správy v Indočíně.

Celkově se přístup francouzské koloniální správy k horským etnickým skupinám vyznačoval nezájmem o jejich problémy spojeným s nedostatkem vhodných kádrů a prostředků. I po příchodu Francouzů proto zůstalo zachováno mnohé z dřívějších vztahů mezi obyvateli hor a nížin. Nadále zde

probíhal obchod, z velké části založený na barterových vztazích. Tento obchod směřoval z hor jak do laoských nížin při Mekongu, tak i do Číny, Barmy, Vietnamu či Kambodže a Vietnamu. Ekonomické, příbuzenské, klanové, klientské a jiné vazby horalů nadále přesahovaly administrativně vytyčené hranice laoské kolonie a mnohdy byly živější a pevnější vně jejího území nežli směrem dovnitř.

Francouzi pro změnu existujícího stavu mnoho nedělali. Sice na horalech vyžadovali daně, opium, bezplatné nosičské služby a práci při výstavbě komunikací v rámci robotní povinnosti, tzv. *corvée*, za to jim však neposkytovali prakticky nic. Když M. A. Lavalée, francouzský koloniální úředník, který procestoval jiholaoské horské oblasti, popsal jejich obyvatele jako „divošskou rasu“, jež je „apatická, pověřčivá a zaostalá“, jako národ neschopný přijmout výdobytky civilizace nebo sehrát významnější úlohu v rozvoji Indočíny, jehož jedinou nadějí je míšení s progresivnějšími etniky z nížin,³⁸⁸ nebyl ve svém názoru ani zdaleka osamocen.

V roce 1932 studovalo ve francouzských *écoles franco-indigènes* v Laosu (státních školách) 7035 studentů. Z nich bylo pouhých 150 Horských Thajů (110 Thaj Neua, 33 Phu Thajů a 3 Červení Thajové), 65 Láo Theungů, 78 Láo Súngů (43 Hmongů a 35 Phú Nójů).³⁸⁹ Většinu studentů tvořili Vietnamci a Láové. Z tak malého počtu francouzsky vzdělaných příslušníků minoritních etnik nebylo možné vytvořit dostatečně silný byrokratický kádr. Francouzi proto i v menšinových oblastech začali praktikovat jinoetnický model, založený na využívání Laů a Horských Thajů ve správě. Systém vedl k vytvoření tvrdé etnicko-administrativní hierarchie a zvláště v severním Laosu stavěl etnika proti sobě. Francouzi využívali etnickou diverzitu tam, kde byla silná, posilovali ji tam, kde byla slabá, a nově ji vytvářeli tam, kde neexistovala. Příznačné bylo, že Francouzi nikdy netlumočili své požadavky přímo, ale prostřednictvím laoských úředníků. „Viníky“ nepopulárních opatření se pak v očích vesničanů stávali tito úředníci, nikoli Francouzi. Prostřednictvím nasměrování příslušníků jednoho etnika proti příslušníkům druhého, stojícím na vyšším nebo nižším stupni laoské etnicko-administrativní hierarchie, byli Francouzi schopni využívat i nejvíce nezávislé skupiny bez nebezpečí přímého nepřátelství.³⁹⁰

Jako příklad takové správy může sloužit situace u Lametů v provincii Luang Namthá. Základ administrativy zde tvořili místní úřední pověřenci vykonávající funkce starostů a výběřčích daní. Lametové je však většinou

nepovažovali za skutečné náčelníky. Ty si paralelně volili tradičním způsobem. Jednotlivé vesnické komunity byly organizačně spojeny do *táséngů*, v jejichž čele stáli lüští správci. Ty řídil náčelník *müangu*, původem Lao. Tento Lao podléhal úředníkovi střední kategorie, původem Vietnamci. Jemu dával rozkazy jeden ze čtyř Francouzů pověřených řízením provincie. Tento systém značně zatemňoval skutečný stav věcí. Když např. došlo k vážným rozporům mezi Lamety a jejich lüskými správci, stačilo pro uklidnění situace nahradit lüského správce oblasti francouzsky vzdělaným Laem.³⁹¹

Francouzi podobně pomocí laoských a thajských prostředníků spravovali i hmongské skupiny. Když Hmongové roku 1918 povstali, obrátil se jejich hněv proti těmto prostředníkům a nikoli proti Francouzům.³⁹² Povstání bylo z velké části pacifikováno tím, že koloniální správa ve svém osmibodovém prohlášení přislíbila Hmongům samosprávu pod přímým francouzským dohledem.³⁹³

Francouzská snaha o budování a udržování etnické hierarchie, a tím i zachování předkoloniálního daňového systému na jedné straně, a zavádění nových daní a pracovních povinností na druhé straně, ve svém důsledku ještě více ztížily životní podmínky řady horských etnik, jejichž příslušníci se slovy Alfreda W. McCoye mnohdy ocitli v „postavení jenom o málo lepším, nežli bylo postavení otroků“.³⁹⁴

Francouzi rovněž začali zaměstnávat tradiční *pho lámy* jako tlumočníky a zprostředkovatele v kontaktech s horaly. *Pho lámové* tím při správě oblastí osídlených *khá* získávali výsadní postavení, jež nezřídka využívali k vlastnímu obohacení.³⁹⁵

K sociálním výdobytkům, které francouzská správa přinesla, patřila pozemková reforma. Francouzi značnou část půdy oficiálně předali do rukou rolníků ve formě malých hospodářství (ovšem již dříve v každodenní praxi laoští zemědělci považovali tuto půdu za své vlastnictví, i když nominálně náležela králi). Různé druhy elitní držby půdy však přetrvávaly i nadále. Na jedné straně tak král a místní šlechta v Luang Phabángu stále vlastnili rozlehlé pozemky a na druhé straně zde existovali vesničané, kteří z nedostatku vlastní půdy vhodné pro pěstování rýže pracovali jako nájemci.³⁹⁶

Hlavní požadavky, které francouzská správa vůči obyčejným Laosanům měla, bylo placení daní a bezplatná pracovní povinnost, *corvée*.

Jednou z prvních reforem, které zavedl Paul Doumer jako generální guvernér Indočíny po svém nástupu do úřadu v roce 1897, byl propracovanější

daňový systém. Indočína se měla stát soběstačnou kolonií a efektivní výběr daní měl vytvořit finanční základy její budoucí ekonomické prosperity. Základní změnou v novém systému byl důraz na přechod od tradičního naturálního k peněžnímu hospodářství. Peněžní směna v něm měla nahradit existující výměnný obchod. Osobní roční daň, placená v penězích a nikoli ve zboží, začala být vyžadována od každého dospělého muže mezi 18 a 60 lety věku.³⁹⁷ Příznačná v tomto systému byla etnická diferenciacie odůvodněná tím, že některé skupiny jsou „primitivnější“ a „chudší“. Daň z hlavy pro etnické Lay a „rozvinutější“ horaly, jako byli Hmongové, Lüové či Jaové, činila 2 indočínské piastry ročně (ve čtyřicátých letech 2,5 piastru), oproti 1,5 piastru, které platili „Kha a Phú Theungové“. Tyto „úlevy“ však byly kompenzovány zvýšenou pracovní povinností. Vietnamci museli platit dvojnásobnou daň z hlavy, za což byli osvobozeni od robotních prací. Číňané platili její pětinašobek plus dodatečné poplatky za provoz obchodů.

Byly rovněž zavedeny další poplatky. Se zavedením alkoholového monopolu v Laosu byla od každého hospodářství v Laosu vyžadována spotřební daň, bez ohledu na to, zda jeho příslušníci alkohol konzumují, či nikoliv. Další monopoly se týkaly zejména soli a opia. Rovněž byly požadovány poplatky za služby jako vydávání cestovních dokumentů a zbrojních povolení, poplatky za vývoz zvířat a zboží do Siamu. Pozemková daň původně v Laosu neexistovala; byla zavedena až v roce 1935.³⁹⁸ Efektivní vybírání daní i nadále značně ztěžoval zvyk *kin müang*. Francouzští guverněři sice často nabádali *’ao müangy*, aby zlepšili vybírání daní, jejich snahy se však míjely účinkem.

Francouzská správa se na konci 19. století rovněž neúspěšně pokusila ustavit v horách domorodé soudní tribunály a procedury přihlížející k principům zvykového práva a praxe, ovšem založené na francouzském soudním modelu. Součástí těchto snah byla „kodifikace“ zvykového práva a jeho „modifikace“ v souladu s francouzskou legislativou (zrušení ordálů a mučení, otroctví, práva vést válku). Podle plánů Francouzů měly být tradiční domorodé tribunály a zvykové právo využívány při souzení méně závažných případů, zatímco vážné případy měly být předkládány koloniálním soudům na úrovni provincie.

Tyto snahy byly obnoveny v období před druhou světovou válkou. Francouzi do roku 1941 shromáždili na 5000 rozsudků a informací o rozsudcích, jež chtěli analyzovat. Jejich hlavním záměrem ovšem nebylo vytvořit laoský

občanský zákoník, v němž by kodifikovali zvykové právo Laů či příslušníků minoritních etnik, ale nalézt způsob, jak do laoského prostředí implantovat francouzskou legislativu.³⁹⁹

Francouzi po roce 1893 přijali opatření k eliminaci otroctví, které v Laosu stále existovalo. Tento problém se jim ovšem nepodařilo zcela zlikvidovat a otroctví v Laosu přežilo až do první poloviny 20. století. Jiný byl jejich postoj k robotním pracem. Francouzi již v roce 1895 uzavřeli s vládcem Luang Phabángu dohodu o bezplatné pracovní povinnosti jeho poddaných vůči koloniální správě, tzv. *corvée*. Tuto povinnost posléze rozšířili na všechna laoská území. V rámci *corvée* byl každý muž ve věku 18–45 let povinován vůči koloniální správě bezplatnou pracovní povinností. Ta od roku 1896 činila pro Láo Lumy a Láo Súngy 10 dnů a pro Láo Theungy 15 dnů v roce. Roku 1914 byla tato povinnost stanovena na 16 a 20 dnů v roce.⁴⁰⁰ Podle potřeby se mohla i zvýšit. Z této povinnosti bylo možné se vyplatit, což nezdědka činili zámožnější Laové.

Corvée zahrnovala např. nosičské služby a zejména povinnou účast na výstavbě cest. Francouzský plán využití Laosu totiž počítal s vytvořením místní sítě komunikací a propojením Laosu s Vietnamem. Francouzi tak chtěli oslabit tradiční obchodní styky Laosu s Thajskem – přírodní cesta z Laosu k moři totiž vedla přes severovýchodní Thajsko do Bangkoku. Francouzská výstavba cest přes silně zvrásněné Annamské pohoří byla vlastně snahou o popření této geografické reality. Plán sítě komunikací rovněž ignoroval fakt, že hlavní část obchodu v Laosu se vždy odbyvala spíše mezi sousedními vesnicemi a lokálními městskými středisky nežli mezi Vientianem, Hue či Saigonem.

Protože cesty byly budovány v často velice řídké osídlených oblastech, vesničané museli putovat někdy i 40–50 kilometrů ze svých domovů na místa, kde výstavba probíhala. Zde byli nuceni vykonávat těžké práce a nezdědka trpěli krutým zacházením dozorců.⁴⁰¹ Proto se mnohdy pokoušeli uniknout ze sféry francouzského vlivu. G. Aymé se zmiňuje o situaci z let 1924–1930, kdy koloniální správa musela přistoupit k řízenému zalidňování řady oblastí provincie Phongsáli, protože během let 1917–1924 odtud téměř veškeré jejich obyvatelstvo uprchlo před povinnostmi *corvée* při výstavbě cest.⁴⁰²

Opiová politika Francie

Koloniální Laos se po celou dobu své existence potýkal s rozpočtovými problémy. V roce 1900 činily francouzské daňové příjmy v Laosu pouhých

300 000 franků. Roční rozpočet kolonie byl přitom dva miliony.⁴⁰³ Rovněž další ekonomické výnosy byly nízké. Laoské zemědělství bylo nadále z převážné části založeno na soběstačnosti. Ve třicátých letech bylo v Thakhéku, Savannakhétu a Ďampásaku pouhých 300 ha plantáží kávy a tabáku, vlastněných Francouzi. Průmysl v zemi prakticky neexistoval s výjimkou dvou dolů poblíž Thakhéku, v nichž pracovaly tři tisícovky Vietnamců. Státem podporované dopravní společnosti a výstavba komunikací ve směru na východ měly napomáhat integraci Laosu do ekonomiky Francouzské Indočíny, ve skutečnosti však nemohly konkurovat přirozeným obchodním vazbám ve směru na Thajsko.⁴⁰⁴

Finanční deficit byl pokrýván z koloniálního rozpočtu Indočíny. Tyto subvence byly neustále snižovány. Bylo proto nezbytné hledat další zdroje příjmů. Láo Lumové byli vyzýváni, aby se vypláceli z povinnosti *corvée*, další cestou se stala podpora produkce a obchodu s opiem. Nízké výrobní náklady spojené se skutečností, že se vzrůstající nabídkou poptávka po droze neklesá, ale naopak roste, činily z tohoto produktu ideální obchodní komoditu.⁴⁰⁵ Francouzi měli předcházející zkušenost s prodejem opia z Vietnamu. Již pouhých šest měsíců po anektování Saigonu (1862) francouzská správa uvalila 10% clo na opium dovážené z Indie. Opium se tak pro ni v Kočínčině (jižním Vietnamu) stalo výnosným zdrojem příjmů. Francouzi svůj úspěšný pokus zopakovali po ustavení protektorátu nad Kambodžou (1863), Annamem (středním Vietnamem /1883/) a po anektování Tonkinu (severního Vietnamu /1884/) a Laosu (1893).⁴⁰⁶ Ve všech těchto regionech pak Francouzi roku 1899 vyhlásili své výsadní právo na pěstování, dovoz, zpracování a prodej opia, *Régie d'Opium*. Z opiového monopolu hradili značnou část výdajů koloniální správy. V letech 1898–1925 činil podíl z opia kolem 20–50 % veškerých francouzských příjmů v Indočíně a výrazně přispíval k rozvoji kolonie.⁴⁰⁷ V Luang Phabángu se výnosy z prodeje opia a daní dělily rovným dílem mezi Francouze a královskou pokladnu. Zneužívání drog se rozšířilo od zástupců nejvyšších vrstev indočínské společnosti až po kulie v námořních přístavech. Holdovali mu rovněž četní Evropané, i když užívání opia měli oficiálně zakázáno.⁴⁰⁸

Opium prodávané francouzským opiovým monopolem bylo dováženo přes indočínské přístavy z Indie a Středního východu. Rovněž bylo produkováno v horách Laosu a Tonkinu a transportováno do nížiny. Hmongové, Jaové a další horské skupiny, které v 19. století migrovaly na území

Indočíny, si s sebou přinesli i znalost pěstování opiového máku, jemuž se v místních horách skvěle dařilo. Opiový mák se stal výnosnou zemědělskou plodinou v horách Indočíny – rolník mohl za opium vydělat dvojnásobek toho, co za jiné plodiny. Navíc byl o toto zboží setrvalý zájem a překupníci byli ochotni se za ním vydávat i vysoko do hor. Pěstování opiového máku se tak postupně rozšířilo do severozápadní Barmy a do horských oblastí severního Thajska a Francouzské Indočíny. Droga odtud začala putovat jak na sever do Číny, a tak i k narkomanům v Indočíně. To byl základ pověstného „Zlatého trojúhelníku“, jedné z největších oblastí produkce drog na světě.⁴⁰⁹ Opium ve Francouzské Indočíně bylo prostřednictvím licencovaných obchodů a kuřáren distribuováno toxikomanům. Roku 1930 již bylo na území Francouzské Indočíny 3500 oficiálně registrovaných kuřáren opia.⁴¹⁰ Poptávka po opiu byla vysoká.

V Laosu se francouzská správa zaměřila na podporu produkce opia především v zemědělsky příhodných horských oblastech, kde žily etnické menšiny. Provincii Siang Khuángu udělila výsadní právo na pěstování opiového máku.⁴¹¹ Koncem třicátých let prodělávala produkce a obchod s opiem v severním Laosu boom.⁴¹² Vedle finančních zisků však opium přineslo Laosu množství sociálních problémů. Především to byla rostoucí narkomanie. Barney udává, že v samotném Siang Khuángu počátkem padesátých let užívalo opium 60 % obyvatel. Opium se zde stalo běžným platidlem na trzích. První křesťanští misionáři v oblasti byli šokováni, když mezi dary kostelu nalézali pečlivě zabalené kousky opia.⁴¹³

Třebaže nákup a vývoz opia mohli oficiálně provádět pouze francouzští úředníci a jimi pověřeni inspektoři, brzy se rozvinul i rozsáhlý podloudný obchod.⁴¹⁴ Legalizováním a podporou konzumace opia mezi obyvateli Indočíny a zároveň jeho prodejem za vysoké ceny vzrostla poptávka po lacinějším zboží. Opium určené pro černý trh bylo produkováno v celém severním Laosu, část úrody ze Siang Khuángu nevyjímaje. Čínští a jiní obchodníci, kteří se svými karavanami mul volně přecházeli málo střežené laoské hranice, ochotně přiváželi za opium stříbro, látky, nádobí, nástroje, zbraně apod. Rozvinuly se tak tržní vztahy přesahující hranice státu, které mnohde přetrvávají do současnosti.⁴¹⁵

Mileniální hnutí a povstání etnických menšin

Zatímco někteří Laosané vnímali Francouze jako zachránce od Siamců, u jiných vyvolávalo jejich počínání odpor. Ten se týkal především často nepopulárních francouzských administrativních reforem, které zaváděly a tvrdě prosazovaly daňovou povinnost a *corvée*, stavěly jednu etnickou skupinu proti druhé, podkopávaly tradiční hospodářské vztahy, narušovaly strukturu tradiční laoské společnosti, z tradičních vesnických a kmenových vůdců dělaly pouhé přísluhovače koloniálních úředníků, v jejichž rukou nyní spočívala skutečná moc. V laoských komunitách byl silně rozšířen i odpor proti často rušivé a necitlivé francouzské policejní a vojenské přítomnosti a snahám přímo kontrolovat okrajová území laoské kolonie. Nepopulární byla i francouzská opatření proti místním významným zdrojům příjmu – zákaz obchodu s otroky, citlivě vnímaný zejména v jižních regionech a zavedení státního monopolu na obchod s opiem, který se významně dotkl ekonomiky v severním Laosu. Nespokojenost vyústovala v revolty.

V centrálním Laosu, obývaném převážně Lay, Francouzi při prosazování svých zájmů s úspěchem využívali tradiční společenské uspořádání v čele s králem. Zavedené vztahy byly jejich příchodem narušeny pouze zčásti. Projevy odporu zde byly většinou nenásilné – odmítání placení daní a jejich snižování prostřednictvím falšování počtů daňových poplatníků (podle některých odhadů až o 35 %), vyhýbání se *corvée*, sabotování spolupráce s koloniálními úřady, migrace.⁴¹⁶ Francouzské reformy a administrativní opatření zpravidla nezpůsobovaly exodus přes Mekong, protože Siamci na planině Khórátu rovněž posilovali zdanění obyvatel a utužovali zde svoji administrativu, aby tak mohli lépe čelit francouzským teritoriálním ambicím. Naopak přesuny obyvatel horských oblastí více do vnitrozemí, mimo dosah francouzské správy, byly poměrně časté.

Jedním z prvních projevů otevřeného odporu Laů vůči Francouzům bylo revolta vládce Müang Phú Khá, Sén Luang Anakéta, zatčeného v roce 1895.⁴¹⁷ Do laoských učebnic dějepisu vstoupila i rebelie bývalého učitele Khú Khama z vesnice Bán Hom ve vientianské oblasti roku 1920. Khú Kham zde vedl agitaci mezi vesničany proti odvádění daní a poté se pokusil se skupinou stoupenců vyvolat protifrancouzskou vzpouru. Francouzská armáda povstání rychle zlikvidovala.⁴¹⁸

Jiná byla situace v horách. Horalé si v mandalovém systému vždy zachovávali značný díl nezávislosti a žili podle vlastních tradičních norem. Na vnější tlaky mnohdy tvrdě reagovali.

Snahy o prosazení centralizované administrativy, nové daňové a pracovní zatížení, spojené se všeobecně malým respektem Francouzů vůči místním zvyklostem, zde proto vyvolávaly nevoli. Prostředí hor a džunglí navíc umožňovalo účinnější odpor proti takovému vměšování, nežli tomu bylo v nížině. Již v roce 1895 se v horských oblastech zdvihla vlna revolt, která trvala s přestávkami až do konce třicátých let. Svého vrcholu dosáhla v letech 1910–1922.⁴¹⁹ Většinou šlo o místní vzpoury, které nepřesáhly rámec kraje nebo etnické skupiny. Několik jich však získalo širší ohlas a významně ovlivnilo jednání horalů v dalším období.

Revolty laoských horalů, a s nimi spojená sociální mobilizace, nesly řadu obecných znaků etnických hnutí. Byly živelné, roztržštěné, z velké části omezené na jedinou etnickou skupinu či etnicko-geomorfologickou vrstvu. Revolty proti laoským a francouzským autoritám mnohdy splývaly s banditismem a byly tak i označovány ve zprávách francouzských koloniálních úředníků. Jen zřídka se k nim připojovali obyvatelé nížinných oblastí. Byly však schopné přetrvávat dlouhou dobu – především díky příznivým přírodním podmínkám, jichž domorodí povstalci dokázali účinně využívat. Některé menší skupiny v Laosu se nikdy nepodrobily centrální správě a žily ve stavu permanentní revolty až do získání nezávislosti.

V prostředí *kháů* se často setkáváme s lokálními rebeliemi a prosazováním parciálních zájmů. Širší vědomí společné identity horalů *khá*, odvíjející se od tradiční dichotomie mezi „obyvateli hor“ a „obyvateli nížin“, se postupně formovalo až pod vnějším tlakem centrálních autorit. Povstání Hmongů se vyznačovala vojenskou mobilizací na principu klanových struktur, i častým mesianistickým nábojem. Horští Thajové naproti tomu mobilizovali svůj odpor na principu *müangů* a pod vedením vůdců z řad tradiční aristokracie, jejíž nároky byly nábožensky sankcionované. Ta se v novém uspořádání odmítala vzdát svého mocenského postavení a tradičních výsad.

Etnickým povstaleckým vůdcům, nezřídka charizmatickým osobnostem, byly často přisuzovány nadpřirozené schopnosti. Vedle schopnosti zjistit záměry nepřítele, či ho za pomoci nadpřirozených praktik oklamat, to bývala i víra v nezranitelnost těchto vůdců, jejich schopnost vyhnout se kulkám. Výsada komunikovat s duchy, potvrzovaná těmito mimořádnými schopnostmi,

poskytovala legitimitu jejich jednání, činila z nich ústřední postavy hnutí. Bez takto nábožensky sankcionovaného vůdcovství by pro ně bylo daleko obtížnější organizovat své stoupence během povstání a překračovat etnické bariéry.

Tato hnutí měla mnoho charakteristik, které americký antropolog R. Linton označuje jako příznačné pro „magická domorodá hnutí“ (*magical nativistic movements*). Taková hnutí podle Lintona vznikají s nějakým jednotlivcem, který převzal roli proroka. Je přijat lidmi, protože ti si přejí věřit. Vždy se opírají o nadpřirozeno a obvykle obsahují apokalyptické a mileniální zřetele (tedy víru ve vznik tisícileté říše blahobytu). Tento typ vzniká v kontaktní situaci mezi dvěma etnickými skupinami, kdy se původně dominantní skupina cítí utlačena a ponížena. Francouzi, Laové, Vietové, Khmerové, kteří rok od roku pronikali hlouběji do hor, považovali horaly za méněcenné. Zabírali jejich půdu, okrádali je, zotročovali je, nutili je vykonávat nucené práce a uvalovali na ně daně. To vyvolávalo touhu po odporu, očistě, lepších časech – resp. návratu „zlatého věku“ před příchodem utlačovatelů.⁴²⁰

Tento návrat měl různé aspirace, včetně aspirací náboženských (očistu víry), politických (nalézt či obnovit politický řád a dynastii, etnicitu či národní nezávislost) a sociálně-ekonomických (vyhlásit rovnost, spravedlnost a prosperitu). Nástup „zlatého věku“ je často spojen s příchodem nějaké mimořádné osobnosti (božstva, mesiáše či proroka) na svět.⁴²¹ Významné bylo, že mnohá z těchto horalských hnutí nabízela vizi lepších časů nejen pro jednu omezenou etnickou skupinu či klan, ale pro všechny horaly. Šířila se mezi různými etnickými skupinami a zdůrazňovala jejich sounáležitost a společnost zájmů. Horalé poprvé ve své historii překonali svoji roztržičnost a uvědomili si, že „jedno jsou“.

Interpretace těchto hnutí a na ně navazujících povstání se liší. Pohybují se od antropologizujících výkladů zdůrazňujících jejich náboženský a kulturně-sociální charakter až po nacionalistické a marxistické politické interpretace čelných laoských politiků, jako byli prezident LLDR Phúmí Vongviťit⁴²² či generální tajemník komunistické strany Laosu Kajsón Phomvihán⁴²³, akcentující faktory antikoloniálního a třídního boje a z ideologických důvodů potlačující prvky víry, iracionalismu či mesianismu.⁴²⁴ Je zřejmé, že vznik a průběh těchto hnutí představoval v konkrétních podmínkách a situacích etnických minorit diskurzivní souběh řady takových rozdílných faktorů.

Povstání Láo Theungů

Laoské zdroje zaznamenávají mileniální hnutí a povstání Láo Theungů v jižním Laosu již v předkoloniálním období. Byla zde zaznamenána např. v letech 1578–1579, 1791 (povstání Ťiang Kea), 1819–1820 (povstání Sekit Kónga) a okolo roku 1850 (povstání Mou Háa).⁴²⁵

Jejich typickým příkladem je povstání Sekit Kónga, buddhistického mnicha známého rovněž jako Se. Ten předtím žil v Siamu. Tvrdil o sobě, že má kouzelnou moc ovládat sluneční paprsky a s jejich pomocí zapálit město Ťampásak. Rovněž prohlašoval, že je schopen učinit se neviditelným a podle dobových svědectví nějakým trikem své zmizení skutečně předváděl. Záhy se okolo něj začalo shromažďovat množství stoupenců, zejména horalů z provincie Attapéu. Seova armáda posléze v zabavených lodích zamířila na ostrov Khong na řece Mekong, kde sídlil vládce Ťampásaku Ťao Phommanój se svým dvorem.

Ťao Phommanój vyslal svého *upaláta*, aby zjistil, co se děje. Ten mu po návratu zděšeně sdělil, že hladina řeky je pokryta loděmi plnými polonahých divokých bojovníků. Král s rodinou proto uprchl do Bangkoku, kde požádal o pomoc siamského vládce, jemuž v té době podléhal jako vazal. Ten vypravil k potlačení rebelů armádu. Rovněž vládce *müangu* Vientiane Ťao Ánuvong, který měl v rámci svých vazalských povinností vůči Siamu bdít nad bezpečností hranic s Vietnamem a Kambodžou, vyslal jako posilu Siamcům svého syna s vojenským sborem.

Sekit Kóng se podle legendy stal natolik sebejistým, že vyčerpal svoji kouzelnou sílu stykem s mladými dívkami. Již nebyl schopen učinit se neviditelným a jeho rozčarování stoupenci ho začali opouštět. Uprchl proto do Anamského pohorí. Tam byl ale dostižen a zajat. Byl popraven v Bangkoku.⁴²⁶

Rovněž v koloniálním období se jižní Laos opakovaně stal místem vzniku mileniálních hnutí ozbrojeného odporu. Příznačné je, že archivní a publikované materiály dokazují, že žádné z těchto hnutí nezačalo jako povstání proti koloniálnímu systému. Ať už na planině Bólavén či v Savannakhétu, mezi chvílí, kdy zde nějaký divotvůrce vyhlásil své učení, a chvílí, kdy bylo jeho hnutí transformováno v povstaleckou organizaci bojující proti koloniální moci, existovalo dlouhé období. Nadto se tak dělo zpravidla až tehdy, kdy centrální úřady proti tomuto hnutí agresivně vystoupily – zničily jeho centrum či zatklly jeho vůdce.⁴²⁷

V posledních letech 19. století se planina Bólavén stala dějištěm nepokojů vyvolaných jedinci, kteří se označovali za svaté muže: *phu mi buny* (doslova „ten, kdo má /buddhistické/ zásluhy“). I když působili v převážně menšinovém prostředí, byli to Laové a rovněž bývalí buddhističtí mniši. Na planině byli cizinci. Před důvěřivými vesničany, kteří nadále zůstávali spíše animisty nežli buddhisty, vystupovali jako mágové nadaní nadpřirozenými schopnostmi.

Muž, který roku 1895 inicioval jedno z těchto hnutí, je znám jako Ong Thong (*Ong* je zdvořilostní označení, znamená „král“, „princ“ či zázračná bytost ve vyšším postavení; *Thong* znamená „zlato“ nebo „zlatý“). Byl to údajně Lao narozený v Bangkoku. Před vesničany vystupoval jako „syn krále Vientianu inspirovaný bohy“ a ustavil se v podstatě správcem oblasti. Rovněž tvrdil, že jeho zásluhou byla zastavena epidemie cholery. Za své „služby“ požadoval od vesničanů peníze. Nakonec byl zatčen místními úřady, ale podařilo se mu uprchnout. Jeho útěk byl vesničany chápán jako zázračná událost a posílil jeho pověst osoby s magickými schopnostmi. Tento mnich-mág se znovu objevil v roce 1901, kdy se stal jedním z vůdců hnutí na planině Bólavén. Pomáhal ho řídit až do roku 1910.⁴²⁸

Další hnutí se zrodilo rovněž v roce 1895, v oblasti sousedící s planinou Bólavén. Centrum mělo v Kham Thong Jájji, malém správním centru ležícím při řece Sé Donu. Vedl ho další svatý muž známý jako Ong Kháo – pravděpodobně proto, že nosil bílé šaty (*kháo* znamená v laoštině „bílý“). Poprvé upoutal pozornost již v roce 1894. V distriktu Dasia na Bólavěnu vykonával obřady za pomoci předmětů uloupených z katolické misie ve vietnamském Kontumu. Asistoval mu další muž známý jako Ong Dam (*dam* znamená „černý“) a rovněž desítka vyznavačů. Kham Thong Jáj se stalo jedním z center mileniálních aktivit za nepokojů v letech 1901–1910. V roce 1902 došlo k sérii násilných incidentů ve městech obývaných Lay na územích při pravém břehu Mekongu. Tato území náležela Siamu. Ong Kháo a Ong Dam byli mezi vůdci nepokojů. Ong Dam byl zatčen na Bólavěnu v lednu 1902. Rovněž Ong Kháo byl zadržen agenty vládyce Āmpásaku, podařilo se mu uprchnout, ale byl opět chycen. Po propuštění se vzdal „kariéry“ svatého muže.⁴²⁹

Pho Kaduotovo povstání

V průběhu roku 1899 se začaly šířit poplašné zprávy o blížící se apokalypse v laoské provincii Savannakhét. Řeku Mekong v obou směrech překračovali

„kazatelé“, kteří oznamovali příchod svatého muže a rovněž četná neštěstí, která postihnou každého, kdo se nebude řídit jeho nařízeními. Byli to Laové, ovšem podle thajských pramenů pocházeli z malého administrativního centra Khong Čijam na thajské straně Mekongu. Den apokalypsy byl stanoven na druhý týden v dubnu 1902; po sedmi dnech a sedmi nocích temnoty měl nastat „zlatý věk“ pro všechny, kdo se podle instrukcí svatého muže očistí od hříchů. Každý, kdo chtěl přežít očistnou katastrofu, musel dodržovat tabu na určitá jídla, nesměl používat peníze, svobodné dívky byly nabádány k sňatkům. Lidé měli rovněž konat poutě k nejposvátnější buddhistické stúpě That Phanom při řece Mekong a řídit se příkazy svatých mužů, kdekoli se objevili. Nadcházející „zlatý věk“ měl poté přinést obnovu laoského království Lán Sàng v čele s mocným vládcem, jež bude převtělením (*avatárem*) Buddhy, a odchod všech cizinců (míněni byli Thajci a Francouzi) ze země.⁴³⁰

V provincii se rychle rozšířily nepokoje, které vedly centrální úřady k vyslání oddílu četnictva ze Seponu. Dne 30. 11. 1901 byli zatčeni jeden z předáků nového hnutí, starosta vesnice Bán Huaj Búng, a jeho žena Me Bing, která se označovala za královnu všech Láo Theungů. Ve vesnici Bán Taláji byli rovněž zatčeni Pho Bing a jeho žena – další Me Bing, považovaná za matku očekávaného svatého muže. Francouzské pokusy o obnovení pořádku se nesetkaly s úspěchem a hnutí se dále šířilo. Podobné mileniální hnutí se objevilo i na thajské straně Mekongu v březnu 1902, bylo však rychle a tvrdě potlačeno thajskými ozbrojenými silami.⁴³¹

Na laoské straně v souladu s šířící se pověstí o příchodu mesiáše začal veřejně vystupovat svatý muž známý jako Ong Pha Ťan, *pha* je „svatý“ a *ťan* znamená v laoštině „měsíc“. Ve skutečnosti se jmenoval Adoni a pocházel z vesnice Kanthaťan v oblasti Kanthabúlí. Známl byl i jako Pho Kaduot. Cereoniály uskutečňoval aktivní pomocí představeného buddhistického chrámu ve vesnici Bán Phónsídá v *müangu* Ťamphón.⁴³² Vyzýval k uctívání Buddhovy sochy, o níž tvrdil, že spadla z nebes. Během obřadů, jichž se postupně začali účastnit lidé z více než 120 vesnic, věřící získávali od svatého muže zaklínadla (*mantry*) a kouzelné zpěvy (*gáthá*), jež je měly učinit nezranitelnými.

Koloniální úřady obávající se povstání reagovaly vysláním ozbrojeného oddílu. To vyvolalo násilnou odezvu shromážděných vesničanů. V květnu 1901 zástupci několika komunit *khá* shromáždění v Bán Phónsídá rozhodli o zahájení společného boje proti centrální správě. Na Pho Kaduotovu výzvu

se ve vesnici shromáždily stovky bojovníků *khá*. Připojili se k nim i někteří Laové, žijící v sousedních horských údolích. Povstalci ukryli své ženy a děti v džungli. Po krátkém výcviku napadli poštu a vojenský tábor v oblasti Sóngkhón a podařilo se jim zde pobít několik francouzských vojáků. Zbytek Francouzů ustoupil do města Savannakhét.⁴³³ Jeden a půl tisícová armáda horalů poté obklíčila sídlo francouzského rezidenta Remyho v Sálavanu. Remyho zachránilo život pouze to, že shodou okolností nebyl přítomen.

Tato akce měla mezi horaly značný ohlas. Rebelie „šťastných lidí“, jak své povstání Láo Theungové nazvali,⁴³⁴ v krátké době zachvátila celý laoský jih. Počet povstalců se neustále zvyšoval a rostly i jejich bojové zkušenosti. Remy ve své žádosti o posily z června 1901 popsal místní situaci jako „všeobecné povstání, jehož se účastní všechny vesnice na planině (Bólavén – pozn. aut.). Povstalci vytvořili sedm skupin, z nichž každá má více než 1000 mužů.“⁴³⁵ Hrozilo nebezpečí, že se k povstání připojí i severní *khá*, k nimž Pho Kaduot vyslal své agitátory.

Zprávy o šířící se vzpouře vyvolaly mezi Francouzi usazenými v Laosu paniku. Koloniální správa byla nakonec nucena povolát k jejímu potlačení francouzské vojáky z Vietnamu. Jednotky pravidelné armády však v bojích v džungli neuspěly. Horalé je dokázali odrazit. Ráno 19. 4. 1902 povstalci ozbrojení bambusovými kopími, noži a křesadlovými puškami obsadili francouzský komisariát ve městě Savannakhét. Francouzi a jejich stoupenci se udrželi pouze ve středu města. Teprve další vojenské posily a užití děl přinutily horaly stáhnout se zpět do džungle. V bojích v nezvyklém městském prostředí ztratili kolem 300 mužů.⁴³⁶

Pho Kaduot, aby mohl zkonsolidovat povstalecké oddíly, stáhl své muže do džungle k říčce Long Kongu. Nepodařilo se mu však odpoutat od francouzské armády, která v těchto místech na povstalce zaútočila a rozprášíla je. Pho Kaduot byl zajat, mučen a nakonec odsouzen k smrti.⁴³⁷ Hnutí začalo od prosince 1902 odumírat, ovšem s malou intenzitou pokračovalo ještě pět let. Teprve v roce 1907 se jej Francouzům podařilo za pomoci tvrdých represí zcela zlikvidovat. Předáci povstalců byli uvězněni a useknuté hlavy některých z nich úřady vystavily na výstrahu obyvatelstvu.⁴³⁸

Povstání Ong Kea a Ong Kommadama

Ve stejném roce, jako Pho Kaduotovo povstání v Savannakhétu, propukla násilná revolta na jihu, v pohraničních oblastech Laosu a Vietnamu. Zasáhla

celé území od Annamských hor po pravý břeh Mekongu. Její bezprostřední příčinou byl odpor domácího obyvatelstva proti snaze Francouzů o obsazení náhorní planiny Bólavén. Planina měla strategický význam pro ovládnutí jižní Indočíny a navíc zde byly vhodné podmínky pro plantážní zemědělství. Když se francouzská armáda pokusila na planině zřídit stálou posádku, postavili se horalé na odpor.

Vůdcem povstání se stal Ong Keo z etnické skupiny Nge⁴³⁹ (jiní autoři uvádějí skupinu Alak).⁴⁴⁰ Ve skutečnosti se jmenoval Mi; označován býval i jako Náj Mi (*náj* je laoský titul vesnického náčelníka). Francouzi ho okamžitě přezdíli na „Bac Mi“ (což lze volně přeložit „Strejc Mi“). Narodil se ve vesnici Bán Paktaj⁴⁴¹ v relativně zámožné rodině – jeho otec byl vesnický náčelník.⁴⁴² Brzy začal vynikat svojí inteligencí a charismatem. Podle informací, které shromáždil francouzský komisař Dauplay, býval buddhistickým mnichem a hovořil a četl plynule laosky a páli. Dokonce vykonal poutí na posvátná buddhistická místa v Bangkoku. Doma si získal reputaci i jako zázračný léčitel. Jeho pověst se rychle rozšířila po okolních vesnicích a jeho „zázraky“ k němu přiváděly značné množství lidí. Náj Mi jim rozdával svíčky, o nichž se věřilo, že přinášejí štěstí.⁴⁴³ V únoru 1901 se Náj Mi prohlásil (či byl svými stoupenci prohlášen) *phu mi bunem* a přijal jméno Pha Ong Keo (*Pha* znamená „svatý“, *Ong* „král“, „princ“ či zázračná bytost ve vyšším postavení, Keo je „diamant“ nebo „drahokam“). Na kopcích v okolí své vesnice organizoval ceremoniály a svátky (*buny*). Ty přitahovaly tisíce lidí různého etnického a sociálního původu. To začalo znepokojovat francouzskou správu.

Mezi tématy, která Ong Keo během svých veřejných vystoupení deklamoval, byly náboženské otázky spojené s buddhistickou eschatologií. Jednou z představ, vlastních thérávádovému buddhismu, je, že bude žít 5000 let. Poté bude nahrazen jinou formou buddhismu. Ong Keo v dopise napsaném v květnu 1901 oznámil, že doba 5000 let uplynula a že se zjevil nový svatý muž. V jiném dopise se vyhlásil nejvyšším představitelem nového náboženství, jež právě vzniklo.⁴⁴⁴

Třebaže Ong Keovy vývoody založené na buddhismu byly pro horaly, nadále většinou animisty, obtížně pochopitelné, začlenil je do svého náboženského učení. Zároveň do něj přebral řadu prvků z místních tradičních animistických věr. Tyto představy zahrnovaly víru v existenci osob, jež mají nadpřirozené síly a mohou konat zázračné činy, jako ožívování mrtvých, léčení všech druhů nemocí, přeměňování obyčejných kamenů ve zlato, být

neviditelnými, lézat vzduchem, zajišťovat dobrou úrodu a poskytovat amulety, jež zajišťují svým majitelům nezranitelnost.⁴⁴⁵ Sám Ong Keo se prezentoval jako taková zázračná osoba.

Laoská badatelka Vatthaná Pholsená během interview s obyvateli Bán Paktaje zaznamenala, že Ong Keovi byly připisovány nadpřirozené schopnosti a byl označován za „svatého muže“: „Pha Ong jednoho večera zaslechl Phí Bang Bóta (zlomyslného ducha), který sestoupil dolů na svém koni. Neviděl ho však, mohl ho pouze slyšet. Ong Keo byl v domě duchů. Po tři dny se učil od Phí Bang Bóta písně a modlitby. Po třetí noci uviděl svíčky v domě duchů. Phí Bang Bota stále nemohl vidět – jenom jeho koně. Od té doby měl moc. Jestliže nařídil buvolům, aby táhli, museli to udělat; jestliže nařídil lidem, aby spolu bojovali, museli bojovat. Tak každý v Müang Thaténgu bez výjimky věřil, že je Pha Ong, ten nejmocnější. Proto mohl porazit Francouze. A Ong Keo řekl, že chtěl porazit Francouze, protože utlačovali lidi.“⁴⁴⁶

Ong Keo se rovněž prohlásil králem či velkým vládcem (*t'ao somdétem*).⁴⁴⁷

Laoské úřady upozornily Francouze na Ong Keovy aktivity již v roce 1899.⁴⁴⁸ Francouzi ho však nadále nechávali na pokoji. Jejich pozornost začala přitahovat až rostoucí masovost hnutí. Ještě počátkem roku 1901 bylo toto hnutí stále mírové. Ong Keo např. ještě v únoru přátelsky přijal francouzského obchodníka. Někdy v březnu až dubnu 1901 však začal vystupovat nepřátelsky. Změna jeho postoje byla spojena jak s novým učením, tak i s rostoucí agresivitou ze strany koloniálních úřadů.⁴⁴⁹ Ong Keo a jeho stoupenci se dále radikalizovali a Ong Keo začal vyzývat k vyhnání Francouzů ze země.

Francouzský komisař Remy a laoský guvernér provincie Sálavanu se pokusili 15. 3. 1901 dopadnout Ong Kea v Bán Nong Méku, jeho základně na planině Bólavén. Tím chtěli celou záležitost ukončit. Ong Keovi se však podařilo uprchnout, a tak Francouzi ve vesnici pouze zapálili pagodu vybudovanou na jeho počest. Ong Keův únik byl vnímán vesničany jako potvrzení jeho zázračných schopností a dále mezi nimi posílil jeho autoritu. Pod Ong Keovo vedení se hlásilo stále více bojeschopných mužů. I když v pozdějších letech horalští povstalci zaznamenali řadu neúspěchů, nijak to neoslabilo jejich víru v Ong Kea jako svatého muže.⁴⁵⁰

Ong Keovi povstalci provedli první ozbrojený útok v dubnu 1901. Jeho cílem se stal policejní post v Thatengu, v nynější provincii Sékóng. Přepad zahájil šestileté období ozbrojených akcí a represí mezi Ong Keoem a jeho stoupenci na straně jedné a koloniálními úřady na straně druhé. Bojovalo se

zejména v horách na východ od planiny Bólavén.⁴⁵¹ Vedle Ong Kea povstání dále vedli Ong Thóng z etnické skupiny Lave, Ong Jót ze skupiny Katu, a také jedna žena ze skupiny Taoj.⁴⁵² Povstání se během několika týdnů rozšířilo na většině horských území jižního Laosu. Jeho centrem se stala planina Bolavén. Od června se k němu začal připojovat i rostoucí počet Láo Lumů, včetně příslušníků laoské šlechty. Hnutí si začalo získávat stoupence i na západním břehu Mekongu, kontrolovaném Siamci. Během šesti měsíců byli zabiti jeden Francouz a více než stovka příslušníků *Garde Indigène*. Povstalci způsobili centrální správě rozsáhlé škody na majetku.⁴⁵³

Francouzská armáda zahájila v říjnu 1901 trestnou expedici do hor a v březnu 1902 dobyla centrum povstání – vesnici Bán Nóng Bok v provincii Sálavan. Povstalci se pod tlakem francouzské armády rozdělili. Část vedená Ong Thongem odešla do hor Katé na severovýchodě Sálavanu. Další povstalci se přesunuli k řece Sé Kong.⁴⁵⁴

Rebelové se po svém rozdělení soustředili na boj v malých skupinkách, náhlé přepady, narušování komunikací a znepokojování nepřitele. Tato taktika jim i přes špatnou výzbroj tvořenou z velké části pouze křesadlovými puškami, samostřily a pastmi s otrávenými hroty, jakých používali pro lov tygrů, umožnila dosahovat dobrých výsledků proti francouzské armádě vybavené opakovacími puškami, kulomety a horskými děly. Naopak odvetné akce Francouzů se pouze zřídka setkávaly s úspěchem.⁴⁵⁵ Bez větších úspěchů skončily i jejich pokusy o blokádu povstaleckých území. Snahy koloniální správy o opětné ovládnutí oblasti se tak ocitly na mrtvém bodě.

Dne 21. 4. 1902 zaútočili povstalci o síle dvou tisíc mužů na dva vojenské posty strážící přístup k městu Savannakhét. Posádky obou těchto postů byly předtím posíleny oddíly *Garde Indigène*. Očividně v přesvědčení, že jsou nezranitelní a že se kulky na ně vystřelené změní v květy plumérií (jež jsou pokládány v chrámech k sochám Buddhy), Ong Keovi stoupenci za zpěvu písní provedli tři sebevražedné útoky na opevnění postů. Okolo 150 jich přitom bylo zabito a mnoho zraněno.⁴⁵⁶ I na dalších místech povstalci tvrdě a obětavě bojovali.

Povstání dosáhlo svého vrcholu v srpnu 1902. Poté, po rozsáhlých francouzských represáliích kdy byla zabita řada jeho místních předáků a vypáleno množství vesnic, pokračovalo s nižší intenzitou.⁴⁵⁷ V následujících pěti letech se Francouzi snažili nepříliš úspěšně prosadit nad horskými oblastmi Laosu svoji kontrolu. Až v říjnu 1907 se podařilo přimět Ong Kea, aby se

vzdal.⁴⁵⁸ Důvodem byl odchod části jeho bojovníků, vyčerpaných vleklými boji, porážkami, hladem a nemocemi. Ong Keo sice veřejně potvrdil svoji loajalitu Francii, ve skutečně se však podmínkám Francouzů nepodřídil. Jeho prestiž kapitulací neutrpěla. Ong Keo dál užíval titul *t'ao somdét*, vyhrazený vládcům,⁴⁵⁹ a pokračoval v organizování velice populárních *bunů*, náboženských ceremoniálů směřujících buddhistické a domorodé rituály.⁴⁶⁰

V této situaci francouzská zpravodajská služba zahájila taktiku „pronikání zevnitř“, zaměřenou na likvidaci povstaleckých předáků. V roce 1910 kontaktovala jednoho z význačných jiholaoských aristokratů, který přesvědčil Ong Kea, aby se sešel s francouzským komisařem Sálavanu Dauplayem (který hrál významnou roli v boji s povstáním). Schůzka byla sjednána na 11. 12. 1910. Ong Keo na ní byl zatčen a poté zavražděn. Dauplay ve své zprávě francouzskému vrchnímu rezidentovi v Sálavanu uvádí, že vůdce Láo Theungů druhého dne ráno po zatčení zabil bajonetem jeden z Dauplayových mužů, když se Ong Keo údajně „pokusil uprchnout“.⁴⁶¹

Zajímavá je místní verze Ong Keovy smrti, zdůrazňující jeho nadpřirozené schopnosti, kterou zaznamenala Vatthaná Pholséná v Bán Paktaji: „*Phu mi bun* byl vyzván ke schůzce s komisařem Sálavanu Dauplayem ve Vat Taji v Thaténgu. Ale jakmile on a jeho vojáci (bylo jich šest) vstoupili do místnosti, Dauplay zamkl dveře. Francouzský důstojník pak dal Ong Keovi ultimátum, jež mělo prověřit jeho zvláštní schopnosti: jestliže do soumraku nedokáže uprchnout, bude zabit. Příštího rána byl Ong Keo stále v pasti, a Dauplay proto nařídil svým mužům, aby na něj vystřelili. Ale kulky Ong Kea nezasáhly. Dauplay poté nařídil svým mužům, aby Ong Kea ubodali, ale ostří jejich bajonetů nedokázala proniknout Ong Keovým tělem. Nakonec ovinuli *pha sin* (tradiční sukně laoských žen) kolem bajonetu na pušce a jeho ostří tentokrát Ong Keovo tělo probodlo. Ong Keo zemřel, ale nikde nebyla žádná krev.“⁴⁶²

Je zřejmé, že v této folklórní verzi byla nezranitelnost důkazem Ong Keovy posvátné legitimacy. Pouze „nečistý“ prvek, v tomto případě ženský *pha sin*, mohl narušit jeho moc. Na rozdíl od oficiální laoské historiografie, která zaznamenává pouze Ong Keův hrdinný boj proti Francouzům, tak v místní tradici nabývá jeho osoba a počínání daleko mystičtější dimenzi.

Zavraždění Ong Kea Francouzům příliš neprospělo. Ong Keo měl již v té době nástupce v osobě Ong Kommadama, z něhož se posléze stal nejvýznamnější povstalecký předák.

Kommadam pocházel z etnické skupiny Alak. Se svým oddílem bojovníků se připojil k povstání Láo Theungů na Bólavénu. Koloniální úřady na sebe upozornil roku 1905 masakrem 41 příslušníků etnické skupiny Láven, obviněných z napomáhání Francouzům.⁴⁶³

Kommadam měl s Duplayem dohodnutou schůzku na 14. prosince, tedy pouhé dva dny po Ong Keově smrti. Oba muži se měli podle předběžné dohody setkat beze zbraní. Proto byli předtím podrobeni osobní prohlídce. Dauplay však využil zvyku *khá* zakazujícího dotýkat se hlavy a ukryl si pod přílbou malou pistoli. Ve chvíli, kdy se ocitl s Kommadamem a jeho pobočníky v *sala*, společenském domě, pistoli použil. Rovněž jeho muži venku zahájili střelbu. Vážně zraněnému Kommadamovi se však společně s bratrem podařilo uniknout. Rozzuřený Duplay nechal jeho vesnici vypálit. Hlavu Ong Kea a dalšího povstaleckého předáka Siang Van Diho, společně se sedmi rebely spoutanými v řetězech, nechal na výstrahu obyvatelstvu veřejně vystavit před základnou *Garde Indigène*. Tři Kommadamovi důstojníci byli později odsouzeni k smrti a s'ati. Ostatní zatčení rebelové byli posláni na nucené práce do věznice na ostrově Puolo Condore u pobřeží Vietnamu.⁴⁶⁴

Kommadam uprchl se svými stoupenci do hor na Bólavénu a nadále se odmítal podrobit.⁴⁶⁵ Na druhé straně proti koloniální správě po dlouhou dobu otevřeně nevystupoval. Boj znovu zahájil až v roce 1925.⁴⁶⁶ Roznětkou se zřejmě stalo zavádění nových daní Francouzi.

Kommadam při svém počínání prokazoval překvapivý rozhled a vynikající taktické schopnosti. Jeho program mířil mnohem dále nežli program jakéhokoliv jiného etnického povstaleckého vůdce a v některých ohledech obsahoval velice moderní nacionalistické prvky. Záhy došel k poznání, že vítězství může dosáhnout pouze v případě, že se mu podaří sjednotit roztržitěné skupiny Láo Theungů. K tomuto účelu vytvořil koncept společné etnické identity *khá*, tzv. národa Khom.

Původ termínu Khom není zcela jasný. Zřejmě jde o staré slovo, dříve užívané thajskými etniky jako označení pro mon-khmerské obyvatelstvo Laosu. Khomové byli podle místních legend lidé, kteří vybudovali staré kamenné chrámy v jižním Laosu. Jedním z nich byl i slavný angkorský chrámový komplex Vat Phú v Āmpásaku. Kommadam si byl dobře vědom historického významu jména Khom, když ho zahrnul do své politické propagandy. Zdůrazněním jeho starých kořenů se snažil vybudovat vědomí identity horalů vycházející ze společného původu, historické minulosti a pokrevních vazeb.

Kommadam v souladu s touto strategií vystupoval jako svatý muž nadaný magickou silou. Tvrdil, že vlastní kouzelné předměty, díky nimž je vševedoucí, a prohlašoval o sobě, že byl seslán na svět, aby zničil společnost, jež byla ustavena Lay, aby utlačovala horské kmeny na Bólovenu. Jeho úkolem je ustavit nové domorodé království Khomů, jež zajistí štěstí všem *khá* na planině Bólavén.⁴⁶⁷ Sám sebe ustanovil v roce 1925 Ťao Phaňá Khomem „Velkým vůdcem Khomů“ a své hnutí označoval jako „My, Khomové“.⁴⁶⁸

Kommadam vypracoval i jistou obdobu politického programu. Do horských vesnic *khá* začal vysílat agitátory – zejména na planinu Bólavén, ale i do jiných oblastí provincií Attapéu a Sálavan. Vyzýval vesničany, aby všemi prostředky bojovali proti kolonialistům, a to i pasivními formami – odmítáním placení daní, vstupu do jejich služeb, sabotováním *corvée* apod. Byl to zdoluhavý a obtížný proces, při němž mohli kontakt s horaly navazovat pouze pěší kurýři. Podařilo se mu získat podporu i části Láo Lumů.⁴⁶⁹

Na konci dvacátých let již Kommadam zaujímal stanoviska vyjadřující jasně vědomí etnické identity Láo Theungů a požadující pro ně zvláštní politický status. V jednom ze svých posledních známých dopisů francouzským úřadům z 22. 2. 1927 sice nezpochybňuje francouzskou správu v Laosu, ale klade si podmínky pro její přetrvání: každý Khom by měl být považován za příslušníka zvláštního národa, mělo by mu být umožněno žít v domovské oblasti a mělo by být jasné, pod kterou pravomoc bude spadat a po jak dlouhou dobu.⁴⁷⁰

Kommadam rovněž zorganizoval nákup moderních zbraní a munice v Thajsku. Vzhledem ke stále výraznějším vojenským úspěchům povstalců se koloniální správa rozhodla v roce 1934 k energickému postupu. V krátké době zmobilizovala větší část svých ozbrojených sil v Indočíně a zahájila nábor dobrovolníků pro boj s povstáním. S jejich pomocí povstalcům zablokovala přístupové cesty do Thajska a nakonec obklíčila jejich základnu v Annamském pohoří. Francouzi, ve snaze odříznout povstalce od zdrojů potravin a materiálu, praktikovali na obsazených územích taktiku spálené země. Přesto se Kommadamovi rebelové dokázali v členitém horském terénu bránit ještě dva roky. Jejich bašta padla až v září 1936.⁴⁷¹

Francouzi nasadili do závěrečné fáze útoku tři prapory pěchoty, letectvo, horská děla, 200 slonů, vojenskou jízdu a psy vycvičené k pronásledování lidí.⁴⁷² Těžce zraněnému Kommadamovi se přesto podařilo s malým oddílem z obklíčení uniknout. V únoru 1937 byl však při pokusu o přechod do

provincie Attapéu zastřelen domorodou milicí. Kommadamův syn Síthon byl rovněž zraněn a zajat společně s jedním z bratrů. Jejich tři mladší bratry vojáci shodili do strže. Tři nejmladší Kommadamovy děti byly buď zastřeleny, nebo později zemřely na útrapy vězení. Pouze jednomu Kommadamovu synovi, Khampanovi, se podařilo uprchnout. Po devíti měsících skrývání v džungli byl rovněž chycen a uvězněn.

Síthona koloniální soud odsoudil na doživotí a jeho dva bratry k dvaceti letům nucených prací. Ostatní povstalce vojáci systematicky zmasakrovali a domy v jejich vesnici nechali rozbořit slony.⁴⁷³ Povstání po této porážce odumřelo, jeho ozvuky, zejména ve vědomí lidí, přetrvaly až do období po druhé světové válce. Významně ovlivnily jednání jiholaoských horalů i během války v Indočíně.

Hnutí hadího boha

Závěrečnou epizodou mileniálních hnutí v Laosu se stalo hnutí Hadího boha. Jeho centrum nebylo v jižním Laosu, ale v horách Vietnamu. Na území Laosu se však záhy rozšířilo.

Začátkem června 1937 začali francouzští úředníci z vietnamských provincií Phu Yen, Pleiku a Darlak podávat do Saigonu zprávy o podivném chování místních horalů. Vesničané přestávali pracovat na polích, v horských osadách bylo rituálně obětováno množství zvířat. Některé vesnice se zabarikádovaly za palisádami a jejich obyvatelé se chovali nepřátelsky ke každému, kdo se pokoušel vstoupit. Masově odmítali i účast na *corvée* – nucených pracích pro koloniální správu. V horách nastala neobyčejná shánka po jednocentimových bronzových mincích, tzv. sou, které jsou nejnižší jednotkou ve francouzské měně. Jejich hodnota prudce stoupla. Obchodníci místy měnili jeden centimový kus i za dvacet stříbrných mincí. Hory zachvátilo náboženské třesnění.

Prorokem nové víry byl muž ze skupiny Hroj (jedné z větví Džarajů). Pocházel z vesnice Ea Lui na západě vietnamské provincie Phu Yen. Oblékal se jako Vietnavec a žil v domě vietnamského stylu. Francouzský *résident* z Pleiku ve své zprávě uvedl, že je znám místním obyvatelům jako Ma Čam (z Ama Čam čili „Otec Čamů“); ovšem obecně známější je jako Sam Bram (v pozdějších zprávách i jako Sam Bam, Dam Bam a Mang Lo). Mezi lidmi má pověst čaroděje.⁴⁷⁴

Sam Bram šířil legendu o tom, že jednoho krásného dne džarajská žena v údolí řeky Ajun dala život velkému hadovi, který mluvil lidskou řečí. Byl

to bůh Dam Klan (*dam* znamená v jazyce Džarajů „hezký mladý muž“ a *klan* je „had“), který se zjevuje v lidské podobě jako neodolatelný mladík s bronzovou kůží a velkýma kulatýma očima. Žije v lese, ale čas od času přichází do vesnic, aby oznamoval lidem svoji vůli.

Při jedné z takových návštěv nařídil vesničanům postavit tři společenské domy, jež měli užívat k jeho uctívání. Poté se ponořil do hlubin moře u pobřeží Phu Yenu. Odtud pak navštěvoval různá místa pohybující se vzduchem „jako vítr“.⁴⁷⁵ V době, kdy Hadí bůh pobýval v lese, vypracoval pro horaly soubor nařízení a tabu, jež měli dodržovat. Nařídil jim, aby uznávali autoritu Francouzů a Vietnanců, ale zároveň jim slíbil, že přijde den, kdy převezme veškerou vládu do svých rukou. Tabuizoval smilstvo a násilné chování. Každý, kdo toto nařízení poruší, musí obětovat prase nebo buvola. Dam Klan dále zakázal některé tradiční horalské rituály, jako noční obřady, jež jsou součástí pohřebních slavností, a rovněž zvířecí oběti s výjimkou těch, jež jsou spojené s tradičními tabu či budováním domů a sýpek. Dam Klan rovněž zakázal jíst a chovat bílá zvířata – ať už drůbež, kachny, kozy, prasata anebo buvoly, a požívat maso uhynulých zvířat. Již vlastněná zvířata měla být zabita a prodána za jakoukoli cenu. Nakonec Hadí bůh přikázal, že lidé mají pracovat po šest dní a sedmého dne odpočívat. Pracovat se nemělo i ve dnech úplňku a novoluní.⁴⁷⁶

Hadí bůh ustanovil svého jediného zástupce – Sam Brama. Ten byl údajně nadán silou konat zázraky a hovořit všemi jazyky horalů. Horalé věřili, že Hadí bůh daroval Sam Bramovi kouzelnou vodu, která dokáže uzdravovat nemocné, chránit před neštěstím a oživovat mrtvé. Když chtěla nějaká vesnice tuto vodu získat, její obyvatelé se museli kát ze svých minulých hříchů a shromáždit určité množství jednocentimových mincí. Poté jejich zástupci navštívili Sam Bramovu vesnici, darovali mu mince a vykonali zde rituální oběti, po kterých obdrželi nádobu s kouzelnou vodu. Jestliže některý z vesničanů porušil boží příkazy, voda se měla začít z nádoby ztrácet. Pouze smírná oběť hadímu bohu ji mohla znovu naplnit. Dam Klan rovněž vyhlásil, že během sedmi měsíců příštího roku dojde k velké katastrofě, při níž zahynou všichni nevěřící. Onoho osudného dne bude neobyčejně krásný východ slunce. To bude signál, aby lidé postavili uprostřed svých vesnic láhve s kouzelnou vodou. Poté se nad horizontem objeví strašný tajfun, který bude vytrhávat stromy i s kořeny, třást zemí, štěpit hory a ničit vše živé. Všichni cizinci v horách – Francouzi, Vietové a Laové – zahynou. Přežijí pouze vesničané

chránění kouzlem vody. Ti si potom rozdělí majetek mrtvých cizinců. Od onoho dne již horalé nebudou muset vykonávat nucené práce a platit daně. Všichni budou svobodní.

Tajfun se měl objevit na počátku sklizně a Sam Bram proto jménem Hadího boha rovněž oznámil, že vesničané od něj dostanou pět kouzelných zrněk rýže. Čtyři z těchto zrněk mají položit do každého rohu svého pole a páté zrnko do jeho středu. Když se druhého dne po katastrofě probudí, jejich pole budou plná úrody rýže.⁴⁷⁷

Legenda se záhy rozšířila i mezi horalskými příslušníky francouzské domobrany a studenty. Ti houfně odhazovali zbraně a učebnice a vraceli se zpět do svých vesnic. Tato situace přinutila Francouze k ostrému zákroku. 9. 7. 1937 uvěznil Sam Brama v provinčním městě Ban Me Thuot. Koloniální úřady si daly zvlášť záležet na tom, aby zpráva o prorokově zatčení dorazila do každé osady v horách. Jejich razantní postup na první pohled uspěl. Horalé se vrátili k nuceným pracím a pole byla znovu obdělávána. Ve vesnicích však nadále probíhalo časté rituální obětování zvířat. Přetrvávala i poptávka po bronzových mincích, třebaže jejich užívání úřady zakázaly. Hnutí dál nalézalo nové stoupence v jihozápadním Vietnamu a v sousedních provinciích Laosu a Kambodže. V kambodžské provincii Kratie se objevil Čam, který o sobě tvrdil, že je „mladším bratrem Sam Brama“. Nebyl sám. Postupně se objevovali i další „Sam Bramové“. Legendu šířili do odlehlejších oblastí i sami vietnamští a laoští obchodníci, kteří těžili z prodeje bronzových mincí.⁴⁷⁸ Francouzům se hnutí Hadího Boha podařilo ve Vietnamu účinněji potlačit v roce 1939⁴⁷⁹ a v Laosu o rok později.⁴⁸⁰ Nadále však přežívalo. Během války v Indočíně o něm zprávy mizí. Vzpomínky na něj jsem v severovýchodní Kambodži zachytil ještě na počátku devadesátých let.⁴⁸¹

Povstání Horských Thajů

Na základě francouzsko-čínské dohody z června 1895 připadla Francii v severním Laosu území dnešních provincií Phongsáli a Luang Namhá. V Phongsáli se nacházelo lüské knížectví Müang Ú, jež bylo původě součástí útvaru Sipsóng Phan Ná (jeho zbytek nyní připadl Číně), a v oblasti Luang Namhá lüské knížectví Müang Sing.⁴⁸² Ustavení umělé hranice mezi Laosem a Čínou zde narušilo tradiční politický řád a vyvolalo nestabilitu. Lüští vládcí měli tradičně značnou nezávislost, již přítomnost francouzských

úředníků podkopávala. Narušeny byly i tradiční obchodní vazby na čínskou část Sipsóng Phan Ná. Nespokojenost lüských vládců byla poněkud utlumená, když jim koloniální správa poskytla autonomii. Ovšem s narůstajícími snahami Francouzů o užší začlenění obou knížectví do administrativního systému kolonie prostřednictvím jmenovaných správních úředníků, zřizováním vojenských posádek a převzetím pravomocí na výběr daní tato nespokojenost Lüů, zejména jejich tradiční aristokracie, znovu narůstala. Nakonec vyústila v povstání.

V Phongsáli se proti centralizačním snahám Francouzů postavil lüský kníže Va Na Pum. Francouzský vrchní rezident se proto v roce 1908 pokusil v čele oddílu vojáků Va Na Puma zatknout a předvést k vyšetřování do Vientianu. Lüové však namísto toho vyhnali z knížectví všechny Francouze, pokusili se zabít vládního komisaře a obnovit svoji nezávislost.

Povstání Lüů přetrvalo až do roku 1910.⁴⁸³ Tehdy koloniální správa pověřila jeho likvidací protipovstaleckého specialistu M. Nollina, který předtím vedl ozbrojenou kampaň proti Ong Keovým Láo Theungům. Nollin zaútočil s oddílem vojáků na Müang Ú a podařilo se mu zajmout Va Na Puma. Lüský kníže byl však krátce nato zabít v šarvátku, která propukla, když se ho jeho stoupenci pokusili osvobodit.⁴⁸⁴

V letech 1914–1916 proběhla protifrancouzská revolta Lüů v knížectví Müang Sing. Toto knížectví bylo původně jedním z *müangů*, jež tvořily Sipsóng Phan Ná. V dubnu 1904 ho Francouzi definitivně připojili ke svému koloniálnímu území v Laosu. Francouzský emisar Auguste Pavie původně přesvědčil *tao fáa*, vládcu Müang Singu, že pro něj toto uspořádání bude výhodnější, a ten byl až do konce svého života Francouzům nakloněn. To i přesto, že Francouzi začali záhy omezovat jeho pravomoci. Například snížili počet členů nejvyšší rady Müang Singu, *Ho Sénámu*, z původních 150 na 75 v roce 1899 a 25 v roce 1905. *Tao fá* sice členy rady nadále vybíral, ale Francouzi si vyhradili právo je potvrzovat. Zároveň v knížectví začali zavádět nové daně a vyžadovat plnění *corvée*.

Když starý *tao fá* roku 1907 zemřel, vládcem Müang Singu se stal jeho syn Pha Ong Kham. Ten již tak tolerantní nebyl a jeho nepřátelství vůči francouzským úředníkům postupně rostlo. V roce 1914 se francouzský vládní komisař rozhodl opět významně omezit jeho pravomocí. Kníže se ho proto pokusil zavraždit. Spiknutí však bylo odhaleno. Pha Ong Kham uprchl do čínské části Sipsóng Phan Ná. Zde shromáždil armádu a přitáhl s ní zpět do

Müang Singu. Francouzi proti němu museli postupně vyslat tři velké a nákladné expedice, než se jim v roce 1916 podařilo povstání zlikvidovat a Pha Ong Khama definitivně zatlačit za čínskou hranici. Koloniální úřady poté zbavily Pha Ong Khamovy potomky následnických práv a z knížectví Müang Sing vytvořily jeden z laoských správních okruhů, *müangů*, administrativně přímo podřízených centrální správě. Po Pha Ong Khamově smrti v roce 1923 Francouzi umožnili členům jeho rodiny návrat do Laosu. Předtím však museli složit slib loajality.⁴⁸⁵

Povstání Hmongů

Francouzi v horách severovýchodního Laosu zpočátku udržovali daňový systém, který zavedli vládci knížectví Siang Khuáng. Roku 1896 však koloniální správa, ve snaze snížit laoský finanční deficit, zavedla nové daně. Jejich vybírání mezi Hmongy v provincii Siang Khuáng svědila do rukou místní laoské byrokracie. Při nedostatku peněz byly tyto daně požadovány v opiu ve výši jednoho kilogramu na hospodářství. Bylo rovněž běžné, že laoští úředníci, aby si zajistili svůj podíl *kin müang*, vybírali pro svoji potřebu více, než činila oficiálně stanovená daň, a zaváděli rovněž zvláštní poplatky, jako např. daň za prodej na tržišťích.⁴⁸⁶ Hmongové tak byli nuceni platit zvýšené poplatky bez toho, že by se mohli kamkoli odvolat. Nakonec se tři *kaitongové* z oblasti Nóng Hétu postavili na odpor. Roku 1896 společně zorganizovali léčku na výběrčí daní a jejich ozbrojené strážce.⁴⁸⁷ Útočníci disponovali pouze kušemi a křesadlovými puškami. Moderně vyzbrojení Francouzi je proto dokázali odrazit. Přesto byli oťřeseni zuřivostí útoku. Během vyšetřování incidentu zjistili, že významnou vinu na vzniklém problému mají zkorumpovaní laoští úředníci. Proto sesadili laského správce oblasti a zahájili jednání s hlavním vyjednavčem rebelů, *kaitongem* klanu Mua, Tong Ge Muaou. Jejich výsledkem byla dohoda o opětovném snížení daní a ustavení hmongského *táséngu*. Tong Ge Mua se stal prvním hmongským *tao tásengem* v Nóng Hétu a několik dalších Hmongů bylo jmenováno *náj bány* (náčelníky vesnic).⁴⁸⁸

Toto nové uspořádání zklidnilo situaci, napětí však nadále přetrvávalo. Laoští úředníci, zbavení svého „podílu“ na odváděných daních, nyní putujících přímo k Francouzům, záhy začali vyžadovat nové poplatky a rovněž Francouzi daně oproti původní dohodě dále rozšířili. Roku 1917 začali

požadovat od vesničanů *corvée* při výstavbě cest, jež měly otevřít severovýchodní Laos obchodu a podnikání.⁴⁸⁹

V letech 1918–1922 v severním Laosu nakonec opět vzplanulo povstání. Proti Francouzům tentokrát vystoupili Hmongové, vedení Tao Fá Patčajem. Francouzi ho ve svých zprávách popisovali jako „čaroděje“ a „šilence“, který slibuje ustavení nezávislého hmongského království.⁴⁹⁰ Patčajovo povstání označovali jako *La Guerre de Fou* (Šilencova válka).⁴⁹¹

Patčaj se narodil v čínském Jün-nanu poblíž hranice s Barmou. Pocházel z hmongského klanu Vü (jiné zdroje udávají i klany He, Čao či Ló).⁴⁹² V raném věku přišel o rodiče, a proto byl nucen odejít za svými příbuznými do vesnice Na Ú poblíž Dien Bien Phu v severním Vietnamu. Zde ho vychovával jeho strýc Song Tu Vü, náčelník vesnice. V této době žil jako obyčejný hmongský horal. Nadpřirozené schopnosti v sobě objevil později, když už uzavřel manželství a narodil se mu první syn. Tato doba koresponduje s počátkem hmongského povstání v Číně a šířením zvěstí o příchodu hmongského krále-mesiáše a nastolení svobodného hmongského království mezi hmongskými komunitami v horách Indočíny.⁴⁹³

Nešlo o nijak nový jev. Mesianismus je v prostředí Hmongů silný a často se objevuje v krizových situacích. Kořeny má ještě v čínských dobách, ve víře v bájně krále-spasitele, bojující proti čínským uchvatitelům. Podle legend „král znovu povstane, (...) sjednotí svůj lid a povede jej k vítězství nad nenáviděnými utlačovateli“.⁴⁹⁴

Mezi poslední z těchto králů patřil Čü Čao, který byl prý synem hmongské ženy a kouzelného divokého kance. Čü Čao byl nadán magickými schopnostmi, které mu umožňovaly přivolávat bouře a zemětřesení, a tak ničit armády čínských agresorů. Podle legend se Číňané Čü Čaa natolik obávali, že ho prohlásili svým císařem. Pak ho ale zradili a zavraždili. Čü Čao však vstal z mrtvých a dále vládl Číně. Až na druhý pokus byl definitivně zabit. Legenda ujišťuje, že v příhodnou chvíli znovu povstane a ustaví hmongské království, jež kdysi zničili Číňané. Tento příchod bude ohlášen hmongským mesiášem, buď Čü Čaem osobně, nebo jeho prorokem prokazujícím magické schopnosti. Dalším znakem bude, že tato osoba bude ovládat hmongské písmo. Hmongové sice vlastní písmo nemají, v jejich legendách se ale zachoval příběh o tom, že ztratili své knihy a tím i znalost jejich čtení poté, co tyto knihy nešťastnou náhodou utopili v řece na útěku před čínskými vojáky.⁴⁹⁵

Hmongové v severozápadním Vietnamu v té době podléhali vládcům *müangů* Černých Thajů, kteří na nich požadovali vysoké poplatky, tributy a bezplatnou práci. To vyvolávalo dlouhodobé napětí a nakonec otevřenou revoltu, do jejíhož čela se postavil Patčaj.

Patčaj si byl zřejmě vědom, že vzpouru je třeba ideologicky posvětit. Tvrdil, že ve snu vystoupil na nebesa a hovořil zde s Čü Čaem. Ten ho naučil číst a psát starým hmongským písmem a nařídil mu, aby shromáždil armádu, s jejíž pomocí vyžene nenáviděné Thaje z oblasti Dien Bien Phu a nastolí zde nezávislý hmongský stát.⁴⁹⁶ Aby dokázal své nově nabyté magické schopnosti, Patčaj údajně vyskočil jedním skokem na střechu domu a seskočil dolů s košíkem plným kouzelných vajec. Ta zůstala celá i poté, co se je pokusil rozbít v hmoždíři na rýži. Na kus plátna napsal několik zvláštních znaků, o nichž tvrdil, je to staré hmongské písmo. Rovněž si přisvojil starý thajský titul *tao fá*, „vládce nebes“, a tvrdil, že dostává přímé rozkazy od Čü Čaa. Patčajovy zázraky přilákaly do Na Ú obyvatele okolních vesnic, jež je chtěli vidět na vlastní oči. Tři stovky z nich vstoupily do Patčajova ozbrojeného oddílu.⁴⁹⁷

Patčaj se svými ozbrojenci začal na konci října 1919 napadat vojenské posty a vesnice Horských Thajů.⁴⁹⁸ Francouzská koloniální správa v Tonkinu proto vyslala na pomoc svým thajským spojencům vojsko. Povstání se tím obrátilo i proti Francouzům a nabylo na intenzitě.

Hmongové v boji užívali zejména účinnou partyzánskou taktiku přepadů, léček a rychlého ústupu. Jejich ztráty byly i přes zastaralou výzbroj relativně nízké. Hmongové to přičítali Patčajovým magickým schopnostem.⁴⁹⁹

V šarvátkách vedla rebely do boje dívka, sedmnáctiletá Ngao Nzua, jež nesla bílý prapor. Ten měl chránit hmongské bojovníky před francouzskými kulkami. Toto chování vycházelo z legendy o Čü Čaovi. Ten podle legendy přikázal své panenské dceři, aby během bitvy mávala bílým praporem a vyvolala tak bouři, jež zažene čínské vojáky.⁵⁰⁰ Francouzský kněz, který byl svědkem jedné z ozbrojených srážek s povstalci, napsal, že tato dívka „otevřela svůj kabát, aby chytala naše kulky“.⁵⁰¹

Spojené thajsko-francouzské síly dokázaly postupně hmongskou revoltu potlačit a Patčaj se skupinou stoupenců uprchl do Laosu. Zde v boji pokračoval.

Roznětkou, která povstání v Laosu zažehla, bylo zavedení roční daně dvou kilogramů opia na hmongskou rodinu. Povstání začalo v jedné z vesnic

v provincii Samnéua (Huaphan), jejíž obyvatelé, podníčení Patčajem, odmítli platit opiovou daň a vykonávat *corvée*. Na vojenský oddíl, vyslaný k jejich potrestání, nastražili léčku a rozprášili jej.

Hmongové již od počátku bojů prokazovali svoji vysokou způsobilost pro vedení partyzánské války v členitém horském terénu a úspěšně poráželi trestné oddíly. Povstání se rychle šířilo. Na svém vrcholu pokrývalo rozlohu 40 000 km². Hmongové bojovali v oblasti Dien Bien Phu v severozápadním Vietnamu, v laoském Luang Phabángu, Huaphanu, Siang Khuángu, v 5. vojenské oblasti.⁵⁰² Válčili jak pod přímým Patčajovým vedením, tak nezávisle v malých skupinách. Mobilizovali se cestou klanových vazeb. Stejně, jako dříve ve Vietnamu, i v Laosu mělo jejich povstání silný náboženský náboj. Mezi Hmongy se rozšířila pověst, že výzvu k povstání jim poslaly nebeské síly, které si přejí, aby vytvořili velké nezávislé království, jehož vládce – mesiáš, který bude plnit vůli nebes, jim přinese „štěstí, mír a rozkvět“. Hlavní město hmongského království mělo být v Dien Bien Phu.⁵⁰³

Hmongové zcela rozvrátili koloniální administrativu v severním Laosu a ustavili zde vlastní správu v čele s válečnou radou. Všichni vesničtí předáci byli podřízeni členům rady, kteří dále podléhali Patčajovi. Aby si zajistil kontrolu nad ovládnutým územím, Patčaj nařídil svým velitelům zastavit útoky proti Francouzům a soustředit pozornost na vyčištění oblasti od Laů a pacifikaci Kmuů. Laoští veničané byli zabijeni, vyháněni ze svých domovů a vesnice vypalovány, jejich úroda a dobytek byly konfiskovány. To zdvihlo vlnu uprchlíků. Rovněž Kmuové z hmongských území často přechali. Ti, kdo zůstali, bývali odsouzeni do pozice nevolníků, sloužících jako nosiči nákladů či pracovníci při budování cest a domů.

Rychlý nárůst Patčajovy moci nebyl vnímán všemi Hmongy stejně. Část vesničanů jen neochotně poskytovala Patčajovým oddílům potraviny, nosičské služby a rekruty. Rovněž někteří hmongští klanovní předáci viděli v Patčajovi osobu, ohrožující jejich vliv a postavení. Několik jich proti hmongskému mesiáši otevřeně vystoupilo a snažilo se Hmongy pod svým vedením od povstání odradit. Nejenergičtějším Patčajovým odpůrcem byl Ló Bliajáo, *kiatong* klanu Ló a od roku 1917 po Tong Ge Muaovi *tao tá séng* distriktu Nóng Hét. Ló Bliajáo vděčil za svůj post francouzskému komisaři Berthelemymu, který prosazoval Hmongy do místní správy. Úřad *tao tá sénga* mu přinesl značnou prestiž a bohatství. Ló Bliajáo proto věřil, že je výhodnější s Francouzi spolupracovat nežli proti nim bojovat.

Ló Bliajáo zavedl nad vesnicemi ve svém distriktu přísný dohled. Hmongové spolupracující s mesianistickým hnutím, či zapojení do verbování bojovníků pro povstání byli terorizováni.⁵⁰⁴

Laoská koloniální správa byla nakonec nucena požádat o pomoc generálního guvernéra Indočíny. Ten do povstaleckých oblastí vyslal pravidelné vojenské jednotky z Hanoje a Saigonu, jež v severním Laosu začaly provádět osvědčenou taktiku „pacifikace“. Šlo o největší vojenskou akci, jakou doposud Francouzi v Laosu zorganizovali. Nuceně přesídlovali celé vesnice, zatýkali horaly, pálili jim úrodu. I přes dílčí bojové úspěchy byli povstalci již v březnu 1921 zbaveni velké části podpory, kterou jim poskytovalo místní obyvatelstvo. Vedle represí k tomu přispělo i vyhlášení nového *modu vivendi* pro Hmongy, jimž Francouzi přislíbili zrušení opiové daně, uznání jejich zvyklostí a vlastní správu založenou na tradicích (pod francouzským dohledem).

Francouzi rovněž vypsalí odměnu na Patčajovu hlavu. Ten byl nakonec 17. 11. 1922 zabit vrahem z řad Láo Theungů v Müang Héupu poblíž čínské hranice.⁵⁰⁵ Po Patčajově smrti se mnoho jeho stoupenců vzdalo a povstání definitivně odumřelo. Vůdcové povstání byli popraveni v Nóng Hétu před očima stovek Hmongů, které Francouzi donutili se zde shromáždit. Komisař Barthelemy zorganizoval toto shromáždění s Lo Bliajáovou pomocí. Nejstarší pamětníci ještě v roce 1985 vyprávěli hmongskému badateli Gary Yia Lee-mu, že si živě pamatují meče dopadající na krky popravených povstalců.⁵⁰⁶

Ostatní hmongští rebelové museli zaplatit kompenzaci padesáti indočínských piastrů za každého zabitého Laa nebo Vietnamce, a dále náhrady za ztráty domů, dobytka a úrody.⁵⁰⁷ Gary Yia Lee zaznamenal, že od Hmongů bylo vybráno 375 kilogramů stříbrných ingotů a mincí. Podle hmongských pamětníků mnoho z těch, kdo neměli na zaplacení, muselo prodávat či dávat do zástavy svůj majetek a dokonce i děti.⁵⁰⁸

Jedním z mála Hmongů, kteří na potlačení povstání profitovali, byl Ló Bliajáo. Značně zbohatl zejména na tom, že byl pověřen vybíráním válečných náhrad od rebelů. Podle pamětníků „dobytek, jenž získal, naplňoval údolí, jež bylo možné projít až po třech hodinách pochodu, a peníze, které nashromáždil, naplňovaly kovovou truhlu, kterou neunesli ani dva silní muži“.⁵⁰⁹

Čínská revolta 1914

V roce 1914 propukla v pohraničních oblastech severovýchodního Laosu a severního Vietnamu jedna z nejnásilnějších protifrancouzských revolt. Povstání společně zahájili čínští obchodníci, kteří přišli o zisky díky francouzskému opiovému monopolu, a Horští Thajové z knížectví Sipsóng Ťao Thaj, trpící nadměrnou rozpínavostí thajského elitního klanu Deo, podporovaného Francouzi. Zapojili se do něj i četní Láo Theungové. Povstání bylo výrazně ovlivněno republikánskými myšlenkami přicházejícími ze sousední Číny.

Dne 11. 11. 1914 tři desítky čínských ozbrojenců a čtyři desítky *khá* a Horských Thajů napadly francouzskou posádku ve městě Samnéua, pobily ji a město obsadili. Francouzský správce Lambert byl zabit a rebelové ukořistili 100–200 000 indočínských piastrů z městské pokladny, 49 kilogramů opia vybraného jako daň a určité množství zbraní. Poté dokázali rozprášíť i ozbrojený oddíl ze sousedství vyslaný k jejich likvidaci.

Rebelové se po vyhnání Francouzů pokusili v oblasti Samnéua zavést správu ve jménu nově vyhlášeného státu „Phu Nan Khui“. Vůdce rebelů *ťao müangovi* Samnéua tvrdil, že byl vyslán prezidentem Čínské republiky, aby dobyl Annam.

Osm laoských *ťao táséngů*, kteří se připojili k povstání, bylo jmenováno *ťao müangy* a byl jim přislíben dvojnásobný plat. Každý *táséng* musel rebelům dodat dvacet dělníků, kteří pracovali na obnově a výstavbě správního centra rebelů v Samnéua. Dělníkům pracujícím pro rebely bylo za odměnu denně rozdáváno opium. Za potraviny a věci, jež rekvirovali, rebelové platili, což byla doposud nevidaná administrativní praxe. Přesto většina *táséngů*, a rovněž místní Hmongové zůstali věrni Francouzům.

Rebelové se v Samnéua udrželi až do prosince, kdy proti nim Francouzi vypravili pravidelnou armádu z Hanoje.⁵¹⁰ Když Francouzi obsadili město, ustavili válečný tribunál, jež soudil osoby spolupracující s povstalcí. Šest z obviněných bylo posléze popraveno.

Povstalci ustoupili do hor na vietnamské straně hranice a zamířili na město Son La. Cestou likvidovali francouzské vojenské posty v oblasti Černé řeky. Před útokem na Son La oslavili svůj vydařený útok na Samnéua. Při té příležitosti vztyčili prapory Čínské republiky a rovněž svoji vlastní revoluční standartu s černým trojúhelníkem na červeném pozadí. V té době již jejich

síly tvořily dvě stovky Číňanů, 600–700 Laů a *khá*. Připojilo se k nim rovněž určité množství Černých Thajů z Müang Hétu. Byli mezi nimi i thajští předáci, kteří díky Francouzům přišli o své výsadní postavení.

V Son La se rebelům podařilo obsadit úřadovnu místního francouzského rezidenta. Poté byli před armádou nuceni ustoupit zčásti do oblasti Sipsóng Phan Ná na čínské straně hranice a zčásti odešli do Phongsáli v severním Laosu, kde bez jediného výstřelu ovládli město Müang Ú.

Francouzi v reakci na povstání a hrozby přicházející z Číny reorganizovali území mezi Černou řekou a horním Mekongem při hranici s Jün-nanem na zvláštní vojenské oblasti, na jejichž území vyhlásili výjimečný stav. Svá tvrdá opatření v severním Laosu odůvodnili existující bezpečnostní situací. V červnu 1915 v Phongsáli nadále operovalo 1000 až 3000 rebelů, 500 z nich dobře vyzbrojených. Zásobování byli z Číny. Z místních obyvatel se k povstalcům připojili ve větším počtu pouze Jaové.

Francouzi vyslali k potlačení rebelů dvě vojenské setniny. Po několika měsících šarvátek se však francouzské oddíly bez dosažení významnějšího vojenského úspěchu stáhly zpět. Francouzská nadvláda nad Phongsáli byla vážně ohrožena. Koloniální správa sem proto v prosinci 1915 vyslala z Hanoje dva pluky pravidelné armády, tedy více než pět tisíc mužů, podporovaných několika bateriemi horského dělostřelectva. Expediční sbor po dvou měsících těžkých bojů zatlačil povstalice do Číny a obnovil v oblasti francouzskou kontrolu.⁵¹¹

Nástup moderních politických hnutí: nacionalismus a komunismus

Ve třicátých letech se v laoském prostředí začalo prosazovat moderní nacionalistické hnutí a rovněž komunismus. Obě tato hnutí byla implantována do laoského prostředí zvnějšku a v pozdějších letech měla značný vliv na politický vývoj v zemi a rovněž na vývoj etnického problému. Nacionalismus, podporovaný Francouzi, postupně rostl po celé koloniální období, aby nakonec vytvořil ideologický základ pro svržení francouzského protektorátu. Komunismus se stal ideologií levicového hnutí odporu po druhé světové válce, jež nakonec nastolilo v Laosu totalitní režim. Obě tato hnutí významně zasáhla i do života horských menšin.

Laoský nacionalismus, přinášející koncepci moderního laoského národa, se začal rodit až ve třicátých letech. Nešlo o lidové hnutí s masovým dopadem, ale o úzkou, aktivní skupinu lidí, kteří měli spíše kulturní nežli politické cíle. Převážně šlo o členy laoské elity považující spolupráci s Francouzi za jedinou cestu udržení laoské národní integrity a modernizace země. Francouzi, ve snaze kulturně a ideologicky separovat své laoské teritorium od Siamu, toto hnutí podporovali. Na této bázi rostl laoský protikoloniální nacionalismus jen pomalu a definoval se spíše v opozici proti Vietnamcům nežli proti Francouzům.⁵¹²

Vůdčí postavou laoské národní obrody byl princ Phetsalát Lattanavongsá, druhý syn lunaghabánského *upaláta* Bun Khonga. Byl to vzdělaný muž, který absolvoval *École Coloniale*, Koloniální školu v Paříži, a rovněž strávil rok v Oxfordu. Roku 1912 se vrátil domů rozhodnut dosáhnout významného místa v koloniální správě země a přispět k modernizaci Laosu. Roku 1914 přijal místo v Úřadu finanční správy Království Luang Phabánga a posléze místo v Úřadu nejvyššího rezidenta Laosu (*Résidence Supérieure*). Roku 1919 byl jmenován do kabinetu *résidenta supérieur* s pověřením „zkoumat otázky spojené s domorodou administrativou“.⁵¹³ Roku 1923 byl jmenován na vysoký post Domorodého inspektora pro politické a správní záležitosti Laosu.⁵¹⁴

Phetsalátovým prvním cílem v novém úřadě se stalo zvýšení počtu úředníků laoského původu v koloniální správě na úkor Vietnamců. Snažil se proto podporovat vzdělávání Laosanů a upřednostňoval jejich jmenování do úřadů. Stavěl se rovněž proti neregulované vietnamské migraci do Laosu a snažil se podporovat vytváření laoské národní identity. Stejně výrazné jako jeho politické názory bylo i jeho úsilí v kulturní oblasti. S Phetsalátovou podporou shromáždil jeho osobní tajemník Silá Vílavong sbírku laoských textů pro knihovnu ve Vat Ďanu. Silá Vílavong realizoval literární a historický výzkum v Laosu a v Thajsku a znovu objevil řadu klasických laoských rukopisů odvezených z Laosu při předcházejících siamských invazích. Řada z těchto rukopisů byla později zredigována a publikována.⁵¹⁵

Tato raná historická, literární a kulturní studia a s nimi spojené diskuse stimulovaly laoský elitní nacionalismus. Vytvořily rovněž základnu, ze které později ve čtyřicátých letech vzešlo moderní laoské nacionalistické hnutí, které začalo formulovat i své politické cíle a požadavky.

Jediným politickým hnutím v Laosu, které mělo již ve třicátých letech stanovené cíle a snažilo se obracet k masám, tak byli komunisté. Komunistická

strana Indočíny (KSI) byla založená v Hongkongu 3. 2. 1930. V jejím čele stál Nguyen Ai Quoc, známější pod svým pozdějším pseudonymem Ho Či Min. Třebaže členskou základnu KSI zpočátku tvořili výlučně Vietnamci, její program zahrnoval celou Francouzskou Indočinu, včetně Kambodže a Laosu. Rané snahy KSI vytvořit v Indočině silnou organizaci jsou spojeny s nepokoji v oblasti Nghe Tinh v severním Annamu v roce 1930 a pokusem ustavit zde komunistické sověty. Francouzi tyto snahy tvrdě potlačili a zároveň zdecimovali vedení KSI. Řada povstalců a lidí, kteří přišli o zdroje obživy, poté uprchla z Vietnamu do Laosu. Zde buď zůstali, nebo pokračovali do exilu v Siamu. Ze Siamu byla zpočátku rovněž organizována velká část komunistických aktivit v Laosu.⁵¹⁶

Francouzská tajná služba *Sûreté* v reakci na aktivity komunistů zvýšila svoji přítomnost ve všech významnějších laoských městech při Mekongu, kde se soustředila především na vietnamskou komunitu. Její agenti pronikali i do Siamu. V roce 1931 se jí při vyšetřování sabotáží v cínových dolech v údolí Nam Patenu podařilo odhalit několik buněk KSI v Laosu a pozatýkat jejich členy. V říjnu následujícího roku však KSI začala svoji činnost v Laosu obnovovat. Její buňky byly zřízeny ve Vientianu, v cínových dolech v Nam Patenu a v Thakhéku. Komunistické aktivity zahrnovaly organizování různých sdružení a spolků mezi vietnamskými osadníky a dělníky, publikování ilegálního dvojměsíčníku ve vietnamštině aj.

Příkazy a podporu získávali laoští komunisté od vedení KSI, které v té době fungovalo v severovýchodním Thajsku. V listopadu 1933 došlo k setkání delegátů různých stranických organizací KSI poblíž Nakhón Phanomu. Bylo zde přijato rozhodnutí o zintenzivnění agitace mezi příslušníky laoské komunity. Podle zdrojů *Sûreté* byli v polovině září 1934 ve Vientianu naverbováni první dva Laosané do řad KSI. V září 1934 proběhla další konference v Udonu v Siamu. Bylo na ní rozhodnuto o ustavení regionálního výboru KSI pro Laos. Jediným laoským členem výboru se stal státní úředník ze Savannakhétu jménem Khamšen. Ten je dnes poněkud nepřesně uctíván jako první laoský komunist.⁵¹⁷ Francouzi aktivity regionálního výboru významně zredukovali sérií zatčení provedených koncem roku 1934 a počátkem roku 1935. Protikomunistické represe byly oslabeny až teprve po vytvoření vlády Lidové fronty ve Francii v květnu 1936. V této vládě byli zastoupeni i komunisté.

Až do propuknutí války v Evropě, kdy byla zakázána, KSI působila víceméně otevřeně. V Laosu vydávala vedle letáků a tisků ve vietnamštině

i ilegální publikace v laoštině; rovněž některé základní komunistické materiály byly přeloženy do laoštiny. S výjimkou agitace za zvýšení mezd a zlepšení životních podmínek dělníků v cínových dolech však KSI v Laosu rozsáhlejší činnost nevyvíjela. Ve třicátých letech i nadále zůstávala její členská základna převážně vietnamská. To způsobilo, že komunistická ideologie měla mezi Laosany jen malý ohlas.⁵¹⁸ Laoský *résident supérieur* mohl proto ve svých zprávách generálnímu guvernérovi Indočíny v Hanoji nadále sdělovat, že situace v Laosu je klidná a jeho obyvatelstvo zůstává věrně Francii. Příhodná chvíle pro komunisty nastala až po druhé světové válce a ti ji plně využili.

Druhá světová válka a japonská okupace

Propuknutí druhé světové války v Evropě společenské dění v Laosu příliš nepoznamenalo – alespoň ne okamžitě. Výraznější byl až ohlas porážky a okupace Francie fašistickým Německem v červnu 1940. Koloniální správa Francouzské Indočíny se poté přihlásila k vládě maršála Pétaina ve Vichy, kolaborující s Němci. Německé vítězství významně povzbudilo expanzionistické záměry Japonska a souseda Laosu – Thajska (bývalý název Siamu od 11. 5. 1939) – v jihovýchodní Asii.

Japonci již v září 1931 vstoupili do čínského Mandžuska, kde ustavili loutkový stát. Roku 1937 dobyli Peking, poté následovala Šanghaj a Nanking. Proti japonské armádě stála sice početnější, ale špatně vyzbrojená armáda Kuomintangu generála Čankajška a čínští komunisté. Kuomintang a komunisté proti sobě navíc bojovali. „Čínský incident“, jak tuto válku nazývali Japonci, se protáhl až do konce druhé světové války. Aby zamezili dodávkám zbraní a pohonných hmot do Číny po čínsko-vietnamské železnici, Japonci provedli v září 1940 invazi do Tonkinu. Francouzská koloniální správa po několika dnech bojů uzavřela 22. září mírovou dohodu, jež Japonsku zajišťovala právo trvale umístit v Indočíně 6000 vojáků; celkově mohlo být v jedné chvíli umístěno a dopravováno přes indočínské území na 25 000 japonských vojáků. Japonské síly zůstaly v Indočíně až do konce druhé světové války.

Thajsko využilo oslabení moci Francouzů a pokusilo se znovu získat území, která mu dříve odňala Francie. Dne 9. 1. 1941 thajská armáda i přes mírovou smlouvu s Francií zaútočila na laoská území ležící při pravém břehu Mekongu.⁵¹⁹ Na severu obsadila část území království Luang Phabáang

a na jihu část provincie Āmpásak. Thajské letectvo bombardovalo město Luang Phabáŋg. Thajci ve stejné době vtrhli i do Kambodže. Francouzská námořní eskadra v reakci na tyto události zničila v bitvě u Kó Čangu thajskou flotilu v Siamském zálivu. Na souši však Francouzi byli poraženi v bitvě u Yang Dang Khumu v severozápadní Kambodži a donuceni k ústupu. Japonci ve sporu viděli ohrožení svých strategických zájmů, zejména v otázce kontroly Siamského zálivu a dovozu strategických surovin. Znepřáteleným stranám proto vnutili mírovou smlouvu, na jejímž základě byli Francouzi (resp. Pétainova vláda) přinuceni postoupit Thajsku 53 000 km² laoského území.⁵²⁰ Aby Francouzi poněkud uklidnili luangphabáŋgského krále Sísavang Vonga a alespoň částečně kompenzovali jeho územní ztráty, uzavřeli s ním novou Dohodu o protektorátu, která nahradila konvenci z roku 1917. Dohodu podepsali maršál Pétain a král Sísavang Vong 29. 8. 1941. Království Luang Phabáŋg získalo na základě smlouvy provincie Vientiane, Siang Khuáŋg a Luang Namthá.⁵²¹ Sísavang Vongova syna prince Sísavang Vatthanu Francouzi oficiálně uznali následníkem trůnu a luangphabáŋgská královská rada byla přetvořena na radu ministrů. Ministerským předsedou se stal princ Phetsalát, který měl zároveň i titul vicekrále, *upaláta*. Ostatní úřednická místa pak byla rozdělena mezi členy dvou větví královské rodiny: v čele jedné skupiny, která představovala progresivní směr laoské politiky, stál ambiciózní a vlivný princ Phetsalát a jeho bratři; druhou tvořili stoupenci konzervativní politiky v čele s králem. Rada ministrů se scházela za předsednictví vysokého francouzského úředníka a měla omezenou autoritu. Skutečný význam těchto změn chápaly pouze laoské vzdělané kruhy. Mezi širokými vrstvami obyvatelstva si získaly větší ohlas pouze oslavy, uspořádané u příležitosti připojení nových provincií k Luang Phabáŋgu. Nicméně srpnová smlouva představovala počátek nové moderní etapy laoské politiky.⁵²²

Správa zbytku laoského území prodělala pouze několik dílčích změn. Francouzi ještě před podepsáním nové dohody o protektorátu provedli v Laosu administrativní reformu. Na příkaz generálního guvernéra Indočíny zde zřídili úřady laoských guvernérů provincií – *tao khuengů*. Jinými slovy, laoští úředníci získali větší podíl na přímém řízení provincií, ovšem nadále pod dohledem francouzských rezidentů, kteří posty guvernérů dříve zastávali. Místa guvernérů a nejvyšší úřady obsadili členové laoské elity. Francouzi vedle toho posílili složení a kvalitu svých evropských kádrů. Na nižších stupních administrativy k výraznějším přesunům nedošlo.

Francouzi v rámci změny dosavadní politiky zrušili plány na řízenou migraci Vietnameců do Laosu, které počítaly s přesunem 100 000 Vietnameců do oblasti jižně od Savannakhétu a 50 000 Vietnameců na planinu Bólavén.⁵²³ Koloniální správa posílila vojenské posádky podél laosko-thajské hranice a zřídila i první armádní jednotky *Chasseurs Laotiens* („laoských myslivců“) složené čistě z Laosanů.⁵²⁴ Na rozvojové projekty v Laosu vyčlenila podstatně vyšší částky. Obnovila program výstavby komunikací, škol, zemědělských a lesnických středisek, zmrazený v roce 1934 hospodářskou krizí.⁵²⁵

Tato opatření život horalů příliš nepoznamenala. Hmongové, Horští Thajové, skupiny Láo Theungů aj. žili i nadále svým tradičním životem. Bylo to způsobeno jak obtížností kontaktu s horami, tak i neochotou Laů dělit se o získané výhody s příslušníky horských menšin. Počet horalů, kteří do roku 1940 dosáhli středoškolského vzdělání, byl minimální. Za situace, v níž etnické menšiny neměly stejné podmínky pro moderní rozvoj jako Laové, byly značně omezeny možnosti jejich integrace do nově vznikajícího státního organismu. To se neblaze projevovalo v následujících letech.

Mezitím 7. 12. 1941 místního času Japonci napadli americkou vojenskou základnu Pearl Harbour na Havajských ostrovech a zničili ji. V několika hodinách poté vtrhl japonský expediční sbor do Thajska a vynutil si nerušený průchod jeho územím. Ve stejné době japonská vojska obsadila strategicky významné pozice ve Francouzské Indočíně. Na základě společného ujednání ze září 1940 donutila generálního guvernéra ke slibu, že koloniální úřady neučiní nic, co by bránilo operacím japonských ozbrojených sil.⁵²⁶ Začalo podivné japonsko-francouzské dvojvládní v Indočíně – uspořádání, které bylo faktickou japonskou okupací při zachování francouzské administrativy.

V Laosu japonské jednotky obsadily jižní oblasti. Na severu byly japonské posádky rozmístěny až v roce 1945.⁵²⁷

Nacionalistické hnutí

Územní ztráty v roce 1941, propuknutí války v Tichomoří a podřízení se Francouzů v Indočíně Japoncům vyvolaly zejména v prostředí laoské elity diskuse o budoucnosti země. To dalo podnět ke vzniku prvního otevřeně nacionalistického hnutí v Laosu, známého jako „Hnutí za národní obnovu“.⁵²⁸ Jeho primárním cílem bylo čelit panthajskému tlaku z Bangkoku a podporovat formování laoského vlastenectví.

Budovat laoské vlastenectví nebyl snadný úkol. Laos stále postrádal společnou identitu, nadále přežívaly averze mezi severem a jihem – Ďampásakem a Luang Phabáňgem, zatímco Vientiane byl především francouzským a vietnamským městem. Příznačné je, že toto hnutí bylo vydatně podporováno Francouzi. Francouzská koloniální správa, tváří v tvář militantnímu Thajsku a s japonskými protektory v zádech, si byla dobře vědoma, že její pozice v Laosu jsou otřeseny. Stoupenci panthajismu za nové politické situace, poznamenané oslabením moci koloniálních mocností v regionu, s rostoucí agresivitou hlásali ideu spojení všech thajských etnik pod střechou jednoho velkého státního celku, v němž by vedoucí úlohu mělo Thajsko. Tomu bylo nutno čelit. Jedním ze strategických východisek udržení francouzské nadvlády v regionu se mělo stát budování individuální laoské národní identity, vymezující se proti panthajismu a vlivu Thajska. Proto Francouzům snahy mladých laoských nacionalistů vyhovovaly. Již počátkem roku 1941 generální guvernér Indočíny, admirál Jean Decoux, napsal laoskému *résidentu supérieur* M. Roquesovi: „Laosané, kteří se zřídka starají o to, co se děje za stromy, jež obklopují jejich vesnice, musí poznat, že náležejí k velkému laoskému národu.“⁵²⁹ V jiné francouzské zprávě se píše: „Jestliže protektorátní vláda neuspěje ve vytvoření autonomní laoské individuality – přinejmenším mezi těmi, kdo získali vzdělání – budou se Laosané cítit stále více přitahováni sousední zemí (myšleno Thajskem – pozn. aut.) a tato situace vyvolá nové obtíže.“⁵³⁰ Decoux prosazoval myšlenku, že každá *pays* (země) v Indočíně má nejen právo, ale dokonce povinnost rozvíjet svoji místní identitu v souladu se svým náboženstvím, historií a vytvářet *petite patries* (malé vlasti). Jednotlivé *patries* měly být integrovány do „federálního indočínského národa“, měly zůstat loajální vůči Indočínské federaci a finálně i francouzskému impériu. To mělo být zárukou přežití každé *patrie*.

I když se proti podporování laoského nacionalismu stavěla řada koloniálních úředníků, tato myšlenka se nakonec prosadila.⁵³¹ Aktivitami podporujícími laoský nacionalismus byl pověřen vedoucí Vzdělávací služby v Laosu M. Rochet. V činnosti hnutí národní obnovy se výrazně angažovala skupina vzdělaných Laosanů v čele s Ňúj Áphajem a Katáj Dón Sasólitem.

Hlavním hlasatelem idejí Hnutí obnovy byl laoský list *Láo Ňaj*, „Velký Laos“, který začal vycházet v lednu 1941. Byl vydáván poněkud nepravidelně jako čtrnáctideník v nákladu několika tisíc výtisků, distribuovaných zdarma. Z jeho deseti stran článků, básní, povídek a aktualit bylo osm stran

v laoštině a dvě ve francouzštině. Nacionalisté rovněž ustanovili laoskou národní hymnu (*Sát Láo*) a laoskou vlajku. Výbory a sdružení hnutí byly zřízeny jak ve Vientianu, tak v provinciích, aby zde podporovaly laoskou kulturu. V Khongu na jihu, kde byl vliv Thajska nejsilnější, byla zřízena Škola laoského umění. Podporovány byly i sportovní aktivity, protože poskytovaly příležitost k protithajské a profrancouzské indoktrinaci, zejména mládeže. Mnohé z těchto aktivit byly inspirovány podobnými aktivitami v pétainovské Francii. Záměrně v nich byla zdůrazňována role rodiny, fyzická zdatnost, disciplína a loajalita. Panlaoské ideje byly upřednostňovány před panthajskými idejemi. Francouzští představitelé při soukromých rozhovorech s laoskými nacionalistickými předáky nezřídka hovořili o možnosti vytvoření velkého laoského státu na územích obývaných Lay, a to i mimo Laos.⁵³² Slovy admirála Decoux, šlo o opětovné shromáždění Laů „dočasně“ rozdělených mezi Laos a Thajsko, „pod záhyby francouzské vlajky“.⁵³³

Byly to ideje anachronické, stejně jako nerealizovatelné. Skutečně nacionalistické hnutí by navíc sotva mohlo i v budoucnu podporovat francouzskou nadvládu v Laosu. Bylo jen otázkou času, kdy jeho představitelé začnou vyjadřovat nezávislé postoje. První náznaky rozporů se začaly již brzy objevovat. Když Rochet začal prosazovat psaní laoštiny v latince, postavil se proti němu princ Phetsalát, který si byl dobře vědom dopadu takové změny na vnímání historické identity Laosu a na buddhistické kořeny laoské civilizace. Rochet se této myšlenky rychle vzdal a Phetsalátovo vítězství posílilo sebevědomí nacionalistů.⁵³⁴ Jak jejich hnutí pomalu sílilo, francouzská podpora ztrácela na významu. Pro mladé nacionalistické aktivisty přestávalo být hlavním cílem negativní vymezování se vůči Thajsku či naopak pozitivní přístupy k Francii, ale stávala se jím nezávislost Laosu.

Opiový problém

Japonská přítomnost měla na slabou laoskou ekonomiku tíživý dopad. Japonci konfiskovali vesničanům dobytek, omezovali výsev rýže na úkor plodin potřebných pro válečný průmysl, nutili Laosany k účasti na výstavbě vojenských objektů. Po zahájení vojenských operací v Tichomoří byly silně narušeny vnější obchodní styky Indočíny a omezen dovoz průmyslového zboží. S pomocí Francie se nedalo počítat. Pro uspokojení válečných potřeb a pokrytí nákladů na vydržování japonské armády se koloniální správa musela

ve větší míře zaměřovat na efektivní využívání vlastního materiálního a lidského potenciálu.

Koloniální správa začala při hledání dodatečných zdrojů zisku podporovat i produkci opia. To na počátku druhé světové války nadále tvořilo 15% položku příjmů z dovozních cel. Válka a boje na moři však omezily a posléze zcela přerušily námořní trasy, po nichž do Indočíny putovalo opium z Turecka a Íránu. 125 000 toxikomanů v Indočíně zůstalo bez přísunu drog.⁵³⁵ Důvěrná zpráva, sestavená Ericem Pietratonim v roce 1943, zabývající se hlavními politickými a ekonomickými problémy Laosu, příznačně obhajovala význam opia pro laoskou ekonomiku: „Domníváme se, že organizování produkce opia je jedinou cestou, jež umožní Laosanům, aby mohli žít na vlastní náklady. (...) Ekonomicky a fiskálně je kontrola a rozšíření produkce opia pro Laos životní nezbytností.“⁵³⁶ Na tuto výnosnou komoditu zaměřily pozornost i královské domy v Luang Phabángu a Siang Khuángu. Pietratonihova zpráva zaznamenává, že třebaže král Sísavang Vong byl silně proti užívání opia svými poddanými, místní luangphabángská administrativa si uvědomovala, jak velkou část příjmů z prodeje opia ztrácí ve prospěch centrálního rozpočtu Francouzské Indočíny.⁵³⁷

Opiový mák se stal na severu Laosu převládající kulturou a z velké části vytlačil takové plodiny jako rýži a kukuřici.⁵³⁸ Koloniální administrativa zřídila zvláštní Úřad pro nákup opia (*Bureau d'Achat de l'Opium*), jenž vykupoval od horalských farmářů opium za navýšené ceny. Jestliže měl farmář dobrou úrodu, mohl se během jedné sklizně, alespoň podle horalských měřítek, stát zámožným mužem. To vyvolalo opiový „boom“. A. W. McCoy odhaduje, že laoští Hmongové v té době zvýšili svoji produkci opia 5–6krát.⁵³⁹ Tisíce rolníků za pomoci žen a dětí začaly po několik měsíců v roce obdělávat pole s opiovým mákem a sbírat z jeho hlavic opiový latex. Opium se pro ně stalo významnou zemědělskou plodinou, přinášející do domácností finanční zisk.

V roce 1943 vzrostl objem opia, vykupovaného Úřadem zejména v severním Laosu, na 60 tun. To bylo množství, jež bylo potřeba k nahrazení přerušovaných importů z Turecka a Íránu. Francouzský výkup opia pokračoval až do počátku padesátých let.

K zajištění pravidelných a dostatečně velkých dodávek opia Francouzi hledali mezi předáky horských etnických skupin svého „silného muže“. Nalezli ho v Tubí Lí Fungovi, kterého jmenovali náčelníkem distriktu Nóng Hét a rovněž členem Úřadu pro nákup opia.⁵⁴⁰ Přispěli tak k prohloubení

klanového sporu, který začal před více než sedmdesáti lety a později významně ovlivnil etnickou mobilizaci Hmongů a rozložení sil v celém severovýchodním Laosu.

Hmongský klanový spor (I)

Na základě správního uspořádání, jež bylo nastoleno Francouzi po hmongských revoltách v letech 1896 a 1918–1922, hmongští předáci vybírali sami daně od svých lidí a měli značnou autonomii. Během patnácti let se na postech *tao tá-séngů* vystříдалo 17 hmongských předáků a rovněž vesniční *náj bánové*, starostové, byli voleni přímo obyvateli komunit.⁵⁴¹ Hmongové ve správě svých záležitostí tak již nezáviseli na vůli správců laoských *táséngů* a *müangů* a daně odevzdávali přímo francouzským úředníkům.⁵⁴² Toto uspořádání v budoucích letech podnítilo sklon hmongského vedení k přímému jednání a spojenectví s jeho západními partnery (tedy Francouzi a později Američany), namísto s ústřední vládou, v níž dominovali Laové.⁵⁴³ Stálo rovněž u zrodu událostí, na jejichž základě se rozvinul vleklý hmongský klanový spor.

Pro Hmongy je příznačné značně rozvinuté příbuzenské cítění a vědomí sounáležitosti, které díky klanovým vazbám často pokrývá rozlehlá území. V čele jejich seskupení obyčejně stojí předák nejvýznačnějšího klanu. V kraji Nóng Hétu existovaly tři hmongské elitní klany – Lí, Mua a Ló. Protože sem klan Ló přišel z Číny jako první, byl tradičně považován na vůdčí klan v oblasti. Po revoltě v roce 1896 však Francouzi dali důvěru předákovi klanu Mua, Tong Ge Muovi, jehož jmenovali *tao tá-séngem* Nóng Hétu, a vliv předáka klanu Ló byl oslaben. Lóové tím byli poněkud zatlačeni do pozadí, ovšem nadále si zachovávali značný vliv podporovaný tradicí. Když pak počátkem roku 1917 Tong Ge Mua oznámil svoji rezignaci na post *tao tá-sénga*, byl předák Lóů, Ló Bliajáo, schopen prosadit svoji kandidaturu. Byla to událost, jež signalizovala návrat tradičního politického uspořádání do prostředí hmongských klanů v severním Laosu, v němž dominoval klan Lóů.⁵⁴⁴ Moc klanu Mua během doby upadla.

Ló Bliajáoova pomoc Francouzům při povstání mu zajistila několik francouzských vyznamenání, jimiž se hrdě honosil, a poté, co byla správa Nóng Hétu rozšířena, i post *náj kong*a, náčelníka distriktu. Ló Bliajáo se tak stal nejvýše postaveným Hmongem v koloniální administrativě. Pod svojí přímou autoritou měl 6–7 tisíc Hmongů a měl i značný nepřímý vliv v hmongských

vesnicích v oblasti mezi Nóng Hétem a hlavním městem provincie Siang Khuángem.⁵⁴⁵

Klan Lí se usadil v Nóng Hétu později, a měl proto i menší vliv. Předák Líú vedl hmongské povstání v provincii S'čchuan, a když roku 1856 Číňané zahájili genocidu horských etnik, nařídil svým čtyřem synům, aby odvedli ty, co přežili, na jih. Sám kryl jejich ústup.

Roku 1865 přišel do Nóng Hétu jako nosič čínských obchodníků jeden z příbuzných klanu Líú. Když požádal o přijetí do klanu, předák klanu *kaitong* Lí Ňiavu ho odmítl. Pocházel totiž z Jün-nanu, nikoliv ze S'čchuanu jako nonghétští Liové, a kromě toho byl ochoten pracovat jako nosič – tedy otrok – u nenáviděných Číňanů. Muž si musel založit vlastní malou osadu. Oženil se s místní dívkou a měl s ní několik dětí. Naneštěstí přicházely na svět s vážnými vrozenými vadami. Výjimkou byl třetí syn, Lí Fung, který prokazoval značnou inteligenci a jazykové nadání. Již v mládí hovořil plynně čínsky a laosky a byl schopen se dorozumět vietnamsky a francouzsky. Nadto byl silně ctižádostivý.

Příbuzenské svazky jsou u Hmongů základem moci a být členem opovrhované rodiny není zrovna nejlepší vysvědčení, zajišťující bezproblémovou kariéru. Aby se Lí Fung tohoto „prokletí“ zbavil, rozhodl se přiznít do rodiny nejvýznamnějšího *kaitonga* v oblasti Nóng Hétu, Ló Bliajáa.

Tradiční hmongská svatba má neobvyklý průběh. Jestliže se mladý muž chce oženit s nějakou dívkou, za pomoci přátel ji unese a ukryje se s ní do té doby, dokud není manželství završeno. Tento zvyk dnes téměř vymizel. I v době, kdy byl běžně praktikován, však únos většinou nebýval uskutečněn, dokud k němu rodiče dívky nedali tichý souhlas. Docházelo však i k únosům proti vůli rodičů a rovněž samotných dívek. V roce 1918 si Lí Fung, který už měl dvě manželky, vyhlédl Ló Bliajáovu nejoblíbenější dceru Maj. Namísto pokusu o dohodu s otcem, který by ho jistě odmítl, podplatil Majina strýce, aby zinscenoval únos. Když byla Maj zneuctěna, Ló Bliajáovi nezbylo než přijmout nezvaného zetě do rodiny. Aby alespoň využil jeho schopností, přidělil mu post jakéhosi svého osobního tajemníka.

Maj porodila Lí Fungovi syna Tubího a potom ještě dceru. Přesto jejich manželství nebylo šťastné. To vztahy Ló Bliajáa a Lí Funga silně ochlázovalo. Při jedné hádce ve čtvrtém roce manželství Lí Fung svoji ženu krutě zbil. Zoufalá Maj se rozhodla spáchat sebevraždu a spolkla velkou dávku opia. Rozhněvaný Ló Bliajáo svého zetě vyhnal a přerušil všechny styky s klanem

Lí. I když Lí Fung neměl s klanem Lí dobré vztahy, podle hmongské tradice byl jeho pokrevním příbuzným a klan nesl odpovědnost za jeho činy. Napětí mezi oběma klany rostlo a v nónghétských horách se schylovalo k válce. Aby se vyhnuli přímé konfrontaci mezi klany, Francouzi rozdělili distrikt Nóng Hét na dvě části. Klan Ló nadále spravoval oblast Keng Khuáj a klan Lí dostal oblast Phok Bun. Rozdělení Nóng Hétu přijali Hmongové bez protestů a mír byl zachován.

V provincii 1935 *kaitong* Ló Bliajáo zemřel. Jeho smrt znamenala přerušení posledních svazků se starými hmongskými „královstvími“ v jižní Číně. Zároveň byla počátkem vážných problémů klanu Ló. Kaitongův nejstarší syn a nástupce Čong Tu se svému energickému a autoritativnímu otci nevyrovnal a povinnosti náčelníka distriktu ho nezajímaly. Otcovy peníze a dobytek rozhazoval ve hře s místními čínskými a vietnamskými obchodníky.⁵⁴⁶ Když nedokázal v oblasti zorganizovat výběr daní, zbavili ho Francouzi úřadu.

Podle vyprávění jednoho z pamětníků Vang Senga z Nóng Hétu: „Čong Tu a Lí Fung jednou vybrali pět indočínských piastřů daně na hmongskou rodinu – že budou zřizovat pole. Když ale měli peníze pohromadě, žádná pole nezhřídili. Hráli karty a ty peníze prohráli. Čong Tu se bál hněvu lidí, a proto se rozhodl odstoupit z funkce náčelníka distriktu.“⁵⁴⁷

Lí Fung okamžitě využil příznivé situace a nabídl se, že daně vybere. Za to ho koloniální správa jmenovala na Čong Tuovo místo. Lí Fung se tak, 70 let poté, co jeho otec odmítl klan Lí, stal nejmocnějším Hmongem v Nóng Hétu.

Proti Lí Fungovým mocenským ambicím se postavil druhý Ló Bliajáův syn, Fajdang. Ten byl daleko energičtější než jeho bratr. Pamětníci ho popisují jako tvrdého, rozhodného muže s vynikající pamětí, zvyklého poroučet. I na jen náhodně pronesenou poznámku byl schopen reagovat třeba o několik měsíců později.

Krátce poté, co Lí Fung získal svůj úřad, se Fajdang vydal pěšky na téměř 200 kilometrů dlouhou cestu do hlavního města. Zde požádal o pomoc královského prince Phetsaláta, jednoho z mála laoských aristokratů, kteří projevovali horalům sympatie. Kupodivu uspěl. Phetsalát ho vyslechl, přislíbil mu podporu a na závěr schůzky mu daroval vzácný roh z nosorožce.⁵⁴⁸ Následně skutečně zakročil ve Fajdangův prospěch a přesvědčil všechny zúčastněné – Francouze, Lí Funga a laoskou šlechtu –, aby souhlasili s tím, že Fajdang se stane náčelníkem distriktu Keng Khuáj, jakmile Lí Fung zemře, nebo ho nemoc donutí vzdát se úřadu.

I když Lí Fung navenek souhlasil, měl jiné plány. Chtěl své rodině uchovat významné postavení natrvalo a všemožně se proto snažil získat přízeň Francouzů. Velice dobře věděl, jak si Francouzi cení kvalitního koloniálního vzdělání. Svě tři syny proto odeslal na studia do školy ve městě Siang Khuáng a později na lyceum do Hanoje. Stali se tak prvními Hmongy, kteří kdy studovali na střední škole. Když se Lí Fungův nejstarší syn Tubí v roce 1939 vrátil domů, byl jediným Hmongem v Nóng Hétu, který hovořil plynně francouzsky a měl i dostatečné vzdělání. Lí Fung díky tomu dokázal prosadit, aby Francouzi Tubího jmenovali náčelníkem v Phok Bunu.

Když Lí Fung v září 1939 zemřel, kandidovali Tubí a Fajdang před shromážděním hmongských předáků v Keng Khuáji na jeho uprázdněné místo. Přítomen byl i francouzský komisař. Zatímco Fajdang způsobil Francouzům potíže, Tubí jim vždy prokazoval loajalitu. Byl také ochoten sloužit jako agent při nákupu opia a omezovat jeho prodej pašerákům. Francouzský komisař proto hned v úvodu voleb bez jakéhokoliv vysvětlení oznámil, že Fajdang je z voleb vyloučen. Tubí tak hladce zvítězil a ovládl oba náčelnické posty v Keng Khuáji i Phok Bunu. Křehká mocenská rovnováha hmongských klanů byla narušena.

S počátkem druhé světové války a zvýšením zájmu Francouzů o opium byla Tubího politická kariéra zajištěna. Několik měsíců po svém zvolení náčelníkem distriktu se Tubí stal jediným hmongským členem francouzského Úřadu pro nákup opia. Tento post zastával osm let. V Nóng Hétu zvýšil roční daň z tří stříbrných piastrů na přemrštěných devět piastrů s tím, že tuto částku mohli horalé nahradit třemi kilogramy surového opia. Protože jich většina byla příliš chudá, aby dokázala shromáždit dostatečný peněžní obnos, museli daň platit v opiu. Před Tubího nástupem do úřadu vesničané zpravidla neprodukovali více než 1–2 kg opia za rok. Nyní museli zvětšovat rozlohu svých makových polí. To při úrodnosti půdy a poměrně vysoké koncentraci hmongského obyvatelstva způsobilo, že se Nóng Hét stal jedním z nejvýznamnějších opiových regionů v Indočíně.⁵⁴⁹ Hmongští výběrčí daní, všichni loajální stoupenci Tubího, zbohatli.⁵⁵⁰ Ve své funkci prostředníka mezi Francouzi a Hmongy měl rovněž Tubí značné příjmy. Francouzský historik Caply však tvrdí, že nebyl motivován pouze finančně: „Tubí měl sny, představoval si větší nezávislost pro Mey (Hmongy) v království, meoské funkcionáře a školy. Chtěl uchovat národní svébytnost Meů a jistě chtěl být náčelníkem všech, kdo v Laosu hovoří jazykem Meů.“⁵⁵¹

Koloniální správa aplikovala Tubího opatření na všechny severolaoské horské distrikty. To vedlo k tomu, že se zde opium stalo hlavní zemědělskou komoditou. Jeho produkce stoupla více než dvojnásobně a dosáhla výše 30–40 tun za rok. Francouzští agenti byli sice pověřeni skoupit celou úrodu, ve skutečnosti jim ovšem horalé nikdy nepřiznali více nežli jednu třetinu své produkce. Zbytek prodávali pašerákům.⁵⁵²

Protijaponský odboj

Během války v Laosu nepůsobili jenom Francouzi, kteří se přihlásili k režimu ve Vichy a přijali francouzsko-japonské dvojvládní. Předáci hnutí Svobodné Francie začali věnovat oblasti Indočíny zvláštní pozornost zejména od konce roku 1943. 8. 12. 1943, tedy krátce po skončení konferencí Spojenců v Káhiře a v Teheránu, kam nebyli zástupci Svobodné Francie přizváni a kde se mj. jednalo o budoucím osudu kolonií, vystoupil generál de Gaulle se zvláštním prohlášením o Indočíně. Rozhodným způsobem se v něm vyslovil za její navrácení Francii. Prohlásil, že se Svobodná Francie nikdy nesmířila s japonskou okupací Indočíny, že Francie odmítá všechny akce a ústupky, které by mohly být uskutečněny proti jejím právům a zájmům. Dále oznámil, že Francie bude pokračovat v boji až do konečné porážky agresora a úplného osvobození všech zemí Indočínského svazu. Pokud se týká národů Laosu, Vietnamu a Kambodže, nezmínil se ani náznakem o možnosti, že by mohly získat nezávislost; pouze se nejasně vyjádřil o určité „změně statusu“.⁵⁵³

Francouzi chápali, že pouze aktivní účast v bojích v Indočíně jim může zajistit jejich nároky. Proto se souhlasem Britů vytvořili v Indii akční službu zaměřenou na Indočínu. Na palubách britských letadel odtud do Vietnamu, Laosu a Kambodže dopravovali zpravodajsko-diverzní skupiny. Role hlavní základny pro organizování podvratných akcí a pro přípravu příchodu francouzské armády byla přisouzena Laosu. První skupina byla do Laosu vyslána v dubnu 1944.⁵⁵⁴

Průvrženci generála De Gaulla vytvořili v Laosu několik tzv. „organizací ozbrojeného odporu“ (*organisations de la résistance militaire*). Významné byly zejména skupiny „Donjon“ v severním Laosu, „Pavie“ ve středním Laosu a také skupina v Páksé.⁵⁵⁵

Organizace odporu a zpravodajsko-diverzní skupiny měly za úkol provádět výzvědnou službu, sabotáže, připravovat místa pro výsadky, zřizovat

skladiště zbraní a vojenského materiálu, který jim pravidelně shazovala letadla, apod. Zpravodajsko-diverzní skupiny byly složeny průměrně z 12 Laosanů – Laů nebo příslušníků etnických menšin. Veleli jim Francouzi, kteří před válkou žili v Indočíně.⁵⁵⁶ Působily v celém Laosu a úspěšně spolupracovaly s horaly.

Kromě bojových skupin v Laosu existovala i občanská odbojová organizace francouzských úředníků. Jejím hlavním úkolem bylo „podle míry osvobození“ přebírat kontrolu nad úřady a obnovovat koloniální správu.⁵⁵⁷ Práce v podzemním hnutí se účastnili i někteří vysocí laoští hodnostáři, známí svými dřívějšími profrancouzskými postoji – princ Bun Um, *tao khueng* provincie Ťampásak, Kú Vólavong, pozdější *tao khueng* Thakhéku a laoský ministr obrany, Lüam Insísiangmaj, pozdější *tao khueng* Savannakhétu. K hnutí odporu se připojil i Tubí Lí Fung.⁵⁵⁸

V prosinci 1944 Francouzi začali vysílat vojenské poradce i do severovýchodního Laosu. 27. 1. 1945 vysadili v provincii Siang Khuáng kapitána Ayrollese, aby zde převzal velení nad skupinou francouzských důstojníků, kteří měli vyvíjet protijaponské aktivity v oblasti Planiny džbánů. Zahájili rovněž nábor hmongských bojovníků. Nikdo z francouzských důstojníků však nehovořil hmongsky. V této situaci byl Tubí se svým středoškolským vzděláním a plynulou franouzštinou předurčen stát se důležitou osobností francouzsko-hmongského odboje v provincii. Již na počátku ho Francouzi jmenovali velitelem hmongské milice. Tubí 6. 3. 1945 svolal do svého domu v Nóng Hétu schůzi hmongských předáků. Tam jim představil kapitána Ayrollese a získal od nich příslib podpory proti Japoncům.⁵⁵⁹ V následujících měsících navštívil řadu hmongských vesnic a agitoval zde ve prospěch Francouzů. Když začalo být zřejmé, že se neuskuteční spojenecká invaze do Tonkinu a že bude potřeba určitý čas k tomu, aby Francouzi zorganizovali svoji reokupační armádu, obdrželo velení odboje v severním Laosu příkaz, aby dále rozšířilo nábor Hmongů pro partyzánské operace. Tubího postavení se tím ještě více upevnilo.⁵⁶⁰

Fajdang se k Tubímu nepřipojil. „Cokoliv udělají Tubího stoupenci, Fajdangovi stoupenci musejí udělat opačně,“ prohlášoval od své volební porážky.⁵⁶¹

Všeobecně však byla aktivita partyzánských jednotek v Laosu silně omezena nedostatkem zbraní a střeliva.

Japonský převrat a nárůst laoského nacionalismu

S blížícím se koncem války vzrůstalo napětí mezi Japonci a doposud loajální vichystickou koloniální správou. Ta proto plánovala stažení svých hlavních vojenských jednotek z měst do oblastí, odkud by mohly, v případě, že na ně Japonci zaútočí, ustoupit do hor. Provedení tohoto plánu však zabránila japonská armáda, která 9. 3. 1945 provedla převrat. Během operace *Meigo Sakusan* za pouhých 24 hodin zlikvidovala francouzskou koloniální správu v Indočíně, odzbrojila francouzské vojenské jednotky a internovala francouzské občany ve Vietnamu, Kambodži a Laosu. Kolem 6000 Francouzů a 3000 domorodých vojáků se pokusilo probojovat z Tonkinu do Číny; některé jednotky operovaly roztržštěně v horách. Francouzští vojáci, kteří uprchli na čínské území, byli převedeni pod Čankajškovo velení a do bojů v Indočíně zasáhli pouze ti z nich, kteří létali jako navigátoři amerických bombardérů. Sever Laosu, kde se v Phongsáli místní francouzské jednotky společně s oddíly, které se sem probily z Vietnamu, postavily na odpor, Japonci dokázali pacifikovat až v dubnu 1945. Kapitulaci odmítli i *Chasseurs Laotiens*, kteří odešli do hor.⁵⁶²

I po převratu na území Laosu dále působily francouzské diverzně-zpravodajské skupiny vyslané z Indie. Pro „zachování francouzské přítomnosti“ v Laosu však dostaly rozkaz ukončit veškerou diverzní činnost, provádět pouze zpravodajskou službu a vyhýbat se přímé konfrontaci s nepřítelem.⁵⁶³ Do ilegality odešli princ Bun Um, Lüam Insisiangmaj a další. S Francouzi nadále udržovali tajné styky někteří laoští úředníci.

Britové začali odbojové skupiny ve zvýšené míře zásobovat zbraněmi a vybavením. V květnu a červnu byli v Laosu vysazeni i první styční důstojníci známé britské Force 136.⁵⁶⁴

Japonci po zlikvidování francouzské koloniální správy oznámili, že Laos byl začleněn do „Velké východoasijské sféry společného rozkvětu“, a přiměli krále Sísavang Vonga, aby 8. 4. 1945 vyhlásil nezávislost království Luang Phabang. Poté tento akt rozšířili na celý Laos.⁵⁶⁵ Ústřední místa v byrokratickém aparátu, dříve vyhrazená pouze Francouzům, zaujali Laosané – ovšem pod dohledem japonských „poradců“.

Počátkem roku 1945 vznikla v Thajsku nacionalistická organizace Láo Pen Láo, „Laos Laosanům“. Založili ji laoští úředníci a intelektuálové, kteří z různých příčin emigrovali v roce 1940 z Laosu. Vůdcem organizace se

stal veterinární lékař Um Sananikón, příslušník vlivné rodiny Sananikónů. Organizace si vytkla za hlavní cíl boj proti japonským okupantům. V červenci 1940 několik jejích aktivistů překročilo Mekong a značně amatérsky se pokusilo provést ve Vientianu státní převrat.⁵⁶⁶ Organizaci podporovali panthajsky naladěni místní thajští úředníci. Rovněž byla ve spojení s americkou zpravodajskou službou, Úřadem strategických služeb (OSS), a získávala od něj prostředky. Během dubna až srpna 1945 se vedení Láo Pen Láo snažilo zakládat v Laosu skupiny odporu a výcvikové tábory. Až do skončení války se mu však tyto aktivity nepodařilo příliš rozvinout.

Ve stejné době se také v kruzích domácí laoské inteligence, úřednictva a části aristokracie šířila myšlenka na získání nezávislosti. V řadě částí země docházelo po oslabení francouzského dohledu stále častěji ke vzpourám a ozbrojeným vystoupením příslušníků různých etnických skupin. Vytvořily se tak podmínky pro rozvoj dalšího boje za samostatnost a pozdější vznik národně osvobozené organizace Láo Itsaly, „Svobodného Laosu“.

První indočínská válka (1946–1954)

Opětovné prosazení francouzské autority

Dne 15. 8. 1945 japonský císař prohlásil, že bezpodmínečně přijímá diktát vítězů. Druhá světová válka skončila. Pro země Indočíny však toto datum znamenalo začátek dlouhého a obtížného období, které pro ně mělo daleko hlubší a tragičtější následky nežli právě skončený světový konflikt.

Když Japonsko oznámilo svoji kapitulaci, začal japonský okupační štáb v Thakhéku stahovat své oddíly do Thajska.⁵⁶⁷ Do 14. září nezůstala v severním Laosu jediná japonská jednotka.⁵⁶⁸ Podle postupimských dohod měla celý Laos a severní Vietnam až po 16. rovnoběžku obsadit čínská nacionalistická armáda, zatímco jih poloostrova se stal okupační zónou Britů.

Dne 18. 8. 1945 ministerský předseda laoské královské vlády princ Phetsalát prohlásil, že nezávislost získaná pod japonským dohledem by měla být považována za legální, nehledě na japonskou porážku. Ve stejné době oznámil vytvoření výboru Láo Itsaly, jako jádra nově vznikající laoské politické strany s nacionalistickým programem. Ve výboru pracovali Phetsalátův bratr

princ Suvanna Phúma, jeho nevlastní bratr princ Suphánuvong a také řada dalších laoských politiků a zaměstnanců civilní správy.⁵⁶⁹

Ani Francouzi nezůstali v Laosu nečinní. V období od 13. do 17. srpna obdrželi velitelé profrancouzských partyzánských skupin řadu instrukcí nařizujících jim připravit se na přijetí japonské kapitulace (toto právo nakonec zůstalo vyhraženo britským a čínským vojákům), obsazení správních center a zabezpečení pořádku. Major Imfeld (krycím jménem Norois), který velel jedné z partyzánských skupin v severním Laosu, byl jmenován velitelem všech francouzských sil odporu s právem vést jednání.⁵⁷⁰

Imfeld dne 28. srpna vstoupil s deseti muži do Luang Phabángu. O dva dny později přiměl krále Sísavang Vonga, aby uznal, že „protektorát Francie nad Luang Phabángem neskončil“, zbavil prince Phetsaláta postu premiéra a souhlasil se začleněním Laosu do Indočínské federace kontrolované Francouzi. Nacionalisté na to reagovali vytvořením vlastní vlády tzv. Láo Itsaly, „Svobodného Laosu“, která v den svého ustanovení vyhlásila nezávislost Laosu a zveřejnila první laoskou ústavu. Cíle soupeřících stran byly určeny.⁵⁷¹

Koncem roku 1945 jedna z profrancouzsky orientovaných skupin, podporovaná místním *tao müangem*, obsadila město Páksan ležící na jih od Vientianu. Na severovýchodě spojené francouzské a hmongské oddíly ovládly v lednu 1946 bez jediného výstřelu město Siang Khuáng.⁵⁷²

Počátkem roku 1946 vstoupily do Laosu z vietnamského a kambodžského území jednotky francouzského expedičního sboru,⁵⁷³ 21. března rozdrtily u města Thakhéku nezkušenou a špatně vyzbrojenou armádu nacionalistů a 23. dubna Francouzi obsadili Vientiane a 13. května Luang Phabáng. Vláda Láo Itsaly uprchla do Thajska. Pod francouzským dohledem byl ustanoven nový kabinet v čele s princem Kindávongem, členem dynastie luangphabánských *upalátů* a bratrem prince Phetsaláta.⁵⁷⁴

Počáteční fáze konfliktu a příčiny neúspěchu laoského nacionalistického hnutí

Koncem druhé světové války se v Indočíně stále výrazněji prosazovala levicová Liga nezávislosti Vietnamu (*Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi*, Viet Minh) vedená Ho Či Minem. Aktivisté hnutí šířili i na území Laosu protifrancouzskou propagandu a organizovali základny ozbrojeného odboje.

V pohraničních laosko-vietnamských oblastech rozvíjel Viet Minh rovněž propagandu mezi příslušníky horských etnických skupin. Když Japonci kapitulovali, ozbrojené oddíly levice kontrolovaly tak významné strategické body jako města Thakhék a Páksé. Dále na jihu, nad městy Napháo a Théphón, zavlály rudé prapory se žlutými hvězdami, symbol Ho Či Minova hnutí.⁵⁷⁵

Již od jara 1945 byl ve spojení s Viet Minhem i princ Suphánuvong. Koncem září a počátkem října 1945 zformoval ve vietnamském Hue s pomocí Viet Minhu malou ozbrojenou skupinu. Tran Van Dinh, který byl jejím členem, později napsal, že do oddílu byl vybrán on a šest dalších důstojníků. Velení Viet Minhu jim dále přidělilo „pět dalších vojáků, 15 starých pušek a jeden starý kulomet typu Bren“.⁵⁷⁶ Tato výzbroj byla věrným obrazem materiálních zdrojů Viet Minhu. Tran Van Dinh přesto tvrdí, že Viet Minh přikládal rozvoji laoského hnutí odporu velký význam.

Počátkem října vyrazila skupina ve starém autobuse na více než 300 km dlouhou cestu z Hue do Savannakhétu. Přesun jí trval sedm dní. Již cestou se totiž pokoušela o agitaci mezi příslušníky etnických menšin, jejichž vesnicemi projížděla.⁵⁷⁷ V Savannakhétu se k Suphánuvongovi připojil levicový aktivista Kajsón Phomvihán, který již předtím působil ve Viet Minhu a později v laoském hnutí odporu. Do Suphánuvongova příjezdu v Savannakhétu zorganizoval několik odbojových buněk. Měl úzké kontakty s vietnamskými komunisty a rovněž v budoucích letech zastával jejich stanoviska. Společně se Suphánuvongem začali organizovat „národně-osvobozené výbory“.

V souvislosti s organizováním nového hnutí se vyskytla i řada problémů. Tran Van Dinh vzpomíná, jak laoští předáci, s výjimkou prince Suphánuvonga, pohlíželi na vietnamské „poradce“ s nedůvěrou. To činilo jejich práci „značně delikátní a obtížnou“.⁵⁷⁸

Těžkosti se objevily i při jednáních se zástupci Láo Pen Lóa. Na rozdíl od Viet Minhu, který v souladu se svojí levicovou ideologií vyzýval k mobilizaci všeho obyvatelstva Indočíny, včetně etnických menšin, proti návratu Francouzů, aktivisté Láo Pen Lóa vycházeli z úzce nacionalistických stanovisek a snažili se pouze o sjednocení Laů, žijících na obou březích řeky Mekong v Thajsku a Laosu.⁵⁷⁹ Až po složitých jednáních se 8. 10. 1945 spojily síly laoského nacionalistického hnutí do organizace nazvané „Armáda osvobození a obrany Laosu“ (*Kóngthap Potpoj Le Tanhtán Láo*). Jejím vrchním velitelem se stal princ Suphánuvong a náčelníkem štábu Phúmí Nosavan.⁵⁸⁰ Výběh Suphánuvonga do této funkce nebyl náhodný. Jako příslušník královské

rodiny měl princ značný vliv mezi Laosany a zároveň měl dobré vztahy s Vietnamci.

Hnutí od počátku trpělo nedostatkem zbraní. Situace se změnila k lepšímu až poté, když se mu podařilo získat část japonské vojenské výzbroje. Proběhla i konfiskace zbraní vietnamského obyvatelstva.⁵⁸¹ Bojová síla Suphánuvongových jednotek tak postupně vzrostla.

Armáda osvobození zpočátku úspěšně operovala proti profrancouzským partyzánským skupinám ve středním Laosu. Invazi francouzského expedičního sboru, který tvořilo 1300 francouzských parašutistů a 3000 příslušníků laoských pomocných oddílů, však zastavit nedokázala.⁵⁸² Po porážce u Thakhéku se část laoských jednotek, včetně jejich velitele, zraněného prince Suphánuvonga, probíla přes Mekong do Thajska. Druhá část ustoupila do hor a přešla na partyzánský způsob boje. Tyto jednotky však byly roztržštěné, měly špatnou výzbroj a špatné velení.⁵⁸³

První Suphánuvongův pokus o mobilizaci laoského obyvatelstva proti Francouzům neuspěl. Tento neúspěch měl řadu příčin, z nichž mnohé měly své kořeny v minulosti. Především to byla příliš úzká sociální základna hnutí, založená převážně na laoském a vietnamském obyvatelstvu měst. Tato situace byla způsobena nutností co nejrychleji zorganizovat ozbrojený odpor proti Francouzům. Předáci měli jen velice málo času na to, aby mohli vyvíjet širší propagandu mimo centrální oblasti, popř. se snažit o překonání tradičních společenských bariér, oddělujících Laosany od Vietnamců, obyvatele měst od obyvatel vesnic, obyvatele nížin od obyvatel hor. Hnutí tak víceméně, podobně jako laoská povstání v minulosti, zůstalo omezeno na jedinou etnicko-geomorfologickou vrstvu a městské menšiny. Ve vědomí Laů navíc nadále přetrvávala tradiční obava z Vietnamců a jejich rozpínavosti. Laosko-vietnamské spojení bylo pouhým „sňatkem z rozumu“, ohrožovaným okamžitým rozpadem při propuknutí národnostních sporů.

Ti, kteří hnutí řídili, i velká část těch, kteří se ho účastnili, neměli jasnou představu o dalším postupu, jestliže se jim podaří vybojovat nezávislost, a neměli ani společnou ideologickou základnu.

V důsledku chybné strategie došlo již v první fázi bojů k paradoxní situaci, kdy Francouzi okupovali venkov a vedli moderními zbraněmi partyzánskou válku, zatímco laoští nacionalisté okupovali města a vedli konvenční válku primitivními zbraněmi. Nacionalistické hnutí tak bylo hned od počátku zbaveno jedné z nejdůležitějších podmínek pro vedení úspěšné války proti

silnějšímu nepříteli – výhody využití znalosti terénu. V rozhodujícím okamžiku muselo v nedostatečném počtu a s nedostatečnou výzbrojí přijmout konvenční způsob boje s daleko lépe vybaveným a vycvičeným francouzským expedičním sborem. To mu zákonitě přineslo porážku.

Suphánuvong si tyto chyby uvědomil a po vzoru Viet Minhu se rozhodl pro radikální změnu strategie. Ta vedle přechodu na partyzánskou válku zahrnovala i sociální mobilizaci horalů. I když se snažil hnutí co nejrychleji znovu zkonsolidovat, účinnější bojové akce v horách byl však schopen zahájit až na konci padesátých let.

Sociální mobilizace horalů

Pět let následujících po porážce nacionalistů u Thakhéku nebylo obdobím velkých bitev ani rozsáhlých vojenských operací. Boj, který během něj probíhal, měl většinou skrytější podobu. Šlo v něm o opětovné upevnění koloniální správy na straně jedné a o co nejrozsáhlejší a neúčinnější zapojení obyvatel Laosu do protifrancouzského odboje na straně druhé. Obě strany si přitom uvědomovaly, že klíčovou roli v jejich budoucím úspěchu nebo neúspěchu budou mít horalé. Proto se snažily o jejich co nejširší sociální mobilizaci.

Mobilizace laoských horalů byla v následujícím období prováděna „zvenčí“ – na rozdíl od předcházejících období, kdy pod vnějšími tlaky probíhala „zevnitř“. M. Halpern upřesňuje, že v případě mobilizace přicházející zvenčí její těžiště leží „ve vytrvalém rozbíjení a rekonstrukci základních vazeb mezi jednotlivci, skupinami a idejemi... prvky jsou rozbíjeny, vazby mezi nimi zpřetrhány. Specificky jsou rozbíjeny zděděné vazby, konkrétní spojení mezi jednotlivci, skupinami a koncepcemi, které lidem dávají schopnost vyrovnat se zároveň s kontinuitou a změnou, spoluprací a konfliktem, se spravedlností.“⁵⁸⁴ Na jejich místě jsou vytvářeny nové vazby, které „ustanovují jedinečnou a základní podstatu moderního věku“.⁵⁸⁵

Tato mobilizace byla organizována silami, jejichž politické, hospodářské, sociální aj. koncepty, ideje i zájmy se pouze zčásti překrývaly s idejemi, zájmy a koncepty obyvatel hor. Lidé, kteří tuto mobilizaci prováděli, jednali podle jiných diskurzů, než jaké byly diskurzy příslušníků horských etnik. To zákonitě vedlo ke štěpení a destrukci tradičních sociálních vazeb horalů, existujících sociálních systémů a komunikačních schémat, ke skupinové dezorientaci. Tato dezorientace vytvářela příznivé podmínky pro následnou

vojenskou a politickou mobilizaci horalských komunit ve prospěch jednotlivých politických uskupení. Ve svém základě tedy nebyla ničím jiným nežli využitím, popř. rozbitím a nahrazením tradičních idejí a sociálních vazeb novými idejemi a vazbami odpovídajícími záměrům soupeřících stran.

Príslušníci horských etnik zaujímali k narůstajícímu konfliktu, jehož těžiště leželo v počátečním období v prostředí obyvatel měst a nížin, v naprosté většině lhostejný postoj. S nárůstem strategické role horských oblastí však do něj byli stále hlouběji vtahováni.

Mezi horskými skupinami většinou neexistovaly stabilnější sociální vazby většího rozsahu. Pro efektivní mobilizaci bylo proto nezbytné překonat tuto roztržičnost a vytvořit co nejpevnější organizaci, schopnou nadále působit jako ucelený hospodářský, sociální či vojenský útvar. Je nutné zdůraznit, že tento druh společenské mobilizace nezahrnuje pouze ozbrojené složky. Vedle náboru branců do vojenských jednotek úspěch každého povstaleckého nebo protipovstaleckého hnutí závisí i na podpoře širokých vrstev obyvatelstva, které mu poskytuje nezbytné informace, potraviny, materiální pomoc, úkryt aj. Přímo úměrně s narůstající spoluprací rostou i operativní schopnosti povstaleckých nebo protipovstaleckých jednotek. Hraje se tedy o maximální koncentraci a využití lidského i materiálního potenciálu k dosažení vytčených cílů.

Soupeřící strany si pro své záměry zvolily značně rozdílnou strategii a taktiku, které odpovídaly jejich potřebám, ideologii, sociálním, materiálním i fyzickým možnostem. Zatímco postupy laoského hnutí odporu vycházely z čínských a vietnamských komunistických vzorů, aktivity Francouzů (a později laoské královské vlády podporované USA) v mnohém navazovaly na starší koloniální národnostní politiku a prověřené způsoby vojenské mobilizace. Ani v jednom případě tedy nešlo o zcela nové přístupy, ale o využívání jinde prověřených metod.

Politický vývoj po porážce u Thakhéku

Vítězství Francouzů u Thakhéku a následná reokupace Laosu přinutily vládu Láo Itsaly k odchodu do thajského exilu. Hnutí bylo porážkou paralyzováno a v jeho vedení propukly spory o další postup. Princ Phetsalát prosazoval vizi nezávislé konstituční monarchie v Laosu. Suvanna Phúma, jenž „byl srdcem francouzský aristokrat“ a oženil se s atraktivní Francouzskou, sice

také požadoval větší nezávislost, ale byl ochoten přistoupit na kompromisy s Francouzi. Naproti tomu princ Suphánuvong jakýkoliv kompromis odmítl.⁵⁸⁶ A tak, zatímco Phetsalát a Suvanna Phúma se pokoušeli s Francouzi vyjednávat, Suphánuvong se stále více ztotožňoval s idejemi Viet Minhu. Rozpor mezi třemi nevlastními bratry z královského rodu znamenal počátek rozštěpení Láo Itsaly.

Suphánuvong odcestoval v červenci 1946 do Hanoje, kde se setkal s Ho Či Minem a generálem Vo Nguyen Giapem. Podařilo se mu zde získat vietnamskou podporu pro protifrancouzskou činnost a pro přípravu ozbrojených sil na návrat do Laosu. V létě 1946 zahájil činnost Výbor odporu východního Laosu podporovaný Viet Minhem. Mezi jeho členy bylo několik pozdějších vůdců hnutí Pathét Láo. Zásluhou aktivit výboru v letech 1946–1949 postupně rostla bojová síla laoských partyzánských jednotek – zejména v horských oblastech při hranici s Vietnamem.⁵⁸⁷

Mezitím došlo k definitivnímu rozchodu Suphánuvonga s vedením Láo Itsaly. Suphánuvong a jeho nejbližší spolupracovníci, ovlivnění strategií Viet Minhu,⁵⁸⁸ pochopili, že jejich hlavním omylem bylo „založení“ revoluce pouze na městském obyvatelstvu, neschopném vést dlouhodobou partyzánskou válku. Naopak horalé s jejich vojenskými schopnostmi a bohatou povstaleckou minulostí mohli tvořit vynikající jádro dalšího odboje proti Francouzům. K tomuto účelu bylo ovšem nutné zmobilizovat co největší část obyvatelstva bez ohledu na etnickou příslušnost a vybudovat si silné bojové zázemí.

Vedení Láo Itsaly v Bangkoku zůstalo daleko pozadu za Suphánuvongovými snahami o získání podpory etnických menšin. Exilová vláda byla totiž bez výjimky složená z členů laoských elitních rodin, kteří většinou zastávali vyhraněné etnocentrické názory. Ty jim znemožňovaly překonat tradiční společenskou bariéru, oddělující je od obyvatel venkova a od příslušníků jiných etnik. Na Suphánuvongův postup pohlíželi s despektem a nedůvěrou. Podle jejich názoru byla nesprávná již Suphánuvongova spolupráce s tradičními rivaly Laosu – Vietnamci; zcela nepřijatelná pak byla jeho snaha o spojenectví s „rasově méněcennými“ příslušníky horských etnik. V této době vedení Láo Itsaly nebylo připraveno přijmout jakýkoliv nový vojenský nebo politický program, který by překračoval tradičně vymezené sociální a etnické hranice. To omezilo jeho akceschopnost na minimum a v budoucnu vedlo k defetistickým postojům.

Zatímco členové exilové vlády trávili čas neplodnými politickými debátami, Suphánuvong zahájil přípravu svých sil v Thajsku na návrat do Laosu a k přechodu na partyzánský způsob boje.⁵⁸⁹ Během roku 1947 a počátkem roku 1948 vykonal řadu cest po Laosu, dohlížel na budování partyzánských základů, jednal s náčelníky horalů a veliteli skupin odporu, které již v Laosu působily.

V řídké osídleném laosko-vietnamském pohraničí byla v té době značně složitá situace. Operovala zde řada malých protifrancouzských jednotek. Některé z nich měly úzké kontakty s vládou Láo Itsaly nebo s ní sympatizovaly, jiné, zejména různé etnické skupiny, bojovaly nezávisle.⁵⁹⁰ Existovaly zde i etnické skupiny, které žily ve stavu permanentní revolty po celé koloniální období.⁵⁹¹ Řada partyzánských jednotek úzce spolupracovala s Viet Minhem. Jeho podpora gradovala od dodávání potravin, peněz, zbraní a munice až po vysílání vietnamských poradců a agitátorů mezi horaly.

Príslušníci Suphánuvongových jednotek v Thajsku postupně získávali zkušenosti při přepadech francouzských konvojů a posádek podél thajsko-laoské hranice. Třebaže jejich útoky nebyly nikdy tak nebezpečné jako akce Viet Minhu v deltě Rudé řeky, Francouze značně znepokojovaly.⁵⁹² Od konce roku 1947 se tyto jednotky začaly přesouvat ze západu na východ Laosu – tedy dále od Thajska a blíže k Vietnamu – do centrálních hor.

Partyzáni zahájili v horských oblastech po vzoru Viet Minhu rozsáhlou „ozbrojenou propagandu“ s cílem vytvořit „lidové základny odporu“. Koncem roku 1948 a počátkem roku 1949 již v severovýchodním a jihovýchodním Laosu existovala řada „vojenských zón“. Phúmí Vongviťit udává, že od roku 1947 do srpna 1950 vznikly takové zóny v Müang Singu, Luang Phabángu, Samnéau, Vientiane, Khammuanu, Attapéu, Sálavanu, Savannakhétu aj.⁵⁹³ Povstalci měli silný vliv zejména v provincii Samnéua.

Dne 20. 1. 1949 Suphánuvong vyhlásil úplnou autonomii svých partyzánských jednotek a přerušil poslední kontakty s laoským nacionalistickým táborem v Thajsku, jehož členové vyjednávali s Francouzi a stále otevřeněji se připravovali na návrat do Vientianu. Exilová vláda naproti tomu Suphánuvonga oficiálně sesadila z postu vrchního velitele armády. Bylo to však již jen prázdné gesto. Za čtyři měsíce po podepsání dohody mezi zástupcem Francie a laoským králem o pokračujícím členství Laosu v Indočínském svazu a o poskytnutí omezené samostatnosti (19. 7. 1949) vydalo vedení Láo

Itsaly dekret, v němž oznámilo rozpuštění své exilové vlády, armády a všech svých občanských i vojenských organizací (24. 10. 1949).

Téměř všichni vedoucí představitelé hnutí, kteří se nepřipojili k Suphánuvongovi (s výjimkou prince Phetsaláta), se vrátili do laoského politického života a ke spolupráci s Francouzi v laoské administrativě.⁵⁹⁴

Počáteční fáze mobilizace horských etnik

Jestliže mělo laoské hnutí odporu za této situace uspět, bylo pro něj životně nezbytné vybudovat v horách stabilní základnu. Jeho ozbrojené propagandistické skupiny proto tajně navštěvovaly vesnice, vedly agitační práci a ve stylu Viet Minhu vytvářely centra odporu. První taková skupina vznikla 20. 1. 1949. Jmenovala se *Látsavong* („Královský ministr“) na paměť statečného ministra za Ďao Ánuvongova povstání proti Siamcům v roce 1827. Jiné skupiny nesly jména králů starého Laosu – „Setthathilát“, „Fá Ngum“ aj.⁵⁹⁵ Evokovaly tak vzpomínky na nezávislost Laosu.

Agitaci povstalců mezi laoským obyvatelstvem napomáhala i společenská situace v zemi. V poválečném období zde 2–3krát vzrostla výše různých daní – z hlavy, z dobytka, z ovocných stromů apod. Daně místy dosáhly i dvacetinásobné výše. Každá vesnice musela zásobovat armádu rýží, masem apod. Rolníci byli odváděni na výstavbu strategických cest, mostů, letišť a vojenských opevnění, na přenášení nákladů. Se zavedením branné povinnosti (23. 3. 1950) podléhali mobilizaci muži od 21 let, ovšem v praxi byli do laoské armády nabíráni muži mezi 18 až 45 roky, přičemž každá vesnice měla povinnost poskytnout vládě 2–5 branců. Zároveň s tím probíhaly i násilné odvody.⁵⁹⁶

Zatímco v nížině se centrálním úřadům podařilo situaci stabilizovat, v horách docházelo stále častěji ke střetům s povstalcí. V jejich řadách bojoval rostoucí počet příslušníků etnických menšin. Již v roce 1945 se na jihu znovu začali aktivizovat Láo Theungové. Vedli je synové legendárního Kommadama Síthon a Khamphan. Byli osvobozeni z vězení během lidového povstání proti Japoncům a Francouzům v srpnu 1945.⁵⁹⁷ Síthon roku 1946 odešel s posledními oddíly Láo Itsaly do Thajska. Již následujícího roku se však do jižního Laosu vrátil a začal organizovat odboj Láo Theungů v provincii Attapéu. V roce 1950 zde pod jeho vedením vznikla organizace Kommadamovo bojové hnutí (*Khabuan Kántosu Namdój Ong Kommadam*).⁵⁹⁸

Na severozápadě Laosu vyvrcholil dlouholetý hmongský klanový spor, který ve svém důsledku vyústil v rozštěpení Láo Súngů na dvě vzájemně soupeřící frakce.

Hmongský klanový spor (II)

Když Japonci v dubnu 1945 pacifikovali laoský sever, obsadila japonská armáda Nóng Hét. Fajdang japonské vojáky nadšeně přivítal. Zorganizoval z příslušníků klanu Ló skupinu ozbrojenců a pomáhal Japoncům lovit francouzské partyzány.⁵⁹⁹ Naproti tomu Tubí byl jako spojenc Francouzů zatčen, podařilo se mu však uprchnout do džungle. Skrýval se společně s několika francouzskými důstojníky v okolí hory Phu Sónu a řídil odtud své profrancouzské hmongské milice.⁶⁰⁰

Francouzi za pomoci parašutistů a místních partyzánů znovu ovládli Laos v září 1945, ovšem město Siang Khuáng v listopadu 1945 obsadily spojené oddíly Láo Itsaly a Viet Minhu. 27. 1. 1946 je však odtud vytlačily francouzské oddíly společně s oddíly Ďao Saj Khama a Tubího Lí Funga. Ďao Saj Kham byl členem Phuenů, bývalé vládnoucí rodiny v Siang Khuángu, a Tubího spolužák ze studií. Za války bojoval společně s kapitánem Ayrollesem a Tubím. Při dobývání Siang Khuángu velel oddílu složenému z Laů a Láo Theungů; Tubí Lí Fung velel svým hmongským milicím.⁶⁰¹

V září 1946 král Sísavang Vong jmenoval Tubího za jeho služby *tao müangem* Hmongů v Siang Khuángu. Stalo se tak na základě intervence francouzského komisaře v Laosu Raynonda. *Ďao khuengem* celé provincie Siang Khuángu se stal Ďao Saj Kham. Úzce spolupracoval s Tubím a dalšími hmongskými předáky na straně královské laoské vlády až do vítězství komunistů v roce 1975.⁶⁰²

Fajdang a jeho stoupenci byli naproti tomu po odchodu Japonců zbaveni jakékoli podpory a vytlačeni do severního Vietnamu Tubího milicí. Popis těchto událostí se u jednotlivých účastníků liší.

Americký spisovatel A. W. McCoy nám podává verzi příběhu, který popsal na základě interview s Tubí Lí Fungem: Po opětovném obsazení města Siang Khuáng nařídilo francouzské velení Tubímu, aby se vrátil do Nóng Hétu. Jeho novým úkolem bylo zajišťovat bezpečnost oblasti a bránit pronikání Viet Minhu přes blízkou vietnamskou hranici. Protože Tubí Fajdangovi nedůvěřoval, poslal do jeho vesnice vyjednavče se vzkazem, že Fajdang

má potvrdit svoji věrnost vládě. Třebaže Fajdang v té době nebyl ve spojení s Viet Minhem ani laoskými nacionalisty, odmítl. Tehdy Tubí, který nyní měl moderní zbraně a nadbytek munice, vyslal oddíl šedesáti mužů, aby Fajdangovu vesnici obklíčili a příslušníky klanu Ló postříleli. Fajdang však útok očekával a vesničanům proto již předtím nařídil, aby spali v polích. V době, kdy útok začal, již Fajdang a přibližně dvě stovky jeho stoupců prchali přes hranici do Vietnamu. Tam navázali kontakt s Viet Minhem.⁶⁰³

Pamětníci z Nóng Hétu naproti tomu vzpomínají: „Když Tubí utekl do lesa, nechal tady rodinu. Japonci spolupracovali s Fajdangovým klanem. Šli také za Tubího ženou a znásilnili ji. Když odešli z Nóng Hétu, Fajdang vládl sám. Jenomže Tubí se vrátil a klan Lí obvinil Fajdanga jako přítele Japonců z toho, co se stalo. Pak chtěl klan Lí Fajdanga zabít a Fajdang utekl do lesa – do Vietnamu, do oblasti Phú Kua, kde začal spolupracovat s vietnamskými partyzány.“⁶⁰⁴

Sám Fajdang vyprávěl australskému levicovému novináři W. Burchettovi: „Když se vrátili Francouzi, usadila se vojenská posádka asi sedm kilometrů od naší vesnice. Vojáci nám brali všechno – od rýže a alkoholu až po buvoly... Jednou nás oloupili o poslední zrnko rýže. Musel jsem sestoupit do rovin, abych rýži nakoupil a naši lidé měli co jíst. Rýži jsem sice koupil, ale na zpáteční cestě mě zatkli a vzali mi dokonce i tu. Mé zatčení tehdy zavinili Tubí a Tuzéu (Tubího bratr). Věděli, že Francouze nenávidím. Uprchl jsem a vrátil se do vesnice. Francouzi vyslali vojáky, aby nás obklíčili. Se čtyřmi svými přáteli a dvěma chlapci jsem v noci obklíčením proklouzl do džungle. Vzali jsme si s sebou pušky a samostřily, na Francouze jsme však neútočili. Vystřelili na nás a dva z mých přátel zabili. Čekali jsme, až Francouzi odejdou, ti však zůstali, a my jsme proto přešli na horu blízko u hranic a zřídili si tam základnu. Brzy po našem příchodu za námi nepřítel vyslal hlídku šedesáti vojáků, které veleli dva francouzští důstojníci. Připravili jsme na ně léčku a čekali jsme, až přijdou do těsné blízkosti. Byli jsme pouze tři dospělí a dva chlapci, osm jsme jich však zastřelili samostřily a zbytek uprchl. Bylo to naše první vítězství. Francouzi se otrávených šípů báli a nechali nás nějakou dobu na pokoji.“⁶⁰⁵

Fajdang nakonec uprchl do Vietnamu, kde ho kontaktoval Viet Minh. O několik měsíců později se s oddílem Viet Minhu vrátil a začal v horách organizovat vlastní povstalecké hnutí, později známé jako „Protifrancouzské sdružení Láo Súngů“ (*Samákhom Láo Súng Tan Falang*). Těživě daně place-
né v opiu a vybírané Tubím přitom byly hlavním argumentem jeho agitace.

Postupně získal značný počet stoupenců. Kombinací systému Viet Minhu a tradičních hmongských vojenských struktur z nich vytvořil pevnou organizaci a účinný nástroj obrany proti francouzské armádě.

Fajdang a jeho bratr Ňiavü Ló Bliajáo se stali členy tzv. výboru Láo Itsaly pro východ, který zorganizovali Núhak Phumsavan a Kajsón Phomvihán s pomocí Vietnamců. Výbor řídil partyzánské aktivity v provinciích Siang Khuáng, Samnéua a Savannakhét.⁶⁰⁶

Tubí nadále organizoval Hmongy ve službách Francouzů. Původně lokální klanový spor tak ve svém důsledku vyústil v rozštěpení Hmongů v severním Laosu.

Národní kongres v srpnu 1950 a program boje proti francouzským kolonialistům

V říjnu 1949 oznámila organizace Láo Itsala své rozpuštění a následujícího měsíce francouzské letadlo dopravilo Suvanna Phúmu a dalších 25 umírněných předáků Láo Itsaly do Vientianu.⁶⁰⁷ Suphánuvong a jeho radikální křídlo laoského nacionalistického hnutí se však rozhodli pokračovat v boji. Suphánuvong, ve snaze získat co nejširší podporu pro svůj nový program, svolal na 13.–15. 8. 1950 národní kongres. Zúčastnilo se ho na 150 delegátů z různých společenských vrstev a etnických skupin. Delegáti schválili jednotnou strategii boje proti kolonizátorům pro následující období a také program na upevnění národní jednoty. Rozhodli o vytvoření Fronty osvobození Laosu – *Neo Láo Itsaly*. Podle oficiálního prohlášení nové organizace bylo jejím cílem „sjednocení všeho národa, všech společenských vrstev, všech náboženství, všech vlasteneckých politických stran pro boj za národní osvobození, za dosažení demokratických svobod na základě spojení různých vrstev obyvatelstva a především spojení dělníků a rolníků“.⁶⁰⁸ Do hnutí vstoupila řada menších organizací – Asociace osvobození /Laosu/ (*Samákhom Kusát*), Sdružení svobodných žen (*Samákhom Meñing Itsala*) aj. Etnický prvek představovaly Protifrancouzská asociace Láo Súngů a Kommadamovo bojové hnutí. V čele „vlády“ Neo Láo Itsala stanul princ Suphánuvong. Phúmí Vongviřít byl jmenován místopředsedou a ministrem vnitra. Ministry obrany a hospodářství se stali Kajsón Phomvihán a Núhak Phúmsavan. Síthon Kommadam a Fajdang Ló Bliajáo se stali ministry bez portfeje a ve vládě zastupovali zájmy Láo Súngů a Láo Theungů.

Suphánuvong se rovněž obrátil na prince Phetsaláta s výzvou, aby do nového hnutí odporu vstoupil. Phetsalát však odmítl s odůvodněním, že nová organizace, „nejenže není čistě laoská“ (resp. je složená z příslušníků etnických menšin), ale má „komunistickou strukturu nadiktovanou Viet Minhem“.⁶⁰⁹ Phetsalát tedy nedokázal překročit tradiční etnické bariéry laoské politiky. Pravdu měl ovšem v tom, že usnesení kongresu, složení vlády a program Neo Láo Itsala již jasně nesly znaky levicových hnutí.

Mobilizace horských etnik prováděná laoským hnutím odporu

Národní kongres v roce 1950 přijal dvanáctibodový akční program na získání podpory širokých vrstev obyvatelstva. Program obsahoval zrušení koloniálních daní, zavedení spravedlivého daňového systému, zrušení robotních povinností, rozvoj zemědělství, průmyslu, dopravy a komunikací, snížení pachtovného, likvidaci negramotnosti aj. Oficiálně byla deklarována nutnost národní jednoty a rovnosti všech etnik. Místní partyzánské jednotky se měly postupně přetvářet v regionální síly a poté národní armádu.⁶¹⁰

Program Neo Láo Itsaly začal být realizován nejprve v oblastech ovládaných povstalci, v nichž žilo v roce 1950 kolem 360 000 lidí. Na jeho základě zde byla zlikvidována stará koloniální administrativa a vytvořeny samosprávné řídicí orgány složené z volených zástupců. V oblastech, kde probíhaly boje, místní správu jmenovala Neo Láo Itsala.⁶¹¹

Hnutí odporu zavedlo jednotný daňový systém, založený především na odběru zemědělských produktů – většinou rýže. Výše daní se různila podle polohy polí. Ze zavlažovaných rýžových polí v údolích činil povinný odvod 3–6,5 kg rýže z každého kilogramu zasetých zrn. V horských oblastech byli vesničané osvobozeni od poplatků, jestliže jejich úroda byla nižší než 60 košů rýže nebo jestliže vysévali méně než 20 kg semen. V případě, že vysévali více, daň činila 40 kg rýže.⁶¹²

Orgány Neo Láo Itsaly začaly rozdělovat venkovskou půdu, která dříve náležela králi a laoské aristokracii. Zrušily rovněž zákon omezující obdělávání volné půdy, který zavedla koloniální správa. To mělo značný význam pro horalské komunity praktikující žďárové zemědělství, jimž tak byl umožněn volnější pohyb.⁶¹³ V důsledku této liberalizace ovšem docházelo k větší

devastaci porostů při zakládání polí. To se v budoucích letech negativně projevilo na ekologii horských oblastí.

Byla zahájena edukační kampaň, zaměřená na rozvoj základního školství a likvidaci negramotnosti. Zřejmě nadsazené oficiální údaje Neo Láo Itsaly tvrdí, že již v roce 1953 počet negramotných v povstaleckých oblastech poklesl z 95 % na 65 % a místy údajně negramotnost zcela vymizela.⁶¹⁴

Pro výchovu kádrů byla zřízena politicko-vojenská školící střediska, kam byli vysíláni velitelé a vojáci, kteří se osvědčili v bojích. Jedno bylo v Bán Ťian Khá v provincii Phongšálí a druhé v Mūang Sonu v provincii Samnéua. Ve městě Samnéua (středisku stejnojmenné provincie) Neo Láo Itsala založila s pomocí instruktorů Viet Minhu Kommadamovu vojenskou akademii pro výcvik partyzánských velitelů. Vedle vojenské akademie zde fungovala i „Škola 44“ (*Hóngthian Sísipsi*) – vzdělávací centrum pro správní a politické činitele Neo Láo Itsaly. V jejím rámci existovalo i speciální oddělení pro předáky různých etnických skupin, kde vyučování probíhalo v menšinových jazycích. Vedle toho bylo několik stovek Laosanů odesláno k dalšímu školení a výcviku do Hanoje, Pekingu a také do Sovětského svazu.⁶¹⁵

Mezi příslušníky etnických menšin působily agitační týmy, které se s prodlužováním konfliktu stále více soustřeďovaly na dlouhodobou politickou indoktrinaci. Na vesnické úrovni byl kladen pouze minimální důraz na vysvětlování levicových idejí či marxisticko-leninskou filozofii; agitátoři se zaměřovali na jednoduchou argumentaci a příklady, které horalé snáze chápali. Využívali přitom místních nesrovnalostí a slibovali sociální spravedlnost. Hlavními hesly aktivistů Neo Láo Itsaly se staly: „Rovnost všech ras Laosu“, „zrušení corvé“, „zrušení nespravedlivých daní“, „společný boj proti Francouzům“.⁶¹⁶

Do propagační práce byla zapojena i armáda Neo Láo Itsaly. Její příslušníci měli rozkaz během působení v určených oblastech pomáhat vesničanům obdělávat pole, stavět obydlí aj. a zároveň s nimi ideologicky pracovat. Pro práci s příslušníky etnických menšin byla vytvořena i zvláštní skupina, která se zaměřovala na jejich studium a vypracovávání optimálních metod pro jejich mobilizaci.⁶¹⁷

Činitelé Neo Láo Itsaly obratně využívali tradičně silného rodinného cítení horalů a jejich klanových vazeb. Jejich rodiny organizovali po 5–10 do tzv. „rodinných skupin“ koordinovaných osvědčeným kádrem. Na schůzích

příslušníků těchto skupin jejich vedoucí podněcovali agitační debaty a vedli členy k disciplíně. Rodinné skupiny nadto sloužily jako účinný kanál, jehož prostřednictvím vedení Neo Láo Itsaly monitorovalo, co se děje ve vesnicích.⁶¹⁸

V dlouhodobé strategii levicových hnutí však rodinné a klanové vazby hrály vedlejší úlohu. Příznačné bylo, že i když Neo Láo Itsala tyto vazby na jedné straně využívala, na druhé straně je systematicky narušovala. Pokud to jen bylo možné, začala vesničany seskupovat podle pohlaví, věku, povolání aj. do organizací rolníků, žen, mládeže, mladých dívek aj. Dommen k soudobé situaci poznamenává, že bylo prakticky nemožné nebýt členem alespoň jedné z těchto organizací. Například ve čtyřčlenné rodině mohl být otec členem Rolnického sdružení (*Samákhom Sáo Hajná*), matka Sdružení laoských žen (*Samákhom Meňing Láo*), dcera mohla působit ve Sdružení mladých dívek (*Samákhom Júvannalí*) a syn ve Sdružení mladých (*Samákhom Sáo Num*). Tak byla indoktrinaci podrobována nejen rodina jako celek, ale i její členové zvláště, mimo okruh vlivu rodiny. To vedlo až k názorovým rozštěpením rodin, které přestávaly fungovat jako kompaktní jednotky.⁶¹⁹ Tradiční etnickou mobilizaci tak postupně nahrazovala mobilizace třídní aj.⁶²⁰

Zdroje pod kontrolou Neo Láo Itsaly tak byly mobilizovány v horizontální i vertikální rovině. Centrální vedení Neo Láo Itsaly touto cestou kontrolovalo a maximálně využívalo velké množství obyvatel bez toho, že by muselo zřizovat zvláštní dozorní orgány. Prostřednictvím organizací mohlo prosazovat jmenování vesnických předáků na úkor představitelů tradičních struktur a korigovat jejich činnost.

Tento systém se ještě více rozvinul po ustanovení komunistické vlády v Laosu. Existence paralelních řídicích orgánů – tradičních klanových a vesnických předáků a rad na straně jedné a organizací i představitelů „implantovaných“ zvenčí centrálními orgány na straně druhé – charakterizuje život v laoských venkovských komunitách dodnes.

Program Neo Láo Itsaly, jeho obsah, marxistická terminologie i způsob provádění, přes všechny regionální zvláštnosti, nesl velké množství znaků příznačných pro národnostní a sociální politiku komunistických hnutí v Rusku, Číně a Vietnamu; v případě Laosu fungoval zejména vzor Viet Minhu a jeho metod vytváření aktivního bojového zázemí.⁶²¹

Zformování programu Neo Láo Itsaly a jeho široká aplikace v laoských podmínkách znamenaly konec inkubačního období ve vývoji hnutí a otevřely mu cestu k rozsáhlejší a komplexnější vojenským operacím.

Francouzská mobilizace horských etnik

Francouzští velitelé již za války objevili, že horalé jsou výborní průvodci a zpravodajští agenti, kteří mají vynikající předpoklady pro boj v džungli. I přes tyto zkušenosti Francouzi v počátečním období svého návratu do Indočíny nepočítali s rozsáhlejším vojenským využitím příslušníků horských etnik, kteří pro ně představovali příliš nestálou a těžko ovladatelnou sílu. S rozšiřováním vlivu Viet Minhu a Neo Láo Itsaly v horách však francouzské vrchní velení v Indočíně došlo k názoru, že nepravidelné horalské oddíly by mohly být při potírání povstalců užitečné. Francouzská zpravodajská Služba vnější dokumentace a kontrašpionáže (*Service de Documentation Extérieure et Contre-Espionage*, SDECE) proto počátkem padesátých let začala experimentovat s vytvářením horalských jednotek. V Cap Saint Jacques (Vung Tau) v jižním Vietnamu zřídila speciální Školu akce (*L'École d'Action*), pro výcvik příslušníků horských etnik v oblasti Centrálního pohoří. Výcvik zajišťovaly dvě desítky francouzských důstojníků pod velením podplukovníka Edmonda Gralla. Tento program dlouho zůstal ve stadiu experimentů. Situace se změnila až v prosinci 1950, kdy se stal velitelem expedičního sboru v Indočíně maršál Jean de Lattre de Tassigny. Ten, když zjistil, že program vypadá slibně, dal svůj souhlas k organizování horalských protipovstaleckých oddílů působících na územích kontrolovaných Viet Minhem. Pro provádění plánu nechal vyčlenit 140–150 francouzských důstojníků. Řízením záškodnických operací na území severního Vietnamu a v Laosu pověřil majora Rogera Trinquiera.⁶²² Nová vojenská organizace byla oficiálně označena jako Skupina smíšených, letecky přepravovaných komandos (*Groupe-ment de Commandos Mixtes Aéroportés*, GCMA).⁶²³ Třebaže podplukovník Grall zůstal velitelem skupiny až do roku 1953, byl to Trinquier, který měl největší podíl na rozvoji taktiky GCMA a vytváření etnických aliancí. Jeho zvláštní metody a zkušenosti z něj učinily jednoho z předních odborníků na vedení nekonvenční války.⁶²⁴

GCMA byla organizována na základě zkušeností získaných za druhé světové války francouzskými komandos a spojeneckými penetračními skupinami, jako byli britští chindits, jimž v Barmě velel generál Ordre Charles Wingate, či američtí *marauders* brigádního generála Franka D. Merilla. Příslušníci GCMA se však na rozdíl od těchto skupin nevraceli na základny, které byly na armádou kontrolovaných územích, ale trvale působili v týlu

nepřítele. Jednotliví muži byli dopravováni letecky z nepřátelského území pouze v případě zranění, vyčerpání, nebo, jak se nezdálo stávalo, když se vlivem vypětí, jež tento způsob boje vyžadoval, fyzicky či duševně zhroutili. Jinými slovy, GCMA nebyly nájezdnicími jednotkami, ale partyzánskými oddíly. Když první válka v Indočíně vrcholila, jejich příslušníci byli rovněž daleko početnější nežli *chindits* nebo *marauders*. Podle Falla jich v polovině roku 1954 v Indočíně působilo 15 000⁶²⁵; Hickey uvádí 20–25 000.⁶²⁶

Každá jednotka komandos se skládala z 10–1000 mužů, s průměrem kolem 400. Podle velikosti jí velel francouzský důstojník (nejčastěji poručík) nebo poddůstojník. V některých případech se vlivem vývoje situace ocitl desátník v čele celé etnické skupiny. Nábor velitelů pro práci v GCMA byl obtížný. Tito muži byli odtrženi od svých mateřských jednotek, což mj. znamenalo i ztrátu možnosti služebního postupu, museli žít s horaly v džungli, učit se jejich jazyk, požívat jejich stravu a zcela na nich záviset. Vedle toho, jak je obvyklé u všech armád, příslušníci pravidelných jednotek pohlíželi na „bandity“ z GCMA s despektem.⁶²⁷ Branci pro službu u komandos měli různý etnický původ, ale převažovali mezi nimi horalé.

GCMA vytvořila v Indočíně v letech 1950–1953 tři významné protipovstalecké oblasti: oblast hmongských komandos v severovýchodním Laosu, již velel Tubí Lí Fung, oblast komandos Horských Thajů v severozápadním Tonkinu pod vedením Deo Van Longa a oblast hmongských komandos na východ od Rudé řeky v Tonkinu.

Bezesporu nejúspěšnější operací GCMA bylo zorganizování hmongských komandos v laoské provincii Siang Khuáng. V červenci 1951 sem GCMA vyslala první dva důstojníky, poručíky Puijaneho a Devauxe, s úkolem organizovat protipovstalecké jednotky. Jejich aktivity však nebyly příliš rozsáhlé a místní hmongské obyvatelstvo do nich bylo zapojeno pouze v omezené míře. Situace se změnila až na konci roku 1952. Když se však začala zhoršovat vojenská situace v severozápadním Tonkinu, kde pod velením generála Vo Nguyen Giapa probíhala ofenziva Viet Minhu, oblasti v sousedním severovýchodním Laosu nabyly na strategickém významu.

Dne 28. 12. 1952 přicestoval do Sijang Khuángu kapitán Alexandre Desfarges s úkolem „postavit na nohy meoskou otázku“.

Desfarges nebyl v Siang Khuángu poprvé. Byl sem vysazen již v červenci 1945, aby bojoval proti Japoncům ve skupině kapitána Bichelota, nástupce kapitána Ayrollese. Desfarges okamžitě po příchodu kontaktoval Tubího. Ten

již dříve jednal o vytvoření partyzánských jednotek s velitelem francouzského expedičního sboru generálem Raoulem Salanem a velením GCMA.

Desfarges s Tubího pomocí zahájil nábor mužů pro jednotky komandos. Nová organizace byla pojmenována „Malo“, podle Desfargesova rodiště města Saint-Malo ve Francii. Když byly později operace komandos rozšířeny i na provincii Samnéua, kde byla ustavena organizace „Servan“, bylo nové protipartyzánské uskupení označeno jako „Malo-Servan“.⁶²⁸

Při budování své organizace se Francouzi nesnažili narušovat tradiční etnické a klanové vazby a naopak se jich snažili využít. Hmongská politika v Laosu byla založena na klanové loajalitě a meziklanových vztazích. V té době bylo v Laosu 18 hmongských klanů. Každý z těchto klanů měl své zvyky a obyčeje. Co bylo důležitější, mezi klany byly ustaveny vazby vzájemné pomoci i nepřátelství. Hmong se se svými problémy obracel nejdříve o pomoc k vlastní rodině, poté k členům svého klanu a nakonec k příslušníkům spřátelených klanů. Byl to systém, který podněcoval Hmongy k životu v blízkosti svých příbuzných a k silné důvěře ve své vlastní předáky.⁶²⁹ Francouzi se proto zaměřili na získávání podpory horalských předáků, s jejichž pomocí při mobilizaci tyto klanové a etnické vazby horalů využívali. Příznačné bylo, že horalští komandos nejlépe bojovali pod vedením svých vlastních předáků a v úzkém kontaktu s rodnými vesnicemi. Přitom však byli schopni dezertovat v případě ohrožení svých rodin, nechtěli bojovat v oblastech příliš vzdálených od domova.⁶³⁰ Jak shrnuje Desfarges: „Meové (Hmongové) z Tranninhu (Siang Khuángu), vzhledem ke svému zvláštnímu charakteru, jazyku a způsobu, jakým provádějí obranu a partyzánskou válku, neposlouchají nikoho jiného než své meoské předáky, a nemohou být proto přímo řízeni nikým jiným nežli meoskými předáky.“⁶³¹

Tým, se kterým Desfarges přišel do Siang Khuángu, tvořilo pouhých šest mužů – Desfarges, jeho zástupce, tři vojenští instruktoři a dva radiooperátoři. O to důležitější byla jeho spolupráce s místními předáky. Společně s Tubím vytvořili duální francouzsko-hmongské velení a hierarchickou strukturu, ve které řídili a prováděli akce Hmongové, ovšem pod francouzskou kontrolou. Desfarges s Tubím zorganizovali tři (později čtyři) „setniny“ operující zejména v oblastech okolo strategické cesty č. 7 do Vietnamu. Každá z těchto jednotek se skládala z 5–7 skupin o síle zhruba 15 mužů. „Setninám“ veleli hmongští předáci, resp. *náj kongové* distriktů Nóng Hét, Phú Du a Tha Li Nój. Ke každému hmongskému veliteli „setniny“ byl přidělen jeden francouzský

poddůstojník pověřený předáváním instrukcí, kontrolou rozdělování zbraní a provádění rozkazů.⁶³² Převážná většina nově naverbovaných příslušníků oddílů komandos již dříve sloužila v partyzánských jednotkách Svobodné Francie.⁶³³

Zároveň s ustavením jednotek komandos proběhla i propagandistická kampaň mezi místními horaly. Členové GCMA a jejich hmongští spolupracovníci pronikali horami severního Laosu a úspěšně navazovali kontakty s odehlými horalskými komunitami. Vesničanům byla rozdělována nedostatková sůl.⁶³⁴

V laoských horách Francouzi postupně naverbovali a vyzbrojili více než 1500 hmongských komandos bojujících v uskupení „Malo-Servan“.⁶³⁵ Ti již od počátku prokazovali vysoké bojové kvality a úspěšně na sebe dokázali vázat síly nepřítele.⁶³⁶

Někdy v první třetině roku 1953 se členem nejvyššího velení komandos stal i *tao khueng* Siang Khuángu, Ťao Saj Kham. Desfarges si touto cestou zajistil stabilní kontakty na královskou vládu v Luang Phabángu, kterou znepokojovalo ustavení samostatných hmongských jednotek a rovněž podporu Ťao Saj Khamových laoských oddílů domobrany. Tyto oddíly měly přibližně 450 mužů rozmístěných ve skupinách o 12–60 mužích na strategických postech v provincii. Tvořili je zejména etničti Laove, ale rovněž Láo Theungové a Hmongové.⁶³⁷

Celkově je možné konstatovat, že mobilizace horských etnik prováděná Francouzi nebyla výsledkem nějakého ideologického nebo politického působení. Významnou roli při ní sehrávala možnost získání vysokých platů a moderních zbraní. Rovněž šlo spíše o důsledek tradičního odporu horalů vůči Vietnamcům a Laosanům z nížiny nežli o nenávisť vůči Viet Minhu a Neo Láo Itsale jako povstaleckým organizacím.

Operace X

Trinquier považoval za nejdůležitější úkol GCMA vytváření území komandos v týlu nepřítele. Z těchto území měly horalské protipovstalecké jednotky účinně zasahovat proti oddílům vietnamského a laoského hnutí odporu. Francouzské vrchní velení naproti tomu vidělo hlavní úlohu horalů pouze ve zpravodajské službě. Bylo však ochotné Trinquierovi ponechat volnou ruku, pokud jeho operace nebudou příliš nákladné. To byl při charakteru činnosti GCMA takřka nespelnitelný požadavek. Sestavení a vybavení jedné nové jednotky stálo kolem 15 000 USD. Trinquier byl rovněž

nucen neustále zásobovat své horské komandos a platit jim za poskytované služby. Úspěch a budoucnost Trinquierova programu tedy značně závisely na odpovídajícím přísunu finančních prostředků. Ve stejné situaci byl i kapitán Antoine Savani z francouzského 2ème Bureau, který, podobně jako Trinquier s horaly, pracoval v Kočinčíně, zejména v Saigonu a deltě Mekongu, s příslušníky kriminální organizace Binh Xuyen a náboženskými sektami Cao Dai a Hoa Hao. Nedostatkem financí trpěli i členové dalších „nekonvenčních“ francouzských organizací. Tak se zrodila přísně utajovaná „Operace X“.⁶³⁸

Roku 1946 zrušila francouzská vláda svůj opiový monopol. Roku 1951 zastavil činnost Úřad pro nákup opia. O dva roky později Francie podepsala protokol Organizace spojených národů zavazující ji k zastavení státem sponzorovaného obchodu s drogami.⁶³⁹

Toxikomani v Indočíně zůstali bez přísunu drog. Této mezery na drogovém trhu využila francouzská tajná služba. Za Službu vnější dokumentace a kontrašpionáže (SDECE) schválil „Operaci X“ její velitel v jihovýchodní Asii plukovník Maurice Belleux a za expediční sbor generál Raoul Salan. Mimo úzký okruh organizátorů byli o akci informováni pouze nejvyšší francouzští a vietnamští úředníci.

Schéma operace bylo jednoduché. Trinquier se ujal zajišťování přísunu opia z hor. Jeho styčnými důstojníky a zprostředkovateli se zde stali Tubí Lí Fung v severovýchodním Laosu a Deo Van Long v severozápadním Tonkinu. Jejich úkolem bylo nakupovat opium za přijatelnou cenu a připravovat ho pro další transport do nížiny. Když byla zásilka dostatečně velká, Trinquier ji nechal letecky přepravit do Cap Saint Jacques (Vung Tau). Opium odtud dále putovalo do 90 km vzdáleného Saigonu, kde ho převzali příslušníci organizace Binh Xuyen. Ti v té době sloužili pod dohledem kapitána Antoine Savaniho jako městská policie.⁶⁴⁰

Zločinecká organizace Binh Xuyen původně vznikla jako bratrstvo gangsterů, kteří se sdružovali v saigonském okrsku s názvem Binh Xuyen. Za druhé světové války spolupracovali s japonskou tajnou policií *Kempeitai*. Po válce se profilovali jako antifrancouzské hnutí odporu. O spolupráci s nimi usiloval komunistický Viet Minh i francouzská tajná služba. Vůdce Binh Xuyen, Le Van Vien, známý též jako Bay Vien, nakonec vlivem událostí přistoupil na spolupráci s Francouzi. Postupně se z něho stal nejmocnější a nejbohatší muž Kočinčiny (jižního Vietnamu). Ovládal zde obchod s drogami,

prostituci a hazard. Organizace se za pomoci francouzského 2^{éme} Bureau konstitovala v saigonskou policii a tajnou službu operující po celém území Kočičíny.⁶⁴¹

Binh Xuyen měla v Saigonu dvě velké laboratoře pro rafinaci surového opia. Jedna fungovala nedaleko její hlavní základny u mostu Y a druhá poblíž budovy Národního shromáždění. Členové Binh Xuyen odtud zpracované opium distribuovali do svých obchodů a překupníkům v Saigonu a Cholonu. Zbytek prodávali čínským obchodníkům, kteří je vyváželi do Hongkongu, nebo agentům korsických zločineckých syndikátů zajišťujícím dodávky pro heroinové laboratoře v Marseille. Zisky si mezi sebou dělili Binh Xuyen, Trinquierova GCMA a Savaniho 2^{éme} Bureau.⁶⁴⁴ Problémy GCMA s nedostatkem financování jejich operací tak byly odstraněny.

Mimo získání dostatečných finančních prostředků vedly francouzské vedení k účasti na „Operaci X“ další důvody. Prostřednictvím svých polních velitelů v Laosu a Tonkinu totiž brzy zjistilo, že jestliže se mu nepodaří zajistit pravidelný odbyt místní produkce opia, začnou v horských oblastech narůstat ekonomické problémy a tím bude otřesena i věrnost jeho horalských spojenců. Opium totiž bylo významným zdrojem příjmů v oblastech komandos. Při rozšiřování protipovstaleckých aktivit byla proto správná překupnická politika GCMA stejně důležitá jako vojenské operace. Kde GCMA nakupovala opium přímo od Hmongů a platila jim dobré ceny, tam jim Hmongové zůstávali příznivě nakloněni. Ovšem kde Francouzi použili k nákupu opia thajských a jiných zprostředkovatelů (jak tomu bylo v případě Deo Van Longovy Thajské federace v Tonkinu) a neučinili nic pro to, aby horalé nebyli okrádáni, tam se horalé připojovali k hnutí odporu. Roger Trinquier tuto situaci v případě Hmongů lapidárně komentoval: „Aby byli Meové, musí se kupovat jejich opium.“⁶⁴³ Desfarges se k problému vyjádřil: „Tubí dal Salanovi na srozuměnou, že jejich vztahy závisejí na problému toku opia.“⁶⁴⁴

Laoské opium hrálo během války v Indočíně důležitou roli i ve financování hnutí odporu. Partyzánům sloužilo jak k přímému nákupu zbraní, tak i k získávání valut. McAlister udává, že lehký kulomet a 500 nábojů bylo možné koupit od jihočínských obchodníků za šest kilogramů opia. Samonabíjecí puška a 500 nábojů stála čtyři kilogramy opia a obyčejná puška s 500 náboji byla za „pouhých“ 2,5 kg.⁶⁴⁵ Nákupčí Viet Minhu rovněž nakupovali opium přímo v Laosu. Výměnou za surové opium horalům poskytovali sůl, alkohol aj. Za sůl v hodnotě 1000 indočínských piastrů bylo možné koupit

1 kg opia; čínští obchodníci v Hanoji pak platili za stejné množství opia 15 000 piastrů. Zvláště v jeho začátcích měly tyto transakce pro Viet Minh velký význam. Pravděpodobně tvořily významnou příjmovou položku při jeho vyzbrojování.⁶⁴⁶ Americké zdroje odhadují, že v roce 1947 činil celkový objem opiového obchodu Viet Minhu 38 tun.⁶⁴⁷ Zájem Viet Minhu o opium jako zdroj financí na nákup čínských zbraní potvrzují i francouzské zdroje. Jedním z důvodů udávaných Francouzy pro nákupy opia od Hmongů bylo i snižování zisků Viet Minhu a tím i omezování jeho vlivu mezi laoskými horaly.⁶⁴⁸

Neo Láo Itsala v polovině padesátých let kontrolovala významné pěstitelské oblasti v Samnéua a Phongsáli a nepochybně z obchodu s opiem ať už přímo, nebo nepřímo – prostřednictvím daňových odvodů – těžila. To je strategie, s níž se často setkáváme u povstaleckých seskupení v regionu (v posledních desetiletích zejména v Barmě).

Ofenziva v laoských horách roku 1953

V období od porážky u Thakhéku do roku 1952 povstalci sbírali zkušenosti a prováděli usilovnou mobilizaci mezi laoským obyvatelstvem. Sřetávali se především s trestnými expedicemi protivníka a útočili na jeho malé jednotky. V roce 1952 však již začali podstupovat boj s většími uskupeními nepřítelů.⁶⁴⁹ V prosinci 1952 Viet Minh zahájil ofenzivu v severozápadním Tonkinu a rychle postupoval k vietnamsko-laoské hranici.⁶⁵⁰ V lednu 1953 přešel do Laosu velký počet agentů Viet Minhu. Začali zde zajišťovat nezbytné dočasně potraviny pro armádu a verbovat místní průvodce pro předpokládanou invazi. Se Suphánuvongovou pomocí dokázali naverbovat 1 500 horalů, kteří měli sloužit jako nosiči.

Ve francouzském velení převládal názor, že Viet Minh a Neo Láo Itsala zahájí ofenzivu až na podzim, tedy po skončení období dešťů. Francouzi proto s přípravami na ofenzivu nespěchali. Na Planině džbánů zřídili výcvikový tábor a kolem 500 mladých Hmongů rovněž odeslali ke školení do Cap Saint Jacques. Hnutí odporu se však rozhodlo využít momentu překvapení a proti všem předpokladům zaútočilo v nejméně vhodném období roku. Začátkem dubna, právě když byl zahájen výcvik horalů, 308., 312. a 316. divize armády Viet Minhu pronikly na území Laosu a bez většího odporu obsadily jeho pohraniční horské oblasti.⁶⁵¹ 13. dubna dosáhly Samnéua. Poté se

vietnamská 316. divize a jednotky Neo Láo Itsaly, podporované Fajdangovými hmongskými partyzány, začaly přesouvat na východ a 19. dubna obsadily město Siang Khuáng.⁶⁵² Během dubna se tak Francouzi byli nuceni stáhnout z provincie Samnéua, většiny Siang Khuángu a velké části Luang Phabángu a Phongsáli.⁶⁵³ S narůstajícím obdobím dešťů se však stále zhoršovala průchodnost cest v horách a tím i spojení s Vietnamem. Viet Minh a Neo Láo Itsala proto zastavili svůj postup. Všechny tři divize Viet Minhu se vrátily zpět do severního Vietnamu. Pro zajištění dobytého území a výcvik armády Neo Láo Itsaly zůstaly v Laosu pouze dva pluky 308. divize.⁶⁵⁴

Organizace Neo Láo Itsala nyní mohla bez přímého ohrožování ze strany Francouzů realizovat svůj politický program. Počátkem dubna 1953 přesunula svůj hlavní stan do Samnéua a 19. dubna vydal princ Suphánuvong jako „prezident vlády odporu“ prohlášení vysílané rozhlasovou stanicí Viet Minhu, ve kterém onačil Neo Láo Itsalu za jedinou legální autoritu v Laosu.⁶⁵⁵

V horách se Francouzům díky převaze těžkých zbraní podařilo udržet na Planině džbánů. Významnou úlohu v bojích sehráli Tubího komandos, kteří zde rozvinuli širokou zpravodajskou činnost a kryli akce oddílů pravidelné armády.⁶⁵⁶ V květnu velení francouzského expedičního sboru vybudovalo na planině letiště s pevným povrchem a začalo sem přepravovat kontingent 12 000 vojáků, malé tanky a opevňovací techniku. Na Planině pod dohledem generála Alberta Soreho, který přiletěl v červnu, brzy vyrostla v pevnost s bunkry, sítí zákopů a kulometnými hnízdy.

Sore, který měl zkušenosti s využitím příslušníků národnostních menšin při potlačení povstání v Maroku, přikládal hmongským komandos velký význam. Proto se již krátce po svém přiletu na planinu sešel s Tubím. Po okružní inspeční cestě, kterou vykonal v doprovodu Tubího a jeho poradce z GCMA, Sore vyslal čtyři vojenské kolony zajišťované Tubího komandos, aby vyčistily planinu a její okolí od zbytků nepřátel. Poté s Tubím a GCMA dohodl, že Hmongové budou vykonávat zpravodajskou službu a hlídat horské přechody, zatímco pravidelné jednotky francouzské armády budou kontrolovat planinu. K výměně zpráv a plánování operací se v té době Sore pravidelně setkával s Tubím a poručíkem Vang Páem, který velel jednomu z nepravidelných oddílů Hmongů a začínal být respektován jako významný hmongský velitel. Toto uspořádání dobře fungovalo.⁶⁵⁷

V polovině roku 1953 opět vzrostla aktivita Viet Minhu v horách. Aby zamezilo další ofenzivě na severu, rozhodlo se francouzské vrchní velení

zřídit opevněnou základnu v rozlehlém údolí Dien Bien Phu poblíž laosko-vietnamské hranice. Od listopadu 1953 sem francouzské letectvo a společnost Civil Air Transport (CAT) postupně přepravily 16 000 mužů a množství výzbroje.⁶⁵⁸

V prosinci 1953 zahájily Neo Láo Itsala a Viet Minh společné operace ve středním Laosu. Podařilo se jim obsadit většinu provincie Khammuan, Savannakhét a Attapéu a také náhorní planinu Bólavén. Počátkem roku 1954 již kontrolovaly i severní provincii Phongsáli a upevnily svoji obrannou linii v údolí řeky Nam Ú.⁶⁵⁹ Nástup jednotek hnutí odporu zabránil francouzskému velení použít rezerv pro pomoc posádce v Dien Bien Phu, kterou v březnu 1954 obklíčilo 50 tisíc vojáků Viet Minhu.⁶⁶⁰ Tomu se podařilo horskými průsmyky dopravit k údolí těžká děla a umístit je na jeho svazích. S jejich pomocí během jediného měsíce umlčel všechny francouzské baterie. Dobyty pevnosti se pak stalo pouze otázkou času.

Protože rozsáhlá vzdušná evakuace nebyla možná, hledalo francouzské velení ústupovou cestu po zemi. Mimo jiné vyslalo do severního Laosu údolím řeky Nam Ú několik expedic s úkolem probít se k obklíčeným francouzským jednotkám. Jako pomocnou operaci pro tyto expedice navrhl Trinquier, nyní již plukovník a vrchní velitel GCMA, že rozmístí své nepravidelné oddíly v oblasti mezi Dien Bien Phu a Planinou džbánů. Komandos zde měli podpořit expedici, která se k nim probije. Po překonání pochybností vrchního velení o užitečnosti akce, Trinquier, vybavený zásobou stříbra, odletěl na Planinu džbánů. Zde pod jeho velením prodělala polovina z Tubího pět tisíc mužů devítidenní intenzivní výcvik a poté se počátkem května přesunula do Müang Sonu, ležícího přibližně sto kilometrů dále na sever. Třebaže se Trinquierovi podařilo naverbovat ještě dalších 1500 hmongských žoldněřů, jeho snaha nakonec vyzněla naprázdno. 7. května, po 55 dnech obrany, pevnost Dien Bien Phu padla. Z obklíčení uniklo pouhých 79 vojáků. Většina z těch, kdo zvolili útek do džungle, byli Deo Van Longovi Horští Thajové.⁶⁶¹

Následujícího dne započalo v Ženevě jednání o Indočíně.

Horská etnika v období královské vlády v Laosu 1954–1973

Rok 1954 a odchod Francouzů přinesl Laosu nezávislost. Budování moderního státu vyvolalo ještě výraznější potřebu národní konsolidace a začlenění minoritních etnik do nového státního celku. Tyto procesy však byly záhy zbržděny politickým vývojem v zemi.

V roce 1954 Laos nastoupil cestu neutrality. Ta však netrvala dlouho. Záhy opět propukly boje mezi královskou vládou podporovanou USA a levicovým hnutím odporu. Země byla rozštěpena. Obě bojující strany rozvinuly rozsáhlé programy mobilizace horských etnik, jejichž příslušníci se nezřídka ocitli na různých stranách fronty. Tyto programy dále eskalovaly v souvislosti s narůstáním konfliktu v Indočíně a s ním spojenou „zvláštní“, nevyhlášenou válkou v Laosu. Horská etnika byla válkou silně zasažena. Velká část jejich příslušníků se ocitla v řadách proamerických paravojenských jednotek i ozbrojených oddílech laoských komunistů. Vzhledem k bombardování a rozsáhlým pacifikačním a přesídlovacím programům přišlo mnoho horalů o své domovy. Nejvíce byla postižena etnická skupina Hmongů. Konec války v Indočíně přinesl i vítězství komunistů v Laosu.

Ženevská konference

Přes časté neshody se 21. 7. 1954, po 74 dnech diskusí, podařilo jednání v Ženevě dovést k úspěšnému konci.⁶⁶² Laos, podobně jako jeho sousedé, byl uznán za nezávislý stát s jedinou vládou ve Vientianu. Příslušníci sil Neo Láo Itsaly se měli soustředit v severních provinciích Samnéua a Phongsáli. Později měli být začleněni do laoské armády nebo demobilizováni. Během 120 dnů od podepsání dohod se z Laosu měly stáhnout všechny vietnamské

jednotky a také převážná část francouzského expedičního sboru. Další přísun vojáků a vojenského materiálu na laoské území byl zakázán. Laos, Kambodža a Vietnam nesměly vstupovat do vojenských bloků, jejichž existence byla v rozporu s principy OSN či s podmínkami příměří. S výjimkou Francie nebyla žádná země v Laosu oprávněna budovat vojenské základny. Francouzi, kteří měli zajišťovat výcvik laoské národní armády, mohli mít v Laosu maximálně 3500 mužů.⁶⁶³ Termín voleb, které měly rozhodnout o společenském uspořádání v Laosu, byl stanoven na rok 1955. Na dodržování ženevských dohod měla dohlížet Mezinárodní dozorčí a kontrolní komise, jejímiž členy byly Polsko, Kanada a Indie.⁶⁶⁴

Několik hodin před podepsáním ženevských dohod oznámil americký delegát, že se vláda Spojených států amerických nemůže připojit k závěrečné deklaraci a že ji pouze „vezme na vědomí“.⁶⁶⁵ Toto prohlášení předznamenalo další americký postup v Laosu. Ve vojenské strategii Spojených států hrál Laos významnou úlohu, protože byl považován za jednu ze čtyř nejvýznamnějších přístupových cest do Číny, kde byla v roce 1949 ustanovena Čínská lidová republika, a zároveň za území, odkud se dal zastavit postup komunistické revoluce ve Vietnamu. Laos se proto měl stát integrální součástí amerického vojenského systému v Indočíně. K tomu bylo nutné, aby zde existovala prozápadně orientovaná vláda se silnou domácí armádou.

Spojené státy se v Laosu začaly angažovat již krátce po skončení druhé světové války, ještě v době, kdy Laos náležel Francii. V letech 1951–1954 financovaly ze 40 % francouzskou válku v Indočíně. V polovině roku jejich účast stoupla na 75 % (více než 100 mil. USD s odhadovanými 7,3 mil. USD, které šly přímo laoské vládě). Po odchodu francouzských vojsk z Laosu Američané zahájili urychlené doplňování laoské královské armády, která do konce roku 1959 vzrostla na 44 tisíc mužů. Na její vydržování v té době šlo přes 80 % americké pomoci Laosu.⁶⁶⁶ Spojené státy formálně neměly v Laosu žádné poradce, ovšem již v roce 1954 zde založily tzv. „Úřad pro vyhodnocování programu“ /americké pomoci/ (*Program Evaluation Office*, PEO). Členové tohoto úřadu, který byl podřízen přímo americkému Státnímu departementu, sice nenosili vojenské uniformy, ale působili jako vojenští poradci v královské armádě. Oficiálně se měli zabývat americkou hospodářskou pomocí laoské vládě, ve skutečnosti však připravovali vojenské operace, rozdělávali zbraně a dohlíželi na jejich použití. Zásobovali a cvičili nejen královskou armádu, ale také milici a oddíly pro diverzní činnost. Založení PEO znamenalo

kvalitativní zlom v americkém působení na vývoj v Laosu a představovalo zárodek pozdější vojenské přítomnosti Spojených států v oblasti.⁶⁶⁷

V čele neutralistické vlády v Laosu stanul princ Suvanna Phúma, který začal jednat s princem Suphánuvongem o účasti Neo Láo Itsaly na vládě. V souvislosti s aférou kolem zavraždění laoského ministra obrany Ku Vólavonga však Suvanna Phúmova vláda odstoupila. Novou vládu vedenou proamericky orientovaným Katáj Dón Sasólitem Národní shromáždění potvrdilo 23. 11. 1954. Ještě téhož měsíce zahájily vládní jednotky rozsáhlou ofenzivu proti hnutí odporu. Ta však skončila neúspěchem. S konečnou platností se tak potvrdilo, že ani jedna strana není schopna rozhodnout konflikt ve svůj prospěch. Katájova vláda byla nucena pod tlakem neutralistů a levice podat v únoru 1956 demisi. Úřad premiéra opět převzal Suvanna Phúma, který vyhlásil politiku neutrality založenou na pěti zásadách mírového soužití a zavázal se urovnat rozpory mírovou cestou. Počátkem srpna 1956 zahájil rozhovory s nově zformovanou nástupnickou organizací Neo Láo Itsaly – *Néo Láo Haksátem*, „Vlasteneckou frontou Laosu“ (NLHS).

K přestavbě Neo Láo Itsaly došlo na jejím 2. sjezdu v roce 1956. Cílem bylo adaptovat ji na práci v mírových podmínkách. Nový ústřední výbor Vlastenecké fronty měl 47 členů. Předsedou fronty se stal Suphánuvong, místopředsedy Kajsón Phomvihán, Síthon Kommadam a Fajdang Ló Bliajáo. Hnutí začalo být známé rovněž jako Pathét Láo.⁶⁶⁸

V listopadu 1957 byly podepsány Vientianské dohody. Jejich základními body byly: vytvoření vlády národní jednoty, v níž se měli účastnit i zástupci Pathét Láa, legalizace Pathét Láa jako politické strany, předání severních provincií ovládaných armádou Pathét Láa královské administrativě, demobilizace a začlenění části jednotek Pathét Láa do královské armády, odzbrojení obyvatel.⁶⁶⁹

Při doplňkových volbách do laoského Národního shromáždění v dubnu a květnu 1958 získalo Pathét Láo se svými spojenci 13 z 21 uvolněných míst a Katáj čtyři místa.⁶⁷⁰ Již několik týdnů po porážce v doplňkových volbách se na laoské politické scéně objevilo nové seskupení – Výbor pro obranu národních zájmů (*Comité pour la Défense des Intérêts Nationaux*, CDIN).⁶⁷¹ Vytvořila jej skupina proamericky orientovaných laoských důstojníků, které vedl Phúmi Nosavan. Výbor významně přispěl k vyvolání parlamentní krize v červenci 1958, na jejímž základě byla neutralistická vláda Suvanna Phúmy donucena podat demisi. Zformováním nové vlády byl pověřen Phúj

Sananikón. Ten do svého kabinetu přizval pouze členy pravice. Krátce poté na jeho rozkaz jednotky královské armády uzavřely hranice mezi provincií Samnéua a severním Vietnamem a zahájily vyhlazovací kampaň proti příslušníkům Pathét Láo. Na základnách povstaleckých sil v Attapéu, Sálavanu aj., kam se Pathét Láo po dohodách z roku 1957 stáhlo, byly veřejně vystaveny hlavy popravených velitelů povstalecké armády.⁶⁷² Phúj v únoru 1959 oznámil, že přestává uznávat činnost Mezinárodní dozorčí a kontrolní komise, distancoval se od dohod z Vientianu a nařídil rozsáhlé zatýkání příslušníků Pathét Láo. Uvězněn byl i princ Suphánuvong. 1. 1. 1960 byl příklon laoské vlády doprava završen poté, co CDIN úspěšně provedl státní převrat a novým premiérem se stal generál Nosavan. I když se Nosavan u moci dlouho neudržel (neuznaly ho ani Spojené státy) a již 8. ledna nastoupil do čela laoské vlády Kupasit Áphaj, který nebyl členem žádné politické strany, CDIN si v nové vládě i nadále kontroloval většinu ministerských křesel.⁶⁷³

V květnu 1959 laoská královská armáda obklíčila poslední dva pluky Pathét Láo, které měly být původně začleněny do laoských ozbrojených sil, a vyzvala je, aby se vzdaly. Celému druhému pluku a jedné třetině prvního pluku se však podařilo probít na staré povstalecké základny v horách nebo se ukrýt v džungli. Pathét Láo poté začalo vytlačovat nepřítele z provincií Phongsáli a Samnéua.

Konflikt v Laosu opět nabyl na intenzitě. Na jedné jeho straně stála královská laoská vláda podporovaná USA a západními zeměmi a na druhé straně fronta Neo Láo Haksát – Pathét Láo, podporovaná Vietnamskou demokratickou republikou a zeměmi komunistického bloku. Pro obyvatele laoských hor měl tento vývoj tragické důsledky.

Situace na územích kontrolovaných královskou vládou

V královské administrativě nově ustaveného laoského státu obsadili nejvýznamnější místa členové staronové laoské elity, která tak dokázala s řadou kosmetických úprav přetrvat i nadále. Příslušníci elitních klanů, Suvannavongů, Sananikónů, Vólavongů, Ťunlamaníů aj., nadále dominovali ve vládě, na parlamentní úrovni a ve státní administrativě. To se mj. jiné odrazilo i v pokračujícím užívání tradičních titulů *ʼao* („náčelník“, „vládce“), *mahá* („velký“) aj.⁶⁷⁴

I přes ustavení politických stran zůstal významným rysem laoské politiky koncept zvaný *phú ňaj*, „velká hora“, v jejichž středu stály vlivné a bohaté osobnosti. Tyto osobnosti kolem sebe vytvářely rozsáhlé klientské sítě. *Phú ňaj* a jejich stoupenci si navzájem poskytovali podporu a navzájem na sobě profitovali. Nárůst moci a vlivu *phú ňaje* znamenal i zisk pro jeho stoupence. Nebylo nijak neobvyklé, že po nástupu *phú ňaje* do úřadu následovala výměna části úředníků za jeho stoupence – a to mnohdy bez ohledu na jejich odbornost či kvalifikaci. Nešlo ovšem o pevné vazby feudálního typu. Od *phú ňaje* se očekávalo, že bude dodržovat určité chování – nosit kvalitní oděvy, jezdit drahými automobily, jíst dobré jídlo, dávat vysoké spropitné aj., a tak neustále potvrzovat svůj výsadní status. Stoupenci toto chování pečlivě sledovali a v případě známek úpadku vlivu svého patrona byli připraveni dezertovat k jinému *phú ňajovi*.⁶⁷⁵

Laoská elita, která si své výsadní postavení uchovala až do poloviny osmdesátých let 20. století, nebyla nikdy příliš početná. Ještě v polovině šedesátých let minulého století ji tvořili příslušníci zhruba dvou desítek rodin – maximálně se jednalo o několik tisíc lidí.⁶⁷⁶ Situace se začala měnit až počátkem sedmdesátých let 20. století, kdy postupně vzrůstal počet Laosanů nižšího původu pracujících jako učitelé, nižší úředníci apod. Profese jako právník, lékař, vyšší úředník aj. nadále vykonávali jedinci, u kterých převažoval elitní původ.⁶⁷⁷ Právě příslušníci této vrstvy sehráli vedoucí úlohu v soupeření o tvář dnešního Laosu. Počet vzdělaných příslušníků horských etnik v této elitní vrstvě byl minimální.

Stát zůstal nadále rozdělen na provincie, *khuengy*, spravované *t'ao khuengy*. Ti v provincii zastupovali ústřední vládu. Byli vrchními veliteli provinční policie a domobrany (po získání nezávislosti Laosu podléhali ministerstvu vnitra).⁶⁷⁸

Jednu provincii tvořilo v průměru 7–8 *müangů* (ve smyslu okresů), dále vnitřně rozdělených do *táséngů*. Tradiční laoský *táséng* zahrnoval různý počet vesnic (*bánů*). Jeho náčelníka (*náj tásénga*) vybírali starostové vesnic (*náj bánové* či *pho bánové*), které do daného *táséngu* náležely. *Táséng* byl největší správní jednotkou, jejíž představitelé byli voleni. Náčelníka *müangu*, který spravoval několik *táséngů* (přibližně 80–300 *bánů*), již jmenoval král.⁶⁷⁹

Výrazným rysem ekonomického a politického života Laosu se stala americká přítomnost. Americká zahraniční pomoc Laosu, realizovaná ve jménu boje proti šíření komunismu, vzrostla v období let 1955–1963 na částku

192,3 USD na hlavu, což bylo nejvíce v celé jihovýchodní Asii, včetně jižního Vietnamu. Pro srovnání – Thajci v letech 1946–1963 získávali z americké pomoci 31 USD na hlavu a Indonésané 8,8 USD. Prostí Laosané ovšem z této pomoci mnoho neměli. Mezi lety 1953 a 1959 pouhých 7 % americké rozvojové pomoci, tedy přibližně 1,3 mil. USD, směřovalo do zemědělství; naproti tomu 184 mil. USD připadalo na vojenskou pomoc – to v zemi, kde 90 % obyvatel byli zemědělci. Jestliže by k této sumě byly připojeny i tajné výdaje na aktivity americké Ústřední zpravodajské služby (*Central Intelligence Agency*, CIA) a amerického vojenského personálu v Laosu, tento nepoměr by byl ještě výraznější.

Podle ženevských dohod byl výcvik armády záležitostí francouzské vojenské mise, ovšem Američané se domnívali, že Francouzi tento úkol neplní dostatečně. Proto řadu úloh Francouzů přebírali. Především zahájili urychlené doplňování královské armády a policie. Výdaje na ně kompletně financovali. Zpočátku šlo o 12 500–15 000 mužů, naverbovaných ještě Francouzi jako policejní složky. Později se jejich počet zvýšil na 25 000 mužů a do konce roku 1959 na 44 tisíc mužů. V Laosu se stále výrazněji angažovala i americká CIA. Aktivní zde byla rovněž Informační agentura Spojených států (*US Information Agency*, USIA), která zodpovídala za antikomunistickou propagandu. Agentura vydávala publikace (jež měly omezený význam v zemi, kde analfabetismus dosahoval 85 %), organizovala rozhlasové vysílání (v Laosu stále připadal jeden rozhlasový přijímač na 250 lidí, ale počet přijímačů rostl), agitační představení lidového tance a hudby apod.

Rozsáhlá americká pomoc Laosu realizovaná ve jménu boje proti šíření komunismu měla řadu negativních dopadů. Netrvalo dlouho a laoští vládní činitelé a úředníci pochopili, že deklarování antikomunismu přináší mnoho výhod a ocenění ze strany Američanů. Ti vynaložené prostředky příliš pečlivě nekontrolovali, a bylo proto velice snadné je přesměrovat do kapes laoských pohlavárů.

Kromě zpronevěr a rozkrádání docházelo i k rozsáhlým manipulacím s kurzem laoského *kipu* a falšování počtu příslušníků ozbrojených sil a civilních úředníků na výplatních listinách. Protože laoská vláda neměla dostatek prostředků na mzdy vojáků, policistů, učitelů a státních úředníků, byly tyto výlohy hrazeny z amerických zdrojů. USA přitom nehradily tyto mzdy přímo, ale vkládaly pomoc v dolarech do vládního fondu; resp. za 35 kipů, které vláda dodala do tohoto fondu, získala finance nebo potvrzení na dovoz zboží

v hodnotě 1 dolaru. Kurz dolaru na černém trhu se však v té době byl 110 kipů za dolar. Bylo proto snadné nakoupit na černém trhu kipy a vyměnit je v téměř trojnásobně výhodnějším kurzu za americké dolary a dovozní certifikáty. Mnoho zboží, zakoupeného za tyto certifikáty, bylo rovněž obratem vyváženo k prodeji do Thajska nebo jednoduše „odkloněno“ na cestě přes Thajsko do Laosu a jeho import a export z Laosu realizován pouze na papíře. V roce 1958 se v důsledku těchto machinací dovozy zboží do Laosu zvýšily šestnáctkrát oproti roku 1949.

Američní úředníci a příslušníci Operační mise Spojených států (*United States Operations Mission, USOM*) zodpovědní za vyplácení mezd měli jen málo prostředků, jak ověřit, zda vojáci a civilní zaměstnanci na výplatních listinách skutečně existují, zda jim byly skutečně vyplaceny plné mzdy, či nikoli. Vojenský velitel mohl v důsledku toho bez nesháně požadovat mzdové prostředky např. pro dvě stovky neexistujících vojáků; navíc průměrná mzda laoského vojáka byla stanovena na 1000 USD ročně, což bylo nejvíce v Asii. Tato částka k řadovým vojákům nikdy nedorazila, ale zpravidla mizela v kapsách jejich nadřazených. I přesto nebyl žádný vysoký státní úředník či velitel armády nikdy obviněn z rozkrádání či korupce. Černý trh s materiálem pocházejícím z americké pomoci dosáhl nevídaných rozměrů.

Rozsah celé záležitosti vyšel najevo v roce 1959, kdy se pomoc Laosu stala předmětem slyšení amerického kongresu. Přesto nadále „účel světil prostředky“ a americká pomoc Laosu ve jménu boje proti komunismu pokračovala. V Laosu během tří let vznikla paralelní ekonomika, závislá na amerických zdrojích. Americký pomocný program se stal klasickým případem špatného hospodaření se svěřenými prostředky, zkorumpovanosti a rozkrádání.⁶⁸⁰

Idea laoského národa

První postkoloniální cenzus královské laoské vlády proběhl v roce 1955.⁶⁸¹ Tento a další cenzy na konci padesátých let zjistily, že Laos měl v té době přibližně 1,9 mil. obyvatel.⁶⁸² Cenzus z roku 1955 se nesl ještě v duchu koloniálních tradic. K určitým změnám v koncepci však došlo. Především – nové laoské úřady, ve snaze zvýšit počet příslušníků centrálního etnika, spojily Lay a Horské Thaje do jedné společné kategorie. Navíc se při porovnání s předcházejícími cenzy zdá, že kategorie *khá* byla početně podhodnocena.

Mohlo se tak stát z politických důvodů, ovšem také jednoduše proto, že potíže se sčítáním obyvatel okrajových oblastí nadále přetrvávaly.

Hranice Laosu byly víceméně vytyčeny ještě před rokem 1954. Budování moderního laoského státu si však oproti koloniálním dobám přineslo výraznější potřebu začlenit četná laoská etnika do jednoho národního celku. Laoský historik a politik Katáj Dón Sasólit již roku 1948 poznamenal: „Aby byl zformován jednotný národ, není absolutně nutné hovořit stejným jazykem, vyznávat stejného boha a praktikovat stejné náboženství, stejné obyčeje.“⁶⁸³ Roku 1953 k tomu dále dodává: „Abychom vytvořili silný a jednotný národ, musíme od nynějška provést dlouhou práci morální, jestliže ne národnostní, fůze nezbytné ke sloučení všech různých etnických elementů, které tvoří Laos.“⁶⁸⁴

Z oficiálních vládních dokumentů mizí označení *khá* („podřízený“, „sloužící“) a na jeho místo nastupuje Láo Theung. Všichni jsou „Laosany“ (*khon láo*), resp. příslušníky laoského národa (*sát láo*), ovšem Laosany různého druhu. Předpokládá se, že etnická diverzita postupně zanikne a zrodí se z ní jednotný laoský národ. Katáj Dón Sasólit k tomu v roce 1953 příznačně napsal: „... laoský element (v Laosu – pozn. aut) jasně a nepopíratelně dominuje jak počtem významem, tak i stupněm kulturního a společenského vývoje... Někteří vzdělání a rozvinutí Bólavenci (obyvatelé planiny Bólavén – pozn. aut.) a Meové (Hmongové – pozn. aut.) mají tendenci se nám přiblížit způsobem oblékání, životním stylem i vlasteneckými ideály do té míry, že nyní chtějí být označováni jménem Láo Theung...“⁶⁸⁵

Tyto vize budování jednotného laoského národa ovšem záhy vzaly za své pod tlakem dramatických událostí, souvisejících s narůstáním konfliktu v Indočíně. Novým imperativem se stala sociální a vojenská mobilizace horalů prováděná oběma válčícími stranami.

Americká mobilizace horalských komandos

V době podepsání ženevských dohod disponovala francouzská GCMA 40 000 muži, operujícími pod velením 400 francouzských důstojníků. Uzavření míru ji postavilo před vážný problém. Horalští komandos totiž neměli žádný oficiální status a nevztahovalo se na ně ujednání o zastavení palby. Ženevské dohody zamezily tomu, aby jim byl nadále dodáván vojenský materiál. Třebaže

Trinquier ještě dokázal k dopravě zbraní a munice horalům využít letadel Červeného kříže, která zajišťovala spojení se zajateckými tábory v horách na území Viet Minhu, bylo to jen dočasné řešení. V srpnu proto vydal rozkaz, aby se zbývající jednotky GCMA v severozápadním Tonkinu probily do Laosu. Většina předáků horských komandos se však rozhodla zůstat na vlastních územích ve Vietnamu. Velení GCMA s nimi ještě po určitý čas udržovalo rádiové spojení. Koncem srpna se však stanice komandos ve Vietnamu odmlčely. Na území laoských provincií Samnéua a Siang Khuáng nakonec dorazilo jen několik tisíc Horských Thajů. Zde se spojili s Tubího hmongskými oddíly.⁶⁸⁶

Když se francouzský expediční sbor začal stahovat z Indočíny, obrátilo se velení GCMA na Američany s nabídkou, aby převzali jeho aparát. Ministerstvo obrany USA odpovědělo, že „nechce s jakýmkoliv francouzským programem nic mít“. Američané však brzy změnili názor a sami začali organizovat indočínské horaly. V roce 1962 navštívili v Paříži Trinquiera a nabídli mu místo poradce pro válku v indočínských horách. Trinquier však nabídku nepřijal, protože údajně nevěřil, že by mu Američané jako francouzskému důstojníkovi mohli poskytnout dostatečné pravomoci pro jeho činnost.⁶⁸⁷

Koncem padesátých let začali agenti CIA pronikat do horských oblastí východního Laosu. Jejich hlavním cílem bylo získat co nejpřesnější informace o vojenské a politické činnosti hnutí Pathét Láo. Zatímco se americký Státní department a Pentagon zaměstnávaly politickým manévrováním ve Vientianu a výstavbou konvenční laoské královské armády, CIA shromažďovala za pomoci svých agentů i renomovaných antropologů encyklopedické znalosti o horských etnických skupinách, které tvořily mobilizační základnu Pathét Láo. Zároveň se snažila získat jejich podporu. V roce 1959 byl do Laosu vyslán podplukovník Lucien Cohein s úkolem dohlížet na osm týmů Zeleňých bareťů (*Green Berets*), které zahájily výcvik hmongských komandos na Planině džbánů.⁶⁸⁸ Většina z těchto nových branců byli veteráni z protipartyzánských oddílů, jež Francouzi před pěti roky rozpustili. Rovněž důvody, kvůli nimž se hmongsťi komandos nechávali Američany naverbovat, byly stejné. Původně zpravodajské operace se začaly rychle měnit ve vojenský protipovstalecký program.⁶⁸⁷

Pracovníci CIA již z francouzských zkušeností věděli, že je vhodnější řídit horaly prostřednictvím jejich vlastních předáků než pomocí laoských či amerických důstojníků. Tubí však nebyl pro jejich záměry vhodným vojenským

velitelem. Byl příliš svázán s hmongským prostředím a prosazoval především jeho lokální zájmy. Od Francouzů se vždy snažil získat maximální výhody a svým mužům nikdy nenařizoval, aby bojovali do úplného konce. Jak vzpomínal jeden hmongský veterán: „Tubí nám vždy říkal, abychom vystřelili několik ran a utekli.“⁶⁹⁰ CIA však potřebovala energického velitele, který by se nebál obětí. Nalezla ho v mladém hmongském důstojníkovi Vang Páovi.

Vang Páo začal svoji vojenskou kariéru ve třinácti letech jako tlumočnick v štábu skupiny kapitána Ayrollese, vysazené v lednu 1945 na Planinu džbánů s úkolem organizovat zde protijaponský odboj. Po japonském převratu v březnu 1945 sloužil v partyzánském oddílu francouzských důstojníků Bichelota a Gauthiera.⁶⁹¹ Již v této době prokazoval vojenské schopnosti. Byl odeslán k výcviku do Vietnamu a později na vojenskou školu, kterou Francouzi zřídili v Dong Hénu ve středním Laosu. Navzdory předsudkům ostatních absolventů kurzu, většinou příslušníků elitních laoských rodin, Vang Páo ukončil školu s velmi dobrým prospěchem a stal se prvním hmongským důstojníkem v pravidelné laoské armádě. Většinu první války v Indočíně strávil na Planině džbánů.

Podporučík Vang Páo v té době působil pod velením francouzského kapitána Corcosteguyho v oddílu laoské armády v Müang Hiemu. Corcosteguy měl dřívější zkušenosti s organizováním protipovstaleckých operací, a proto chápal potřebu zázemí. Společně s Vang Páem začali již před příchodem GCMA organizovat místní hmongské předáky. GCMA novou organizaci již pouze vyzbrojila.⁶⁹²

V dubnu 1954 Vang Páo vedl oddíl 850 Hmongů na pomoc francouzské posádce obklíčené v údolí Dien Bien Phu. Když válka skončila, vrátil se ke službě v pravidelné laoské armádě. Dosáhl hodnosti majora a byl jmenován velitelem 10. pěšího pluku, který operoval v horách na východ od Planiny džbánů. Zde, při náboru hmongských komandos a jejich využívání během vojenských operací, začala i jeho spolupráce se CIA.⁶⁹³

S požadavkem na zajištění přepravy zbraní a materiálu se CIA obrátila na bývalého amerického generála Claira Chennaulta, který za druhé světové války působil v Číně jako Čankajškův poradce a vrchní velitel amerických leteckých sil. Generál vlastnil soukromou leteckou společnost Civil Air Transport zaregistrovanou na Tchaj-wanu (někdy v období srpen–září 1959 společnost změnila název na Air America). Zhruba od konce září 1959 začala letadla a helikoptéry společnosti sloužit jako základní dopravní prostředky při

zásobování vojenských a civilních akcí CIA v Laosu. Piloti společnosti vedle převozu materiálu plnili i zpravodajské úkoly a převáželi jednotky horských komandos. Z hor rovněž transportovali opium.⁶⁹⁴

Počátek amerických rozvojových a přesídlovacích programů

V roce 1956 zahájila Mezinárodní dobrovolnická služba (*International Volunteer Service, IVS*) v Laosu rozvojovou kampaň zaměřenou na venkov. Její pracovníci v té době začali realizovat menší rozvojové a přesídlovací programy mezi Hmongy v Lát Huangu v provincii Siang Khuáng.⁶⁹⁵ Tváří v tvář rostoucí aktivitě komunistů v laoských horách pak Spojené státy svoji pacifikačně-rozvojovou kampaň dále vystupňovaly.

Kampaň měla dvě hlavní části – získání podpory domácího obyvatelstva prostřednictvím rozvojových programů a přesídlovací programy, zaměřené na systematický odsun obyvatel hor z dosahu povstalců. Při realizaci těchto programů CIA vycházela z britských zkušeností boje proti partyzánům v Malajsii a také ze studia úspěšných metod indoktrinace prováděné agitátory Pathét Lúa a Viet Minhu. Američané, na rozdíl od svých francouzských předchůdců, především pochopili, že pro mobilizaci laoského obyvatelstva je nezbytné zahájit program, který bude zahrnovat co nejširší sociální vrstvy, nikoli tedy pouze laoské společenské špičky, jak tomu bylo za Francouzů, a že práce s venkovany je v laoské protikomunistické strategii stejně tak důležitá, ne-li více, jako budování armády. Zejména později v šedesátých letech tuto strategii rozvinuli do široce založeného komplexního vojenského a politického programu na vesnické úrovni. Při prosazování svého sociálního programu se mohli opřít o dobré materiální vybavení, jímž jejich konkurenti z Pathét Lúa nedisponovali. Americký program ovšem postrádal jakékoli ideologické zázemí, které naopak měli komunističtí aktivisté.

Američané začali pro realizaci svých programů vytvářet speciální operační skupiny. Jejich členové procházeli zvláštním školením, které trvalo od několika týdnů do několika měsíců. Jeho cílem bylo připravit dostatečné množství odborníků pro práci v terénu. Tyto skupiny měly trvale sídlit ve vymezených oblastech, snažit se nepřetržitě ovlivňovat vesničany a „ukazovat lidu, že vláda má skutečný zájem o jeho blaho a zlepšení životních podmínek“.⁶⁹⁶

Americké programy, vedle zřizování modelových vesnic a rozdělování zboží vesničanům, obsahovaly i některé indoktrinační postupy. Náčelníci

müangů absolvovali vzdělávací kurzy, které zpravidla trvaly jeden měsíc. Vláda jim rovněž umožňovala, aby strávili krátký čas v jiných částech Laosu a získali tak širší pohled a názory na lokální problematiku. Méně intenzivním školením organizovaným v provinčních střediscích procházeli náčelníci *táséngů* a vesnických komunit.⁶⁹⁷

S obnovením bojů v horách během roku 1959 se CIA snažila rozšířit svoji kontrolu nad původně nezávislými a roztržitými rozvojovými programy. Na jejich základě začala realizovat daleko komplexnější plán zřizování „sjednocených vesnic“ (*union villages*) a „ozdravených oblastí“ (*restoration zones*). V nich měli být umístěováni příslušníci etnických skupin, přesunutí sem z dosahu komunistického vlivu v horách, nebo uprchlíci před narůstajícím konfliktem. Šlo o obdobný program, který byl realizován v jižním Vietnamu.

Zejména v počáteční fázi bojů v horách přilákala potravinová a materiální pomoc do táborů tisíce lidí. Na jedné straně se tak výrazně snížily možnosti Pathét Láa na využívání horalů, na druhé straně vyvstala řada problémů. Počet obyvatel některých provinčních měst, jako např. Siang Khuáng, v krátké době vzrostl až dvacetinásobně. Jejich zásobování bylo obtížné, činnost amerických dobrovolnických organizací byla špatně koordinována a existovala mezi nimi i jistá řevnivost a názorová nejednotnost v otázkách dalšího postupu.⁶⁹⁸ Tento problém byl překonán až v roce 1961, kdy se koordinace utečeneckých a rozvojových programů s vojenskými operacemi ujala Agentura Spojených států pro mezinárodní rozvoj (*United States Agency for International Development, USAID*).⁶⁹⁹ Vojenské a nevojenské aktivity USA v horách tím získaly komplexní charakter.

Situace na územích kontrolovaných levicovým hnutím odporu

Hnutí odporu v období mezi roky 1953–1959 úspěšně překonalo nejproblematictější fázi své mobilizační kampaně – propojení svých ústředních orgánů s horalskými komunitami a navázání širokého dialogu s obyvatelstvem. Na územích v laoských horách, jež kontrolovalo, začalo zavádět svoji vlastní administrativu. Jako jiná podobná komunistická hnutí, i Pathét Láo praktikovalo systém správy prostřednictvím hierarchizovaných výborů, propojujících centrum i s těmi nezapadlejšími vesnicemi. Systém měl následující strukturu:

- ústředí (*súnkáng*) v čele s předsedou nebo a Ústředním výborem;

- provincie (*khueng*) v čele s tajemníky a členy výboru provincie a rovněž poslanci;
- okres – distrikt (*müiang*) s podobnou řídicí strukturou jako provincie, pouze nižšího řádu, v čele s předsedy okresních výborů;
- oblast (*táséng*), v jejímž čele stáli náčelník, tajemník a náčelník domobrany;
- vesnice (*bán*) – měla vesnický výbor s předsedou, tajemníkem a vojenským velitelem;
- společenské organizace (*samákhom*) – ve vesnicích fungovaly buňky např. organizace rolníků, organizace žen, organizace mládeže aj.

Tento systém měl hierarchickou strukturu, v níž členové výboru vyššího řádu byli zároveň předsedy výborů na nižší organizační úrovni. Například většina členů provinčního výboru byla zároveň předsedy okresních výborů atd. Klíčové pozice, jako bylo např. řízení oblastí, zastávali kádrově prověření funkcionáři. Šlo o klasický komunistický model řízení praktikovaný v Číně, severním Vietnamu a jinde. Ovšem Pathét Láo tento systém adaptovalo na tradiční administrativní jednotky *khueng – müiang – táséng – bán*. Pouze nejvyšší tradiční administrativní úroveň *phalátsaánát'ak* (království) nahradilo vlastní ústřední vládou.

Na vesnické úrovni mělo značný význam ustavování zájmových organizací. Opět šlo o princip vycházející z komunistického modelu řízení. V praxi byly tyto organizace mládeže, rolníků či žen často „roubovány“ na tradiční neformální seskupení již existující v rámci komunit. Například členství v neformální skupině mládeže se s členstvím v mládežnické organizaci často překrývalo. Zatímco ovšem neformální skupiny měly návaznost na tradiční vedení komunit, v novém organizačním systému byly tyto skupiny nezávisle na tradičním vedení komunit hierarchicky propojeny s vlastním organizačním ústředím, jež podléhalo ústřednímu výboru Pathét Láo. To organizaci Pathét Láo umožňovalo přímé zasahování do záležitostí komunit a omezovalo moc kmenové aristokracie či tradičních elitních klanů. Výjimečně ovšem nebyly ani případy, kdy se předáci významných klanů stávali předsedy vesnických a oblastních výborů, či zastupovali své soukmenovce na provinční úrovni. Typickými příklady takových významných kmenových předáků byli Síthon Kommadam a Fajdang Ló Bliajáo, působící v ústředním vedení Pathét Láo.

Správu povstaleckých oblastí po podepsání ženevských dohod oficiálně převzala královská laoská administrativa. Velice často však do ní, zejména na

vesnické úrovni, přešli úředníci Pathét Lóa. Jinými slovy, nová administrativa mnohdy zůstala napojena na povstalce. Pathét Láo také na mnoha územích paralelně s královskou administrativou nadále mělo své vlastní správní struktury.

Správní systém Pathét Lóa byl rovněž pod kontrolou samostatné tajné sítě důvěrníků (utajené i před samotnými správními činiteli Pathét Lóa). Příslušníci této sítě, jejichž počet není znám, podléhali přímo ústřednímu výboru Pathét Lóa. Protože se navzájem neznali, často nevědomky podávali zprávy jeden o druhém. Uzavíral se tak kruh vzájemné kontroly, příznačný pro všechny úspěšné komunistické organizační struktury.

Po obnovení nepřátelství v roce 1959 administrativa Pathét Lóa dále fungovala – a to jak otevřeně na územích, jež ovládalo Pathét Láo, tak i tajně na územích kontrolovaných vládou z Vientianu. Hnutí si rovněž udrželo většinu své členské základny, i když laoská místní správa se mnohdy oficiálně zdála být aktivně zapojena do protipovstaleckých akcí.

Již koncem roku 1957 (tedy ještě před uzavřením dohod ve Vientianu) existovala v každé laoské provincii nejméně jedna základna Pathét Lóa. Šlo o území zahrnující několik vesnic pod levicovou oblastní správou (*táséng* nebo *müang*). Obvykle zde fungovaly jedna nebo dvě školy, rozmnožovací zařízení pro vydávání letáků a novin a mnohdy i vojenský oddíl. Každou takovou základnu obklopoval věvec infiltrovaných vesnic, které jí zajišťovaly přísun zpravodajských informací o pohybech nepřítele, popř. poskytovaly pomoc. Laoské úřady o existenci těchto základen věděly, každý správce provincie je dokázal lokalizovat na mapě, ale nebyly schopné je zlikvidovat.

Aktivisté Pathét Lóa působili podle místních podmínek více či méně otevřeně. Strategii činnosti výstižně popisuje laoská vládní zpráva z roku 1957: „Propagandisté Neo Láo Haksátu ví, jak vystupovat jako přítel, který pomáhá, radí a přikládá ruku k dílu. Je užitečný, milý, nadšený a ví, jak dosáhnout úspěchů bez vytváření konfliktů. Úspěch jeho práce spočívá v těchto kvalitách a také v důležitém faktu, že je stále přítomen... Neobává se proto pomíjivého efektu práce mobilních propagandistických skupin královské vlády.“⁷⁰⁰

Jak poznamenává M. Stuart-Fox, důsledkem těchto aktivit bylo, že: „Etnické menšiny se poprvé cítily spojeny namísto využívány, jejich dovednosti byly oceňovány, jejich stížnosti brány v úvahu. Nadto, někteří z jejich respektovaných tradičních předáků, Síthon a Fajdang, již byli vysokými funkcionáři NLHS; bylo jen přirozené, že volili Frontu.“⁷⁰¹

Od roku 1957 do roku 1959 počet základen Pathét Láo vzrostl na dvojnásobek a začaly se rozšiřovat z horských oblastí do nížiny. Vysoká infiltrace Pathét Láo do místních struktur se jasně projevovala ve chvílích, kdy se CDIN a Američané pokoušeli za pomoci mobilních agitačních protipovstaleckých týmů a vesnických akčních skupin rozvíjet vlastní propagandu v horalských vesnicích. Ta měla jen velice omezený dopad. Pathét Láo interpretovalo americký program pomoci jako prostředek snah využít Laos pro cizí zájmy. Potenciální stoupence posílalo z jejich vesnic v horách do Vientianu, aby na vlastní oči viděli luxusní domy a automobily, které si laoští úředníci pořídili za peníze určené na ekonomickou pomoc zemi.⁷⁰² Místní tajné orgány Pathét Láo dokonce v mnoha případech využívaly materiální pomoc, která přicházela z amerických agitačních a rozvojových programů, pro vlastní potřebu.

Vlivem soustředěné činnosti aktivistů Pathét Láo síla hnutí zejména v horských oblastech rychle rostla. Zatímco v roce 1953 měly jeho ozbrojené síly méně než 1000 příslušníků, v roce 1958 to již bylo přibližně 6000 příslušníků, v roce 1962 asi 12 000 příslušníků a v roce 1963 20 000 příslušníků.⁷⁰³ Hierarchizovaný systém politicko-vojenské participace a zodpovědnosti zapojoval do boje většinu vesnic pod kontrolou Pathét Láo. Děti sloužily jako posílčiči a pozorovatelé, mladí lidé byli členy vesnických jednotek domobrany – nejnižších článků partyzánské organizace, dospělí muži bojovali v ozbrojených partyzánských oddílech nebo pro ně pracovali jako nosiči, ženy šily oděvy, připravovaly jídlo, staraly se o zraněné a nemocné.

Pathét Láo dokázalo po obnovení nepřátelství v roce 1959 za pomoci regionálních organizací znovu rychle zkonsolidovat své ozbrojené síly. Stalo se tak především díky zvýšené mobilizaci příslušníků horských etnických skupin. Jejich prostřednictvím bylo možno rovněž počítat s pomocí části Horských Thajů či Hmongů ze sousedního Vietnamu.⁷⁰⁴

Laoská krize 1960–1962 a její dopad v horách

V roce 1960 se nezasvěcenému pozorovateli mohlo zdát, že proamerická pralice má kontrolu nad Laosem pevně v rukou. 9. 8. 1960 však došlo k převratu, při němž byla svržena vláda Somsanit Vongkotlattany jmenovaná v červnu téhož roku. Veškerou moc ve státě převzal sedmadvacetiletý výsadekář Královských laoských ozbrojených sil kapitán Kóng Lé, který neschvaloval laoský

odklon od neutrality. Když dostal rozkaz provést svůj prapor Vientianem a zamířit na sever proti povstalcům, obsadil bez krveprolití se svými vojáky město, oznámil, že hodlá ukončit občanskou válku a vyhlásil návrat k neutralitě. Na laoském parlamentu si vynutil vyslovení nedůvěry dosavadní vládě a na post premiéra nechal opět dosadit Suvanna Phúmu. Tomu 17. srpna předal všechny pravomoci a státní převrat prohlásil za ukončený.⁷⁰⁵

Již dva dny před tím oznámil generál Phúmí Nosavan, že změny ve Vientianu neuznává a vytváří Výbor proti převratu. Laoská krize začala.⁷⁰⁶

Zatímco Nosavan a jeho stoupenci v Savannakhétu dostávali velké dodávky americké vojenské pomoci z Thajska a připravovali se k ofenzivě na Vientiane, situace v hlavním městě se po přerušení amerických dodávek a zahájení neoficiální blokády řeky Mekong thajskou vládou rychle zhoršovala. Brzy se zde začal projevovat vážný nedostatek pohonných hmot, elektřiny, potravin aj.⁷⁰⁷

Nosavanovi stoupenci vytvořili 14. prosince svoji vlastní vládu v čele s princem Bun Umem, členem královské rodiny z jiholaoského Āmpásaku a pravicovým politikem. Nový režim okamžitě uznaly Spojené státy a Thajsko. O dva dny později Nosavanovy oddíly obsadily Vientiane. Kóng Léovy ozbrojené síly se však v pořádku, s většinou své lehké i těžké výzbroje, stáhly na Planinu džbánů, kde se spojily s jednotkami Pathét Láu. Suvanna Phúmova vládu diplomaticky uznaly Sovětský svaz, socialistické země a Indie.⁷⁰⁸ Tak, zatímco pravice zkonsolidovala své síly na jihu, neutralisté a levice se soustředili v Siang Khuángu. Ten byl s pouhými třemi hlavními přístupovými cestami v horách strategickým klíčem k ovládnutí severovýchodního Laosu.

Hmongové se opět ocitli v centru událostí. Tubí Lí Fung byl v roce 1958 zvolen poslancem Národního shromáždění a v roce 1960 se stal ministrem v Suvanna Phúmově vládě. Posléze byl jmenován do Královské rady jako poradce pro záležitosti menšin. Tento post zaujímal až do uzavření dohod o příměří mezi Pathét Láu a královskou vládou v roce 1973.⁷⁰⁹

Vang Páo se na rozdíl od Tubího přiklonil na stranu pravice a navázal kontakt s generálem Nosavanem. Již 5. 9. 1960 mu neoznačené letadlo společnosti Air America shodilo na Planinu džbánů třicet parašutistů a několik stovek pušek. Vang Páo později téhož dne svolal do vesnice Lát Huang místní hmongské předáky. Zde, obklopen parašutisty, oznámil shromáždění tří až čtyř stovek Hmongů, že podporuje generála Nosavana, a slíbil zbraň každému, kdo s ním půjde do boje proti neutralistům a Pathét Láu.⁷¹⁰

Když zpráva o revoltě dorazila do Vientianu, Suvanna Phúma vyslal Tubího na Planinu džbánů, aby se pokusil s Vang Páem dohodnout. Tubí však přešel na stranu Vang Páa. Navíc přesvědčil místního vojenského velitele, který již předtím vyhlásil svoji podporu Suvanna Phúmovi, aby proti Vang Páovi nezasahoval. Vang Páo a nosavanovci tak získali kontrolu nad planinou.⁷¹¹

Suvanna Phúma poté učinil ještě jeden pokus o dohodu a na planinu vyslal Amkhu Sukkhavonga, jediného křesťanského generála v laoské armádě. Vang Páo však Amkhu zajal a odeslal do Savannakhétu, kde generál zůstal uvězněn až do května 1963.⁷¹² Stejného dne odletěl do Savannakhétu i Tubí, kterému Nosavan nabídl místo v pravicové vládě. Vang Páo se stal vrchním velitelem nosavanovských oddílů v severovýchodním Laosu.⁷¹³

Když 31. 12. 1960 Kóng Léovy jednotky dorazily na Planinu džbánů, rychle obsadily město Müang Suj a zaútočily na letiště u města Phónsavan. Partyzáni Pathét Lóa ve stejné době zahájili koordinované diverzní akce podél severovýchodního okraje planiny. Nosavanovská obrana se pod společným tlakem oddílů Kóng Léa a Pathét Lóa rozpadla. Nosavanovští vojáci se dali na panický útek, zatímco hmongští bojovníci se stáhli hlouběji do hor.⁷¹⁴ Fajdang, který po převratu v roce 1959 znovu uprchl do Vietnamu, se v roce 1961 vrátil do Nóng Hétu a organizoval odtud odboj.⁷¹⁵

V posledním letadle společnosti Air America, které opustilo Planinu džbánů, odletěli vojenští poradci CIA a pracovníci amerického rozvojového programu.⁷¹⁶ Zanedlouho poté na planině přistál první sovětský letoun s vojenským materiálem. Planina džbánů se změnila ve velký vojenský tábor. Jak poznamenal jeden britský pozorovatel, ohromujícím dojmem působila zejména „masivní vojenská pomoc“ od komunistického bloku.⁷¹⁷

Podplukovník Vang Páo byl jedním z mála nosavanovských velitelů, kteří nepropadli panice, když jednotky Kóng Léa a Pathét Lóa zahájily počátkem roku 1961 ofenzivu. Zatímco Nosavanovy pravidelné jednotky a parašutisté ve zmatku prchali k Mekongu, Vang Páo spořádaně evakuoval své jednotky z planiny k Padongu, 1220 metrů vysoké hoře ležící asi 30 km jižněji. Zde zřídil novou vojenskou základnu. Společně s příslušníky vojenských jednotek se na sedm předem určených míst v horách přesunulo 70–100 000 vesničanů z dvou stovek hmongských vesnic podporujících Vang Páa.⁷¹⁸

Generál Nosavan soustředil koncem ledna 1961 dvacet pluků k nové ofenzivě na Planinu džbánů – asi polovinu veškerých ozbrojených sil pravice. Ofenziva však nebyla úspěšná.⁷¹⁹

Zhruba od nosavanovské ofenzivy se datuje počátek americké tzv. „zvláštní války v Laosu“. Ofenzivy se poprvé přímo zúčastnily skupiny amerických vojenských poradců. Poté do hor v okolí planiny začaly přicházet týmy amerických Zelených baretů, thajských žoldnéřů financovaných CIA a vojenských specialistů z Mobilních výcvikových týmů bílé hvězdy (*White Star Mobile Training Teams*, WSMTT), kteří měli pomáhat při budování oddílů hmongských komandos.⁷²⁰ V lednu 1961 se na Vang Páa obrátil agent americké CIA Bill Lair, přezdívaný „Plukovník Billy“. Nabídl mu velení paravojenských horalských jednotek, určených pro boj v džungli. Američané měli financovat jejich výcvik, dodávat jim zbraně a vojenský materiál a vyplácet mzdy. Vang Páo nabídku přijal.⁷²¹

Dne 20. 4. 1961 ukončil svoji činnost jako civilní pomocná agentura americký Úřad pro vyhodnocování programu (*Program Evaluation Office*, PEO) a jeho čtyři stovky zaměstnanců se staly Poradní skupinou pro vojenskou pomoc (*U. S. Military Assistance Advisory Group*, MAAG). Nové organizaci velel brigádní generál Andrew Jackson Boyle.⁷²² Personál MAAG tvořili jednak vojenští poradci, experti, technici a instruktoři, jednak specialisté záškodnických skupin a zvláštních jednotek. Poradci MAAG byli přítomni na laoském ministerstvu obrany a ve štábu pravicových ozbrojených sil, v důstojnických školách, ve středisku pro výcvik diverzních skupin, ve vojenských posádkách aj. Členové agentury vykonávali operativní štábní činnost, řídili rozvědku, koordinovali výcvik a zásobování nosavanovské armády, plánovali její operace. Na rozdíl od PEO nosili uniformy.⁷²³

Poté, co neutralisté a Pathét Láo obsadili Planinu džbánů, se centrum aktivit CIA přesunulo do oblasti Padongu. Hlavním cílem strategie americké tajné služby bylo udržet neutralisty a Pathét Láo na planině a znemožnit jim další expanzi do hor. Vang Páovi důstojníci a příslušníci CIA ve stejné době za pomoci helikoptér a lehkých letadel navštěvovali vesnice Hmongů roztroušené na západ a na sever od planiny. Za zbraně, rýži a peníze zde verbovali nové brance. Aby získali podporu vesničanů, Vang Páovi agenti nezřídka používali nátlaku a vyhrožování. „Vang Páo nám poslal zbraně. Kdybychom je nepřijali, považoval by nás za Pathét Láo a jeho vojáci by mohli napadnout naši vesnici,“ vyprávěl jeden z hmongských náčelníků.⁷²⁴

Pamětníci uvádějí, že podobné „přesvědčování“ neutrálních horalů, aby se přidali na jednu, nebo na druhou stranu, bylo v konfliktu velice časté. V horách existovaly celé oblasti, v nichž ve dne vládli vojáci a v noci partyzáni.

Jejich obyvatelé byli nuceni ke spolupráci oběma stranami – a v případě odhalení druhou stranou byli za spolupráci s nepřítelem tvrdě trestáni. Nejen přímé vojenské operace, ale i tento neustálý tlak horaly vyháněly do utečeneckých táborů.⁷²⁵

Noví branci komandos prošli pod dohledem instruktorů Americké styčné výcvikové a poradní skupiny (*American Liaison Training Advisory Group*, ALTAG) základním výcvikem v zacházení ručními zbraněmi, radiostanicemi a výbušninami.⁷²⁶ Nejlepší z nich byli posíláni k dalšímu školení do Thajska a také do USA a Japonska.⁷²⁷ V horách byly vybudovány desítky malých polních letišť určených pro letadla společnosti Air America, která sem dopravovala zásoby.

Záškodnické operace hmongských komandos na Planině džbánů začaly téměř okamžitě. Hmongové vyhazovali do vzduchu mosty a zásobovací skladiště, ostřelovali vojáky neutralistů, Pathét Láo a severovietnamských pomocných sborů. Vietnamci udávají, že od února do června 1961 bylo v oblasti zabito nebo zraněno na sedm set jejich vojáků. Podstatnou část těchto ztrát jim způsobili hmongští komandos.⁷²⁸

Pathét Láo a neutralisté však postupně přebírali iniciativu a systematicky vytlačovali nosavanovské oddíly z hor do nížiny. V dubnu 1961 již kontrolovali 70 % laoského území s polovinou laoského obyvatelstva.⁷²⁹ Jejich síly však nestačily na obsazení centrálních nížinných oblastí země, ve kterých měli stále převahu nosavanovci. Občanská válka získala vleklý charakter.

V té době již byly Vang Páovy základny v horách obklopeny tisíci rodinných příslušníků a soukmenovců jeho vojáků, zcela závislých na amerických dodávkách.⁷³⁰ Koncem května 1961 vojáci Kóng Léa a Pathét Láo zaútočili na severní stranu hory Padong. Pathét Láo sem, podobně jako Viet Minh k Dien Bien Phu, dopravilo za pomoci horských nosičů 75mm děla a začalo základny ostřelovat. Vang Páovy oddíly ustoupily na novou základnu v Phá Kháu, ležící 13 kilometrů na západ od Padongu. Za nimi se začalo přesouvat 9000 hmongských vesničanů. Zatímco se však vojenské oddíly stáhly na novou základnu bez vážnějších problémů, přesun vesničanů se proměnil v tragédii. Na útěku džunglí zemřelo několik stovek lidí – zejména starců a dětí.⁷³¹

V memorandu „Zdroje pro nekonvenční válku, Jihovýchodní Asie“, sice nedatovaném, ale jasně pocházejícím z června 1961, jež sestavil brigádní

generál Edward G. Landsdale z CIA pro generála Maxwella T. Taylora, vojenského poradce prezidenta Johna F. Kennedyho, je popsána situace Hmongů: „Pro partyzánské operace bylo vyzbrojeno 9000 Meů. Ti je nyní se značnou efektivitou provádějí na laoském území, kde převažují komunisté. Na různé úrovni byli začleněni i do jednotek domobrany a laoské armády. Odhady, jak velké množství těchto skvělých bojovníků by mohlo být ještě naverbováno, se liší, ale reálný počet se pohybuje kolem více než 4000, i když celkový lidský fond je větší. Politické vedení Meů je v rukou Tubí Lí Funga, který nyní nejčastěji působí mimo Vientiane. Pomáhá mu velitel MAAG v Laosu. Pro poradenskou činnost byly zřízeny paravojenské a vojenské poradenské týmy CIA a americké armády (9 operačních důstojníků CIA, 6 příslušníků ALTAG, 99 thajských členů PARU /*Police Aerial Supply Unit*; Policejní letecko dodavatelská jednotka – pozn. aut./ pod kontrolou CIA) a letecké zásobování. Protože meoské vesnice jsou utlačovány komunistickými silami a muži opouštějí své povinnosti při zajišťování obživy, aby sloužili jako partyzáni, problém narůstá ještě o starosti s vyživováním nebojujících Meů. CIA pro zmírnění tohoto problému poskytla něco rýže a oděvů. Je však nutné zvážit zorganizování pomocné mise typu ICA (*International Cooperation Administration*; Správa mezinárodní spolupráce – pozn. aut.), která by pomáhala meoským utečencům při jejich rehabilitaci.“⁷³²

Kopie memoranda obdrželi tajemník obrany Spojených států Robert McNamara, státní tajemník Dean Rusk a Allan W. Dulles, ředitel CIA. Jak ukázal další vývoj, mnohé z tohoto memoranda bylo přijato do plánu dalších operací USA v Laosu.

V severovýchodním Laosu zahájila program pro utečence USAID. Dopravu lidí a materiálu pro ni zajišťovala společnost Air America. CIA pověřila řízením programu Edgara „Popa“ Buella, farmáře z americké Indiany, původně zaměstnance Mezinárodní dobrovolnické služby (*International Volunteer Service, IVS*). Buell žil čtyři roky mezi Hmongy v Siang Khuángu, znal dobře jejich jazyk a zvyky. Hmongové mu říkali *Pop Tanka* – „Ten, který přichází shůry“.⁷³³

Podpora horalů měla nadále probíhat v úzké návaznosti na vojenské záměry. Využití „menšinových paravojenských schopností“ se tak v polovině roku 1962 stalo oficiální americkou strategií v Laosu.⁷³⁴ To v následujícím období vyvolalo přímé soutěžení Američanů a Pathét Lúa o podporu etnických menšin.

Vyhlášení neutrality Laosu

Převaha Kóng Léových parašutistů, jednotek Pathét Láa a severovietnamských „dobrovolníků“ nad armádou pravice postupně narůstala. Hlavní selhání nosavanovských vojsk, jakési laoské Dien Bien Phu, přišlo 6. 5. 1962 v oblasti provinčního města Namtha v severozápadním Laosu. Nosavanovci byli v boji o toto strategicky mimořádně významné místo po pouhých šesti hodinách na hlavu poraženi. Porážka přišla tak rychle, že Nosavanovi američtí poradci museli být evakuováni helikoptéry a jeho vojáci se ve zmatku rozprchli.⁷³⁵

Spojené státy reagovaly na prohlubující se krizi v nosavanovských silách vysláním lodí své 7. flotily do Siamského zálivu. 15. května dostala tisícovka amerických příslušníků námořní pěchoty rozkaz k vylodění v Thajsku. Síly Dohody pro jihovýchodní Asii (*South East Treaty Organisation*, SEATO), které právě prováděly v Thajsku vojenské cvičení, se stáhly k thajsko-laoské hranici. Bojové jednotky Spojených států, čerstvě rozčarovaných debaklem na kubánské Playa Girón, však do Laosu nevstoupily. Spojené státy naopak projevíly ochotu k jednání.

V červnu 1962 oznámil princ Suvanna Phúma, že při schůzce soupeřících stran na Planině džbánů bylo dosaženo shody v názoru na složení laoské vlády národní jednoty. 23. července byly podepsány dohody o laoské neutralitě, které navazovaly na předchozí ženevská ujednání. Všechna cizí vojska měla opustit laoské území do 75 dnů, území Laosu nemělo být nadále využíváno ke vměšování do záležitostí jiných zemí. Na neutralitu země měla dohlížet Mezinárodní kontrolní komise. Jednotky SEATO byly staženy od laoských hranic. Kapitán Kóng Lé byl povýšen na generálmajora.⁷³⁶

Již v červenci 1962 Američané odsunuli 666 svých vojenských expertů.⁷³⁷ 28. listopadu laoská vláda národní jednoty rozhodla o vytvoření jednotných ozbrojených sil o síle 30 000 mužů, v nichž budou rovnoměrně zastoupeni vojáci Kóng Léa, Nosavana a Pathét Láa.⁷³⁸ Laos se vydal na cestu neutrality. Byla to však cesta značně krátká. Země se téměř vzápětí ocitla ve víru druhé války v Indočíně, v jejímž důsledku pokračovala i „zvláštní“ americká válka v laoských horách.

Pokračování amerických aktivit v horách během mírového intermezza

Hmongští komandos na počátku šedesátých let silně ohrožovali oblasti kontrolované Pathét Láem. Byli aktivní zejména na území podél cesty č. 7, která

spojuje vietnamské město Vinh s Planinou džbánů. Na cestě uskutečňovali případy severovietnamských zásobovacích konvojů.⁷³⁹ Nadále rostl počet horalů pod americkou kontrolou. Protože tyto lidé ztratili zdroje obživy, viděli v americké pomoci a ve Vang Páově organizaci možnost, jak přežít. Pracovníci CIA při práci s Hmongy zjistili, že bojují daleko lépe, když nejsou dlouhodobě odděleni od svých rodin; rovněž sami horalé pochopili, že podporu je možné získat daleko snadněji v blízkosti vojenských táborů. Soustředěním Hmongů v okolí Vang Páovy základny v Long Tengu a Buellova uprchlického centra v Sam Thongu, vzdáleného asi 13 kilometrů, mohla CIA snadněji zajišťovat bezpečnost rodin hmongských komandos a USAID mohla efektivněji rozvíjet své programy. Vedle toho uprchlická centra zásobená potravinami a zbožím přitahovala i další nezávislé příslušníky etnických skupin z okolních hor. Ředitel USAID Rutherford Poats k tomu později poznamenal: „Jak vešla ve známost širší služeb Spojených států, i dříve nedůvěřiví horalé se rovněž přesunuli do pevnůstek.“⁷⁴⁰ Horalé pak mohli být z utečeneckých táborů snadno evakuováni do „zabezpečených“ oblastí, kde byli izolováni od vlivu Pathét Láa a navíc tak byl značně usnadněn nábor žoldněrů do Vang Páových jednotek. V období mezi červencem 1961 a červencem 1962 vzrostly Vang Páovy ozbrojené síly z 9000 mužů na 14 000–18 000 mužů, což zhruba odpovídalo početnímu stavu sil Pathét Láa v té době a dvakrát převyšovalo počet Kóng Léových jednotek.⁷⁴¹

Američané ani po podepsání mírových dohod nepřerušili zásobování proamerických příslušníků horských etnických skupin. Edgar Buell odhadoval, že koncem roku 1962 bylo na Planině džbánů a v jejím okolí kolem 200 000 uprchlíků, z nichž více než polovinu podporovaly Spojené státy.⁷⁴² O sedm let později jeden americký úředník přiznal, že vedle humanitární pomoci jim Američané dodávali i střelivo. (Vang Páo v té době netrpěl nedostatkem zbraní, protože jich měl dostatečné množství z dodávek v první polovině roku.)⁷⁴³ Třebaže byli příslušníci Zelených baretů a američtí vojenští poradci z Laosu oficiálně staženi, CIA učinila opatření, aby mohli pokračovat ve své předcházející činnosti. Vojenští specialisté byli přesunuti do blízkých středisek v sousedním Thajsku, odkud se skoro každý den vraceli helikoptéry a letadly, aby řídili aktivity komandos.⁷⁴⁴ Američtí vojenští experti vystupovali i jako pracovníci různých amerických civilních institucí, zejména USAID. CIA vedle toho pro tuto práci nabírala americký civilní personál, který nebyl do dohod zahrnut. Například Edgar Buell v prosinci 1962 školil Hmongy

v technikách práce s výbušninami a řídil demolici šesti mostů a dvanácti horských přechodů.⁷⁴⁵ Válka v horách skrytě pokračovala.

Konec laoské neutrality a pokračování konfliktu v horách

Situace v zemi se nadále vyostřovala. Nová koaliční laoská vláda nikdy nezačala řádně vykonávat své pravomoci, státní správa nefungovala, vojenské jednotky a policie stojící na straně generála Nosavana kontrolovaly hlavní město. Ozbrojené síly neutralistů byly oslabovány. Kóng Lé byl pod stále silnějším vlivem pravice, jejíž přívrženci pronikli i do nejvyššího velení neutralistických jednotek. Některé z těchto jednotek dostaly Kóng Léovým jménem příkaz vyklidit Planinu džbánů a byly nahrazeny Nosavanovými vojáky v uniformách Kóng Léových parašutistů.⁷⁴⁶ Rovněž Suvanna Phúma stále těsněji spolupracoval s pravicovým křídlem a komunikaci s Pathét Láem po-
ciťoval jako nepohodlnou přítěž. 3. 10. 1962 vydal „neutralisticky“ znějící prohlášení vyzývající Sovětský svaz (který v té době nadále zásoboval neutralistické a levicové síly na Planině džbánů a stejně jako Američané porušoval Ženevské dohody) a Spojené státy, aby pokračovaly ve svých dodávkách do doby, dokud nebudou všechny soupeřící armády demobilizovány a integrovány.⁷⁴⁸ V existující vojenskopolitické situaci *de facto* podpořil Američany. Krátce nato si nechal Národním shromážděním ovládaným pravicí odhlasovat plnou vládní pravomoc na jeden rok. Jeho podpora americkému vyzbrojování Hmongů a uznání pravicového Národního shromáždění jako nejvyšší laoské státní autority byly jasným narušením trojstranných dohod. Rovněž další Suvanna Phúmův postup se již vyznačoval zřejmou snahou eliminovat vliv levice ve vládě.

Dne 1. 4. 1963 byl zavražděn neutralistický ministr Kinim Phonséná. Nosavanovy jednotky obsadily strategické body v hlavním městě. Levicoví členové koaliční vlády v čele s princem Suphánuvongem opustili Vientiane. Po jejich odchodu vláda národní jednoty existovala už jenom na papíře. Část neutralistů z okolí Suvanna Phúmy přešla na stranu pravice, zbytek, např. někteří stoupenci Kóng Léa, se přidal k levici. Pravicové ozbrojené síly zahájily rozsáhlé vojenské operace proti území kontrolovanému Pathét Láem. Na Planině džbánů Pathét Láo a vietnamské jednotky zaútočily na Kóng Léovy oddíly a zatlačily je na západní okraj planiny. Tím byla zlikvidována vojenská

síla neutralistů a zároveň i jejich možností rozhodujícím způsobem zasáhnout do laoské politiky. Generál Nosavan 21. 7. 1963 prohlásil, že v Laosu znovu propukla občanská válka. 19. 4. 1964 pravice v čele s generálem Kupasit Áphajem provedla vojenský převrat a osud neutralistů byl definitivně zpečetěn. Suvanna Phúma vyhlásil 7. května vytvoření nové pravicové vlády. Kóng Lé se snažil s touto vládou spolupracovat, nakonec byl však v roce 1966 mocenskými intrikami donucen k emigraci do Francie.

Válka se rozhořela naplno a Laos se fakticky rozpadl na dvě části – na území kontrolované vládou z Vientianu a na území kontrolované Pathét Láem. Vláda ve Vientianu jednoznačně podpořila americký plán postupné eskalace války v Indočíně, jenž měl být účinnou odpovědí na vzrůstající vliv severního Vietnamu a komunistů v regionu.

Americké bombardování Laosu

Americká letadla již od počátku roku 1964 prováděla průzkumné lety nad laoským územím. Když v Laosu znovu propukla občanská válka, zahájily Spojené státy v květnu 1964 v rámci operací OPLAN 34-A (*Operation Plan 34-A*) a později HARDNOSE systematické bombardování území Pathét Lóa. Chtěly tak vyvinout maximální tlak na komunisty bez toho, že by ohrozily oficiální neutrální status laoské vlády. Bombardování mělo několik dílčích strategických cílů:

- demoralizovat civilní obyvatelstvo;
- zbavit Pathét Láo zdrojů potravin;
- zbavit ho nosičů, branců a příslušníků civilní administrativy;
- zbavit ho příhodných míst pro přeskupování a vyzbrojování;
- rozbít komunikační a komerční sítě na územích Pathét Lóa.

Šlo tedy o oslabení Pathét Lóa jako účinné bojové síly s tím, že bude zničena jeho fyzická, sociální a ekonomická infrastruktura.⁷⁴⁸ Dalším významným cílem bombardování bylo zastavení nebo omezení pohybu na Ho Či Minově cestě, po které Severovietnamci přes Laos zásobovali jihovietnamské hnutí odporu. Z těchto důvodů se bombardování soustředovalo především na dvě laoské oblasti – na severovýchodní Laos od jižního okraje Planiny džbánů po hranici se severním Vietnamem, kde žilo přibližně 200 tisíc lidí, a na horské oblasti jihovýchodního Laosu s 200 000–250 000 obyvatel. V obou oblastech žili převážně příslušníci horských etnik.

Uprchlíci ze zasažených oblastí popisují v průběhu šedesátých let čtyři hlavní fáze bombardování. První proběhla od května 1964 zhruba do října 1966. Bombardování v tomto období bylo poměrně řídké, směřovalo především proti vojenským cílům v džungli a prováděla je vrtulová letadla. Od října 1966 do počátku roku 1968 se zvyšoval počet tryskových bombardérů, bombardování se začalo zaměřovat na vesnice a města, zásahy proti civilnímu obyvatelstvu byly častější. V některých oblastech lidé začali odcházet ze svých domovů. Třetí fáze proběhla v roce 1968, kdy počet tryskových letadel převýšil počet vrtulových strojů. Bombardování se ještě více soustředilo na civilní cíle a získalo cyklický charakter. V tomto období byla evakuována většina vesnic a měst, lidé odcházeli do odlehlých oblastí, kde žili v příbytých vyhloubených do země nebo do úpatí kopců a hor. Během tohoto období zasáhly nálety většinu vesnic a řada z nich byla srovnána se zemí. Čtvrtá fáze se uskutečnila v roce 1969, kdy po zastavení náletů proti severnímu Vietnamu byla velká část amerických tryskových bombardérů přesunuta do Laosu. Nálety začaly probíhat každodenně, bombardovalo se i v noci. Uprchlíci ze zasažených území udávali, že jejich obyvatelé trávili většinu času v zemlankách a jeskyních. Trpěli zde nedostatkem potravin, léků aj. Americká letadla útočila na dobytek, rýžová pole, školní budovy, pagody i drobná přístřeší, postavená mimo obvod vesnic. Používaly byly pětisetliberní bomby (226 kg), bomby se zpožděnou roznětkou, napalm, fosforové bomby a především tříštivé bomby CBU, určené k ničení živé síly.⁷⁴⁹

Průměrný denní počet náletů na území Pathét Láo byl 120 v roce 1967; v roce 1969 to již bylo 400 náletů za den. Celková tonáž bomb svržených na Laos v roce 1968 činila 412 683 tun. V následujících letech tato čísla ještě vzrostla. Když v roce 1973 bombardování skončilo, činila výsledná bilance bomb svržených na Laos 1 898 260 tun. Šlo o přibližně stejné množství, jaké bylo americkými leteckými silami shozeno během celé druhé světové války⁷⁵⁰ – ovšem v podstatně kratším časovém období a na území stokrát menším.

Pozornost amerických letců se soustředila především na oblast kolem Ho Či Minovy cesty. Bombardovací kampaň proti cestě od roku 1965 do roku 1973 byla nejrozsáhlejší akcí v historii letectva Spojených států. Západní zdroje odhadují, že v letech 1969–1973 dopadlo na cestu při jediném náletu i 2000–3000 bomb.

Navzdory masivnímu používání elektronických senzorů vyhazovaných z letadel, signálového navádění, počítačového určování cílů a dalších zázraků

moderní techniky měly nálety přímo na Ho Či Minovu cestu poměrně nízkou efektivitu. Odhaduje se, že bombardování zlikvidovalo pouze 15–20 % nákladu vypraveného na jih. Objem transportů zajišťovaných severovietnamskou speciální „Skupinou 559“ vzrostl z přibližně 91 tun týdně v roce 1963 na 363 tun týdně v roce 1965 a více než 970 tun týdně v roce 1970.⁷⁵¹

Krajina v laoských horách z leteckého pohledu dodnes místy vyhlíží jako zbrzděná od neštovic. Hluboké krátery po bombách jsou v ní nasety těsně vedle sebe. Vesničané se navíc naučili nevybuchlé bomby deaktivovat a jejich čtené ocelové korpusy v horách slouží jako koryta pro dobytek, sloupky kůlen či plotů. Tvoří tiché memento tohoto tragického období laoské historie.

Americké přesídlovací a rozvojové programy

V důsledku vojenských operací a bombardování přišly tisíce horalů o své domovy. Nadále si mohli vybrat v základě pouze ze tří cest – buď zůstat na území kontrolovaném Pathét Láem a riskovat, že budou vystaveni dalším represím z jeho strany, uprchnout do sousedních zemí, či odejít do uprchlických táborů spravovaných Američany.

Americká letadla v oblastech ovládaných Pathét Láem vedle bomb a napalmu shazovala i letáky vyzývající vesničany k odchodu do těchto sběrných středisek, kde o ně bude „dobře postaráno“⁷⁵². Tato strategie Američanů vycházela ze zkušeností britské armády v Malajsii. Britové zde dosáhli úspěchů v boji proti levicovým povstalcům až poté, kdy nuceně přesunuli do čtyř stovek tzv. „Nových vesnic“ (*New Villages*) půl milionu čínských usedlíků, kteří žili v okrajových oblastech a mnohdy aktivně podporovali partyzány.⁷⁵³ Základní koncepce programu byla jednoduchá – v případě, že se podaří oddělit civilní obyvatelstvo od ozbrojených složek povstalců, bude je snadnější izolovat a eliminovat. Šlo o to zbavit Pathét Láo pěstitelů rýže, informátorů, nosičů a branců, tedy aktivního zázemí nezbytného pro vedení partyzánského boje; současně pak zajistit dostatečný lidský potenciál pro královskou vládu. Tato strategie navíc usnadňovala i bombardování oblastí Pathét Lóa – kdo zůstal po vyhlášené evakuaci na daném území, byl automaticky považován za nepřítele.⁷⁵⁴ Utečenecké tábory s jejich ozbrojenou ochranou nadto sloužily jako záštita centrálních oblastí proti útokům Pathét Lóa.

Již roce 1964 Američané kontrolovali prostřednictvím svých podpůrných uprchlických programů 150 000 Laosanů, z toho 141 500 na severu.

Na severu šlo o 88 000 Hmongů soustředěných převážně v provinciích Siang Khuáng a Samnéua; dále 26 500 Láo Theungů, 6000 Jaů, 2000 Lüů a menší počet příslušníků ostatních severolaoských horských etnik zejména v provincii Luang Namthá. Počet Laů na severu byl poměrně nízký – 19 000 osob především v provinciích Samnéua, částečně Luang Phabáng a Siang Khuáng.

V oblasti Vientianu a v jižních provinciích Khammuan, Sálavan a Attapéu bylo soustředěno přibližně 8500 Laů a Láo Theungů.⁷⁵⁵

Počty uprchlíků odkázaných na americkou pomoc v souvislosti s vlnami náletů a vojenskými přesuny značně kolísaly. Když boje propukly, lidé prchali ze svých domovů do táborů a později se opět vraceli zpět, byli opakovaně registrováni v různých uprchlických zařízeních apod. V důsledku jarní ofenzivy Pathét Láo v roce 1964 přibylo na americkém seznamu uprchlíků 30 000 lidí. Nahradili přibližně stejný počet horalů v jiných oblastech, kteří již americkou podporu nepotřebovali.⁷⁵⁶ V důsledku společné ofenzivy jednotek Pathét Láo a Vietnamské demokratické republiky v roce 1968 uprchlo na jihozápad od vietnamsko-laoské hranice téměř 10 000 příslušníků horských etnik. Dalších 25 000 se jich dostalo pod kontrolu hnutí odporu.⁷⁵⁷

Celkově se odhaduje, že od roku 1962 do počátku sedmdesátých let bylo do oblastí kontrolovaných laoskou královskou vládou přesídleno více než půl milionu lidí.⁷⁵⁸

Protože cesty v horách byly těžko průchodné, Američané museli kolem 90 % uprchlické pomoci dopravovat letecky. Tyto dodávky dosáhly v polovině šedesátých let objemu kolem 50 tun denně.⁷⁵⁹ Jak počet uprchlíků stoupal, původní utečenecké tábory byly přeměněny na „střediska“. Ta se pak dále rozšiřovala v tzv. Spojené vesnice (*United Villages*). V dalším období začala královská laoská vláda vytvářet tzv. „restaurovaná pacifikovaná pásma“, jichž bylo koncem roku 1969 v celé zemi 22.⁷⁶⁰

Uzemím, kde docházelo k nejrůznějšímu přesídlování, se stala oblast Sam Thóng – Long Ěng, ležící asi 50 kilometrů na jihozápad od Planiny džbánů. Tábor Sam Thóng, ještě na počátku padesátých let vesnice tvořená několika dřevěnými domy, se postupně změnil v lidnaté centrum s letištěm, velkou školou, nemocnicí, sklady apod. Long Ěng byl pak hlavní vojenskou základnou v oblasti. Vedle vojenských ubikací a muničních skladů disponoval i nejdělsí celoročně použitelnou přistávací plochou v severním Laosu. Edgar Buell odhadoval, že počátkem šedesátých let žilo v oblasti Sam Thóng

– Long Ťeng 20 000–30 000 příslušníků horských etnik, především Hmongů. V roce 1970 to již bylo kolem čtvrt milionu horalů; 50 000–100 000 horalů bylo přesunuto dále na západ a severozápad.⁷⁶¹ Utečenci byli umístěni na izolované horské vrcholy v oblasti, kam jim americká letadla dopravovala zásoby. Ty pokrývaly jejich životní potřeby zhruba ze dvou třetin. Většina mladých horalů vstoupila do bojových jednotek. Všechny hmongské komunity byly vyzbrojeny a jejich členové organizováni do jednotek domobrany. Program Sam Thóng – Long Ťeng byl považován za strategicky nejdůležitější americký projekt v Laosu. Vysunuté hmongské posádky měly v plánech amerického velení tvořit hráz pronikání komunistů do údolí Mekongu.⁷⁶²

Američané se v letech 1965–1967 pokusili podobným způsobem zorganizovat i horaly v jižním Laosu. V rámci programu nazvaného Rozvojový plán údolí Sédónu (*Sedon Valley Development Scheme*) začali na území rozkládající se mezi Khong Sédónem – Sálavanem na severu a Páksé – Páksongem na jihu za pomoci královské laoské armády přesouvat obyvatele pohraničních horských oblastí. Střediskem programu se stala vesnice Láo Ngám. Přesídlenci byli přísně střeženi a zcela záviseli na přidělech rýže. V roce 1967 však oblast dobyla armáda Pathét Lóa a mnoho horalů se vrátilo do svých domovů. Pouze část jich zůstala v přesídleneckých střediscích. Koncem šedesátých let byla oblast bombardována a většina vesnic, včetně přesídleneckých, byla zničena.

Vedle Sám Thongu – Long Ťengu a Sédónu bylo dalších 200 000–300 000 lidí přesunuto do okolí měst Luang Phabáng, Huaj Sáj a Sajňabúli v severním Laosu, dále do oblasti Vientianu a podél cesty č. 13 v údolí Mekongu.⁷⁶³

Přesídlenci odcházeli do „pacifikovaných“ pásů buď sami z obavy před válkou a bombardováním, nebo je sem, jak se často stávalo, nuceně dopravovala královská armáda a Vang Páovi komandos. Například mezi 5. a 11. 2. 1970 bylo za pomoci letadel společnosti Air America evakuováno z Planiny džbánů do „uprchlických vesnic“ v údolí Mekongu 15 000 horalů.⁷⁶⁴

Přesídlenci dostávali v rámci Programu pomoci utečencům (*Refugee Relief Programme*) a Programu rozvoje venkova (*Rural Development Programme*) potravinovou pomoc složenou z rýže a také ze zemědělských potravinových přebytků Spojených států, jako byla pšenice, ovesné vločky, těstoviny a další potraviny (nejčastěji byli plně zásobováni do první sklizně). Dále jim byl poskytován materiál na výstavbu přístřeší – plechové střešní krytiny, zdravotnická asistence, dodávky vody, pomoc při obnově škol a vzdělávání.

Uprchlíci a přesídlenci na americké podpoře záviseli v různé míře. Sami Američané dělili svoji pomoc do tří rehabilitačních stupňů. Do první kategorie patřili přesídlenci, kteří museli opustit své domovy tak rychle, že v okamžiku příchodu na území kontrolované královskou vládou neměli potraviny, dobytek, zemědělské nářadí ani jiný majetek. Tito lidé dostávali plnou podporu. Do druhé kategorie patřili přesídlenci, kteří se stali částečně soběstačnými – obvykle v důsledku předcházející americké pomoci. Patřili sem i lidé, kteří opustili své domovy se zemědělským nářadím, osivem, domácími zvířaty a potřebami. Úroveň jejich soběstačnosti, a tím i výši americké podpory, pak podmiňovaly momentální podmínky – umístění nových sídel, roční období, kdy se přemístili (z důvodu závislosti na sklizni) aj. Do třetí kategorie náleželi přesídlenci, kteří chtěli žít v oblastech kontrolovaných královskou vládou a měli takové vybavení, že byli zcela soběstační nebo mohli soběstačnosti v krátké době dosáhnout. Zde se pomoc omezovala na přidělování vhodných pozemků pro usídlení a zakládání polí.⁷⁶⁵

Přesídlování přinášelo i přes veškerou materiální podporu řadu problémů. Přesun na nová území byl pomalý. Ještě počátkem sedmdesátých let přibližně 100 000 Hmongů a ostatních příslušníků horských etnik nadále žilo v dočasných evakuačních střediscích v horách, kde zcela záviselo na leteckých dodávkách.⁷⁶⁶ Na území kontrolovaném královskou vládou byli nově příchozí obvykle umísťováni na chudší nebo zalesněné volné půdě, protože kvalitnější pozemky již předtím obsadilo domácí obyvatelstvo.⁷⁶⁷ Horalé, především Láo Súngové, jsou zvyklí žít v nadmořských výškách nad 1000 metrů, kde mají vhodné podmínky pro pěstování „suché rýže“, opiového máku a kukuřice, kde se nevyskytuje tolik moskytů přenášejících malárii a voda je podstatně čistší. V utečeneckých vesnicích, z nichž se většina nacházela pod 600–700 metry nad mořem, mnozí z horalů, kteří nejsou vybaveni stejnou imunitní schopností jako obyvatelé nížin, trpěli malárií, dyzentérií a dalšími nemocemi. V nížinách rovněž nemohli praktikovat svůj tradiční způsob života.⁷⁶⁸ Evakuované obyvatelstvo se podvědomě bránilo zapuštění kořenů v nových oblastech a jeho největším přáním bylo, aby se mohlo ihned po obnovení míru vrátit zpět domů.⁷⁶⁹ Život v utečeneckých střediscích a přesídleneckých vesnicích pro ně byl životem v provizoriu, který se bohužel pro mnohé z nich po prohrané válce a odchodu do utečeneckých center v zahraničí stal životem trvalým. Na tradiční kulturu horalů měl tento stav devastující účinky.

Z vojensko-strategického hlediska je nepochybné, že bombardování a přesídlovací programy přinesly královské vládě krátkodobé zisky a Pathét Láu způsobily krátkodobé obtíže. Utečenecké tábory v horách a „pacifikované“ horalské vesnice se staly hlavním zdrojem branců pro protipovstalecké jednotky i přesto, že většina evakuovaných nepocítovala přílišnou oddanost vůči královské vládě a USA. Infrastruktura Pathét Láu byla bombardováním narušena, evakuace horalů připravila hnutí odporu o část pěstitelů rýže, nosiče i brance, tedy o lidské zdroje nezbytné pro válku v horách. Pathét Láo se však s tímto problémem dokázalo vyrovnat.

Životní podmínky na území kontrolovaném Pathét Láem

Na územích kontrolovaných hnutím odporu byly provedeny dílčí cenzy již v letech 1965–1966.⁷⁷⁰ Na základě získaných dat Néó Láo Haksát tvrdila, že v Laosu existuje 68 etnických skupin seskupených do tří „národností“ – Láo Lum, Láo Theung a Láo Súng.⁷⁷¹ Tyto „národnosti“ bylo třeba spojit do jednoho celku podporujícího boj Pathét Láu.

Když Spojené státy zahájily v roce 1961 svoji protipovstaleckou kampaň, vznikly Pathét Láu vážné problémy. Třebaže jeho program byl mezi horaly nadále úspěšný, aktivity Američanů jej silně narušovaly. S eskalací konfliktu bylo hnutí nuceno klást vzrůstající nároky na místní obyvatelstvo, požadovat nebo si vynucovat větší materiální podporu a pracovní úkony, posílit nábor branců do řad oddílů Pathét Láu. V této době již v hnutí zcela převládly komunistické metody a rétorika.

Třebaže Pathét Láo proklamovalo svoji snahu osvobodit národnostní menšiny od „jařma kolonialismu“, americká intervence v laoské občanské válce vystavila tyto ideály zkoušce. Dvěma významnými argumenty agitace laoských komunistů bylo zrušení nespravedlivých daní a robotních prací. S vyostřujícím se konfliktem však Pathét Láo bylo nuceno pro výživu svých bojových jednotek vypisovat zvláštní daně placené v rýži a nutilo horaly, aby sloužili jako nosiči při dopravě zásob armádě. Hnutí odporu zavedlo i pěstitelskou povinnost, požadující vysázení 5 kg rýžových zrn na hlavu; členové vesnické domobrany museli vysazovat 2,5 kg. Zdanění bylo v jednotlivých oblastech různé, záviselo na poloze polí a kvalitě půdy. Každý vesničan měl nárok na 100 kg neloupané rýže – ta zůstávala nezdaněna. Zbytek podléhal 15% zdanění. Tato část byla ukládána do společných vesnických

sýpek. Říkalo se jí „rýže na pomoc státu“. Druhá daň z rýže činila asi 10 % z množství, které zbylo po odevzdání „rýže na pomoc státu“. Jmenovala se „obchodní rýže“. Třetí daní, zavedenou v roce 1967, byla „rýže od srdce“ – dobrovolný příspěvek vesničanů; v době sklizně probíhalo ve vesnicích „přesvědčování“ rolníků, aby do fondu přispěli. V případě potřeby byla tato zvláštní dávka vyžadována i během roku.⁷⁷² Zdanění rýže připravovalo vesničany o rezervy, které jim pomáhaly přežít období neúrody, a znemožňovalo jim podporovat méně úspěšné příbuzné a sousedy v rámci zvykového systému vzájemné výpomoci.

Od roku 1967 byl kladen vzrůstající důraz na zavádění zavlažování. Pomocné skupiny ze severního Vietnamu začaly na území Pathét Láa budovat zavlažovací kanály a hráze. Na jejich zřizování se v rámci pracovní povinnosti podílela velká část domácího obyvatelstva.⁷⁷³ Pathét Láo rovněž zahájilo postupnou kolektivizaci; ta ovšem neměla až do konce šedesátých let větší rozsah. Většinou do ní spadala půda, jejíž vlastníci odešli na území kontrolované vládou z Vientianu.

Značně nepopulární byly nosičské povinnosti. Doprava potravin a vojenského materiálu bojovým jednotkám si nezdídka vyžadovala, aby vesničané strávili na cestách i dva měsíce v roce, což jim způsobovalo řadu těžkostí.⁷⁷⁴ Navíc tyto služby byly v blízkosti fronty spojeny se značným nebezpečím.

S prodlužujícím se konfliktem rostla i poptávka po nových brancích. Třebaže předepsaný věk vojáků armády Pathét Láa byl původně stanoven na 15 let, informace uprchlíků hovoří o tom, že v průběhu šedesátých let se nároky úřadů na dosažení věkové hranice postupně snižovaly.⁷⁷⁵

Na vesnické úrovni nadále fungovaly mládežnické, dívčí, rolnické, ženské aj. organizace, v jejichž rámci probíhala indoktrinace.⁷⁷⁶ Byl rovněž zaveden třístupňový vzdělávací systém a v rámci možností překonán chronický nedostatek učitelů. Oficiální rozhlasové vysílání z oblastí Pathét Láa v létě 1970 tvrdilo, že ve školním roce 1969–1970 vzrostl počet studentů na více než 69 000, včetně 1129 středoškoláků a 88 vysokoškoláků. Podle zprávy to byl dvojnásobek počtu z let 1966/1967. Počet učitelů dosáhl čísla 3800. Zpráva dále tvrdila, že analfabetismus zmizel v 650 vesnicích a 38 oblastech (zprávy z následujícího roku již udávaly, že počet vesnic zbavených analfabetismu vzrostl na 750). Bylo rovněž zřízeno 24 škol doplňkového vzdělávání pro příslušníky národnostních menšin.⁷⁷⁷ Tato čísla jsou s velkou pravděpodobností poplatná propagandistickým záměrům orgánů Pathét Láa, i když hnutí

tomuto problému pozornost nepochybně věnovalo. Podle vzpomínek pamětníků z provincie Siang Khuáng zde od konce šedesátých let existovaly první tři třídy základní školy v každé větší vesnici. V provincii fungovaly čtyři střední školy s více než čtyřmi stovkami studentů a dvouleté provinční kolegium s dvěma desítkami studentů. Během žní a polních prací, vyžadujících si větší množství pracovních sil, však bylo časté, že výuka byla zastavena a děti pomáhaly v hospodářství. Její kvalita tím pochopitelně trpěla. Systematičtější byla především v období dešťů. S podobným systémem se v mnoha laoských vesnicích setkáváme dodnes.

Učebnice nad třetí ročník základní školy, původně materiály královské laoské vlády, nahradily ve školním roce 1966/1967 rozmnožené mutace vietnamských učebnic (učitelé pro upřesnění textu společně s nimi nezřídka používali i vietnamské originály). Ty obsahovaly značně zjednodušenou vietnamskou verzi učení marxismu-leninismu. V roce 1967 byly rovněž zavedeny učebnice v hmongštině. Hmongská transkripce vycházela z laoského písma. Výuka laoštiny byla pro příslušníky etnických menšin povinná.

Alfabetizační kampaň byla z největší části založena na systému, který instruoval vesnické učitele, aby každý rok učili číst a psát pět dospělých; každý gramotný člověk pak měl učit jiné dva dospělé.

Hlavními cíli výuky byla podpora boje Pathét Láa a probíhajících společenských změn. Základní doktrínou výuky mládeže se stalo „budování nové společnosti“, zcela odlišné od společnosti, v níž žili její rodiče. Indoktrinaci napomáhal i fakt, že mladí lidé žili od nástupu na střední školy izolovaně od svých rodin a komunit a podléhali autoritě svých učitelů. Při návratu zpět do svých domovů, kde měli působit jako učitelé, zdravotníci apod., pak již byli podstatně více imunní vůči vlivu jejich tradičních vesnických řídicích struktur a starší generace.

Tato opatření měla v mnoha případech spíše kvantitativní nežli kvalitativní charakter a byla značně formální. Rozvoj zemědělské produkce silně zbrzdňoval nedostatek materiálních a finančních prostředků, které mohlo pracovní vypětí nahradit jenom zčásti. Obdobně v oblasti vzdělávání nutnost vojenských náborů vedla v roce 1967 ke zrušení páté třídy základní školy a v roce 1968 třetího ročníku střední školy. Podobně i alfabetizační kampaň měla ve svém důsledku sice masový, ale krátkodobý úspěch. Při nedostatku tiskovin totiž lidé, kteří prošli krátkými intenzivními kurzy čtení a psaní, nezřídka svoji znalost zase rychle ztráceli. Mladí lidé, kteří odešli za vzděláním

do jiných provincií nebo do Vietnamské demokratické republiky, byli po ukončení studia často zařazováni přímo do vojenských jednotek, nebo pokud dosáhli vyššího vzdělání, byli posíláni pracovat do provincie Samnéua, kde Pathét Láo budovalo jakýsi „modelový stát“.⁷⁷⁸

I přes tyto problémy je možné konstatovat, že vládě Pathét Lóa se v průběhu šedesátých let podařilo vytvořit a provozovat účinný administrativní systém, schopný kontrolovat většinu jejího území. Byla dále prohloubena sociální a vojenská mobilizace obyvatelstva, která jí umožnila zajistit dobré zázemí pro bojové jednotky a překonat krizi způsobenou americkým bombardováním a přesídlovacími programy. Počet příslušníků ozbrojených oddílů Pathét Lóa dosáhl v roce 1970 počtu 25 000. Jejich činnost podporoval i rozsáhlý systém domobrany.⁷⁷⁹ Komunity příslušníků národnostních menšin byly do systému Pathét Lóa účinně integrovány.

Budování Armée Clandestine

Jak se stále jasněji ukazovalo, pravidelné jednotky královské laoské armády byly nevhodné pro nasazení v horských oblastech. Bojová morálka těchto jednotek byla nízká, jejich příslušníci nebyli zvyklí bojovat v zalesněném kopcovitém terénu, který znemožňoval nasazení těžké techniky a rozsáhlejší operace větších vojenských útvarů, příznačné pro činnost konvenčních armád. Navíc se vojáci, převážně nížinní Laové, ocitali v jinoetnickém prostředí, jež vůči příchozím z nížin projevovalo tradiční nedůvěru, mnohdy i odpor. To se negativně odrazilo na výsledcích bojových operací.

V lednu 1968 ztratila laoská královská armáda svoji poslední velkou základnu v provincii Luang Phabáang Nam Bák poté, co na jejích 5000 těžce vyzbrojených obránců zaútočilo 2000–2500 vojáků Pathét Lóa. V dubnu 1970 Pathét Láo získalo strategicky významné město Attapéu na jihu země jednoduše tak, že obráncům tlampačem oznámilo, že jim dává možnost, aby z města nerušeně ustoupili. Velení královských jednotek nabídku rychle přijalo.⁷⁸⁰

Vojenští experti Spojených států si tento stav dobře uvědomovali. Proto se vedle zásobování a výcviku královských jednotek ještě více soustředili na výstavbu Tajné armády (*Armée Clandestine*, AC), nepravidelných horalských jednotek řízených členy Speciálních sil (*Special Forces*) CIA v Laosu.

Armée Clandestine měla sehrát hlavní úlohu při vojenských operacích v laoských horách. Její členové operovali v malých mobilních skupinách,

často pouze o síle jedné čety, které se mohly snadno přemísťovat. Velení je využívalo ke dvěma hlavním účelům – k vyvíjení bojové, diverzní a zpravodajské činnosti v týlu nepřítele a k zajišťování evakuace civilního obyvatelstva do pacifikovaných oblastí.

Armée Clandestine podléhala přímo CIA a americkým vojenským poradcům. Ti plánovali její činnost, řídili letecké zásobování a často i osobně vedli komandos do akcí. Její příslušníci pobírali relativně vysoký plat 30–35 USD měsíčně (ve srovnání s 5–10 USD vojáků pravidelných jednotek královské armády). Procházeli daleko důkladnějším výcvikem a měli i lepší zbraně a vybavení. Zvláště v závěrečných fázích bojů měla AC značně různorodé etnické složení, jehož obdobu není možné nalézt v celé Asii. Základ bojových skupin tvořili příslušníci horských etnik, především Hmongové. Dále v nich sloužili Laové ze severovýchodního Thajska (tzv. Láo Issanu), Thajové ze středního Thajska a také Kambodžané, Barmánci, Filipínci, kuomintangští Číňané aj.

Nábor do nepravidelných jednotek AC byl v jednotlivých částech Laosu různě efektivní. Téměř úplně ztroskotal v jižním Laosu. I když zde v horách žilo kolem 200 000–250 000 příslušníků horských etnik, jejich vojenská mobilizace byla jen minimálně úspěšná. Místní obyvatelé byli od roku 1956 pod silným vlivem komunistů. Jejich způsob agitace, založený na přímém osobním kontaktu a dokonalé znalosti místních poměrů, se v jižních láotheungských komunitách, vyznačujících se nízkým vědomím společné identity a volnějším příbuzenskými vazbami, prosazoval daleko úspěšněji nežli neosobní americké postupy. Důležitou roli přitom sehrávala i stále živá kommadamovská povstalecká tradice. Američané a královská armáda se zde, stejně jako před nimi Francouzi, snažící se o mobilizaci horalů během první války v Indočíně, setkávali nejen s nezájmem obyvatel, ale často operovali na otevřeně nepřátelském území.⁷⁸¹

Situace byla příznivější na severu. V severozápadním Laosu CIA zahájila protikomunistické operace již v roce 1959. Její pozornost se soustředila především na provincii Luang Namthá. Tato provincie má jedno z nejrozmanitějších etnických složení obyvatel na světě. Po staletí byla územím, přes které do Indočíny přicházela etnika z Číny a Tibetu. Žijí zde vedle sebe Hmongové, Jaové, Akhaové, Lahuové, Šanové, Laové, Číňané a mnoho dalších – celkem více než tři desítky etnických skupin. Při tak velké rozmanitosti provincie představovala pro francouzské a později americké protipovstalecké

specialisty dlouho neřešitelný problém. Situace se změnila až v polovině roku 1962, kdy CIA pověřila organizování místních horalských oddílů Williama Younga.

Young měl pro tento úkol mimořádné předpoklady. Jeho děd působil jako baptistický misionář v lahujských šanských vesnicích v Barmě a stal se zde dokonce duchovním vůdcem (*poku*) Lahuů. Youngův otec pracoval jako agent CIA v horalských vesnicích v jižní Číně. Život a práce s horaly patřily k rodinné tradici.⁷⁸²

Young vyrostl v horalských vesnicích v Barmě. Hovořil čtyřmi nejdůležitějšími jazyky oblasti – lüsky, hmongsky, lahujsky a jaosky – a znal i zvyky a způsob myšlení horalů. Díky svému otci měl značnou autoritu zejména mezi Lahuy. Pro splnění svěřeného úkolu zvolil odlišnou strategii, nežli jakou běžně užívali ostatní protipovstalečtí specialisté. Místo toho, aby se snažil stvořit osobnost jakéhosi „univerzálního kmenového válečného vůdce“ typu Vang Páa, rozhodl se vybudovat multietnickou armádu řízenou výborem, složeným z jednoho až dvou předáků z každé skupiny. Tento výbor měl teoreticky mít nejvyšší velení, ovšem Young v praxi kontroloval veškeré finance a zachoval si i hlavní slovo při plánování akcí oddílů komandos. Přesto však členství ve výboru dalo předákům různých etnických skupin pocit účasti na řízení a značně zvýšilo účinnost protikomunistických operací. Young nadto dokázal takticky oslabit vliv nejvýznačnějšího muže v oblasti, jaoského předáka Ťao Maje, aniž by ho vyloučil ze svého programu. Ťao Maj se naopak stal jedním z Youngových nejvěrnějších stoupenců a jeho Jaové tvořili velkou část žoldnérů AC v provincii.

I při značné neobvyklosti vztahů s předáky horalů Young v Luang Namthá úspěšně aplikoval standardní postupy používané CIA při „otevření“ oblastí protipovstaleckým operacím. Pro organizování výstavby přístavacích ploch, základen pro distribuci dodávek a zajišťování dalších činností spojených s prováděním operací sestavil realizační tým Šanů a Lahuů, známý jako „Šestnáct mušketýrů“ (*Sixteen Musketeers*). S jeho pomocí zřídil i dvě utečenecká střediska v Bán Na Vua a Nam Thuáji. Již v roce 1962 se sem přesunulo několik stovek Ťao Majových jaoských stoupenců.⁷⁸³ Do roku 1964 počet Jaů v táborech stoupl na 8000. Kromě nich zde bylo soustředěno i 2000 Lüů a jistý počet příslušníků dalších etnik.⁷⁸⁴ Young pověřil řízením zásobování a záležitostí přesídlenců Josepha Flipse, který byl, podobně jako Edgar Buell na severovýchodě, členem Mezinárodní dobrovolnické služby (IVS).

Young zřídil v Nam Jú, vzdáleném pět kilometrů od Nam Thuáje, tajnou základnu, odkud organizoval zpravodajskou činnost v provincii a rovněž na území jižní Číny.⁷⁸⁵

Když Young v roce 1964 odjel k speciálnímu výcviku do Washingtonu, na jeho místo nastoupil operační důstojník přezdívaný „Odjibwe“. Po jeho smrti při havárii vrtulníku v létě 1965 pak Anthony A. Poshepny, operující pod jménem „Tony Poe“. Ten předtím jako agent CIA organizoval rebely na indonéské Sumatře proti levicovému režimu prezidenta Sukarna, zorganizoval útek dalajlamy z Tibetu obsazeného Číňany a prováděl vojenský výcvik čínských nacionalistů k útokům na komunistickou Čínu.⁷⁸⁶ V roce 1963 se stal hlavním poradcem generála Vang Páa. Zatímco Young byl obratný diplomat a díky důvěrné znalosti místních podmínek získal na svoji stranu řadu horalských předáků, Poe podobné schopnosti postrádal. Byl proto odkázán na uplácení a psychický nátlak. Bojové nadšení horalů se snažil posílit zvýšením mezd a vyplácením prémie za zabité nepřátele. Platil 500 laoských kipů (cca 1 USD) za každé lidské ucho a 5000 kipů za hlavu, jestliže s ní voják přinesl i armádní čepici Pathét Láa.⁷⁸⁷ Šlo o podobný způsob, jakým byli honorováni proameričtí kačjinští partyzáni během druhé světové války v Barmě.⁷⁸⁸

Poeovy metody mnoho předáků, především Ďao Maj, odmítalo a ztrácelo zájem na vojenských operacích. Jak poznamenal jeden bývalý pracovník USAID: „Platby neustále vzrůstaly, ale bojovníci se hýbali pomaleji.“ Po smrti Ďao Maje se Poe pokusil upadající aktivitu horalů znovu oživit a jmenoval Ďao Majova bratra Ďao Láa velitelem komandos. Třebaže Ďao Lá funkci přijal a zúčastnil se i nejvýznamnější bojové akce komandos – dobytí města Luang Namhá v říjnu 1967, o provádění každodenních záškodnických akcí, které tvoří základ protipovstalecké války, projevoval jen malý zájem. Byl spíše podnikatelem, kterého více než válka zajímal obchod. Někteří Američané tvrdili, že Ďao Lá spolupracuje s CIA pouze proto, aby od ní získal zbraně a prostředky, kterých mj. používal k nákupu opia od barmských podloudníků a k ochraně svých opiových rafinérií.

Wiliam Young se do provincie Luang Namhá vrátil v srpnu 1965. Velení nad horalskými komandos však znovu nepřevzal. Byl totiž pověřen řízením jaoských a lahujských zpravodajských týmů operujících v čínské provincii Jün-nanu a v severovýchodní Barmě. Do roku 1967, kdy CIA opustil, zřídil tři rádiové základny v šanské části Barmy, vybudoval speciální školící

středisko, ve kterém bylo každé dva měsíce vycvičeno 35 zpravodajských agentů, a vyslal stovky průzkumných týmů do Jün-nanu.⁷⁸⁹ Slibně se rozvíjející protikomunistické operace na severozápadě Laosu však uvízly na mrtvém bodě.

Bezesporu nejúspěšnější americkou mobilizační kampaní tak zůstaly přesídlovací program a zorganizování jednotek Vang Páových komandos v severovýchodním Laosu. Pracovník IVS Edgar „Pop“ Buell zde zajišťoval distribuci materiální pomoci utečencům a zřizoval utečenecké tábory v zabezpečených oblastech. Působil přitom v těsné návaznosti na Vang Páovy vojenské operace. Jakmile komandos obsadili nějakou vesnici, přinutili její obyvatele, aby vyčistili dostatečně velkou plochu, obvykle v délce 150–250 metrů, pro provizorní letiště. Krátce nato zde přistálo první Buellovo letadlo s „utečeneckou pomocí“, která měla Vang Páovi zajistit přízeň vesničanů.⁷⁹⁰ Buellovi spolupracovníci pod ochranou komandos popř. zorganizovali odsun vesničanů do utečeneckého tábora. Jak se v amerických uprchlických táborech začaly soustřeďovat celé horalské klany, vzrůstal i počet potenciálních branců do AC. Sám Vang Páo vyvinul maximální úsilí pro získání podpory hmongských předáků. Ve snaze posílit své postavení se postupně oženil s šesti ženami z nejvýznamnějších hmongských klanů a jmenoval jejich předáky do vojenského výboru, který vytvořil.⁷⁹¹ Obratným manévrováním tak dokázal společensky ospravedlnit svoji mocenskou pozici, získanou za pomoci Američanů. Do roku 1970 se spojeným Buellovým a Vang Páovým úsilím podařilo zaktivizovat téměř polovinu horalů v oblasti.⁷⁹²

V řadách *Armée Clandestine* v té době bojovalo 30 000–40 000 mužů.⁷⁹³ Většina jich byla soustředěna na severovýchodě. Nejvíce příslušníků AC bylo umístěno v Long Ěngu. Zbytek komandos byl roztroušen v táborech od severozápadní hranice s Barmou až po planinu Bólavén v jižním Laosu. Někteří z horalů prošli i leteckým výcvikem a byli zařazeni do Laoských královských leteckých sil. Operovali zejména na severovýchodě Laosu. Na Vang Páově základně Long Ěngu již v roce 1971 působilo více než šest desítek hmongských pilotů, označovaných volacím znakem „Páni bílého Buddha“.⁷⁹⁴ Horalští komandos válčili tvrdě. Sami američtí poradci se mnohdy pozastavovali nad jejich krutostí, s jakou jednali zejména se svými soukmenovci, kteří bojovali na straně komunistů.⁷⁹⁵

Mesianistické hnutí Matky písmen

Válka v horách a s ní související sociální napětí opět vyvolaly k životu tradiční hmongský mesianismus. Jeho hlasatelem příchodu se stal Šong Lü Jang. Byl to negramotný rolník z vesnice Tham Há, ležící poblíž Nóng Hétu na vietnamské straně hranice. K jeho přerodu ve zvěstovatele příchodu nového hmongského krále-mesiáše došlo v roce 1959.

Podle Šong Lü Jangova vyprávění se prvním signálem stala událost na poli, kdy byla Šong Lü Jangova žena mrštěna náhlou vichřicí o zem a zůstala ležet v bezvědomí. Následujícího dne Šong Lü Jang zůstal sám ve svém domě. Náhle zaslechl neznámý hlas, ovšem nikoho neviděl. Šong Lü Jang se obával, že blázní, ovšem pak dostal silný políček do tváře, až viděl hvězdy, a hlas k němu opět promluvil: „Jsem Bůh, Tvůj otec, kdo tě poslal, aby ses zrodil na světě jako lidská bytost. Nejsi blázen, ale musíš udělat, co Ti řeknu.“⁷⁹⁶ O několik dní později, když Šong Lü Jang kouřil opium, byl navštíven duchy, kteří ho naučili hmongské písmo a zavedli ho ke skryší se stříbrným pokladem, zakopaným v zemi. Šong Lü Jang použil nalezené stříbro k vybudování chrámu, v němž začal učit své stoupence o příchodu krále-mesiáše a rovněž je učil kouzelnému hmongskému písmu. Sám se v této souvislosti nazýval *Niam Dao*, „Matka (resp. zdroj) písma“.⁷⁹⁷ Počet stoupenců nového učení dosáhl několika stovek. To vyvolalo obavy místních komunistických úřadů, které se Šong Lü Janga pokusily zatknout. Ten však uprchl a dál tajně šířil své učení.

Zprávy o Šong Lü Jangovi dorazily i do tábora Long Ťengu, kde vyvolaly vzrušení a upoutaly dokonce i Vang Páovu pozornost. Vang Páo byl zvyklý za pomoci nejznámějšího šamana v provincii Ja Šao Janga vždy před vojenskými akcemi konzultovat, zda jsou duchové nakloněni jeho vítězství či nikoli. Vyslal proto oddíl komandos do Vietnamu, aby Šong Lü Janga zachránili a přivedli do Long Ťengu. S oddílem se však vrátilo pouze několik prorokových stoupenců. Šong Lü Jang zůstal ve Vietnamu, kde nadále šířil své učení a zároveň sloužil jako Vang Páův agent při sledování pohybu komunistických sil. Z toho důvodu na něj komunisté ještě zesílili štvani. Šong Lü Jang byl nakonec počátkem roku 1966 donucen opustit Vietnam a odejít do Long Ťengu.⁷⁹⁸

Šong Lü Jang byl zřejmě ohromený situací panující v Long Ťengu. Jeho obyvatelstvo tvořila změť desetitisíců hmongských vojáků, jejich rodin,

uprchlíků, amerických a thajských techniků, pilotů a operativců. Byla zde letadla, automobily, obchody, vysílací stanice. Lidé se oblékali do uniforem a oděvů laoského a západního typu. V okolí zuřila válka. Hmongský prorok na to reagoval učením o návratu k čistotě tradičního hmongského života. Kritizoval Hmongy v Long Ěngu za jejich materialismus, opouštění tradičního oblečení a zvyků. Odsuzoval moderní vymoženosti, jako byly místní školy, kino, rozhlas, konzumní předměty západní provenience, drogy. Vang Páa označoval nikoli za zachránce a vůdce Hmongů, ale za válečného magnáta a politika, který má na mysli svůj osobní materiální prospěch a nikoli prospěch Hmongů. Šong Lũ Jang rovněž varoval, že mesiáš se v Long Ěngu neobjeví do té chvíle, dokud se všichni obyvatelé tábora nevrátí ke tradičnímu oblečení, víře a zvykům.⁷⁹⁹ Mezi obyvateli tábora a Hmongy z okolních vesnic našel silnou odezvu. K hnutí se připojili i někteří z Vang Páoových nejvyšších důstojníků.

V období od srpna do září 1967 Šong Lũ Jang rozšířil mezi místními Hmongy zvěst, že král-mesiáš se objeví 15. září. I když daného dne k ničemu nedošlo, prorokovu autoritu to nijak výrazně neohrozilo.⁸⁰⁰ Šong Lũ Jang dále vyučoval hmongské písmo a kázal, a to i přes zákaz Vang Páa. Jeho stoupenci veřejně nosili po táboře červenobílé pásky na rukávech, aby dali najevo, že jsou „Děťmi nebes“.⁸⁰¹

Vang Páo pochopil, že tento muž pro něj představuje vážnou hrozbu. K jeho postoji přispěly rovněž zvěsti, že Šong Lũ Jang je komunistickým agentem.⁸⁰² Koncem roku 1967 nechal Šong Lũ Janga zatknout a uvěznit v Pha Kháo. Prorok však nadále pokračoval v učení i z vězeňské cely a počet jeho stoupenců rostl. Vang Páo některé z nich nechal zabít a jiné přinutil se učení vzdát. Zcela nastolit svoji ztracenou autoritu se mu však nepodařilo. Vzrostl počet dezercí komandos, kteří se stali stoupenci nového hnutí. Šong Lũ Jangovi se podařilo roku 1970 z vězení uprchnout. Neodešel však domů do Vietnamu, ale zůstal v Siang Khuángu a usadil se ve vesnici Nam Ěia na úpatí hory Phú Bija. Ve svahu nad vesnicí nechal postavit chrám s půdorysem devítihelníku, jaký viděl ve svých vizích, a získával další stoupence. Tři tisíce z nich naučil psát magickým hmongským písmem.⁸⁰³

Vang Páo nakonec v únoru 1971 vyslal do Nam Ěia pětičlenné komando a nechal Šong Lũ Janga zavraždit.⁸⁰⁴ Hnutí však díky Šong Lũ Jangovým žákům přežilo. I po vítězství komunistů jeho proroci působili v horách Laosu a v utečeneckých táborech v Thajsku.

Obchod s opiem

Válka zvýšila závislost Hmongů na výnosech z prodeje opia, protože mnoho mladých mužů odešlo bojovat. Současně však díky ní došlo k přerušení starých obchodních cest. V horách se téměř přestali objevovat čínští nákupčí. To vyvolávalo mezi Hmongy nespokojenost. Opět se potvrzovala stará Trinquierova pravda o nutnosti kupovat od horalů opium.

Vang Páo zaujímal k opiu dvojaký postoj. Na jedné straně se vyjadřoval proti jeho zneužívání, na druhé straně zaujímal vůči toxikomanům pragmatické postoje a příležitostně shazoval svým vojákům se zásobami zbraní, střeliva a potravin i balíčky opia, aby někteří ze závislých vojáků netrpěli abstinečními příznaky vyřazujícími je z boje. Chápal i význam opia jako zdroje příjmů a začal drogový obchod sám organizovat.

Do obchodu s opiem se zapojil v roce 1963.⁸⁰⁵ Počátečním důvodem byly problémy s financováním komandos. Vang Páoovi důstojníci putovali v doprovodu ozbrojených vojáků po vesnicích a platili za kilo opia 60 USD (oproti 40–50 USD placeným překupníky). Navíc ani příliš nesmlouvali a byli ochotni odebrat jakékoliv množství. Nakoupené zboží přepravovali na hřbetech mul anebo helikoptéry společnosti Air America do Long Ťengu a poté letecky dále překupníkům ve středním Vietnamu. O odbyt se Vang Páo obávat nemusel. Poptávka po drogách mezi americkými vojáky bojujícími v jižním Vietnamu byla vysoká. Podle zprávy amerického vrchního velení v Saigonu bylo možné počátkem sedmdesátých let získat „neomezené množství“ heroínu na každé americké základně od delty řeky Mekongu po demilitarizovanou zónu při hranicích s komunistickým severním Vietnamem. Zároveň s tím mezi Američany rostly i počty případů drogových závislostí.⁸⁰⁶

Vang Páo rozšířil svoji účast v drogovém byznysu zejména po roce 1965, kdy intenzivní boje zabránily nezávislým nákupčím opia cestovat do hor. Hmongští rolníci proto v rostoucí míře začali prodávat opium nákupčím Pathét Láa působícím v povstaleckých oblastech na sever od Planiny džbánů. Aby Vang Páo zabránil úniku opia do rukou komunistů a zvýšil vlastní profit, zvýšil výkup a dodávky opia do Vientianu, Saigonu a Bangkoku. Postupně získal kontrolu nad většinou hmongské produkce opia v Laosu. Tony Poe později uvedl, že Vang Páo na obchodu s drogami značně zbohatl. K dopravě zboží do hor a drog do nížiny si Vang Páo zřídil v roce 1967 za pomoci CIA vlastní leteckou společnost, Xieng Khouang Air Transport, a rovněž bankovní

ústav, Long Cheng Bank, jedinou instituci tohoto typu v Laosu vlastněnou Hmongem. Výnosy z prodeje drog a dalších podniků (včetně americké humanitární pomoci uprchlíkům) Vang Páo užíval nejen k financování komandos, ale rovněž k zajišťování si loajality místních hmongských předáků a královských úředníků.⁸⁰⁷

Aby pomohl narušit Vang Páoovy drogové operace, Sovětský svaz poslal do Hanoje 15 tun stříbra a značné množství černých, zelených a červených látek, vysoce ceněných Hmongy. Stříbro mělo být přetaveno na slitky, *taely*, tradiční hmongské platidlo. Cílem bylo od hmongských horalů nakoupit za toto zboží co nejvíce opia, jež by jinak získal Vang Páo. Od tohoto záměru však bylo upuštěno a do hor přišlo pouze velice málo sovětského stříbra.⁸⁰⁸

Do výnosného obchodu s drogami byli zapojeni i nejvyšší laoští představitelé. Nechvalnou pověst mezi nimi si získal generál Uan Láttikun, vrchní velitel Královských laoských ozbrojených sil. S jeho osobou je spojena i známá „opiová bitva“ u Bán Khuanu na severozápadě Laosu z června 1967. V této bitvě se střetli šanští ozbrojenci barského povstaleckého velitele a překupníka drog Kchun Saa s oddíly Kuomintangu a laoskou armádou.

Príslušníci armády čínského Kuomintangu přešli do severní Barmy po vítězství komunistů v Číně v roce 1949. Operovali v pohraničních oblastech Barmy, v severním Thajsku a v severozápadním Laosu. Thajci je platili, aby zde bojovali proti komunistům, překupníkům drog a povstalcům z řad příslušníků etnických menšin. Kuomintangci se ovšem sami angažovali ve výnosném obchodu s opiem. Jejich nejvýznamnějším konkurentem byl Kchun Sa. Počáteční neshody přerostly v otevřenou válku. Když oddíly Kuomintangu zaútočily na Kchun Saovu karavanu transportující opium, jeho muži uprchli do Bán Khuanu, poblíž Huaj Saje na laoském území. Zde je Číňané obklíčili. Generál Uan Láttikun využil situace a 29. června vyhlásil, že je „vlast v ohrožení“. Poté vyslal 2. paradesantní prapor a letouny T-28 proti armádě Kuomintangu a Šanům. Po třech dnech bombardování z letadel a ostřelování kulomety parašutisté zmasakrovali Šany i Číňany a zadrželi 16 tun opia. To zmizelo v generálových skladech.⁸⁰⁹

Závěrečné fáze války v horách

Přes veškeré úsilí královské laoské vlády a Američanů vojenskou iniciativu v horách postupně přebíralo Pathét Láo. Oblasti kontrolované hnutím odporu

na jihu a severozápadě země se neustále zvětšovaly. Jeho tlaku stále obtížněji odolávaly i Vang Páovy jednotky na severovýchodě. V lednu 1968 zahájilo Pathét Láo společně se severovietnamskými jednotkami mohutnou ofenzivu, během níž vytlačilo Vang Páovy oddíly z provincie Samnéua. Vang Páův pokus o protiofenzivu neuspěl a *Armée Clandestine* utrpěla v bojích značné ztráty.⁸¹⁰ V průběhu následujících tří let byla Vang Páova armáda, a s ní tisíce horalů, neustále zatlačována zpět. V srpnu 1969 se Vang Páovi díky překvapivému vzdušnému výsadku podařilo dobýt dříve ztracenou Planinu džbánů.⁸¹¹ Byl to však jenom dočasný úspěch – v únoru 1970 planinu opět obsadili vojáci Pathét Láa.⁸¹² Poté už Vang Páo ztrácel jeden strategický bod za druhým.

Konflikt, v jehož středu se ocitli, měl pro Hmongy tragické následky. Během nucených přesunů umíralo i 10 % uprchlíků; v jednotlivých případech i 30 %. Většina rodinných příslušníků hmongských komandos se od roku 1968 přesunula v průměru 5krát; některé tábory z provincie Samnéua však i 16krát. Třebaže vojáci *Armée Clandestine* prokazovali vynikající bojové schopnosti, jejich ztráty byly značné. Od roku 1967 do roku 1971 jich bylo zabito 3272 a zraněno 5426. Vang Páo byl proto dále nucen pokračovat v nábořech mezi hmongskými vesničany. „Pop“ Buell popsal tři stovky takových čerstvých branců, naverbovaných v roce 1969: „Třicet procent byli čtrnáctiletí, deset procent z nich byli pouze desetiletí. Zbývajících čtyřicet procent byli třicetiletí a starší. Kde byli ti mezi? Řeknu vám to – všichni byli mrtví! (...) Během několika týdnů bylo devadesát procent z nich zabito.“⁸¹³

Vang Páo rozšířil nábor i mezi příslušníky jiných etnik. V dubnu 1971 již 40 % příslušníků jeho jednotek tvořili Láo Theungové.⁸¹⁴

V roce 1973 Hmongové tvořili více než třetinu z 370 000 uprchlíků závislých na vládní podpoře a více než dvě třetiny ze 155 474 uprchlíků registrovaných v provincii Siang Khuáng. Odhaduje se, že od roku 1962 do roku 1975 jich v bojích s Pathét Láem zahynulo 12 000.⁸¹⁵ Pomoc utečencům financovaná USA v té době zahrnovala více než polovinu Hmongů v Laosu.⁸¹⁶ Ztráty Hmongů, kteří bojovali na straně komunistů, nejsou známé, ale podle vzpomínek pamětníků byly rovněž vysoké. V řadách Pathét Láa zahynuli významní hmongští předáci Thao Tú Sajču a generál Praséut. Vezmeme-li v úvahu, že do roku 1975 žilo v Laosu kolem 300 000 Hmongů, stali se títo horalé etnickou skupinou nejvíce zasaženou válečným konfliktem.⁸¹⁷

Aby nahradili Vang Páovy ztráty, začali Američané přesouvat do Laosu speciální oddíly horalských komandos z jižního Vietnamu. Do bojů ve

zvýšené míře nasadili i jednotky thajských žoldněů. 8. 2. 1971 zahájila jihovietnamská armáda invazi do Laosu. Mělo jít o jakousi prověrku připravované vietnamizace války. Armáda Pathét Láo ve spolupráci se severovietnamskou armádou však útočníky již koncem března zatlačila zpět.

Dne 12. 1. 1972 jednotky Pathét Láo napadly hlavní Vang Páoovu základnu Long Ěng. Poškodily přistávací plochu, zničily telekomunikační středisko americké výzvědné služby a pozice thajského dělostřelectva. Síly komunistického hnutí odporu získaly v horách jednoznačnou převahu. Jejich sestup do nížiny se stal už jen otázkou času.

Po vleklých americko-vietnamských jednáních byla v lednu 1973 v Paříži podepsána dohoda o nastolení míru ve Vietnamu a o necelý měsíc později, 21. 2. 1973, i dohoda o obnovení a národním usmíření v Laosu. 30. 4. 1975 padl vietnamský Saigon. Válka v Indočíně skončila.⁸¹⁸

Období radikálně levicové vlády v Laosu

Vítězství komunistů v Laosu znamenalo zavedení centralizovaného systému řízení v čele s jedinou politickou stranou. Přineslo rozsáhlou perzekuci opozice, násilnou kolektivizaci a třídní chápání etnické problematiky. Hlavním heslem národnostní politiky nového režimu se stalo formování jednotného laoského národa bez ohledu na etnické rozdílnosti. Projevy odporu vláda tvrdě potírala. Boj v laoských horách nadále pokračoval. I laoská opozice se však nedokázala sjednotit k účinnému společnému postupu. Desítky tisíc laoských horalů emigrovaly do zahraničí. Situace se poněkud uvolnila až v osmdesátých letech, kdy komunistické vedení, v důsledku politických změn ve světě a prohlubující se ekonomické a sociální krize v zemi, tiše ustoupilo od svého programu přechodu k socialismu s vynecháním kapitalistického stadia vývoje.

Nástup levice k moci v letech 1973–1975

Dohoda z Vientianu o obnovení míru a národním usmíření obsahovala mj. i zákaz jakékoliv vojenské činnosti v Laosu, stanovila rozpuštění všech speciálních jednotek a zrušení jejich základen. Ani zdaleka ještě neznamenal sjednocení rozštěpeného Laosu. Pouze uznávala existenci dvou rovnocenných stran a dvou jimi ovládaných a spravovaných oblastí země. Stanovila také zásady vzájemného respektování a koordinace jejich činnosti. 5. 4. 1974 byla na základě dohody vytvořena Prozatímní vláda národní jednoty (*Latthabán Pasom Sum Kháo*) a Národní politická poradní rada (*Khanamontí Pasomkán Müang Hengsát*), v nichž byly rovnoměrně zastoupeny obě strany. Ve Vientianu a Luang Phabángu byly zformovány smíšené vojenské a policejní sbory, které převzaly povinnosti dosavadních královských ozbrojených složek, jež se stáhly do vzdálenosti 15 kilometrů od obou měst.⁸¹⁹

Během následujícího roku Pathét Láo neustále posilovalo své pozice v zemi. V hlavním městě i na vesnicích vznikala řada levicových organizací, které rozvinuly širokou agitační kampaň mezi obyvatelstvem. Levice dokázala rychle vytvořit a schválit osmnáctibodový akční program, zaměřený na řešení hospodářských a politických problémů země. Předsedu Pathét Láa Suphánuvonga považovalo stále více Laosanů za lidového hrdinu, který žil deset let asketickým životem v horách Samnéua, ohrožován americkými bombami. Jeho příjezd do Vientianu v dubnu 1974 vyvolal bouřlivé nadšení a masové oslavy.

Naopak pokusy politiků pravice a středu o zorganizování společné fronty proti disciplinovaným levicovým ministrům neuspěly. V řadách pravice narůstala korupce a nejistota způsobená hrozícím přerušením americké podpory. Arbitrážní postavení Suvanna Phúmy, který stál v čele nové vlády, bylo stále více oslabováno.⁸²⁰

Dne 13. 4. 1975 vydal král Sísavang Vatthaná pod tlakem veřejnosti dekret, jímž rozpustil Národní shromáždění ovládané pravíci. Napětí v laoské společnosti ještě více vyostřilo nečekané obsazení kambodžského Phnompenhu a vietnamského Saigonu komunistickými vojsky v dubnu 1975. Rovněž armáda Pathét Láa začala vyvíjet tlak na hlavní město. Koncem dubna obsadila strategicky významný bod Sálá Phú Khun, ležící na křižovatce cest spojujících Vientiane s Luang Phabángem a Siang Khuángem.⁸²¹ Při oslavách 1. máje zorganizovala levicová a neutralistická koalice demonstraci 10 000 obyvatel Vientianu požadujících sesazení a potrestání zkorumpovaných pravicových úředníků. Pod vlivem těchto událostí rezignovali 7. května čtyři nejvýznamnější pravicoví ministři a o něco později jejich příkladu následovalo sedm pravicových generálů. Příslušníci laoské ekonomické a společenské elity začali odcházet do Thajska. Revoluční výbory postupně obsazovaly města v jižním Laosu, doposud kontrolovaná pravíci, a přebíraly od královských správních úředníků výkonné pravomoci.⁸²² Po bouřlivých protiamerických demonstracích, při nichž studenti obsadili kancelář USAID ve Vientianu, Američané zastavili svoji činnost v Laosu. 27. června opustili zemi poslední členové jejich mise. V červenci byly oficiálně rozpuštěny všechny policejní, vojenské a paravojenské sbory pravice. Všeobecné volby, které proběhly v říjnu a listopadu 1975, přinesly jasné vítězství levicí. 3. 12. 1975 byla vyhlášena Laoská lidově demokratická republika (*Sathalanalát Pasathipataj Pasáson Láo*, LLDR). Laos se stal státem řízeným jedinou

povolenou politickou stranou – Laoskou lidovou revoluční stranou (*Phak Pasáson Pativat Láo*, LLRS) s levicovým programem, silně orientovanou na Vietnam. Dění v zemi proto nadále silně reflektovalo změny probíhající v komunistickém bloku a zejména u jejího velkého souseda, Vietnamu. Prvním prezidentem komunistického Laosu se stal „rudý princ“ Suphánuvong. Suvanna Phúma získal v nové vládě neurčitou funkci poradce. Až do své smrti v roce 1984 podával důkazy loajality novému režimu.⁸²³

Konec Armée Clandestine

Když byla na počátku roku 1974 zformována Prozatímní vláda národní jednoty, získal v ní Tubí Lí Fung křeslo ministra pošt a telekomunikací. Další dva Hmongové se stali členy Národní politické poradní rady – jako neutralista přijatelný pro obě strany byl do rady vybrán Hmong dr. Jang Dáo. V radě zastával post místopředsedy Výboru pro hospodářství a finance. Další Hmong, Ló Fung, zastupoval Pathét Láo ve funkci místopředsedy Výboru pro kulturu a vzdělávání.

Události následujících měsíců značně oslabily pozice Hmongů, kteří spolupracovali s královskou laoskou vládou a Američany. Když král Sísavang Vatthaná rozpustil Národní shromáždění, Hmongové podporující Vang Páa v něm přišli o tři poslanecké mandáty. Rovněž Tubí, jako člen vlády, se stále více ztotožňoval se Suvanna Phúmovým kompromisním přístupem. Dokonce přerušil styky s antikomunistickými Hmongy v Long Ěng a jinde.

Koncem roku 1974 byly Vang Páovy nepravděelné oddíly rozpuštěny nebo sloučeny s ozbrojenými složkami prozatímní vlády. Bojová morálka pravických horalských předáků i příslušníků horalských jednotek rychle upadala.⁸²⁴

Zatímco se pozornost světové veřejnosti soustředila na závěrečnou ofenzivu vietnamských komunistů na Saigon, která se měla stát poslední epizodou 21leté války v Indočíně, síly Pathét Láo v Laosu zahájily rozsáhlé operace. 27. března zaútočily na Vang Páovy jednoty a po cestě č. 13 rychle postoupily až po Müang Kásí. Vang Páo odpověděl ostřelováním pozic levice.

Dne 6. května Vang Páo navštívil Suvanna Phúmu ve Vientianu, aby mu objasnil, že jeho vojáci se pouze brání proti postupujícím spojeným silám Pathét Láo a Severovietnamců. Premiér Vang Páovi doporučil, aby nebojoval a stáhl se. Rozrušený velitel *Armée Clandestine* údajně na místě strhal ze své uniformy generálské distinkce a hodil je Suvanna Phúmovi na stůl. Poté se

vrátil zpět do Long Ěngu. Suvanna Phúma prý později řekl francouzskému velvyslanci v Laosu, že Hmongové dobře sloužili jeho záměrům a bylo škoda, že míru v zemi muselo být dosaženo za cenu jejich vyhubení.

Vang Páovy jednotky tak zůstaly zbaveny jakékoliv podpory. Jejich velitel, který usoudil, že další činnost v Laosu nemá naději na úspěch, vydal emocionální výzvu ke svým stoupencům, aby se podřídili novému pořádku, a sám 14. 5. 1975 odletěl do Thajska.⁸²⁵

Zanedlouho ho následovala řada dalších horalských vůdců a jejich soukmenovců.

LLDR v letech 1975–1980

Národnostní politika vlády

Vietnamši a laoští komunisté vždy projevovali zájem o etnické menšiny. Vedly je k tomu politické a vojensko-strategické zájmy. Laoští komunisté prováděli s vietnamskou pomocí sběr etnografických dat již během války v Indočíně v „osvobozených zónách“, jež kontrolovali. Před rokem 1975, kdy v Laosu převzali moc, však nevznikla žádná laoská etnologická práce. Jediné etnologické studie v zónách kontrolovaných levicovým hnutím odporu byly realizovány vietnamskými badateli. Nejstarší z nich pochází z roku 1961 a zabývá se Hmongy z provincie Samnéua. Do roku 1975 Vietnamci v Laosu sestavili nejméně pět desítek studií různých etnických skupin. Tyto práce se později staly zdrojem informací a vzorem pro mladou poválečnou generaci laoských etnologů.⁸²⁶

Záhy po vítězství komunistické revoluce v Laosu se laoští výzkumníci, za sovětské a vietnamské asistence, pokusili shromáždit informace o národnostních menšinách ve všech laoských provinciích. Na základě shromážděných dat podali laoskému politickému vedení znepokojující zprávu, že v Laosu existuje podle sčítání provedeného na základě jmen etnik 260 etnických skupin.⁸²⁷ Práce s tak roztráštěnými etnickými celky ovšem představovala z perspektivy prosazování centrální národnostní politiky závažný problém. Proto v budoucích letech docházelo k redukci těchto údajů a byly uváděny podstatně nižší počty etnických skupin.

Nová vláda vyhlásila program budování socialismu. Etnické menšiny byly vyzývány, aby se k tomuto programu připojily v rámci jednotné vlastenecké fronty. Komunistickou propagandou byl nadále zdůrazňován význam mezietnické solidarity a nová vláda se snažila získávat kádry z prostředí příslušníků menšin. Nový marxisticko-leninský koncept politiky rovnosti a národní jednoty oficiálně přiznával všem národnostním menšinám právo na svébytnost.

V praktické rovině politiky vlády LLDR vůči příslušníkům národnostních menšin po roce 1975 nacházíme řadu prvků, které mají progresivní charakter, stejně jako řadu přehmatů. Její hlavní koncepce vycházela ze zkušeností získaných ještě před vyhlášením LLDR. Na jejich základě Pathét Láo přijalo již v roce 1968 dvanáctibodový program slibující všem národnostem aktivní pomoc při rozvoji hospodářství, vzdělávání, kultury, zdravotnického zabezpečení aj.⁸²⁸ Tento program nesl všechny podstatné znaky komunistických národnostních strategií. Na rozdíl od čínského či vietnamského modelu ovšem Pathét Láo nikdy neplánovalo vybudování autonomních národnostních oblastí. Etnická situace byla v Laosu začně složitá a etnika zde často žila promíšeně. Navíc, jak ukázaly předcházející vietnamské zkušenosti, tento postup byl v místních podmínkách politickou chybou, podporující separatistické a iredentistické tendence v prostředí národnostních menšin. V roce 1976 byly z těchto důvodů zrušeny vietnamské autonomní oblasti Viet Bac a Thai Meo.⁸²⁹ Nová levicová vláda v Laosu, snažící se o vnitřní upevnění státu, proto koncept správního dělení podle etnického principu odmítla. Základním předpokladem pro získávání míst v administrativě se měla stát kádrová a profesní způsobilost, nikoli etnický původ. Podle tohoto konceptu měla všechna etnika v Laosu spolupracovat při vytváření jednotného multinacionálního laoského státu a nové laoské národní identity, která měla být nadřazena etnické identitě.⁸³⁰

Laoští komunisté začali uvádět svoji národnostní politiku do praxe již krátce poté, co převzali moc v zemi. Na místa ve státním aparátu začali dosazovat příslušníky národnostních menšin. Zpravidla to byli lidé prověřeni v době občanské války, členové Pathét Láo a Laoské lidové revoluční strany.

Veteráni Pathét Láo Sithon Kommadam a Fajdang Ló Bliajáo zastupovali Láo Theungy a Láo Súngy ve funkcích místopředsedů Nejvyššího lidového shromáždění (*Néo Hóm Hengsátu*). Ani jeden z nich se nestal členem vládního kabinetu či Ústředního výboru LLRS, který měl v zemi skutečnou moc.

Zatímco Síthon zůstal v aktivní politice až do své smrti v roce 1977, Fajdang se na poslední léta svého života vrátil do Nóng Hétu, kde žil se svými pěti ženami a desítkou dětí. Vláda pro něj, jako hrdinu laoského komunistického odboje, při zvláštních příležitostech posílala letadlo. Jeho tvář se objevovala mezi stranickými a vládními funkcionáři při všech významnějších událostech a oslavách. Byl předváděn Laosanům i četným zahraničním delegacím jako názorný příklad úspěchů komunistů v překonávání etnických bariér a budování národní jednoty laoského státu. Reálnou moc však již neměl. Pamětníci z Nóng Hétu mi vyprávěli, že zejména v posledních letech života se stále častěji uchyloval k alkoholu a opiu.⁸³¹ Zemřel v červenci 1986, jeho smrt však laoská oficiální místa oznámila až o tři měsíce později.⁸³²

Významného postavení naproti tomu dosáhl Horský Thaj Sísomphón Ló-vansaj, jeden z nevlivnějších členů politbyra LLRS a člen sekretariátu jejího Ústředního výboru, který se stal i předsedou Nejvyššího lidového shromáždění. V Ústředním výboru LLRS působil jako jeho řádný člen Láo Theung Bualang a jako jeho mimořádný člen Hmong Ňiavu Ló Bliajáo. Ňiavu se rovněž stal předsedou vládního výboru pro národnosti v hodnosti ministra.⁸³³

Menšinové kádry hrály významnější roli na nižších stupních administrativy – zejména na úrovni oblastní a místní správy. V hlavních stranických a státních orgánech však nadále výrazně převažovali Laové.

V oficiálních stranických dokumentech a tisku se často hovořilo o nutnosti zvýšit životní úroveň horalů, o prohlubování jejich politické uvědomělosti, podpoře vzdělání a veřejného zdravotnictví. Vládní projekty se začaly zabývat problematikou distribuce zboží do hor a zřizováním státních obchodů. Byly zahájeny pokusy s převáděním horalů praktikujících žďárové zemědělství na závlahové pěstování rýže a s družstevním způsobem hospodaření namísto individuální a rodinné produkce.⁸³⁴ Jako zvláštní ústupek Hmongům vláda zrušila nařízení z roku 1971, zakazující jim pěstování opiového máku a obchod s opiem.⁸³⁵

Na vesnické úrovni byly dále plošně rozvinuty indoktrinační programy zahájené za občanské války. Výuka na školách byla očištěna od všeho „cizorodého“, „koloniálního“, „reakčního“ a místo toho získala „vlasteneckou“ a „internacionální“ náplň. Oficiálním jazykem výuky na všech stupních škol se stala laoština, prohlášená v den ustavení LLDR za státní jazyk země. Na nižších stupních byla doplňována místními jazyky. Rok 1978 přinesl i novou kampaň likvidace ngramotnosti („být gramotný“ znamenalo v prostředí

příslušníků národnostních menšin umět číst a psát laosky). Kampaň řídil speciálně ustanovený celonárodní výbor v čele s prezidentem Suphánuvongem. Byla zaměřena na Laosany ve věku od 15 do 45 let. Oficiální údaje tvrdí, že v průběhu devíti let jí prošlo 750 000 lidí – mnozí již podruhé.⁸³⁶ Účinnost alfabetační kampaně však byla omezena špatným materiálním zabezpečením – především nedostatkem učebnic.

Značná část horalů pohlížela na vládní konsolidační snahy s nedůvěrou a bránila se jim. Hlavní důvody těchto postojů lze shrnout do několika okruhů:

Řada horalů byla nucena pracovat při výstavbě komunikací, budov, jako nosiči apod. Jejich značnou nevůli vyvolávaly i vládní snahy o likvidaci žďárového zemědělství, které je málo produktivní, vyčerpává půdu a vede k destrukci lesních porostů. Podle soudobých odhadů v Laosu každoročně způsobovalo zničení 300 000 ha lesa.⁸³⁷ Opuštění tohoto způsobu zemědělské výroby přinášelo fundamentální a mnohdy tíživé změny do života horských etnik. Často bylo spojeno s odchodem do níže položených oblastí. Vládní list *Siang Pasáson* v květnu 1976 napsal, že již 2077 rodin horalů opustilo svůj tradiční způsob získávání obživy a začalo praktikovat zemědělství na zavlažovaných polích a terasách. V roce 1977 byla žďářením obdělávána ještě téměř polovina ze 770 000 ha zemědělské půdy v Laosu. Kajsón Phomvihán vydal v dubnu 1978 instrukci oblastním stranickým výborům, aby se snažily zamezit kácení stromů a vypalování porostů pro horská pole.⁸³⁸ Problém však nadále přetrvával.

Mnoho uprchlíků udávalo jako jeden z hlavních důvodů odchodu ze země kolektivizaci, zvláště po jejím zintenzivnění v roce 1978.⁸³⁹ Kolektivizační program se rozvinul zejména v nížinách a oblastech dříve ovládaných Pathét Láem. Vláda LLDR zpočátku přistupovala ke kolektivizaci opatrně. V roce 1976 úřady registrovaly pouze několik tisíc hospodářství, převážně v bývalých oblastech Pathét Láa, zapojených do kolektivní zemědělské produkce. Kolektivizace probíhala na víceméně dobrovolné bázi. Se zhoršující se ekonomickou a politickou situací, zejména po roce 1978, však vláda zaujímal stále tvrdší postoje. Kolektivizační kampaň odstartoval sám Kajsón Phomvihán počátkem června 1978. Členství v družstvech mělo být dobrovolné, půda, dobytek a zemědělská zařízení se měly stát společným vlastnictvím, zatímco domy a vybavení domácností měly zůstat v osobním vlastnictví vesničanů. Kampaň měla původně probíhat nenásilnou formou a rolníci měli být agitací

postupně přesvědčování o výhodách vstupu do družstev. Záhy však získala tvrdší ráz. Straničtí funkcionáři, pověřeni kolektivizací, se soustředili na to, aby svým představeným mohli vykázat co největší počet nových družstev a jejich členů, nikoli však na kvalitu práce těchto družstev.⁸⁴⁰ V roce 1979 pracovalo 95 % obyvatel Laosu v zemědělství.⁸⁴¹ Kajsón Phomvihán v projevu k Národnímu shromáždění 26. 12. 1979 oznámil, že členy zemědělských družstev se již stalo 50 % rolnických rodin v Laosu.⁸⁴²

Po tvrdé kolektivizační kampani stoupl počet zemědělských družstev na dva a půl tisíce.⁸⁴³ Tato družstva však vznikala bez potřebné přípravy a násilně, rolníci byli nuceni do nich odevzdávat dobytek výměnou za minimální kompenzace nebo zdarma, vedení družstev bylo nezkušené, polní práce stagnovaly. Záhy bylo zřejmé, že násilná kolektivizace přímo ohrožuje produkci potravin na laoském venkově. To vše na venkově vyvolávalo vážné napětí, které nejen že ohrožovalo ekonomiku země, ale rovněž vytvářelo bezpečnostní problém. Příznačné bylo, že po roce 1978 to již nebyli jen příslušníci laoské elity a menšin, kdo prchali přes Mekong do utečeneckých táborů v Thajsku, ale rovněž zemědělci, kteří měli tvořit páteř nového státu.⁸⁴⁴ Ještě v únoru 1979 Kajsón tvrdil, že družstva jsou jedinou cestou, jak zemědělci mohou překonat přírodní kalamity a dosáhnout soběstačnosti v produkci potravin. V červnu však Ústřední výbor LRSK kolektivizační kampaň přibrzdil. Kolektivizace měla pokračovat, ovšem s podstatně nižší intenzitou.⁸⁴⁵ Ústřední výbor trval na tom, aby kolektivizační kampaň nadále probíhala na dobrovolné bázi a „těm, kdo již vstoupili do družstev, by mělo být dovoleno odejít, když si to budou přát“.⁸⁴⁶

V horách měla kolektivizace především formu výpomocných skupin. Každá rodina nadále vlastnila svá pole, ale vesničané byli povinni společně pracovat při hlavních zemědělských činnostech, jako je čištění polí, okopávání a sklizeň. Tento způsob obhospodařování půdy se příliš nelišil od tradičních systémů vzájemné výpomoci běžně praktikovaných v horalských komunitách. Často je i progresivně rozvíjel. Kolektivizace se stala problematickou v okamžiku, kdy začala zasahovat do systémů využívání a držby půdy v horách a rovněž do rozdělování zemědělských produktů. Úřady požadovaly, aby úroda byla rozdělována na tři části – jeden díl připadl státu, druhý byl uložen do společných sýpek a třetí připadl jednotlivým domácnostem. Horská společenství, která nikdy neprodukovala velké zemědělské přebytky, tím byla značně ochuzována. Když úřady v roce 1980 vypsaly pro armádní potřeby

mimořádnou daň v rýži, mnoha horalům zůstalo pouze 25–50 kg neloupané rýže na hlavu.⁸⁴⁷ Před hladem se zachraňovali lovem a sběrem lesních plodin. Kolektivizace v horách proto narážela na odpor, který úřady nebyly schopné překonat. Podle oficiálních laoských zdrojů zde ještě v roce 1984 zahrnovala pouhá 4 % zemědělské půdy (ve srovnání s 25 % zemědělské půdy v nížině).⁸⁴⁸

Ve vládní politice vůči horským etnikům byl zvláštní důraz kladen na přesídlování horalů do nížin. Teoreticky tato snaha vyhlížela pozitivně – půda v nížinách je úrodnější, zamezuje se ničení lesních porostů. Je možné budovat stálá komerční, vzdělávací, zdravotnická a kulturní střediska; v neposlední řadě je možné efektivněji kontrolovat etnické periferie. Migranti, ocitající se v nových podmínkách, se snaží přizpůsobit nové situaci, přijímají racionální zkušenosti místních obyvatel a stávají se daleko otevřenější a přístupnější působení státní politiky nežli ve svém tradičním, etablovaném prostředí.

Třebaže laoská vláda (a s ní i kvakerské a mennonitské organizace působící v Laosu) tvrdila, že mnozí horalé jsou v nížinách šťastní, existuje řada svědectví, že horalé, především Láo Súngové, se přesídlování bránili. Těžko totiž přivykali nížinnému klimatu, měli zde potíže s dýcháním, často se u nich vyskytovala malárie, dyzentérie, docházelo k rozpadu jejich tradičních sociálních a kulturních vazeb, byli dezorientováni. Uvolněné pozemky v horách navíc obvykle po čase obsazovali doposud migrující horalé. Problém se tak vlastně neřešil. Proto i řada vládních úředníků přesídlování odmítala.

Druhou stranu vládní přesídlovací strategie tvořilo přesouvání Laů z nížin do hor. Jeho důvodem bylo oživení ekonomiky periferií, efektivnější využívání místních přírodních zdrojů a také kontrola tradičně nestabilních území. Nově přichozí migranti si s sebou neměli přinášet pouze vyspělejší technologie a znalosti, ale také vědomí solidarity s centrem, které nezávislí horalé často postrádali. Měli se tak stát významným stabilizačním činitelem na okrajových územích.

Tuto strategii bylo možné zaznamenat i v dalších zemích Indočíny.⁸⁴⁹ Stejně jako jinde, ani v laoském prostředí tyto snahy neměly výraznější úspěch. Podobně jako pro horalé nebylo přijatelné prostředí nížin, ani vesničané z nížin se v drsném prostředí hor necítili dobře a často se vraceli domů. Vládní snahy se v tomto ohledu časem víceméně omezily na vysílání stranických a administrativních kádrů, policistů, učitelů, zdravotníků a dalších specialistů.

Rostoucí tlak vlády na kolektivizaci a přesídlování vyvolával narůstající zápornou reakci příslušníků horských etnik. Již v polovině roku 1979 dosáhlo napětí mezi horaly takového stupně, že dokonce sovětský premiér Alexej Kosygin osobně vyzval laoské vedení, aby provádění obou programů odložilo, a tak zabránilo dalšímu posilování averze horalů vůči vládě a jejich emigraci přes Mekong do Thajska.⁸⁵⁰

Politika vlády LLDR vůči opozici

Krátce po skončení konfliktu vláda LLDR vydala mírovou výzvu horalům, kteří dříve stáli na straně královské vlády, a nabídla všem, kdo uprchli do zahraničí, možnost beztrestného návratu domů. Za prostřednictvím Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (*The Office of the UN High Commissioner for Refugees*, UNHCR) se v roce 1976 do provincie Siang Khuángu vrátilo 30 000 horalů.⁸⁵¹ Jejich další příliv však zastavily zprávy o stále častějších internacích a likvidaci bývalých i současných odpůrců komunistického režimu. Ti byli posíláni do táborů, nazývaných eufemisticky *sammaná* – „semináře“, ve kterých byli „převychovávaní“ těžkou prací, museli se účastnit ideologických sezení a mnohdy byli i fyzicky týráni. Doba pobytu v táborech se pohybovala od několika týdnů po několik let. V některých táborech žili „chovanci“ tak dlouho, že se za nimi stěhovaly jejich rodiny. Koncem roku 1980 bylo drženo v izolovaných střediscích převychovy v provincii Huaphanu 20 000 úředníků, důstojníků a stoupenců starého režimu.⁸⁵² Laoská vláda v roce 1986 tvrdila, že všechny tábory byly uzavřeny, ale někteří z vězňů měli nadále povolen pobyt pouze v provinciích, kde byli předtím internováni. Toto nařízení bylo zrušeno až v roce 1989. V roce 1990 byl Huaphan stále ještě domovem 34 nejvýznamnějších politických vězňů – všech ministrů královského vládního kabinetu, generálů a plukovníků královské armády a mnoha dalších.⁸⁵³

V táborech se ocitly i tisíce horalských předáků a jejich stoupenců. Do jednoho z převychovných táborů v Samnéua byl ještě před koncem roku 1975 poslán společně s jedním ze svých synů i Tubí Lí Fung. Po třech letech „převychovy“ zde zemřel, údajně na malárii.⁸⁵⁴ Jiná verze tvrdí, že byl obviněn z pokusu vyvolat v táboře vzpouru a popraven.⁸⁵⁵

Indoktrinaci byli podrobováni obyvatelé bývalého území královské vlády a navrátilci z Thajska. Semináře pro ně měly obyčejně na programu historické

výklady o revolučních bojích Pathét Lúa proti starému režimu a Američanům, ideologické přednášky apod.⁸⁵⁶

Uprchlícký problém v letech 1975–1979

Politický a vojenský tlak levicových sil způsobil odchod asi dvou tisíc Černých Thajů a Nungů z Laosu. Většina z nich se na laoském území usadila po ženevských dohodách v roce 1954 a původně pocházela z oblastí Son La a Dien Bien Phu v severním Vietnamu. Šlo zejména o bývalé vojáky francouzské koloniální armády, komandos, úředníky koloniálního režimu a jejich rodinné příslušníky. 9. 5. 1975 jich velká část překročila řeku Mekong jižně od Vientianu. Thajské úřady je soustředily ve sběrném táboře poblíž města Nóng Kháje. K těmto uprchlíkům se v následujících měsících připojili další Černí Thajové a Nungové z provincií Luang Phabáang a Siang Khuáang.

Již několik dní po první skupině Černých Thajů, někdy od 15. května, začali přes laosko-thajskou hranici přicházet i Hmongové, především z Long Ěngu a provincie Siang Khuáang.⁸⁵⁷ Po porážkách v březnu a dubnu 1975 a útěku Vang Páa do Thajska se Hmongové rozpadli do dvou skupin. Jedna část, asi 25 000 osob, po dlouhém a nebezpečném pochodu dorazila do Thajska. Zhruba 60 000 osob pak ustoupilo do okolí hor Phú Bija a Phú Tá Máo, ležících jižně od Planiny džbánů. Zde si zřídily nové vesnice a tábory. Ty se záhy ocitly v obklíčení sil Pathét Lúa a severovietnamských jednotek. Po nástupu levice k moci vláda nepodnikla více než rok proti Hmongům rozsáhlejší akce. Komunistické vrchní velení zřejmě počítalo s oslabením Hmongů odříznutých od dodávek zbraní, vojenského materiálu a potravin. V roce 1977 však Phú Bija obklíčily laoské a vietnamské vojenské jednotky. Za podpory letadel MiG-21 a dělostřelectva dopraveného sem helikoptéry zahájily útok proti hmongským základnám odporu. Vietnamská letadla začala svrhávat na jejich obranná postavení a vesnice napalm a údajně jedovatý trichothecene mycotoxin a další nervové plyny.⁸⁵⁸ Řada horalských vesnic byla vypálena a srovnána se zemí. Defolianty zničily i velkou část úrody. Přesnější počet lidských ztrát není znám. Laoská vláda ani její vietnamští spojenci užití chemických zbraní nikdy nepřiznali.⁸⁵⁹

Velkou část Hmongů, kteří se podrobili autoritě vlády, úřady odeslaly do přesídleneckých vesnic v nížině a podřídily je kontrole vojenských správních orgánů.⁸⁶⁰

V této době měly skupiny utečenců přicházejících do Thajska průměrně kolem 500 osob. V listopadu 1977 dorazilo do utečeneckého tábora v Nóng Kháji 2500 Hmongů. Uprchlíci tvrdili, že jejich skupina původně čítala 9000 lidí, ale mnozí z nich byli donuceni se vrátit, byli zajati nebo zastřeleni.⁸⁶¹

Koncem roku 1979 překročily každý měsíc Mekong 3000 Hmongů. Celkový počet hmongských utečenců v Thajsku v březnu 1980 dosáhl čísla 48 937. K tomu je třeba přičíst ještě dalších 35 000 Hmongů, kteří byli z Thajska dále přesídleni do USA, 6000 Hmongů, kteří odešli do Francie, 2000 Hmongů, které přijaly Kanada, Austrálie, Argentina a Francouzská Guayana.⁸⁶² I přes pokračující odsun do třetích zemí žilo v únoru 1981 v pěti severothajských táborech 46 218 Hmongů, registrovaných v rámci utečeneckého programu OSN.⁸⁶³

Přibližně ve stejné době jako Hmongové zahájili migraci do Thajska i severolaoští Jaové. Šlo především o horaly z okolí Nam Jú, které vedl Ťao Lá. Zemi opouštěly i tisíce příslušníků dalších etnických skupin.⁸⁶⁴

Thajská vláda a mezinárodní organizace byly nuceny postupně zřítit několik dalších utečeneckých táborů. Složení jejich obyvatel bylo značně různorodé: Laové, Hmongové, Jaové, různé skupiny Horských Thajů a Láo Theungů, Vietové. Celkově počátkem osmdesátých let žilo i po odsunech do třetích zemí v thajských utečeneckých táborech stále 150 000 Laosanů, v drtivé většině příslušníků horských etnik.⁸⁶⁵

Příčiny útěků horalů byly různé. Podle výpovědí uprchlíků to byly především obavy z odplaty komunistů. V případě příslušníků etnických skupin, pocházejících původně ze severního Vietnamu, byla hlavním důvodem dlouholetá rezistence vůči Vietnamcům a později i Pathét Láu. Hmongové ze Siang Khuángu, třebaže ještě po určitou dobu nebyli vojensky poraženi, se cítili opuštěni Američany a královskou laoskou vládou. Obávali se rovněž represí ze strany Pathét Láu, s nímž již deset let bojovali a počínali si při tom se značnou tvrdostí. Spojená laosko-vietnamská ofenziva v oblastech Phú Bija a Phú Tá Máo a následně krutosti, páchané na zajatých hmongských komandos a jejich rodinných příslušnících, naplnily jejich nejhorší očekávání. Rovněž Jay z Nam Jú vedl k odchodu zejména strach ze ztráty života nebo svobody.

Dalšími důvody byly násilná kolektivizace a čistky, které na venkově začala provádět nová vláda, strach před deportacemi do převýchovných internčních táborů.

Thajské úřady zpočátku považovaly laoské uprchlíky za ilegální imigranty. Po určitou dobu k nim proto zaujímaly značně odmítavý postoj. Z obavy před stíháním se proto většina běženců snažila co nejrychleji dorazit do sběrných táborů.⁸⁶⁶ Zde se pro thajské ministerstvo vnitra stávali „bezdomovci“. Status uprchlíků jim přiznala pouze OSN. Závěrečný protokol Ženevské konference o uprchlících se na ně tedy vztahoval pouze zčásti. Thajsko, jako hostitelská země, ho však nikdy nedodržovalo.⁸⁶⁷

Životní podmínky v utečeneckých táborech se značně lišily. Tábory rostly různým tempem, byly různě vystavěny a situovány, jejich obyvatelé měli různé etnické složení a tím i kulturu. Lišila se i kvalita a četnost kontaktů, které utečenci udržovali s orgány OSN pro uprchlíky, různými charitativními organizacemi i okolním světem.

Počátkem roku 1991 jsem navštívil utečenecký tábor Bán Vinaj poblíž Nóng Kháje. Tvořily jej stovky provizorních domů umístěných na velké ploše obehnané vysokým plotem. V bráně stáli ozbrojení thajští vojáci odmítající vpustit dovnitř kohokoliv bez zvláštního povolení. V táboře fungovalo relativně dobře sociální zabezpečení, jinak zde panovala nečinnost. Čtyřicet tisíc lidí zde žilo z cizí pomoci, bez vyhlídek do budoucnosti.

Daleko dramatičtější byl osud těch, kteří emigrovali do zemí západního světa. Americký novinář S. Sherman o tom napsal: „Hmongové přeletěli letadlem během jediného letu z šestnáctého do dvacátého století. Během 72 hodin byli tito horalé odvezeni z bambusových chatrčí při řece Mekongu a umístěni v třípokojových bytech v Minneapolisu, Philadelphii a dalších amerických městech. Nevěděli, jak zacházet s věcmi, které jsou pro Američany běžné: jak zapnout a vypnout světlo, otevřít ledničku, platit účty...“⁸⁶⁸ Zejména pro starší horaly znamenal tento přesun obrovský kulturní šok. Hmongská společnost však díky své vnitřní integritě a solidaritě dokázala přežít a adaptovat se na nové prostředí. Pravým požehnáním v tomto boji o přežití se pro ně staly magnetofony a telefony. Soudržnost hmongských komunit je založena na neustálé komunikaci. Mezi příbuznými, roztroušenými na různých kontinentech, putovaly magnetofonové pásky s nahranými hlasy jim blízkých lidí, po telefonních linkách hovořili rodiče se svými dětmi, prarodiče s vnuky. Další pokrok přinesl internet. Hmongové dnes jeho prostřednictvím běžně korespondují, zasílají si rodinné obrázky, na webových stránkách informují krajany po celém světě o svých aktivitách. Nitky sprádařící síť hmongské kulturní identity získaly globální rozměr.

Mladí Hmongové ve Spojených státech jsou dnes již zcela naturalizovaní Američané. Zajímají se o auta, moderní hudbu, fotbal. Studují na školách. Jaký by to pro ně byl asi šok, kdyby se pro změnu naráz ocitli v džungli laoské domoviny svých rodičů?

Protivládní hnutí odporu

Třebaže laoská levicová vláda v průběhu druhé poloviny osmdesátých let z velké části zkonsolidovala svoji moc a potřela největší uskupení ozbrojené opozice, odpor v horách pokračoval.

V březnu 1977 oddíl ozbrojenců obsadil a krátce okupoval Múang Nan, ležící asi 50 km na jih od města Luang Phabáang. Monarchističtí povstalci, zajatí během odvetné operace laoské armády, vypověděli, že do antikomunistické činnosti byli přímo zapleteni bývalý laoský král Sísavang Vatthaná, který v té době zastával funkci poradce laoského prezidenta, a jeho syn, korunní princ Vong Savang. Oba byli zatčeni a společně s královnou matkou Khamphuj internováni v pověstném „Táboře č. 1“ v distriktu Viang Sáj v provincii Huaphan. Tábor byl určen pro nejvýznamnější odpůrce a prominenty starého režimu. Nikdo z nich nepřežil. Král zemřel v roce 1980 (či 1984), údajně na malárii, korunní princ o několik dní později. Královně orchrnuly nohy a byla z tábora odvezena. Okolnosti jejího konce nejsou známy.⁸⁶⁹

Někdy koncem roku 1977 či začátkem roku 1978 byla zformována protivládní fronta „Svobodné laoské národně-osvobozené hnutí“. V čele fronty stáli bratři Iang a Sísuk na Ďampásak. Členy výkonného výboru byli mj. i generálové Vang Páo a Kóng Lé. Nové organizaci se však nepodařilo překonat politické frakcionářství a sjednotit různé směry protivládního hnutí odporu.⁸⁷⁰ Akce povstalců proto i nadále probíhaly většinou izolovaně.

Během roku 1977 provedli protivládní povstalci pouze v provincii Udomsaj na 400 ozbrojených útoků. V červenci a srpnu téhož roku došlo k řadě incidentů v provincii Luang Namthá.⁸⁷¹ Bezespору neaktivnější byly hmongské partyzánské skupiny, které napadaly vládní jednotky zejména podél významné cesty č. 13 a působily jim vážné ztráty. V jednom případě pronikly dokonce do vzdálenosti pouhých 60 km od hlavního města Vientianu.

V oblasti Phú Bija bojovaly dvě hlavní hmongské partyzánské skupiny. Jednu vedl charismatický vůdce Cong Sua He a druhou Saj Šua Jang.

Cong Sua byl původně seržant Vang Páoovy armády. Stal se členem Šong Lü Jangova mesianistického hnutí a získal zde významné postavení. Tvrdil, že hmongský mesiáš ho naučil zvláštním rituálům, s jejichž pomocí vytvoří ze svých stoupenců neporazitelnou armádu. Z členů hnutí se mu podařilo sestavit silný oddíl, který nabídl Vang Páoovi. Využil přitom generálovy nabídky udílení hodností za nové rekruty a dosáhl povýšení na majora. Poté se zapojil do bojů na Planině džbánů. V květnu 1971, před útokem na vietnamské pozice, rozdal svým vojákům zelené a bílé kameny, jež je měly učinit neporazitelnými. Rovněž naplnil kovový gong kouzelnou vodou, již potom vylil zpět do nádoby. S takto připraveným Gongem zatlačil každého vojáka do zad. Když gong zůstal na vojákových zádech viset, znamenalo to, že voják nebude zabit ani zraněn. Když gong odpadl, Cong Sua provedl další obřady, aby zajistil vojákovi nezranitelnost. Na konci ceremoniálu se všichni zúčastnění napili kouzelné vody z gongu.

Tato magie nebyla příliš účinná a Cong Suaovi vojáci byli zdecimováni vietnamským dělostřelectvem a pěchotou. Vang Páo porážku oprávněně připisal Cong Suaovu magickému poblouznění a odvolal ho. Cong Sua při odchodu od komandos obdržel štědrou peněžní odměnu a stádo dobytka. Vang Páo rovněž vyplatil zbytek mužů z jeho oddílu, kteří přežili. Někteří z nich se později opět připojili k hnutí Šong Lü Jangových následovníků.⁸⁷² Když Siang Khuáng obsadily jednotky Vietnamské lidové armády a Pathét Láo, Cong Sua zorganizoval partyzánskou jednotku. Opět se vrátil k rozdávání magických kamenů a rituálům nezranitelnosti. Začal zřizovat i chrámy s devítistranným půdorysem, v nichž se měli partyzáni před odchodem do boje modlit a prosit nebesa o pomoc. Na jejich vrcholech byly umístěny prapory se symboly představujícími měsíc, slunce, hvězdu a sloní hlavu. Měsíc byl uctíván, protože poskytoval světlo za nočních útoků, slunce, protože přinášelo Hmongům úrodu, hvězda představovala Hmongy a jejich touhu po svobodě. Sloní hlava představovala Laos.

Cong Sua rovněž rozdával malé praporky svým bojovníkům, aby je chránily před kulkami. Velký prapor pro ještě větší ochranu do boje podle patčajovské tradice nosila panenská dívka.⁸⁷³ Cong Sua v jednom období disponoval čtyřmi až pěti stovkami mužů. Tito mesianističtí bojovníci, věřící ve svoji nezranitelnost a božské vedení, válčili v náboženském nadšení. Operovali ve skupinách o dvaceti až padesáti lidech. Plnění měli zakázáno. Uprchlíci,

kteří se zúčastnili hmongských guerilových akcí, tvrdili, že překvapující byly zejména malé ztráty, jaké tyto skupiny, vybavené většinou pouze starými zbraněmi, měly při útocích na dobře vyzbrojené vládní vojáky.⁸⁷⁴

Saj Šua Jang byl bývalý *’ao müang* Van Sáže. Během války žilo v jeho distriktu téměř sto tisíc hmongských uprchlíků a Saj Šua Jang kontroloval na dvě stovky hmongských vesnic. Byl hlavním představitelem Vang Páovy civilní správy a dosáhl postu *’ao táseŋga* v oblasti Müang Pa. Po příchodu komunistů se prohlásil generálem a zorganizoval ozbrojený oddíl. Základnu měl v Pha Kháo poblíž Müang Pa.⁸⁷⁵ Jeho skupina používala běžnější bojovou taktiku nežli Cong Sua – především přepady ze zálohy.⁸⁷⁶ V roce 1979 se Saj Šua Jangovi partyzáni v důsledku tlaku vládních jednotek rozdělili na řadu menších skupin, nadále operujících samostatně. O několik měsíců později dorazila část z nich i se svými rodinami do Thajska.⁸⁷⁷ Saj Šua Jang ukončil boj a odešel do Thajska v roce 1983.⁸⁷⁸ Cong Suaovi Hmongové bojovali ve jménu očekávaného mesiáše v džungli Phú Bija dál.⁸⁷⁹

Významnou roli v udržování laoského protivládního odboje sehrála pomoc ze zahraničí – zejména z Číny, Thajska a Spojených států. Po nástupu levice k moci přešla řada příslušníků horských etnik i do jižní Číny. V souvislosti se zhoršujícími se čínsko-vietnamským a čínsko-laoskými vztahy ve druhé polovině sedmdesátých let se tito horalé stali nástrojem pronikání Číny do severolaoských a severovietnamských pohraničních oblastí. Laoská vláda se sice z politických důvodů zprvu vyhýbala přímému obviňování Číny a pouze tvrdila, že hmongští a jiní „bandité“ nosí uniformy čínské výroby a užívají útočné pušky AK-47 označené symbolem „800“ (tj. „dar 800 milionů“ – resp. Číňanů). Později však otevřeně obvinila Peking, že je sponzorem partyzánské armády v severním Laosu a že povstalci operují z čínského území.⁸⁸⁰

Poblíž čínsko-laoské hranice operovala i skupina hmongských dezertérů z Laoské lidové osvobozené armády. K jejich hromadné dezerci došlo počátkem roku 1978, kdy Vientiane odhalil spiknutí uvnitř armády, jehož záměrem bylo udržet zajaté hmongské partyzány mimo internační tábory. Vůdcem spiknutí byl Šua Ge Thao, Hmong a vysoký armádní důstojník. Podařilo se mu uprchnout do Thajska, ovšem celý jeho hmongský štáb skončil v koncentračním táboře. V té době se elitní hmongská jednotka „Ťao Fa Patčaj“ nacházela na cvičení na severu. Po zprávě o tvrdých čistkách proti Hmongům v laoské armádě celá jednotka přešla do Číny, kde byla vřele přivítána.⁸⁸¹

Podle některých informací Vang Páo navázal v srpnu 1978 spojení s čínským vedením a snažil se získat jeho podporu pro záměr vytvořit hmongský stát na území severního Laosu a severního Vietnamu. Část Vang Páových komandos, kteří uprchli do Thajska, později odešla do Číny, aby zde pomáhala vyvíjet podvratnou činnost proti LLDR.⁸⁸² Čína oznámila, že otevírá dveře pro Hmongy a Lay v thajských utečeneckých táborech, kteří chtějí vstoupit do nově formované povstalecké divize. Peking nazval tuto divizi „Lan Ná“ podle starého thajsko-laoského království. Quincy se domnívá, že cílem Pekingu bylo vyvolat dojem, že Čína by mohla podporovat ustavení nového státu jako domova pro laoské disidenty vyhnané ze severolaoských provincií.⁸⁸³

Thajské zpravodajské zdroje uváděly, že Čína v té době podporovala kolem čtyř tisíc povstalců operujících v provinciích Phongsáli, Luang Namthá a Huaphan.⁸⁸⁴

V Thajsku nastoupil po úspěšném převratu v říjnu 1976 k moci ostře antikomunistický režim, který začal rozsáhle podporovat laoské protivládní hnutí. Roku 1978 překročil hranici do Thajska Pa Kao He, bývalý poručík *Armée Clandestine* a později hmongský partyzánský velitel. Navázal zde kontakt s bývalým generálem Královské laoské armády Búnléutem, který žil v emigraci v Thajsku a měl dobré kontakty na generální štáb thajské armády. Búnléut se stal hlavním dodavatelem thajských peněz, zbraní a materiálu pro hmongské partyzány operující na laoské straně hranice. Od počátku roku 1979 Pa Kao začal podnikat přeshraniční výpady do Laosu.⁸⁸⁵

Thajská armáda ustavila speciální zpravodajskou skupinu, pověřenou monitorováním aktivit povstalců. Jednotlivá oddělení této skupiny, označená čísly 332, 185 a 223, byla pověřena zvláštními úkoly: oddíl 332 udržoval trvalý kontakt s Hmongy loajálními Vang Páovi, oddíl 185 byl napojen na Pa Kaovy partyzány a oddíl 223 organizoval partyzány k podvratným operacím uvnitř Laosu. Základní formou thajské podpory však bylo tolerování využívání utečeneckých táborů v Thajsku jako základen odboje a organizování přeshraničních nájezdů do Laosu. Hlavním centrem těchto aktivit se stal tábor Bán Vinaj.⁸⁸⁶

Thajskou a čínskou podporu získalo nové protivládní hnutí „Sjednocená národní fronta osvobození laoského lidu“, založené 11. 5. 1980 v jiholao-ském Viang Keu. Za cíl si vytyčilo „sjednotit všechny vlastence a všechny národní bojovníky“ v boji proti „vietnamské nadvládě, asimilaci a kolonizaci

laoského lidu“. Jeho prezidentem se stal Impeng Suliathaj, vrchním velitelem jeho vojenské složky, „Ozbrojených sil pro osvobození laoského lidu“, bývalý partyzánský velitel a plukovník Pathét Láo Bualian Vannasáj. Do hnutí vstoupili i generálové Phumí Nosavan, Kóng Lé a Vang Páo. Laoský ministr zahraničních věcí v interview ze října 1980 tvrdil, že hnutí dostává podporu z Číny prostřednictvím Thajska a koordinuje svoji činnost s kambodžskými Rudými Khmery a organizací *Khmer Serei*, bojujícími proti levicové vládě v Phnompenhu v džunglích podél thajsko-kambodžské hranice. Laoské rozhlasové komentáře z té doby se zmiňovaly o „více a více Číňanech oblečených do civilních šatů“, převážně vojenských poradcích, kteří přicestovali do thajských provincií, sousedících s Laosem a Kambodžou.⁸⁸⁷ Jak naznačuje rozsah partyzánských operací, byla podobná tvrzení značně nadsazená.⁸⁸⁸

Hnutí odporu rovněž dostávalo pomoc z Washingtonu. CIA udržovala od roku 1975 až do roku 1981 kontakt s hmongským a laoským odbojem operujícím z Thajska a příležitostně plánovala a podporovala partyzánské operace v Laosu. Celkově však šlo o nepříliš velkou podporu, zahrnující několik příslušníků CIA a menší sumy peněz. V souvislosti s nástupem prezidenta Ronalda Reagana do Bílého domu v roce 1981 a jeho doktrínou potlačování komunismu ve světě však tato podpora vzrostla.⁸⁸⁹

Boj v horách nadále pokračoval. Činnost povstalců se opět nejvíce rozvinula v horských oblastech, nad kterými francouzští kolonizátoři a po nich královská laoská vláda nikdy nedokázali získat úplnou kontrolu – v provinciích Siang Khuáng, Sajňabúlí, Udomsaj, Luang Namthá a Phongsálí.

Prezident Suphánuvong vydal u příležitosti hmongského Nového roku 1979 provolání k „hmongským vlastencům“, ve kterém je vyzval k etnické solidaritě pod vedením strany a k boji za porážku „reakcionářů, imperialistů, reakčních exulantů a Vang Páových zrádců“. Provolání, vysílané v rozhlase, bylo doplněno Fajdangovým poselstvím pro mladé Hmongy bojující v protivládních partyzánských skupinách.⁸⁹⁰ Tato a podobné akce v budoucnu se však nesetkaly s přílišným ohlasem. I pro novou komunistickou vládu ve Vientianu příslušníci opozičních horských etnických skupin zůstali těžko zvládnutelným problémem.

Etnický problém v Laosu v osmdesátých letech

Politická a ekonomická situace

Dne 7. 12. 1979 se ve Vientianu uskutečnilo 7. plenární zasedání Ústředního výboru LLRS, na němž vystoupil s hlavním referátem generální tajemník LLRS Kajsón Phomvihán. V pětihodinovém projevu zabývajícím se rozbohem společenské a hospodářské situace v zemi označil některé postupy vládní politiky uplynulých let za „nevhodné“, „hloupé“ a „sebevražedné“. Jeho hodnocení stávající situace nebylo nijak přehnané. Po demonstracích v roce 1975 Američané přerušili své pomocné programy Laosu. V souvislosti se zostřujícími se politickými vztahy Thajsko, tradičně největší obchodní partner Laosu, neustále upevňovalo nevyhlášenou hospodářskou blokádu laoských hranic, což vyvolávalo nedostatek surovin, náhradních dílů, pohonných hmot a spotřebního zboží. Přírodní pohromy – sucho v letech 1976 a 1977 a naopak záplavy v roce 1978 – výrazně snížily zemědělské výnosy a vyvolaly nedostatek potravin. Tisíce laoských odborníků a správních úředníků byly internovány v převýchovných střediscích, zatímco země se potýkala s chronickým nedostatkem vzdělaných kádrů.⁸⁹¹ V celém Laosu působilo pouhých 90 školených lékařů.⁸⁹² Průmyslová výroba stagnovala. Kajsón Phomvihán ve svém rozboru informoval, že ve většině laoských továren pracovala méně než polovina zařízení, což vyvolávalo ztráty a nezaměstnanost. Neuvážená kolektivizace zemědělství, která přehlížela a rozbíjela tradiční hospodářské a společenské vazby, vyvolávala pokles zemědělské výroby a emigraci ze země. Soukromý obchod vlada omezovala a státní obchody přitom nebyly schopné uspokojit potřeby obyvatelstva.⁸⁹³

Laoskému komunistickému vedení bylo jasné, že nastoupený tvrdý ekonomický a politický kurz je neudržitelný. Proto nakonec mlčky uznalo, že politický program „nezprostředkovaného přechodu k socialismu míjejícího kapitalistického stadiu rozvoje“, přijatý na 2. sjezdu LLRS v roce 1972, je v praxi nerealizovatelný. Kajsón Phomvihán se v této souvislosti ve svém referátu vyjádřil, že „kapitalistická ekonomika je stále užitečná pro výrobu a život společnosti. Proto ji musíme nadále využívat.“⁸⁹⁴ 7. plenární zasedání Ústředního výboru LLRS odmítlo předcházející snahy o likvidaci soukromého obchodu a výroby. Došlo ke značně zpomalené kolektivizaci zemědělství

a některá družstva byla rozpuštěna.⁸⁹⁵ V srpnu 1980 vláda zavedla novou zemědělskou daň a zrušila starý systém, který rolníky připravoval až o třetinu jejich produkce a znesnadňoval soukromé podnikání. Laoská ekonomika byla decentralizována a trh otevřen. Provinční úřady mohly začít samostatně exportovat takové komodity jako kávu a dřevo s tím, že polovinu zisku odváděly do státní pokladny. Zbytek měl být využíván pro nákup nedostatkového zboží a surovin. Řada malých, dříve zestátněných dílen a podniků byla navrácena jejich majitelům.⁸⁹⁶

Národnostní politika vlády a Kajsónova koncepce laoského národa

Laoská levicová vláda v souvislosti s programy rozvoje země nikdy oficiálně nevyhlásila speciální národnostní politiku. Sjezdy LLRS po roce 1975 tuto otázku zevrubněji nerozebíraly a řečníci se obvykle spokojovali s obecnými deklaracemi „jednoty v rozdílnosti“ či „jednoty a rovnosti“ etnik Laosu, vycházejících z obecných komunistických strategií národnostní politiky. Laoské komunistické vedení si přesto bylo etnického problému dobře vědomo. Během osmdesátých let proběhla dvě zasedání politbyra strany, zabývající se národnostní problematikou. Komunistická propaganda vyzývala příslušníky všech laoských etnik k „výstavbě socialismu“ v rámci „jednotné národní fronty“. Přetrvávající sociální rozdíly byly zdůvodňovány vnější a vnitřní diverzí, již lze překonat pouze společným bojem národností Laosu proti „imperialistům a reakcionářům“, nepřítelům nového režimu.⁸⁹⁷ V zásadě šlo o podobnou strategii, jakou vůči národnostním menšinám praktikovali komunisté v Sovětském svazu, Číně či Vietnamu.

V roce 1979 byla ustavena Laoská fronta národní výstavby (*Neo Láo Sangsát*, NLSS) jako nástupnická organizace Vlastenecké fronty Laosu (*Neo Láo Haksátu*) s širokým pověřením týkajícím se rozvoje a budování země v nových podmínkách. V jejím rámci vzniklo zvláštní Oddělení etnických menšin. Národnostní problematikou se v LLDR rovněž zabýval Výbor pro záležitosti národností (*Ongkán Samlap Sonsát*), zřízený v roce 1980.⁸⁹⁸

V roce 1981 přijala laoská vláda program zvláštní politiky vůči Hmongům, jež měl posílit jejich participaci na politickém životě země, zlepšit jejich životní podmínky a rovněž posílit národní bezpečnost v souvislosti s hmongskými povstaleckými aktivitami.⁸⁹⁹ Rovněž pokračovaly snahy

komunistického vedení o zvyšování počtu menšinových kádrů. Po třetím kongresu LLRS v roce 1982 pracovalo v jejím Ústředním výboru 79 % Láo Lumů, 15 % Láo Theungů a 6 % Láo Súngů.⁹⁰⁰

Vůdčí osobností vytváření a prosazování národnostní politiky v komunistickém Laosu se stal generální tajemník LLRS Kajsón Phomvihán. Podle tvrzení jeho podřízených byl na národnostní otázku velmi citlivý a viděl v ní vážnou hrozbu pro vnitřní stabilitu země. V marxisticko-leninských intencích zásadně odmítal politickou diferenciaci na základě etnických rozdílů či etnické nerovnosti a jako vůdčí princip národnostní politiky prosazoval třídní solidaritu překračující etnické hranice.

Klíčovým se stal Kajsónův projev na desetidenním semináři k menšinové otázce ve Vientianu, pronesený 15. 6. 1981. Projev byl později publikován a dále rozveden ve spise *Posilování kořenů solidarity mezi různými etnickými skupinami uvnitř laoské národní komunity*.⁹⁰¹ Stal se základním strategickým dokumentem přístupu laoské vlády k menšinové otázce. Kajsón mj. uvedl: Každá etnická skupina má (...) svůj vlastní charakter. S rozvojem revoluce se různé etnické skupiny na základě vlastní vůle staly integrální částí národa na základě tehdejšího politického vymezení: Láo Lum, Láo Theung a Láo Súng. Ústřední výbor etnických skupin musí spolupracovat s různými odbory a rovněž s našimi bratry, pocházejícími z různých etnických skupin, provádět společně výzkum a rozvíjet diskusi o jménech a seznamech etnických skupin s cílem vytvořit oficiální pravidla.⁹⁰²

„Národnostní otázka má čtyři kritéria či charakteristiky: společný jazyk, společné území, společná socio-ekonomická organizace, společná psychologie.“⁹⁰³ Jde o definici zřetelně inspirovanou stalinskou definicí národa, jež předkládá podobná kritéria: stabilní společenství lidí se společným jazykem, územím, ekonomikou a psychologii neboli „národním charakterem“.⁹⁰⁴

Kajsón Phomvihán svoji etnickou klasifikaci ve spise z roku 1981 dále upřesňuje: „Klany (*kok*) a kmeny (*phao*) jsou komunity jednotlivců žijících v podmínkách primitivního naturálního společenství, které postrádá stabilitu a vztahovou pevnost. I dnes v některých nerozvinutých zemích stále přetrvávají tyto typy klanových a kmenových společností, založené na příbuznosti, starověké společenské stratifikaci, psychologii, rodech, animistických praktikách, svatebních obřadech apod. Tyto společnosti se posléze, s rozvojem produkce, rozdělují do tříd (*sónsán*). S rozšiřováním vztahů mezi

lidmi z různých klanů a kmenů a rovněž objevením se nových ekonomických základů se tyto klany a kmeny dezintegrují a jsou vytvářena nová lidská společenství – etnické skupiny.

Etnické skupiny (*phó*): každá etnická skupina má svůj vlastní jazyk, ale na územích, jež obývá, ještě neexistuje jazyková jednota. Existují zde rozdíly vzhledem k tomu, že jednotlivci ze stejné jazykové skupiny žijí na různých územích promíšeně s jinými etnickými skupinami. Ekonomika etnických skupin je založena na soběstačnosti, která nepodporuje rozvoj hospodářské a kulturní výměny. To rovněž vysvětluje nehomogenní charakter jazyků etnických skupin. Etnické skupiny byly zformovány v otrokářském období a přežily až do feudálního období historie lidské společnosti. Mohou se stát základnou pro formování národů, jak je tomu v případě Rakouska, Maďarska, Ruska, Gruzie apod. Jedna etnická skupina se může stát základem formování různého počtu národů, jak je tomu v případě ruské etnické skupiny, z níž se zformovaly ruská, ukrajinská a běloruská etnická skupina. Později z nich vzniklo Rusko, Ukrajina a Bělorusko.

Určitý počet etnických skupin může být změněn v národ, jak je tomu v případě Francie, Německa, Itálie, Anglie apod.

Některé etnické skupiny v jistých zemích se spolu mohou natolik progresivně snášet, a to jak v oblasti jazyka, psychologie, tak i ekonomiky a území, že vytvoří národ. To je případ etnických skupin sjednocených během historických období boje proti vnější agresi a ochrany národa před feudálním systémem, jako například ve Vietnamu. (...) Jde o etnické skupiny všech kolonií, které se sjednotily v odporu proti imperialismu, k dosažení nezávislosti a svobody, a aby vytvořily jednotný národ (...) a rovněž stát... V dějinách současného světa je to případ některých asijských a afrických zemí.

Kategorie národnost (*sát*) není vyjádřením lidské vůle či vynalézavosti správní moci. Je důsledkem působení ekonomických a společenských zákonů. V důsledku toho je národnost komunitou jednotlivců, která se běžně vynořuje v historii na základě společného jazyka, území, ekonomického způsobu života a psychologie, jež se odráží ve společenství kultury. To se stalo v zemích západní Evropy, jako Anglii, Francii a Itálii, když se zde zhroutil feudalismus a rozvinul kapitalismus. Pokud se týká východních zemí, jako je Laos, Vietnam, Kambodža atd., vznikly v jiných historických obdobích. Přes rozdílné cesty formování jsou jejich již vytvořené národní komunity rovněž vnitřně charakterizovány čtyřmi rysy, tj. jazykem, územím, ekonomikou

a kulturou. Etnické skupiny rovněž mají tyto čtyři rysy, ale ty nejsou konzistentní. Zabývat se upevněním národní jednoty jednoduše znamená zabývat se těmito čtyřmi rysy...

Národ (*pathétsát*) se jasně odlišuje od rasy (*seuasát*) (...) a národnosti (*sát*)... Národ je komunita nebo skupina komunit, z nichž má každá jiné rysy, ale jsou sjednoceny stejným historickým posláním, vůlí žít na stejném území, pod stejnou správou, ústavou a zákony. Národ se může skládat pouze z jedné národnosti (*sát*) (například Korea, východní Německo, Japonsko, atd.) nebo z několika národností (*sát*) či etnických skupin (*phó*) (například řada zemí Asie a Afriky).⁴⁹⁰⁵

Kajsón rovněž odmítl dělení obyvatel Laosu do kategorií Láo Theung, Láo Lum a Láo Súng s tím, že podle něj formalizovala etnickou nerovnost a měla by být později nahrazena novou etnickou klasifikací. Kajsón se k problému vyjádřil: „Žádný ze 70 kmenů na různé úrovni ekonomického, kulturního a sociálního rozvoje žijících v Laosu nemůže být považován za hlavní. Kmenová otázka je jedním z hlavních problémů laoské revoluce a socialistické výstavby v Laosu. Naše Strana se snaží vyřešit tuto otázku v rámci socialistické transformace. Strana usiluje o upevnění jednoty mezi národnostmi a kmeny s ohledem na zvláštní aspekty každého kmene a naše společné zájmy v boji za světlou budoucnost.“⁴⁹⁰⁶

Důležitou roli při odmítnutí etnicko-geomorfologického konceptu zřejmě sehrálo i nebezpečí další politizace uskupení Láo Theungů, Láo Lumů a Láo Súngů, která začala projevoval tendence vystupovat jako samostatné zájmové celky, i když pouze v rámci stranických a provinčních správních orgánů.

I když koncept Láo Lum – Láo Theung – Láo Súng vytvářel tři etnicko-kulturní celky různé kategorie (resp. nerovnoprávné celky), a proto očividně nekorespondoval s marxisticko-leninskou koncepcí národnostní rovnosti a práva na sebeurčení, etnicko-geomorfologické členění se v laoských oficiálních dokumentech objevovalo i nadále. Laoští představitelé záhy pochopili, že se bez něj neobejdou – vzhledem k vysoké etnické diverzitě v Laosu bylo totiž ze strany vlády prakticky nemožné rozvíjet individuální přístupy k jednotlivým etnickým skupinám. Zástupci Láo Súngů a Láo Theungů měli i svá zvláštní místa v komunistickém parlamentu.

Je očividné, že Kajsón si uvědomoval obrovskou etnickou rozdílnost Laosu a snažil se nalézt cesty k začlenění různých etnik do jednotného státního celku. Šlo mu o individuální přístup k etnickým skupinám, o vytvoření

jejich klasifikace nejen na základě vnějších identifikačních znaků, ale i jejich sebeidentifikace. Jak se ale ukázalo, v laoských podmínkách to byl obtížně realizovatelný záměr.

Kajsón rovněž vyzýval k tomu, aby byla věnována větší pozornost vzdělávání příslušníků etnických skupin, zlepšování jejich životních podmínek a zvyšování produktivity v odlehlých menšinových oblastech. Přitom musí být respektována „psychologie, aspirace, obyčej a víra každé etnické skupiny“.⁹⁰⁷ U příležitosti desátého výročí trvání LLDR v prosinci 1985 Kajsón řekl, že tradiční kultura menšin je uchovávána prostřednictvím škol tance, hudby a řemesel.⁹⁰⁸ Obsah dalších Kajsónových vystoupení k národnostní otázce v lednu 1986 a únoru 1988 lze shrnout zhruba do tří okruhů: se značnou nadsázkou prohlásil, že národnostní otázka nebyla v Laosu nikdy vážným společenským problémem a nikdy zde neexistoval národnostní útlak; hlavním dorozumívacím jazykem země se má stát laoština, a to i v prostředí menšin s tím, že je nutné si „vážit jejich jazyka a kultury“; protože v Laosu nemají etnika kompaktní osídlení, není zde možné vytvářet autonomní oblasti.⁹⁰⁹

V praxi to znamenalo, že laoské komunistické vedení je ochotno tolerovat a podporovat nároky národnostních menšin, pokud se udrží v kulturní rovině a nebudou narušovat centrální politické a ekonomické řízení země vedené jedinou povolenou politickou stranou.

Situace horských menšin

V důsledku války a následné emigrační vlny poklesla populace v provincii Siang Khuáng mezi léty 1961 a 1985 o 40 %; z největší části šlo o Hmongy. V provinciích Huaphan, Luang Namthá a Sajňabúli to byl pokles o 23 %.⁹¹⁰ Zejména v okrajových oblastech země se tíživě projevila prohlubující se krize laoské ekonomiky na konci sedmdesátých a v první polovině osmdesátých let. Distribuce většiny zboží zde probíhala prostřednictvím černého trhu. Mnoho horalů postrádalo základní průmyslové výrobky jako oděvy, léky, ale i sůl apod. Dopravní možnosti byly omezené, propojení obchodních městských center v nížině s horskými oblastmi bylo často minimální. Na severu úřady systematicky narušovaly tradiční obchodní svazky vedoucí do Číny, nedokázaly však vytvořit jejich náhradní alternativu. To vedlo k rozsáhlému pašování.

Zboží na cestě do hor procházelo i několikerým zprostředkováním, což značně zvyšovalo jeho konečnou prodejní cenu. Například Hmongové

z oblasti Phú Bija kupovali od laoských obchodníků na černém trhu zboží, které potom s vysokou přírůzkou prodávali ostatním horalům. Třebaže vláda zavedla státní měnu, hmongští překupníci byli ochotni používat pouze prověřené francouzské stříbrné mince a stříbrné slitky.⁹¹¹ Ceny stouply do značné výše. Ruský laosista L. N. Morev v provincii Huaphan zaznamenal, že zde stál pětilitrový hliníkový čajník 25 kg neloupané rýže, metr bavlněné látky 15 kg a obyčejné tenisky 25 kg. Horalé byli nuceni stále obnovovat staré oděvy do té míry, že mnoho z nich chodilo oblečeno spíše v záplatách.⁹¹² Situaci vesničanů dále zhoršovaly povinné dodávky potravin vojenským posádkám. Řada rodin rovněž postrádala pracovní síly, protože mladí muži odcházeli do Číny, Thajska, nebo do džungle.⁹¹³

Jako jinde v Laosu, rovněž v horách byla narůstajícími hospodářskými problémy silně narušena společensko-kulturní sféra. I přes provolání o nutnosti vzdělávání a vytváření národní kultury byla tato sféra financována podle dobře známého zbytkového principu. Pracovníci státní správy, kultury, vzdělávání a zdravotnictví často po celé měsíce nedostávali plat a jejich práce ztrácela společenskou prestiž. Vážným nedostatkem odborníků zákonitě trpěly především okrajové oblasti. Absolventi pedagogických učilišť, většinou nížinní Laové, nechtěli v horách působit a při nejbližších příležitostech se vraceli zpět do měst, kde si nezřídka nacházeli zaměstnání mimo svoji profesi. Vláda se pokusila situaci řešit zřízením speciálních tříd pro výchovu učitelů pocházejících z řad příslušníků menšinových etnik, ale také tento záměr se mnohdy mjel účinkem – i tito absolventi se po ukončení školy často odmítali vrátit do svých vesnic.

Vláda rovněž podporovala vysílání mladých Laosanů, včetně příslušníků etnických menšin, na studia do zahraničí. Tito lidé však po návratu domů při všeobecném nedostatku odborníků bývali většinou zaměstnáváni v hlavním městě nebo v provinčních centrech. Do hor se jich vracela pouze malá část.

Vzdělávání přímo v horských oblastech naráželo na tři hlavní okruhy problémů:

- vzhledem k nízké koncentraci obyvatelstva zde vznikaly obtíže s docházkou dětí do školy;

- ve školách zřízených v menšinových oblastech probíhala výuka v laoštině, které děti často nerozuměly. Učitelé měli jako pomocný nástroj využívat místní jazyky, ovšem vzhledem k svému jinoetnickému původu je často neovládali. Problém budování etnických škol, kde by výuka probíhala alespoň

na prvních stupních v místních jazycích, byl pro nedostatek odborných kádřů a špatné materiální zabezpečení obtížně řešitelný;

– horalské komunity počítají ve své tradiční dělbě práce i s dětmi, které doma začínají brzo pomáhat. To narušovalo jejich docházku do školy. Rodiče nadto často nepovažovali vzdělání za důležité a odmítali děti do škol posílat.⁹¹⁴

V důsledku toho v laoských horských oblastech docházelo do školy po prvním roce výuky 50 % dětí, po pátém ročníku jich zůstávalo pouhých 20 % a po 10 letech 10 %.⁹¹⁵ Nehledě na oficiální prohlášení o likvidaci negramotnosti, analfabeti nadále tvořili velkou část obyvatelstva. Po skončení alfabetizační kampaně v roce 1985 činila negramotnost Laosanů ve Vientianu 14 % a v horských oblastech 70 % a více.⁹¹⁶

Tyto problémy přetrvávají ve větší či menší míře dodnes.

Období po odstartování reformem *t'in tanakáj maj* a rozpadu komunistického bloku

Vlna reformem *t'in tanakám maj*, zahájená v roce 1986, přinesla postupné zlepšování ekonomické situace Laosu. Komunistická strana si však nadále uchovávala politickou moc. Do ústavy z roku 1991 byl zaveden termín „multietnický lid“ a pojetí „multietnického laoského národa“. Zvláštní rezoluce ÚV LLRS z roku 1992 k záležitostem minoritních etnik problém dále konkrétovala. Hlavními imperativy nové laoské národnostní politiky se staly likvidace kopaničářského zemědělství a sedentarizace horských etnik, rozvojové projekty, likvidace drogového problému, likvidace přetrvávajícího povstaleckého hnutí, zvyšování přístupu příslušníků periferních etnik ke službám a vzdělávání, národní konsolidace. Tyto snahy narážejí na řadu obtíží. Mezinárodní rozvojové organizace při nich nezřídka sehrávají negativní roli.

Ekonomická a politická situace

V druhé polovině osmdesátých let se prohlubovala krize komunistické soustavy a v zemích komunistického bloku se zdvihla vlna reformem. V Sovětském svazu se rozběhla perestrojka, rovněž Vietnam vyhlásil své reformy *doi moi*, program liberalizace hospodářské politiky země a příklon k tržní ekonomice – ovšem při zachování systému vlády jedné strany a socialistické rétoriky.

To se zákonitě odrazilo i v laoské politice. Na 4. sjezdu LLRS, který se uskutečnil ve Vientianu v listopadu 1986,⁹¹⁷ tedy měsíc po odstartování *doi moi* ve Vietnamu, premiér a generální tajemník LLRS Kajsón Phnomvihan

vyhlásil místní verzi reforem – *t'in tanakán maj* („nová představitivost“, resp. „nové myšlení“), které dále uvolňovaly vládní kontrolu nad ekonomikou. V jejich rámci byla schválena reorientace laoského hospodářství, doposud jednostranně zaměřeného na socialistické země. Laos se otevřel soukromým investicím, dovozu technologií a obchodu s kapitalistickými zeměmi.

V domácí sféře reforma umožňovala rozvoj zejména malého podnikání. Namísto družstev se do popředí dostala rodinná produkce.⁹¹⁸ Zemědělským družstvům zůstaly ty úkoly, které přesahovaly síly rolnických rodinných hospodářství – výstavba hrází, kanálů, cest, zajišťování těžké techniky, zřizování školících a zdravotnických zařízení, organizace zásobování a odbytu, starost o přestárlé a invalidy apod. Nadále byl zachován i společný družstevní fond, do kterého jednotlivá hospodářství odevzdávala 15 % úrody. Státní daň byla vymezena mezi 100–160 kg nečištěné rýže z hektaru.

Vládní dekret z 12. 3. 1988 prohlásil veškerou půdu, lesy a vodní zdroje za národní vlastnictví. Půda se tedy oficiálně nemohla stát předmětem koupě či prodeje, ale každý Laosan měl právo na její využívání. V případě, že nechtěl nebo nemohl na poli pracovat, mohl ho předat jiné osobě za kompenzaci, odpovídající objemu práce, kterou do zařízení a obdělání daného pozemku vložil.⁹¹⁹ Vznikl tak institut jakéhosi „polovlastnictví“, který vládě nadále umožňoval půdou disponovat podle svých potřeb.

Vlivem zrušení obchodních omezení se v druhé polovině osmdesátých let postupně začala zlepšovat situace na trhu potravin a spotřebního zboží – zejména v hlavním městě a v regionech při řece Mekongu. Laoský venkov, především vesnice v horách, zůstával i nadále chudý. Uvolnění trhu s rýží a ostatními potravinami však vedlo ke zvýšení zemědělské produktivity. Laos poprvé ve své novodobé historii dosáhl potravinové soběstačnosti. Na místních trzích převládlo průmyslové zboží dovezené z Thajska a Číny.⁹²⁰

Po rozpadu sovětského bloku v roce 1989 vyschl pramen zahraniční pomoci. To laoské vedení přinutilo k dalším krokům v ekonomické oblasti. Laos přijal liberalizační opatření, kterými dal jasně najevo, že je otevřen světu. Vláda devalvovala kurz národní měny, kipu, a vážala ho na mezinárodní měnu, privatizovala řadu státních podniků, přijala opatření k uvolnění obchodu a otevřela zemi zahraničním investorům. Nová ústava z roku 1991 poskytla pro tyto změny právní základ, na němž byla vytvořena nová legislativa týkající se komerčních vztahů, soukromého vlastnictví, daňového systému a fungování takových institucí, jako je centrální banka.

Uvolnění bariér proti zahraničním investicím přineslo finanční prostředky a pracovní příležitosti. Příliv zahraničních investic byl mírný, ale zato trvalý. Činil zhruba 150 mil. USD ročně.⁹²¹ Namísto firem ze socialistických zemí nastoupili pružnější a dravější investoři z Thajska, Japonska, Tchaj-wanu, Francie, Švédska, Austrálie aj. V roce 1994 most *Mitthaphap* („Přátelství“) spojil přes řeku Mekong Laos s Thajskem. Po něm začaly do země proudit vedle zboží i nové názory. V roce 1995 USA zrušily své dvě desítky let trvající embargo na hospodářskou pomoc Laosu.

Hospodářské reformy v Laosu byly a jsou zaváděny za podpory Mezinárodního měnového fondu (MMF) a Rozvojového programu OSN (*United Nations Development Programme*, UNDP). Jejich pomocí se podařilo snížit inflaci z 85 % v roce 1989 na 6,8 % v roce 1995⁹²² a 4,2 % v roce 2012.⁹²³ Přes tyto progresivní změny a plány laoská ekonomika nadále zaznamenávala obrovský schodek obchodní bilance. V roce 1993 byl vývoz v hodnotě 108 mil. USD značně převážen dovozem v hodnotě 250 mil. USD. Tento schodek nadále narůstal. I přesto byl však MMF ochoten Laosu v roce 1995 zapůjčit 17 mil. USD na strukturální přestavbu jeho ekonomiky.⁹²⁴ Roku 1997 se Laos stal členem Společenství zemí jihovýchodní Asie (*Association of South East Asian Nations*, ASEAN).

Po asijské finanční krizi na konci devadesátých let se znovu obnovil příliv zahraničních investic do výstavby vodních elektráren v Laosu. Tento příliv souvisí s rostoucími cenami ropy na světových trzích a rovněž potřebami expandujících ekonomik v sousedním Thajsku a Vietnamu. Laos má pro výstavbu elektráren vhodné přírodní podmínky. V budoucích 25 letech plánuje vybudovat desítky vodních elektráren na řece Mekongu a jejích přítocích, a tak zesdesateronásobit výrobu elektřiny, určené z velké části na export. To by pro zemi mohlo znamenat významný hospodářský přínos.

Naděje laoské opozice, že vlna ekonomických změn přinese i liberalizaci politického systému, se však nesplnily. Laoští komunisté, ještě méně nežli jejich spojenci v Hanoji, odmítli v politické rovině jakékoliv ústupky.

V roce 1989 proběhly poprvé od roku 1975 volby do regionálních správních orgánů a do laoského parlamentu – Nejvyššího lidového shromáždění (NLS). Všichni kandidáti museli být schváleni LLRS. NLS v roce 1991 schválilo ústavu, která dala plnou moc do rukou komunistické strany. Kajsón Phomvihán se stal prezidentem, Khamtaj Síphandón premiérem. Smrt Kajsóna Phomvihána v listopadu 1992 poskytla příležitost k nástupu mladšího

vedení, ta však nebyla využita. Kajsónovými nástupci se stali členové „staré gardy“ – Núhak Phúmsavan jako předseda NLS a Khamtaj Síphandón jako generální tajemník strany. V komunisty kontrolovaných volbách v provincii 1992 bylo NLS nahrazeno novým Národním shromážděním (*Sapha Hengsátem*). Protože Vietnam pečlivě sledoval a korigoval vývoj u svého laoského souseda, nebylo překvapením, že volební praktiky v obou zemích byly obdobné: každý kandidát musel být schválen Stranou, opoziční politická seskupení nebyla tolerována. Poslanci, zvolení v roce 1992 do Národního shromáždění, prošli desetidenním školením, které jim mělo objasnit, že jejich povinností je zastávat politiku komunistické strany.⁹²⁵ V roce 1998 byl zvolen prezidentem Khamtaj Síphandón. V únoru 2002 proběhly parlamentní volby. Ze 166 kandidátů na 115 poslaneckých míst bylo 165 členů vládnoucí LLRS. Rovněž ve volbách v dubnu 2006 získala LLRS, s výjimkou jednoho, všechna místa v parlamentu. Khamtaj Síphandón setrval ve funkci prezidenta po dvě volební období až do června 2006, kdy odstoupil ze zdravotních důvodů. Nahradil ho stranický kolega Ťummalí Sajasón. Ten byl Národním shromážděním opět potvrzen ve funkci prezidenta v roce 2011. Zároveň zastává i post generálního tajemníka LLRS. Podle názoru analytiků ani od něj není možné očekávat nějaké radikální změny v kurzu laoské politiky.

Komunistická strategie a volby v horách roku 1989

Komunistické vedení se v souladu se svojí novou strategií snažilo udržet si politickou moc i v prostředí národnostních menšin.

Ústřední orgány nadále nebránily příslušníkům horských etnik v účasti na správě země, pokud kádrově a ideologicky vyhovovali, resp. byli ochotni se podřizovat příkazům strany a ústředních správních orgánů. Naopak se jimi snažily obsazovat místa spojená s citlivou problematikou menšinových oblastí a etnik. Výrazně se při tom prosazovali příslušníci klanů a komunit, které již v minulosti spolupracovaly s komunisty. Například řada Hmongů, kteří působili a působí ve správních orgánech provincie Siang Khuáng a rovněž v hlavním městě, je přímo nebo nepřímo spřízněna s Fajdangovým klanem Ló. Tato kádrová politika se výrazně projevovala i při výběru studentů z prostředí etnických menšin k vyššímu vzdělávání, udílení stipendií, studiu v zahraničí apod.

Volby v roce 1989 v horách rovněž proběhly pod taktovkou komunistů. Ti přitom obratně využili nízkého stupně politického uvědomění příslušníků periferních etnik, jejich nezkušenosti a tradiční orientace na etnické společenské struktury.

Každá provincie představovala jeden volební okruh, ve kterém bylo v souhlase s počtem obyvatel třeba vybrat určité množství kandidátů. Ve volebních seznamech vždy figurovalo více kandidátů nežli bylo potřeba zvolit. Tak obyvatelé provincie Huaphan vybírali ze šesti kandidátů, ovšem zvoleni mohli být pouze čtyři. Dva bylo nutné vyškrtnout, jinak byl volební lístek neplatný. Každý kandidát měl své pořadové číslo, které bylo pro negramotné doplněno černými tečkami uspořádanými podobně jako na kostkách domina. Pořadí, a tím i číslo, v základě odpovídalo tomu, jak se daný kandidát zdál vhodný státním orgánům. Jedničku měl ten „nejvhodnější“ a šestku naopak dostal „nejméně vhodný“ uchazeč. Po skončení hlasování se zjistilo, že ve většině případů byli vyškrtnuti kandidáti s posledními dvěma čísly.

Pro pochopení příčin tohoto stavu je nutné znát způsob uvažování vesničanů a pozadí voleb. Ruský laosista L. N. Morev po volbách hovořil s voliči v různých částech země. Přitom získal dojem, že značná část venkovanů neměla pocit spoluúčasti na politickém rozhodování, nechápala význam voleb do parlamentu, který měl za úkol vypracovat novou laoskou ústavu. Přibližně dvě třetiny voličů neuměly číst a psát a příslušníci některých etnických skupin navíc neovládali laoštinu – předvolební projevy kandidátů jim proto nic neříkaly. Politiku považovali za záležitost kádrových pracovníků. Vesničané dostali nařízeno, aby ráno 26. března přišli na místo, kde se měly konat volby, a aby si s sebou přinesli doklady totožnosti, ve kterých vládní úředníci razítkem potvrdí, že splnili svoji občanskou povinnost. Vesničané byli rovněž seznámeni s tím, že mají vyškrtnout dva kandidáty. Většinou ale přesně nevěděli, koho volí. Protože v jejich tradičních představách stojí nejdůležitější osobnosti vždy na prvním místěch a je nutné je ctít, škrtili jména „méně důležitých“ kandidátů, natištěná na spodku seznamu.

Ve městech, kde je politická gramotnost a aktivita obyvatel vyšší, byla situace poněkud odlišná. I zde ovšem volby, vzhledem ke kontrolovanému výběru kandidátů a nutnosti jejich následného schválení stranickými orgány, proběhly bez zvláštních překvapení.⁹²⁶

Ústava z roku 1991 a nová politika laoské vlády vůči menšinám

Ústava schválená Národním shromážděním v roce 1991 se měla stát zárukou rovných práv všech občanů Laosu na vzdělání, zdraví, užívání a vlastnictví půdy, výběr místa pobytu a hospodářský rozvoj bez ohledu na pohlaví, náboženství, společenský status, vzdělání či etnickou příslušnost; rovněž zaručovala právo na práci, svobodu náboženství, svobodu slova, svobodu shromažďování. V souhrnu představuje kompendium starých komunistických konceptů a moderních demokratických práv.

Členové přípravného Výboru pro návrh ústavy se očividně snažili problém minoritních etnik do ústavy integrálně začlenit.

V textu ústavy je zajímavou inovací využití termínu volně přeložitelného jako „multietnický lid“ či „polyetnický lid“, který z marxisticko-leninského východiska směřuje etnický a třídní koncept. Zejména čl. 8 má zajistit, že nebude docházet k národnostní diskriminaci:

„Stát bude provádět politiku jednoty a rovnosti všech etnických skupin. Všechny etnické skupiny mají právo uchovávat a zdokonalovat své vlastní tradice a kulturu, a rovněž kulturu národní. Diskriminace mezi etnickými skupinami je zakázána. Stát bude provádět veškerá nezbytná opatření, aby pokračoval v upevňování a zlepšování ekonomického a sociálního postavení všech etnických skupin.“

Další články v Ústavě týkající se problematiky národnostních menšin jsou následující:

čl. 1: ... (Laos) je jednotným a nedělitelným národem (resp. státem) všech etnických skupin;

čl. 2: všechna moc patří lidu, je lidu, pro lid a pro potřeby multietnického lidu;

čl. 3: práva multietnického lidu na národní vlastnictví je prováděno a zajišťováno politickým systémem;

čl. 7: (masové organizace) jsou centrem solidarity a mobilizace občanů jakéhokoliv původu a etnické příslušnosti jako participujících členů, zajišťují osvětu a rovněž ochranu a jejich práv a zájmů;

čl. 13: (cílem ekonomického systému) je zlepšení životní úrovně, materiální i duchovní, multietnického lidu;

čl. 19: ... Stát a lid budou spolupracovat při budování škol na všech úrovních, zejména v oblastech obývaných etnickými menšinami, s tím, že veškerý vzdělávací systém bude přístupný všem;

čl. 22: Všichni občané Laosu, neohledě na jejich pohlaví, společenské postavení, vzdělání, víru či etnickou příslušnost, jsou si před zákonem rovni.⁹²⁷

V nové Ústavě již zcela chybí geomorfologický koncept a nebyl použit ani při sčítání obyvatel v roce 1995.

Pro praktickou implementaci ústavy bylo zásadní zasedání Ústředního výboru LLRS, které proběhlo v roce 1992. Toto zasedání přijalo zvláštní rezoluci týkající se záležitostí národnostních menšin v nové éře. Rezoluci podepsal laoský prezident.

Pět hlavních úkolů národnostní politiky, vytyčenými v rezoluci, byly:

1. *Upevnění politického zřízení.* ÚV LLRS vyzval k řešení neshod uvnitř národnostních menšin, mezi různými etnickými menšinami, mezi menšinami a vládními úředníky, vojáky a dalšími občany. Nadto nařizoval, že v případech narušení linie národnostní politiky musí být problémy okamžitě vyřešeny odpovědnými orgány a narušitelé potrestáni.

2. *Podpora zvyšování produkce a otevření (kanálů) distribuce ve snaze přeměnit „naturální“ a „polonaturální“ ekonomické systémy v systémy produkce zboží; podporovat a rozšiřovat ekonomickou sílu horských oblastí; zvyšovat kvalitu života (zde žijících) občanů.* Šlo o podporu projektů zaměřených na likvidaci kopaničářského zemědělství prostřednictvím zajištění jiné stálé obživy pro horaly, kteří je praktikují, a zvyšování jejich životní úrovně v nových podmínkách. Rodiny kopaničářů měly být usazovány na stálých místech a teritoriích, kde jim měla být přidělována zemědělská půda a dobytek. Lesní porosty tak měly být uchráněny. Každý vládní úřad měl mít ve svěřené horské oblasti rozvojový plán.

3. *Soustředění se na rozvoj vzdělávání, kultury, zdraví a ostatních sociálních vymožeností.* Tento bod reagoval na předcházející přetrvávající nedostatky ve vzdělávání horalů a explicitně vyžadoval docházku „všech“ dětí do školy s důrazem na to, že děti z horských etnických menšin mají stejné právo na vzdělání jako děti z nížin a z měst. Odvolával se přitom na školy „etnické mládeže“, zřizované na územích Pathét Lúa v době války. Vyzýval k vypracování detailního plánu školení učitelů působících v prostředí menšin v odlehklých oblastech a personálního zajištění výuky. Odpovědné organizace měly zkoumat a urychleně vypracovat pro národnostní menšiny systémy písma, založené na laoské abecedě (mělo se přitom vycházet z předcházejících zkušeností s adaptacemi v jazycích Khmuů a Hmongů, vypracovanými ještě za války). Místní jazyky měly být studovány společně s laoským jazykem

a laoským písmem. Měly být podporovány tradice a uchovávání kulturního dědictví menšin, aby se tak přispívalo k rozvoji „mnohotvárné a mnohobarevné kultury laoského národa“. Direktiva však nařizovala i likvidaci „zpátečnických tradic, které se odrážejí v produkci a životním stylu“. O jaké tradice jde, nebylo blíže specifikováno. V prostředí menšin měla být rozvíjena zdravotní péče a osvěta, aby se jejich příslušníci těšili „dobrému zdraví a dlouhému životu“. Zdravotnictví v prostředí menšin přitom mělo vycházet jak z poznatků moderní, tak i místní tradiční medicíny. Měla být shromažďována data o etnické příslušnosti státních zaměstnanců, mělo být postaráno o handicapované lidi a rodiny těch, kteří byli zabití během vládních akcí a vojenských operací. Informace měly být nejrůznějšími prostředky šířeny i do nejdlehlších oblastí, zejména rozhlasovým vysíláním v menšinových jazycích. Pro práci v menšinových oblastech měli být angažováni úředníci-specialisté, kteří ovládají místní jazyky a znají místní kultury a společensko-ekonomickou problematiku (kde vzít tak velké množství specialistů, nebylo specifikováno).

4. *Zlepšení národní obrany a udržování míru.* Zlepšení systému vojenské kontroly, předcházení a likvidace konfliktů v menšinových oblastech, obrana a udržování míru. Tento bod reagoval především na přetrvávající protivládní povstalecké hnutí.

5. *Zvyšování úrovně stranického řízení v záležitostech menšin.* Mělo být posilováno vědomí národní identity a solidarity v menšinových oblastech, politická uvědomělost příslušníků menšin. V tomto úkolu měli být speciálně školeni občanští pracovníci, členové strany a vojáci.⁹²⁸

Na půdě Národního shromáždění byl menšinovou problematikou pověřen zvláštní Výbor pro etnické záležitosti a rovněž Výbor pro sociální a kulturní záležitosti. Jejich hlavním úkolem je dohlížet na zavádění legislativy a rovněž na implementaci programů ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje etnických menšin a rovněž na využívání státního rozpočtu provádění lobbingu v dané oblasti.⁹²⁹

Po realizační stránce se stala centrálním orgánem nové národnostní politiky laoské vlády Laoská fronta národní výstavby (*Neo Láo Sangsát*, NLSS). V červenci 1988 převzala NLSS odpovědnost za realizaci rozvojových a vzdělávacích programů v prostředí etnických menšin po zrušeném vládním Výboru pro záležitosti národností (*Ongkán Samlap Sonsát*, 1980–1988).

Vedení NLSS se skládá z prezidenta, tří viceprezidentů a stálého výboru složeného ze tří členů. NLSS má dále sekretariát a tři oddělení – etnických menšin, náboženství a informací. Každý ze tří členů stálého výboru funguje jako poradce jednoho z oddělení. O významu NLSS, který jí přikládá laoská strana a vláda, svědčí i fakt, že její předseda je zároveň viceprezidentem LLDR. NLSS tedy operuje pod přímým vedením vlády a rovněž významně ovlivňuje její rozhodnutí. Má zastoupení ve všech laoských provinciích a její organizační struktura dosahuje až na vesnickou úroveň. Na všech úrovních řízení v ní působí řada příslušníků menšinových etnik a její regionální pracovníci se nezdá se nezřídka vyznačují dobrou znalostí místních reálií.⁹³⁰ Ústřední orgány Neo Láo Sangsátu, včetně jejího oddělení etnických menšin ve Vientianu, fungují jako poradní orgány ÚV LLRS a vlády.⁹³¹

Mandát NLSS určuje její zodpovědnost za podporu rozvoje etnických menšin, rozvoje jejich ekonomiky a životní úrovně, zajišťování jejich přístupu ke vzdělání, ochranu a podporu kulturních tradic, zlepšování zdravotního zabezpečení. NLSS je k tomuto účelu oprávněna sdružovat pod svojí patronací vládní i nevládní organizace, významné osobnosti, představitele etnických skupin a náboženských směrů s cílem budování národní jednoty a rovnosti laoských etnik. Participuje rovněž na rozvoji mezinárodní spolupráce v záležitostech etnik. Při realizaci projektů je oprávněna komunikovat s odpovědnými ministerstvy a výbory a rovněž orgány LLRS. Stranické buňky LLRS často asistují orgánům Neo Láo Sangsátu na místní úrovni.

Mandát NLSS a organizační struktura jí dává dobré předpoklady pro realizaci projektů v prostředí menšin. Faktem ovšem zůstává, že zejména v průběhu devadesátých let NLSS kromě častých politických školení svých pracovníků příliš mnoho aktivit nevyvíjela. Ochromovala ji přebujelá byrokracie a nedostatek prostředků. Vzniklé těžkosti byly řešeny živelně, anebo nebyly řešeny vůbec. Když se v roce 1996 uskutečnil seminář k implementaci rezoluce ÚV LLRS z roku 1992, bylo na něm s nezvyklou otevřeností konstatováno, že v této oblasti byl učiněn doposud jen malý pokrok, role a odpovědnost různých orgánů jsou stále nejasné, nevyjasněný je i způsob financování a přetrvává i nedostatek zájmu.⁹³² Poté byl sestaven nový akční plán. Zahrnoval rozvoj lidských zdrojů v menšinových oblastech, vzdělávání, zdraví, národní bezpečnosti a upevňování administrativních mechanismů v prostředí menšin.⁹³³ Plán v organizační rovině konečně přinesl vyjasnění kompetencí, jako např. supervize činnosti zahraničních výzkumných týmů

a rozvojových organizací. To v mnohém posunulo vpřed řešení hlavních problémů, s nimiž se laoská vláda v oblasti etnické problematiky potýká. V realizační rovině nadále přetrvává řada obtíží, celkově však mají aktivity NLSS narůstající úroveň.

Klasifikační ekvilibristika etnických skupin po roce 1990

Dalším pokusem o sestavení etnického obrazu laoské populace se stala klasifikace z roku 1991. Jako podklad jí posloužily údaje získané při sčítání obyvatel Laosu v roce 1985 (3,77 mil. osob). Laoský Výbor pro společenské vědy v této souvislosti uvedl, že v Laosu žije 68 etnických skupin, z čehož na příslušníky thajské rodiny připadá podíl 68 % populace, na Mon-Khmery 23 %, Miao-Jao 6 %, Tibeto-Barmánce 2,8 % a Ho (11 různých komunit čínského původu) 0,7 % populace.⁹³⁴

Problémem této klasifikace bylo, že v kolonkách národnostní příslušnosti, tedy *de facto* v kolonkách určujících etnickou identitu, se během sčítání v roce 1985 ve skutečnosti objevilo na 820 různých názvů. Šlo o rodová jména, jména vesnic nebo skupin vesnic, jména hor, oblastí, řek aj. Po vyřazení geografických a neetnických termínů zbylo laoským úředníkům ještě 350 názvů etnického charakteru. Ani toto číslo zavánějící anarchií však laoskému vedení nevyhovovalo. Laoští úředníci proto nakonec etnika seskupili do 68 skupin.⁹³⁵ O odbornosti kritérii, podle kterých úředníci postupovali, si není třeba dělat přílišné iluze. Významnou roli při redukcí počtu etnik očividně sehrály politické tlaky.⁹³⁶

Tím problém neskončil. Laoský Etnografický ústav byl pověřen úkolem vytvoření „racionálnějšího“ seznamu národnostních menšin. Jeho pracovníci přitom po vietnamském vzoru využili širší etnolingvistické kategorizace. Roku 1990 pak ředitel ústavu Khambáj Nhudalát vystoupil se seznamem pouhých 38 etnik v Laosu.⁹³⁷ Roku 1992 jiní dva členové institutu, Khamdeng Kommadam a Khamphéng Thipmunthalí, vydali publikaci, v níž uvedli 47 národností.⁹³⁸ Tento seznam neobsahoval menšiny v Laosu, spadající do kategorie „národů“, jako jsou Číňané, Vietnamci, Thajové či Indové. Počet 47 etnik se odrazil i v cenzu realizovaném v roce 1995.⁹³⁹ I ten byl poznamenán řadou problémů a nepřesností. Laoský etnolog a vysoce postavený úředník NLSS pracující v oddělení etnických menšin Sísuk o tom napsal: „Podle údajů Výboru pro sčítání obyvatel (z roku 1995 – pozn. aut.) populace (v Laosu)

vzrostla na 4 574 848 obyvatel, z nichž 24 084 nemá specifikovanou etnickou příslušnost a 10 201 se neobjevilo na seznamu 47 etnických skupin. Mnoho problémů se objevilo, když byly výsledky sčítání zaslány stranickým a státním organizacím v provinciích. Statistické oddělení obdrželo dopisy a telefonáty z Ústředního výboru (Laoské lidové revoluční strany – pozn. aut.) a zástupců etnických skupin v provinciích, upozorňující na absenci jmen etnických skupin a rovněž na jména, jež neuspokojovala dané etnické skupiny.⁹⁴⁰ Jedenáct jmen na seznamu muselo být zkorigováno, protože mělo koloniální konotace, či bylo považováno za urážlivá.⁹⁴¹

„Klasický“ v této souvislosti byl případ, kdy příslušníci etnické skupiny Praj z provincie Sajňabúli byli do sčítání z roku 1995 zařazeni pod jménem Thin, i když řada zdejších vesnic Praj toto jméno neuznává.⁹⁴² S podobnými případy administrativně vytvořených či přenesených jmen jsem se během své terénní praxe setkal vícekrát.

V roce 1999 zahájili pracovníci Laoské fronty národní výstavby, Neo Láo Sangsátu, terénní kampaň zaměřenou na sběr dat o etnických skupinách na území Laosu. Hlavním cílem kampaně bylo se konečně zorientovat ve změti protichůdných informací a nepřesností, které přetrvávaly po cenzu z roku 1995. Týmy, složené z pracovníků Oddělení etnických menšin NLSS, byly na jaře 1999 vyslány do různých oblastí Laosu. Kampaň probíhala až do září téhož roku. Provincie byly rozděleny do pěti hlavních geografických oblastí. Týmy pobývaly v každé provincii zhruba měsíc.

S výjimkou dvou lidí měli členové týmů jen minimální, ne-li žádné znalosti o metodologii sběru etnografických dat. Pouze před odchodem do terénu prošli několikadenním školením, jež vedl Sísuk. Ten sice na podkladě Kajsónovy studie vypracoval v roce 1999 metodologickou rukověť pro sčítání a etnickou klasifikaci obyvatel Laosu: „Kritéria pro vedení výzkumu etnických skupin pro celostátní statistický sběr“.⁹⁴³ Její uplatňování v praxi však nebylo příliš striktní. Je však nutné poznamenat, že hlavním úkolem terénních pracovníků nebyl vyčerpávající výzkum, ale shromažďování informací od provinčních úřadoven NLSS. Nešlo tedy o přímou práci v prostředí etnických komunit, ale o sběr sekundárních dat. V rámci kampaně proběhlo pouze několik kvalitativně zaměřených výzkumů, jež většinou řídil osobně Sísuk.

Na podkladě informací získaných během kampaně byl sestaven seznam 55 etnických skupin v Laosu a řady etnických podskupin.

Seznam vzbudil nevoli ústředních orgánů, a byl proto seškrtnán na oficiálně uznaných 49 jmen, přičemž vyškrtnutá jména se ocitla v kategorii „podskupina“.

Případ pokračoval roku 2005, kdy laoské Národní shromáždění neschválilo nový seznam etnických skupin navržený Neo Láo Sangsátem. Finální, oproti dříve schválené verzi z roku 2000 jen kosmeticky upravený seznam 49 uznaných etnických skupin a 160 podskupin Národní shromáždění formálně schválilo svým Agreementem č. 213, datovaným 24. 11. 2008. Přitom všechna etnika Laosu označuje za příslušníky jediného laoského národa.⁹⁴⁴

Stalo se tak poté, co vedení Neo Láo Sangsátu seznam nejdříve konzultovalo s politbyrem.⁹⁴⁵ Politické imperativy jsou v tomto kontextu zřejmé.

Laoská vláda až do roku 2001 používala geomorgologické členění obyvatel Laosu na Láo Lumy, Láo Thengy a Láo Súngy. Poté byla tato klasifikace oficiálně zavržena. Vedení NLSS v červenci 2001 oznámilo klasifikaci na jazykovém principu s využitím čtyř etnolingvistických kategorií: lao-thajské, hmong-mienské, mon-khmerské a čínsko-tibetské. Rovněž tuto klasifikaci Národní shromáždění oficiálně přijalo koncem roku 2008 a definitivně zrušilo předcházející etnicko-geomorfologické členění.

Laos přistoupil na Deklaraci práv domorodého obyvatelstva OSN (*UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, UNDRIP), ale kategorii „domorodé obyvatelstvo“ nevyužívá. Namísto toho v Kajsónových intencích v souvislosti s menšinovými etniky operuje s termíny *bandá phao*, „kmeny“, či *pasáson bandá phao*, „kmenový lid“ či *bandá sát phao*, „kmenové národnosti“.

Nezávislé výzkumy

Zvláštní kapitoly v etnické klasifikaci Laosu představují nezávislé výzkumy. Po léta byla základní prací vymezující etnické skupiny v pevninské jihovýchodní Asii práce F. M. Lebara, G. C. Hickeyho a J. K. Musgraveho, vydaná v roce 1964.⁹⁴⁶ Situaci v Laosu zpracovávala se značnou nepřesností z tehdy dostupných zdrojů. Další posun přinesly některé dílčí etnologické a lingvistické studie realizované v prostředí různých laoských etnik – zejména Laů, Lüů, Khmuů, Lametů, Katuů, Akhaů, Jaů, Hmongů a Saeků. Novější informace se objevily i ve studiích a projektových zprávách realizovaných

rozvojovými organizacemi. V etnické klasifikaci začaly být přijímány mezinárodní normy.

Jedním z oblíbených témat odborníků se stala kritika laoského etnicko-geomorfologického vymezení. Kritici tradičního principu poukazovali především na to, že geomorfologická kritéria této klasifikaci neodpovídají. Například někteří Láo Súngové, jako Hmongové, žijí na náhorních planinách a v nížinách; podobně je tomu i u Láo Theungů – např. Khmuů, Katangů, Suajů. Naopak někteří Horští Thajové jsou řazeni mezi Láo Lumy, i když obývají horská údolí. Například Thaj Phuanové z provincie Siang Khuáng, Thaj Déngové a Thai Kháové z provincie Huaphanu žijí v nadmořských výškách mezi 800 a 1000 m nad mořem. Příslušníci austroasijské jazykové rodiny z provincie Sékóng, jako Katuové či Tariangové, často žijí na horských vrcholcích, a měli by proto být řazeni mezi Láo Súngy a nikoli Láo Theungy. Etnika ze stejné jazykové rodiny v provincii Attapéu, Ojové, obývající po více než tři generace nížinu a obdělávající zavlažovaná rýžová pole, jsou klasifikováni jako Láo Theungové. Podobně je tomu i u skupin Suaj a Katang v Āmpásaku a Sálavanu.⁹⁴⁷ Takových příkladů je v odborné literatuře uváděno více.

To, co se do podobných výpočtů a kritiky tradiční laoské klasifikace promítlo, bylo nepochopení jejího obsahu, vycházející ze striktního trvání na geomorfologických kritériích. V laoském prostředí totiž termíny Láo Theung či Láo Súng ani zdaleka neznamenají, že jeho nositelé musejí obývat horská úbočí, či horské vrcholky. V počátcích vytváření etnické mapy Laosu tomu tak skutečně bylo, postupem doby však tyto termíny získaly jinou náplň.

Termíny „Láo Theung“ a „Láo Súng“ pocházejí z laoštiny a užívali je příslušníci centrální etnické majority pro označení obyvatel okrajových území. Během procesů vytváření moderního laoského státu se pak tato terminologie vžila jako označení kategorií etnických skupin, vyznačujících se v národním kontextu příbuznými znaky – původem, jazykem, kulturou, ekonomikou, historickou zkušeností, sociálním postavením aj. Teritorium usídlení ztratilo svůj původní význam. Láo Theungem či Láo Súngem proto člověk zůstává, i když žije třeba v hlavním městě Vientianu. Vnímá tak sám sebe a je tak vnímán i svým okolím.

V multietnickém prostředí Laosu tato tradiční klasifikace sehrála během různých historických období procesů národní konsolidace významnou

Tabulka 2: Seznam 49 etnických skupin v Laosu schválený vládou LLDR (laosky/česky/anglicky)⁹⁴⁸

Lao-Thaj	Mon-Khmerská
ລາວ Lao (Lao)	ກຶມມ Khmu (Kmmu, Khmu)
ຜໄທ Phuthaj (Phuthai)	ໄປຣ Plai/Prai (Plai, Prai)
ໄຕ Taj (Tai)	ຊິງມນ Singmun (Singmun)
ລື Lü (Lue)	ຜອງ Phong (Phong)
ຍວນ Juan (Yuan, Youane)	ແທນ Then (Thaen)
ແຊກ Sek (Saek)	ອິດ Idu (Idu)
ຢັງ Jang (Yang)	ບິດ Bit (Bit)
ໄທເໜືອ Thaj Neua (Thai Neua)	ລະເມດ Lamet (Lamet)
	ສາມຕາວ Samtao (Samtao, Xamtao)
Hmong-Jao (Miao-Jao)	ກະຕາງ Katang (Katang)
ມິງ Hmong (Hmong)	ມະກອງ Mangkong/Makong (Mangkong)
ຢາວ/ອິວມູນ Jao (Yao, Mien, Lumien)	ຕຣີ T'ri/T'li (T'ri)
	ຕະໂອຍ Taoj (Ta-Oy, Taoj)
Čínsko-Tibetská	ຢຣ J'ru (Y'ru)
ອາຄາ Akha (Akha, Ikaw, Kor)	ຕຣຽງ Tariang (Tarieng, Talieng, Tlieng, Trieng)
ສິງສິລິ Singsili (Singsili)	ແຢະ Je (Yae, Yeh)
ລາຮ Lahu (Lahu, Mousseur)	ລະວີ Lavi (Lavi)
ສິລາ Sila (Sila)	ບເຣົາ Brao (Blaو, Brao)
ຮາຍີ Hañi (Hani, Hayi)	ກະຕາ Katu (Katu)
ໂລໂລ Lolo (Lolo)	ໂອຍ Oj (Oy)
ຫໍ Ho (Haw, Hor)	ກຣຽງ Kriang (Klieng, Krieng)
	ສະດາງ Sedang/Sadang (Sadang, Sedang)
	ຮາຣັກ Alak (Alak, Arak, Lalak, Rarak)
	ຊວຍ Suaj (Suay)
	ຂະແມ Khmer (Khmer)
	ປະໂກະ Pako (Pako)
	ຕຸມ Tum (Tum, Toum)
	ງວນ Nguan (Nguan)
	ມອນ Mon (Mon)
	ກຣີ Kri (Kli /Kri)
	ເຈັງ T'eng (Cheng)

Tabulka 3: Počty příslušníků laoských etnických skupin podle cenzu z roku 1995⁹⁴⁹

Etnická skupina	Počet	%	Etnická skupina	Počet	%
Lao	3 067 005	54,6	Thaj Neua	14 799	0,3
Khmu	613 893	10,9	Kriang	12 879	0,2
Hmong	451 946	8,0	Je	10 570	0,2
Thaj	215 254	3,8	Ho	10 437	0,2
Phuthaj	187 391	3,3	Singmun	8565	0,2
Lü	123 054	2,2	Ĥeng	7559	0,1
Katang	118 276	2,1	Ňaheun	6 785	0,1
Makong	117 842	2,1	Jang	6160	0,1
Akha	90 968	1,6	Khme	5825	0,1
J'ru	47 175	0,8	Tum	4458	0,1
Suaj	42 834	0,8	Sek	3733	0,1
Singsili	37 447	0,7	Samtao	3533	0,1
Taoj	32 177	0,6	Sila	2939	0,1
Ňuan	29 442	0,5	Bit	1964	0,0
Triang	29 134	0,5	Lolo	1691	0,0
Jao	27 449	0,5	Lavi	1193	0,0
Tri	26 680	0,5	Sadang	938	0,0
Phong	26 314	0,5	Hani	848	0,0
Brao	22 772	0,4	Nguan	722	0,0
Katu	22 759	0,4	Edu	649	0,0
Praj	21 922	0,4	Moj	534	0,0
Oj	22 458	0,4	Then	514	0,0
Alak	21 280	0,4	Kri	495	0,0
Lamet	19 827	0,4			
Pako	16 750	0,3	Ostatní	12 532	0,2
Lahu	15 238	0,3	Neznámá	54 643	1,0

úlohu. V modernizačních procesech počátku 21. století se její význam oslabuje, bude však trvat ještě dlouho, nežli její užívání v Laosu vymizí docela.

Koncem roku 1995 sestavili J. R. Chamberlain, C. Alton a A. G. Crisfield⁹⁵⁰ na základě dostupných sekundárních dat novou klasifikaci pro Světovou banku. Jejich analýzou a komparací v Laosu identifikovali 236 etnických skupin náležejících do čtyř jazykových rodin: thaj-kadaj, austroasijské (mon-khmerské), hmong-mien (miao-jao) a čínsko-tibetské (tibeto-barmské).⁹⁵¹ Většinu informací o aktuální situaci a popis způsobu života laoských etnik Chamberlain a kol. převzali z tehdy čerstvě vydané práce L. Chazéeho (1995).⁹⁵² Ta obsahovala data shromážděná během terénního výzkumu v letech 1989–1994 v 95 laoských distriktech a 450 vesnicích. Další data, shromážděná během dodatečného výzkumu v letech 1995 a 1998, byla doplněna do anglické verze publikace (2002).⁹⁵³ L. Chazée tak provedl se značným úsilím základní výzkum ve 12 ze 16 laoských provincií – Luang Phabángu, Sajňabúli, Vientianu, Bokéu, Luang Namthá, Udomsaji, Phongsáli, Huaphanu, Siang Khuángu, Bólikhamsaji, Sékóngu a Attapéu. Vycházel přitom z předpokladu, že každá vesnice by měla znát své sousedy v okruhu 20 kilometrů. Většinu interview však prováděl každých 10 km. Ta pak srovnával s údaji místních úřadů. Ve čtyřech zbývajících provinciích – Khammuanu, Sálavanu, Savannakhétu a Āmpásaku – byly informace shromažďovány podél hlavních komunikací. Údaje o příliš odlehlých a izolovaných oblastech byly doplňovány ze zdrojů místních oblastních a provinčních úřadů. L. Chazée tak shromáždil přímým výzkumem údaje o 129 ze 132 etnických skupin a podskupin, které dokázal zaregistrovat. Jak sám přiznává, nejde o vyčerpávající výčet, neboť některé skupiny do své studie nezařadil, protože o nich měl jen nepřesné informace a nedokázal je blíže klasifikovat. To se týkalo i některých skupin zaznamenaných v cenzu z roku 1995, jež L. Chazée neuvádí. I přes určité nedostatky, související zejména se skutečností, že autor byl vzhledem k značnému rozsahu problematiky nucen některé laoské komunity klasifikovat „z doslechu“, se v současné době jedná o nej kvalitnější a nejkomplexnější přehled laoských etnik a průlomovou práci v této oblasti.

Imperativy nové národnostní politiky laoské vlády

Omezování a likvidace kopaničářského zemědělství

Ve čtyřicátých letech pokrývaly 70 % povrchu Laosu lesy, v šedesátých letech to bylo 64 % a na konci osmdesátých let 47 %.⁹⁵⁴ Odhady FAO a Komise pro řeku Mekong (*Mekong River Commission*, MRC) z devadesátých let se pohybovaly mezi 40 % a 54 %. Podle oficiálních vládních zdrojů z roku 1999 zmizelo každý rok 70 000 až 220 000 ha lesa, MRC na základě satelitního snímkování z let 1993–1997 udávalo číslo 54 000 ha lesa.⁹⁵⁵ Program OSN pro životní prostředí (*United Nations Environment Programme*, UNEP) v roce 2001, odhadl, že při roční deforestaci 300 000 ha zmizí zbývající lesní porosty v zemi do 38 let.⁹⁵⁶ Odlesňování přináší v Laosu změny klimatu, erozi půdy, povodně a naopak vysušování, likviduje celé ekologické systémy. Tyto změny se nezhřídkou stávají nevratnými.⁹⁵⁷

Laoská vláda od konce osmdesátých let začala věnovat problému odlesňování zvýšenou pozornost. Za hlavního viníka tohoto stavu označuje horal-ské komunity praktikující kopaničářský způsob zemědělství, který ve svých dokumentech charakterizuje jako „zaostalý“ a „destruktivní“ vůči životnímu prostředí.

V květnu 1989 proběhla ve Vientianu pod patronací Světové banky První laoská národní konference o lesním hospodářství. Konference byla součástí Projektu rozvoje horských oblastí (*Lao Upland Development Project*), realizovaného FAO a UNDP za australské a francouzské technické asistence. Na konferenci byla přijata doporučení týkající se způsobu ochrany zhruba 170 000 km² (tj. 70 %) území Laosu.⁹⁵⁸ Laoská vláda zde vydala prohlášení, že do roku 2000 budou provedeny zásadní změny ve způsobu života 60 % z 1,5 mil. kopaničářských zemědělců v zemi.⁹⁵⁹

Roku 1993 Laos zavedl systém chráněných území, v jehož rámci vytvořil zvláštní kategorii 18 Národních lesních rezervací (*National Forest Reservations*, *Pa Maj Sanguán Hengsát*) pokrývajících území 28 200 km². Tyto rezervace byly později přejmenovány na Národní oblasti zachování biodiverzity (*National Biodiversity Conservation Areas*, NBCA) a rozšířeny na 21 území pokrývajících plochu zhruba 30 000 km² (13 % laoského území). V době uzá-
věrky studie bylo připravováno zřízení dalších 10 NBCA.

V roce 1993 bylo též vydáno nařízení premiéra č. 169, ustanovující v Laosu systém půdních zón. Půdy v něm byly rozděleny do pěti kategorií:

- chráněný les (*pa póngkan*), kde byly zakázány lidské aktivity, aby se předešlo erozi půdy, byly chráněny vodní zdroje; tyto oblasti měly rovněž význam pro národní obranu;

- konzervační les (*pa sanguán*), kde byly zakázány lidské aktivity, aby zde byla uchována fauna, flóra a biodiverzita oblastí zvláštním kulturního, vzdělávacího a vědeckého významu;

- obnovovací les (*pa fúnfu*) určený k opětovnému přirozenému zalesnění a poté k dalšímu využívání ze strany místních obyvatel;

- produkční les (*pa somsáj*), v němž je povolena těžba dřeva a sběr lesních produktů;

- degradovaný les (*pa sutsom*), který může být přidělován jednotlivým hospodářstvím pro zemědělské aktivity, těžbu dřeva a chov dobytka.

Tato zonální klasifikace byla zahrnuta i do dalšího výnosu premiéra č. 186 z roku 1994, týkajícího se přidělování půdy, a stala se základním nástrojem vládního Programu přidělování lesů a půdy (*Beng Ding Beng Pa*, BDBP). Tento program původně zahrnoval dohody mezi představiteli vesnických komunit organizovanými do zatupitelských rad na jedné straně a představiteli oblastních zemědělských a lesních úřadů o vymezení hranic pozemků pro hospodářské potřeby komunit a chráněných teritorií na straně druhé. Po vydání dekretu č. 169 byl tento program blíže specifikován na základě přijaté zonální klasifikace. Plochy půdy přidělované úřady kopaničářským komunitám byly rozčleněny tak, že se kopaničáři mohli v zemědělském cyklu pohybovat pouze mezi třemi plochami pozemků (jednou obdělávanou a dvěma ležícími ladem). Doba, po kterou mohla půda zůstat ležet ladem, byla později dále omezena na tři roky. Mezi roky 1995 a 2004 byla půda podléhající Programu z 90 % klasifikována jako lesní porosty, v nichž jsou zakázány zemědělské aktivity.⁹⁶⁰

Podle odhadů laoské vlády v roce 1999 praktikovalo kopaničářský způsob zemědělství 280 000 rodin, čili 45 % vesnic v zemi.⁹⁶¹ BDBP tedy byla zasažena značná část laoské populace, zejména v horských oblastech. Podle oficiálních statistik Program v roce 2005 zahrnul 7130 nížinných a zejména horských vesnic, resp. 440 000 hospodářství. V praxi byl přitom kladen důraz zejména na udržování těchto komunit ve vymezených teritoriích, mimo lesní porosty. Konkrétní přidělování polností mělo spíše druhotný význam.⁹⁶²

V roce 1994 vláda vyhlásila cíl podstatně omezit kopaničářské zemědělství do roku 2000. Podle těchto plánů mělo do této doby 160 000 rodin (asi 900 000 osob) přejít z kopaničářského způsobu obživy na „usazená zaměstnání“ (*ásip khong thí*). I když záměru nebylo dosaženo, aktivitami k jeho naplnění byly hluboce zasaženy prakticky všechny laoské provincie, zejména horské oblasti na severu a ve východních částech země. Téměř zlikvidován byl tzv. *pioneering system* (*haj léuan lój*), způsob kopaničářského zemědělství, příznačný pro skupiny miao-jao, který je založen na neustálém zakládání polí na nových pozemcích. *Rotation system* (*haj mun vian*), systém cyklické rotace pozemků, kdy se zemědělci po několika letech vracejí na stará pole, byl značně omezen. Tlak na přechod kopaničářů k usedlým formám zemědělství pokračoval.⁹⁶³

Laové z nížiny považují kopaničářské zemědělství za konkurenci lesního průmyslu, resp. komerční těžby dřeva a pěstování půmyslově využitelných stromů. Nahrazení nezavlažovaných polí (*haj*) monokulturními plantážemi eukalyptů či týku podporují i mnohé zahraniční rozvojové organizace jako cestu k hospodářskému pokroku. Podobně mezinárodní ochranné organizace podporují likvidaci kopaničářského zemědělství jako cestu k ochraně biodiverzity zbývajících lesních porostů v zemi.

UNDP realizoval jeden z prvních „integrovaných venkovských rozvojových projektů“ v distriktu Müang Hóm v provincii Vientiane koncem osmdesátých let. Projekt zahrnoval přesídlování horských vesnic do nížiny, kde měly přejít na závlahové zemědělství. Příznačné bylo, že jeden z konzultantů projektu v Müang Homu, Michel Gutelman, navrhol, aby vláda zavedla tresty vězení za praktikování kopaničářského zemědělství.⁹⁶⁴ Již následujícího roku po vyhlášení programu laoské vlády na likvidaci kopaničářského zemědělství přijaly FAO a UNDP speciální Akční plán pro tropické lesnictví (*Tropical Forestry Action Plan*, 1990), jenž měl v následující dekádě hluboce zasáhnout do životů 90 000 horalů. Jeho hlavním cílem byla likvidace kopaničářského zemědělství prostřednictvím podpory rozvoje jiných forem zemědělství, komerční těžby dřeva, zakládání průmyslových plantáží rychle rostoucích dřevin a reformy držby půdy.⁹⁶⁵

Laoská vláda pro svůj záměr získala i podporu několika významných donorů. Například Asijská rozvojová banka (*Asian Development Bank*) jí v roce 1997 schválila půjčku 5,6 mil. USD na tzv. Projekt stabilizace kopaničářského zemědělství (*Shifting Cultivation Stabilisation Project*), resp. „redukci

praktik kopaničářského zemědělství nebezpečných pro životní prostředí, neboli žďárového zemědělství, zavedením diverzifikovaného zemědělského systému a jiných hospodářských příležitostí“.⁹⁶⁶

Obdobný projekt, který získal grantovou podporu 1,3 mil. USD od UNDP, byl realizován v provincii Huaphan. V jeho důsledku proběhlo v provincii rozsáhlé přesídlování obyvatel.⁹⁶⁷

V souvislosti s likvidací a omezováním kopaničářského zemědělství se objevily četné problémy. Nejvýznamnější z nich se týká produkce potravin. Studie z mnoha míst Laosu a z prostředí řady etnických skupin prokazují, že v souvislosti s omezováním ploch určených pro žďarová pole a omezenou cirkulací se snížily výnosy rýže. Aby vesničané tyto ztráty nahradili, museli začít nadměrně vytěžovat sekundární přírodní zdroje prostřednictvím lovu, rybolovu a sběru lesních produktů. Biodiverzita lesů je tak nadále vysoce narušována, v prostředí horských komunit narůstá chudoba, v souvislosti s nedostatkem potravin se zvyšují zdravotní problémy populace. Již na konci devadesátých let proto někteří laoští rozvojoví pracovníci začali hovořit o projektech likvidace kopaničářského zemědělství jako o „projektech zastavení jedení“ (*khong kán jutthikán kin*).⁹⁶⁸ V řadě horských oblastí zemědělské výnosy poklesly natolik, že místní komunity byly donuceny před hrozbou hladu odejít do jiných oblastí, kde nařízení nebyla tak striktní. To zde zvyšovalo populační tlaky.

Vládní analýza, vypracovaná v souvislosti s projektem 7. pětiletého plánu národního sociálně-ekonomického rozvoje na léta 2011–2015, udává, že díky zavádění projektů na omezení kopaničářského zemědělství je nyní obděláváno systémem cyklické rotace pozemků (*haj mun vian*) 78 000 ha půdy a systémem zakládání polí na nových pozemcích (*haj léuan lój*) 3800 ha půdy. Ve srovnání se situací před pěti roky, objem ploch obdělávaných kopaničářským způsobem poklesl o 33 %.⁹⁶⁹ Tento sestupný trend bude zřejmě i nadále pokračovat. 7. pětiletý plán na léta 2011–2015 v tomto ohledu vytyčil úkol dokončit alokaci lesní a zemědělské půdy a rovněž vodních zdrojů se záměrem zavedení dalších ochranných opatření a rovněž provádění reforestace půdy.⁹⁷⁰

Ambiciózním cílem laoské vlády je do roku 2015 zajistit pokrytí laoského území ze 65 % lesy; resp. obnovit přírodní les na 3,9 mil. ha půdy a provést kompletní reforestaci na 200 000 ha půdy. Tím učinit Laos „jednou z nejzeleňějších zemí světa“.⁹⁷¹

Snahy o likvidaci kopaničářského zemědělství proto budou pokračovat. Významným problémem přitom zůstává, že současná laoská legislativa neuznává práva místních občin na lesy a pozemky, ale nadále je deklaruje jako vlastnictví státu. Komunity mohou tyto pozemky užívat pouze v případě, že jsou jim přiděleny oblastní státní správou. Ta jim pozemky může opět odebrat. Koncept tradičního držení „komunitních“ či „vesnických“ lesů (*pa maj bán*), vycházející ze zvykového práva, se v nové laoské legislativě neobjevuje. Stát s pozemky, na nichž komunity žijí, tedy může nakládat po svém – zemědělsky je využívat, budovat na nich průmyslové podniky či je pronajímat zahraničním investorům.⁹⁷²

Industrializační projekty v horách

Osmý sjezd Laoské lidové revoluční strany roku 2006 určil, že Laos se má do roku 2020 vymanit ze skupiny nejméně rozvinutých zemí. To si vyžaduje provést industrializaci země.⁹⁷³

V době před zavedením reformem *t'in tanakán maj* ve znárodněném laoském průmyslu pracovalo pouhých 8000 osob a průmysl rozhodně netvořil ekonomickou základnu, na níž stála moc komunistů. Vláda proto celkem bez problémů v roce 1988 vyhlásila program privatizace státních podniků. Privatizace se zpočátku rozbíhala pomalu z důvodu malého zájmu investorů. Ti od počátku devadesátých let projevovali zájem spíše o jejich pronájmy. Do roku 1994 však již byla většina hlavních státních podniků v soukromých rukou a na konci roku obdržela ministerstva a provinční správy povolení uzavřít ztrátové podniky a rozprodat jejich vybavení. Privatizace nebyla prováděna prostřednictvím veřejných soutěží, ale prostřednictvím přímých kontaktů pověřených úředníků s investory. To poskytlo mnoho příležitostí k rozkrádání a korupci.

Průmyslová výroba v Laosu je nadále málo rozvinuta, i když po změně ekonomické politiky vlády a uvolnění restrikcí začala pozvolna nabírat dynamiku. Jejím rozvoji po léta brání slabý místní trh, relativně vysoké dopravní náklady, špatný přístup na trhy a do přístavů v sousedních zemích, konkurence levných zahraničních výrobků, příliš úzce zaměřené investice, soustředěné především na extenzivní získávání nerostných a přírodních surovin či energií. V důsledku toho v posledních letech pouhých pět průmyslových sektorů – potravinářství, dřevařství, oděvní průmysl, tabákový průmysl

a těžba nerostných surovin – vytváří $\frac{3}{4}$ veškeré průmyslové produkce v Laosu. Výrazný rozvoj v Laosu prodělal oděvní průmysl, který je dnes ovšem z velké části v cizích rukou. Investoři těžili a těží z výhody místní levné pracovní síly a rovněž využívají kvóty na vývoz laoského zboží do zemí Evropské unie či USA.

Zemědělství nadále zůstává hlavní ekonomickou aktivitou v Laosu. I když je zemědělsky obděláváno pouhých 7,5 % laoského území, v zemědělství je zaměstnáno 80 % laoských pracovních sil. Zemědělství dlouhodobě vytvářelo kolem poloviny laoského HDP, toto číslo však v souvislosti s pokračující industrializací Laosu klesá.⁹⁷⁴

Laoská vláda ve snaze o ochranu lesních porostů v minulých letech sice rozsáhle zasahovala do života etnických menšin, ale přitom jako by „přehlížela“ činnost některých dřevařských a plantážnických společností. Příznačné je, že v oblastech, kde došlo k omezení činnosti kopaničářských komunit, či jejich odsunu, se nezřídka záhy rozběhla extenzivní průmyslová těžba dřeva, prováděná společnostmi z Vietnamu, Japonska, Tchaj-wanu aj. Laoská vláda projevuje ve vztahu k těmto společnostem značnou toleranci. Těžaři totiž na rozdíl od kopaničářů přinášejí do laoské ekonomiky zisk. Objemy vytěženého dřeva jsou zkruslovány, zákon zakazující vývoz nezpracovaných kmenů stromů je rozsáhle porušován. Těžební společnosti neváhají v případě potřeby korumpovat odpovědné úředníky.

V poslední dekádě je zaznamenáván i výrazný nárůst zahraničních investic do zřizování plantáží průmyslových dřevin – pěstování eukalyptů, agaru, týku a kaučukovníků. Tyto plantáže jsou zakládány ve všech laoských provinciích. Významnou roli přitom sehrávají čínští a vietnamští investoři. Domácí a zahraniční investoři v Laosu kontrolují více než 300 000 ha kaučukovníkových plantáží. Laoské ministerstvo zemědělství a lesnictví dále plánuje do roku 2020 rozšířit plochu těchto plantáží na 500 000 ha.⁹⁷⁵

Problémy spojené se zřizováním a provozem průmyslových plantáží však dosahují ještě dále. Rozšiřování pozemků využívaných pro plantážnictví s sebou přináší likvidaci lesních porostů a ekosystémů, zbavuje obyvatele horských vesnic přírodních zdrojů i pozemků vhodných pro zakládání polí, vytlačuje je z jejich tradičních teritorií na okrajová území. Očekávaný nárůst pracovních příležitostí se pro hodiny koná jen v omezené míře, protože na

plantáže přicházejí pracovat laoští dělníci a technici z nížiny a rovněž čínští a vietnamští pracovníci ze zahraničí.⁹⁷⁶

Část kaučukovníkových plantáží v zemi vlastní malí a střední zemědělci, většinou Laové z nížiny. Do hor pak dnes pronikají především větší společnosti disponující dostatečnými prostředky. Zřizování kaučukovníkových plantáží zpravidla předchází konfiskace tisíců hektarů zemědělské a lesní půdy. Tato půda, již tradičně užívali příslušníci místních etnických minorit, bývá vesničanům odebrána bez náhrady. Řada vesničanů v důsledku toho ztratila možnost obživy a zvýšil se tlak na využívání zbývající půdy a lesních porostů. Roku 2012 příslušníci etnické skupiny Harak z provincie Sekong protestovali ve Vientianu proti zabírání jejich tradičně držené půdy pro zřizování kaučukovníkových plantáží prováděnému vietnamskou firmou. Vystoupili i v rozhlasu. Laoské správní orgány na to odpověděly zákazem vysílání programu a zatýkáním harackých aktivistů. Ve stejném roce došlo ke konfliktům o komunitní půdy, na planině Bólavén, kde vietnamská společnost získala koncesi na kávové plantáže a občinové pozemky příslušníků etnické skupiny Čru.⁹⁷⁷

V roce 2013 vyhlásila vláda moratorium na udělování koncesí k zřizování eukalyptových a kaučukovníkových plantáží a těžbě nerostných surovin. Již v minulosti bylo vyhlášeno několik takových moratorií, ta však byla rozsáhle obcházena. Dřevařské a plantážnické společnosti nezřídka pronikají i do oblastí vymezených jako biosférické rezervace. Například velkou část chráněné oblasti Nam Há dnes pokrývají kaučukovníkové plantáže. S podobnými problémy se setkáváme po celé zemi.⁹⁷⁸

V posledních dvou dekadách začala být v laoských horách realizována i řada projektů těžby nerostných surovin, výstavby komunikací a výstavby vodních elektráren. Těžbařský sektor dnes prodělává v Laosu boom. V současnosti zde operuje 152 těžbařských společností, z nichž 70 má domácí vlastníky a zbytek jsou mezinárodní firmy.⁹⁷⁹ Důlní společnosti se v Laosu zaměřují na těžbu olova, stříbra, zlata, cínu, drahých kamenů, vápence a dalších nerostných surovin.⁹⁸⁰ Čínští investoři projevíli značný zájem o povrchovou těžbu železné rudy v různých částech země. Čínské a australské firmy společně budují továrny na zpracování bauxitu a výrobu hliníku na planině Bólavén v provincii Ĥampásak.⁹⁸¹

Těžba nerostných surovin vynáší značné zisky investorům, plní státní pokladnu, přináší vedlejší příjmy odpovědným státním úředníkům. Běžné proto je, že v krátkodobé perspektivě jsou finanční výhody upřednostňovány před ekologickými škodami.

Na životní prostředí horalů mají tyto aktivity zničující dopad. Ve zprávách o ekologické situaci v Laosu se stále častěji objevují informace o plošné likvidaci porostů a půd, užívání chemikálií při těžbě nerostných surovin, zamořování ovzduší nebezpečnými zplodinami, znečišťování a zamořování vodních zdrojů těžkými kovy, jež ohrožují zdraví obyvatel. Například v roce 2007 pronikly na veřejnost zprávy o tom, že čínská těžba zlata v provinciích Attapéu a Sékóng, při níž jsou používány kyanid a rtuť, značně poškozuje místní životní prostředí.⁹⁸²

Další projekty v horách, jež silně ovlivňují životní prostředí zdejších etnik, jsou spojené s výstavbou vodních elektráren a přehrad. Ta souvisí s dalším záměrem vlády učinit z Laosu „baterii Asie“. V současné době je ukončována řada projektových studií elektráren, některé projekty již byla schváleny a jiné odstartovány. To se týká např. přehrad Sékóng 4 a 5 (provincie Sékóng), Sepian-Sénam Nój, Sekatam (provincie Ďampásak), Nam Kong 1 (provincie Attapéu), Nam Thá 1 (provincie Luang Namthá), Nam Khan 2 (Luang Phabáng), Nam Théun 1 (provincie Bólikhamsaj), Nam Théun 2 (provincie Khammuan), Nam Ngum 2 (provincie Vientiane). Celkem bylo v roce 2012 ve výstavbě 12 nových vodních děl.⁹⁸³ Vzhledem ke zkušenostem s již realizovanými projekty přehrad, jako když se objevila řada problémů souvisejících s likvidací přírodního prostředí a nuceným přesídlováním horalů, je zřejmé, že i tento rozvojový program bude realizován na účet místních domorodých komunit.⁹⁸⁴

S projekty industrializace souvisí i rozsáhlá výstavba dopravních tepen v horách ve směru na Vietnam a Čínu, za níž stojí záměr laoské vlády stát se „křižovatkou jihovýchodní Asie“, přes níž by putovalo zboží a lidé ze severu na jih a z východu na západ. Vzhledem k současné ekonomické a politické situaci v regionu to není záměr nijak utopický. Dopravní tlak v těchto směrech roste a s tím i vzrůstá zájem zahraničních investorů. Cesta č. 3, tzv. severo-jihní koridor vybudovaný s podporou Asijské rozvojové banky, dnes přes Laos spojuje Čínu s Thajskem. Další téměř dokončený projekt dopravního koridoru ve východo-západním směru by měl přes Laos spojit Thajsko s Vietnamem.

Budování komunikací nepochybně přináší do hor nové možnosti ekonomického rozvoje. Rovněž v jejich rámci však probíhají rozsáhlé odsuny horalů z půdy bez kompenzací. Horalé jsou navíc vystavováni silným civilizačním tlakům z nížiny, s nimiž se obtížně vyrovnávají.⁹⁸⁵

Součástí rozvoje ekonomických aktivit v Laosu je i turistický průmysl. Podobně jako další země v regionu, i Laos vsadil na rozvoj turistiky. V roce 1993 navštívilo Laos 100 000 turistů, většinou z Thajska.⁹⁸⁶ V letech 2006–2010 již bylo i přes světovou hospodářskou krizi a obavy z nemoci SARS v průměru 1,76 mil. turistů ročně.⁹⁸⁷

V letech 2013–2015 laoská vláda plánuje dosáhnout počtu 3 mil. turistů.⁹⁸⁸ Přitom je si dobře vědoma, že k dosažení tohoto cíle je nezbytné mít turistům co nabídnout. V Laosu v posledních letech výrazně vzrostl počet hotelů, ubytovacích zařízení a turistických kanceláří. Hlavní kulturní a historická místa v Laosu byla prezidentským dekretem vyhlášena za chráněné národní dědictví. Vláda rovněž odstartovala řadu podpůrných projektů ke zvýšení atraktivnosti země, jako jsou tradiční a jiné festivaly. Národní pětiletý plán pro roky 2011–2015 kalkuluje např. s rozvojem festivalů, jako je festival chrámu Vat Phú v Āmpásaku, Festival stúpy Síkhóttabong v Khammuanu, Sloní festival v Sajňabúli, Festival Černých Thajů v Luang Namthá, Festival etnické skupiny Tuangů v Udomsaji či Festival bavlněných květů v Bokéu.⁹⁸⁹

Významným lákadlem se stala i ekoturistika. Kromě návštěvy přírodních rezervací, je dnes v programech do nabídky turistických kanceláří běžně zahrnována i návštěva „nedotčených“ horských etnik, mnohdy spojená s přenocováním a ukázkami ze života horalů. Tato invaze turistů má na horaly jak pozitivní, tak i negativní dopad. V Laosu se dnes setkáváme s ekoturistickými projekty, které umožňují participaci horalských komunit na ziscích plynoucích z turistického průmyslu. Příkladem je projekt v Müang Singu, realizovaný s německou pomocí, v němž se podařilo propojit místní horalské komunity s oblastní správou a cestovními kancelářemi.⁹⁹⁰ Zároveň se dnes v Laosu setkáváme i s aktivitami turistických kanceláří i nezávislých cestovatelů, které mají na horalské komunity jednoznačně devastující dopad. Narušují jejich ekonomiky, sociální vazby, kulturu, přinášejí do prostředí horalů jevy jako prostituci či zneužívání drog.

Celkově je možné konstatovat, že Laos nadále nemá v souvislosti s industrializačními projekty dostatečně propracován systém ochranných opatření

a existující nařízení často nebývají dodržována. Výhody z realizace průmyslových projektů zatím bývají pro místní obyvatele minimální.

Drogový problém

Podle údajů Ministerstva zahraničních věcí USA laoská část tzv. Zlatého trojúhelníku (území zvýšené produkce drog na pomezí Thajska, Barmy a Laosu) v druhé polovině osmdesátých let dodávala 10 % světové produkce heroinu. V roce 1987 to představovalo 100–200 tun jeho základní suroviny – opia (ve srovnání s 1000 tunami opia produkovanými v Barmě a 15–30 tunami z Thajska).⁹⁹¹ Americké zdroje za rok 1989 dokonce udávaly 375 tun opia.⁹⁹² V roce 1998 byl Laos třetím největším producentem opia po Afghánistánu a Barmě. Zejména v devadesátých letech se v Laosu začalo šířit i pěstování marihuany a obchod se stimulačními drogami, tzv. *já-bá*, „bláznivou medicínou“ (metamfetaminem).

Laoská vláda ještě v roce 1988 tvrdila, že drogy nejsou laoským problémem – chyba spočívá v požadavcích dekadentní západní společnosti.⁹⁹³ Již v první polovině téhož roku však požádala Program OSN pro kontrolu drog (*United Nations International Drug Control Programme*, UNDCP) o finanční podporu projektu v Müang Namu na sever od Vientianu, zaměřeného na substituci pěstování opiového máku jinými plodinami. UNDCP poskytl Laosu částku 5 mil. USD na období pěti let, počínaje lednem 1989.⁹⁹⁴ V listopadu 1988 se laoská delegace, poprvé od vzniku LLDR, zúčastnila regionálního protidrogového semináře. Za podpory USA byl v roce 1990 zahájen šestiletý rozvojový program v provincii Huaphanu. Za americkou stranu projekt zajišťoval protidrogový úřad Ministerstva zahraničních věcí USA a za Laos ministerstvo zemědělství. Americká podpora činila 8,7 mil. USD. Opiový mák, jako základní zemědělská plodina, zde měl být postupně nahrazen sezamem, kávou, morušovníky a jinými plodinami. Program rovněž zahrnoval výstavbu vodních hrází, kanálů, komunikací, přesídlování apod.⁹⁹⁵ Vláda USA byla největším sponzorem protidrogových projektů v Laosu i v následujících letech. Například v roce 2004 činila tato pomoc 1,7 mil. USD.⁹⁹⁶ USA jsou navíc i hlavním donorem do fondu UNDCP, nyní přeměněného na Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (*UN Office on Drugs and Crime*, UNODC).

Šlo o dílčí projekty, které měly spíše lokální význam. Laoská vláda, vědoma si situace v horách, zaujímala k otázce pěstování opiového máku liberální stanoviska a neuchylovala se k příliš razantním opatřením. Tento postoj definovala i ve svém memorandu „Vyvážený přístup k likvidaci opia v Laosu“ z roku 1999. Argumentovala zde, že pěstování opiového máku není možné bez zavádění alternativních plodin a hospodářského rozvoje opiových oblastí. Spojené státy a protidrogové agentury však koncem devadesátých let začaly na laoskou vládu vyvíjet tlak, aby k drogové otázce zaujala rozhodnější postoj. Zlomovým se stal rok 2000, kdy UNDCP nabídl laoské vládě částku 80 mil. USD pomoci, jestliže do konce roku 2005 zlikviduje pěstování opiového máku. Hlavním architektem tohoto projektu byl Dr. Halvor Kolshus, zástupce UNDCP v Laosu. Jeho spolupracovníci ho popisují jako stoupence tvrdé protidrogové politiky, který měl bohužel jen minimální znalosti o životních podmínkách laoských vesničanů.⁹⁹⁷

Laoská vláda tuto lákavou nabídku rychle přijala. 7. sjezd LLRS v březnu 2001 prohlásil cíl zbavit Laos opia do konce roku 2005 za stranický úkol. V dubnu téhož roku schválil laoský parlament zákon zavádějící trest smrti za držení více než 500 gramů heroinu.⁹⁹⁸

Boj proti „drogovému zlu“ získal celonárodní charakter. Státní, místní a stranické orgány v provinciích začaly následně provádět masovou a agresivní eradikační kampaň. Mobilizovaly úředníky, studenty, vojáky a členy společenských organizací, kteří v akčních skupinách přijížděli do horských vesnic, likvidovali zde pole opiového máku a zabavovali vesničanům sklizené opium. To vše probíhalo bez ohledu na pomalý prokrok v rozvoji alternativních zdrojů obživy horalů.⁹⁹⁹

Tento postup vyvolal kritiku ze strany některých zaměstnanců protidrogových programů v Laosu a rovněž západních politiků. Sandro Serrato, vedoucí mise Evropské unie ve Vientianu, prohlásil, že „provádění eradikace opia je pravděpodobně příliš rychlé a postrádá zdroje“.¹⁰⁰⁰ OSN a USA však kampaň laoské vlády nadále veřejně podporovaly. Rovněž řada rozvojových pracovníků v Laosu byla přesvědčena, že jedině tvrdý postup vůči rolníkům je může odvrátit od pěstování tak výnosné plodiny, jakou je pro ně opiový mák.

S tím, jak se blížil termín roku 2005, se místní činitelé v provinciích ocitali pod stále silnějším tlakem ze strany centrálních orgánů. Rovněž státní média

pravidelně přinášela přehledy provincií a distriktů, které se již prohlásily za „osvobozené od opia“.¹⁰⁰¹

Do konce roku 2004 již byly za „osvobozené od opia“ prohlášeny provincie Udomsaj, Luang Namthá, Bokéo, Vientiane, Phongsáli, Huaphan, Siang Khuáng, Sajňabúli a Bólikhamsaj – a rovněž zvláštní oblast Sajasombún.¹⁰⁰²

Předseda Laoského výboru pro kontrolu drog se v rozhovoru s představiteli severolaoské provincie Phongsáli vyjádřil: „Jestliže se Phongsáli vrátí k pěstování nelegálních plodin, budou vás kritizovat ostatní provincie: budete obviňováni z podkopávání úspěchů, jichž dosáhli ostatní.“¹⁰⁰³

V protidrogových aktivitách se v Laosu s větším či menším úspěchem angažovaly i některé nevládní organizace. Za úspěšný lze označit např. projekt Německé společnosti pro technickou spolupráci (*Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit*) v Müang Singu, která začlenila protidrogové aktivity do svého rozvojového programu a dokázala je s ním integrálně propojit. Rozsáhle se věnovala detoxifikačním zdravotnickým projektům na komunitní úrovni.¹⁰⁰⁴

Mezi rozvojovými organizacemi se rovněž výrazně profilovala Pomoc norské církve (*Norwegian Church Aid*, NCA), která se již dříve angažovala v rámci podobných aktivit v severním Thajsku. Hlavním zdrojem jejího financování byl opět fond UNODC. Svoji pozornost soustředila na distrikt Long v provincii Luang Namthá, kde zahájila substituční program produkce opia. Tento program vyvolal poměrně rozsáhlou kritiku. Jeden z konzultantů projektu prohlásil, že „vede k destrukci tradičních ekonomik bez toho, že by byly vytvořeny dostatečné alternativy“.¹⁰⁰⁵ Pracovníci projektu naproti tomu tvrdili, že tyto ekonomické alternativy byly vytvořeny, a že vše probíhá koordinovaně s eradikačním programem laoské vlády.¹⁰⁰⁶ V letech 2002–2003 bylo odhaleno, že prostředky NCA určené k distribuci protidrogové literatury a osvěty po vesnicích byly namísto toho využity k vyplácení diet místním funkcionářům za účast při likvidaci makových polí.¹⁰⁰⁷ V roce 2006 obvinila nevládní organizace Spojený svět domorodých lidí (*United World of Indigenous Peoples*, UNWIP) na základě svědectví vesničanů pracovníky NCA, a rovněž rozvojové organizace Akce proti hladu (*Action Contre la Faim*, ACF), že zneužívají svého výsadního postavení při rozdělení prostředků k sexuálnímu zneužívání místních žen a dívek z etnické skupiny Akha.¹⁰⁰⁸

Laoská vláda v březnu prohlásila, že opiový problém v zemi byl úspěšně zlikvidován.¹⁰⁰⁹ Podle oficiálních zdrojů v důsledku vládní eradikační

kampaně poklesly plochy osázené opiovým mákem z 26 836 ha v roce 1998 a 17 255 v roce 2001 na zhruba 1800 ha v roce 2005.¹⁰¹⁰ To představovalo pokles o 93 %. Rovněž počet osob zneužívajících opium se snížil z 63 000 na 20 000.¹⁰¹¹ Vládní údaje z roku 2007 dokonce udávaly počet 12 000 toxikomanů.¹⁰¹²

I přes oficiální pochvalu laoské vlády již zpráva UNODC za rok 2005 nevyznívala tak příznivě. Vládní kampaň, v mnohém připomínající masové kampaně čínské kulturní revoluce, vyvolala v horách silné napětí, vedla k ekonomické degradaci horalských komunit. Socioekonomické studie upozorňovaly na fakt, že přibližně polovina z 2056 vesnic, které původně produkovaly opium, nemá stále vybudován systém substituční obživy a závisí na vnější rozvojové pomoci. Prudce se zhoršila životní úroveň horalů i jejich zdravotní stav. Hrozí proto reálné nebezpečí, že se budou k produkci opia ilegálně vracet. Nemožnost obživy a tlak vlády vedly v řadě případů k migracím horalů do jiných teritorií a do nížiny. Podle časopisu *The Economist* počátkem roku 2004 v důsledku agresivních eradikačních kampaní ztratilo své domovy 25 000 Hmongů, Akhaů a dalších horalů.²⁰¹³ Zdroje Amnesty International v roce 2005 udávaly dokonce počet 65 000.¹⁰¹⁴ Výkonný ředitel UNODC Antonio Maria Costa v projevu u příležitosti oslav likvidace opiového problému 19. 2. 2006 ve Vientianu prohlásil: „Laos je na kritické křižovatce. Skvělý úspěch, jehož bylo dosaženo, by mohl být zvrácen bez dostatečné pomoci. To by mohlo mít negativní vliv na bezpečnost a hospodářský rozvoj v regionu.“¹⁰¹⁵ Přiznal tak nutnost nápravy přehmatů eradikační kampaně.

UNODC urychleně přijal na léta 2006–2009 tzv. Rámcový strategický program (*Strategic Programme Framework*) pro Laos,¹⁰¹⁶ který měl poskytovat pomoc vesnicím dřívějších producentů opia, u nichž vzhledem k existujícím ekonomickým problémům existuje vysoké riziko návratu k bývalým aktivitám. Větší část z rozpočtu programu, který činí 18,4 mil. USD, je investována do alternativních rozvojových projektů, školení soudců a policistů, a rovněž podpory mezinárodní spolupráce. Program dále zahrnuje budování místních kapacit, zlepšení místní infrastruktury a služeb, zdravotnického zabezpečení. Pozornost věnuje i léčbě a sociální rehabilitaci toxikomanů, prevenci zneužívání drog, šíření HIV/AIDS a rovněž pronikání stimulačních drog do hor. Od poloviny devadesátých let zneužívání těchto látek a obchod s nimi v Laosu rostou a podobně jako obchod s opiáty jsou úzce napojeny na mezinárodní organizovaný zločin. Se zlepšením komunikací a otevřením hranic se horské

oblasti Laosu staly jedním z významných území jejich pašování z výroben v Barmě do zahraničí a naopak dovozu chemických prekurzorů.

Rovněž laoská vláda oprášila svůj starý dokument „Vyvážený přístup k likvidaci opia v Laosu“ z roku 1999 a využila ho jako základ svého „post-opiového scénáře“ na léta 2006–2009. I tento dokument apeluje na nutnost vytváření ekonomických a sociálních alternativ pro bývalé pěstitele opiového máku.¹⁰¹⁷

Hospodářská a rozvojová pomoc většího rozsahu je urgentní. Původní oblasti produkce opia v Laosu dnes vykazují nejnižší indikátory lidského rozvoje v zemi, v horách roste sociální napětí. Odborníci na drogovou problematiku s odstupem doby přiznávají, že eradikace opia v Laosu byla příliš překotná a zbavila mnoho horalských komunit zdrojů obživy. Mezinárodní tlak na likvidaci opiového problému ve svém důsledku vedl podle některých z nich k „humanitární katastrofě“.¹⁰¹⁸

Stále zřetelněji se rovněž ukazuje, že úspěch v boji proti drogám byl pouze dočasný. Po výrazném poklesu v letech 2001–2006 je produkce a nelegální obchod s drogami v Laosu opět na vzestupu. Již v roce 2006 stoupla rozloha ploch osázených opiovým mákem na 2500 ha,¹⁰¹⁹ v roce 2011 to podle údajů UNODC již bylo 4100 ha a v roce 2012 6800 ha. Produkce opia stoupla v letech 2011–2012 z 25 tun na 41 tun. Tento vzestupný trend nadále pokračuje a není zřejmé, kde se zastaví. Horalé, připravovaní o zdroje příjmů s agresivními eradikačními kampaněmi a přesídlovacími projekty, se k pěstování opiového máku vracejí. I přes pokračující restrikcí je lákadlo vysokých výkupních cen opia, které se v roce 2012 dosáhly částky 1800 USD za kilogram, značné. Pole s opiovým mákem jsou pouze lépe skryta v džungli.¹⁰²⁰

Někteří tradiční kuřáci opia, a rovněž začínající toxikomani, začali namísto, či současně s opiem, užívat doposud neznámý heroin. Výzkum UNODC z roku 2009 odhalil, že ve třech nejsevernějších laoských provinciích již užívalo 2,8 % horalů heroin, z toho 4 % intravenózně.¹⁰²¹ Novým trendem se stala výroba a zneužívání *já-bá*, „bláznivé drogy“ – amfetaminu.¹⁰²²

V únoru 2009 byl laoskou vládou schválen pětiletý Národní plán kontroly drog. Jeho cíle, zaměřené na zvrácení vzestupného trendu, se bohužel nepodařilo naplnit.¹⁰²³ Kontroverzní zůstává i účast mezinárodních rozvojových agentur v těchto procesech. Protože dříve podporovaly tvrdou linii politiky laoské eradikační politiky, mají problémy s tím, že by měly oficiálně změnit své postoje a přiznat chyby. Stejný problém má i laoská vláda – zejména poté,

co byla celá kampaň zaštitěna komunistickou stranou. Objevily se i potíže se shromažďováním prostředků od donorů, slíbených laoské vládě za úspěšně provedenou eradikační kampaň.

Je zřejmé, že dočasného mezinárodního úspěchu v likvidaci drogového problému v Laosu bylo dosaženo na účet jeho obyvatel. Je otázkou, jestli nové projekty OSN, zahraničních vlád, nevládních organizací i laoského vedení tento stav dokážou zvrátit.

Přesídlovací kampaň, ohnisková území a vesnická konsolidace

Určitým všelékem na problémy v horách se mělo stát „vnitřní přesídlování“ horských etnik z okrajových oblastí ke komunikacím a do nížin. Laoská vláda přitom argumentovala nezbytností „likvidace chudoby“ a „rozvoje venkova“.¹⁰²⁴ V prostředí etnických menšin tyto otázky představují závažný problém. Příslušníci etnických menšin nadále tvoří 93 % obyvatel Laosu, žijících pod hranicí chudoby.¹⁰²⁵

Cílem vládních projektů bylo omezit již zmiňované kopaničářské zemědělství, produkci opia, zajistit národní bezpečnost, integrovat horaly do ekonomického a sociálního života země, zajistit jim vzdělávání a lepší zdroje obživy. Významnou roli v těchto procesech sehrála i výstavba silnic, těžba přírodních surovin a zřizování plantáží, jimž na menšinových územích bránili jejich obyvatelé a bylo proto třeba je odstranit. Další migrační pohyb souvisel s usídlováním uprchlíků vracejících se do Laosu z jiných zemí pod dohledem Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky.

Hlavními komponenty přesídlovací kampaně se staly vytváření tzv. „ohniskových území“ a „vesnická konsolidace“.

„Ohnisková území“ (OÚ) představují oblasti, do nichž je koncentrováno velké množství rodin příslušníků horských etnik, aby jim zde byla poskytována účinná rozvojová pomoc s nižšími náklady, nežli by tomu bylo v odlehlých regionech, které doposud obývaly. Mají zde být vybudovány komunikace, školy, zdravotnická zařízení, má být usnadněn přístup horalů na trhy a zlepšena distribuce zboží, vytvářeny nové pracovní příležitosti.

Termín „ohniskové území/oblast“ (*khét t'ut sum*) začal být v Laosu užíván počátkem devadesátých let, kdy Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství (*International Fund for Agricultural Development*, IFAD) začal financovat takové území v Siang Khuángu. Laoská vláda ustavila v roce

1994 Ústřední vedoucí výbor pro rozvoj venkova (ÚVVVRV) s úkolem koordinovat program OÚ. Do roku 1996 většina provinčních výborů pro rozvoj venkova identifikovala ve svých regionech oblasti pro zřízení OÚ a předložila ÚVVVRV finanční rozpočty na jejich zřízení a provoz. Vláda v roce 1998 vyhlásila plán zřízení 87 OÚ na „národní úrovni“ (resp. pod přímým vládním dohledem) do roku 2002. Na OÚ mělo být soustředěno 1200 vesnic se 450 000 obyvatel, tedy v té době 12 % veškerého venkovského obyvatelstva Laosu. Polovinu z nich měli tvořit příslušníci horských menšin. Každé OÚ mělo být složeno průměrně z 16 vesnic s 5200 obyvateli.

V polovině devadesátých let laoská vláda s podporou IFAD vydala výzvu mezinárodním donorům, aby podpořili koncept OÚ jako základní koncept rozvojové pomoci. V důsledku toho zahájilo podporu OÚ nejméně pět agentur OSN (UNDP, UNICEF, UNCDF, WFP a FAO). Hlavním sponzorem vnitřního přesídlování se stal UNDP. Rovněž Asijská rozvojová banka, Světová banka a další donoři podpořili rozvoj infrastruktury spojené se zřizováním OÚ. Ze 115 mil. USD přidělených laoskou vládou na realizaci projektu OÚ na léta 1998–2002 údajně 83 % pocházelo ze zahraniční pomoci.¹⁰²⁶

Vedle OÚ na „národní úrovni“ správní orgány provincií a distriktů začaly budovat vlastní OÚ a začaly se obracet na donory s žádostmi o podporu financování výstavby jejich infrastruktury. Řada rozvojových agentur působících v regionech se tak stala sponzorem těchto aktivit.

Hlavním cílem „vesnické konsolidace“ (*tao hom bán* nebo *tat san bán khon thí*; VK) bylo soustředění rozstříštěných menších hospodářství a osad do větších stálých vesnic, jež mohly být snadněji spravovány centrálními orgány. Tato idea nebyla zcela nová, první projekty tohoto typu byly realizovány v laoských okrajových oblastech již v sedmdesátých letech. V jistém smyslu se jednalo pouze o variantu OÚ. V posledních letech však tlak vlády na vytváření VK zesílil – zejména poté, co ÚV LLRS vydal v roce 2004 direktivu¹⁰²⁷, že žádná vesnice v nížině by neměla mít méně než 500 obyvatel a vesnice v horách méně než 200 obyvatel.¹⁰²⁸ Významnou roli při tom sehrává i již zmiňovaný program přidělování půdy.

Závažným problémem z úhlu pohledu etnické problematiky je, že vesnická konsolidace probíhá bez ohledu na etnickou příslušnost obyvatel vesnických komunit či na zvyková práva, jež ve vesnicích fungovala před zahájením konsolidačních procesů. V nově vytvořených celcích jsou v důsledku

toho hmongsko-jaoské či mon-khmerské skupiny nezřídka znevýhodněny vůči etnickým Laům, kteří dominují v nově ustavených správních orgánech, v obchodu a těžbě z benefitů poskytovaných jim v rámci rozvojové pomoci novým celkům. Tradiční způsoby vedení menšinových komunit zastarávají a příslušníci těchto komunit v rostoucí míře závisejí při řešení svých problémů na státních institucích.¹⁰²⁹

Roku 2004 se v laoských vládních dokumentech a médiích objevil nový termín *kumbán* (*kum* znamená laosky „skupina“, „uskupení“, *bán* je vesnice). I když v ústavě a státní legislativě týkající se administrativního uspořádání laoského státu není uváděn, laoské vládní dokumenty, včetně projektu 7. pětiletého plánu na léta 2011–2015, s ním hojně operují. Jde o termín související s konsolidačními projekty. Označuje 5–15 vesnic, seskupených vládními a provinčními správními orgány. Často kopíruje již dříve existující strukturu, tzv. *khet*, užívanou k organizování schůzí vesnických předáků na regionální úrovni. Jeho hlavním řídicím orgánem je výbor *kumbánu*. Většina výborů má 7–8 členů, z nichž přibližně polovinu tvoří státní úředníci z oblastní správy a polovinu předáci vesnic. Členové výborů jsou vybíráni, nikoli voleni. Všichni jsou zároveň členy komunistické strany. Předsedou výboru je vyšší úředník oblastní správy. Výbor *kumbánu* může mít i malou úřadovnu, v některých *kumbánech* je i policejní stanice a rovněž centrum technické pomoci.

Hlavním úkolem rady *kumbánu* je sestavovat rozvojový plán *kumbánu* a ten předkládat vedení oblastí s žádostí o finanční a materiální podporu. Oblastní správa pak v závislosti na dostupných fondech tuto pomoc poskytne či nikoli. Dalším úkolem výborů *kumbánů* je prosazovat státní a stranickou politiku ve svých vesnicích, podporovat jejich rozvoj a rovněž řešit vzniklé konflikty.

V Laosu je dnes více než 1100 *kumbánů*.¹⁰³⁰ Zřejmým cílem laoské vlády a komunistického vedení při jejich ustavování je uchovat si za nových podmínek *t'in tanakán maj* politickou a administrativní kontrolu nad venkovskými oblastmi a zároveň podpořit procesy decentralizovaného plánování a ekonomických aktivit. Prostřednictvím výborů *kumbánů* však může nadále tyto aktivity účinně kontrolovat. Významným problémem výborů je, že v případě sporů státu s vesnickými komunitami ani zdaleka nepředstavují orgán, schopný vzniklé problémy nestranně řešit.¹⁰³¹

Již krátce po zahájení přesídlovací kampaně a vesnické konsolidace se začaly objevovat vládní i nevládní studie upozorňující na obtíže těchto projektů

a jejich mnohdy devastující efekt na minoritní populace.¹⁰³² Výsledky těchto studií lze shrnout do několika základních problémových okruhů.

V souvislosti s projekty přesídlování horalů studie upozorňovaly, že ani zdaleka nešlo o dobrovolný proces, ale že příslušníci horských menšin jsou k přesídlení nezřídká nuceni administrativními i násilnými prostředky. Přesídlení pro ně neznamenal zlepšení životní úrovně. Přesídlenci byli nuceni vynakládat značné finanční prostředky na přestěhování a stavbu domů; část jich byla nucena zakupovat i zemědělské pozemky, zejména v oblastech, kde jich byl nedostatek. Došlo k poklesu zemědělských výnosů, protože přechod z produkce horské nezavlažované rýže na nížinnou zavlažovanou rýži působil zemědělcům značné obtíže. Objevily se problémy s nedostatkem potravin a výrazně se snížily příjmy přesídlených rodin. Přesídlení odsoudilo mnoho lidí, doposud zvyklých na ekonomickou soběstačnost, k nádeničině za nízké mzdy.

Docházelo ke zvýšené devastaci lesních zdrojů a likvidaci životního prostředí v důsledku snah horalů kompenzovat nedostatečnou úrodu sběrem lesních plodů a lovem; v mnoha oblastech vesničané obviňovali alokační program z ekologických změn a šíření epidemií.

Přesuny horalů na „ohnisková území“ vyvolávaly konflikty s komunitami, které na těchto územích již dříve sídlily a považují je za své tradiční vlastnictví. Špatná organizace přesídlování vedla ke kulturním střetům, sporům o pozemky, sporům o vodní a další zdroje aj. mezi přesídlenými horaly a starousedlickými vesnicemi, obývanými většinou Lay. Vládní přesídlovací programy vedly k následné nekontrolované migraci zpět do hor a rovněž do nížiny.

Přesídlení do nížiny mělo negativní vliv na zdraví horalů, protože horalé nebyli adaptováni na nížinné klima a měli vyvinutou menší rezistenci proti chorobám v nížině. Obyvatelé přesídleneckých vesnic byli zdravotně v horší kondici nežli činí národní průměr. Obtížné byly první tři roky, kdy lidé museli přivykat novému klimatu, byli oslabeni a obtížně čelí novým chorobám z nížiny, proti nimž nemají vyvinutou rezistenci. Některé vesnice byly doslova zdecimovány. I přes lepší přístup ke zdravotnickému zabezpečení zde byla mortalita mimořádně vysoká, to zejména v prvním roce po přesídlení. Úmrtnost v některých vesnicích, zejména v důsledku malárie, dosáhla až 30 %. Silně zasaženy byly zejména přesídlené a nově sedentarizované lovecko-sběračské skupiny ve středním Laosu.

Nevládní organizace *Action Contre la Faim*, která studovala v letech 2001 a 2003 dopady přesídlování na obyvatele distriktu Long v provincii Luang Namtha, v této souvislosti prohlásila, že tak vážné dopady špatně prováděného přesídlování na zdraví a úmrtnost lidí zaznamenala během svého působení v různých částech světa pouze mezi uprchlíky před válečnými konflikty.¹⁰³³

Závažné byly i závěry některých dalších studií věnovaných drogovým aspektům přesídlování. V roce 2000 prokázal P. T. Cohen u Akhaů v severním Laosu, že přesídlování pěstitelů opiového máku snižuje v jejich prostředí toxikomanii.¹⁰³⁴ C. Lyttleton v roce 2004 upozornil na fakt, že toto přesídlování pěstitelů někdy vede k novým formám závislosti, zejména na *já-bá*.¹⁰³⁵

Závěry studií prokazují, že ať byla vládní politika přesídlení dobře míněna či nikoli, její důsledky jsou pro mnoho horalů a horalských komunit ničující. I když mělo jít o programy „likvidace chudoby“ v okrajových oblastech, tyto programy významně přispěly ke zhoršení životní úrovně horalů, ničení životního prostředí v horách i nížině, ke kulturnímu vykořeňování příslušníků etnických menšin a nárůstu sociálních konfliktů.

Je ovšem nutné poznamenat, že postoje jednotlivých mezinárodních rozvojových agentur k tomuto problému nejsou ani zdaleka jednotné. Pohybují se od aktivní nekritické podpory programů přes jejich ignorování až po aktivní odpor proti nim.

Laoská vláda na kritiku ze strany donorů a mezinárodních organizací reaguje značně nedůtklivě a oficiálně nadále setrvává na svém stanovisku, že zřizování „ohniskových území“ a „vesnická konsolidace“ přispívají k likvidaci chudoby v Laosu.¹⁰³⁶ Nadále pokračuje v přesídlování horalů blíže velkým komunikacím a centrům v horách a do nížiny, i když ve značně menším rozsahu nežli v předcházejících letech období. 7. pětiletý plán rovněž nadále počítá s budováním dalších rozvojových vesnic.¹⁰³⁷ Laoská vláda považuje vytváření těchto vesnic a ustavování *kumbánů* za hlavní iniciativu k dosažení rozvojových cílů vytyčených dekrety Ústředního výboru LLRS č. 9, 13 a 3 z 30. 5. 2011. Tyto dekrety vytyčují úkol podporovat rozvojové kapacity na venkovské úrovni, zvyšování životní úrovně venkovanů, zlepšit politický systém a rovněž národní obranu a bezpečnost na venkovské úrovni. Snahou je zmenšit zatím často propastné rozdíly mezi venkovskými a městskými oblastmi.¹⁰³⁸

Je zřejmé, že laoská vláda bude v této politice pokračovat i v budoucnu. 7. pětiletý plán definuje v této souvislosti následující úkoly:

– nadále spojovat a reorganizovat malé roztržité vesnice do větších celků; rovněž v každé provincii vytvořit 1–2 nové modelové komunity (malá města), jako základ dalšího urbanizačního rozvoje;

– pokračovat v přesídlování horalů do nových oblastí, zcela zastavit (a zvrátit) proces deforestace a rovněž praktikování kopaničářského zemědělství;

– nadále využívat *kumbány* a vesnická uskupení (a rovněž přesídlování) jako nástroj v boji proti chudobě, při rozvoji zemědělství a lidských kapacit;

– rozšířit silniční síť do odlehlých a chudých oblastí a umožnit tak cestování do těchto oblastí v průběhu celého roku, vybudovat komunikace do nových ohniskových oblastí a ústředních vesnic *kumbánů*;

– rozšířit elektrifikaci venkova. Cílem je vybavit 80 % domácností v zemi elektrickým proudem a rozšířit elektrické sítě do všech městských center v zemi.¹⁰³⁹

Je zřejmé, že tradiční horalské komunity v Laosu zůstanou i do budoucna vystaveny silným vnějším ekonomickým, sociálním i kulturním tlakům. Je otázkou, do jaké míry se s těmito tlaky dokážou vyrovnat; zda dokážou z rozvojových aktivit těžit, či se naopak stanou jejich obětí.

Problém ozbrojené opozice

Rovněž v druhé polovině osmdesátých let pokračovalo povstání v horách. Celkově se vyznačovalo menší intenzitou. Zapojeny do něj byly některé skupiny Khmuů, Jaů a především Hmongové.

Na aktivity povstaleckého hnutí měla značně negativní dopad změna mezinárodní situace a tím i postojů vlád některých zemí k podpoře povstalců. V polovině osmdesátých let začaly zahraniční zdroje pomoci vysychat. Když Laos v roce 1985 normalizoval vztahy s Čínou, Peking v reakci na vzájemné sbližování rozpustil divizi „Lan Ná“ a uzavřel výcvikové tábory, v nichž dříve procházelo ročně výcvikem patnáct stovek povstalců. Thajsko v roce 1989 oficiálně ukončilo pomoc hmongským povstalcům operujícím z utečeneckých táborů. Spojené státy přerušily kontakty s povstalcí v roce 1988.¹⁰⁴⁰

V souvislosti s uvolněním vnitropolitické situace v Laosu v důsledku zahájených reforem a zmrazování zahraniční podpory řada ozbrojených uskupení ukončila boj. Jaoští povstalci bojovali proti laoské vládě až do roku

1987, kdy s ní uzavřeli mír.¹⁰⁴¹ Malé khmuské a další láotheungské skupiny znepokojovaly severní Laos, zejména v oblasti Sálá Phú Khun, ještě v devadesátých letech. Poté jejich aktivity značně ochably. Naopak hmongské hnutí, po určité stagnaci v druhé polovině osmdesátých a na počátku devadesátých let, prodělalo renesanci.

V létě 1999 proběhly silné boje mezi hmongskými partyzány a vládními vojáky v oblasti Nóng Hétu. Západní zdroje v Laosu tvrdily, že Hmongové věřili, že rok 2000 přinese symbolický zvrat v jejich téměř zapomenutém boji za svobodu. Zvyšovali proto intenzitu útoků proti vládním jednotkám. Silná partyzánské uskupení operovalo i podél cesty č. 7 v severním Laosu a v oblasti Phú Bija. K častým přestřelkám docházelo v okolí Planiny džbánů, kde proti povstalcům údajně společně operovaly laoská a vietnamská armáda. V květnu se nedaleko bývalého výcvikového tábora CIA Long Ěng zřítily vietnamská helikoptéra. V jejích troskách zahynul velitel generálního štábu vietnamské armády generál Dao Trong Lich a další vysocí armádní činitelé. Ze sestřelení helikoptéry byli podezříváni hmongští partyzáni.

Přesnější počet povstalců nebyl znám. Odhady se v minulých letech pohybovaly od 2000 do 20 000. Jeden z hmongských předáků Jang Tua Thao uvedl ve zprávě z 24. 4. 2004 pro tzv. Komisi pro shromažďování údajů (*Fact Finding Commission*, FFC), organizaci sídlící v USA, jež se snaží upozorňovat na situaci Hmongů v Laosu, že jde o 17 000 lidí bojujících ve dvou desítkách ozbrojených skupin. Asi 11 000 Hmongů rozdělených do 12 ozbrojených skupin mělo bojovat v provincii Siang Khuángu, zvláštní vojenské zóně Sajasombún, zřízené vládou pro boj proti povstalcům, a v oblasti Vang Viang. V provincii Vientiane mělo operovat pět skupin o 2000 lidech, v provincii Bólikhamsaj měly existovat dvě skupiny o 2000 lidech a v provincii Luang Phabáng jedna skupina o 1000 lidech.¹⁰⁴² Tyto počty zřejmě zahrnovaly i rodinné příslušníky povstalců. Podle laoských zdrojů a odhadů Amnesty International z roku 2007 však ve skutečnosti nešlo o více než dva tisíce bojovníků.¹⁰⁴³

Válka se během čtvrt století stala pro mnoho povstalců způsobem života. Některé skupiny již jenom loupily a zabíjely, aby měly z čeho žít. Značnou část svých zásob a výzbroje získávaly od nepřátel. Své zbraně používali partyzáni značně úsporně, pouze v případě, že si byli jisti zásahem. Snažili se ušetřit stále vzácnější munici. Zdrojem příjmů některých skupin se stal i obchod s drogami. Povstalci dopravovali opium z hor v okolí Phú Bija do

Thajska, kde je od nich přebírali hmongští emigranti. Část peněz z tohoto drogového obchodu šla na odboj, část na podporu uprchlíků a část emigranti zasílali zpět svým příbuzným do Laosu, kteří na jejich podpoře mnohdy existenčně záviseli.

Významnou úlohu při organizování a financování těchto aktivit hráli bývalí hmongští utečenci – dnes už američtí, australští či francouzští občané –, kteří se nadále odmítali smířit se ztrátou vlasti. V dubnu 1999 v Laosu zmizel Michael Vang, synovec generála Vang Páa. Podle některých informací plánoval zahájení protivládní ofenzivy v horách. V lednu 2000 bylo zadrženo šest amerických Hmongů, kteří se pokoušeli propašovat náklad automatických zbraní z Thajska do Laosu. Jiná skupina s nákladem zbraní a milionem amerických dolarů ve falešných bankovkách, určených pro laoské partyzány, byla zadržena v thajské provincii Nakhón Phanom v březnu 2000.¹⁰⁴⁴

V roce 2000 došlo k sérii bombových útoků ve Vientianu. Viníci nebyli odhaleni, ale podezření padlo na hmongskou opozici. V roce 2003 oznámila americká exilová skupina Hnutí laoských občanů za demokracii pracovníkům FFC, že zahájila povstání v jedenácti laoských provinciích. Laoská vláda toto tvrzení popřela. V reakci na zvýšení aktivity partyzánů však v letech 2000–2005 vystupňovala svoji protipovstaleckou kampaň, především ve zvláštní zóně Sajasombún. Podle zpráv utečenců a nezávislých pozorovatelů si přitom vojáci počínali se značnou brutalitou. Místní povstalecké skupiny byly stále více zatlačovány do defenzivy.¹⁰⁴⁵

V srpnu 2003 bylo opět oživeno hmongské mesianistické hnutí. Protože laoská vláda na okolnosti vzniku a šíření hnutí uvalila informační embargo, existuje o něm jen velice málo informací. Centrem hnutí se stala provincie Huaphan. Podle neověřených informací se rozšířilo i do provincie Phongsáli. Svědci ho popisují jako „panhmongské hnutí“ hlásající ustavení hmongského království nejen v Laosu, ale rovněž v oblastech Vietnamu a Číny obyvaných Hmongy. Laoská vláda věnovala problému značnou pozornost a dokonce vyslala viceprezidenta Neo Láo Sangsátu, Hmonga Tong Jéu Thoa, do Huaphanu, aby zde pomáhal při snižování napětí mezi orgány státní správy a hmongskými vesničany. Situace v Huaphanu se roku 2004 uklidnila.¹⁰⁴⁶

Počet větších a menších partyzánských skupin, které kapitulovaly, dále rostl. Na veřejnost pronikly zprávy jen o některých z nich. Proto je obtížné učinit si celkový obraz. V roce 2004 se podle zprávy FFC vzdalo 400 Hmongů ze skupiny, již velel partyzánský velitel Mua Tua Té, zástupcům vlády ve

zvláštní zóně Sajasombún. Skupinu tvořili převážně starší muži, ženy a děti a pouze menší počet bojovníků. 300 osob ze skupiny Jang Tua Thaa se vzdalo v provincii Luang Phabángu a 250 povstalců, jimž veleli Tong Sia Vü a Va Zé Vang, kapitulovalo v provincii Bólikhamsaj.¹⁰⁴⁷ Kapitulace menšího rozsahu následovaly. V červnu 2005 se vzdala vládě skupina 173 lidí, včetně žen, dětí a starců, ve vesnici Ťong Thuang v provincii Vientiane. V říjnu pronikly z Ťong Thuangu zprávy, že v souvislosti s kapitulací zde byli zatčeni a mučeni dva lidé. Dalšího muže zabili vojáci.

V říjnu 2005 se vzdalo 242 Hmongů (43 rodin) v provincii Bólikhamsaj. Laoské úřady popřely, že by šlo o povstalecké Hmongy, a tvrdily, že šlo o místní obyvatele bez vazeb na povstalece.¹⁰⁴⁸

V polovině listopadu 2006 kapitulovalo 200 Hmongů v provincii Bólikhamsaj poblíž vietnamské hranice. V prosinci 2006 se vzdalo úřadům dalších více než 400 Hmongů v Siang Khuángu ze skupiny Mua Tua Tea. Jejich vůdce doprovodil skupinu do vesnice Bán Há a poté se s několika svými muži vrátil zpět do džungle. Podle svědectví vesničanů byli lidé ze skupiny „velice hladoví a unavení“. Vesničané jim poskytli potraviny, po příchodu vojáků byli zaregistrováni a odsunuti.¹⁰⁴⁹

V lednu 2006 byla v důsledku výrazného zlepšení bezpečnostní situace zrušena zvláštní zóna Sajasombún a její dva distrikty byly převedeny z vojenské správy na civilní správu provincií Siang Khuáng a Vientiane. Střety menšího rozsahu v horách však nadále pokračovaly. 6. 4. 2006 došlo k incidentu pouhých 20 kilometrů na východ od známé turistické destinace Vang Viang, při němž vládní vojáci zabili 26 Hmongů, většinou neozbrojených žen a dětí, kvůli jejich spojení s povstalcí. V prosinci 2006 došlo k tvrdým ozbrojeným střetům mezi hmongskými rebely a vojáky vietnamské armády operující společně s Laosany v distriktu Phukut v provincii Siang Khuáng.¹⁰⁵⁰

Změna mezinárodní situace, uvolňováním vztahů mezi USA a Laosem od druhé poloviny devadesátých let a otevřenější politika laoské vlády vůči opozici významně ovlivnily i postoje čtvrtmilionové hmongské komunity v USA. Ta doposud povstalecké aktivity v Laosu téměř bezvýhradně podporovala. Američtí Hmongové se názorově rozštěpili zejména po uzavření obchodní dohody mezi oběma zeměmi v roce 2003. Zatímco část z nich nadále prosazuje tvrdou linii podpory opozičních aktivit a snaží se přinutit vládu USA, aby věnovala větší pozornost porušování lidských práv Hmongů

v Laosu, jiná část se přiklání k uvolnění vztahů a navázání obchodních kontaktů s Laosem jako cestě k míru.¹⁰⁵¹

Tvrdou linii po léta zastávala např. skupina kolem generála Vang Páa. Generál proto překvapil mnoho ze svých nepřátel i stoupenců, když v roce 2003 svoji „mírovou doktrínu“, v níž navrhl, aby byly hledány cesty k uzavření míru a normalizování obchodních vztahů s laoskou vládou. V této souvislosti vyzval, aby minulost „zůstala v dějepisných knihách“ a aby se do Laosu vrátila „nová éra míru, prosperity a smíření“.¹⁰⁵² V červenci 2007 byl však Vang Páo společně s deseti svými spolupracovníky zatčen v Kalifornii a obviněn z porušování tzv. Aktů neutrality (*Neutrality Acts*), protože plánoval napadení země, která je v míru se Spojenými státy, tedy Laosu. Úředníci ministerstva spravedlnosti jej obvinili z konspirace za účelem získání zbraní, resp. stovek útočných pušek AK-47, plastických výbušnin C4, raket Stinger, protitankových střel aj.¹⁰⁵³ Tyto zbraně měly být propašovány do Thajska a odtud dodány hmongským rebelům v Laosu.¹⁰⁵⁴ Podle žalobců měly být použity k útokům na laoské vládní budovy a k zabití „tisíců lidí“.¹⁰⁵⁵

Zatčení generála a jeho deseti spolupracovníků vyvolalo vlnu protestů členů hmongské emigrantské komunity v USA. Obvinění proti generálovi byla nakonec v září 2009 stažena a v lednu 2011 byli osvobozeni i jeho spolupracovníci.¹⁰⁵⁶ Vang Páo zemřel v Kalifornii v lednu 2011 ve věku 81 let.¹⁰⁵⁷

Německá novinářka Rebecca Sommerová publikovala v květnu 2006 zprávu, založenou na informacích hmongských uprchlíků z Laosu a rovněž hmongských rebelů, kteří doposud zůstávají v laoských horách. Tuto zprávu doplnila i dokumentárním filmem *Hunted Like Animals*, jehož podstatnou část pořídili sami Hmongové v Laosu za pomoci propašovaných malých videokamer. Ve zprávě a filmu hovoří o pronásledování, znásilňování a vraždění těchto lidí laoskými a vietnamskými vojáky. Ani slovem se však nezmiňuje o laoských vesničanech, kteří jsou po léta terorizováni právě těmito rebely, o vyvražděných autobusech, vezoucích lidi na trh, o zabíjení vesnických starostů, nočních „návštěvách“ hmongských ozbrojenců v horských vesnicích, po nichž zůstávají vyloupené sýpky a domy. Válka a loupeže se pro mnohé z hmongských povstalců staly po roce 1975 způsobem života. To sice neospravedlňuje chování laoských a vietnamských vojáků, mrtví jsou však na obou stranách. Jednostranné přístupy a černobílé vidění tento problém nevyřeší.

Problém utečenců

S uvolňováním vztahů mezi Laosem a Thajskem se zkomplikovala situace utečenců v thajských táborech. Od roku 1975 jimi prošlo na 300 000 Laosanů, většinou Hmongů, dnes již převážně přesídlených do třetích zemí. Poslední velký odsun se uskutečnil v letech 2004–2005, kdy USA souhlasily s přijetím 15 000 Hmongů z tábora Tham Krabok. Vzpětí do Thajska, v důsledku operací laoské armády proti povstalcům, dorazilo dalších 4500 hmongských utečenců z Laosu. Většina z nich byli civilisté, obávající se armádních represí. I tito utečenci chtěli být přesídleni do USA.¹⁰⁵⁸ Spojené státy je však odmítly přijmout. Hmongští utečenci proto zůstali v táborech v provincii Phe-tčabun.¹⁰⁵⁹

Thajské úřady však dnes dávají laoské opozici jasně najevo, že podobné aktivity již nemíní tolerovat. V případě Tham Kraboku thajské bezpečnostní složky otevřeně přiznaly, že zde monitorovaly skupinu 200 Hmongů, kteří údajně prováděli násilné útoky v Laosu.¹⁰⁶⁰ Thajsko prohlásilo, že již nedovolí žádné skupině na svém území provádět útoky proti sousedním státům. Thajsko a Laos se na schůzce v srpnu 2004 rovněž dohodly na zřízení třinácti společných skupin pro monitorování podvratných aktivit proti laoské vládě, zavedení pohraničních hlídek na území podél řeky Mekong a umístění ozbrojených sil v thajských a laoských pohraničních provinciích.¹⁰⁶¹ Cílem dohod bylo zamezit dalšímu exodu utečenců a pohybu ozbrojených skupin přes thajsko-laoskou hranici.

Od chvíle, kdy v druhé polovině osmdesátých let laoští utečenci přestali být politickým kapitálem, thajské úřady začaly vyvíjet tlak na jejich návrat do Laosu. V devadesátých letech jich bylo repatriováno 2900–3500 z Číny a zbytek z Thajska.¹⁰⁶²

Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (*United Nations High Commissioner for Refugees*, UNHCR) monitoroval navrátilce po několik let a nezaznamenal závažnější případy perzekuce ze strany laoské vlády a úřadů. Studie situace tisícovky hmongských reemigrantů do Laosu, kterou realizoval B. Ballard v roce 2003, však upozornila na fakt, že i přes mimořádnou finanční a materiální podporu donorů, značný mezinárodní zájem a probíhající monitoring ze strany UNHCR, nevládních organizací a pracovníků ambasády USA, se toto přesídlení setkala s řadou problémů. Docházelo při

něm ke konfliktům o půdu se starousedlíky, půda a vodní zdroje byly navrátilcům nerovnoměrně rozdělovány, přičemž některé chudé rodiny s malým vlivem byly z tohoto rozdělování zcela vyloučeny. Ke konfliktům docházelo i uvnitř nově vzniklých vesnic. Studie zmiňuje i korupci a případy, kdy si místní představitelé přivlastnili prostředky určené na pomoc navrátilcům – konkrétně část polí, nově připravených pro pěstování zavlažované rýže.¹⁰⁶³

V listopadu 2006 uzavřely Laos a Thajsko dohodu o repatriaci 7000 Hmongů z tábora Huaj Nam Kháo v provincii Phetčabunu. Thajská a laoská vláda označila tyto uprchlíky za ilegální ekonomické migranty.¹⁰⁶⁴ Hmongští předáci však repatriaci nadále odmítali s tím, že se obávají represí ze strany laoských úřadů, a trvali na přesídlení do USA.¹⁰⁶⁵ Do roku 2008 bylo do Laosu navráceno přibližně 2000 uprchlíků.¹⁰⁶⁶ V květnu 2009 ukončila mezinárodní organizace Lékaři bez hranic své aktivity v utečeneckých táborech a obvinila thajskou vládu, že v rostoucí míře uplatňuje omezení a donucovací metody k tomu, aby přiměla uprchlíky k návratu do Laosu.¹⁰⁶⁷ Na konci roku 2009 provedla thajská armáda, i přes mezinárodní protesty, násilnou repatriaci asi 4400 Hmongů z uprchlického tábora Huaj Nam Kháo do Laosu.¹⁰⁶⁸

Repatriantům bylo umožněno se vrátit do domovských vesnic, či se v případě jejich přemístění v rámci přesídlovacích programů usadit společně se svými příbuznými. Nikomu z nich nebylo umožněno nadále praktikovat kopaničářské zemědělství.¹⁰⁶⁹ Třetí schéma zahrnovalo vybudování nové přesídlenecské vesnice Pon Kham v provincii Bólikhamsaj. Zde se usídlilo přibližně 3500 Hmongů, většinou repatriantů z Huaj Nam Kháo v roce 2009.¹⁰⁷⁰

Laos v novém století

Laos nadále zůstává jednou z nejchudších zemí světa a zároveň jednou z posledních zemí, v nichž je u moci komunistický režim. I v budoucnu bude z velké části závislý na zahraniční pomoci a investicích. Třebaže se Laos snaží diverzifikovat své hospodářství, se svými šesti miliony obyvatel a geografickou spádovostí na jih a na západ je zřejmě předurčen stát se ekonomickým přívěskem dominantního Thajska, které je již dnes v Laosu největším investorem. Zejména v severních oblastech země stoupá rovněž vliv Číny.

Naopak vazby s Vietnamem se uvolňují, i když toto uvolnění nikdy nebude, vzhledem ke geografické blízkosti, úplné. Ekonomické záměry laoské vlády stát se „křižovatkou jihovýchodní Asie“ a „baterií jihovýchodní Asie“ vyznívaly za politické situace minulých let jako utopie, aktuální vývoj však naznačuje, že nejsou zcela nereálné. Dilematem, jemuž vláda čelí, je, do jaké míry dveře do světa otevřít. Komunistické vedení se dnes snaží prosazovat čínsko-vietnamský model udržení si politické moci v prostředí tržní ekonomiky. Je zřejmé, že v této malé zemi, vždy ovlivňované silnějšími sousedy, je zachování takových mocenských pozic v procesu změn ještě obtížnější nežli v případě mohutnějšího Vietnamu. Přílišné otevírání se světu postavení laoských komunistů zákonitě oslabuje. V jejich prospěch ovšem hraje skutečnost, že na domácí půdě existuje jen slabá opozice a stále méně hlasitě se ozývá i exil.

Současné laoské vedení se sice dál honosí komunistickou rétorikou, ale mnozí jeho funkcionáři už se dali zlákat vidinou kapitalistické prosperity a sami podnikají. S odchodem přestárlého provietnamského vedení, nevyhnutelnými ekonomickými změnami a nástupem mladé technokratické generace Laos zřejmě směřuje k modelu „asijské demokracie“, tedy uspořádání s řadou formálně demokratických prvků, jako je ústava, volby, parlament, existence nevládních organizací či rozvolněná tržní ekonomika; současně se však tento model vyznačuje nedemokratickým obsahem – faktickou nadvládou jednoho mocenskopolitického bloku, dominujícího v politickém i ekonomickém životě země. Tento blok ovládá vládu, parlament i ekonomiku země v rámci právního a administrativního systému uzpůsobeného jeho potřebám.¹⁰⁷¹

Mocenským a ekonomickým imperativům bude v budoucnu podřízena i národnostní politika laoské vlády. Jejím cílem bude co nejefektivnější kontrola periferních etnik, jejich co nejužší začlenění do ekonomického a politického života země a likvidace odstředivých tendencí, ekonomický rozvoj okrajových oblastí.

V politické rovině laoské vedení nebrání participaci zástupců menšinových etnik na řízení země – pokud tato participace bude v souladu se stranickou linií. Podíl členů LLRS z řad příslušníků minorit každého roku stoupá, jejich poměrné zastoupení v parlamentu a administrativních orgánech však nadále zůstává disproporční vzhledem ke složení laoské populace. Etničtí Laové zde nadále dominují.¹⁰⁷²

V ekonomické oblasti bude pokračovat tlak na přesídlování horských etnik, eradikaci kopaničářského zemědělství a likvidaci produkce drog. Stejně

tak bude pokračovat industrializace a pronikání nových sociálních a kulturních vlivů do hor. Pro horská etnika to s sebou nese řadu ekonomických, sociálních a zdravotních problémů.

Laos po otevření se světu zaznamenává rychlý nárůst turistického ruchu, do laoských hor dnes v míře jako nikdy předtím proniká globální komerční kultura. To vše hluboce zasahuje do života horských etnik. Radikálně se mění nejen jejich ekonomika, ale i tradiční kultura, hodnotové žebříčky. Horalé jsou dezorientováni, dochází k rozpadu komunitních vazeb. Výrazné změny prodělávají způsoby mezietnické komunikace. V horách narůstají antisociální jevy jako kriminální, prostituce, obchod s lidmi, zneužívání syntetických drog aj. Budoucnost laoských horalů, vystavených novým silným tlakům v podmínkách stínového komunismu a otevírání se země světu, proto zůstává nejistá. Jsou dnes vystaveni silnějším tlakům nežli kdykoli předtím. Bez cizí pomoci se s nimi dokážou jen obtížně vyrovnat. Jejich tradiční kultury dnes patří k nejohroženějším na světě.

Závěr

Vlivem specifických přírodních a společenských podmínek vznikla v Laosu značně složitá etnická situace. Laoský státní útvar se zrodil na základě působení vnějších politických a ekonomických tlaků a zájmů jeho národnostní majority, Laů, nikoli na základě zájmů jeho minoritních etnik. Ta sice představují téměř polovinu obyvatel země, jsou však roztržštěná a jejich příslušníci se nezřídka ocitají na různých stranách laoské státní hranice. Vztahy těchto etnik ke státní administrativě jsou značně komplikované, poznamenané složitými peripetiemi laoského společenského vývoje, změnami politických systémů a vlád apod.

Již samotný výčet etnických skupin žijících na území Laosu a jejich klasifikace představují vážný problém. Sledujeme-li vývoj klasifikací etnik v Laosu, zjišťujeme, že se v nich mísí přístupy vycházející z tradičního laoského myšlení s přístupy a metodami vycházejícími ze zájmů momentálně vládnoucích politických uskupení – absolutistické královské laoské vlády, francouzské koloniální správy, poválečné konstituční monarchie a levicové vlády. Ta se v prvních dvou dekadách po svém nástupu k moci opírala o marxisticko-leninskou etnografii (resp. přístupy a metody přijaté od vietnamských partnerů); v případě novějších cenů a klasifikací se pak stále více prosazují západní vzory. Nadále se projevuje absence jednotných kritérií, vymezujících rozdíl mezi samostatným kulturním jevem a kulturní přejímkou, mezi samostatným jazykem a dialektem apod., klasifikace trpí i nedostatkem vstupních dat, s nimiž by bylo možné podle těchto kritérií pracovat.

Rovněž není doceněna závažnost etnického sebeuvědomění a etnické sebeidentifikace. Rozbory, založené na výčtu společných vnějších ekonomických, jazykových, kulturních, sociálních aj. znaků, nemohou obstát, zkoumáme-li daný problém v rovině subjektivního nadstavbového jevu – etnické sebeidentifikace –, tedy v rovině vědomí příslušnosti k danému etnickému

celku. Toto vědomí funguje jak na úrovni společenství, tak i na úrovni osobnosti a má svoji ideologickou i psychologickou stránku. Odráží se v něm objektivní realita, ale ne vždy se s touto realitou překrývá. V laoském prostředí proto zcela zákonitě dochází k rozdílům mezi vnější identifikací prováděnou ze strany ústředních orgánů a využívanou vládou při provádění národnostní politiky a sebeidentifikací příslušníků etnických uskupení.

Ze strany současné laoské vlády existuje zřejmá tendence počty etnických skupin snižovat. Pracovníci Neo Láo Sangsátu neoficiálně přiznávají, že etnických skupin je v Laosu nepochybně více než vláda udává. V této souvislosti je nutné počítat se značnou derivací, významně ovlivňovanou politickými tlaky.¹⁰⁷³

Odborná klasifikace etnických skupin v Laosu tedy neodpovídá klasifikaci státní a ta se liší od klasifikace vnitřní, budované na principu etnického sebeuvědomění. Tato čísla více než jasně dokazují fakt, na který poukázal již R. R. Leach ve své dnes již klasické práci o sociálních systémech v horských oblastech Barmy – že totiž vymezení pevných etnických hranic není v mnoha případech ničím jiným nežli pouhou etnologickou anebo administrativní konstrukcí.¹⁰⁷⁴

Klasifikace provedená na základě pouze vnějších znaků v sobě zákonitě nese a v konkrétní společensko-historické situaci znesnadňuje prognózování chování skupiny jako celku. Tento nedostatek nabývá na závažnosti zejména při předcházení etnických konfliktů a při hledání cest řešení konfliktních situací. V Laosu se tento fakt beze zbytku potvrdil.

Pro Laos je příznačné, že zde vlivem specifických přírodních a společenských podmínek došlo ke zformování tří rozdílných etnicko-geomorfologických vrstev, označovaných jako Láo Lumové, Láo Theungové a Láo Súngové. Tyto vrstvy se navzájem odlišují svoji ekonomikou, kulturou, jazykem a způsobem života. Obdobná situace existuje i v ostatních zemích regionu, kam areály všech laoských etnicko-geomorfologických vrstev přesahují. Rozdělení těchto areálů mezi jednotlivé státy bylo provedeno na základě existujících přírodních podmínek a politických zájmů majorit, nikoli etnických minorit. Státní hranice zůstává dodnes mnohde nejasná a je vymezena pouze přibližně.

Společenské, hospodářské a kulturní centrum Laosu vždy leželo v úrodné nížině Mekongu. Právě zde se zformovaly i první laoské státní celky disponující byrokratickým správním aparátem. Pozornost těchto raných laoských

států, v nichž dominovalo thajskojazyčné obyvatelstvo, byla vždy soustředěna spíše na sousedy v nížinách nežli na obyvatele horských periferií. Tomu odpovídal i směr jejich výbojů, jež jen málokdy směřovaly do hor. Zvláště v předkoloniálním období proto společenský vývoj v horách probíhal značně nezávisle. A tak, zatímco se v nížině postupně formoval laoský stát s provinční správou, v jeho okrajových oblastech existovaly stovky drobných sociálních útvarů, s rozlohou jen málokdy přesahující území vesnice nebo skupiny vesnic a zřízením založeným převážně na klanových a lokálních územních vazbách. Míra autority centrální vlády v těchto oblastech vždy přímo závisela na síle a schopnostech místní správy; přičemž v mnoha oblastech byla její moc pouze nominální. V rámci mandalového státu (resp. vlivových zón *müangů*) obklopoval centrální laoská území věncem periferních oblastí v horách s nejasnými hranicemi, vlastními normami, správou, zákony a jinotnickým složením obyvatel. Tyto rozdílné útvary nebyly navzájem zcela izolované, ale byly propojeny sítí více či méně těsných vazeb. Společenské změny v laoských centrálních oblastech tedy obvykle měly ohlas i v horách, i když většinou zprostředkovaný, a naopak události v horách ovlivňovaly společenský vývoj v nížině. Zvláště po silných migracích během 17. až 19. století, které způsobily zmenšení životního prostoru v horách, objem mezi-etnických kontaktů postupně vzrostl. V etnicky smíšených oblastech přitom objem a kvalita kontaktů mezi příslušníky různých etnik a etnicko-geomorfologických vrstev mohl převýšit objem kontaktů mezi příslušníky stejného, územně roztříštěného etnika.

Mandalový stát byl na konci 19. století nahrazen koloniální správou, kterou lze charakterizovat jako přechodnou formu k národnímu státu západního typu. Francouzi v Laosu, podobně jako na jiných svých koloniálních územích, praktikovali metodu nepřímé správy, která jim umožňovala účinně využívat místní lidský a materiální potenciál s malým počtem francouzských úředníků. Příznačné pro tento systém je, že na mandalové struktury naroubává západní koncepty, jako je důraz na jasně vymezenou státní hranici a centrálně-byrokratickou administrativu.

Po získání nezávislosti Laosu západní koncepty státnosti formálně dominovaly, ovšem nejvýznamnější místa ve státním aparátu nadále zaujíмали členové staré laoské elity, která tak dokázala s řadou kosmetických úprav přetrvávat i nadále. Laoští horalé měli v těchto strukturách jen minimální mocenský podíl.

Laoská tradiční elita ztratila své výsadní postavení až po roce 1975, kdy se v Laosu dostal k moci levicový režim a zavedl zde modely komunistického řízení země, vyznačující se systémem vlády jedné politické strany, centralizovanou administrativou a třídními přístupy ve vztahu k národnostním menšinám.

Již v předkoloniálním a koloniálním období vyvolávaly centralizační snahy laoských vládců a francouzské koloniální správy nevůli příslušníků minoritních etnik, mnohdy i ozbrojený odpor. Revoly laoských horalů nesly řadu obecných znaků etnických hnutí. Byly živelné, roztržité, z velké části omezené na jedinou etnickou skupinu či etnicko-geomorfologickou vrstvu. Jen zřídka se k nim připojovali obyvatelé nížinných oblastí. Byly však schopné přetrvávat dlouhou dobu – především díky příznivým přírodním podmínkám, jichž domorodí povstalcí dokázali účinně využívat. Některé skupiny v Laosu se nikdy nepodrobily francouzské koloniální správě a žily ve stavu permanentní revolty až do získání nezávislosti.

I když se na první pohled zdá, že tyto rebelie si byly navzájem podobné, není tomu tak. Rebelie propukaly pod vnějším tlakem, mobilizace jejich účastníků však byla prováděna zevnitř. Organizace a průběh rebelií se proto výrazně lišily v závislosti na etnickém prostředí, z něhož vycházely.

V prostředí Láo Theungů se často setkáváme s lokálními rebeliemi a prosazováním parciálních zájmů. Širší vědomí společné identity horalů *kha*, odvíjející se od tradiční dichotomie mezi „obyvateli hor“ a „obyvateli nížin“, se postupně formovalo až pod vnějším tlakem centrálních autorit. Významnou roli v jejich prostředí sehrála mileniální hnutí. Povstání Láo Súngů se vyznačovala vojenskou mobilizací na principu klanových struktur, i častým mesianistickým nábojem. Horští Thajové naproti tomu mobilizovali svůj odpor na principu *müangů* a pod vedením vůdců z řad tradiční aristokracie, jejíž nároky byly nábožensky sankcionované.

Etnickým povstaleckým vůdcům, nezřídka charismatickým osobnostem, byly často přisuzovány nadpřirozené schopnosti. Vedle schopnosti zjistit záměry nepřítele, či ho za pomoci nadpřirozených praktik oklamat, to bývala i víra v nezranitelnost těchto vůdců, jejich schopnost vyhnout se kulkám. Výsada komunikovat s duchy, potvrzovaná těmito mimořádnými schopnostmi, poskytovala legitimitu jejich jednání, činila z nich ústřední postavy hnutí. Bez takto nábožensky sankcionovaného vůdcovství by pro ně bylo daleko obtížnější organizovat své stoupence během povstání a překračovat etnické bariéry.

Americký antropolog Ralph Linton označuje tento fenomén jako *magic native movements* („magická domorodá hnutí“). Taková hnutí podle něj vznikají s nějakým jednotlivcem, který převzal roli proroka. Je přijat lidmi, protože ti si přejí věřit. Tato hnutí se vždy opírají o nadpřirozeno a obvykle obsahují apokalyptické a mileniální zřetele. Vznikají v kontaktní situaci mezi dvěma etnickými skupinami, kdy se původně dominantní skupina cítí utlačená a ponížena.¹⁰⁷⁵

Mnohdy jediným pojátkem, které stmelovalo roztržité povstalecké skupiny, byl odpor proti laoské státní majoritě a proti Francouzům. Až na výjimky, jako byla Patčajovo či Kommadamovo povstání, převážně šlo o jednotlivá vzplanutí v okrajových oblastech, která neměla schopnost podstatněji ovlivnit fungování laoského státu jako celku. Základní linie, které přispěly k pozdější diferenciaci hnutí etnických menšin, však vznikly již v této době. Horalé poprvé ve své historii překonali svoji roztržitost a uvědomili si, že „jedno jsou“.

Situace se výrazně změnila během druhé světové války a konfliktu v Indočíně, kdy laoské hory nabyly širšího strategického významu a staly se dějištěm rozsáhlých bojových operací. Soupeřící laoská politická uskupení začala uplatňovat v prostředí horalů moderní mobilizační techniky. Tato mobilizace probíhala, podobně jako v minulosti, pod vnějším tlakem. Na rozdíl od předcházejících období však byla organizována zvnějšku – lidmi, kteří pocházeli z odlišného kulturního prostředí a měli odlišné cíle; a také odlišné strategie, životní zkušenosti či hodnotové orientace vytvářející odlišné diskurzy chování a jednání. V horách praktikovali své vlastní mobilizační techniky a systém administrativy.

Tyto techniky se u jednotlivých zájmových a politických uskupení, která do hor přicházela, lišily. Příznačné bylo, že v prostředí různých etnických skupin měly různou účinnost. Významnou úlohu přitom sehrávaly charakter, kvalita a množství kanálů, jimiž mobilizační impulzy do daného etnického prostředí přicházely, struktura a pevnost sociálních vazeb, a v neposlední řadě existující diskurzy uvnitř etnických komunit.

I tento způsob mobilizace provázely jevy typické pro živelná etnická hnutí – parciálnost zájmů, náboženské zabarvení, závislost na tradičních vazbách aj. Tyto jevy však vlivem vnějšího tlaku ztratily své výsadní postavení a v průběhu rozsáhlých vojenských operací a sociálních přesunů v horách měly pouze druhořadý význam.

Zatímco královská laoská vláda projevovala tradičně tendenci příslušníky národnostních menšin od politického dění v Laosu spíše izolovat nežli je do něj zapojovat, se vstupem vnějších aktérů do laoské politiky se situace radikálně změnila a etnika se stala objektem rozsáhlé společenské mobilizace. Tu můžeme v závislosti na hlavních aktérech a použitých metodách rozdělit do tří základních typů na:

- mobilizaci prováděnou francouzskou koloniální správou;
- mobilizační programy realizované královskou laoskou vládou a USA;
- mobilizaci prováděnou laoským levicovým hnutím odporu a na něj navazující národnostní politiku vlády LLDR.

Pro francouzskou koloniální správu v Laosu je příznačné, že ve svém administrativním aparátu zaměstnávala na středních a nižších stupních řízení převážně příslušníky laoské elity a Vietnamce. Ve správě horských oblastí prosazovala jinoetnický princip a podporovala etnickou diverzitu. V případě nepokojů se hněv horalů obracel zejména proti Laosanům či Vietnamcům na středních článcích řízení, a nikoliv proti Francouzům. Jestliže však byl tento jinoetnický model neudržitelný, jak se tomu stalo v případě Hmongů v Siang Khuángu, byla francouzská správa schopna urychleně jmenovat do vyšších úřednických funkcí i významné horalské předáky. Toto manévrování jí zajišťovalo stabilitu, současně však vytvářelo množství mezietnických animozit, jejichž důsledky se výrazně projevíly během konfliktu v Indočíně a laoský stát se s nimi potýká dodnes.

Jako ekonomicky málo využitelné zůstávaly laoské horské oblasti mimo zájem kolonizátorů. Francouzská správa považovala za jedinou místní významnější komoditu opium. Jeho prostřednictvím byly horské oblasti stále těsněji zapojovány do světového obchodu s drogami.

Hradbu francouzského nezájmu o horské oblasti a jejich obyvatele prolomila až druhá světová válka a následný konflikt v Indočíně. Hnutí Svobodné Francie zde v první polovině čtyřicátých let začalo organizovat protijaponské partyzánské oddíly složené z velké části z horalů. Na jeho zkušenosti pak navázala obnovená koloniální správa při zajišťování svých protipovstaleckých operací a budování oddílů horských komandos. Metody a techniky, které přitom Francouzi používali, měly některé specifické rysy. Postrádaly jakoukoli ideologickou náplň a podporu horalů získávaly především prostřednictvím materiálních výhod. Byly zaměřeny na dosažení krátkodobých cílů – nešlo tedy o integrální součást dlouhodobé národnostní politiky koloniální správy

v Indočíně. Francouzi v souladu se svojí předcházející praxí nepřímé správy soustředili pozornost zejména na získávání podpory místních klanových předáků a příslušníků elit. Kontakty s řadovými vesničany probíhaly jejich prostřednictvím. To omezilo účinné prosazování mobilizace pouze na etnické skupiny, jež byly vnitřně propojeny širokými a pevnými sociálními vazbami a disponovaly silnými institucemi klanových předáků či tradiční aristokracie. Zároveň musely být schopné vytvářet větší vojenská uskupení. Tak tomu bylo v případě Hmongů a Horských Thajů. Tento postup naopak zákonitě selhal v prostředí roztržštěných jiholaoských skupin, u nichž podobné vazby neexistují (důležitou roli na jihu Laosu zřejmě sehrála i stále živá kommadamovská povstalecká tradice a silný vliv partyzánů). Malou revoluci ve francouzských mobilizačních postupech znamenala až metoda náboru komandos, zavedená Rogerem Trinquierem, která tuto závislost na regionálních elitách zčásti překonala. I Trinquier však sledoval pouze krátkodobé cíle spojené s bojem proti povstalcům.

Protifrancouzská mobilizace horských etnik prováděná laoským hnutím odporu nebyla, stejně jako v případě Francouzů, záležitostí svobodné volby, ale strategickou nezbytností. Porážka Suphánuvongových sil u Thakhéku znamenala rozbití prvotních zdrojů lidských sil laoského hnutí odporu, rekrutovaných z obyvatel nížin. Zároveň prokázala nevhodnost konvenční taktiky v boji s materiálně daleko lépe vybaveným a vycvičeným protivníkem. Jedinou možnou alternativou byl přechod na partyzánskou válku v horách. Tento způsob vedení boje není možný bez existence aktivního zázemí. To v laoských podmínkách, kde hory obývají především příslušníci menšinových etnik, nezbytně vyžadovalo překonat existující jazykové, kulturní a sociální bariéry, resp. vytvořit zde vědomí solidarity. Proto vedení Neo Láo Itsaly, inspirované ideologií a zkušenostmi Viet Minhu v sousedním Vietnamu a dalších levicových hnutí, přijalo akční program dosažení „rovnosti všech ras“, „sociální spravedlnosti“ a „jednoty vši země“. Program, který vycházel z komunistické ideologie, byl přizpůsoben místním podmínkám a využíval rozporů mezi horaly a laoskou byrokratickou elitou. Stal se integrální součástí dlouhodobé strategie laoského hnutí odporu.

Vedení Neo Láo Itsaly (a později Neo Láo Haksátu – Pathét Láo) kladlo hlavní důraz na práci agitátorů, kteří dlouhodobě působili ve vymezených oblastech a byli v přímém kontaktu s vesničany. Agitátoři při své práci vycházeli z dobré znalosti místních podmínek. Zaměřovali se především na

konkrétní problémy života horalů a marxistickou ideologii používali na vesnické úrovni minimálně. Některé její termíny, jako „vykořisťování“, „kolonialismus“, „imperialismus“ apod., však pronikly do širokého povědomí a staly se atributy nového společenského řádu. Tradiční mobilizaci na etnických principech Neo Láo Itsala postupně nahrazovala mobilizací vycházející z třídních postojů.

Zároveň s ideologickou prací začalo povstalecké vedení praktikovat vlastní systém správy, založený na existenci revolučních výborů a společenských organizací. Pozornost věnovalo i zavádění nového vzdělávacího systému. Případný odpor proti novému řádu nekompromisně likvidovalo. Tento postup byl, i přes chronický nedostatek materiálních prostředků, značně účinný. Během relativně krátké doby umožnil hnutí odporu provést rozsáhlou společenskou mobilizaci horalů a vytvořit zázemí pro jeho další bojové operace.

Spojené státy začaly zvyšovat svoji aktivitu v Laosu krátce po podepsání ženevských dohod v roce 1954. Jejich protipovstalecká kampaň v horách pak byla reakcí na stávající situaci. Měla za cíl jednak oddělit horaly od povstalců, a tím zbavit hnutí odporu aktivního zázemí, dále pak získat podporu horalů a nové brance do protipovstaleckých jednotek. Američané vyvinuli k provedení těchto záměrů dva hlavní postupy – horaly začali koncentrovat ve střezných táborech a postupně je přesídlovat do nížin a „pacifikovaných“ oblastí, kde žili pod dohledem úřadů. Zároveň odstartovali program rozvoje venkova, který měl sloužit především jako prostředek psychologického působení na laoské obyvatelstvo.

Výchozí pozice Američanů byla v mnohém podobná postavení Francouzů. Američané, v ještě větší míře nežli Francouzi, disponovali značným materiálním potenciálem a stejně jako oni působili v cizorodém prostředí. Američtí specialisté, stejně jako před nimi Francouzi, nakonec pochopili, že svůj postup proti povstalcům nemohou stavět pouze na laoské elitě a konvenční královské laoské armádě, ale že je nezbytné daleko šířeji rozvinout kombinovaný vojenský a politický program na vesnické úrovni. To vyvolalo přímé soutěžení s povstalcí o podporu horských etnik. Američané přitom nedostatek agitačních kádrů a neznalost místních podmínek suplovali materiální převahou a kombinováním svých civilních programů s vojenským nátlakem – zejména bombardováním a záškodnickými operacemi. Dokázali tak hnutí odporu úspěšně konkurovat. Příznačné je, že, podobně jako Francouzi, měli

úspěch především u Hmongů na laoském severovýchodě a, podobně jako oni, neuspěli na jihu.

Konflikt v Indočíně měl na horaly tragický dopad. V důsledku bombardování a vojenských operací jich desetitisíce přišly o život a další statisíce byly vyhnány ze svých domovů. Konflikt nakonec nebyl vyřešen v laoských horách, ale ve Vietnamu. Zastavení palby v Laosu 21. 2. 1973 bylo možné teprve po dohodách o přerušení bojových operací v jižním Vietnamu z 27. 1. 1973. Následná převaha komunistů v indočínském regionu po skončení konfliktu významně přispěla k nastolení levicové vlády v Laosu, jež vyhlásila program přechodu země k socialismu.

Národnostní politika laoské komunistické vlády po roce 1975 vycházela ze zkušeností získaných během války a byla vlastně pokračováním již zavedených mobilizačních postupů v mírových podmínkách. Namísto vytváření aktivního partyzánského zázemí pro vedení partyzánské války měla nastoupit integrace etnických periferií do struktury jednotného laoského státu. I v laoských podmínkách se však projevil fakt známý z jiných částí světa: zatímco zde byl marxismus-leninismus účinnou bojovou ideologií, která umožňovala sjednocovat lidi bez ohledu na jejich etnický původ a vytvářela z nich integrální články jednotného hnutí, v mírových podmínkách selhával. Stoupenci laoského hnutí odporu byli schopni k dosažení vítězství mnohé obětovat. Ve chvíli, kdy bylo tohoto cíle dosaženo, očekávali splnění svých nadějí na lepší život. Laoský komunistický režim však namísto toho vyhlásil doktrínu „boje kapitalismu se socialismem“ a zahájil neuvážené zestátnění a kolektivizaci, jež neodpovídaly laoským společenským podmínkám, omezoval soukromý obchod a podnikání, internoval řadu laoských odborných kádrů. V zahraniční politice omezil styky s tradičními partnery Laosu a jednostranně se orientoval na socialistické země.

Tento postup vyvolal v Laosu již ve druhé polovině sedmdesátých let vleklou hospodářskou a společenskou krizi, která měla zvláště těžký dopad v chudých horských oblastech. Protože vláda nebyla schopná nahradit zboží přicházející tradičně z okolních zemí z jiných zdrojů, v horách se silně rozvinul černý trh. Se zvýšením rizik pro obchodníky se snížil objem dodávek a vzrostly ceny zboží, placeného v severních oblastech i v opiu. Výměnou za opium získávala zbraně a střelivo i řada protivládních partyzánských skupin, stále aktivních v laoských horách. To drogový problém v Laosu dále komplikovalo.

V důsledku tíživé ekonomické situace odcházely do sousedních zemí tisíce horalů, mnohdy bývalých stoupců komunistického hnutí odporu, a připojovaly se zde k první vlně poválečných emigrantů.

Situace se začala měnit k lepšímu až ve druhé polovině osmdesátých let, kdy laoské vedení, vlivem společenských změn ve světě a prohlubující se krize socialistického bloku, bylo nuceno zahájit rozhodnější reformní politiku a citlivěji přistupovat k řešení domácích problémů. Doktrínu boje mezi silami kapitalismu a socialismu však oficiálně opustilo až v roce 1988.

Nová laoská ústava z roku 1991 a rezoluce ze zasedání Ústředního výboru Laoské lidové revoluční strany z roku 1992 vytyčily strategii nové národnostní politiky laoské vlády. Ta se zaměřila na zvyšování úrovně stranického řízení v záležitostech národnostních menšin, rozvoj jejich ekonomiky, vzdělání a likvidaci přetrvávajícího hnutí odporu v menšinových oblastech. V praxi jde o opatření vedoucí k omezování a likvidaci kopaničářského zemědělství, likvidaci pěstování opiového máku a produkce opia, zvyšování přístupu příslušníků periferních etnik ke službám a vzdělávání a dalším rozvojovým projektům, kulturní integraci a národní konsolidaci, potlačení přetrvávajícího hnutí odporu. Hlavními nástroji těchto snah se stalo přesídlování horských etnik, jejich sedentarizace, vytváření „ohniskových území“ a „sdružených vesnic“, *kumbánů*, zavádění centrální správy v horách a rovněž vojenské operace proti ozbrojené opozici. Tato politika laoské vlády má vedle pozitivních i řadu negativních dopadů a vyvolává diskuse.

Značnou, a ne vždy pozitivní úlohu v těchto procesech sehrávají i mezinárodní organizace a investoři. Laoská vláda v předcházejících letech volila, mj. i vzhledem k omezeným prostředkům, taktiku postupných kroků uskutečňování své národnostní politiky. Dnes se však situace mění. Se vstupem zahraničních investorů a mezinárodních organizací výrazně vzrostl ekonomický potenciál pro realizaci rozvojových projektů a objevily se, jako v případě likvidování produkce drog, finanční pobídky ze zahraničí, zajímavé i pro laoskou vládu. Laoské vedení nadále pracuje komunistickými metodami, ovšem dnes za podpory zahraničního kapitálu. Laoská legislativa je nastavena tak, že umožňuje vyvlastňování půdy a realizaci projektů podle záměrů laoského vedení bez ohledu na zájmy místních obyvatel, laoské úřady se v případě problémů s horaly neváhají uchýlovat k tvrdým restrikcím. Domácí i zahraniční investoři mají zájem především o maximální zisk a nikoli o dodržování lidských práv. Mezinárodní rozvojové organizace, které přicházejí do Laosu,

mají nekvalifikované pracovníky bez znalosti místních reálií. Problematická je i role křesťanských organizací, které při své misijní činnosti likvidují tradiční domorodé kultury. To nezhřídka vede k paradoxní situaci – i když jsou mnohé projekty deklarovány jako „pomoc rozvoji země“, ve svém důsledku mají na laoské horaly, ke zlepšení jejichž života by měly především směřovat, ničující dopad.

Poznámky

- ¹ Silverstein (1980).
- ² *Velký sociologický slovník* (1996): 1218.
- ³ Srv. Balandier (2000): 73–74.
- ⁴ Srv. Smith (1956); cit. podle Balandier (2000): 54–55.
- ⁵ *Velký sociologický slovník* (1996): 486, 491–492, 940.
- ⁶ Srv. *Velký sociologický slovník* (1996): 414–415, 668–669, 940; srv. Lewellen (2003): 159–179.
- ⁷ Tesař (2007): 74.
- ⁸ Tellis–Szayna–Winnefeld (2000); Tesař (2007): 79.
- ⁹ Srv. Balandier (2000): 81.
- ¹⁰ Balandier (2000).
- ¹¹ Enloe (1986).
- ¹² *The Anthropology of Politics* (2002); Vincent (2004).
- ¹³ Lewellen (2002); Lewellen (2003).
- ¹⁴ Badie (2000).
- ¹⁵ Leach (1954).
- ¹⁶ Hickey (1982a); Hickey (1982b).
- ¹⁷ Vatthana Pholsena (2006).
- ¹⁸ Srv. Mole (1970); *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations* (1967); *Minority Groups in Thailand* (1970); za pozdější shrnutí této problematiky v jižním Vietnamu, vzniklé na základě těchto strategických výzkumů, je možné považovat dvě rozsáhlé práce G. C. Hickeyho (1982a, 1982b).
- ¹⁹ *The Ethnic Groups in Lao P.D.R.* (2005).
- ²⁰ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011).
- ²¹ Embree–Thomas (1950).
- ²² LeBar–Hickey–Musgrave (1964).
- ²³ *Narody Jugo-Vostočnej Azii* (1966).
- ²⁴ Chamberlain–Alton–Crisfield (1995).
- ²⁵ *The Ethnic Groups in Lao P.D.R.* (2005).
- ²⁶ Srv. Vatthana Pholsena (2006).
- ²⁷ Chazée (1995).
- ²⁸ Chazée (2002).
- ²⁹ Schliesinger (2003).
- ³⁰ Roux (1924).

- ³¹ Bernatzik (1947).
³² Iwata, Keiji (1961).
³³ Izikowitz (1951).
³⁴ Smalley (1961).
³⁵ Le Boulanger (1931).
³⁶ Coedès (1966) aj.
³⁷ Archambault (1967).
³⁸ Dupont (1956).
³⁹ McCoy (1970).
⁴⁰ Aymé (1930).
⁴¹ Savina (1924); Savina (1930).
⁴² Simms–Simms (1999).
⁴³ Stuart-Fox (1998).
⁴⁴ Caply (1966).
⁴⁵ Dommen (1971); Dommen (1985).
⁴⁶ Fall (1969).
⁴⁷ O’Ballance (1964).
⁴⁸ Shaplen (1969).
⁴⁹ Langer–Zasloff (1970).
⁵⁰ Toye (1968).
⁵¹ Gunn (1988) aj.
⁵² Evans (2002).
⁵³ Sisouk na Champassak (1961a).
⁵⁴ Trinquier (1964).
⁵⁵ David (2002).
⁵⁶ McCoy (1972); McCoy (1991).
⁵⁷ Schanche (1970).
⁵⁸ Quincy (2000); Hamilton-Meritt (1993).
⁵⁹ Koževnikov (1979).
⁶⁰ Šedrov (1970).
⁶¹ Například Phoumi Vongvichit (1968); *Phúmi Vongviřit* (1968).
⁶² Kaysone Phomvihane (1976); *Kajsón Phomvihán* (1978).
⁶³ Vo Nguyen Giap (1971).
⁶⁴ Fall (1967).
⁶⁵ Mao Ce-tung (1960).
⁶⁶ *Conflict in Indochina: a Reader on the Widening War in Laos and Cambodia* (1970).
⁶⁷ *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations* (1967).
⁶⁸ *Laos: War and Revolution* (1970).
⁶⁹ *Contemporary Laos* (1982).
⁷⁰ *Where China Meets Southeast Asia* (2000).
⁷¹ *Breaking New Ground in Lao History* (2002).
⁷² *Laos. Culture and Society* (1999).
⁷³ Souk-Aloun, Phou-ngeun (b.d.)
⁷⁴ Vatthana Pholsena (2006); Vatthana Pholsena–Banomyong (2006).

- ⁷⁵ *Thongsá Sainivongkhamdí* (1989).
- ⁷⁶ Baird–Shoemaker (2005).
- ⁷⁷ Lestrelin (2007).
- ⁷⁸ *Resettlement and Social Characteristics of New Villages. Basic needs for resettled communities in Lao PDR* (1997).
- ⁷⁹ *Opium Poppy Cultivation in SE-Asia. Lao PDR. Myanmar* (2009); *UN World Drug Report 2012; South-East Asia Opium Survey 2012*.
- ⁸⁰ Virasac Somphong–Phanthakone Champasith–Pimphone Douangsavanh–Čermák (1989).
- ⁸¹ Srv. *Phúmi Vongviít* (1967).
- ⁸² Srv. Enfield (1999): 272–273.
- ⁸³ Jiné užívané označení je Indočína, které vymyslel francouzský geograf Malte-Brun v 19. století. V literatuře pod tímto termínem nacházíme různý počet zemí. Ještě v šedesátých letech se jím rozumělo pouze francouzské koloniální území – Laos, Kambodža a Vietnam; jako synonymum se používalo označení Francouzská Indočína. V pozdější literatuře jsou tyto země někdy označovány jako Východní Indočína na rozdíl od Západní Indočíny, která zahrnuje Barmu a Thajsko. Společný termín Indočína pak zahrnuje všech pět zemí. Vzhledem k jeho koloniálním konotacím je dnes termín Indočína nahrazován geografickým termínem pevninská jihovýchodní Asie (*Mainlad Southeast Asia*).
- ⁸⁴ *The Far East and Australasia 1988*: 579.
- ⁸⁵ *Area Handbook for Laos* (1972): 19.
- ⁸⁶ Tamtéž: 14–16.
- ⁸⁷ Oficiální a neoficiální údaje o stavu zalesnění se značně liší, proto udávám pouze přibližné hodnoty.
- ⁸⁸ *Lao Statistics Bureau. Sín Sathítí Hengsát* (2013); srv. Laos. Demographics Profile 2013.
- ⁸⁹ *The Indigenous World 2013*: 279. *The Ethnic Groups in Lao P.D.R.* (2005).
- ⁹⁰ Rozhovor s pracovníky Neo Láo Sangsátu, Vientian, únor 2004.
- ⁹¹ *Sísuk* (2000).
- ⁹² Tamtéž.
- ⁹³ Chamberlain–Alton–Crisfield (1995).
- ⁹⁴ Chazée (2002): 1.
- ⁹⁵ Tamtéž: 4.
- ⁹⁶ Tamtéž: 3.
- ⁹⁷ Tamtéž.
- ⁹⁸ *Se Kong – Se San and Nam Theun River Basins Hydropower Study. Ethno-linguistic Situation in the Project Areas – 1997*.
- ⁹⁹ Chazée (2002): 3.
- ¹⁰⁰ South (2008): 6–7
- ¹⁰¹ Srv. Nožina (2013): 37.
- ¹⁰² Srv. *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 1
- ¹⁰³ Pro podrobnější charakteristiku etnik odkazují zejména na Chazée (2002).
- ¹⁰⁴ Chazée (2002): 6.
- ¹⁰⁵ *Lum* znamená v laoštině „spodní“, „dole“.
- ¹⁰⁶ *Theung* znamená v laoštině „svah“, „úbočí kopce“.
- ¹⁰⁷ *Súng* znamená v laoštině „špička“, „vrchol“.

- ¹⁰⁸ Chazée (2002): 6.
- ¹⁰⁹ Simms–Simms (1999): 22.
- ¹¹⁰ *Lao Statistics Bureau. Sín sathítí hengsát* (2013).
- ¹¹¹ Doplnkovými plodinami jsou kukuřice, fazole, tabák, bavlna, cukrová třtina. V zahradách je pěstována zelenina (čili, pepř, okurky, dýně, rajčata, cibule aj.). Z ovoce jsou to banány, manga, ananasy, pomeranče, papáje aj. V souvislosti s hedvábnictvím se setkáváme i s pěstováním moruší.
- ¹¹² LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 216.
- ¹¹³ Srv. Condominas (1970): 15–17; pro podrobnější rozbor viz Condominas (1968).
- ¹¹⁴ *Area Handbook for Laos* (1972): 47.
- ¹¹⁵ Condominas (1970): 17.
- ¹¹⁶ Simms–Simms (1999): 14, 23.
- ¹¹⁷ *Area Handbook for Laos* (1972): 51.
- ¹¹⁸ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011).
- ¹¹⁹ Dang Nghiem Van–Chu Thai Son–Son Luu Hung (1984): 148.
- ¹²⁰ Tamtéž: 151.
- ¹²¹ Lafont (1955): 806.
- ¹²² *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 21.
- ¹²³ *Area Handbook for Laos* (1972): 52.
- ¹²⁴ Tamtéž: 124.
- ¹²⁵ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 124.
- ¹²⁶ Srv. Lafont (1955): 801–806; Maspéro (1929–1930): 238.
- ¹²⁷ *Area Handbook for Laos* (1972): 125.
- ¹²⁸ In: LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 228.
- ¹²⁹ Leach, E. R. (1954): 173.
- ¹³⁰ *Area Handbook for Laos* (1972): 51.
- ¹³¹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 21–22.
- ¹³² Austroasijská jazyková rodina se dělí do dvou podskupin na etnika hovořící mon-khmerskými jazyky v jihovýchodní Asii a etnika hovořící jazyky munda v severovýchodní Indii, resp. její mon-khmerské větve.
- ¹³³ *The Cambridge History of Southeast Asia. From early times to c. 1500. Volume One, Part One* (1999): 109.
- ¹³⁴ Česnov (1976): 71.
- ¹³⁵ Chazée (2002): 51.
- ¹³⁶ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 3.
- ¹³⁷ Chazée (2002): 51.
- ¹³⁸ Tamtéž.
- ¹³⁹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 3.
- ¹⁴⁰ Young (1962): 66.
- ¹⁴¹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 21–22.
- ¹⁴² Srv. např. příslušné kapitoly LeBar–Hickey–Musgrave (1964) a také Dang Nghiem Van–Chu Thai Son–Son Luu Hung (1984).
- ¹⁴³ *Area Handbook for Laos* (1972): 126.
- ¹⁴⁴ Chazée (2002): 52.

- ¹⁴⁵ *Lao Statistics Bureau. Sùn Sathítí Hengsát* (2013).
- ¹⁴⁶ Chazée (2002): 58.
- ¹⁴⁷ Tamtéž: 72.
- ¹⁴⁸ Tamtéž: 58.
- ¹⁴⁹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 20.
- ¹⁵⁰ Srv. Chazée (2002): 58–71.
- ¹⁵¹ Chamberlain (1996): 7.
- ¹⁵² Chazée (2002): 7.
- ¹⁵³ Tamtéž: 52.
- ¹⁵⁴ Tamtéž.
- ¹⁵⁵ Terénní pobyt v osadě *Bán Salang*, provincii Khammuan, listopad 2004.
- ¹⁵⁶ Terénní pobyt v provincii Khammuanu, listopad 2004.
- ¹⁵⁷ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 3.
- ¹⁵⁸ Chazée (2002): 7.
- ¹⁵⁹ Moréchand (1970): 32.
- ¹⁶⁰ *The Population and Housing Census 2005*.
- ¹⁶¹ Chazée (2002): 105.
- ¹⁶² Původ jména Miao je nejasný. V čínském znakovém písmu je vyjádřeno znaky, které označují travu či vegetaci a pole či rýžová pole. Někteří badatelé se domnívají, že staří Číňané tak chtěli vyjádřit termín „obyvatelé polí“, synové půdy“, jinými slovy „domorodci“. To je velice volná interpretace kombinovaných znaků, ovšem v případě čínského znakového písma nijak neobvyklá. Jiní vědci jméno Miao spojují se stejnojmenným krajem v čínské provincii Che-nan. Nejbarvitější teorie tvrdí, že jméno vzniklo podle zvuku mňoukání kočky – v Číně, Thajsku a Laosu se na kočky volá *mia, mia*; srv. Nožina (2001): 172.
- ¹⁶³ Simms–Simms (1999): 199.
- ¹⁶⁴ Chazée (2002): 105.
- ¹⁶⁵ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 19.
- ¹⁶⁶ Terénní pobyt, Laos, provincie Siang Khuáng, oblast Nóng Hét, březen 1993.
- ¹⁶⁷ Tamtéž.
- ¹⁶⁸ Hmongové v Laosu obyčejně užívají nůž se třemi čepelemi, zatímco Láo Lumové, Láo Thēngové a Ahaové užívají nože se dvěma čepelemi.
- ¹⁶⁹ Terénní výzkum, Laos, provincie Siang Khuáng, oblast Nonghet 1993.
- ¹⁷⁰ Tamtéž, také Chazée (2002): 105, z provincie Udomsaj.
- ¹⁷² Chazée (2002): 130, 131.
- ¹⁷² *Area Handbook for Laos* (1972): 57.
- ¹⁷³ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 19.
- ¹⁷⁴ Muchlinov (1974): 83.
- ¹⁷⁵ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 21.
- ¹⁷⁶ Tamtéž: 19.
- ¹⁷⁷ *Minority Groups i Thailand* (1970): 660.
- ¹⁷⁸ *Area Handbook for Laos* (1972): 57.
- ¹⁷⁹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 4.
- ¹⁸⁰ Tamtéž: 19.
- ¹⁸¹ Nožina (2001): 147.

- ¹⁸² Nožina (2001): 147. K hmongskému šamanismu srv. Mottin (1981); Moréchand (1968): 53–294.
- ¹⁸³ *Area Handbook for Laos* (1972): 57–58, 126.
- ¹⁸⁴ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 22. K hmongskému písmu viz: Lemoine (1972).
- ¹⁸⁵ Chazée (2002): 105.
- ¹⁸⁶ Srv. údaje: Čína: Fei Xaitong (1984): 209; Vietnam: Dang Nghiem Van–Chu Thai Son–Son Luu Hung (1984): 188; Thajsko: Kunstadler (1983); Laos: nepublikované materiály NLSS.
- ¹⁸⁷ *Minority Groups in Thailand* (1970): 239.
- ¹⁸⁸ *Area Handbook for Laos* (1972): 58.
- ¹⁸⁹ Chazée (2002): 129.
- ¹⁹⁰ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 4.
- ¹⁹¹ Tamtéž: 20–21.
- ¹⁹² Chazée (2002): 129.
- ¹⁹³ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 22.
- ¹⁹⁴ Chazée (2002): 108.
- ¹⁹⁵ Blíže viz tamtéž: 108–127.
- ¹⁹⁶ Tamtéž: 133.
- ¹⁹⁷ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 3.
- ¹⁹⁸ Chazée (2002): 134.
- ¹⁹⁹ Tamtéž: 134.
- ²⁰⁰ Tamtéž: 133.
- ²⁰¹ Velké skupiny Pulyů dnes žijí i v Číně, Barmě, Thajsku a pravděpodobně i Vietnamu.
- ²⁰² Nožina (2001): 35–36.
- ²⁰³ Poznatzky z terénního pobytu v provincii Phongsáli, listopad 2004.
- ²⁰⁴ Bernatzik (1947): 392–393.
- ²⁰⁵ Nožina (2001): 74.
- ²⁰⁶ Poznatzky z terénního pobytu v provincii Phongsáli, listopad 2004.
- ²⁰⁷ Tamtéž: 69–75.
- ²⁰⁸ Nožina (2001): 74.
- ²⁰⁹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 21
- ²¹⁰ Bernatzik (1947): 392–393.
- ²¹¹ Scott–Hardiman (1900): 583–586; cit. dle LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 31.
- ²¹² Chazée (2002): 134.
- ²¹³ *Minority Groups in Thailand* (1970): 365.
- ²¹⁴ Tamtéž: 134.
- ²¹⁵ Srv. Young (1962): 31; LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 31.
- ²¹⁶ Young (1962): 85; LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 31.
- ²¹⁷ Scott–Hardiman (1900): 576–577, 583–586; cit. dle LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 31.
- ²¹⁸ *Minority Groups in Thailand* (1970): 392.
- ²¹⁹ Young (1962): 10.
- ²²⁰ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 33.
- ²²¹ Young (1962): 17.

- ²²² LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 33; *Minority Groups in Thailand* (1970): 386; Young (1962): 19.
- ²²³ *Minority Groups in Thailand* (1970): 392.
- ²²⁴ Thompson (1968): 22.
- ²²⁵ Chazée (2002): 134.
- ²²⁶ Srv. Mote (1967): 487–523; *Minority Groups in Thailand* (1970): 761.
- ²²⁷ Chazée (2002): 134.
- ²²⁸ *Minority Groups in Thailand* (1970): 503; Young (1962): 83.
- ²²⁹ Lefèvre-Pontalis (1902): 154.
- ²³⁰ Walker (1999): 32.
- ²³¹ Зарубежный Восток. Языковая ситуация и языковая политика (1986): 240.
- ²³² Chazée (2002): 181.
- ²³³ Srv. Esman (1975): 391–419.
- ²³⁴ V Laosu k tomuto fenoménu neexistují relevantní data, ovšem v prostředí etnik centrální Indočíny se jim zabýval G. C. Hickey (1982a).
- ²³⁵ Srv. Kandre (1967): 616–618.
- ²³⁶ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 112–117, 149; srv. Morev (1988).
- ²³⁷ Izikowitz (1951): 313–315.
- ²³⁸ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 92.
- ²³⁹ Halpern (1961): 27.
- ²⁴⁰ Kandre (1967): 594.
- ²⁴¹ Ngo Dyk Tchyn' (1983): 205.
- ²⁴² Srv. LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 207–208.
- ²⁴³ Tamtéž: 208.
- ²⁴⁴ Ngo Dyk Tchyn' (1983): 102–103.
- ²⁴⁵ Kandre (1967): 617–618.
- ²⁴⁶ Tamtéž: 617.
- ²⁴⁷ Stuart-Fox (1998): 164.
- ²⁴⁸ Burchett (1959): 207.
- ²⁴⁹ Barney (1967): 282.
- ²⁵⁰ Srv. Dang Hoi Xuan (1963): 140–141; Stuart-Fox (1998): 24.
- ²⁵¹ Nožina (2010): 25–26.
- ²⁵² Higham (1989): 29.
- ²⁵³ Nožina (2010): 27.
- ²⁵⁴ Tamtéž: 27.
- ²⁵⁵ Tamtéž: 29–34.
- ²⁵⁶ Tamtéž: 35.
- ²⁵⁷ Srv. Coedès (1948).
- ²⁵⁸ Nožina (2010): 36–39.
- ²⁵⁹ Nožina (2013): 30.
- ²⁶⁰ Nožina (2010): 39–40.
- ²⁶¹ Tamtéž: 35.
- ²⁶² K problému raných států v oblasti pevninské jihovýchodní Asie v 7.–9. století viz: Tatsuo Hoshino (2002).

- ²⁶³ Nožina (2013): 37.
- ²⁶⁴ Leach (1954): 5.
- ²⁶⁵ Srv. Nožina (2013): 37–38.
- ²⁶⁶ Nožina (2007): 108–109; Pelliot (1951): 20.
- ²⁶⁷ Pelliot (1951): 19.
- ²⁶⁸ Chazée (2002): 15.
- ²⁶⁹ Kunstadler–Chapman–Sangha Sabhasri (1978): 13.
- ²⁷⁰ *Narody Jugo-Vostočnoj Azii* (1966): 314.
- ²⁷¹ Coedès (1966): 33.
- ²⁷² Srv. Stuart-Fox (1998): 28.
- ²⁷³ Srv. tamtéž: 28–29; pro reciproční vztahy, jež se vyvinuly viz Halpern (1958–1959): 119–124.
- ²⁷⁴ Srv. Lintingre (1972).
- ²⁷⁵ Chazée (2002): 15.
- ²⁷⁶ Srv. Stuart-Fox (1998): 29.
- ²⁷⁷ Nožina (2010): 58.
- ²⁷⁸ Stratanovič (1974): 195.
- ²⁷⁹ Nožina (2010): 61.
- ²⁸⁰ Coedès (1956): 712; *Introduction à la Connaissance du Laos* (1950): 14–16; Coedès (1966): 172.
- ²⁸¹ Evans (2002): 15.
- ²⁸² Simms–Simms (1999): 81.
- ²⁸³ Coedès (1966): 176.
- ²⁸⁴ Srv. Simms–Simms (1999): 26–30; Nožina (2010): 67–69.
- ²⁸⁵ Stuart-Fox (1998): 45.
- ²⁸⁶ Vatthana Pholsena (2006): 23; Evans (2002): 21.
- ²⁸⁷ Stuart-Fox (1998): 47.
- ²⁸⁸ Tamtéž: 51.
- ²⁸⁹ Gunn (1982): 77.
- ²⁹⁰ Srv. Evans (2002): 51.
- ²⁹¹ Stuart-Fox (1998): 46–47.
- ²⁹² Nožina (2010): 71.
- ²⁹³ Stuart-Fox (1998): 47.
- ²⁹⁴ Simms–Simms (1999): 35.
- ²⁹⁵ Srv. Stuart-Fox (1998): 40–41, 60–61.
- ²⁹⁶ Srv. tamtéž; Sila Viravong (1964): 39; Simms–Simms (1999): 35.
- ²⁹⁷ Stuart-Fox (1998): 60.
- ²⁹⁸ Tamtéž: 61.
- ²⁹⁹ Tamtéž: 59.
- ³⁰⁰ Evans (2002): 21; též Lehman, F. K. (1984): 235.
- ³⁰¹ Reynolds (1969): 84–85; Aijmer (1979): 739.
- ³⁰² Doré (1980): 65.
- ³⁰³ Stuart-Fox (1998): 51.
- ³⁰⁴ Nožina (2010): 71.
- ³⁰⁵ Stuart-Fox (1998): 49.

- ³⁰⁶ Tamtéž.
- ³⁰⁷ Walker (1999): 37.
- ³⁰⁸ Srv. Nožina (2013): 38.
- ³⁰⁹ Srv. Nožina (2010): 59–115.
- ³¹⁰ Tamtéž: 115.
- ³¹¹ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 218; Reinach (1901): 490–497.
- ³¹² LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 218.
- ³¹³ Srv. *Area Handbook for Laos* (1972): 111–112.
- ³¹⁴ Nožina (2010): 116.
- ³¹⁵ Stuart-Fox (1998): 134.
- ³¹⁶ Nožina (2010): 116.
- ³¹⁷ Tamtéž: 117; Stuart-Fox (1998): 139; Boutin (1937): 71, 96.
- ³¹⁸ Nožina (2010): 121.
- ³¹⁹ Chazée (2002): 16.
- ³²⁰ Tamtéž.
- ³²¹ Nožina (2010): 115; Simms–Simms (1999): 146–147.
- ³²² Nožina 2010, 115; Simms–Simms (1999): 146–147.
- ³²³ Stuart-Fox (1997): 29.
- ³²⁴ Lintingre (1972): 20.
- ³²⁵ Nožina (2010): 125; Stuart-Fox (1998): 135.
- ³²⁶ Stuart-Fox (1998): 137.
- ³²⁷ Nožina (2010): 116.
- ³²⁸ Stuart-Fox (1998): 137
- ³²⁹ Nožina (2010): 116.
- ³⁴⁰ Stuart-Fox (1998): 136.
- ³⁴¹ Garnier (2009): 85.
- ³⁴² Citováno podle Hickey (1982a): 185.
- ³⁴³ Tamtéž.
- ³³⁴ Chazée (2002): 16.
- ³³⁵ Nožina (2001): 173.
- ³³⁶ Tamtéž: 173.
- ³³⁷ Nožina (2001): 173–174; *Minority Groups in Thailand* (1970): 585, srv. také Bumke (1971): 49–65; Stuart-Fox (1998): 133–134; Michaud–Culas (2002): 102–105.
- ³³⁸ Yang Dao (1975): 45.
- ³³⁹ Lee (1985/1986).
- ³⁴⁰ K Pavieho osobě a podílu na francouzském obsazení Laosu viz blíže Pavie (2006); Pourville (1933).
- ³⁴¹ Nožina (2010): 133.
- ³⁴² Indočínský svaz byl vytvořen roku 1893 sloučením vietnamského Tonkinu, Annamu, Kóčínčiny a Kambodže.
- ³⁴³ Nožina (2010): 133.
- ³⁴⁴ Srv. Breazeale (2002): 297–336.
- ³⁴⁵ Stuart-Fox (1997): 28.
- ³⁴⁶ Srv. McCoy (1970): 75.

- ³⁴⁷ Tamtéž: 77.
³⁴⁸ Tamtéž: 78.
³⁴⁹ Stuart-Fox (1997): 42.
³⁵⁰ Dupont (1956): 485.
³⁵¹ Vojenských teritorií vytvořili Francouzi v Indočíně celkem pět.
³⁵² Nožina (2010): 135.
³⁵³ Tamtéž: 133.
³⁵⁴ Stuart-Fox (1997): 30–31.
³⁵⁵ Nožina (2010): 133.
³⁵⁶ Nožina (2010): 134.
³⁵⁷ Dodd (1923): 187.
³⁵⁸ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 207–212.
³⁵⁹ Viz subkapitola „Povstání Láo Theungů“.
³⁶⁰ McCoy (1970): 77.
³⁶¹ Nožina (2010): 134.
³⁶² Lintingre (1972): 20.
³⁶³ Stuart-Fox (1997): 31.
³⁶⁴ Koževnikov (1979): 16.
³⁶⁵ Tamtéž: 78.
³⁶⁶ Stuart-Fox (1997): 42–43; Nožina (2010): 135.
³⁶⁷ Koževnikov (1979): 24.
³⁶⁸ Halpern (1973): 202–203.
³⁶⁹ Nožina (2010): 139–141.
³⁷⁰ Royer (1997): 261.
³⁷¹ Katay Don Sasorith (1958): 22–23.
³⁷² Evans, (2002): 60–61.
³⁷³ Srv. tamtéž: 65–68.
³⁷⁴ Somchine Pierre Nginn (1943).
³⁷⁵ Evans (2002): 63.
³⁷⁶ Nožina (2010): 142.
³⁷⁷ Evans (2002): 60.
³⁷⁸ Nožina (2010): 142.
³⁷⁹ Pietrantoni (1957): 7–8.
³⁸⁰ Nožina (2010) 142.
³⁸¹ Stuart-Fox (1997): 44.
³⁸² Evans (1999b): 24.
³⁸³ Stuart-Fox (1997): 40.
³⁸⁴ Vatthana Pholsena (2006): 224.
³⁸⁵ *The Population and Housing Census 2005; Lao Census 1995: Preliminary Report 2*; Vatthana Pholsena (2006): 224.
³⁸⁶ Podle Vatthana Pholsena (2006): 224.
³⁸⁷ Vatthana Pholsena (2006): 153.
³⁸⁸ McCoy (1970): 79.
³⁸⁹ Evans (2002): 49.

- ³⁹⁰ McCoy (1970): 80.
³⁹¹ Izikowitz (1951): 346.
³⁹² McCoy (1970): 81.
³⁹³ Savina (1930): 238–239; srv. zejména body 6 a 7.
³⁹⁴ McCoy (1970): 80.
³⁹⁵ Vatthana Pholsena (2006): 33.
³⁹⁶ *Area Handbook for Laos* (1972): 45.
³⁹⁷ Tamtéž: 32.
³⁹⁸ Tamtéž.
³⁹⁹ *Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 4–5.
⁴⁰⁰ Vatthana Pholsena (2006): 31.
⁴⁰¹ Koževnikov (1979): 28.
⁴⁰² Aymé (1930): 126–127.
⁴⁰³ McCoy (1970): 85.
⁴⁰⁴ Evans (2002): 50.
⁴⁰⁵ Blíže k obchodu s opiem viz McCoy (1972); McCoy (1991); Lamour–Camberti (1975); Westermeyer (1982); Nožina (2001).
⁴⁰⁶ McCoy (1972): 73.
⁴⁰⁷ McCoy (1970): 86.
⁴⁰⁸ Lintner (2000): 4.
⁴⁰⁹ Tamtéž: 3–4.
⁴¹⁰ Tamtéž: 4.
⁴¹¹ McCoy (1970): 86.
⁴¹² Evans (2002): 52.
⁴¹³ Barney (1967): 284.
⁴¹⁴ Tamtéž.
⁴¹⁵ Nožina (2010): 137.
⁴¹⁶ Stuart-Fox (1997): 32.
⁴¹⁷ Gunn (1989): 61
⁴¹⁸ *Pavatsát – 3* (b.d.): 20; Phoumi Vongvichit (1968): 40; *Thongsá Sajñvongkhamdí* a kol. (1989): 98–101.
⁴¹⁹ McCoy (1970): 87.
⁴²⁰ Srv. Linton (1943).
⁴²¹ Gay (2002): 289.
⁴²² Srv.: *Phúmi Vongviñt* (1968).
⁴²³ Srv. *Kajsón Phomvihán* (1978) zařazuje Ong Kea, Kommadama a Pho Kaduota mezi pět velkých hrdinů laoské historie od 14. století.
⁴²⁴ Marxistická stanoviska, ovšem již akceptující i tradiční kulturně-sociální motivy, zaujímá např. *Thongsá Sajñvongkhamdí* a kol. (1989): 98–101; k různým interpretacím srv: Gay (2002): 290–295.
⁴²⁵ Gay (2002): 289.
⁴²⁶ Simms–Simms (1999): 173–174.
⁴²⁷ Gay (2002): 295. Pro celkové shrnutí problematiky viz: Gay (1987).
⁴²⁸ Gay (2002): 283.

- 429 Tamtéž: 283–284.
430 Tamtéž: 287–288, 290.
431 Gay (2002): 287–288.
432 *Pavatsát – 3* (b.d.): 15; Gay (2002): 288.
433 Tamtéž: 15.
434 Koževnikov (1979): 40.
435 Boulanger (1931): 345.
436 *Pavatsát – 3* (b.d.): 15; Koževnikov (1979): 40. Koževnikov uvádí 150 zabitých povstalců.
437 *Pavatsát – 3* (b.d.): 16.
438 Koževnikov (1979): 40.
439 *Pavatsát – 3*. (b.d): 16; Gay (2002): 284.
440 Vatthana Pholsena (2006): 127; Gunn (1985): 43.
441 *Pavatsát – 3* (b.d.): 16; Gay (2002: 284) uvádí vesnici Bán Āakam.
442 *Pavatsát – 3* (b.d.): 16.
443 Gay (2002): 284.
444 Tamtéž.
445 Tamtéž: 285.
446 Vatthana Pholsena (2006): 130.
447 Gay (2002): 290.
448 Tamtéž: 284.
449 Tamtéž: 286.
450 Stuart-Fox (1997): 34; Gay (2002): 286.
451 Vatthana Pholsena (2006): 128.
452 *Pavatsát – 3* (b.d.): 16.
453 Stuart-Fox (1997): 34–35.
454 *Pavatsát – 3* (b.d.): 16.
455 McCoy (1970): 88–89.
456 Stuart-Fox (1997): 35.
457 Tamtéž.
458 Gunn (1985): 49.
459 Tamtéž: 43.
460 Vatthana Pholsena (2006): 128.
461 Gunn (1985): 51; Stuart-Fox (1997): 36
462 Vatthana Pholsena (2006): 131.
463 Gunn (1985): 47.
464 Stuart-Fox (1997): 36. Gunn (1985): 52–53.
465 *Pavatsát – 3* (b.d.): 16.
466 Gay (2002): 287.
467 Tamtéž: 287, 290.
468 Vatthana Pholsena (2006): 35.
469 Burchett (1959): 210.
470 Vatthana Pholsena (2006): 35–36.
471 *Pavatsát – 3* (b.d.): 17.
472 McCoy (1970): 89.

- 473 Burchett (1959): 211–212.
474 Hickey (1982a): 344.
475 Tamtéž: 344–345.
476 Tamtéž: 345.
477 Tamtéž: 345–346.
478 Nožina (1999): 189–191.
479 Hickey (1982a): 356.
480 Stuart-Fox (1997): 51.
481 Srv. Nožina (1999): 189–191.
482 Stuart-Fox (1997): 25.
483 Tamtéž: 37.
484 Aymé (1930): 113–114.
485 Phoumi Vongvichit (1968): 40; McCoy (1970): 90; Gunn (1989): 61–62.
486 Hillmer (2010): 40–41.
487 Yang Dao (1975): 46.
488 Hillmer (2010): 41.
489 Tamtéž: 41.
490 Stuart-Fox (1997): 39.
491 Quincy (2000): 41.
492 Quincy (2000): 495.
493 Tamtéž: 31.
494 Bernatzik (1970): 66–67.
495 Quincy (2000): 34–35. Tato legenda o „ztracených knihách“ je známá i mezi jinými horskými kmeny jižní Číny a pevninské jihovýchodní Asie.
496 Tamtéž: 31.
497 Tamtéž: 30–31.
498 Stuart-Fox (1997): 39.
499 Quincy (2000): 33.
500 Laterguy (1979): 62.
501 Tamtéž: 102.
502 *Pavatsát* – 3 (b.d.): 18; Burchett (1959): 214–216; Savina (1930): 238–239.
503 *Pavatsát* – 3 (b.d.): 18; Burchett (1959): 214–216; Savina (1930): 238–239; Lee (1985/1986); Gunn (1986): 107–121.
504 Quincy (2000): 39–40.
505 *Pavatsát* – 3 (b.d.): 18; Burchett (1959): 214–216; Savina (1930): 238–239; Lee (1985/1986); Gunn (1986): 107–121.
506 Lee (1985/1986).
507 Gunn (1986): 120.
508 Lee (1985/1986).
509 Lee (1985/1986).
510 McCoy (1970): 90–91.
511 Srv. Aymé (1930): 115–122.; Gunn (1989): 62–64.
512 Stuart-Fox (1997): 52.
513 Ivarsson–Goscha (2007): 58.

- ⁵¹⁴ Tamtéž: 58–59.
- ⁵¹⁵ Stuart-Fox (1997): 45.
- ⁵¹⁶ Tamtéž: 52.
- ⁵¹⁷ Tamtéž: 53.
- ⁵¹⁸ Tamtéž.
- ⁵¹⁹ Fall (1969): 31.
- ⁵²⁰ Dommen (1964): 19; Koževnikov (1979): 48.
- ⁵²¹ Dommen (1964): 19.
- ⁵²² Sr. Toye (1968): 63.
- ⁵²³ Tamtéž: 61.
- ⁵²⁴ Fall (1969): 33; Toye (1968): 61.
- ⁵²⁵ Toye (1968): 61.
- ⁵²⁶ Mrázek (1980): 252.
- ⁵²⁷ Caply (1966): 51.
- ⁵²⁸ Stuart-Fox (1997): 54.
- ⁵²⁹ Evans (2002): 78.
- ⁵³⁰ Tamtéž: 78.
- ⁵³¹ Ivarsson (2008): 148.
- ⁵³² Stuart-Fox (1997): 55.
- ⁵³³ Tamtéž: 55.
- ⁵³⁴ Tamtéž.
- ⁵³⁵ Quincy (2000): 57.
- ⁵³⁶ Evans (2002): 53.
- ⁵³⁷ Tamtéž.
- ⁵³⁸ Koževnikov (1979): 50–51.
- ⁵³⁹ McCoy (1972: 95) udává číslo 582 %.
- ⁵⁴⁰ Quincy (2000): 58–59.
- ⁵⁴¹ Gunn (1990): 159.
- ⁵⁴² Savina (1924): 238.
- ⁵⁴³ Lee (1985/1986).
- ⁵⁴⁴ Quincy (2000): 44.
- ⁵⁴⁵ Tamtéž: 45.
- ⁵⁴⁶ Osobní interview, Nóng Hét (Laos), březen 1993.
- ⁵⁴⁷ Tamtéž.
- ⁵⁴⁸ Tamtéž.
- ⁵⁴⁹ V této práci jsem udalosti klanového sporu z Nóng Hétu popsal na základě vyprávění Fajdan-
ga, tak jak ho zachytil v polovině padesátých let australský novinář Winfred Burchett během
své návštěvy na základně hmongských levicových partyzánů v džungli severního Laosu
(Burchett (1959). Pohled z druhé strany zachytil zejména Američan Alfred McCoy, autor
knihy *The Politics of Heroin in Southeast Asia* (1972), která se v sedmdesátých letech stala
v USA bestsellerem. Vyvolala značnou nevoli americké tajné služby CIA, o níž se v souvis-
losti s nelegálním obchodem s drogami nechvalně zmiňuje. Zajímavé doplňující informace
o sporu shromáždil na základě vyprávění pamětníků Dr. Gary Yia Lee, hmongský výzkum-
ník žijící v Austrálii (Lee (1985/1986), a rovněž Quincy (2000): 44–49, 59. S A. McCoyem

- jsem se setkal v roce 1999. Svoji verzi založil na interview s Tubí Lí Fungem. „Spor měl podstatně hlubší kořeny, než by se na první pohled zdálo,“ prohlásil během interview. V tom s ním souhlasím. Mé podání, poněkud odlišné od Mc Coye, vychází z údajů zmiňovaných autorů, které jsem doplnil o vyprávění Hmongů z Nóng Hétu sebraná v roce 1993. Srv. též Nožina (2001): 174–178.
- ⁵⁵⁰ Quincy (2000): 59.
- ⁵⁵¹ Caply (1966): 83.
- ⁵⁵² McAlister (1967): 821.
- ⁵⁵³ Koževnikov (1979): 51.
- ⁵⁵⁴ Caply (1966): 24.
- ⁵⁵⁵ Srv. tamtéž: 53–64.
- ⁵⁵⁶ V severním Laosu velel dvěma takovým skupinám major Imfeld a kapitán Fabre. Imfeld byl před válkou zaměstnancem geografické služby a Fabre zastával místo ředitele úřadu pro osvětlu v Luang Phabángu. Caply (1966): 22, 42, 66.
- ⁵⁵⁷ Tamtéž: 56.
- ⁵⁵⁸ Toye (1968): 65.
- ⁵⁵⁹ Caply (1966): 85.
- ⁵⁶⁰ Tamtéž: 144.
- ⁵⁶¹ Interview Vang Séngem, Hmongem z Nóng Hétu (Laos, provincie Siang Khuáng), břez-
zen 1993.
- ⁵⁶² Fall (1969): 33, Toye (1968): 64–65.
- ⁵⁶³ Caply (1966): 132.
- ⁵⁶⁴ Fall (1969): 33.
- ⁵⁶⁵ Koževnikov (1979): 53; Fall (1969): 34.
- ⁵⁶⁶ Stuart-Fox (1997): 55.
- ⁵⁶⁷ Fall (1969): 35.
- ⁵⁶⁸ Koževnikov (1979): 58.
- ⁵⁶⁹ Fall (1969): 35.
- ⁵⁷⁰ Caply (1966): 111.
- ⁵⁷¹ Caply (1966): 312; Koževnikov (1979): 58–61.
- ⁵⁷² Koževnikov (1979): 63; McCoy (1972): 84; Souk-Aloun (b.d.): 99–100.
- ⁵⁷³ Souk-Aloun (b.d.): 99.
- ⁵⁷⁴ Koževnikov (1979): 63–64.
- ⁵⁷⁵ Srv. Dommen (1971): 326.
- ⁵⁷⁶ Tran Van Dinh (1970): 424–425.
- ⁵⁷⁷ Langer–Zasloff (1970): 33.
- ⁵⁷⁸ Tran Van Dinh (1970): 429.
- ⁵⁷⁹ Toye (1968): 69.
- ⁵⁸⁰ Tran Van Dinh (1970): 429–430, 432.
- ⁵⁸¹ Dommen (1971): 325.
- ⁵⁸² *Area Handbook for Laos* (1955): 40.
- ⁵⁸³ Langer–Zasloff (1970): 34.
- ⁵⁸⁴ Halpern (1971): 16–19.
- ⁵⁸⁵ Tamtéž.

- ⁵⁸⁶ Warner (1963): 245.
- ⁵⁸⁷ Langer–Zasloff (1970): 38.
- ⁵⁸⁸ K otázce strategie vedení partyzánské války ve Vietnamu srv. Vo Nguyen Giap (1971).
- ⁵⁸⁹ Burchett (1959): 227.
- ⁵⁹⁰ Langer–Zasloff (1970): 37–38.
- ⁵⁹¹ Burchett (1959): 207.
- ⁵⁹² Dommen (1964): 30.
- ⁵⁹³ Phoumi Vongvichit (1968): 49.
- ⁵⁹⁴ Langer–Zasloff (1970): 44; Fall (1969): 43.
- ⁵⁹⁵ Koževnikov (1979): 74.
- ⁵⁹⁶ Tamtéž: 73.
- ⁵⁹⁷ Třetího Kommadamova syna odvedli za války z vězení Japonci, aby jim sloužil jako nosič zavazadel. Od té doby o něm zprávy mizí (Burchett (1959): 212.
- ⁵⁹⁸ Koževnikov (1979): 73.
- ⁵⁹⁹ Quincy (2000): 49.
- ⁶⁰⁰ Lee (1985/1986).
- ⁶⁰¹ David (2002): 56; 269–270; Souk-Aloun (b.d.): 99–100.
- ⁶⁰² Tamtéž.
- ⁶⁰³ McCoy (1972): 84–85.
- ⁶⁰⁴ Cit. podle interview s Vang Séngem, Hmongem z Nong Hétu (Laos, Provincie Siang Khuáng), březen 1993.
- ⁶⁰⁵ Burchett (1959): 228–229.
- ⁶⁰⁶ Nožina (2010): 165.
- ⁶⁰⁷ Dommen (1971): 34.
- ⁶⁰⁸ *La révolution Lao à 20 ans* (1965): 10.
- ⁶⁰⁹ Sisouk na Champassak (1961a): 27.
- ⁶¹⁰ Koževnikov (1979): 75–76.
- ⁶¹¹ Tamtéž: 77.
- ⁶¹² Burčett (1963): 294.
- ⁶¹³ Koževnikov (1979): 77–78; Langer–Zasloff (1970): 52.
- ⁶¹⁴ *Le peuple du Pathet Lao lutte pour la paix l'indépendance, l'unité et la démocratie* (1954): 33.
- ⁶¹⁵ Tamtéž: 33–34; Fall (1969): 63.
- ⁶¹⁶ Burchett (1959): 232–233.
- ⁶¹⁷ Šedrov (1970): 23.
- ⁶¹⁸ Dommen (1964): 88.
- ⁶¹⁹ Tamtéž: 89.
- ⁶²⁰ Srv. Tesař (2007): 73–80.
- ⁶²¹ K této politice a vojenské strategii v oblasti Indočíny srv. Quang Canh (1967); Vo Nguyen Giap (1971); Fall, B. B. (ed. and introduction/1967), zejména Letter to the Compatriots in the Thai – Meo Autonomous Region (May 7, 1955), s. 287–289; k otázce vztahu laoského a vietnamského hnutí odporu srv. blíže Langer–Zasloff (1970); Gunn (1988).
- ⁶²² McCoy (1972): 98.
- ⁶²³ Hickey (1982a): 409.
- ⁶²⁴ McCoy (1972): 98.

- ⁶²⁵ Fall (1967): 258.
⁶²⁶ Hickey (1982a): 410.
⁶²⁷ Fall (1967): 258; Hickey (1982a): 410.
⁶²⁸ David (2002): 56, 272–274.
⁶²⁹ Quincy (2000): 237.
⁶³⁰ Fall (1967): 272.
⁶³¹ David (2002): 275.
⁶³² Tamtéž: 274–276.
⁶³³ Dommen (1971): 295.
⁶³⁴ David (2002): 276, 279.
⁶³⁵ Tamtéž: 263.
⁶³⁶ Fall (1967): 275.
⁶³⁷ David (2002): 281.
⁶³⁸ McCoy (1972): 94.
⁶³⁹ Quincy (2000): 85.
⁶⁴⁰ McCoy (1972): 94.
⁶⁴¹ Nožina–Kučera (2011): 51.
⁶⁴² McCoy (1972): 95–97.
⁶⁴³ Tamtéž: 152.
⁶⁴⁴ David (2002): 273.
⁶⁴⁵ McAlister (1967): 822.
⁶⁴⁶ Feingold (1970): 335–336.
⁶⁴⁷ McAlister (1967): 822.
⁶⁴⁸ David (2002): 268.
⁶⁴⁹ Phoumi Vongvichit (1968): 55.
⁶⁵⁰ McCoy (1972): 101.
⁶⁵¹ O’Ballance (1964): 188–192.
⁶⁵² Koževnikov (1979): 83.
⁶⁵³ Dommen (1964): 78.
⁶⁵⁴ O’Ballance (1964): 192.
⁶⁵⁵ Sisouk na Champassak (1961a): 28.
⁶⁵⁶ McCoy (1972): 101; k ofenzivě viz blíže Fall (1969): 46–54.
⁶⁵⁷ McCoy (1972): 101–102.
⁶⁵⁸ Scott (1970): 307; Fall (1969): 130.
⁶⁵⁹ Phoumi Vongvichit (1968): 55–56.
⁶⁶⁰ Fall (1968): 81; Fall (1969): 130.
⁶⁶¹ McCoy (1972): 102–103; o osudech uprchlíků viz blíže O’Ballance (1964): 529–534. Fall jejich počet upřesňuje na 81.
⁶⁶² Jednání v Ženevě se účastnili zástupci Vietnamské demokratické republiky, Vietnamské republiky (Jižního Vietnamu), Laosu, Kambodže, USA, Velké Británie, Sovětského svazu, ČLR a Francie.
⁶⁶³ Dommen (1964): 53.
⁶⁶⁴ Mrázek (1980): 419.
⁶⁶⁵ Dommen (1964): 56; Mrázek (1980): 419.

- ⁶⁶⁶ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 188.
- ⁶⁶⁷ Tamtéž: 189.
- ⁶⁶⁸ Po roce 1950 nesly všechny oficiální dokumenty vlády národní jednoty označení Pathét Láo, „Laos“. Roku 1954, po jednáních v Ženevě, bylo toto označení přeneseno na jednotky armády levicového hnutí odporu. Novináři začali používat termín „Pathét Láo“ i v souvislosti s levicovým hnutím jako celkem, resp. do roku 1956 s hnutím Neo Láo Itsala a poté jeho nástupnickou organizací Neo Láo Haksát. Pro zjednodušení rovněž používám termín „Pathét Láo“ po roce 1956 pro označení celého levicového hnutí.
- ⁶⁶⁹ Sisouk Na Champassak (1961b): 75.
- ⁶⁷⁰ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 117.
- ⁶⁷¹ Fall (1969): 93–94; *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 192.
- ⁶⁷² *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 192–193.
- ⁶⁷³ Fall (1969): 103–105; *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 193–194.
- ⁶⁷⁴ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 44.
- ⁶⁷⁵ Evans (2002): 105–106.
- ⁶⁷⁶ *Area Handbook for Laos* (1972): 44; LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 218.
- ⁶⁷⁷ *Area Handbook for Laos* (1972): 45.
- ⁶⁷⁸ Srv. tamtéž: 156–158.
- ⁶⁷⁹ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 218.
- ⁶⁸⁰ Stuart-Fox (1997): 89–93; Evans (2002): 98–103; Nožina (2010): 181–182.
- ⁶⁸¹ LeBar–Hickey–Musgrave (1964): 154.
- ⁶⁸² *The Population and Housing Census 2005; Lao Census 1995: Preliminary Report 2*.
- ⁶⁸³ Katay Don Sasorith (1948): 4.
- ⁶⁸⁴ Katay Don Sasorith (1953): 22.
- ⁶⁸⁵ Tamtéž: 21.
- ⁶⁸⁶ McCoy (1972): 106–107.
- ⁶⁸⁷ Trinquier (1964): xiv.
- ⁶⁸⁸ McCoy (1972): 265.
- ⁶⁸⁹ *Area Handbook for Laos* (1967): 306, zde se hovoří o „*self defence forces*“ a „*auto defence forces*“, tedy „domobraně“.
- ⁶⁹⁰ McCoy (1972): 268.
- ⁶⁹¹ Lee (1985/1986).
- ⁶⁹² David (2002): 278–279.
- ⁶⁹³ Dommen (1971): 295; McCoy (1972): 268.
- ⁶⁹⁴ Srv. Scott (1970).
- ⁶⁹⁵ *U. S. Congress Senate, Subcommittee of the Committee on the Judiciary. Hearings, Refugee Problems in South Vietnam and Laos, 18th Cong., 1st Sess.* (1965): 16.
- ⁶⁹⁶ Halpern (1961): 3–4.
- ⁶⁹⁷ Tamtéž: 5.
- ⁶⁹⁸ Tamtéž.
- ⁶⁹⁹ Lawallen (1970): 360.
- ⁷⁰⁰ Srv. Fall (1965): 173–197; Fall (1969): 113–116.
- ⁷⁰¹ Stuart-Fox (1997): 101–102.
- ⁷⁰² Dommen (1964): 88.

- ⁷⁰³ 1953: Smith (1964): 538; 1958: Fall (1965): 185; 1962: Dommen (1964): 242; 1964: Fall (1969): 118. Jedná se o přibližné odhady, které se u jiných autorů značně odlišují.
- ⁷⁰⁴ Fall (1969): 116–117.
- ⁷⁰⁵ Toye (1968): 141.
- ⁷⁰⁶ Mrázek (1980): 493.
- ⁷⁰⁷ Dommen (1964): 155.
- ⁷⁰⁸ Mrázek (1980): 494.
- ⁷⁰⁹ Lee (1985/1986).
- ⁷¹⁰ McCoy (1972): 270.
- ⁷¹¹ Tamtéž.
- ⁷¹² Dommen (1964): 161.
- ⁷¹³ McCoy (1972): 270.
- ⁷¹⁴ Dommen (1964): 179.
- ⁷¹⁵ Lee (1985/1986).
- ⁷¹⁶ Schanche (1970): 75–76; Dommen (1964): 179.
- ⁷¹⁷ Dommen (1964): 179.
- ⁷¹⁸ Schanche (1970): 73–76; Porter (1970): 183–184.
- ⁷¹⁹ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 206.
- ⁷²⁰ McCoy (1972): 274.
- ⁷²¹ Quincy (2000): 175–177; Hillmer (2010): 3.
- ⁷²² Fall (1969): 206.
- ⁷²³ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 206; Burchett (1970a): 206.
- ⁷²⁴ McCoy (1972): 274.
- ⁷²⁵ Terénní výzkum, Siang Khuáng, Laos, březen 1993.
- ⁷²⁶ Fall (1969): 206.
- ⁷²⁷ Phoumi Vongvichit (1968): 103.
- ⁷²⁸ Dommen (1985): 70.
- ⁷²⁹ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 236.
- ⁷³⁰ Fall (1969): 207.
- ⁷³¹ Srv. Schanche (1970): 97–100.
- ⁷³² *The Pentagon Papers* (1971): 646.
- ⁷³³ Schanche (1970): 99–100, 103; Dommen (1964): 294; Porter (1970): 184.
- ⁷³⁴ Srv. *National Security Action Memorandum No. 163. Training Objectives for Counterinsurgency*.
- ⁷³⁵ Mrázek (1980): 498.
- ⁷³⁶ Tamtéž: 499.
- ⁷³⁷ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 239.
- ⁷³⁸ Mrázek (1980): 499.
- ⁷³⁹ Porter (1970): 187.
- ⁷⁴⁰ Tamtéž: 184.
- ⁷⁴¹ Tamtéž: 185; Toye (1968): 177.
- ⁷⁴² Schanche (1970): 119.
- ⁷⁴³ Porter (1970): 186.
- ⁷⁴⁴ McCoy (1972): 275.

- ⁷⁴⁵ Schanche (1970): 162–163; Porter (1970): 187.
- ⁷⁴⁶ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 240–241.
- ⁷⁴⁷ Porter (1970): 188.
- ⁷⁴⁸ Branfman (1970): 232.
- ⁷⁴⁹ Tamtéž: 232–233.
- ⁷⁵⁰ Dommen (1985): 90.
- ⁷⁵¹ Tamtéž.
- ⁷⁵² *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 319.
- ⁷⁵³ Pluvier (1977): 474; Purcell (1965): 112–113; srv. Pye (1950).
- ⁷⁵⁴ Holding Action (1972): 16.
- ⁷⁵⁵ Ward (1967): 297.
- ⁷⁵⁶ Tamtéž.
- ⁷⁵⁷ Shaplen (1969): 346.
- ⁷⁵⁸ Branfman (1970): 251.
- ⁷⁵⁹ Ward (1967): 296–297.
- ⁷⁶⁰ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 319–320.
- ⁷⁶¹ Branfman (1970): 251.
- ⁷⁶² Tamtéž: 251–252.
- ⁷⁶³ Tamtéž: 253–254.
- ⁷⁶⁴ Strock (1970): 294.
- ⁷⁶⁵ *Area Handbook for Laos* (1972): 94.
- ⁷⁶⁶ Tamtéž: 95.
- ⁷⁶⁷ Branfman (1970): 254.
- ⁷⁶⁸ Srv. McCoy (1972): 280.
- ⁷⁶⁹ Branfman (1970): 255.
- ⁷⁷⁰ *The Population and Housing Census 2005; Lao Census 1995: Preliminary Report 2*.
- ⁷⁷¹ Evans (1999a): 177.
- ⁷⁷² *Area Handbook for Laos* (1972): 104.
- ⁷⁷³ Phoumi Vongvichit (1968): 162.
- ⁷⁷⁴ *Area Handbook for Laos* (1972): 103.
- ⁷⁷⁵ McKaithen (1970): 15–17.
- ⁷⁷⁶ Chomsky, N. (1970): 457–458.
- ⁷⁷⁷ *Area Handbook for Laos* (1972): 102.
- ⁷⁷⁸ Tamtéž.
- ⁷⁷⁹ Langer–Zasloff (1970): 98.
- ⁷⁸⁰ Branfman (1970): 241, 244.
- ⁷⁸¹ Dommen (1971): 217–218.
- ⁷⁸² Conboy–Morrison (1995): 257.
- ⁷⁸³ Srv. McCoy (1972): 297–299, 302–304.
- ⁷⁸⁴ Ward (1967): 297.
- ⁷⁸⁵ McCoy (1972): 299.
- ⁷⁸⁶ Quincy (2000): 189.
- ⁷⁸⁷ McCoy (1972): 266, 300.
- ⁷⁸⁸ Lintner (1988): 44.

- ⁷⁸⁹ McCoy (1972): 300–302.
⁷⁹⁰ Tamtéž: 276.
⁷⁹¹ Kamm (1969).
⁷⁹² *The International Herald Tribune* (1971).
⁷⁹³ McCoy (1972): 281.
⁷⁹⁴ Quincy (2000): 281.
⁷⁹⁵ Nožina (2001): 186.
⁷⁹⁶ Quincy (2000): 300.
⁷⁹⁷ Ke genezi Šong Lü Jangova mesianistického písma: Smalley (1990).
⁷⁹⁸ Quincy (2000): 301.
⁷⁹⁹ Tamtéž: 303.
⁸⁰⁰ Lemoine (1972): 142.
⁸⁰¹ Hamilton-Meritt (1993): 383.
⁸⁰² Tamtéž: 382.
⁸⁰³ Quincy (2000): 302–303.
⁸⁰⁴ Quincy (2000): 402.
⁸⁰⁵ Tamtéž: 242.
⁸⁰⁶ Nožina (2001): 186; McCoy (1972): 277–278, 288.
⁸⁰⁷ Quincy (2000): 242–243.
⁸⁰⁸ Tamtéž: 243.
⁸⁰⁹ Souk-Aloun (b.d): 217; Nožina (2010): 200; Nožina (2013): 77–78.
⁸¹⁰ Srv. Dommen (1971): 297–299.
⁸¹¹ Burchett (1970b): 79.
⁸¹² *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 322.
⁸¹³ Shaplen (1969): 348.
⁸¹⁴ McCoy (1972): 281.
⁸¹⁵ Lee (1982): 203.
⁸¹⁶ Quincy (2000): 243.
⁸¹⁷ Lee (1985/1986).
⁸¹⁸ *USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce* (1978): 324–325.
⁸¹⁹ Tamtéž: 373; Dommen (1985): 96; Koževnikov (1979): 206.
⁸²⁰ Brown (1972): 21–22; Dommen (1985): 96.
⁸²¹ Brown (1972): 22.
⁸²² Tamtéž: 22; Dommen (1985): 98–99.
⁸²³ Brown (1972): 22–32; Dommen (1985): 101.
⁸²⁴ Lee (1982): 204.
⁸²⁵ Tamtéž: 204–205.
⁸²⁶ Evans (1999a): 164.
⁸²⁷ Tamtéž: 177.
⁸²⁸ Twelve – Point Program adopted by the Third National Congress of the NLH in November 1968 (1973): 124; Wekkin (1982): 188.
⁸²⁹ Wekkin (1982): 193.
⁸³⁰ Kejsón Fomvichan (1980): 156. Wekkin (1982): 189.
⁸³¹ Terénní výzkum, Nóng Hét (Laos), březen 1993.

- ⁸³² Lee (1985/1986).
⁸³³ Wekkin (1982): 189.
⁸³⁴ Tamtéž: 190.
⁸³⁵ Morrow (1975): 46.
⁸³⁶ *LNDR na puti stroitel'stva socializma* (1986): 126.
⁸³⁷ Lee (1982): 210.
⁸³⁸ Wekkin (1982): 190.
⁸³⁹ Tamtéž: 191.
⁸⁴⁰ Nožina (2010): 219.
⁸⁴¹ *Sáthálanalat pasáthipataj pasáson láo khop hóp 5 pí, 2-XII-1975–2-XII-1980* (1980): 41.
⁸⁴² Tamtéž: 12.
⁸⁴³ Evans (2002): 194.
⁸⁴⁴ Nožina (2010): 219.
⁸⁴⁵ Evans (2002): 192–193.
⁸⁴⁶ Tamtéž: 192–195.
⁸⁴⁷ Lee (1982): 211.
⁸⁴⁸ *LNDR na puti stroitel'stva socializma* (1986): 102.
⁸⁴⁹ *Srv. ve Vietnamu*: Quang Canh (1967): 111; *V Kambodži*: Blanadet (1984): zejm. 48–61.
V Thajsku: Paisal Sricharatchatya (1988): 27 aj.
⁸⁵⁰ Nayan Chanda (1980): 24.
⁸⁵¹ Lee (1982): 209.
⁸⁵² Tamtéž: 209.
⁸⁵³ StGoar (1990): 42; Nožina (2010): 218.
⁸⁵⁴ Lee (1982): 209; Lee (1985/1986).
⁸⁵⁵ Lee (1985/1986).
⁸⁵⁶ *Političeskij doklad Central'nogo komiteta NRPL IV S'ezdu Narodno – revoljucionnoj partii Laosa. Doklad Central'nogo sekretarja CK NRPL tovarišča Kajsona Fomvichana* (1987): 44.
⁸⁵⁷ Van-es-Boeck (1982): 324–325.
⁸⁵⁸ Dommen (1985): 115; Quincy (2000): 409.
⁸⁵⁹ K otázce užití chemických zbraní v Laosu *srv. též*: Evans (1983).
⁸⁶⁰ Dommen (1985): 115.
⁸⁶¹ Van-es-Boeck (1982): 327.
⁸⁶² *Srv. Tenhula* (1992); Dupont-Gonin (1979); Sherman (1988) aj.
⁸⁶³ Dommen (1985): 115; Lee (1982): 215.
⁸⁶⁴ Van-es-Boeck (1982): 324–325.
⁸⁶⁵ Tamtéž: 333.
⁸⁶⁶ Van-es-Boeck (1982): 327.
⁸⁶⁷ Tamtéž: 328.
⁸⁶⁸ Cit. podle Nožina (2001): 189–190.
⁸⁶⁹ Dommen (1985): 115; Stuart-Fox (1982): 233; Nožina (2010): 218.
⁸⁷⁰ Stuart-Fox (1982): 235.
⁸⁷¹ Tamtéž: 236–237.
⁸⁷² Quincy (2000): 403–404.
⁸⁷³ Tamtéž: 405.

- ⁸⁷⁴ Lee (1982): 213.
- ⁸⁷⁵ Quincy (2000): 407.
- ⁸⁷⁶ Lee (1982): 213.
- ⁸⁷⁷ Tamtéž.
- ⁸⁷⁸ Quincy (2000): 437.
- ⁸⁷⁹ Lee (1982): 213.
- ⁸⁸⁰ Wekkin (1982): 194.
- ⁸⁸¹ Tamtéž: 194.
- ⁸⁸² Lee (1982): 214.
- ⁸⁸³ Quincy (2000): 438.
- ⁸⁸⁴ Wekkin (1982): 194.
- ⁸⁸⁵ Quincy (2000): 437.
- ⁸⁸⁶ Tamtéž: 439.
- ⁸⁸⁷ Hiebert (1981): 191.
- ⁸⁸⁸ Srv. Wekkin (1982): 194.
- ⁸⁸⁹ Quincy (2000): 439–440.
- ⁸⁹⁰ Wekkin (1982): 212–213, 214.
- ⁸⁹¹ Hiebert (1981): 183–184.
- ⁸⁹² Lee (1982): 211.
- ⁸⁹³ Srv. Hiebert (1981): 184–185.
- ⁸⁹⁴ Tamtéž: 186.
- ⁸⁹⁵ Podle některých z práv k těmto změnám vyzval Laos Sovětský svaz. Nejbližší spojenc Laosu, Vietnam, se rozhodl o pozvolnější postup o dva měsíce dříve. Hiebert (1981): 186.
- ⁸⁹⁶ Hiebert (1981): 186.
- ⁸⁹⁷ Stuart-Fox (1981): 63.
- ⁸⁹⁸ Nesměšovat s pozdějším stejnojmenným výborem při Národním shromáždění.
- ⁸⁹⁹ Country Technical Note on Indigenous People's Issues. Lao Peoples' Democratic Republic (2012).
- ⁹⁰⁰ Dommen (1985): 111.
- ⁹⁰¹ *Kajsón Phomvihán* (1981).
- ⁹⁰² Tamtéž.
- ⁹⁰³ Vatthana Pholsena (2006): 159.
- ⁹⁰⁴ Tamtéž.
- ⁹⁰⁵ *Kajsón Phomvihán* (1981); Vatthana Pholsena (2006): 170–171.
- ⁹⁰⁶ Vatthana Pholsena (2006): 156–157.
- ⁹⁰⁷ Kaysone Phomvihane (1980): 233.
- ⁹⁰⁸ Vatthana Pholsena (2006): 156–157.
- ⁹⁰⁹ Údaje pracovníci *Néo Láo Sangsátu*, Vientian 1991; projevy Kajsóna Phomvihána z 30. 1. 1986 (list *Pasáson* 31. 1. 1986) a 2. 2. 1988 (list *Pasáson* 5. 2. 1988).
- ⁹¹⁰ Taillard (1989): 192; Michaud-Culas (2002): 110.
- ⁹¹¹ interview Pho Pua Lí, město Siang Khuáng (Laos), březen 1993.
- ⁹¹² Morev (1987).
- ⁹¹³ Lee (1982): 211–212.
- ⁹¹⁴ Údaje *Neo Láo Sangsátu*, Vientian 1989 (nepublikovaný materiál).

- ⁹¹⁵ Tamtéž; též Morev (1987): 19.
- ⁹¹⁶ Údaje *Neo Láo Sangsátu*, Vientian 1989 (nepublikovaný materiál).
- ⁹¹⁷ Srv. *IV S'ezd Narodno-revoljucionnoj partii Laosa. V'entjan 13–15 nojabrja 1986 g.* (1987).
- ⁹¹⁸ Stuart-Fox (1989): 81.
- ⁹¹⁹ Tamtéž.
- ⁹²⁰ Tamtéž.
- ⁹²¹ *Far Eastern Economic Review* (1995): 22.
- ⁹²² *The Southeast Asian Economic Miracle* (1994): 95; *Far Eastern Economic Review* (1995): 23.
- ⁹²³ *The World Bank* (2013).
- ⁹²⁴ *Far Eastern Economic Review* (1995): 23.
- ⁹²⁵ Dommen (1994): 83.
- ⁹²⁶ Morev (1987): 17.
- ⁹²⁷ *Lao Constitution*.
- ⁹²⁸ *Policy Study on Ethnic Minority Issues in Rural Development. Project to Promote ILO Policy on Indigenous and Tribal Peoples* (2000): 23–25.
- ⁹²⁹ Country Technical Note on Indigenous People's Issues. Lao Peoples' Democratic Republic (2012).
- ⁹³⁰ Srv. *Policy Study on Ethnic Minority Issues in Rural Development. Project to Promote ILO Policy on Indigenous and Tribal Peoples* (2000).
- ⁹³¹ Tamtéž: 23–25.
- ⁹³² Tamtéž: 27; osobní interview s pracovníky *Neo Láo Sangsátu*.
- ⁹³³ Tamtéž.
- ⁹³⁴ Chazée (2002): 5.
- ⁹³⁵ Použity materiály ze soukromého archivu sovětského laosisty L. N. Moreva, Institut Vostokovedenija AV SSSR, Moskva. L. N. Morev tyto nepublikované údaje shromáždil během studijního pobytu v Laosu v roce 1987.
- ⁹³⁶ Chazée (2002): 5.
- ⁹³⁷ Evans (1999): 177.
- ⁹³⁸ *Khamdéng Kommadam – Khamphéng Thipmunthali* (1992).
- ⁹³⁹ Evans (1999a): 178.
- ⁹⁴⁰ *Sisuk* (2000): 4–5.
- ⁹⁴¹ Vatthana Pholsena (2006): 163.
- ⁹⁴² Chazée (2002): 3.
- ⁹⁴³ Cit. podle Vatthana Pholsena (2006): 160–171.
- ⁹⁴⁴ Srv. *The Indigenous World 2009*: 360; *The Indigenous World 2012*: 318; *The Indigenous World 2013*: 279; *Customary Law and Practice in the Lao PDR* (2011): 3.
- ⁹⁴⁵ Rozhovor s pracovníkem *Neo Láo Sangsátu*, Vientian 2009.
- ⁹⁴⁶ LeBar–Hickey–Musgrave (1964).
- ⁹⁴⁷ Srv. Chazée (2002): 6.
- ⁹⁴⁸ Vatthana Pholsena (2006): 226.
- ⁹⁴⁹ *The Population and Housing Census 2005*.
- ⁹⁵⁰ Chamberlain–Alton–Crisfield (1995).
- ⁹⁵¹ Tamtéž.
- ⁹⁵² Chazée (1995).

- ⁹⁵³ Chazée (2002).
- ⁹⁵⁴ Srv. *State of the Environment Report 2001: Lao People's Democratic Republic* (2001); *Lao PDR Production Forestry Policy: Status and Issues for Dialogue* (2001); Lestrelin (2007): 9.
- ⁹⁵⁵ Tamtéž.
- ⁹⁵⁶ *State of the Environment Report 2001: Lao People's Democratic Republic* (2001).
- ⁹⁵⁷ K dané otázce srv. Hurni–Hett–Heinimann–Messerli–Wiesmann (2013).
- ⁹⁵⁸ Lestrelin (2007): 18–19.
- ⁹⁵⁹ Baird–Shoemaker (2005): 8.
- ⁹⁶⁰ Lestrelin (2007): 20–21.
- ⁹⁶¹ Baird–Shoemaker (2005): 7.
- ⁹⁶² Tamtéž: 22.
- ⁹⁶³ Baird–Shoemaker (2005): 7, 8; Sasaphao (2006).
- ⁹⁶⁴ Baird–Shoemaker (2005): 7.
- ⁹⁶⁵ Resettlement and Social Characteristics of New Villages. Basic needs for resettled communities in Lao PDR (1997): 14.
- ⁹⁶⁶ Baird–Shoemaker (2005): 8.
- ⁹⁶⁷ Tamtéž.
- ⁹⁶⁸ Tamtéž.
- ⁹⁶⁹ *The Seventh Five-year National Socio-Economic Development Plan (2011–2015)*: 90.
- ⁹⁷⁰ Tamtéž: 105, 112.
- ⁹⁷¹ Tamtéž: 105, 117.
- ⁹⁷² *The Indigenous World 2008*: 322.
- ⁹⁷³ Srv. *The Seventh Five-year National Socio-Economic Development Plan (2011–2015)*.
- ⁹⁷⁴ Nožina (2010): 239.
- ⁹⁷⁵ *The Indigenous World 2011*: 312.
- ⁹⁷⁶ Srv. Tamtéž; Vietnamese rubber growers want more foreign workers (2011); Oudomxay facing shortage of rubber tappers (2011) aj.
- ⁹⁷⁷ *The Indigenous World 2013*: 282.
- ⁹⁷⁸ Tamtéž.
- ⁹⁷⁹ *Lao mining industry booms as global economy recovers*: 2011; *The Indigenous World 2012*: 322.
- ⁹⁸⁰ *Far Eastern Economic Review* (1995): 22.
- ⁹⁸¹ *The Indigenous World 2007*: 362–363.
- ⁹⁸² Tamtéž: 363.
- ⁹⁸³ *The Indigenous World 2013*: 280.
- ⁹⁸⁴ K diskusi o otázce přehrad srv. Hinton (2000): 19–21; *The Indigenous World 2012, 2013* aj.
- ⁹⁸⁵ Srv. Murphy (2003).
- ⁹⁸⁶ Nožina (2010): 240.
- ⁹⁸⁷ *The Seventh Five-year National Socio-Economic Development Plan (2011–2015)*: 40.
- ⁹⁸⁸ Nožina (2010): 240.
- ⁹⁸⁹ *The Seventh Five-year National Socio-Economic Development Plan (2011–2015)*: 43.
- ⁹⁹⁰ Nožina (2010): 240.
- ⁹⁹¹ Tasker (1987): 28.
- ⁹⁹² StGoar (1990): 40.

- ⁹⁹³ Tamtéž.
- ⁹⁹⁴ *Far Eastern Economic Review* (1986): 9.
- ⁹⁹⁵ StGoar (1990): 40.
- ⁹⁹⁶ Baird–Shoemaker (2005): 9.
- ⁹⁹⁷ Tamtéž; osobní konverzace.
- ⁹⁹⁸ Doposud nebyla žádná exekuce provedena.
- ⁹⁹⁹ Srv. *The Indigenous World 2005*: 352–359.
- ¹⁰⁰⁰ Fawthorp (2005).
- ¹⁰⁰¹ Thammavongsa (2005a); Thammavongsa (2005b); Vorkham (2005).
- ¹⁰⁰² *Sixth National Socio Economic Development Plan (2006–2010)*: 21.
- ¹⁰⁰³ Vorkham (2005).
- ¹⁰⁰⁴ Srv. Cohen–Lyttleton (2002).
- ¹⁰⁰⁵ Davinau (2003): 26.
- ¹⁰⁰⁶ Baird–Shoemaker (2005): 9.
- ¹⁰⁰⁷ Tamtéž.
- ¹⁰⁰⁸ *The Indigenous World 2007*: 363.
- ¹⁰⁰⁹ *National Drug Control Master Plan 2009–2013. A Five Year Strategy to Address the Illicit Drug Control Problem in the Lao PDR* (2009): 4.
- ¹⁰¹⁰ Srv. tamtéž: 4–5.
- ¹⁰¹¹ *Towards an Opium–Free Lao (PDR)* (2006).
- ¹⁰¹² Cropley (2007).
- ¹⁰¹³ *Unintended Consequences* (2004).
- ¹⁰¹⁴ *Amnesty International* (2005); Fawthorp (2005).
- ¹⁰¹⁵ *Towards an Opium–Free Lao (PDR)* (2006).
- ¹⁰¹⁶ *Strategic Programme Framework. Lao PDR 2006–2009*.
- ¹⁰¹⁷ *The National Programme Strategy for the Post Opium Scenario. The Balanced Approach to Sustaining Opium Elimination in the Lao PDR (2006–2009)*.
- ¹⁰¹⁸ Srv. Baird–Shoemaker (2005): 9.
- ¹⁰¹⁹ *Opium Poppy Cultivation in the Golden Triangle. Lao PDR, Myanmar, Thailand* (2006): 37.
- ¹⁰²⁰ *South-East Asia Opium Survey 2012. Lao PDR, Myanmar* (2012): 5; srv. *UN World Drug Report 2012*: 76.
- ¹⁰²¹ *National Drug Control Master Plan 2009–2013. A Five Year Strategy to Address the Illicit Drug Control Problem in the Lao PDR*, (2009): 8.
- ¹⁰²² Srv. *Opium Poppy Cultivation in SE-Asia. Lao PDR, Myanmar* (2009): iii.
- ¹⁰²³ Srv. *National Drug Control Master Plan 2009–2013*.
- ¹⁰²⁴ Baird–Shoemaker (2005): 6.
- ¹⁰²⁵ *The Indigenous World 2013*: 279.
- ¹⁰²⁶ Baird–Shoemaker (2005): 11.
- ¹⁰²⁷ *Direktiva č. 9 z 8. 6. 2004*.
- ¹⁰²⁸ Baird–Shoemaker (2005): 12.
- ¹⁰²⁹ *The Indigenous World 2013*: 279–280.
- ¹⁰³⁰ *Support to the reform of the Luang Prabang, Agriculture and Forestry College (SURAFCO), Project Document Phase 1 (2008–2011). Final, January 2009*.
- ¹⁰³¹ Foppes (2008): 3–6.

- ¹⁰³² Srv. *Resettlement and Social Characteristics of New Villages. Basic needs for resettled communities in Lao PDR* (1997); Chamberlain (2000); tyto závěry byly dále doplněny ve zprávě Chamberlain (2002); Evrard–Goudineau (2004); Daviau (2003); Alton–Rattavong (2004); Daviau (2001); Daviau (2003) aj. Souhrnně se tímto problémem zabývají Baird–Shoemaker (2005).
- ¹⁰³³ Srv. Daviau (2003): 8–9.
- ¹⁰³⁴ Cohen (2000): 179–200.
- ¹⁰³⁵ Lyttleton (2004): 909–935.
- ¹⁰³⁶ *The Indigenous World 2007*: 360–361.
- ¹⁰³⁷ *The Seventh Five-year National Socio-Economic Development Plan (2011–2015)*: 191.
- ¹⁰³⁸ Srv. tamtéž: 110.
- ¹⁰³⁹ Tamtéž: 111.
- ¹⁰⁴⁰ Quincy (2000): 441.
- ¹⁰⁴¹ Ngoc Nguyen (2007).
- ¹⁰⁴² *Fact Finding Commission* (2005).
- ¹⁰⁴³ Ngoc Nguyen (2007).
- ¹⁰⁴⁴ Nožina (2001): 222–223.
- ¹⁰⁴⁵ *Fact Finding Commission* (2004).
- ¹⁰⁴⁶ *The Indigenous World 2005*: 354.
- ¹⁰⁴⁷ *Fact Finding Commission* (2004).
- ¹⁰⁴⁸ *Amnesty International* (2005).
- ¹⁰⁴⁹ Hmong Group Surrenders in Laos (2006).
- ¹⁰⁵⁰ *The Indigenous World 2007*: 359–360.
- ¹⁰⁵¹ Ngoc Nguyen (2007).
- ¹⁰⁵² Obituary: Vang Pao (2011).
- ¹⁰⁵³ Ngoc Nguyen (2007).
- ¹⁰⁵⁴ *The Indigenous World 2008*: 325.
- ¹⁰⁵⁵ Laos „coup plot“ uncovered in US, US prosecutors have charged nine people with plotting a coup in Laos, in a conspiracy to murder thousands (2007).
- ¹⁰⁵⁶ Frank, T. A. (2011); Bailey, E.–My–Thuan Tran (2009); McKinley (2009).
- ¹⁰⁵⁷ *Laos general and Hmong leader Vang Páo dies in exile* (2011).
- ¹⁰⁵⁸ Ehrlich (2006).
- ¹⁰⁵⁹ *Amnesty International* (2005).
- ¹⁰⁶⁰ *Laos Welcomes Hmong Resettlement* (2004).
- ¹⁰⁶¹ Tamtéž.
- ¹⁰⁶² Ngoc Nguyen (2007).
- ¹⁰⁶³ Ballard (2003).
- ¹⁰⁶⁴ *The Indigenous World 2009*: 364–365.
- ¹⁰⁶⁵ Tansubhapol (2009).
- ¹⁰⁶⁶ *The Indigenous World 2009*: 364.
- ¹⁰⁶⁷ McCartan (2009).
- ¹⁰⁶⁸ *The Indigenous World 2010*: 379–380.
- ¹⁰⁶⁹ Chandara (2008).
- ¹⁰⁷⁰ *The Indigenous World 2011*: 314.

¹⁰⁷¹ Srv. Clark (1994); Chadda (2000); Mukherjee (2010); Freeman (1996) aj.

¹⁰⁷² Country Technical Note on Indigenous People's Issues. Lao Peoples' Democratic Republic (2012).

¹⁰⁷³ Na druhé straně je nutné poznamenat, že pracovní vymezení etnických skupin ze strany ústředních orgánů má svoji opodstatněnost – usnadňuje totiž projektování kulturní, jazykové, hospodářské aj. politiky v prostředí národnostních menšin.

¹⁰⁷⁴ Srv. Leach (1954): 290–291.

¹⁰⁷⁵ Srv. Linton (1943); Nožina (1999): 191–192.

Zkratky

- AC – *Armée Clandestine* (Tajná armáda)
ACF – *Action Contre la Faim* (Akce proti hladu)
ADB – *Asian Development Bank* (Asijská rozvojová banka)
ALTAG – *American Liaison Training Advisory Group* (Americká styčná výcviková a poradní skupina)
ASEAN – *Association of South East Asian Nations* (Společenství zemí jihovýchodní Asie)
BDBP – *Beng Ding Beng Pa* (Program přidělování lesů a půdy)
CARE – *Cooperative for Assistance and Relief Everywhere* (Sdružení pro pomoc a spolupráci kdekoliv)
CAT – *Civil Air Transport* (Civilní letecká doprava)
CBU – *Cluster Bomb Unit* (bomba se submunici /kazetová bomba/)
CDIN – *Comité pour la Défence des Intérêts Nationaux* (Výbor pro obranu národních zájmů)
CIA – *Central Intelligence Agency* (Ústřední zpravodajská služba)
ED – *Enfants et Développement* (Děti a rozvoj)
ESF – *Écoles Sans Frontières* (Školy bez hranic)
FAO – *Food and Agriculture Organization* (Organizace pro výživu a zemědělství)
FFC – *Fact Finding Commission* (Komise pro shromažďování údajů)
GCMA – *Groupement de Commandos Mixtes Aéroportés* (Skupina smíšených, letecky přepravovaných komandos)
GTZ – *Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit* (Německá společnost pro technickou spolupráci)
ICA – *International Cooperation Administration* (Správa mezinárodní spolupráce)
IFAD – *International Fund for Agricultural Development* (Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství)
IUCN – *International Union for Conservation of Nature* (Mezinárodní svaz ochrany přírody)
IVS – *International Volunteer Service* (Mezinárodní dobrovolnická služba)
KSI – Komunistická strana Indočiny
LLDR – Laoská lidově demokratická republika (*Sathalanalát Pasathipataj Pasáson Láo*)
LLRS – Laoská lidová revoluční strana (*Phak Pasáson Pativat Láo*)
MAAG – *U. S. Military Assistance Advisory Group* (Poradní skupinou pro vojenskou pomoc)
MDM – *Médecins du Monde* (Lékaři světa)
MMF – Mezinárodní měnový fond
MRC – *Mekong River Commision* (Komise pro řeku Mekong)

- NBCA – *National Biodiversity Conservation Areas* (Národní oblasti zachování biodiverzity)
NCA – *Norwegian Church Aid* (Pomoc norské církve)
NLHS – *Néo Láo Haksát* (Vlastenecká fronta Laosu)
NLS – Nejvyšší lidové shromáždění
NLSS – *Neo Láo Sangsát* (Laoská fronta národní výstavby)
OSS – *Office of Strategic Services* (Úřad strategických služeb)
OÚ – ohnisková území
PARU – *Police Aerial Supply Unit* (Policejní letecko dodavatelská jednotka)
PEO – *Program Evaluation Office* (Úřad pro vyhodnocování programu)
SARS – *Severe Acute Respiratory Syndrome* (syndrom náhlého selhání dýchání)
SDECE – *Service de Documentation Extérieure et Contre-Espionage* (Služba vnější dokumentace a kontrašpionáže)
SEATO – *South East Treaty Organisation* (Dohoda pro jihovýchodní Asii)
UNCDF – *United Nations Capital Development Fund* (Kapitálový rozvojový fond OSN)
UNDCP – *United Nations International Drug Control Programme* (Program OSN pro kontrolu drog)
UNDP – *United Nations Development Programme* OSN (Rozvojový program OSN)
UNDRIP – *UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples* (Deklarace práv domorodého obyvatelstva OSN)
UNEP – *United Nations Environment Programme* (Program OSN pro životní prostředí)
UNESCO – *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* (Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu)
UNHCR – *United Nations High Commissioner for Refugees* (Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky)
UNICEF – *United Nations Children's Fund* (Dětský fond Organizace spojených národů)
UNODC – *UN Office on Drugs and Crime* (Úřad OSN pro drogy a kriminalitu).
UNWIP – *United World of Indigenous Peoples* (Spojený svět domorodých lidí)
USAID – *United States Agency for International Development* (Agentura Spojených států pro mezinárodní rozvoj)
USD – *United States dollar* (americký dolar)
USIA – *US Information Agency* (Informační agentura USA)
USOM – *United States Operations Mission* (Operační mise Spojených států)
ÚVVRV – Ústřední vedoucí výbor pro rozvoj venkova /Laos/
VK – vesnická konsolidace
WB – *World Bank* (Světová banka)
WFP – *World Food Programme* (Světový potravinový program)
WSMTT – *White Star Mobile Training Team* (Mobilní výcvikový tým bílé hvězdy)

Résumé

Pasason Banda Phao. Mountain Ethnic Groups and the State in Laos

The study deals with the problem of relations between ethnic minorities and central governments in Laos. It analyses the mechanisms of the mountaineers' social and military mobilization in a historical perspective from the beginnings of the French colonial administration until the present. The main discussed topics are: the ethnic situation in Laos, the ethnic relations in the country, and the Lao government's ethnic policy.

The Lao People's Democratic Republic (LPDR) is an ethnically complicated and weakly researched territory. Ethnic minorities comprise approximately 70 % of the total population of the country. This makes Laos one of the most ethnically diverse countries in Asia. Although the Lao government claims 49 ethnic groups, recent anthropological surveys revealed that the country is home to 236 ethnic groups belonging to four ethno-linguistic families: the Tai-Kadai, Austro-Asiatic (Mon-Khmer), Hmong-Mien (Miao-Yao) and Sino-Tibetan (Tibeto-Burman) families. Many of the minorities inhabit rural areas, which are amongst the most poverty stricken areas in the country. The high degree of ethnic diversity, coupled with the high percentage of the total population belonging to national minorities, has an important impact on the social and political situation in Laos. Minorities have been playing specific (frequently decisive) roles in the life of the country. In the first part, the study analyses the criteria of national censuses in various historical periods and gives a brief overview of the ethnic groups in Laos. The traditional threefold categorization of the population into Lao Loum (literally lowland Laotians), Lao Theung (literally midland Laotians), and Lao Soung (literally highland Laotians) is discussed as well.

The second part deals with the traditional models of ethnic communication before the establishment of the French colonial administration. It explains why an ethnic hierarchy exists among the ethnic groups in Laos, with the ethnic Lao at the apex of this hierarchy. Furthermore, the concepts of muongs and the mandala state are analysed, and the system of social stratification in the framework of the traditional Lao state is explained.

The main topic of the third part is the French colonial system and its ethnic policy. The colonial administration of ethnic minorities and the French opium business are discussed in this part. Special attention is given to the anti-colonial rebellions of the mountain ethnic groups here. The chapter also deals with the impact of World War II and the First War in Indochina. The French colonizers' and the Neo Lào Itsala resistance movement's social mobilization methods for the highlanders are compared here as well.

The fourth part of the study is focused on the royal government in the period from 1954–1973, when the Second War in Indochina deeply influenced the life of the peoples in Laos. The highlanders were an object of both the American and the communist mobilization of ethnic minorities and were pressed to fight on both sides of the front. The Hmong ethnic group especially was touched by these events. Tens of thousands of its members died, and hundreds of thousands of them lost their homes.

The communist government's period is discussed in the two following chapters. The first of these chapters deals with the period of the radical LPDR government's minority policy (1975–1986), the mountain minorities' military resistance, and the problem of refugees.

The second chapter analyses the situation after the Chin Tanakay May („New Thinking“) social and economic reforms were started in 1986. The analysis of the policy towards ethnic minorities is dominated by two themes: (1) modernization, which in some cases has implied acculturation, and (2) the nation-state building in Laos.

The contemporary government in Laos attempts to resettle ethnic minorities and to reorganize their administrative and economic systems for the sake of political control, ecological preservation of forests, and delivery of social services. Unfortunately, the projects have been poorly executed, and they lead to the destruction of the highlanders' traditional communities. They have thus caused resentment. In some cases, the ethnic groups have resisted these attempts at control, sometimes violently.

Actually, the minority ethnic groups in Laos are affected by the penetration of global culture. As the highlanders' economy, culture, and social relations are destroyed, new anti-social phenomena such as prostitution, trade in people, drug abuse, and violent crime appeared in the mountains. Because of these phenomena, the highlanders in Laos belong among the most threatened ethnic communities in the world.

Literatura

- Aijmer, G. (1979): Reconciling Power with Authority. An Aspect of Statecraft in Traditional Laos. *Man*, Vol. 14, No. 4, Dec., s. 734–749.
- Alton, C.–Rattavong, H. (2004): *Service Delivery and Resettlement: Options for Development Planning. Final Report. Livelihoods Study, Lao/03/A01*. Vientiane: UNDP/ECHO.
- Area Handbook for Laos* (1955). G. C. Hickey (ed.), HRAF – 23. Chicago: University of Chicago.
- Area Handbook for Laos* (1967). T. D. Roberts et al. Washington D. C.: American University.
- Area Handbook for Laos* (1972). D. P. Whitaker (ed.). Department of the Army Pamphlet No. 550–58. Washington D. C.: Government Printing Office.
- Archambault, Ch. (1967): Les Annales de l'ancien Royaume de S'ïeng Khwang. *Bulletin de l'École Française de Extrême Orient*. Paris, Vol. 53, No. 2, s. 557–673.
- Aymé, G. (1930): *Monographie du Ve territoire militaire*. Hanoi: Impr. d'Extrême-Orient.
- Badie, B. (2000): *The Imported State. The Westernization of the Political Order*. Stanford, Cal.: Stanford University Press.
- Baird, I. G.–Shoemaker, B. (2005): *Aiding or Abetting. Internal Resettlement and International Aid Agencies in the Lao PDR*. Toronto: Probe International, August.
- Balandier, G. (2000): *Politická antropologie*. Praha: Dauphin.
- Ballard, B. (2003): *Refugee Reintegration in Rural Areas: Land Distribution in Ban Pha Thao, Lao PDR*. Working Paper No 18. Cambridge, Mass.: The Inter-University Committee on International Migration.
- Barney, G. L. (1967): The Meo of Xieng Khouang Province. Laos. In: P. Kunstadler (ed.): *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations (I)*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, s. 271–294.
- Bernatzik, H. A. (1943): *Duchové žlutých listů. Výzkumné cesty Zadní Indii*. Praha: Orbis.
- Bernatzik, H. A. (1947): *Akha und Meau. Probleme der angewandten Völkerkunde in Hinterindien (I–II)*. Innsbruck: Wagner.
- Bernatzik, H. A. (1970): *Akha and Miao*. New Haven, Conn.: Human Relations Area Files.
- Blanadet, R. (1984): *Les fronts pionniers en Asie du Sud Est*. Paris: L'Harmattan.
- Boulangier, P. Le (1931): *Historie du Laos français*. Paris: Librairie Plon.
- Boutin, A. (1937): Monographie de la province des Houa-Phan. *Bulletin des Amis du Royaume Lao*, Vol 1, No. 1, s. 69–119.

- Branfman, F. (1970): Presidential War in Laos, 1964–1970. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 213–282.
- Breazeale, K. (2002): Laos Mapped by Treaty and Decree, 1895–1907. In: Mayoury Ngaosrivathana–Kennon Breazeale (eds.): *Breaking New Ground in Lao History. Essays on the Seventh to Twentieth Centuries*. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 297–336.
- Brown, Mc A. (1982): The Communist Seizure of Power in Laos. In: M. Stuart-Fox (ed.): *Contemporary Laos. Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic*. St. Lucia: University of Queensland Press, s. 17–38.
- Bumke, P. J. (1971): *Die Miao: Sozialgeschichte und politische Organisation einer segmentären Gesellschaft und die Auswirkungen der thailändischen Minderheitenpolitik*. Dissertation. Univ. Heidelberg 1970. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Burčett, U. (1963): *V'etnam i Laos v dni vojny i mira*. Moskva. Moskva: Izdatelstvo inostrannojo literatury.
- Burchett, W. (1970a): Pawns and Patriots. The U.S. Fight for Laos. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 283–300.
- Burchett, W. (1970b): *Second Indochina War: Cambodia and Laos*. New York: International Publishers.
- Burchett, W. G. (1959): *Mekong Upstream*. East Berlin: Seven Seas Publishers.
- Caply, M. (1966): *Guérilla au Laos*. Paris: Presses de la Cité.
- Clark, D. (1994): Asian Style Democracy. *Asian Survey*, Vol. 34, No. 11, s. 949–961.
- Coedès, G. (1948): Les États hindouisés d'Indochine et d'Indonésie. *Histoire du Monde*, Vol. 8. Paris: De Boccard.
- Coedès, G. (1956): Introduction à l'histoire du Laos. In: Présence du Royaume Lao. *France – Asie. Revue Mensuelle de Culture et de Synthèse Franco – Asiatique (Saigon)*, 10e Année, 12 Mars–Avril–Mai, No. 118, 119, 120, s. 711–715.
- Coedès, G. (1966): *The Making of South East Asia*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press.
- Cohen, P. T. (2000): Resettlement, Opium and Labour Dependence: Akha – Tai relations in Northern Laos. *Development and Change* (Blackwell Publishing), Vol. 31, s. 179–200.
- Cohen, T.–Lyttleton, Ch. (2002): Opium–Reduction Programmes, Discourses of Addiction and Gender in Northwest Laos. *Journal of Social Issues in Southeast Asia*, Vol. 17, No. 1, s. 1–23.
- Conboy, K.–Morrison, J. (1995): *Shadow War: The CIA's Secret War in Laos*. Boulder CO: Paladin Press.
- Condominas, G. (1968): Notes sur le Bouddhisme populaire au milieu rural Lao. *Archives de sociologie des religions (Paris)*, Vol. 13, No. 25, s. 81–110; No. 26, s. 111–150.
- Condominas, G. (1970): The Lao. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 9–27.
- Costumary Law and Practice in the Lao PDR* (2011). Vientiane: Ministry of Justice and Law Research and International Cooperation Institute with support of UNDP Democratic Governance Thematic Trust Fund. July 2011.
- Česnov, Ja. V. (1976): *Istoričeskaja etnografija stran Indokitaja*. Moskva: Nauka.

- Dang Hoi Xuan (1963): Tři laoské povídky. *Nový Orient*, roč. XVIII, s. 140–141.
- Dang Nghiem Van–Chu Thai Son–Son Luu Hung (1984): *The Ethnic Minorities in Vietnam*. Hanoi: Foreign Languages Publishing House.
- Daviau, S. (2001): *Resettlement in Long District, Louangnamtha Province*. Vientiane: Action Contra La Faim.
- David, M. (2002): *Guerre secrète en Indochine. Les maquis autochtones face au Viêt–Minh 1950–1955*. Panazol: Lavauzelle.
- Davinau, S. (2003): *Resettlement in Long District, Louangnamtha Province*. Update. Vientiane: Action Contre La Faim.
- Dodd, W. C. (1923): *The Thai Race: Elder Brother of the Chinese*. Cedar Rapid, IA: Torch Press.
- Dommen, A. (1994): Laos in 1993. *Asian Survey* (USA), Vol. 34, No. 1, January, s. 82–86.
- Dommen, A. J. (1964): *Conflict in Laos. The Politics of Neutralization*. London: Pall Mall Press.
- Dommen, A. J. (1971): *Conflict in Laos. The Politics of Neutralization*. New York: Praeger.
- Dommen, A. J. (1985): *Laos: Keystone of Indochina*. Boulder and London: Westview Press.
- Doré, A. (1980): Les joutes mythiques entre l'ainé Kassak et de puiné Lao: Contribution à l'étude de la fondation du Lane Xang. *Péninsule*, No. 1, s. 47–72.
- Dupont, F. (1956): *Mission de la France en Asie*. Paris: Horizons de France.
- Dupont-Gonin, P. (1979): Migrations et développement: des réfugiés Hmong en Guyane. *Revue des études coopératives: de l'intercoopération à l'économie sociale* (Paris), Juillet, No. 198, s. 23–49.
- Embree, J. F.–Thomas, W. L. (1950): *Ethnic Groups of Northern Southeast Asia*. New Haven: Yale University, Southeast Asia Studies.
- Enfield, N. J. (1999): Lao as a National Language. In: G. Evans (ed.): *Laos. Culture and Society*. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 258–290.
- Enloe, C. H. (1973): *Ethnic Conflict and Political Development*. Boston: Little, Brown and Company.
- Ezman, M. J. (1975): Communal Conflict in Southeast Asia, In: N. Glazer–D. P. Moynihan (eds.): *Ethnicity. Theory and Experience*. Cambridge: Harvard University Press, s. 391–419.
- Evans, G. (1983): *The Yellow Rainmakers. Are Chemical Weapons Used in Southeast Asia?* London: Verso Editions.
- Evans, G. (1999a): Apprentice Ethnographers. In: G. Evans (ed.): *Laos. Culture and Society*. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 161–190.
- Evans, G. (1999b): Introduction: What is Lao Culture and Society. In: G. Evans (ed.): *Laos. Culture and Society*. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 1–34.
- Evans, G. (2002): *A Short History of Laos. The Land Between*. Crows Nest NSW (Australia): Allen and Unwin.
- Evrard, O.–Goudineau, Y. (2004): Planned Resettlement. Unexpected Migrations and Cultural Trauma in Laos. *Development and Change*, Vol. 35, Issue 5, April, s. 937–962.
- Fall, B. B. (1965): The Pathet Lao: A „Liberation“ Party. In: R. A. Scalapino (ed.): *The Communist Revolution in Asia: Tactics, Goals and Achievements*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice–Hall, s. 173–197.
- Fall, B. B. (1967): *Street Without Joy*. London: Pall Mall.
- Fall, B. B. (1968): *Dien Bien Phu, un coin d'enfer*. Paris: Laffont.

- Fall, B. B. (1969): *Anatomy of Crisis. The Laotian Crisis of 1960–1961*. New York–Toronto: Doubleday.
- Fall, B. B. (1967 /ed. and introduction/): *Ho Chi Minh on Revolution. Selected Writings, 1920–66*. New York: Frederick A. Praeger.
- Fei Xaitong (1984): Revising the Mountains of the Yao People. In: *China's Minority Nationalities (I)*. Beijing: Great Wall Books.
- Feingold, D. (1970): Opium and Politics in Laos. In.: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 322–339.
- Freeman, M. (1996): Human Rights, Democracy and „Asian Values“. *The Pacific Review*, Vol. 9, No. 3, s. 352–366.
- Garnier, F. (2009): *Voyage d'Exploration de l'Indo-Chine: effectué par la commission française d'exploration du Mékong*. Genève: Editions Olizane.
- Gay, B. (1987): *Les mouvements millénaristes du centre et du sud Laos et du nord-est du Siam, 1895–1910*. 4 volumes. Paris: Centre d'histoire et civilisations de la péninsule indochinoise.
- Gay, B. (2002): Millenarian Movements in Laos, 1895–1936. Depictions by Modern Lao Historians. In: Mayoury Ngaosrivathana–Kennon Breazeale (eds.): *Breaking New Ground in Lao History. Essays on the Seventh to Twentieth Centuries*. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 281–295.
- Gunn, G. C. (1982): Theravadins and Commissars: The State and National Identity in Laos. In: M. Stuart-Fox (ed.): *Contemporary Laos. Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic*. St. Lucia: University of Queensland Press, s. 76–100.
- Gunn, G. C. (1986): Shamans and Rebels. The Ba'chai (Meo) Rebellion of Northern Laos and Northwest Vietnam (1918–1921). *Journal of Siam Society*, Bangkok, Vol. 74, s. 107–121.
- Gunn, G. C. (1988): *Road Through the Mountains: The Origins of Nationalism and Communism in Laos, 1930–1954*. Ann Arbor, MI: Univ. Microfilms International.
- Gunn, G. C. (1989): Rebellion in Northern Laos. The Revolts of the Lu and the Chinese Republicans (1914–1916). *The Journal of the Siam Society*, Vol. 77, Part 1, s. 61–66.
- Gunn, G. C. (1990): *Rebellion in Laos: Peasant Politics in Colonial Backwater*. Boulder, CO: Westview.
- Gunn, G. C. (1985): A Scandal in Colonial Laos: The Death of Bac My and the Wounding of Kommadam Revised. *Journal of the Siam Society* (Bangkok), Vol. 73, No. 1–2, s. 42–59.
- Halpern, J. M. (1958–1959): Trade Patterns in Northern Laos. *Eastern Anthropologist*, Vol. 12, No. 2, 119–124.
- Halpern, J. M. (1961a): *American Policy in Laos*. Los Angeles, CA: Dept. of Anthropology, University of California.
- Halpern, J. M. (1961b): *The Rural and Urban Economies. Laos Project Paper No 19*. Los Angeles, CA: University of California.
- Halpern, J. M. (1971): A Redefinition of the Revolutionary Situation. In: Miller, N.–Aya, R. (eds.): *National Liberation: Revolution in the Third World*. New York: The Free Press, s. 1–26.
- Halpern, J. M. (1973): The Role of Religion in Government and Politics in Laos. In.: McAlister, J. T. Jr. (ed.): *Southeast Asia. The Politics of National Integration*. New York: Random House, s. 202–214.

- Hamilton-Meritt, J. (1993): *Tragic Mountains. The Hmong, the Americans and the Secret Wars for Laos 1942–1992*. Bloomington–Indianapolis: Indiana University Press.
- Hickey, G. C. (1982a): *Sons of the Mountains. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands to 1954*. New Haven–London: Yale University Press.
- Hickey, G. C. (1982b): *Free in the Forest. Ethnohistory of the Vietnamese Central Highlands 1954–1976*. New Haven–London: Yale University Press.
- Hiebert, M. (1981): Laos in 1981. Review of Developments. *Southeast Asian Affairs*, 1981, Singapore, s. 181–197.
- Higham, C. F. (1989): *The Archeology of Mainland Southeast Asia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hillmer, Paul (2010): *A People's History of the Hmong*. St. Paul: Minnesota Historical Society Press.
- Hinton, P. (2000): Where Nothing is as It Seems: Between Southeast China and Mainland Southeast Asia in the „Post-Socialist“ Era. In: G. Evans–Ch. Hutton–Kuah Khun Eng (eds.): *Where China Meets Southeast Asia. Social and Cultural Change in the Border Regions*. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies, s. 7–27.
- Hurni, K.–Hett, C.–Heinimann, A.–Messerli, P.–Wiesmann, U. (2013): Dynamics of Shifting Cultivation Landscapes in Northern Lao PDR Between 2000 and 2009. Based on an Analysis of MODIS Time Series and Landsat Images. *Human Ecology*, February, Vol. 41, Issue 1, s. 21–36.
- Chadda, M. (2000): *Building Democracies in South Asia*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Chamberlain, J. (2000): *Participatory Poverty Assessment, Lao PDR*. Vientiane: ADB, SPC, National Statistics Center.
- Chamberlain, J. (2002): *Assessment of Economic Potential and Comparative Advantages of the Minority Groups of the Lao PDR*. Prepared for Asian Development Bank, Vientiane.
- Chazée, L. (1995): *Atlas des ethnies et des sous ethnies du Laos*. Bangkok: L. Chazée.
- Chazée, L. (2002): *The Peoples of Laos. Rural and Ethnic Diversities*. Bangkok: White Lotus Press.
- Chomsky, N. (1970): The Pathet Lao and the People of Laos: Noam Chomsky Interviews a Lao Refugee. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 451–459.
- Introduction à la Connaissance du Laos* (1950). Paris: Adrien Maisonneuve.
- IV S'ezd Narodno-revoljucionnoj partii Laosa. V'entjan 13–15 nojabrja 1986 g.* Moskva 1987.
- Ivarsson, S.–Goscha, Ch. E (2007): Prince Phetsarath (1890–1959): Nationalism and Royalty in the Making of Modern Laos. *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 38, No. 1, February, s. 55–81.
- Ivarsson, S. (2008): *Creating Laos. The Making of a Lao Space between Indochina and Siam, 1860–1945*. Copenhagen: NIAS Press.
- Iwata, Keiji (1961): Minority Groups in Northern Laos. Especially the Yao. In: J. M. Halpern (ed.): *Laos Project Paper No. 16*. Los Angeles: University of California.
- Izikowitz, K. G. (1951): Lamet. Hill Peasants in French Indochina. *Etnografiska Studier*, No 17. Göteborg: Etnografiska Museet.
- Kajsón Fomvichan (1980): *Revoljucija v Laose: nekotorye osnovnye uroki i glavnye zadači*. Moskva: Politizdat.

- Kajsón Phomvihán* (1978): *Pathét Lào. Viang Tân* [v laoštině].
- Kandre, P. (1967): Autonomy and Integration of Social Systems: The Yu Mien („Yao“ or „Man“) Mountain Population and Their Neighbors. In.: P. Kunstadler (ed.): *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations (II)*. Princeton, NJ: Princeton University Press, s. 583–638.
- Katay Don Sasorith (1948): *Contribution à l'histoire du mouvement d'indépendance nationale Lao*. (B.m.): Éditions Lao Issara.
- Katay Don Sasorith (1953): *Le Laos. Son évolution politique. Sa place dans l'Union française*. Paris: Éditions Berger-Levrault.
- Katay Don Sasorith (1958): *Souvenirs d'un ancien écolier de Paksé*. Sédone: Éditions Lao.
- Kaysone Phomvihane (1976): Rapport général au Congrès national des représentants du peuple. Vientiane: State Publishing House.
- Kaysone Phomvihane (1980): *La Révolution Lao*. Moskva: Edition du Progrès
- Khamdeng Kommadam–Khampheng Thipmunthali (1992): *Thongthiao banda phao jú láo. Viang Tân: Khanakammakán vittañását sangkhom* [Přehled etnických skupin v Laosu. Vientian: Komise pro společenské vědy 1992].
- Koževnikov, V. A. (1979): *Očerki novejšej istorii Laosa*. Moskva: Nauka.
- Kunstadler, P.–Chapman, E. C.–Sangha Sabhasri (1978): *Farmers in the Forest: Economic Development and Marginal Agriculture in Northern Thailand*. Honolulu: University Press of Hawaii.
- Kunstadler, P. (1983): Highland Populations in Northern Thailand. In: J. McKinnon–Wanat Bhruksasri (eds.): *Highlanders of Thailand*. Kuala Lumpur: Oxford University Press, s. 15–45.
- La révolution Lao à 20 ans* (1965). (B.m.): Neo Lao Issara.
- Lafont, P. B. (1955): Notes sur les familles patronymiques Thai Noirs de Son La et de Nghia Lo. *Anthropos* (Mödling bei Wien), Vol. 50, s. 797–807.
- Lamour, C.–Camberti, M. (1975): *Les grandes manoeuvres de l'opium*. Paris: Seuil.
- Langer, P. F.–Zasloff, J. J. (1970): *North Vietnam and the Pathet Lao. Partners in the Struggle for Laos*. Cambridge, MA: MA Harvard University Press.
- Lao PDR Production Forestry Policy: Status and Issues for Dialogue* (2001). Vol. 1. Washington D.C.: World Bank, SIDA and Government of Finland.
- Larteguy, J.–Yang Dao (1989): *L'heureuse aventure du peuple de l'opium*. Paris: Presses de la Cité.
- Laterguy, J. (1979): *La fabuleuse aventure du peuple de l'opium*. Paris: Presses de la Cité.
- Lawallen, J. (1970): The Reluctant Counterinsurgents: International Voluntary Services in Laos. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 357–371.
- Le peuple du Pathet Lao lutte pour la paix, l'indépendance, l'unité et la démocratie* (1954). (B.m.): Neo Lao Issara.
- Leach, E. R. (1954): *Political Systems of Highland Burma. A Study of Kachin Social Structure*. Boston: Beacon Press.
- LeBar, F. M.–Hickey, G. C.–Musgrave, J. K. (1964): *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. New Haven: Human Relations Area Files Press.

- Lee, G. Y. (1982): Minority Policies and the Hmong. In: M. Stuart-Fox (ed.): *Contemporary Laos. Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic*. St. Lucia: University of Queensland Press, s. 199–219.
- Lefèvre-Pontalis, P. (1902): *Mission Pavie Indo-Chine 1879–1895. Géographie et voyages. Voyages dans le Haut Laos (et sur les frontières de Chine et de Birmanie)*. Paris: Ernest Leroux.
- Lehman, F. K. (1984): Freedom and Bondage in Traditional Burma and Thailand. *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol. 15, No. 2, 1984, s. 233–244.
- Lemoine, J. (1972): Les écritures du Hmong. *Bulletin des Amis du Royaume Lao*, Vientiane, Vol. 7–8, s. 123–195.
- Lewellen, T. (2002): *The Anthropology of Globalization: Cultural Anthropology Enters the 21st Century*. Westport Conn.: Bergin and Garvey.
- Lewellen, T. (2003): *Political Anthropology*. Third Edition. Westport Conn.: Bergin and Garvey.
- Lintingre, P. (1972): Légends du Sud Laos. *Bulletin des Amis du Royaume Lao*. No. 7/8, s. 213–228.
- Lintingre, P. (1972): *Les rois de Champassak*. Pakse.
- Linton, R. (1943): Nativistic Movements. *American Anthropologist*, Vol. 45, No. 2, April, s. 230–240.
- LNDR na puti stroitel'stva socializma* (1986). Moskva.
- Lyttleton, C. (2004): Relative Pressures: Drugs, Development and Modern Dependencies in the Golden Triangle. *Development and Change* (Blackwell Publishing), Vol. 35, Issue 5, s. 909–935.
- Mahá Silá Vítavong* (1957): *Phongsávádán Láo, I. Vítavong Ĵan*: E. B. 2.500 [Kronika Laosu; v laoštině].
- Mao Ce-tung (1960): *Vybraná díla o vojenských otázkách*. Praha: Naše vojsko.
- Maspéro, G. (1929–1930): *Un empire colonial français: L'Indochine* (I–II). Paris–Bruxelles: Van Oest.
- McAlister, J. T., Jr. (1967): Mountain Minorities and the Viet Minh: A Key to the Indochina War. In: P. Kunstadler (ed.): *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations (II)*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, s. 771–844.
- McCoy, A. W. (1972): *The Politics of Heroin in Southeast Asia*. With C. B. Read–L. P. Adams II. New York–Evanston–San Francisco–London: Harper Colophon Books.
- McCoy, A. W. (1991): *The Politics of Heroin: CIA Complicity in the Global Drug Trade*. Brooklyn: Lawrence Hill Books.
- McCoy, A. W. (1970): French Colonialism in Laos 1893–1945. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row.
- McKaithen, E. T. (1970): *Life under the Pathet Lao in the Xieng Khouang Vile Area*. Vientiane: b.n.
- Michaud, J.–Culas, Ch. (2002): The Hmong of Southeast Asia Massif: Their Recent History of Migration. In: Mayoury Ngaosrivathana–Kennon Breazeale (eds.): *Breaking New Ground in Lao History. Essays on the Seventh to Twentieth Centuries*. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 98–121.
- Minority Groups in Thailand (1970). *Ethnographic Study Series*. Contrib. J. L. Schrock–I. Crowe–M. Fromme–S. E. Grosier–V. S. McKenzie–R. W. Mayers–P. L. Stegeman. No 550 – 107, February. Washington D.C.: Department of the Army Pamphlet.

- Mole, R. L. (1970): *The Montagnards of South Vietnam: A Study of Nine Tribes*. Tokyo: Charles E. Tuttle Co.
- Moréchand, G. (1968): Le chamanisme des Hmong. *Bulletin de l'École Française d'Extrême Orient*, Vol. 54, Paris, s. 53–294.
- Moréchand, G. (1970): The Many Languages and Cultures of Laos. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 29–34.
- Morev, L. N. (1988): *Jazyk Sek*. Moskva: Nauka.
- Mote, F. W. (1967): The Rural „Haw“ (Yunannese Chinese) of Northern Thailand. In: P. Kunstadler (ed.): *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations (II)*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, s. 487–523.
- Mottin, J. (1980): *History of the Hmong*. Bangkok: Odeon Store Ltd.
- Mottin, J. (1981): *Allons faire le tour du ciel et de la terre. Le chamanisme des Hmong vu dans les textes*. Bangkok: Imprimerie Don Bosco.
- Mrázek, R. (1980): *Jihovýchodní Asie ve světové politice 1900–1975*. Praha: Svoboda.
- Muchlinov, A. I. (1974): V'etnam. In: *Etničeskije procesy v stranach Jugo-Vostočnoj Azii*. Moskva: Nauka, s. 42–110.
- Mukherjee, K. (2010): Is there a Distinct Style of Asian Democracy? *Journal of Asian and African Studies*, Vol. 45, No. 6, s. 684–694.
- A. A. Guber–Ju. V. Maretin–D. D. Tumarkin–N. N. Čeboksarov (1966) (eds.): *Narody Jugo-Vostočnoj Azii*. Moskva: Nauka.
- National Drug Control Master Plan 2009–2013. A Five Year Strategy to Address the Illicit Drug Control Problem in the Lao PDR* (2009). The Government of the Lao PDR / United Nations Office on Drugs and Crime.
- Ngo Dyk Tchin' (1983): Malye narody stran Vostočného Indokitaja. In: D. V. Deopik–A. I. Kuznecov (eds.): *Malye Narody Indokitaja*. Moskva: Nauka.
- Nožina, M.–Kučera, K. (2011): Operace X. Počátky heroinového boomu. *Bulletin Národní protidrogové centrály*, ročník XVII, č. 3, s. 50–55.
- Nožina, M. (1999): *Kambodžský poutník*. Praha: Livingstone.
- Nožina, M. (2001): *Cesty za opiem*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Nožina, M. (2007): *Dějiny Kambodže*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Nožina, M. (2010): *Dějiny Laosu*. Nakladatelství Lidové noviny.
- Nožina, M. (2013): *Barma. Etnický problém, válka a boj za demokracii*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů.
- O'Ballance, E. (1964): *The Indo-China War 1945–54: A Study in Guerilla Warfare*. London: Faber and Faber.
- Opium Poppy Cultivation in SE-Asia. Lao PDR, Myanmar* (2009). Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, December.
- Opium Poppy Cultivation in the Golden Triangle. Lao PDR, Myanmar, Thailand* (2006). United Nations Office on Drugs and Crime, October.
- Pavatsát – 3* (b.d.): *Viang Ĵan* [Historie; v laoštině].
- Pavie, A. (2006): *Passage du Mékong au Tonkin (1887–1888). Exploration du Cambodge, du Laos et du Vietnam*. Texte établi et présenté par Henri Eckert. Paris: Transboréal.

- Pelliot, P. (1951): *Mémoires sur les coutumes du Cambodge de Tcheu Ta-Kouan. Version nouvelle suivie d'un commentaire inachevé*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient Adrien-Maisonneuve 11. rue Saint-Sulpice.
- Phoumi Vongvichit (1968): *Le Laos et la lutte victorieuse de peuple Lao contre le neo-colonialisme américain*. (B. m.): Editions du Neo Lao Haksat.
- Phúmi Vongviít (1967): *Vajjákón láo. Komkán súksá súnkáng, Samnúa*. 2. vydání 1991 [Laoská gramatika. Ústřední oddělení vzdělávání, Samnúa; v laoštině].
- Phúmi Vongviít (1968): *Pathét láo le kántosumí saj không pasáson láo tán latthila miàng khūm bépmaj không ámêliká*. (B. m.): *Néo Lào Haksát* [Laos a vítězný boj laoského lidu proti americkému neokolonialismu; v laoštině].
- Pluvier, J. M. (1977): *South East Asia from Colonialism to Independence*. Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Policy Study on Ethnic Minority Issues in Rural Development. Project to Promote ILO Policy on Indigenous and Tribal Peoples* (2000). Geneva: International Labour Office, February.
- Političeskij doklad Centrálnogo komiteta NRPL IV S'ezdu Narodno – revolucionnoj partii Laosa. Doklad Centrálnogo sekretarja CK NRPL tovarišča Kajsona Fomvichana (1987). In: *IV s'ezd revolucionnoj partii Laosa. V'ent'jan 13–15 nojabrja 1986 g.* Moskva.
- Porter, D. G. (1970): *After Geneva: Subverting Laotian Neutrality*. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 179–212, 183–184.
- Pourville, A. de (1933): *Auguste Pavie*. Paris: Larose.
- Purcell, V. (1965): *Malaysia*. London: Thames and Hudson.
- Pye, L. N. (1950): *Guerilla Communism in Malaya. Its Social and Political Meaning*. Princeton: Princeton University Press.
- Quang Canh (1967): *Les transformations économiques des régions montagneuses. Régions montagneuses et minorités nationales en R. D. Vietnam. Études Vietnamiennes* (Hanoi), Vol. 15, s. 91–113.
- Quincy, K. (2000): *Harvesting the Pa Chay's Wheat. The Hmong and America's Secret War in Laos*. Washington: Eastern Washington University Press.
- Reinach, L. de (1901): *Le Laos*. 2 vols. Paris: A. Charles, Librairie-Éditeur.
- Resettlement and Social Characteristics of New Villages. Basic needs for resettled communities in Lao PDR (1997). I. Goudineau (ed.), *A OSTROM Survey*, Vol. 1 and 2. Supported by UNESCO and UNDP.
- Roux, H. (1924): *Deux tribus de la région Phongsaly (Laos septentrional) – I: A-Khas or Khas Kos; II: P' u Noi. Bulletin de l'École Française de Extrême Orient*, Vol. 24, Paris, s. 373–500.
- Royer, L. Ch. (1997): *Kham, la laotienne*. Paris: Éditions Kailash.
- Sáthátanalat pásáthipataj pasáson láo khop hóp 5 pí, 2-XII-1975–2-XII-1980* (1980). Plák: Ókbís [5. výročí Laoské lidově demokratické republiky, 2-XII-1975–2-XII-1980. Praha: Orbis 1980; v laoštině].
- Savina, F. M. (1924): *Histoire des Miao*. Hong Kong: Société des Missions Étrangères.
- Savina, F. M. (1930): *Histoire des Miao*. 2. vyd. Hong Kong: Société des Missions Étrangères (2. vyd.).
- Scott, P. D. (1970): *Air America: Fyling the U. S. into Laos*. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 301–321.

- Scott, J. G.–Hardiman, J. P. (1900): *Gazetteer of Upper Burma and the Shan States. Part 1, vol. 1*. Rangoon, Superintendent of Government Printing and Stationery.
- Shaplen, R. (1969): *Time out of Hand: Revolution and Reaction in Southeast Asia*. New York: Harper and Row.
- Sherman, S. (1988): The Hmong in America. *The National Geographic Magazine*, Vol. 174, No. 4, October, s. 586–610.
- Schanche, D. A. (1970): *Mister Pop*. New York: David McKay Company.
- Schliesinger, J (2003): *Ethnic Groups of Laos*, I–IV. Bangkok: White Lotus.
- Sila Viravong (1964): *History of Laos*. New York: Joint Publications Research Services.
- Silverstein, J. (1980): *Burmese Politics: The Dilemma of National Unity*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Simms, P.–Simms, S. (1999): *The Kingdoms of Laos. Six Hundred Years of History*. Richmond: Curzon Press.
- Sisouk na Champassak (1961a): *Storm Over Laos. A Contemporary History*. New York: Frederick A. Praeger.
- Sisouk Na Champassak (1961b): *Tempête sur le Laos*. Paris: La Table Ronde.
- Smalley, W. A. (1961): *Outline of Khmu Structure*. New Haven: American Oriental Society, American Oriental Series.
- Smalley, W. A. (1990): *Mother of Writing: The Origin and Development of a Hmong Messianic Script*. Chicago: University of Chicago Press.
- Smith, R. (1964): Laos. In: G. Mc T. Kahin (ed.): *Governments and Politics of Southeast Asia*. 2. vyd. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, s. 527–592.
- Souk-Aloun, Phou-ngeun (b.d.): *Historie du Lao moderne (1930–2000)*. Paris: L'Harmattan.
- South, A. (2008): *Ethnic Politics in Burma. States of Conflict*. London–New York: Routledge Contemporary Southeast Series, June.
- South-East Asia Opium Survey 2012. Lao PDR, Myanmar (2012)*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime,
- State of the Environment Report 2001: Lao People's Democratic Republic (2001)*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- Stratanovič, G. C. (1974): Laos. In: *Etničeskije procesy v stranach Jugo-Vostočnoj Azii*. Moskva: Nauka, s. 191–209.
- Strock, C. (1970): Laotian Tragedy. The Long March. In: M. and S. Gettlemen–L. and C. Kaplan (eds.): *Conflict in Indochina. A Reader on the Widening War in Laos and Cambodia*. New York: Random House, s. 276–298.
- Stuart-Fox, M. (1981): Socialist Construction and National Security in Laos. *Bulletin of Concerned Asian Scholars* (Routledge), Vol. 13, No. 1, s. 61–71.
- Stuart-Fox, M. (1982): National Defence and International Security in Laos. In: M. Stuart-Fox (ed.): *Contemporary Laos. Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic*. St. Lucia: University of Queensland Press, s. 232–242.
- Stuart-Fox, M. (1989): Laos in 1988. In: Pursuit of New Directions. *Asian Survey* (USA), Vol. 39, No. 1, January, s. 81–89.
- Stuart-Fox, M. (1997): *A History of Laos*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stuart-Fox, M. (1998): *The Lao Kingdom of Lan Xang: Rise and Decline*. Bangkok: White Lotus.

- Surin Pookajorn and staff (1992): *The Phi Tong Louang. A Hunter – Gatherer Group in Thailand*. Bangkok: Odeon Store.
- Šedrov, I. (1970): *Partizanskimi tropami Laosa*. Moskva: Molodaja gvardija.
- Taillard, Ch. (1989): *Le Laos: Stratégies d'un État-tampon*. Montpellier: RECLUS.
- Tatsuo Hoshino (2002): Wen Dan and its Neighbours: The Central Mekong Valley in the Seventh and Eighth Centuries. Mayoury Ngaosrivathana–Kennon Breazeale (eds.): *Breaking New Ground in Lao History*. Essays on the Seventh to Twentieth Centuries. Chiang Mai: Silkworm Books, s. 25–72.
- Tellis, A. J.–Szayna, T. S.–Winnefeld, J. A. (2000): *Identifying Potential Ethnic Conflict: Application of a process model*. Santa Monica: RAND, RAND REPORT MR. 1188.
- Tenhula, J. (1992): *Voices from Southeast Asia. The Refugee Experience in the United States*. New York: Holmes and Mayer.
- Tesař, Filip (2007): *Etnické konflikty*. Praha: Portál.
- The Anthropology of Politics: A reader in ethnography, theory and critique* (2002). Vincent, J. (ed.). Oxford: Blackwell Publishers.
- The Cambridge History of Southeast Asia. From early times to c. 1500. Volume One, Part One* (1999). N. Tarling (ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- The Ethnic Groups in Lao P.D.R.* (2005): Vientiane: Lao Front for National Construction Department of Ethnic Minorities.
- The Far East and Australasia 1988*. Nineteenth Edition of an Annual Survey. Europa Publications, London 1987.
- The Indigenous World 2005*. D. Vinding–S. Stidsen (eds.). Copenhagen (Denmark): International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- The Indigenous World 2007*. S. Stidsen (ed.). Copenhagen (Denmark): International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- The Indigenous World 2008*. K. Wessendorf (ed.). Copenhagen: The International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA), 2009.
- The Indigenous World 2009*. K. Wessendorf (ed.). Copenhagen: The International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- The Indigenous World 2011*. K. Wessendorf (ed.). Copenhagen: The International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- The Indigenous World 2012*. C. Mikkelsen (ed.). Copenhagen: The International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- The Indigenous World 2013*. C. Mikkelsen (ed.). Copenhagen: The International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- The National Programme Strategy for the Post Opium Scenario. The Balanced Approach to Sustaining Opium Elimination in the Lao PDR (2006–2009)*. Vientiane: Lao National Commission for Drug Control and Supervision, January 2006.
- The Pentagon Papers* (1971): Gravel Edition, Volume 2, „Resources for Unconventional Warfare, SE. Asia“. Boston: Beacon Press, s. 643–649.
- The Southeast Asian Economic Miracle* (1994). Young C. Kim (ed.). New Brunswick–London: Transaction Publishers.
- Thongsá Sajñvongkhamdí a kol.* (1989): *Pavatsát láo lem sám 1893 thēng pat'uban. Viang Ān: Sathában khonkhua vittañását sangkhom, Kasuang süksá thí kán le kilá* [Dějiny Laosu, díl

- 3, od r. 1893 do současnosti. Vientian: Ústav pro výzkum společenských věd, Ministerstvo vzdělávání a sportu; v laoštině].
- Toye, H. (1968): *Laos. Buffer State or Battleground*. London: Oxford University Press.
- Tran Van Dinh (1970): The Birth of Pathet Lao Army. In: N. S. Adams–A. W. McCoy (eds.): *Laos: War and Revolution*. New York–Evanston–London: Harper and Row, s. 424–438.
- Trinquier, R. (1964): *Modern Warfare. A French View of Counterinsurgency*. London: Frederick A. Praeger.
- Twelve – Point Program adopted by the Third National Congress of the NLH in November 1968 (1973). In: Zasloff, J. J.: *The Pathet Lao: Leadership and Organization*. Lexington, MA: Heath and Co., Appendix D.
- U. S. Congress Senate, Subcommittee of the Committee on the Judiciary. *Hearings, Refugee Problems in South Vietnam and Laos, 18th Cong., 1st Sess.*, 1965.
- UN World Drug Report 2012. United Nations Office on Drugs and Crime. New York: United Nations, June 2012.
- USA a jihovýchodní Asie po druhé světové válce (1978). Praha: Academia.
- Van-es-Boeck, B. J. (1982): Refugees from Laos, 1975–1979. In: M. Stuart-Fox (ed.): *Contemporary Laos. Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic*. St. Lucia: University of Queensland Press, s. 324–334.
- Vatthana Pholsena–Ruth Banomyong (2006): *Laos. From Buffer State to Crossroads?* Chiang Mai: Mekong Press.
- Vatthana Pholsena (2006): *Post-War Laos. The Politics of Culture, History and Identity*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Velký sociologický slovník* (1996). Praha: Karolinum.
- Vincent, J. (2004): *Political Anthropology*. New York–London: Routledge Social Science Encyclopedia.
- Virasac Somphong–Phanthakone Champasith–Pimphone Douangsavanh–Čermák, F. (1989): *Česko-laoský slovník I–II*. Praha: Univerzita Karlova.
- Vo Nguyen Giap (1971): *Národně osvobozená válka ve Vietnamu*. Praha: Naše vojsko.
- Walker, A. (1999): *The Legend of Golden Boat: Regulation, Trade and Traders in the Borderlands of Laos, Thailand, China and Burma*. Richmond: Curzon Press.
- Ward, J. T. (1967): U. S. Aid to Hill Tribe Refugees in Laos. In: P. Kunstadler (ed.): *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations (I)*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, s. 295–303.
- Warner, D. (1963): *The Last Confucian*. New York: The Macmillan Company.
- Wekkin, G. D. (1982): The Rewards of Revolution: Pathet Lao Policy Towards the Hill Tribes since 1975. In: M. Stuart-Fox (ed.): *Contemporary Laos. Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic*. St. Lucia: University of Queensland Press, s. 181–198.
- Westermeyer, J. (1982): *Poppies, Pipes and People. Opium and its Use in Laos*. Berkeley: University of California Press.
- Yang Dao (1975): *Les Hmong du Laos face au développement*. Vientiane: Edition Siasavath.
- Young, G. (1962): *The Hill Tribes of Northern Thailand*. Bangkok: Siam Society.
- Zarubežnyj Vostok. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika *Spravočnik* (1986). Moskva.

Internet

- Amnesty International* (2005): Laos. Lao People's Democratic Republic. Overview – Covering Events From January–December. On-line: web.amnesty.org/report2006/lao-summary-en (cit. 8. 1. 2006).
- Bailey, E.–My-Thuan Tran (2009): Federal charges dropped against Hmong leader Vang Pao. The exiled general was accused of plotting to overthrow the communist regime in Laos. News of the dropped charges is celebrated in Hmong enclaves in the United States. *Los Angeles Times*, September 19. On-line: articles.latimes.com/2009/sep/19/local/me-vang-pao (cit. 16. 8. 2013).
- Country Technical Note on Indigenous Peoples' Issues. Lao Peoples' Democratic Republic (2012). *IFAD*, November. On-line: www.ifad.org/english/indigenous/pub/documents/tnotes/laos.pdf (cit. 29. 7. 2013).
- Cropley, E. (2007): Laos Declares Opium Poppies Thing of the Past. Reuters, *UNODC webpage*, Achievements, 8. 9. 2007. On-line: www.unodc.org/laopdr/laos_declares.html (cit. 4. 11. 2007).
- Ehrlich, R. S. (2006): Hmong and History Muddle US–Lao Ties. *Asia Times online*, Southeast Asia, 25. 7. 2006. On-line: www.atimes.com/atimes/Southeast_Asia/HG25Ae01.html (cit. 16. 8. 2006).
- Fact Finding Commission* (2005). News Releases, 1. 12. 2005. On-line: www.factfinding.org (cit. 4. 2. 2006).
- Fact Finding Commission* (2004). News Releases, 5. 3. 2004. On-line: www.factfinding.org (cit. 8. 4. 2004).
- Foppes, J. (2008): *Knowledge capitalization: Agriculture and Forestry Development at „Kum Ban“ Village cluster level in Lao PDR. Lao Extension for Agriculture Project. Consultancy Report*. Vientiane, October, s. 3–6. On-line: lad.nafri.org.la/fulltext/1786-0.pdf (cit. 10. 8. 2013).
- Frank, T. A. (2011): Trial and Error. *New Republic*, February 10. On-line: www.newrepublic.com/article/frank-words/magazine/83133/hmong-terrorism-trial# (cit. 7. 7. 2013).
- Chamberlain, J. R. (1996): *Indigenous Peoples and Hydropower Development: A Case Study in the Use of Ethnolinguistic Analysis in Environmental Assessment*. Transfield Pty Ltd., 7.–11. 10. 1966. On-line: www.singposts.uts.edu.au/articles/Laos/Indigenous_People/366.html (cit. 5. 4. 2006).
- Lao Constitution*. On-line: www.vientianetimes.org.la/Constitution/constitution.htm (cit. 1. 2. 2006).
- Lao Statistics Bureau. Sín Sathítí Hengsát* (2013). On-line: www.nsc.gov.la/ (cit. 3. 7. 2013).
- Laos „coup plot“ uncovered in US, US prosecutors have charged nine people with plotting a coup in Laos, in a conspiracy to murder thousands (2007). *BBC News*, 5 June. On-line: news.bbc.co.uk/2/hi/americas/6721313.stm (cit. 1. 8. 2013).
- Laos general and Hmong leader Vang Pao dies in exile (2011). *BBC News*, 7 January. On-line: www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12133710 (cit. 16. 8. 2013).
- Laos. Demographics Profile 2013. *Index Mundi*. On-line: www.indexmundi.com/laos/demographics_profile.html (cit. 3. 7. 2013).

- Laos. Lao People's Democratic Republic. Overview – Covering Events From January–December 2005. *Amnesty International*. On-line: web.amnesty.org/report2006/laos-summary-en (cit. 1. 5. 2006).
- Lee, G. Y. (1985/1986): Ethnic Minorities and National Building in Laos: The Hmong in the Lao State. *Peninsula*, č. 11/12, s. 215–232. On-line: members.ozemail.com.au/~yeulee/History/ethnic%20monirities%20and%20national%20building%20in%20laos.html (cit. 4. 5. 2006).
- Lestrelin, G. (2007): *Land Degradation in Laos: Materiality and Discourses*. Vientiane. On-line: catsea1.caac.umontreal.ca/ChATSCENE/ChATSEA-WP-Lestrelin-200702.pdf (cit. 8. 9. 2007).
- Lintner, B. (2000): The Golden Triangle Opium Trade: An Overview. By Chiang Mai, March 2000, *Asia Pacific Media Services*, s. 1–30. On-line: www.asiapacificms.com/papers/pdf/gt_opium_trade.pdf (cit. 8. 6. 2013).
- McKinley, J. (2009): U.S. Drops Case Against Exiled Hmong Leader. *The New York Times*, September 18. On-line: www.nytimes.com/2009/09/19/us/19general.html?_r=0 (cit. 16. 8. 2013).
- Murphy, J. (2003): Opening Laos' Borders. *BBC News*, 12. 10. 2003. On-line: news.bbc.co.uk/go/pr/fr/-/2/hi/programmes/crossing_continents/3304723.stm (cit. 19. 10. 2003).
- National Security Action Memorandum No. 163. Training Objectives for Counterinsurgency*. National Archives and Records Administration John F. Kennedy Library (NLJFK), Columbia Point, Boston, MA, 02125-3398. On-line: commons.wikimedia.org/wiki/File:National_Security_Action_Memorandum_No._163_Training_Objectives_for_Counterinsurgency_-_NARA_-_193551.jpg (cit. 1. 8. 2013).
- Ngoc Nguyen (2007): Young Hmong Americans Confront a Dark History. *North America Inter Press Service*, Politics, 3. 9. 2007. On-line: ipsnorthamerica.net/prInternet.php?idnews=964 (cit. 2. 8. 2013).
- Obituary: Vang Pao (2011): *BBC News Asia-Pacific*. 7 January. On-line: www.bbc.co.uk/news/world-asia-pacific-12133736 (cit. 10. 7. 2013).
- Sixth National Socio Economic Development Plan (2006–2010)*. Lao Peoples' Democratic Republic. Vientiane: Committee for Planning and Investment, January 2006. On-line: www.healthresearchweb.org/files/Six_national_socio_economic_development_plan_2006-10.pdf (cit. 6. 7. 2013).
- Strategic Programme Framework. Lao PDR 2006–2009. *United Nations Office on Drugs and Crime*, January 2006. On-line: www.unodc.org/pdf/laopdr/publications/laos_strategic_programme_framework_2006-2009.pdf. (cit. 2. 4. 2007).
- Support to the reform of the Luang Prabang, Agriculture and Forestry College (SURAFCO), Project Document Phase 1 (2008–2011). Final, January 2009*. Swiss Agency for Development and Cooperation. On-line: www.lao-agric-college.org/data/documents/project/SURAFCO-project_document_phase1-En.pdf (cit. 6. 7. 2013).
- The Seventh Five-year National Socio-Economic Development Plan (2011–2015)*. The initial session of the Seventh National Assembly, during June 15–24, 2011, at National Assembly, Vientiane Capital. Lao Peoples' Democratic Republic. Vientiane: Ministry of Planning and Investment, October 7, 2011. On-line: www.wpro.who.int/countries/laos/LAO20112015.pdf (cit. 6. 7. 2013).

The World Bank (2013). Lao PDR. On-line: www.worldbank.org/en/country/lao (cit. 27. 8. 2013).
Towards an Opium-Free Lao (PDR) (2006). *Perspectives*. UNODC, No. 2. On-line: www.unodc.org/newsletter/index.html (cit. 15. 7. 2007).

Noviny a časopisy

- Far Eastern Economic Review* (1986), 23. 6. 1986.
Far Eastern Economic Review (1995), 9. 2. 1995.
Fawthrop, T. (2005): Lao Tribes Suffer From Drug Crackdown. *BBC News*, 15. 7. 2005.
Hmong Group Surrenders in Laos (2006). *BBC News*, 13. 12. 2006.
Hmong refugees face repatriation to Laos (2009). *Radio Australia*, 5. 2. 2009.
Holding Action (1972). *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 4. 11. 1972, s. 16.
Chandara, P. (2008): Illegal migrants return home from Thailand. *Vientiane Times*, 24. 12. 2008.
Kamm, H. (1969): Meo General Leads Tribesmen in War with Communists in Laos. *The New York Times*, 27. 10. 1969.
Lao mining industry booms as global economy recovers (2011). *Vientiane Times*, 29. 4. 2011.
Laos Welcomes Hmong Resettlement (2004). *Peoples' Daily*, 13. 8. 2004.
Lintner, B. (1988): Opium and Memoirs of War Linger on the Ledo Road. *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 31. 3. 1988.
McCartan, B. (2009). Hmong caught in repatriation trap. *Asia Times*, 29. 5. 2009.
Morev, L. (1989): Laos: Novye gorizonty. *Azija i Afrika segodnja* (Moskva), No. 12.
Morrow, M. (1975): An Opiate for the Trubled Meo. *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 21. 11. 1975.
Nayan Chanda (1980): The Capitalist Road to Socialism. *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 7. 3. 1980.
Oudomxay facing shortage of rubber tappers (2011). *Vientiane Times*, 12. 9. 2011.
Paisal Sricharatchatya (1988): Creating a human fence. *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 11. 8. 1988.
Pasáson (1986), Vientiane, 31. 1. 1986.
Pasáson (1988), Vientiane, 5. 2. 1986.
Sasaphao, K. (2006): Lao Front Urges End to Slash and Burn Cultivation. *Vientiane Times* (Vientiane), 23. 10. 2006.
Somchine Pierre Nginn (1943): Comment j'ai vu la France? *Kinnary: revue de culture franco-lao*, No 3, Octobre.
StGoar, J. (1990): Poppy Diplomacy. An American overture is an anti-drug project in a province with little opium. *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 24. 5. 1990.
Taillard, Ch. (1989): *Le Laos: Stratégies d'un État-tampon*. Montpellier: RECLUS.
Tansubhapol, T. (2009): Hmong say they won't go back. *Bangkok Post*, 8. 8. 2009.
Tasker, R. (1987): Chasing the Red Dragon. Communist Laos appears to condone drug production *Far Eastern Economic Review* (Hongkong), 13. 8. 1987.
Thammavongsa, P. (2005a): Laos. UNODC Discuss Drug Law. *Vientiane Times* (Vientiane), 22. 3. 2005.
Thammavongsa, P. (2005b): Laos to be Opium-Free Soon. *Vientiane Times* (Vientiane), 24. 3. 2005.
The International Herald Tribune (1971), 8. 2. 1071.

- Thompson, J. R. (1968): Mountains in Climb. *Far Eastern Economic Review*, 59, No. 10, 7. 3. 1968.
- Unintended Consequences (2004): *The Economist*, 371 (8373), 44, 1. 5. 2004.
- Vietnamese rubber growers want more foreign workers (2011). *Vientiane Times*, 15. 9. 2011.
- Vorkham, P. (2005): Opium-Free Laos Closer to Reality. *Vientiane Times* (Vientiane). 25. 5. 2005.

Nepublikované materiály

- Chamberlain, J. R.–Alton, C.–Crisfield, A. G. (1995): Indigenous Peoples Profile (I–II). Prepared for the World Bank. Care International, Vientiane.
- Kajsón Phomvihán: Sēm khañáj mún sūa heng khuám sámakkhí lavang phao tang tang náj-vong khañáját hengsát láo thí ékkapháp deidiao pokpak laksá pathétsát vaj thaj man kong le kosang sangkhomnikhom thaj samlet* [Posilování a rozšiřování kořenů solidarity mezi různými etnickými skupinami uvnitř laoské národní komunity, loajálních a odhodlaných vytrvale chránit národ a úspěšně budovat socialismus; v laoštině]. *Viang Ĵan*, 15. 6. 1981.
- Lao Census 1995: Preliminary Report 2*. National Statistical Centre, Vientiane (b.d.).
- Se Kong–Se San and Nam Theun River Basins Hydropower Study. Ethno-linguistic Situation in the Project Areas – 1997*.
- Sísuk (2000): *Botsalup kóng pasum sammaná khonkhua püksá thá lū kiao kap sū ên phao naj SPPL Láo* [Zpráva ze setkání k výzkumu a konzultacím správných jmen etnických skupin v Laoské LDR; v laoštině]. (Vientiane), 16. 11. 2000.
- The Population and Housing Census 2005*, National Statistical Centre, Vientiane (b.d.).

Rejstřík

A

- Agentura Spojených států pro mezinárodní rozvoj (USAID – *United States Agency for International Development*) 193, 336
 Ahoeové, austroasijské etnikum 42, 45,
 49
 Ahomové, etnikum 36
 Air America, letecká společnost 191, 197, 198, 200, 201, 209, 221
 Ajuthhájá (angl. *Ayutthaya*), siamské království 92, 93
 Akce proti hladu (ACF – *Action Contre la Faim*) 278, 335
 Akhaové (laos. *Ákhá, Ikó, Kó*, angl. *Akha, Ikaw, Kor*), čínsko-tibetské etnikum 11, 20,
 32, 49, 59, 60, 61–63, 65, 72, 73, 98, 215, 262, 278, 279, 285
 Alakové (laos. *Álak, Lálak*, angl. *Alak, Arak, Lalak, Rarak*) 43, 126, 138
 americké styčné výcvikové a poradní skupiny (ALTAG – *American Liaison Training Advisory Group*) 200, 201, 335
 Američané, národ 66, 151, 183, 187, 190, 192, 196, 199, 201–204, 207, 208, 221, 222,
 223, 226, 227, 235–238, 243, 302
 Amkha Sukkhavong (angl. *Amkha Soukkhavong*), laoský generál 198
 Angkorská říše, stát 80, 82, 83, 86, 88
 Annam, střední Vietnam 102, 111, 117, 141, 144, 315
 Annamské pohoří (laos. *Sáj Phú Luang*) 28, 29, 78, 116, 122, 126, 131
 Araové, austroasijské etnikum 45, 49
 Argentina, stát 236
 Armáda osvobození a obrany Laosu (laos. *Kóngthap Potpoj Le Tanhtán Láo*),
 nacionalistická armáda 160, 161
 Ásám, indický stát 42
 Asie, kontinent 18, 27, 28, 31, 35, 36, 57, 58, 76–81, 103, 112, 145, 177, 187, 188, 200,
 202, 215, 247, 253, 262, 274, 293
 Asijská rozvojová banka (*Asian Development Bank*) 20, 269, 274, 282, 335
 Atelové, austroasijské etnikum 42, 45, 49
 Attapéu (angl. *Attapeu* aj.), laoská provincie, město 29, 49, 122, 131, 132, 165, 166, 181,
 185, 208, 214, 263, 266, 274
 Austrálie, kontinent 46, 50, 77, 236, 253
 austroasijská (angl. *Austroasiatic*), jazyková rodina 31, 33, 35, 36, 42, 84, 263, 266, 310
 austroasijské etnikum 42, 47, 75, 77, 78, 86, 87, 91
 Ayrolles, francouzský důstojník 156, 167, 174, 191

B

- Bán Vinaj (angl. *Ban Vinai*), utečenecký tábor v Thajsku 237, 241
bán, laoská vesnice 36, 37, 40, 84, 94, 104, 107, 186, 194, 283
Barma (Myanmar), stát 18, 27, 33, 36, 42, 50, 57–59, 61, 63–66, 82, 86, 88, 94, 95, 98, 99, 103, 111, 113, 118, 137, 173, 179, 216–218, 222, 276, 280, 296, 309
Barmánci, etnikum, národnost 11, 65, 66, 87, 215
Belleux, plukovník, velitel SDECE 177
Bengálsko, indický stát 36
Bengálský záliv 80
Berthelemy, francouzský komisař 139
Bílí Hmongové (laos. *Mong Kháo*) 32, 51
Bílí Thajové (laos. *Thaj Kháo*) 39, 111
Binh Xuyen, vietnamská zločinecká organizace 177, 178
Bitové (laos. *Bit*, angl. *Bit*), austroasijské etnikum 43, 47
Blengbraové, austroasijské etnikum 45
Bokéo, laoská provincie 50, 58, 59, 63, 266, 275, 278
Bólavén (angl. *Boloven*), náhorní planina v Laosu 28, 29, 97, 98, 112, 123, 125–128, 130, 131, 147, 181, 189, 218, 273
Bólikhamsaj (angl. *Borikhamxay*), laoská provincie 29, 45, 46, 49, 50, 96, 266, 274, 278, 287, 289, 292
Braové (laos. *Blaó*, angl. *Blaó*, *Brao*), austroasijské etnikum 43
Britové, národ 65, 103, 155, 157, 158, 207
Bualang (angl. *Boualang*), Láo Theung, levicový politik 230
Bualian Vannasáj (angl. *Boualian Vannaxay*, *Vannasay*) 242
Buell, Edgar „Pop“, pracovník IVS, CIA 22, 201, 203, 208, 216, 218, 223
Bun Um (angl. *Boun Oum*), laoský politik 156, 157, 197
Búnléut (angl. *Boonleurt*), generál laoské armády 241

C

- Cao Dai, vietnamská náboženská sekta 177
Cohein, Lucien, podplukovník Zelených baretů 190
Cong Sua He (angl. *Tsong Zoua Her*), hmongský povstalecký předák 238, 239, 240
Corcosteguy, kapitán francouzské armády 191
corvé, robotní povinnost 113, 114, 116, 117, 119, 131, 132, 135, 137, 139, 171

Č

- Čamové, austronéské etnikum 78, 80, 82, 85
Čampa, stát 80
Čandapura, monscké knížectví (pozdější Vientiane) 87
Čankajšek, čínský nacionalistický generál 145, 157, 191
Čen-la, stát 80, 82
Černí Thajové (laos. *Thaj Dam*) 39, 105, 111, 235

Červení Thajové (laos. *Thaj Déng*) 39, 41, 105, 111, 113
Čijang Maj (ang. *Chiang Mai*), město v Thajsku, provincie 18
Čína, stát 27, 39, 50, 54, 57–59, 61, 63, 65, 72, 78, 82–84, 86, 93, 94, 97–100, 111, 113, 118, 134, 137, 141, 142, 145, 151, 153, 157, 172, 183, 191, 194, 215–217, 222, 240, 241, 244, 248, 249, 252, 274, 286, 288, 291, 292, 311
Čiňané, etnikum 11, 63, 65, 66, 95, 99, 103, 110–112, 115, 137, 142, 152, 215, 217, 222, 240, 242, 260, 311
Čínská lidová republika (ČLR), stát 50, 183, 323
čínsko-tibetská (angl. *Sino-Tibetan*) jazyková rodina 31, 58–60, 262, 266
Čong Tu (angl. *Chong Tou*), hmongský předák 153
Čou Ta-kuan, čínský diplomat 83
Čuangové, thajské etnikum 36
Čulalongkorn (angl. *Chulalongkorn, Rama V.*), siamský král (1868–1910) 97
Čü Čao (angl. *Chue Chao*), legendární hmongský král-mesiáš 137, 138

D

Dajakové, austronéské etnikum 78
Dao Trong Lich, vietnamský generál 287
Decoux, Jean, admirál, generální guvernér Indočíny 148, 149
Deo Van Long, předák Horských Thajů 174, 177, 178, 181
Desfarges, Alexandre, důstojník GCMA 174–176, 178
Dien Bien Phu, oblast v severozápadním Vietnamu 137–139, 180, 181, 191, 200, 202, 235
Dohoda pro jihovýchodní Asii (SEATO – *South East Treaty Organisation*) 202, 336
Dojové, austroasijské etnikum 45
dongsonská kultura, kultura doby bronzové 78
Donjon, francouzská odbojová skupina 155
Dulles, Allan W., ředitel CIA 201
Duplay, J.–J., francouzský komisař 130
Dváravatí, kultura 80, 82, 86
Džarajové, austronéské etnikum 78, 132, 133

E

Écoles Sans Frontières, nevládní organizace 335
Edeové, austronéské etnikum 78
Enfants et Développement, nevládní organizace 335
Evropa, kontinent 76, 78, 97, 144, 145, 246
Evropská unie 272, 277

F

- Fá Ngum (angl. *Fa Ngoum*), vládce Lán Sángu (1353–1371) 87–89, 91, 166
Fajdang Ló Bliájáo (angl. *Faydang Lo Bliayao*), hmongský levicový předák 53, 169, 184, 194, 229, 320
Filipínci, národ 66, 130, 131, 133–148, 150, 151, 153–157, 159–161, 163–169, 171, 173, 175–180, 182, 183, 187, 190–192, 215, 297, 299–302
Francouzi, národ 13, 40, 41, 66, 69, 75, 97, 101–117, 119–121, 124–129, 316
Francouzská Guayana, stát 50, 236
Francouzská Indočína 102, 103, 107, 117, 118, 144, 145, 147, 150, 309
Fu-nan, stát 80, 82

G

- Garde Indigène, francouzské domorodé koloniální vojsko 106, 128, 130
Garnier, François, francouzský cestovatel 98
Gaulle, de, francouzský generál, prezident 155
Grall, Edmond, velitel GCMA 173

H

- Haniové (laos. *Háni*, angl. *Hani*), čínsko-tibetské etnikum 50, 59
Hanoj, vietnamské město 25, 105, 140, 141, 142, 145, 154, 164, 171, 179, 222, 253
Harak, austroasijské etnikum 273
HARDNOSE, americké bombardování Laosu 205
Harmand, Jules, francouzský lékař a cestovatel 98
Hmongové (Meové, laos. *Mong*, *Méo*, angl. *Hmong*) 11, 13, 14, 20, 21, 49–58, 64, 65, 68, 70, 72–74, 98–100, 111, 113–115, 117, 120, 136–141, 147, 150–154, 156, 167, 169, 175, 176, 178–180, 182, 189, 191, 192, 196, 197, 199, 200, 201, 203, 204, 208–210, 215, 220–223, 227, 228, 230, 235–242, 244, 248, 254, 257, 262, 263, 279, 286–292, 300, 301, 303, 311, 321
Ho Či Min (též Nguyen Ai Quoc), vietnamský komunistický vůdce 22, 25, 144, 159, 160, 164
Ho Či Minova cesta 205–207
Hoa Hao, vietnamská náboženská sekta 177
hoabinhská kultura, kultura doby kamenné 77
Homo erectus, člověk vzpřímený 76, 77
Homo sapiens, člověk rozumný 77
Hoové (laos. *Ho*, angl. *Haw*, *Hor*), čínské etnikum 50, 59, 65, 66, 72, 95, 260
Horští Thajové (někdy *Tai*), skupina etnik 36, 39, 40–42, 64, 74, 112, 113, 120, 134, 138, 141, 147, 174, 181, 188, 190, 196, 230, 236, 263, 298, 301
Hrojové (angl. *Hroy*), austronéské etnikum 132
Huáj Sáj (angl. *Houay Say*, *Houay Xay*, *Houey Xay* aj.), laoské město 29, 209, 222
Huaphan (angl. *Houaphan*), laoská provincie 49, 50, 66, 79, 94, 100, 104, 105, 139, 234, 238, 241, 248, 249, 255, 263, 266, 270, 276, 278, 288

CH

- Chaj-nan, čínský ostrov 36
Chasseurs Laotiens („Laoští myslivci“), koloniální vojenské jednoty 147, 157
Chennault, Claire, americký generál 191
Chu-nan, čínská provincie 36, 99

I

- Iang Na Ťampásak (angl. *Iang na Champassac*), laoský politik 238
Imfeld, Hans, francouzský důstojník 159, 321
Impéng Suliathaj (angl. *Impheng Souliathay*), laoský opoziční politik 242
Indie, stát 80–82, 86, 117, 155, 157, 183, 197, 310
Indočína (v užším slova smyslu Francouzská Indochína, Východní Indochína, dnes spíše termín „pevninská jihovýchodní Asie“), region 12, 13, 21, 22, 29, 41, 50, 65, 67, 78, 80–83, 85–87, 95–97, 101–104, 107, 112–115, 117, 118, 126, 131, 132, 134, 137, 143–150, 154–156, 158–160, 173, 174, 177, 178, 181–183, 189–191, 202, 205, 215, 224, 227 228, 233, 299, 300, 301, 303, 309, 313, 316, 322
Indočínský poloostrov, pevninská jihovýchodní Asie 12, 27, 57, 82, 83, 87
Indové, národ 11, 66, 111, 112, 260

J

- Ja Šao Janga (angl. *Ya Shao Yang*), hmongský šaman 219
Jambriové (angl. *Yumbriové*), austroasijské etnikum 45, 49
Jang Dáo (angl. *Yang Dao*), hmongský badatel a politik 22, 51, 227
Jang Tua Thao (angl. *Yang Toua Thao*) hmongský předák a partyzánský velitel 287, 289
Jangové (laos. *Jang*, angl. *Yang*), thajské etnikum 39
Jaové (laos. *Jáo*, *Mían*, angl. *Yao*, *Mien*), etnikum skupiny miao-jao 11, 20, 49, 50, 57, 58, 65, 66, 69, 70, 72, 73, 98, 111, 115, 117, 142, 208, 215, 216, 236, 262, 286
Japonci, národ 66, 145–147, 149, 156 157, 160, 166–168, 174
Japonsko, stát 145, 158, 200, 247, 253, 272
Javánci, austronéské etnikum 78
Jeové (laos. *Je*, angl. *Yae*, *Yeh*), austroasijské etnikum 49
Jóové, thajské etnikum 39
Juan (laos. *Juán*, angl. *Yuan*, *Youane*), thajské etnikum 39, 86, 111
Jün-nan, čínská provincie 36, 40, 59–61, 63, 65, 66, 71–73, 83, 94, 95, 98, 99, 137, 142, 152, 217, 218

K

- Kačjinský stát, svazový stát v Barmě 36
Kadové (laos. *Kádó*, angl. *Kado*), austroasijské etnikum 49
kaitong, hmongský předák 54, 56, 99, 136, 152, 153
Kajsón Phomvihán (angl. *Kaysone Phomvihane*), generální tajemník Laoské lidové strany 22, 121, 160, 169, 184, 231, 232, 243, 245, 247, 248, 251, 253, 254, 261, 262

- Kambodža, stát 27, 36, 42, 70, 82, 86, 96, 98, 102, 103, 111, 134, 144, 146, 155, 157, 183, 242, 246, 309, 315, 323
- Kanada, stát 183, 236
- Kanaj (laos. *Kánaj*, angl. *Kanai*), austroasijské etnikum 49
- Katáj Dón Sasólit (angl. *Katay Don Sasorith*), laoský politik 108, 148, 184, 189
- Katangové (laos. *Katáng*, angl. *Katang*), austroasijské etnikum 11, 32, 42, 44, 263
- Katuové (laos. *Katú*, angl. *Katu*), austroasijské etnikum 20, 43, 44, 128, 262, 263
- Kempeitai*, japonská tajná policie 177
- Kennedy, John Fitzgerald, prezident Spojených států amerických 201
- Kéuové, čínsko-tibetské etnikum 59
- Khá Tóng Lüangové (angl. *Khá Tóng Lüang*), lovecko-sběračské skupiny 32, 44, 48, 49
- khá*, starší označení austroasijských etnik 73, 76, 89–92, 114, 120, 124, 125, 130, 131, 141, 142, 188, 189, 298
- Kham Thong Jáj (angl. *Kham Thong Yai*), osada na Bólavěnu, povstalecké centrum 123
- Khambáj Nhudalát (angl. *Khambay Nhudalat*), ředitel Etnografického ústavu ve Vientianu 260
- Khammuan (angl. *Khammouane*), laoská provincie 45, 49, 66, 102, 165, 181, 208, 266, 274, 275
- Khampan Kommadam, předák levicového hnutí odporu 132, 166
- Khamphuj (angl. *Khamphuy*), laoská královna 238
- Khamsen (angl. *Khamsaen*), laoský komunista 144
- Khamtaj Siphandón (angl. *Khamtay Siphandone*), laoský premiér 253, 254
- Khasiové, etnikum 42
- Khmerové (laos. *Khamé*, angl. *Khmer*), austroasijské etnikum 11, 42, 63, 66, 78, 80, 82, 85, 87, 121
- Khmuové (laos. *Kmmu*, angl. *Kmmu, Khmu*) 11, 20, 33, 42, 43, 45–48, 66, 70–72, 86, 90, 92, 93, 95, 100, 139, 257, 262, 263, 286
- Khom, starší označení austroasijských etnik 130, 131
- Khong Čijam (angl. *Khong Čijam*), thajské město 124
- Khong, ostrov na řece Mekongu 102, 122, 149
- Khoové, čínsko-tibetské etnikum 32, 59, 86
- Khórát (angl. *Khorat*), planina v Thajsku 96, 119
- Khun Bólom (angl. *Khun Borom*), legendární vládce 74, 75, 89, 91
- Khun Khét (angl. *Khun Khet*), legendární laoský náčelník 75, 76
- Khun Pulansóng (angl. *Khun Pulansong*), legendární laoský náčelník 75, 76
- Khun Ťan (angl. *Khun Chan*), legendární laoský náčelník 75, 76
- Khun Sa (angl. *Khun Sa*), barmský povstalecký předák a překupník drog 222
- Kindávong (angl. *Kindavong*), princ, laoský politik, premiér 159
- Kinim Phonséná (angl. *Kinim Phonsena*), laoský ministr 204
- Kočinčina, jižní Vietnam 102, 117, 177, 178, 315
- Kolshus, Halvor, zástupce UNDCP v Laosu 277
- Komise pro řeku Mekong (MRC – *Mekong River Commission*) 267

Komise pro shromažďování údajů (FFC – *Fact Finding Commission*) 287
Kommadamovo bojové hnutí (laos. *Khabuan Kántosu Namdój Ong Kommadam*) 166, 169
Kóng Lé (angl. *Kong Le*), laoský výsadkář, vůdce převratu 196–198, 200, 202–205, 238, 242
Kratie (angl. *Krache*), kambodžská provincie 134
Kriové (laos. *Kli*, angl. *Kli/Kri*, Salang) 45, 49
Kú Vólavong (angl. *Kou Voravong*), laoský politik 156, 184
Kuang-si, čínská provincie 36
Kuang-tung, čínská provincie 36
Kublajchán, mongolský vládce 61
kumbán, uskupení vesnic 283, 285, 286, 304
Kuomintang, čínští nacionalisté 65, 145, 222
Kupasit Áphaj (angl. *Koupasith Aphay*), laoský politik 185, 205

L

Lahuové (laos. *Láhú*; též *Kuj Ňaj*, *Kuj Súng*, *Muséu*, angl. *Mousseur*), čínsko-tibetské etnikum 11, 32, 49, 59, 63–65, 72, 73, 215, 216
Lair, Bill, agent americké CIA 199
Lametové (laos. *Lamét*, angl. *Lamet*), austroasijské etnikum 20, 43, 44, 66, 71, 72, 86, 93, 113, 114, 262
Lán Sàng, laoské království 87–89, 91–93, 124
Landsdale, Edward G., brigádní generál, CIA 201
Láo Huájové (též Lantienové, Lantenové), etnikum skupiny miao-jao 49, 50, 58
Láo Issan, oblast v severovýchodním Thajsku 36, 82, 96, 215
Láo Itsala (angl. *Lao Issara*, *Lao Itsara*), nacionalistická organizace 13, 158, 159, 163–167, 169
Láo Pen Láo (angl. *Lao Pen Lao*), nacionalistická organizace 157, 158, 160
Laos (laos. *Pathét Láo*), stát 11–22, 25, 27–36, 39–46, 48–54, 57–59, 61, 63, 65–82, 84–87, 89, 91–96, 98–113, 115–122, 125, 128, 130–132, 134–151, 154–167, 169, 171–193, 196–199, 201–203, 205, 206, 208, 209, 211, 214, 215, 218, 220–229, 231–233, 235, 239–244, 246–249, 251–253, 256, 257, 260–268, 270–298, 300–304, 309, 311, 313, 315, 323, 324, 329
Laoská lidová revoluční strana (LLRS – *Phak Pasáson Pativat Láo*) 227, 229, 243–245, 251, 253, 254, 257, 259, 261, 271, 277, 282, 285, 293
Laové (laos. *Láo*), etnikum 11, 13, 20, 34–36, 38, 59, 69, 71, 72, 74, 86, 91, 92, 98, 100, 110–116, 119, 121, 123–125, 131, 133, 139, 140, 142, 147, 149, 151, 156, 160, 161, 167, 176, 188, 208, 214, 215, 230, 233, 236, 241, 249, 262, 269, 273, 283, 284, 293, 295
Lavenové, austroasijské etnikum 42, 43, 45, 130
Le Van Vien, vůdce Binh Xuyen 177
Lí Fung (angl. *Ly Foug*), hmongský předák 152–154

Lí Níavu (angl. *Ly Nhiavu*), hmongský předák 152
Lihaové, austroasijské etnikum 45
Ló Bliajáo (angl. *Lo Bliayao*), hmongský předák 139, 140, 151–153
Ló Fung (angl. *Lo Foug*), hmongský levicový politik 227
Lolové (laos. *Lóló*, angl. *Lolo*), čínsko-tibetské etnikum 41, 49, 59, 65
Lüam Insisiangmaj (angl. *Leuam Insisiengmay*), laoský politik 156, 157
Luang Phabáng (angl. *Louang Phrabang*), město, provincie 28, 33, 50, 71, 75, 77, 87, 88, 91–97, 100–102, 104–106, 109–111, 114, 116, 117, 139, 143, 145, 146, 148, 150, 157, 159, 165, 176, 180, 208, 209, 214, 225, 226, 235, 238, 266, 274, 287, 289
Lüové (laos. *Lü*, angl. *Lue*), thajské etnikum 11, 20, 33, 39–42, 47, 59, 72, 86, 94, 95, 105, 111, 115, 135, 208, 216, 262

M

Malajci, austronéské etnikum 78
Malangové, austroasijské etnikum 45, 49
Malengové, austroasijské etnikum 45, 49
Mandžuové 99
Mangkongové (laos. *Makóng*, angl. *Mangkong*) 42, 43, 45
Manthá Tulát (angl. *Mantha Turath*), vládce Luang Phabángu (1817–1836) 94
Me Bing (angl. *Mae Bing*), vůdkyně mileniálního hnutí 124
Médicins du Monde, nevládní organizace 335
Meigo Sakusan, operace, japonský převrat v Laosu 157
Mekong (laos. *Ménam Khóng*), řeka 27, 28, 66, 76–82, 86, 91–93, 96–98, 102, 103, 105, 106, 113, 119, 122–124, 126, 128, 142, 144, 145, 158, 160, 161, 177, 197, 198, 209, 221, 232, 234–237, 252, 253, 267, 291, 296
Mezinárodní dobrovolnická služba (IVS – *International Volunteer Service*) 192, 201, 216, 335
Mezinárodní fond pro rozvoj zemědělství (IFAD – *International Fund for Agricultural Development*) 20, 281, 282, 335
Mezinárodní měnový fond (MMF) 253, 335
miao-jao/hmong-jao (angl. *Miao-Yao/Hmong-Yao*), jazyková rodina 31, 35, 36, 42, 49, 50, 70, 75, 76, 260, 266, 269, 311
Ming, čínská dynastie (1368–1644) 99
Mobilních výcvikových týmů bílé hvězdy (WSMTT – *White Star Mobile Training Teams*) 199, 336
mon-khmer (angl. *Mon-Khmer*), jazyková skupina 31, 42, 43, 45, 46, 49, 68, 70, 130, 262, 266, 283, 310
Mon-Khmerové, příslušníci jazykové rodiny 68, 76, 260
Monové (laos. *Món*, angl. *Mon*), austroasijské etnikum 42, 78, 80, 82, 85, 86
Morev, Lev, ruský laosista 19, 249, 255, 330
Mou Há (angl. *Mo Ha*), povstalecký předák 122
Mouhot, Henri, francouzský badatel 96

- Mua Tua Té (angl. *Moua Tua Ter*), hmongský partyzánský velitel 288, 289
Müang Páksan (angl. *Muong Paksan*), laoské město 71
Müang Phú Khá (angl. *Muong Phou Kha*), knížectví 119
Müang Phuéun (angl. *Muong Phueun*), knížectví, dnešní Siang Khuángu 93
Müang Sing (angl. *Muong Sing*), knížectví, oblast 40, 66, 73, 95, 134–136, 165, 275, 278
Müang Ú (angl. *Muong Ou*), knížectví 40, 134, 135, 142
müang, skupina vesnic, knížectví, město, provincie 13, 36, 40, 41, 68, 73, 75, 84–97, 100, 104, 107, 114, 120, 122, 124, 135, 136, 138, 151, 186, 193–195, 297, 298
- N**
- Nakhón Rátčasímá (angl. *Nakhon Ratchasima*), město v Thajsku 97
Nam Béng, laoská řeka 95
Nam Long, laoská řeka 86
Nam Nój (angl. *Nam Noi*), laoská řeka 75
Nam Thá, laoská řeka 86, 274
Národní oblasti zachování biodiversity (NBCA – *National Biodiversity Conservation Areas*) 267, 336
Národní politická poradní rada (laos. *Khanamontí Pasomkán Müang Hengsát*) 225, 227
Národní ústav umění a literatury, laoská instituce 19
Národní výbor společenských věd, laoská instituce 19
Nejvyšší lidové shromáždění (laos. *Néo Hóm Hengsát*) 229, 230, 253
Německá společnost pro technickou spolupráci (*Deutsche Gessellschaft für Technische Zusammenarbeit*) 20, 278, 335
Néo Láo Haksát (angl. *Neo Lao Haksat*), laoská levicová organizace 22, 184, 185, 195, 211, 244, 301, 324
Neo Láo Itsala (angl. *Neo Lao Issara, Itsara*), laoské levicové hnutí 169–173, 176, 179–182, 184, 301, 302, 324
Neo Láo Sangsát, Laoská fronta národní výstavby (NLSS), laoská instituce 19, 20, 244, 258, 259, 261, 262, 288, 296
Ngeové/Kriangové (laos. *Nge/Klíang*, angl. *Ngae/Krieng, Klieng*), austroasijské etnikum 43, 126
Nginn, Somt'in Pierre (angl. *Somchine Pierre Nginn*), laoský novinář a spisovatel 109
Ñia Dao (angl. *Nhia Daow*), Matka Písma, viz Song Lü Jang 219
Ñiavu Ló Bliajáo (angl. *Nhiavu Lo Bliayao*), hmongský levicový politik 169, 230
Nikobarské ostrovy 42
Nithán Khun Bólom (Legenda o Khun Bólomovi, angl. *Khun Boromovi*), soubor laoských legend 74, 75
Nollin, M., francouzský důstojník 135
Nóng Hét, město a oblast v Siang Khuángu 136, 139, 140, 150–154, 156, 167, 168, 175, 198, ,219, 230, 287, 320, 321
Nóng Kháj, (angl. *Nong Khaj*), thajské město 95–97, 235–237

Nonghét (angl. *Nonghet*), město, oblast v provincii Siang Khuángu 53, 100
 Núhak Phúmsavan (angl. *Nouhak Phoumsavan*), laoský levicový politik 169, 254
 Ňúj Aphaj (angl. *Nyuy Aphaj*), laoský politik 148
 Nungové, etnikum 36, 235

O

Odend´hal, Prosper, irský cestovatel 18
 Ojové (laos. *Oj*, angl. *Oy*), austroasijské etnikum 43, 45, 263
 Ong Dam, náboženský vůdce 123
 Ong Keo (angl. *Ong Kaeo*), povstalecký předák 125–130, 135, 317
 Ong Kháo, náboženský vůdce 123
 Ong Kommadam, povstalecký předák 125, 129
 Ong Pha Ān (angl. *Ong Phra Chan*), předák mileniálního hnutí 124
 Operační mise Spojených států (USOM – *United States Operations Mission*) 188, 136
 opium 52, 53, 61, 66, 71, 98, 100, 102, 108, 113, 115, 117–119, 136, 138, 141, 150, 152,
 154, 155, 168, 177–179, 192, 217, 219, 221, 222, 230, 276–281, 287, 300, 303, 304
 OPLAN 34-A (*Operation Plan 34-A*), americké bombardování Laosu 205
 Orang Asli, skupina malajských etnik 42

P

Pa Kao He (angl. *Pa Kao Her*), hmongský povstalec 241
 Páksé (angl. *Pakse*), laoské město 106, 108, 110, 155, 160, 209
 PARU – *Police Aerial Supply Unit* 201, 336
 Pathét Láo, laoské levicové hnutí odporu, armáda 164, 184, 185, 190, 192–209,
 211–214, 217, 221–224, 226, 227, 229, 231, 235, 236, 239, 242, 257, 301, 324
 Pavie, Auguste, francouzský emisář v Laosu 101, 135
 Pavie, francouzská odbojová skupina 155
 Pétain, Philippe, francouzský maršál a politik 145, 146
 Pha Ong Kham (angl. *Phra Ong Kham*), vládce Müang Singu, povstalecký předák 135,
 136
 Phaj Nam, knížectví 87
phañá (angl. *phanya, phraya*), vládce, vladář – tradiční titul 42, 94, 104
 Phaňá Thao Ni (angl. *Phranha Thao Nhi*), povstalecký předák Khmuů 95
 Phaňá Thén (angl. *Phanya Then*), vládce nebes v laoských legendách 75
 Phetsalát Lattanavongsá (angl. *Phetsarath Rattanavongsa*), laoský politik 110, 111, 143,
 146, 149, 153, 158, 159, 163, 164, 166, 170
 Phí Tông Lüangové (angl. *Phi Tong Luang*), lovecko-sběračská etnika 44, 48, 73
phí, duchové thajských etnik 38, 41, 84, 90
 Phnom Penh, město 98, 226, 242
 Pho Bing, předák mileniálního hnutí 124
 Pho Kaduot, povstalecký předák 123–125, 317
 Phongové (laos. *Phong*, angl. *Phong*), austroasijské etnikum 43, 45, 49

- Phongsáli (angl. *Phongsaly*), laoská provincie 29, 40, 46, 50, 59, 65, 66, 95, 100, 105, 116, 134, 142, 157, 171, 179–182, 185, 241, 242, 266, 278, 288
- Phónsavan (angl. *Phonsavane*), město na Planině džbánů 71, 198
- Phóthisalát (angl. *Phothisarat*), vládce Lan Sangu (1520–1550) 38, 87
- Phú Bija (angl. *Phou Bia*), nejvyšší hora Laosu, 2820 m. n. m. 28, 220, 235, 236, 238, 240, 249, 287
- Phú Tá Máo (angl. *Phou Ta Mao*), hora v severním Laosu 235, 236
- Phu Thajové (laos. *Phú Thaj*, angl. *Phou Thay*, *Phou Tai*, *Phuthai*), thajské etnikum 39, 40, 111, 113
- Phu Yen, vietnamská provincie 132, 139
- Phuanové, thajské etnikum 39, 111
- Phúj Sananikón (angl. *Phouy Sananikone*), laoský politik 184
- Phúmi Nosavan (angl. *Phoumi Nosavan*), laoský generál, pravicový politik 160, 184, 197, 242
- Phúmi Vongvičít (angl. *Phoumi Vongvichit*), prezident LLDR 22, 121, 165, 169
- Phumongové, austroasijské etnikum 49
- Phunojové (laos. *Phúnój*, angl. *Phunoy*, *Phou Noy*), čínsko-tibetské etnikum 49, 59
- Phusangové (laos. *Phúsang*, angl. *Phusang*), čínsko-tibetské etnikum 59
- Pjuové (angl. *Pyu*), protobarmské etnikum 80
- Planina džbánů (laos. *Thong Haj Hín*), náhorní planina v Laosu 28, 79, 156, 179–181, 190, 191, 197–199, 200, 202–205, 208, 209, 221, 223, 235, 239, 287
- Poats, Rutherford, ředitel USAID 203
- Policejní letecko dodavatelská jednotka 201, 336
- Polsko, stát 183
- Polynésané, austronéské etnikum 78
- Pomoc norské církve (NCA – *Norwegian Church Aid*) 278, 336
- Poradní skupinou pro vojenskou pomoc (MAAG – *U. S. Military Assistance Advisory Group*) 199, 201, 335
- Poshepný, Anthony A. (Tony Poe), agent CIA 217
- Prajové (laos. *Plaj*, angl. *Plai*, *Prai*), austroasijské etnikum 261
- Praséut (angl. *Praseut*), hmongský levicový generál 223
- Program OSN pro kontrolu drog (UNDCP – *United Nations International Drug Control Programme*) 20, 276, 277, 336
- Program OSN pro životní prostředí (UNEP – *United Nations Environment Programme*) 267, 336
- Protectorát Laos, francouzská kolonie 27, 101–103
- Protifrancouzská organizace Láo Súngú (laos. *Samakhom Láo Súng Tan Falang*) 168, 169
- Prozatímní vláda národní jednoty (laos. *Latthabán Pasom Sum Kháo*) 225, 227
- Pruhovaní Hmongové (laos. *Mong Láj*) 32, 51
- Puarkové, austroasijské etnikum 49

Q

Quang Binh, vietnamská provincie 98

R

Rattanakósín (angl. *Rattanakosin*), siamské království (1782–1932) 93
résident supérieur, vrchní rezident, guvernér Francouzské Indočíny 102, 107, 143, 145, 148
Remy, francouzský rezident 125, 127
Roques, M., *résident supérieur* v Laosu 148
Royer, Louis-Charles, francouzský spisovatel 108
Rozvojový programu OSN (UNDP – *United Nations Development Programme*) 20, 22, 253, 267, 270, 282, 336
Rusk, Dean, státní tajemník USA 201

S

S'-čchuan, čínská provincie 59, 83, 98, 99, 152
Saj Fong, knižectví 87
Saj Šua Jang (angl. *Sai Shoua Yang*), hmongský povstalecký předák 238, 240
Sajasombún (angl. *Sayasomboun, Xayasomboun*), laoská zvláštní oblast 278, 287–289,
Sajňabulí (angl. *Sanyaboury, Xanyaboury, Sayabouri, Sainyabuli* aj.), provincie 28, 33, 49, 50, 73, 95, 209, 242, 248, 261, 266, 275, 278
Salane, Raoul, generál, velitel francouzského expedičního sboru 175, 177, 178
Salang-X (těž laos. *Klí*, angl. *Kli/Kri*), austroasijské etnikum 49
Salang-Z (těž laos. *Klí*, angl. *Kli/Kri*), austroasijské etnikum 49
Sálavan (angl. *Saravane*), laoská provincie 49, 107, 125, 127–129, 131, 165, 185, 208, 263, 266
Sam Bram, předák mileniálního hnutí 132–134
Samnéua (angl. *Xam Neua, Samneua*), aloská provincie 94, 105, 139, 141, 165, 169, 171, 175, 179, 180, 182, 185, 190, 208, 214, 223, 226, 228, 234
Sámsen Thaj (rovněž Ďao Un Huéun), vládce Lán Sángu (1373–1417) 89, 91
Samtaové (laos. *Sámtao*, angl. *Samtao, Xamtao*), austroasijské etnikum 45
Sapuanové, austroasijské etnikum 45, 49
sátsaná, buddhistická organizace 94, 107
Savang Vatthaná (angl. *Savang Vatthana*), laoský korunní princ, král 226, 227, 238
Savani, Antoine, důstojník francouzského 2ème Bureau 177, 178
Savannahét (angl. *Savannakhet*), laoská provincie, město 66, 71, 91, 102, 110, 117, 122, 123, 125, 128, 144, 147, 156, 160, 165, 169, 181, 197, 198, 266
Save the Children Fund, nevládní organizace 21
Sé Bangfaj, laoská řeka 80
Sé Don, (angl. *Sedon*), laoská řeka 123
Sedangové (laos. *Sadáng*, angl. *Sadang, Sedang*), austroasijské etnikum 43, 44
Sekit Kóng (angl. *Sakiat Kong, Saket Ngong*), povstalecký předák 122

- Sékóng (angl. *Xekong*, *Se Kong*) 127, 263, 266, 273, 274
Sekové (laos *Sék*, angl. *Saek*), thajské etnikum 20, 39, 70
Semangové, negritské etnikum 78
Sén Luang Anakét (angl. *Sene Louang Anakete*), vládce Müang Phú Khá, povstalecký předák 119
Sethathilát (angl. *Sethathirath*), vládce Lán Sangu (1550–1571) 87
Severní Thajové (Thaj Nêua) 39
Siam, stát 93, 96, 97, 102, 103, 105, 111, 115, 122, 128, 166
Siamci, národ 93, 94, 96, 102, 103, 119, 122, 128, 166
Siamci, viz Thajci 36
Siang Dong Siang Thong (angl. *Xieng Dong Xieng Thong*), laoské knížectví, město 87, 88, 90
Siang Hón (angl. *Xieng Hone*), distrikt v provincii Sajjabúli 33
Siang Khuáng (angl. *Xieng Khouang* aj.), laoské knížectví, město, provincie, náhorní planina 28, 29, 44, 50, 52, 53, 74, 79, 88, 89, 93, 96, 100, 104, 105, 110, 118, 136, 139, 146, 150, 152, 154, 156, 459, 167, 169, 174–176, 180, 190, 192, 193, 197, 201, 208, 213, 220 223, 226, 234–236, 239, 242, 248, 254, 263, 266, 278, 281, 287, 289, 300
Sidaové, čínsko-tibetské etnikum 59
Sikhóthabong (angl. *Sikhoiabong*, *Sikottabong*), laoské knížectví 80, 87, 88, 90, 275
Silá Vilavong (angl. *Sila Viravong*), laoský historik 143
Silaové (laos. *Sílá*, angl. *Sila*), tibetobarmské etnikum 49, 59
Sipsóng Tao Thaj (angl. *Sipsong Chao Thai*), knížectví 94, 95, 141
Sipsóng Phan Ná (angl. *Sipsong Phan Na*), knížectví 94, 95, 105, 134, 135, 142
Sísavang Vong (angl. *Sisavang Vong*), laoský král (1904–1959) 105, 110, 146, 150, 157, 159, 167
Sísomphón Lóvansaj (angl. *Sisomphon Lovansay*), Horský Thaj, levicový politik 230
Sísuk (angl. *Sisuk*), laoský etnolog 260, 261
Sísuk Na Ďampásak (angl. *Sisouk Na Champassac*), laoský politik 21, 238
Síthon Kommadam, předák levicového hnutí odporu 132, 166, 169, 184, 194, 195, 229, 230
Sjednocená národní fronta osvobození laoského lidu, protivládní hnutí 241
Skupina 559, vietnamská ligistická skupina na Ho Či Minově cestě 207
Skupina smíšených, letecky přepravovaných komandos (GCMA – *Groupement de Commandos Mixtes Aéroportés*) 173–176, 178, 180, 181, 189–191, 335
Služba vnější dokumentace a kontrašpionáže (SDECE – *Service de Documentation Extérieure et Contre-Espionage*) 173, 177, 336
Sommerová, Rebecca, německá novinářka 290
Somsanit Vongkotlattaná (angl. *Somsanith Vongkottrattana*), laoský politik, premiér 196
Sore, Albert, francouzský generál 180
Sovětský svaz (SSSR), stát 171, 197, 204, 222, 244, 251, 323, 329

Spojené státy (USA), stát 183–185, 187, 188, 192, 193, 197, 201–206, 209, 211, 214, 238, 240, 276, 277, 286, 290, 291, 302, 323

Spojený svět domorodých lidí (UNWIP – *United World of Indigenous Peoples*) 278, 336

Společenství zemí jihovýchodní Asie (ASEAN – *Association of South East Asian Nations*) 253, 335

Správa mezinárodní spolupráce (ICA – *International Cooperation Administration*) 201, 335

Sua, knížectví 87

Suajové (laos. *Suaj*, angl. *Suay*), austroasijské etnikum 42, 43, 45, 263

Sukhaséum (angl. *Sukkhaseum*), vládce Luang Phabángu (1838–1850) 94

Suliña Vongsa (angl. *Surinya Vongsa*), vládce Lán Sángu (1638–1694) 87

Sún Sathítí Hengsát, Statistický úřad (Laos) 31

Suphánuvong (angl. *Souphanouvong*), princ, laoský politik, prezident 159–162, 164–166, 169, 170, 179, 180, 184, 185, 204, 227, 231, 242

Sûreté Général de l'Indochine, koloniální tajná policie 106

Suvanna Phúma (angl. *Souvanna Phouma*), laoský politik, premiér 159, 163, 164, 169, 184, 197, 198, 202, 204, 205, 226–228

Svobodn  Francie, antifašistick  organizace 155, 176, 300

Svobodn  laosk  n rodn -osvobozeneck  hnut , odbojov  organizace 238

Š

Šanové, thajsk  etnikum 36, 63, 72, 95, 215, 216, 222

Šansk  stát, svazov  stát v Barm  36, 59

Šestn ct mušket r  (angl. *Sixteen Musketeers*), operační t m v severoz padn m Laosu 216

Šong L  Jang (angl. *Shong Lue Yang*), hmongsk  prorok 219, 220, 239

Šri Gotapura, knížectv  87

Šua Ge Thao (angl. *Shoua Ger Thao*), hmongsk  d stojn k 240

T

T'oeov , austroasijsk  etnikum 45

Tajn  arm da (AC – *Arm e Clandestine*), americk  paravojensk  jednotky 214, 215, 218, 223, 227, 241, 335

Tamojov  (angl. *Tamoy*), austroasijsk  etnikum 49

Taojov  (laos. *Ta j*, angl. *Ta – Oy, Taoj*), austroasijsk  etnikum 42, 43, 45, 128

Tariangov  (laos. *Taliang, Tliang*, angl. *Tarieng, Talieng, Tlieng, Trieng*), austroasijsk  etnikum 263

Tassigny, Jean de Lattre de, francouzsk  marš l 173

Taylor, Maxwell T., americk  gener l 201

Teketov , austroasijsk  etnikum 49

Thaj Neua (laos. *Thaj Neua*, angl. *Thai Neua*), thajsk  etnikum 39, 111, 113

- Thaj Ňuanové (laos. *Ňuan*, angl. *Thai Nyuan, Nyouane*), etnikum 33
- Thajci, příslušníci národa, státu 36, 50, 66, 124, 146, 187, 222
- thaj-kadaj (angl. *Thai-Kadai*), jazyková rodina 31, 266
- Thajové, etnikum 11, 34, 36, 40, 45, 65, 66, 72, 73, 76, 80, 83–87, 91, 105, 111, 112, 138, 215, 260
- Thajsko, stát 18, 27, 36, 39, 42, 46, 48, 50, 57–59, 61, 63, 65, 66, 70, 71, 82, 86, 88, 92, 93, 96, 98, 99, 116–118, 131, 143–149, 157–161, 165, 166, 188, 197, 200, 202, 203, 215, 220, 222, 226, 228, 232, 234–237, 240–243, 249, 252, 253, 274–276, 278, 286, 288, 290–292, 309, 311
- Thakhék (angl. *Thakhek*), laoské město 110, 117, 144, 156, 158–163, 179, 301
- Tham Hang, archeologická lokalita v Laosu 77
- Tham Pong, jeskyně, laoské archeologické naleziště 77
- Thao Tú Sajču (angl. *Thao Tou Saychou*), hmongský levicový předák 223
- That Phanom, buddhistická stúpa 124
- Thavéung, austroasijské etnikum 49
- Themaruové, austroasijské etnikum 45
- Thinové (laos. *Thén*, angl. *Thaen, Thene, Thin, Htin*) austroasijské etnikum 44, 45, 261
- Thonburí (angl. *Thonburi*), siamské království (1768–1782) 93
- Tchaj-wan, ostrov, stát 78, 191, 253, 272
- Tibeto-Barmánci, příslušníci jazykové rodiny 68, 80, 260
- t'in tanakám maj*, Nové myšlení, reformní proces v Laosu 251
- Tong Ge Mua (angl. *Tong Ger Moua*), hmongský předák 136, 139, 151
- Tong Jéu Tho (angl. *Tong Yeu Tho*), Hmong, viceprezident NLSS 288
- Tong Sia Vü (angl. *Tong Xia Vue*), hmongský partyzánský velitel 289
- Tonkin, severní Vietnam 102, 104, 117, 138, 145, 156, 157, 174, 177–179, 190, 315
- Tribal Research Institute, ústav pro výzkum etnických menšin, Thajsko 18
- Trinquier, Roger, velitel GCMA 21, 173, 176–178, 181, 190, 221, 301
- Tubí Lí Fung (angl. *Touby Ly Foung*), hmongský předák a politik 73, 74, 150, 156, 167, 174, 177, 197, 201, 227, 234, 321
- Tulja Lí Fung (angl. *Toulya Ly Foung*), hmongský politik, bratr Tubí Lí Funga 74
- Tumové (laos. *Tum*, angl. *Tum, Toun*), austroasijské etnikum 45
- Ť**
- Ťampásak (angl. *Champassac* aj.), město, provincie, knížectví 28, 93, 94, 96–98, 102, 104–106, 117, 122, 123, 130, 146, 148, 156, 197, 263, 266, 273–275
- Ťanthalát (angl. *Chantharath*), vládce Luang Phabángu (1851–1870) 95
- Ťao Ánu Vong (angl. *Chao Anouvong*), vládce Vientiane (1804–1828) 93, 122, 166
- Ťao Bun Khong (angl. *Chao Bun Khong*), upalát 104, 143
- Ťao Fá Patčaj (angl. *Chao Fa Patchaj, Batchay*), hmongský povstalecký předák (137–140) 240, 299
- Ťao Láo (angl. *Chao Lao*), jaoský předák 217, 236
- Ťao Lát'aphaj (angl. *Chao Rajaphai*), upalát Luang Phabángu 94

tao látsabut (angl. *raxabout*), královský ministr 104, 105
tao látsavong (angl. *raxavong*), královský ministr 104, 105
 Ťao Maj (angl. *Chao May*), jaoský předák 216, 217
 Ťao Ňúj (angl. *Chao Nyuy*), vládce Ťampásaku 96
 Ťao Phommanój (angl. *Čhao Phommanoy*), vládce Ťampásaku 122
 Ťao Saj Kham (angl. *Chao Say Kham*), guvernér Siang Khuángu 167, 176
 Ťiang Keo (angl. *Chiang Kaeo*), povstalecký předák 122
 Ťummalí Sajjasón (angl. *Choummaly Sayasone, Xaiyason*), laoský prezident 254

U

Uan Láttikun (angl. *Ouane Rattikone, Ouan Rathikoun*), laoský generál 222
 Um Sananikón (angl. *Oum Sananikon*), laoský politik 158
 Un Kham (angl. *Ounkham*), vládce Luang Phabángu (1872–1887), (1889–1895) 104, 105
 Ůn Tsé (angl. *Uen Tsoe*), předák Jaou 73
upalát (angl. *ouparath*), královský hlavní ministr 90, 94, 104, 106, 122, 143, 146, 159
 Úřad OSN pro drogy a kriminalitu (UNODC – *UN Office on Drugs and Crime*) 20, 22, 276, 278–280, 336
 Úřad pro nákup opia (*Bureau d'Achat de l'Opium*) 150, 154, 177
 Úřad pro vyhodnocování programu (PEO – *Programme Evaluation Office*) 183, 199, 336
 Úřad Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR – *The Office of the UN High Commissioner for Refugees*) 234, 281, 336
 USAID (Agentura Spojených států pro mezinárodní rozvoj, *United States Agency for International Development*) 203, 217, 226, 336
 USIA (*US Information Agency*), Informační agentura Spojených států 187
 Ústav pro jazykový výzkum, laoská instituce 19
 Ústav pro mezinárodní spolupráci, laoská instituce 19
 Ústřední zpravodajská služba (CIA – *Central Intelligence Agency*) 187, 190–193, 198, 199, 201, 203, 214–217, 221, 242, 287, 320

V

Va Na Pum (angl. *Va Na Poum*), lüský vládce, povstalecký předák 135
 Va Zé Vang (angl. *Wa Zher Vang*), hmongský partyzánský velitel 289
 Vang Páo (angl. *Vang Pao*), velitel hmongských komandos 180, 191, 197–200, 203, 209, 216–224, 227, 228, 235, 238–242, 288, 290
 Vang, Michael, člen hmongské opozice 288
 Vat Phú (angl. *Vat Phu, Vat Phou*), chrámový komplex 130, 275
vat, buddhistický chrám 38, 107
V^l territoire militaire, zvláštní vojenská oblast v severním Laosu 104
 Ven-tan, knížectví 82
 Viang Kham, laoské knížectví 88
 Vientiane (laos. *Viang Ěan*), laoské hlavní město, provincie 19–21, 24, 37, 50, 66, 87, 88,

- 93–96, 102, 104, 116, 122, 123, 135, 144, 146, 148, 149, 158, 159, 165, 169, 182, 185, 190, 195–198, 201, 204, 205, 208, 209, 212, 221, 225–227, 235, 238, 240, 242, 243, 245, 250, 251, 259, 263, 266, 267, 269, 273, 274, 276–279, 287–289
- Viet Minh, vietnamské levicové hnutí odporu 159, 160, 162, 164–174, 176–181, 190, 192, 200, 301
- viet-muong (angl. *Viet-Muong*), jazyková skupina 31, 42, 46, 49
- Vietnam, stát 18, 19, 25, 27–29, 36, 39, 42, 46, 48–50, 53, 57–59, 63, 65, 71, 78, 81–83, 86–88, 93, 94, 96, 98–100, 102, 103, 105, 107, 113, 116, 117, 122, 125, 130, 132, 134, 137–139, 141, 144, 145, 155, 157–159, 164, 165, 167, 168, 172, 173, 175, 177, 180, 183, 185, 187, 190, 191, 193, 194, 198, 205, 206, 212, 219–221, 223, 224, 227, 235, 236, 241, 244, 288, 293, 301, 303, 307, 309, 329
- Vietnamská demokratická republika, stát 185, 208, 214, 323
- Vietové/Kinh (laos. *King*, *Viat*, angl. *King/Viet*, *Kinh*), austroasijské etnikum 11, 42, 66, 98, 121, 133, 236
- Visun (angl. *Vixoun*), vládce Lán Sangu (1496–1520) 87
- Vo Nguyen Giap, vietnamský generál 22, 164, 174
- Vong Savang, laoský korunní princ 238
- Výbor pro obranu národních zájmů (CDIN – *Comité pour la Défense des Intérêts Nationaux*) 184, 185, 196, 335
- Výbor pro společenské vědy, laoská instituce 19, 260
- Výbor pro záležitosti národností (laos. *Ongkán Samlap Sonsát*) 244, 258
- Výzkumný ústav společenských věd, laoská instituce 19

Y

Young, William, agent CIA v Laosu 216, 217

Z

Zelené barety (angl. Green Berets), americké zvláštní oddíl 190, 199, 203

Zlatý trojúhelník, oblast produkce drog 118

Ž

Ženevská konference 182, 237